

Thomas Mann

DOCTOR FAUSTUS

Viața compozitorului german Adrian Leverkühn
povestită de un prieten
(*Doktor Faustus*, 1947)

Lo giorno se'n andava, e l'aer bruno toglieva gli animai che sono in terra d'alie fatiche loro, ed io sol uno m'apparecchiava a sostener la guerra sì del cammino e sì della pietate, che ritrarrà la mente che non erra. O Muse, o alto ingegno, or m'aiutate, o mente che scrivi cid eh io vidi, qui siparra la tua nobilitate.

DANTE, *Inferno*

Țin să afirm cu toată hotărârea că nu dorința de a scoate în evidență propria-mi persoană mă îndeamnă să spun mai întâi câteva cuvinte despre mine însumi și despre firea mea, până a nu începe să aștern pe hârtie viața celui care a fost Adrian Leverkühn — o primă și fără îndoială provizorie biografie a prietenului iubit, genialul muzician, atât de cumplit încercat, mai întâi înălțat apoi prăvălit de un destin potrivnic. Numai presupunerea că cititorul — mai bine-zis: viitorul cititor; deoarece pentru moment nu există nici cea mai modestă perspectivă ca scrierea mea să poată vedea lumina tiparului — dau poate, dacă, printr-o minune, ea ar părăsi această fortăreață amenințată din toate părțile care este Europa noastră și ar duce oamenii de afară un zvon din taina solitudinii noastre; — dar rog să mi se îngăduie să iau fraza de la început: numai gândul că, probabil, cititorul va dori să știe câte ceva despre narator mă determină să pun înaintea acestor mărturii câteva note referitoare la persoana mea — desigur, pe deplin conștient că tocmai în felul acesta s-ar putea să-i trezesc îndoielile, să-l determin să-și pună întrebarea dacă se află pe mâini bune, vreau să spun: dacă eu, prin ceea ce reprezint, sunt omul potrivit pentru o asemenea menire la care mai curând mă îndeamnă inima decât mă îndreptățește vreo afinitate a firii.

Recitesc rândurile de mai sus și mă văd silit să recunosc în ele o anume neliniște și o îngreunare a respirației, cât se poate de caracteristică pentru starea de spirit în care mă aflu astăzi, 23 mai 1943, la doi ani după moartea lui Leverkühn, la doi ani după ce dintr-o noapte adâncă el a trecut în cea fără de sfârșit, și când eu, în camera de lucru de la Freising-pe-Iser, mică și intimă, mă apuc să aștern pe hârtie povestea vieții nefericitului meu prieten ce se odihnește întru Domnul — o, de-ar fi așa! de s-ar odihni întru Domnul — caracteristică zic, pentru o stare de spirit în care nevoia plină de emoție de a mă confesa se amestecă nespuse de apăsător cu o sfială profundă în fața unei îndatoriri ce mă depășește. Sunt o fire cu totul cumpătată, cred că pot spune sănătoasă, temperată, blândă, înclinată către armonie și rațiune, un cărturar și un *conjuratus*¹ al "armiei latine", nu lipsit de raporturi cu artele frumoase (cânt la viola d'amore), un fiu al muzelor în

¹Părtaș credincios, membru fidel (*lat*).

înțelesul academic al cuvântului, care bucuros se consideră descendent al umaniștilor germani de pe vremea faimoaselor *Epistolae obscurorum virorum*², urmaș al unor Reuchlin, Krotus von Dornheim, Muzianus și Eoban Hesse. Demonicul, oricât de puțin mi-aș îngădui să tăgăduiesc influența lui asupra vieții omenești, a fost întotdeauna categoric străin firii mele, l-am eliminat instinctiv din concepția mea despre lume, fără a simți vreodată nici cea mai mică înclinare către relații necugetate cu forțele întunericului, nici trufia de a le provoca să urce la mine, iar, de-ar încerca s-o facă din propriul lor imbold, fără a contribui la aceasta, întinzându-le măcar un deget. Acestei convingeri i-am adus și jertfe, morale, și chiar în ce privește bunăstarea materială, prin faptul că, fără ezitare, am renunțat înainte de termen la cariera mea în învățământ, care mi-era atât de dragă, atunci când s-a dovedit că ea nu se putea împăca nici cu spiritul și nici cu exigențele evoluției noastre istorice. Din punctul acesta de vedere sunt mulțumit de mine. Însă îndoiala mea dacă am într-adevăr sau nu vocația necesară pentru misiunea pe care mi-am asumat-o aici nu e decât întărită de hotărârea de care am dat dovadă sau, dacă vreți, de caracterul mărginit al persoanei mele morale.

Abia luasem condeiul în mână și mi-a și scăpat un cuvânt care m-a pus într-o anumită încurcătură: cuvântul "genial"; vorbeam despre geniul muzical al răposatului meu prieten. Or cuvântul acesta, "geniu", chiar dacă este superlativ, conține, netăgăduit, o sonoritate și un sens nobil, plin de armonie și umanitate sănătoasă, și oameni de felul meu, oricât de departe ar fi de pretenția de-a face parte ei înșiși din această înaltă sferă și de a fi fost dăruiti cu *divinis influxibus ex alto*³, n-ar avea nici un motiv întemeiat de a se simți intimidați în fața lui și nici n-ar avea de ce să nu vorbească despre el și să se comporte în fața sa cu fruntea sus, voios și cu o respectuoasă familiaritate. Așa s-ar părea. Și totuși, nu se poate contesta, și nici nu s-a contestat vreodată, că în această sferă strălucitoare exista ceva neliniștitor, ceva irațional și demonic, ca și cum între geniu și forțele întunericului s-ar țese legături malefice, și tocmai de aceea epitele liniștitoare: "nobil", "uman", "armonic", pe care am încercat să i le alătur, nu vor să i se potrivească pe deplin și nu se potrivesc nici măcar atunci când este vorba — și-mi pare rău că sunt nevoit să fac această deosebire — de un geniu pur, autentic, dăruit de divinitate, iar nicidecum de o creație artificială, funestă, obținută prin intermediul vreunui elixir diavolesc, întruchipare culpabilă și morbidă a unor daruri naturale, rod al unor tocmeli abjecte...

Aici mă întrerup, cu sentimentul umilitor al unui eșec artistic și al unei lipse de cumpătare. Adrian n-ar fi introdus, într-o simfonie, de pildă, atât de prematur o asemenea temă — cel mult ar fi lăsat-o să se întrezărească voalat, abia perceptibil. De altfel, poate că ceea ce am spus fără să vreau îi va părea cititorului doar o aluzie neînțeleasă, obscură, numai eu având sentimentul unei indiscreții și al unei nepriceperi grosolane. Unui om ca mine îi vine foarte greu, i se pare aproape o frivolitate să adopte, față de un lucru care îi e mai scump decât ochii din cap, punctul de vedere al artistului creator și să-l trateze cu seninătatea jucăușă a acestuia. De aci și intervenția mea prematură asupra deosebirii dintre geniu pur și cel impur, deosebire a cărei existență o recunosc numai pentru ca imediat să mă întreb dacă e drept să existe. Într-adevăr, experiența m-a obligat să reflectez la această

²Celebră satiră anonimă de la începutul secolului al XVI-lea.

³Divine inspirații din înalt (*lat*).

problemă cu atâta stăruință și cu atâta intensitate, încât uneori constatam înspăimântat că fusesem împins fără să vreau dincolo de limitele de gândire ce-mi erau îngăduite, cuvenite, ca și cum aș fi trăit o exaltare "impură" a facultăților mele naturale...

Din nou mă întrerup, amintindu-mi că am ajuns să vorbesc de geniu și de natura sa supusă unei influențe demonice numai pentru a explica îndoiala mea dacă am sau nu vocația trebuitoare îndatoririi asumate. De-aș putea măcar face să prevaleze asupra scrupulelor mele de conștiință argumentele, bune sau rele, de care dispun. Mi-a fost dat să trăiesc mulți ani din viață în intimitatea unui om de geniu, a eroului acestor file, să-l cunosc din anii copilăriei, să fiu martorul evoluției sale, al destinului său și să aduc modestul meu aport la opera sa creatoare. Libretul exuberantei opere de tinerețe a lui Leverkühn, după comedia lui Shakespeare *Zadarnicele chinuri ale dragostei*, a fost scris de mine și mi-a fost îngăduit să particip într-o oarecare măsură și la elaborarea textului suitei lirice grotești *Gesta Romanorum*, cât și la cel al oratoriului *Apocalipsa Sfântului Ioan Teologul*. Asta pe de o parte sau, poate, asta-i totul. Dar mă aflu de asemenea în posesia unor hârtii, însemnări neprețuite, pe care răposatul mi le-a încredințat mie și nimănui altuia, într-un act de ultimă voință, în zilele în care era încă sănătos la minte și la trup sau — dacă nu-mi este îngăduit să mă exprim în felul acesta — în zilele în care părea astfel prin comparație și în ochii legii; pe aceste hârtii mă voi întemeia în relatarea mea, ba îmi propun ca, după o alegere potrivită, să intercalez unele dintre ele chiar în acest text. În fine sau, mai bine zis, înainte de orice — și această justificare a fost dintotdeauna cea mai întemeiată, dacă nu în fața oamenilor, măcar în fața lui Dumnezeu — l-am iubit — cu groază și duioșie, cu milă și admirație, cu dăruire — și prea puțin m-am întrebat dacă sentimentul acesta era reciproc.

Nu era. O, nu! Faptul că îmi lasă, după moarte, schițele de compoziții și filele cu însemnări zilnice arată mai curând o încredere amicală obiectivă, aproape că aș putea spune plină de condescendență și, indiscutabil, măgulitoare pentru conștiinciozitatea, pietatea și corectitudinea mea. Dar să iubească? Pe cine să fi iubit omul acesta? Pe vremuri, o femeie — poate. Spre sfârșit, un copil — posibil. Pe-un tânăr ușuratic, fluture seducător, un intim, pe care mai târziu, tocmai pentru că simțea o atracție pentru el, l-a îndepărtat — împingându-l în brațele morții. Să-și deschidă el inima cuiva? Să lase el pe cineva să pătrundă în viața lui? Nu exista așa ceva la Adrian. Devotamentul omenesc, îl accepta — aș jura: fără măcar să bage de seamă. Atât de mare era indiferența lui încât abia dacă era conștient de cele ce se petreceau în jur, abia dacă își dădea seama în societatea cui se află, iar faptul că numai foarte rar se adresa vreunui interlocutor pe nume mă face să presupun că nici nu știa cum îl cheamă, deși celălalt era perfect îndreptățit să creadă contrariul. Aș compara singurătatea lui cu un abis unde se cufundau, fără zgomot și fără urmă, toate sentimentele cu care era întâmpinat. Exista în jurul lui o răceală — și cum mi se strânge inima când folosesc acest cuvânt, pe care și el l-a așternut odată pe hârtie, dar în ce împrejurări monstruoase! Viața și experiența pot da unor cuvinte, luate izolat, un accent ce le înstrăinează cu totul de semnificația lor obișnuită și le conferă un nimb de spaimă, de neînțeles pentru cel nedepins să le descifreze sensul cel mai monstruos.

Mă numesc Serenus Zeitblom și sunt doctor în filozofie. Îmi reproșez că am întârziat în chip atât de neobișnuit această prezentare, dar desfășurarea literară a însemnărilor de față nu mi-a dat până acum răgazul s-o fac. Am șaiszeci de ani, adică m-am născut — primul din patru copii — în anul 1883 de la Cristos, la Kaisersaschern-pe-Saale, în districtul Merseburg, unde și-a petrecut și Leverkühn anii lui de școală, ceea ce îmi îngăduie să pot amâna descrierea mai amănunțită a acestei perioade, până ce voi ajunge, cronologic, la ea. Cum viața mea s-a împletit adesea cu aceea a maestrului, va fi mai potrivit să vorbesc despre amândouă o dată pentru a nu mai cădea în păcatul anticipării, către care, de altfel, ești totdeauna împins când ți-e inima plină.

Fie spus aici doar atât, că familia în care am venit pe lume aparținea burgheziei mijlocii, pe jumătate învățată, căci tatăl meu, Wolgemut Zeitblom, era farmacist — de altfel cel mai de frunte din partea locului; mai exista o farmacie în Kaisersaschern, dar ea nu s-a bucurat niciodată de aceeași încredere din partea cumpărătorilor ca spițeria "La Sfântul Arhanghel" a lui Zeitblom, și în permanență a avut o situație grea. Familia noastră făcea parte din restrânsa comunitate catolică a unui oraș în care majoritatea populației, firește, era de confesiune luterană; mai ales mama — o credincioasă fiică a bisericii — își îndeplinea cu scrupulozitate îndatoririle religioase, pe când tatăl meu, probabil și din lipsă de timp, se dovedea mai lăsător în treburile astea, fără să-și tăgăduiască însă câtuși de puțin solidaritatea cu coreligionarii săi, solidaritate ce-și avea, de altfel, însemnătatea ei politică. Demn de remarcat e faptul că saloanele de primire de la etaj, deasupra laboratorului și farmaciei, erau frecventate, în afară de parohul nostru, consilierul ecleziastic Zwilling, și de rabinul orașului, pe nume doctor Karlbach, ceea ce cu greu ar fi fost cu puțință în cercurile protestante. Ca înfățișare, reprezentantul bisericii romane arăta mai bine. Dar eu am rămas cu impresia, întemeiată, poate, îndeosebi pe vorbe de-ale tatălui meu, că talmudistul mărunțel, cu barbă lungă și cu calotă pe cap, îl întrecea cu mult în erudiție și perspicacitate religioasă pe confratele său de altă credință. Dator ez poate acestei experiențe din tinerețe, dar și receptivității luminate a cercurilor evreiești pentru creația lui Leverkühn, faptul că tocmai în problema evreiască n-am putut fi niciodată întru totul de acord cu felul în care Führer-ul nostru și paladinii săi au încercat s-o soluționeze, ceea ce și-a avut partea de influență în cheștiunea demisiei mele din învățământ. Firește, mi-au ieșit în cale și unele specimene ale acestei rase — este destul să mă gândesc, de pildă, la savantul Breisacher din München — având un caracter antipatic și iritant, asupra cărora îmi propun să arunc oarecare lumină la locul și momentul potrivit.

În ceea ce privește originea mea catolică, se-nțelege, desigur, de la sine că ea mi-a modelat și influențat personalitatea, fără însă ca această latură a vieții mele să fi intrat vreodată în contradicție cu concepția umanistă despre lume și cu dragostea pentru "cele mai nobile arte și științe", cum li se spunea pe vremuri. Între aceste două elemente componente ale personalității mele a existat întotdeauna o armonie perfectă, care de altfel nu e greu de păstrat dacă te-ai născut și ai crescut, ca mine, în atmosfera unui orașel străvechi, unde amintirile și prezența monumentelor te poartă departe în urmă, către vremurile dinaintea schismei, când lumea creștină era una. Kaisersaschern e așezat, ce-i drept, chiar în mijlocul regiunii de baștină a Reformei, în inima ținutului lui Luther, înconjurat de orașe purtând nume ca Eisleben, Wittenberg, Quedlinburg, precum și Grimma, Wolfenbüttel și Eisenach — ceea ce, de asemenea, este semnificativ și

pentru viața interioară a lui Leverkühn, luteranul, și justifica orientarea inițială spre teologie a studiilor sale. Dar eu aş vrea să compar Reforma cu o punte care duce nu numai din vremurile scolasticii până în lumea noastră, a gândirii libere, ci și înapoi, în evul mediu — și poate chiar mai departe, până la acea tradiție creștină catolică dinaintea schismei de pasiune senină pentru cultură. În ce mă privește, am sentimentul că, la drept vorbind, aş fi mai la locul meu în sfera aurită în care Sfânta Fecioară era numită *Jovis alma parens*⁴.

Ca să mai adaug strictul necesar la biografia mea, voi spune că părinții mi-au dat posibilitatea să frecventez liceul din orașul nostru, același unde cu doi ani mai târziu a învățat și Adrian, școală întemeiată în a doua jumătate a secolului al XV-lea și care mai purta până nu demult numele de "Școala fraților vieții simple". Numai dintr-o oarecare jenă, datorită rezonanței învechit-istorice — pentru o ureche modernă ea putea să aibă o ușoară nuanță de ridicol — s-a renunțat la această denumire, școala fiind rebotezată gimnaziul Bonifaciu, după biserica învecinată. Când am părăsit liceul, la începutul acestui secol, m-am îndreptat, fără nici o ezitare, spre studiul limbilor clasice, în care mă evidențiasem într-o anumită măsură ca elev, și m-am consacrat lui la universitățile din Giessen, Jena și Leipzig, iar la cea din Halle în 1904 și 1905, adică în aceeași vreme — și nu întâmplător în aceeași vreme — în care studia acolo și Leverkühn.

Ajuns aici nu mă pot împiedica — lucru care mi se întâmplă atât de frecvent! — să nu admir, în treacăt, raportul intim și aproape misterios între interesul pentru filologia clasică și sentimentul viu și afectuos pentru frumusețea omului și măreția rațiunii lui — raport ce se manifestă mai întâi prin faptul că sfera studiului limbilor vechi poartă numele de "humaniora", apoi chiar prin faptul că o coordonare sufletească a pasiunii pentru semantică și a celei pentru disciplinele umanistice are ca fericit rezultat ideea de educație, iar vocația de educator al tineretului se întregește aproape inevitabil cu cea de savant filolog. Omul cunoștințelor enciclopedice în științele naturii poate foarte bine să fie învățător, dar niciodată educator în sensul și în măsura în care poate fi un adept al așa-numitelor *bonae litterae*⁵. Nici celălalt limbaj, mai intens poate, dar ciudat de nearticulat, cel al sunetelor (dacă ne e îngăduit să calificăm în acest fel muzica), nu mi se pare că ar putea fi inclus în sfera pedagogică a disciplinelor umaniste cu toate că știu foarte bine că în educația elină și în special în viața publică a cetăților antice a avut un rol ajutător. Mai degrabă am impresia că, în pofida rigorii logice și morale pe care o îmbracă uneori, acest limbaj face parte dintr-o lume supranaturală, pentru care n-aș îndrăzni să pun mâna în foc că e sigură sub aspectul rațiunii și al demnității omenești. Faptul că sunt, cu toate acestea, devotat muzicii din toată inima se numără printre contradicțiile inerente firii omenești, fie că le regreți, fie că îți fac plăcere.

Asta, ca o paranteză în afara temei noastre. Și totuși nu chiar în afară, întrucât chestiunea, dacă între universul pedagogic plin de noblețe al spiritului și acea lume a spiritelor de care te apropii numai cu mare primejdie se poate trasa o linie de demarcație netă și indiscutabilă, face parte întru totul și încă peste măsură din tema dezbătută de mine. Ce domeniu uman, fie el cel mai pur, mai vrednic de prețuire și mai bine intenționat ar putea fi cu totul inaccesibil puterilor necurate, ba, chiar se cuvine să adăugăm, s-ar putea lipsi cu

⁴Sfânta mamă a lui Jupiter (*lat.*).

⁵Literatura aleasă (*lat.*).

totul de rodnicul contact cu ele? Ideea aceasta, deloc nepotrivită chiar la un om a cărui natură intimă e fundamental străină de tot ce e demonic, mi-a rămas în minte din anumite momente ale unei călătorii de studii de aproape un an și jumătate în Italia și Grecia — călătorie pe care bunii mei părinți mi-au dat posibilitatea s-o fac după ce am luat examenul de diplomă — când, de pe Acropole, priveam de-a lungul Căii Sacre, pe unde treceau sacerdoții împodobiți cu eșarfe de culoarea șofranului și cu numele lui Iacchus pe buze, iar mai apoi, pe când mă aflam chiar pe locul inițierii, în ținutul Eubuleus, pe marginea râpei plutonice căscată între stânci. Acolo am simțit, am intuit mai bine zis, plenitudinea sentimentului vital ce se degajă din zelul cu care elenismul olimpic celebrează divinitățile abisului, și adesea, de la înălțimea catedrei, am explicat elevilor mei din ultimul an că, în fond, cultura nu este decât integrarea prin pietate și ordine, aș spune mai adecvat, prin îmblânzire, a monstruosului nocturn în cultul zeilor.

Înapoiat din acea călătorie, tânărul de douăzeci și șase de ani a găsit un post la liceul din orașul natal, aceeași școală în care căpătase primele noțiuni de educație științifică; am început, așadar, să predau latina, elina și istoria, la cursul inferior, timp de numai câteva semestre, până când — în al patrusprezecelea an al veacului nostru — am devenit membru al corpului didactic al Bavariei, fiind transferat la Freising, unde, de altfel, m-am și stabilit, și de atunci, timp de mai bine de două decenii, mi-am desfășurat într-un fel mulțumitor activitatea de profesor de liceu, dar și pe cea de lector la seminarul teologic, la aceleași discipline.

De timpuriu, curând după numirea mea la Kaisersaschern, m-am căsătorit — îndemnat de firea mea ordonată și de dorința morală de a intra în rândul oamenilor. Hélène, născută Ölhafen, admirabila mea soție, care și astăzi încă îmi mai ocrotește anii acum în declin, era fiica unui coleg de facultate și de profesie, mai vârstnic, originar din Zwickau, în Saxonia, și chiar cu riscul de a trezi zâmbetul cititorului, voi mărturisi că numele de botez al gingașei copile, Hélène, aceste silabe fermecătoare, au avut și ele un rol, și nu cel mai neînsemnat, în alegerea făcută. Un asemenea nume e ca o binecuvântare cerească și nu te poți sustrage magiei sale pure, chiar dacă înfățișarea celei care-l poartă nu răspunde exigențelor riguroase decât într-un sens burghez și într-o măsură modestă, și chiar și astfel numai în mod trecător, datorându-se doar farmecului pieritor al tinereții. Și pe fiica noastră, care de mult și-a legat viața de un om de treabă, procurist la Banca Bavareză de Efecte din Regensburg, tot Hélène am botezat-o. Scumpa mea soție mi-a dăruit, în afară de această fiică, și doi feciori, astfel că, după cum le e oamenilor scris, mi-a fost dat să gust bucuriile și grijile paternității, deși doar în limite moderate. Copiii mei n-au manifestat, cu nici un prilej, daruri neobișnuite. Acest lucru trebuie să-l recunosc. Sunt cel din urmă care să fi pretins vreodată că puteau fi comparați cu fermecătorul copil care era Nepomuk Schneidewein, nepotul lui Adrian și mai târziu bucuria ochilor lui. Amândoi fiii mei slujesc pe Führer, unul într-un post civil, celălalt în forțele armate, și cum, în linii generale, atitudinea mea oarecum surprinzătoare față de conducătorii țării a creat un fel de vid în jurul meu, raporturile acestor tineri cu pașnicul lor cămin părintesc au devenit destul de rare.

agricultori mai înstăriți, care propășiseră, parte prin ținutul Schmalkalde, parte prin Saxonia, pe valea Saalei. Familia propriu-zisă a lui Adrian se așezase, de mai multe generații, la ferma Büchel din satul Oberweiler, aproape de Weissenfels, stație până la care făceai, de la Kaisersaschern, trei sferturi de oră cu trenul, așa că pentru a ajunge la fermă trebuia să ți se trimită o căruță la gară. Büchel era o răzeșie mai rotunjoară, care îți îngăduia să ții doi cai de ham și să te numești proprietar agricol: măsura vreo cincizeci de pogoane de arătură și pășune, cu acareturi, și o pădurice, exploatată în obște; la aceasta se adăuga o casă tihnită și încăpătoare din grinzi și chirpici, pusă pe temelie de piatră. Cu hambare și grajduri, casa alcătuia trei din laturile unui pătrat în mijlocul căruia — n-am să uit niciodată — se înălța un tei măreț acoperit în iunie de flori parfumate, și acest copac falnic era înconjurat de o bancă vopsită în verde. Se pare că stătea puțin în drumul căruțelor din curte, și am auzit că mereu se întâmpla ca tânărul moștenitor să stăruie pe lângă tatăl său să-i dea voie, din considerațiuni practice, să-l doboare, ceea ce nu-l împiedica, mai apoi, ajuns stăpân, să-l ia sub ocrotirea sa împotriva pretențiilor identice ale propriului său fiu.

De câte ori trebuie să fi umbrit copacul acesta somnul ușor de amiază și joaca micului Adrian, care s-a născut în anul 1885, la vremea când teiul înflorea, în catul de sus al casei de la Büchel, ca al doilea fiu al soților Jonathan și Elsbeth Leverkühn. Fratele său, Georg, acum fără îndoială gospodarul de-acolo, se născuse cu cinci ani mai înainte. O soră, Ursula, l-a urmat la același răstimp. Cum între prietenii și cunoștințele pe care-i avea familia Leverkühn în Kaisersaschern se numărau și părinții mei, ba chiar între familiile noastre se legase, încă de mult, o înțelegere cordială, vara petreceam multe după-amieze de duminică la ei, la țară, unde ca orășeni ce eram ne bucuram din toată inima de bunătățile rustice cu care ne ospăta Frau Leverkühn, de pâinea neagră vârtoasă unsă cu unt proaspăt, de fagurii aurii de miere, de căpșunile delicioase cu smântână, de laptele covăsit din străchinile albastre, amestecat cu zahăr și cu bucățele de pâine de secară. În vremea primei copilării a lui Adrian, sau Adri cum i se zicea, buncii lui mai locuiau încă în aripa bătrânilor, dar gospodăria era cu totul în mâinile celor tineri și doar seara, la cină, bătrânul, de altfel ascultat cu tot respectul, se mai amesteca în treburi, îndrugând câte ceva cu gura lui știrbă. Imaginea acestor predecesori, care nu mult după aceea s-au stins, unul după celălalt, mi-a rămas doar vag în amintire. Dar cu atât mai limpede am reținut chipul copiilor lor, Jonathan și Elsbeth Leverkühn, amintire schimbătoare însă, care de-a lungul anilor mei de copilărie, apoi de școală și de studenție a alunecat, pe nesimțite, dar implacabil, schimbându-și înfățișarea tinerească în alta mai obosită.

Jonathan Leverkühn era un bărbat de cea mai autentică rasă germană, un tip cum aproape că nu mai e de găsit în orașele noastre și cu siguranță că nici printre cei ce astăzi reprezintă, prea adesea cu o neliniștitoare brutalitate, poporul nostru în fata lumii — o fizionomie purtând parcă pecetea vremurilor trecute, păstrând într-un fel și caracterul rustic și amintirea timpurilor germanismului de dinaintea Războiului de treizeci de ani. Așa gândeam când, mai crescând și eu, îl priveam cu un ochi ce începuse să se deprindă a vedea. Un păr cam zburlit, de un blond-cenușiu, îi cădea peste fruntea boltită — o frunte împărțită în doua jumătăți proeminente și cu vinele tâmpelor ieșite în relief — un păr ce atârna pe ceafă, lung și bogat, după moda veche, prelungindu-se pe după urechile mici, frumoase, într-o barbă creață, ce-i acoperea fălcile, bărbia și adâncitura de sub buza de jos. Aceasta,

buza de jos adică, se contura plină și rotundă de sub mustața puțințel pleoștită, cu un zâmbet nespus de atrăgător, potrivindu-se de minune cu privirea ușor obosită și timidă a ochilor albaștri, oarecum încordată, cu toate astea aproape surâzătoare. Nasul era subțire și frumos arcuit, iar partea neacoperită de barbă a obrazilor părea umbrită de proeminența pomeților și chiar puțin uscățivă. Gâtul vânos și-l purta descoperit și nu-i plăceau hainele obișnuite de târgoveț, de altfel nepotrivite cu înfățișarea lui, mai ales cu mâinile lui, mâinile acelea viguroase, arse de soare, uscate, puțin pătate de pistrui, ținând bastonul când se ducea în sat la consiliul comunal.

Un medic ar fi întrevăzut, poate, în acea oboseală și încețoșare a privirii, în acea hipersensibilitate a tâmpelor, o înclinare spre migrenă, de care de altfel Jonathan suferea într-adevăr, dar nu peste măsură, nu mai des de o dată pe lună, câte o zi întreagă, fără să-i stânjenească din cale afară treburile de gospodar. Îi plăcea să fumeze pipă, avea o pipă nu prea lungă, de porțelan, cu capac, răspândind o aromă de tutun mult mai agreabilă decât duhoarea stătută a țișărilor de foi și țigaretelor, și îmbiba cu ea atmosfera încăperilor de jos. Seara, înainte de culcare, îi mai plăcea să bea, în chip de somnifer, o cană bunicică cu bere de Merseburg. În serile de iarnă, când afară moștenirea și avutul său se odihneau sub zăpadă, putea fi văzut citind, cel mai adesea dintr-o Biblie mare, legată în piele de porc bătută cu metal, încheiată cu cheutori de piele, păstrată în familie din tată în fiu, tipărită pe la 1700, la Braunschweig, cu dispensă ducală; în afară de predoslovia și marginaliile "spirituale" ale doctorului în teologie Martin Luther, Biblia lui mai cuprindea și fel de fel de rezumate și *locos paralelos*⁶, iar la fiecare capitol, comentarii istorico-morale, în versuri, ale unui domn David von Schweinitz. Despre cartea aceasta mersese vorba sau, mai bine zis, se transmisese din tată-n fiu informația precisă că fusese proprietatea unei anume principese de Braunschweig-Wolfenbuttel care se măritase cu fiul lui Petru cel Mare. Asta n-a împiedicat-o, după o vreme, să simuleze moartea și, pe când avea loc ceremonia înmormântării, să fugă în Martinica, unde s-a căsătorit cu un francez. Mai târziu, râdeam de multe ori cu Adrian, înzestrat cu un atât de acut simț al comicului, de povestea aceasta pe care tatăl său, ridicându-și capul din carte, ne-o istorisea cu o privire blândă, dar pătrunzătoare, întorcându-se apoi, cătuși de puțin stânjenit de proveniența întrucâtva scandaloasă a sfintei tipărituri, la comentariile versificate ale domnului von Schweinitz și la Cartea Înțelepciunii lui Solomon.

Alături de predilecția sa pentru lecturile religioase, mai avea una, care în anume vremuri mai vechi ar fi fost caracterizată drept predilecție pentru "speculații asupra elementelor". Cu alte cuvinte, făcea, într-o măsură modestă și cu mijloace restrânse, studii de științe naturale, biologie și chiar de fizică și chimie, și se întâmpla ca tatăl meu să-i vină în ajutor cu substanțe din laboratorul său. Am folosit această expresie învechită și cu o nuanță critică pentru astfel de preocupări, deoarece în ele se simțea un anumit substrat mistic, iar în alte vremuri, fără îndoială că ar fi fost suspectate a fi practici vrăjitoarești. De altfel mă simt dator să adaug că am înțeles întotdeauna foarte bine această neîncredere a unei epoci de spiritualitate religioasă față de răspândirea pasiunii pentru descoperirea tainelor naturii. Cu siguranță că cei cu frica lui Dumnezeu vedeau în ea un fel de raporturi nepermise cu Necuratul, fără să ia în seamă că se află o contradicție în însuși faptul de a

⁶Locuri paralele (trimiteri pe marginea paginii, la pasaje identice sau similare — *lat*).

considera opera Creatorului, natura și viața, ca un domeniu rău famat sub raport moral. Natura e în sine prea plină de mistificări ce aduc a vrăjitorie, de capricii echivoce, de aluzii numai pe jumătate acoperite și cu stranii indicații spre hazard, pentru ca, oamenii credincioși, îngrădiți de canoane, să nu vadă în studierea ei o necugetată călcare a legilor divine.

Seara, când tatăl lui Adrian deschidea cărțile sale cu ilustrații în culori despre fluturi exotici și animale marine, ne aplecam adesea cu toții, fiii lui și cu mine și chiar și Frau Leverkühn, peste speteaza îmbrăcată în piele și cu rezemători pentru cap a jilțului său, să privim, iar el ne arăta cu degetul minunățiile și ciudățeniile de-acolo: acele *papilios* și *morphos* ale tropicelor, în toate culorile paletelor, insecte nocturne, strălucitoare, prinse în zborul lor legănat, desenate și colorate cu cel mai rafinat bun-gust — insecte ce duc o viață efemeră într-o frumusețe fantastic exagerată, unele dintre ele socotite, de către indigeni, spirite rele, aducătoare de malarie. Cea mai frumoasă culoare între toate, un albastru-azuriu, de vis, n-ar fi deloc, ne explica Jonathan, o culoare veritabilă, ci ar lua naștere din pricina unor șanțulețe minuscule și al altor particularități ale suprafeței aripioarei fluturelui, microstructuri care printr-o minunată refracție a razelor de lumină și prin eliminarea unei bune părți dintre aceste raze, făceau să nu ajungă la ochiul nostru decât albastrul cel mai strălucitor.

— Ia te uită — o mai aud și astăzi pe Frau Leverkühn spunând — va să zică e o înșelătorie?

— Albastrul cerului o înșelătorie? răspundea bărbatul, întorcând capul și privind în sus la ea. Ai putea să-i spui pe nume vopselei din care-i alcătuit?

Scriind, am într-adevăr sentimentul că mă aflu încă, împreună cu Frau Elsbeth, cu Georg și Adrian, îndărătul jilțului în care ședea bătrânul Leverkühn și urmăresc degetul acestuia de-a lungul imaginilor. Erau reproduse acolo exemplare de fluturi de noapte, fără nici un fel de puf pe aripioarele lor, astfel că păreau făurite dintr-o sticlă delicată, împânzită cu vinișoare rare de culoare mai închisă. Unul dintre fluturii de felul acesta — nuditatea sa diafană se presimțea bine în penumbra de amurg a frunzișului — se numea *Hetaera esmeralda*. O singură pată de culoare avea *Hetaera* pe aripi, violet cu trandafiriu, și cum în zbor nu vedeai nimic altceva din ea, putea fi asemuită cu o petală de floare purtată de vânt. Pe urmă mai era fluturele foliaceu, cu partea de deasupra a aripilor strălucind în cea mai armonioasă îmbinare a culorilor, iar pe dedesubt având o uimitoare asemănare cu o frunză, nu numai ca formă și nervuri, ci și în imitarea minuțioasă a unor imperfecțiuni mărunte, a unor picături de apă, a unor mici ciuperci parazitare și a altor detalii de acest fel. Când o făptură cu înfățișare atât de abil întocmită se așeza undeva în frunziș, cu aripile ridicate și lipite, dispărea complet din vedere, confundându-se cu mediul înconjurător, de nu mai putea s-o dibuiască nici dușmanul cel mai nesățios.

Jonathan încerca, și nu fără succes, să ne împărtășească și nouă emoția sa în fața acestui rafinat mimetism de protecție dus până în detaliile defectelor.

— Cum a izbutit gâza să realizeze acest lucru? întreba el. Cum lucrează natura asupra acestei vietăți? Pentru că nu poți să pui atâta îndemânare numai pe seama spiritului de observație și a capacității de transformare a gâzei. Da, da, natura cunoaște bine frunza de copac, nu numai în ce are minunat în ea, ci și în defectele și deformațiile ei mărunte, de toate zilele, și, poznașă cum e, dar fără răutate, le repetă înfățișarea în alte regnuri, pe dedesubtul unei aripi de fluture, ca să

păcălească alte fapte. Și de ce tocmai fluturele să aibă parte de avantajul șireteniei? Și, firește, dacă lui îi e de folos, ca atunci când se odihnește să semene ca două picături de apă cu o frunză — cum rămâne cu folosul prigonitorilor lui înfometaji, șopârlele, păsările, păianjenii, cărora le e destinat drept hrană, dar nu-l pot găsi oricât le-ar fi privirea de ageră? Vă-ntreb eu, ca să nu mă-ntrebați voi pe mine.

Fluturele se făcea invizibil ca să se protejeze, dar era de ajuns să mai răsfoiești puțin cartea, ca să dai de alții care ajungeau la același rezultat bătând la ochi, de la distanță, în modul cel mai insistent, cel mai izbitor. Nu numai că erau deosebit de mari, ci și împodobiți cu desene extraordinar de fastuos colorate și, cum adăuga papa Leverkühn, în veșmântul lor cu aparență provocatoare, se mișcau pe îndelete, cu o indiferență aproape ostentativă — nimeni însă n-ar fi putut-o numi neobrăzată, ci mai curând pătrunsă de o oarecare melancolie — văzându-și de drumul lor, zburând fără să se ascundă și fără ca vreo vietate, fie ea maimuță, pasăre ori reptilă, să-și arunce măcar o privire asupra lor. De ce? Pentru că erau grețoși. Și pentru că prin înfățișarea lor bătătoare la ochi și pe deasupra și prin încetineala cu care-și fluturau aripile, tocmai asta dădeau de înțeles. Lichidul din corpul lor avea un miros și un gust atât de respingător, încât în cazul când erau vânați din greșeală, cel ce-și făcuse socoteala să savureze o bucățică bună, scuipa îndată înghițitura, îngrețosât. Întreaga natură știa că au un gust nesuferit, și ei se simțeau în siguranță — tristă siguranță. În orice caz noi, cei din spatele jilțului lui Jonathan, în loc de a o numi liniștitoare, ne întrebam dacă această siguranță nu avea mai curând ceva dezonorant în ea. Dar care era urmarea? Că alte specii de fluturi se îmbrăcau cu același veșmânt strălucitor de protecție, merit să înșele, și cu tot atâta încetineală, siguranță și intangibilitate, alunecau melancolice în zborul lor, chiar dacă erau perfect comestibile.

Molipsit de veselia lui Adrian, pe care lucrurile acestea îl făceau să râdă în hohote până-i dădeau lacrimile, îmi venea și mie să râd, din toată inima. Dar papa Leverkühn ne admonesta cu un "Ssst!", pentru că voia ca toate aceste lucruri să fie privite cu o sfioasă evlavie — aceeași evlavie plină de mistere cu care examina scrisul indescifrabil de pe cochiliile anumitor scoici ajutându-se cu lupa lui mare, dreptunghiulară pe care ne-o împrumuta și nouă. Firește, aspectul acestor fapte, adică al melcilor și scoicilor de mare, era la fel de semnificativ, mai ales când treceai în revistă reproducerile, sub supravegherea lui Jonathan. Gândul că trebuie să consideri toate aceste spirale și bolte, cu orificiile lor trandafirii și strălucirea irizată în genul faianței pe care le prezentau învelișurile de diferite forme — învelișuri executate cu o superbă siguranță și cu un simț al formei pe cât de îndrăzneț pe atât de rafinat — gândul că trebuie să le consideri ca fiind opera gelatinoșilor lor locatari era oarecum ciudat, în cazul că rămâneai la concepția că natura se creează pe ea însăși, căci a recurge la noțiunea unui Creator, pe care ar fi trebuit să ți-l imaginezi ca pe un decorator plin de fantezie și un artist plin de veleități în ale ceramicei și smălțuirii era o idee bizară în sine, stârnind mai puternic decât în orice altă împrejurare tentația de a introduce undeva pe parcurs un meșter, un semizeu, pe demiurg — dar, cum spuneam: încântătoarele ghiocuri erau opera chiar a moluștelor pe care le adăposteau și le apărau, și tocmai asta era ceea ce ne uluia.

— După cum puteți ușor constata și voi, dacă vă pipăiți coatele, coastele, ne spunea Jonathan, pe dinăuntru vostru s-a format, pe măsură ce ați crescut, o construcție solidă, un schelet, ce servește de suport pentru carnea, pentru mușchii voștri, și pe care îl purtați cu voi în toate părțile, dacă nu cumva ar fi mai bine spus că el vă poartă pe

voi. În cazul celălalt e pe dos. Făpturile astea își au scheletul pe dinafară, nu ca o armătură, ci ca o locuință, și tocmai în faptul că este exterioară și nu lăuntrică stă, poate, temeiul frumuseții lor.

Noi băieții, Adrian și cu mine, priveam unul la altul pe jumătate zâmbind, dar uluiți de unele observații ale lui papa Leverkühn, cum erau cele referitoare la deșertăciunea aparențelor.

Câteodată estetica de fațadă devenea perfidă; pentru că anumiți melci conici, încântători în asimetria lor, construcții muiate într-un trandafiriu pal, străbătut de nervuri, sau într-un arămiu cu pete albe, erau renumiți pentru mușcătura lor veninoasă — și dacă-l ascultai pe stăpânul fermei de la Büchel, nu puteai în general să nu atribui acestui straniu sector al vieții o anumită faimă rea sau o ambiguitate fantastică. Diferitele utilizări, foarte variate, ce se puteau da acestor strălucitoare creaturi fuseseră totdeauna privite cu o ciudată ambivalență. În evul mediu ele făcuseră parte din inventarul cuhniilor vrăjitoarești și al hrubelor alchimiștilor și erau socotite drept cele mai adecvate recipiente pentru elixiruri de dragoste și pentru otravă. Pe de altă parte însă, în același timp, le întâlneai la serviciile divine în chip de chivot pentru agnet și pentru moaște și chiar drept potir pentru grijanie. Câte tangențe — otravă și frumusețe, otravă și vrăjitorie dar, de asemenea, vrăjitorie și liturghie. Chiar dacă nu ajungeam până la formularea acestor gânduri, comentariile lui Jonathan Leverkühn, fără a le preciza, ni le sugerau.

Cât privește însă scrierea aceea indescifrabilă care nu-i dădea pace niciodată, o puteam vedea pe ghiocul unei moluște de mărime mijlocie de prin Noua Caledonie, trasată, pe un fond albicios, cu un roșu bătând ușor în cafeniu. Literele, conturate cu pensula parcă, se aliniau către margini într-o ornamentare pur liniară, dar pe suprafața convexă, aranjamentul lor complicat căpăta în mod categoric aspectul unor semne menite a comunica ceva. După câte îmi amintesc, semănau foarte bine cu o scriere orientală primitivă, poate cu scrierea arameică veche, și tatăl meu trebui, efectiv, să aducă amicului său cărți de arheologie aflate în biblioteca orășenească din Kaisersaschern, care să-i ofere posibilitatea unor cercetări și comparații. Se înțelege de la sine că aceste studii nu au dat rezultate, sau dacă au dat, erau atât de confuze și de lipsite de sens, încât nu duceau la nimic. Lucrul acesta îl recunoștea și Jonathan, cu oarecare melancolie, când ne arăta enigmatică reproducere.

— S-a dovedit, zicea el, că e imposibil să se dea de rostul semnelor ăstora. Din nenorocire, dragii mei, așa stau lucrurile. Ele se sustrag înțelegerii noastre și, din păcate, situația așa va și rămâne. Când spun însă "se sustrag", asta nu înseamnă decât contrariul lui "se dezvăluie", dar pe mine n-o să mă convingă nimeni niciodată că natura a pictat pe ghiocul creaturii sale aceste cifruri, căroră nu le găsim cheia, numai de dragul frumuseții. Totdeauna podoaba și sensul ei au mers împreună. Scrierile vechi au slujit în același timp și frumusețea, și ideea. Să nu-mi spună cineva că aici n-avem de-a face cu un mesaj. Iar dacă înțelesul lui ne rămâne inaccesibil, a te cufunda în cercetarea acestei contradicții, își are farmecul său.

Gândea el oare că, dacă într-adevăr ar fi fost vorba în cazul acesta de o scriere secretă, natura ar fi trebuit să aibă un limbaj propriu, organizat, creat de ea însăși? Căci, dintre limbajurile închipuite de oameni, pe care și l-ar fi putut alege ca să se exprime? Dar încă de pe atunci, copil fiind, pricepeam foarte bine că natura extraumană era prin însăși esența ei ignorantă, și tocmai acest fapt îi dădea, în ochii mei, un caracter sinistru.

Da, papa Leverkühn era înclinat spre speculații, era un gânditor, și, cum am mai spus, plăcerea lui de a cerceta — dacă se poate spune cercetare când e vorba, în fond, numai de contemplare și visare — s-a orientat întotdeauna într-o direcție bine determinată, și anume cea mistică, sau cea intuitivă, numai pe jumătate mistică, înspre care, după cum am impresia, se îndreaptă aproape în mod fatal gândirea omenească atunci când urmărește misterele naturii. Că această cutezanță de a supune natura la probe de laborator, de a o incita fa generarea de fenomene, de a o "pune la încercare" smulgând, prin experimentări, vâlul de pe procesele ei — că toate acestea sunt vecine cu vrăjitoria, ba chiar sunt de domeniul ei, că sunt însăși opera "celui ce duce în ispită" era convingerea epocilor trecute: convingere respectabilă, după opinia mea. Tare aș vrea să știu cu ce ochi ar fi fost privit pe vremea aceea omul din Wittenberg, cel care, după cum am aflat de la Jonathan, născocise, cu vreo sută și mai bine de ani în urmă, experiența cu muzica vizibilă, pe care uneori papa Leverkühn ne-o arăta și nouă. Dintre puținele aparate de fizică ce-i stăteau la dispoziție tatălui iui Adrian făcea parte și o placă rotundă de sticlă sprijinită pe un pivot într-un singur punct, la centru — și cu ea se petrecea miracolul. Trebuie spus că pe placa aceasta era presărat un nisip foarte fin căruia, cu ajutorul unui arcuș vechi de violoncel plimbat în sus și în jos pe marginea ei, i se imprimau mișcări oscilatorii, astfel că nisipul începea să vibreze și se deplasa și se orânduia în figuri și arabescuri multiple, de o surprinzătoare precizie. Această acustică vizuală, în care se împleteau în mod atrăgător claritatea și misterul, firescul și minunea, nouă, băieților, ne plăcea grozav, dar nu de puține ori îl rugam să ne -o arate și pentru ca să-i facem plăcere experimentatorului. O plăcere similară îi produceau și florile de gheață, și, în zilele de iarnă, când aceste precipitații cristaline acopereau ferestrele mici, țărănești, ale casei de la Büchel, putea să stea ore întregi adâncit în contemplarea structurii lor cu ochiul liber sau cu lupa. Ce aș vrea să spun este lucrul următor: toate ar fi fost bune și frumoase și ne-am fi putut vedea mai departe de treabă, dacă aceste "produse" s-ar fi menținut, cum s-ar fi convenit, în sfera figurat-simetrică, riguros matematică, și de o mare regularitate. Dar faptul că aceste cristale se apucaseră, aproape fără rușine, de scamatorii, faptul ca imitau admirabil lumea plantelor, minunate evantaie de ferigi, fire de iarbă, calicii și stamine de flori, că făceau, cu mijloacele lor glaciale, incursiuni în lumea organică, asta era ceea ce îl depășea pe Jonathan, și în fața lor nu contenea să clatine din cap, cu dezaprobare într-o oarecare măsură, dar și plin de admirație. Aceste fantasmagorii, suna întrebarea lui, sunt ele anterioare formelor vegetale, sau sunt posterioare? Nici una, nici alta,

Își răspundea, probabil, el însuși; erau formațiuni paralele. Natura creator-visătoare visa și aici și acolo același lucru, iar dacă s-ar fi pus problema unei imitații, atunci fără îndoială nu putea fi vorba decât de una reciprocă. Oare, trebuiau considerați copiii autentici ai câmpurilor drept modele, pentru că făceau dovada unei profunde realități organice, iar florile de gheață erau simple fenomene efemere? Dar acest fenomen efemer era consecința unor combinații de elemente care în nici un caz nu se dovedeau mai puțin complicate decât cele ale plantelor. Dacă îl înțelegeam bine pe Jonathan Leverkühn, în cazul acesta, ceea ce îl preocupa era faptul că natura însuflețită și așa-numita natură neînsuflețită constituiau o unitate, era gândul că noi păcătuim față de aceasta din urmă, trasând cu prea multă rigoare hotarul între cele două domenii, deoarece în realitate el e permeabil și nu există, efectiv, nici o aptitudine elementară rezervată exclusiv făpturilor însuflețite și pe care

biologul să n-o poată studia și pe modele neînsuflețite.

Cât de tulburător e de fapt chipul cum aceste imperii se întrepătrund ne învață "picătura devorantă", căreia nu o dată papa Leverkühn îi oferea hrană sub ochii noștri. O picătură, fie ea de parafină, fie de ulei eteric — nu-mi aduc aminte precis ce era, cred însă că de cloroform — o picătură, zic, nu-i un animal, oricât de primitiv, nu-i nici măcar o amibă, și nu poți admite că ar avea poftă de mâncare, că vrea să se hrănească, că știe să păstreze ceea ce poate mistui și să înlăture ceea ce nu poate. Dar tocmai asta făcea picătura noastră. Plutea solitară într-un pahar cu apă, în care o lăsase Jonathan să cadă, probabil cu ajutorul unei pipete. Papa Leverkühn proceda apoi în felul următor: lua cu vârful unei pensete o tijă minusculă de sticlă, în realitate un firicel de sticlă, pe care îl lăcuise, și îl aducea în apropierea picăturii. Asta era tot ce făcea Jonathan Leverkühn, restul îl făcea picătura. În partea ei superioară apărea o protuberanță, o umflătură receptoare, cu care începea să absoarbă firisorul de sticlă în lungime. În timpul acesta se alungea și ea, luând forma unei pere, ca să poată capta prada în întregime, să nu-i rămână capetele afară, și începea, vă dau cuvântul meu de cinste, să mistuie învelișul de lac al tijei, răspândindu-l prin trupșor, și rotunjind u-se progresiv la loc, după ce trecea întâi prin forma unui ou. Treaba o dată terminată, picătura revenea la forma sferică și expedia pieziș către periferie dispozitivul de alimentare bine lins și curățat, separându-se de el.

Nu pot susține că îmi făcea plăcere să privesc așa ceva, dar recunosc că eram fascinat, și la fel și Adrian, cu toate că, așa cum se întâmpla întotdeauna la astfel de spectacole, se simțea ispitit să râdă și numai din considerație pentru gravitatea tatălui său se stăpânea. Puteai, eventual, să găsești că picătura devorantă are ceva comic; dar în nici un caz nu acesta era sentimentul meu în fața unor fenomene naturale neplauzibile și fantasmagorice pe care papa Leverkühn, cu cultura lui atât de bizară, izbutise să le obțină și pe care ne îngăduia și nouă să le privim. N-am să uit niciodată spectacolul acesta! Recipientul de cristalizare în care avea loc era pe trei sferturi plin cu un lichid cam vâscos, și anume cu silicat de potasiu diluat; pe fundul așternut cu nisip încerca să se înfiripe un minuscul peisaj grotesc de mlădițe divers colorate, o vegetație anarhică de vâlstare albastre, verzi, cafenii, care semănau cu alge, cu ciuperci, polipi, chiar și cu mușchi, sau cu moluște, ciorchini de fructe, copăcei sau rămurele, și ici și colo chiar cu mădule omenești — alcătuirile cele mai stranii care mi-a fost dat vreodată să le văd în fața ochilor: stranii nu atât prin înfățișarea indiscutabil uluitoare și tulburătoare, cât mai ales prin aspectul de indicibilă melancolie. Pentru că atunci când papa Leverkühn ne întreba ce credem că ar fi, iar noi îi răspundeam nehotărâți că ar putea fi plante, el spunea:

— Nu, nu sunt, se prefac numai că sunt. Dar nu înseamnă că din cauza asta trebuie să le acordați mai puțină prețuire! Tocmai faptul că se prefac și că își dau silința să simuleze cât pot mai bine e demn de toată considerația.

Am constatat mai târziu ca aceste plante erau de natură absolut anorganică, fiind generate cu ajutorul unor substanțe chimice provenite din farmacia "La Sfântul Arhanghel". Înainte de a turna soluția diluată de silicat de potasiu, Jonathan presărase pe nisipul de pe fundul recipientului diferite cristale; erau, dacă nu mă înșel, cromat de potasiu și sulfat de cupru, și din această însămânțare, operă a unui proces chimic denumit "presiune osmotică", se dezvolta jalnica recoltă pentru care cultivatorul revendica, imediat și foarte insistent, simpatia noastră. Papa Leverkühn ne demonstra anume că aceste amărâte imitații ale

vieții erau însetate de lumină, erau "heliotrope" cum numește știința despre viață acest fenomen. El așeza, de dragul nostru, acvariul la soare, acoperind în prealabil — pentru a le feri de lumină — trei dintre laturile sale, și iată că în scurtă vreme, tot neamul de ciuperci, de polipi în coloane phalice, de copăcei, de alge și chiar de embrioane de mădule omenești, începea să se aplece către partea recipientului peste care cădea lumina și o făcea cu atâta elan pătimaș, căldură și bucurie, încât pur și simplu se agăța și se lipea de peretele de sticlă.

— Și cu toate astea sunt moarte, zicea Jonathan, și îi dădeau lacrimile, în timp ce Adrian, vedeam bine, de-abia se putea stăpâni să nu izbucnească în hohote de râs.

În ce mă privește, las în seama altora de a stabili dacă era cazul să râzi sau să plângi. Ce vreau eu să spun e că fantasmagorii de felul acesta sunt exclusiv o treabă a naturii, și în special a celei pe care omul o ispitește cu temeritate! În domeniul plin de demnitate al studiului antichității clasice ești la adăpost de asemenea vrăjitorii.

IV

Deoarece capitolul precedent a crescut în orice caz peste măsură, e bine să încep un altul, ca să aduc, în câteva cuvinte, omagiu și imaginii stăpânei de la Büchel, iubitei mame a lui Adrian. S-ar putea ca mulțumirea pe care fiecare o simte la amintirea anilor copilăriei, dar poate că și gustările savuroase cu care ne tot îmbia să fi transfigurat imaginea ei — însă trebuie să spun că în viața mea n-am întâlnit o femeie mai atrăgătoare ca Elsbeth Leverkühn, iar despre persoana ei plină de bun-simț, lipsită cu totul de orice pretenții intelectuale, vorbesc cu respectul insuflat de convingerea că geniul fiului datora mult perfectului echilibru vital al acestei mame.

Dacă îmi făcea plăcere să privesc capul frumos, specific vechi-german al soțului — ochii nu mi se opreau cu mai mică încântare pe înfățișarea nespus de plăcută, bine proporțională, remarcabilă a acestei femei. Născută prin părțile Apoldei, avea tipul acela brun pe care îl mai întâlnești uneori prin țările germane, fără însă ca genealogia sa, atât cât putea fi urmărită, să îngăduie presupunerea vreunui adaos de sânge latin. După tenul oacheș și părul negru, după ochii cu privirea calmă și prietenoasă, ar fi putut trece drept o meridională, dacă toate acestea n-ar fi fost în contradicție cu o anume asprime germanică a feței. Obrazul avea forma unui oval mai degrabă scurt, cu bărbia mai curând prelungă, ascuțită, cu un nas destul de puțin clasic, ușor turtit și vârful adus întrucâtva în sus, cu o gură calmă, lipsită de voluptate și de relief. Părul, despre care am mai pomenit, îi acoperea pe jumătate urechile și, pe măsură ce eu crescusem, prinsese încetisor o nuanță argintie; îl purta strâns foarte tare, aproape că te puteai oglindi în el, iar cărarea de deasupra frunții dădea la iveală pielea albă a capului. Cu toate acestea — nu totdeauna și deci nu intenționat — îi fluturau lângă urechi câteva șuvițe zglobii. Coada, încă groasă și deasă în zilele copilăriei noastre, era răsucită, după moda țărănească, pe după ceafă, și în zilele de sărbătoare își împletea în ea și o panglică brodată în culori.

Era preocupată tot atât de puțin ca și bărbatul ei să umble îmbrăcată orășenește; nu-i stătea bine să facă pe cucoana, în schimb îi venea admirabil portul pe jumătate țărănesc în care o știam dintotdeauna, fustă simplă, confecționată prin mijloace proprii, cum ziceam noi, la care purta un corsaj brodat al cărui decolteu pătrat lăsa

să se vadă partea de sus a pieptului, și un gât nițel cam scurt, împodobit uneori cu o bijuterie mică și simplă de aur. Mâinile, arse de soare, deprinse cu munca, îngrijite cu măsură, cu verigheta în dreapta, aveau, așa spune, ceva atât de sincer omenesc și de nădejde în ele, încât îți făcea plăcere să le privești, la fel ca și picioarele, de mărime potrivită, călcând sigur, în pantofi comozi, cu toc jos și ciorapi de lână verzi sau gri, întinși bine pe niște glezne frumos modelate. Toate astea erau agreabile. Ce avea ea mai frumos era însă vocea, o voce caldă de mezzosoprană, extraordinar de atrăgătoare când vorbea cu acea ușoară intonație turingiană. Nu spun: "insinuantă", pentru că asta ar implica un element intențional și conștient. Farmecul glasului venea dintr-o muzicalitate lăuntrică, care de altminteri a rămas latentă, pentru că Elsbeth nu se sinchisea de muzică, îi era străină. Se întâmpla uneori ca, absolut incidental, să ia din cui chitara veche, ținută în odaia de toate zilele în chip de podoabă, și să încerce câteva acorduri, sau chiar să se acompanieze, murmurând vreo strofă găsită la întâmplare în vreun lied, dar să se apuce a cânta cu adevărat nu accepta niciodată, deși așa fi pus mâna în foc că era admirabil înzestrată pentru asta.

În orice caz, n-am auzit pe nimeni niciodată vorbind mai fermecător, deși spusele ei cuprindeau întotdeauna ceva simplu și practic, și, după părerea mea, faptul că melodioasele accente materne, de un bun-gust natural și instinctiv, au mângâiat, încă din primele clipe, urechea lui Adrian, își are însemnătatea sa. Eu consider că aceasta contribuie la explicarea nemaipomenitului simț al sunetului care s-a manifestat în opera lui Adrian Leverkühn, deși se poate obiecta că și fratele său Georg s-a bucurat de același avantaj, fără ca faptul amintit să fi exercitat vreo influență asupra evoluției vieții sale. De altfel Georg semăna mai mult cu tatăl său, în timp ce Adrian, ca fizic, semăna mai mult cu maică-sa — dar nici așa nu ieșim la socoteală, pentru că migrena tatălui Adrian o moștenise, nu Georg. Însă, în ansamblu, felul de a fi al scumpului dispărut, și o mulțime de trăsături: tenul brun, forma ochilor, a gurii și a bărbiei, toate erau ale mamei, lucru cât se poate de evident câtă vreme, s-a purtat ras, adică înainte de a-și fi lăsat barbișonul care-i schimba într-atâta figura — ceea ce s-a întâmplat mult mai târziu. Negrul de smoală al irisului mamei și azurul irisului patern se amestecaseră în ochii lui într-un albastru-cenușiu-verzui, cu scurte scăpărări metalice, iar în jurul pupilei avea un inel ruginiu; și am avut dintotdeauna convingerea intimă că puternicul contrast al ochilor părințești cu amestecul culorilor din ochii săi a fost ceea ce a determinat, sub acest raport, șovăiala sa în aprecierea frumuseții care l-a făcut toată viața să nu se poată hotărî ce ochi preferă la alții: negri sau albaștri. Dar întotdeauna îl atrăgeau extremele: negrul smoalei sau albastrul luminos strălucind între gene.

Asupra argaților de la Büchel, care în anotimpurile de calm gospodăresc nu erau atât de numeroși și numai la vremea secerișului se mai înmulțeau, căci se angajau țărani de prin împrejurimi, Frau Elsbeth avea o influență dintre cele mai bune și, dacă am văzut bine ce-am văzut, autoritatea ei asupra oamenilor acelora era chiar mai mare decât a bărbatului ei. Chipul unora dintre ei îmi mai stăruie încă în minte: de pildă acela al lui Thomas, rândașul, cel ce obișnuia să vină să ne ia de la gara din Weissenfels, și să ne ducă, la plecare, un lungan chior, nemaipomenit de ciolănos, dar procopsit între umeri cu o cocoășă pe care de multe ori îl suia pe Adrian călare și alerga cu el prin curte: mai târziu maestrul mi-a dat asigurări că era un scaun foarte practic și comod. Îmi mai amintesc apoi de o rândășoaică, pe nume Hanne, o făptură cu sâni căzuți, cu picioarele desculțe și veșnic murdare de

bălegar, și cu care Adrian, copil fiind, legase de asemenea prietenie din motive ce se vor vedea mai târziu, sau de Frau Luder, care avea în grijă lăptăria, o văduvă cu scufie pe cap și cu o expresie plină de demnitate pe față, poate și ca un fel de protest împotriva numelui ei⁷, dar și datorită faptului că se pricepea (era recunoscută pentru asta) să facă o excelentă brânză cu chimion. Când nu venea gazda însăși, ea era aceea care ne ospăta, în grajdul vacilor, loc unde ne simțeam grozav de bine, și acolo servitoarea, ghemuită pe un scăunăș, sub țâțele vacii, ne mulgea de-a dreptul în pahare laptele călduț și spumos purtând încă mireasma folositoare vite.

Fără îndoială că nu m-aș pierde în amintiri răzlețe din lumea aceasta rustică a copilăriei noastre și a peisajului ei, simplu, cu câmpie și pădure, cu iaz și colină, dacă n-ar fi fost tocmai mediul în care a trăit Adrian — până în al zecelea an — casa lui părintească, locul unde se născuse și care stătea mărturie a atâtor zile petrecute împreună. Din acea epocă ne tutuim și cred că pe vremea aceea îmi spunea și el pe numele de botez — în ureche nu mi-a rămas, dar este de neînchipuit ca un copil de șase, opt ani să nu-mi fi spus "Serenus" sau pur și simplu "Seren", așa cum eu îl strigam "Adri". Nu pot preciza momentul, probabil pe la începutul anilor de școală, când el a încetat să-mi mai spună pe numele mic și, dacă îmi adresa cuvântul, atunci folosea numai numele de familie, pe câtă vreme mie mi-ar fi fost greu, ba chiar cu neputință, să-i răspund în același chip. Așa s-au petrecut lucrurile — și atât ar mai lipsi, să am aerul că mă plâng. Doar că mi s-a părut demn de menționat faptul că eu îi spuneam "Adrian", pe când el, când nu putea evita să rostească un nume, îmi spunea "Zeitblom". Să lăsăm ciudățenia asta, cu care în fond mă deprinsesem, și să ne întoarcem la Büchel.

Prietenul lui și al meu era câinele Suso — numele ăsta curios îl purta un brac, cam răpănos, care atunci când îi întindeau blidul cu mâncare râdea cu toată fața, dar care pentru străini era destul de primejdios; tot timpul zilei ducea viața obișnuită a crinilor de curte, surghiunit și legat în lanț de cotețul lui, și numai în liniștea nopții se plimba liber prin ogradă. Adrian și cu mine priveam la îmbulzeala și mâzga din cocina porcilor și ne aminteam, pesemne, de vechile povești ale slugilor, în care chiriașii aceștia murdari, cu ochii lor vicleni și genele blonde, cu pieptul gras și de culoare omenească, mâncau copii mici; ne forțam gâtulejul să imite grohăitul lor cavernos și ne uitam la purcelușii trandafirii care se înghesuiau la țâțele scroafei. Tot împreună ne amuzam în fața animației afectate și pline de demnitate, însoțite de sunete măsurate, dar degenerând uneori în izbucniri isterice, a găinilor închise îndărătul unei rețele de sârmă, sau făceam vizite circumspecte și stupilor din dosul casei, pentru că ne era cunoscută durerea nu insuportabilă, dar amețitoare pe care ți-o producea câte una din lucrătoarele astea când, așezată din greșeală pe nasul tău, se simțea obligată să-și înfigă acul în el.

Îmi aduc aminte de agrișele din grădina de zarzavat, al căror lujer îl sugeam, de măcrișul din livadă, din care gustam, de anumite flori, căroră ne pricepeam să le sorbim picătura fină de nectar, de ghinda pe care o ronțaiam culcați pe spate în pădure, de murele cu reflexe purpurii încălzite de soare, culese din tufele de pe marginea drumului și al căror suc ne potolea setea de copii. Eram niște băiețași — și nu dintr-o sensibilitate personală mă emoționează privirea aceasta

⁷Luder înseamnă în germană și „hoit”, și „târfă”, și „om fără scrupule, lepră”.

retrospectivă, ci din pricina lui, cu gândul la soarta pe care a avut-o, la ascensiunea ce i-a fost dat s-o trăiască din valea nevinovăției până la înălțimi inospitaliere, pustii, teribile chiar. A trăit o viață de artist; și pentru că mi-a fost dat mie, om simplu, modest, să-i stau atât de aproape, toată sensibilitatea de care sunt capabil când e vorba de viață și de soarta omenească s-a concentrat asupra acestui exemplar excepțional al umanității. Datorită prieteniei mele cu Adrian, el îmi servește drept model al tuturor destinelor, drept motiv tipic de emoție în fața a ceea ce numim devenire, desfășurare, vocație — și poate că așa și este. Pentru că, deși artistul poate rămâne toată viața lui mai atașat, ca să nu spun mai fidel, copilăriei sale decât omul aplecat spre realitatea practică a vieții, deși s-ar putea spune că, spre deosebire de acesta din urmă, el rămâne neconținut în starea de visare, de puritate omenească a copilului, totuși calea lui de la începuturile imaculate și până la etapele imprevizibile de mai târziu ale destinului său este nesfârșit mai lungă, mai aventuroasă și, pentru un spectator, mai zguduitoare decât aceea a burghezului oarecare, iar la acesta din urmă gândul că a fost și el odată copil nu e nici pe departe atât de înlăcrimat.

De altminteri, rog foarte stăruitor pe cititor să pună cele exprimate acum cu atâta emoție, pe seama mea, a povestitorului, și nu cumva să creadă că am vorbit în spiritul lui Leverkühn. Eu sunt un om de modă veche, rămas la anumite concepții romantice care-mi sunt dragi și din rândul cărora face parte și antiteza plină de patetism între vocația de artist și burghezie. Adrian ar fi contestat glacial o declarație ca aceea de mai sus — dacă, eventual, ar fi socotit-o demnă de osteneala de a fi contestată. Pentru că el avea, despre artă și despre chemarea artistică, opinii extrem de lucide, sobre, ba, prin reacție, tăioase, și era atât de potrivit "pălăvrăgelii romantice" cu care lumea găsisese cu cale să le învâluie o bucată de vreme, încât nu-i făcea plăcere nici măcar să audă cuvintele "artă" și "artist", ceea ce, de altfel, i se putea citi limpede pe față când se întâmpla să fie rostite. La fel și cuvântul "inspirație", care trebuia evitat cu totul în prezența sa și înlocuit, la nevoie, cu "idee spontană". Ura și își bătea joc de acel cuvânt — și nu mă pot opri să ridic mina de pe sugativă așezată în josul foilor pe care scriu și să-mi acopăr ochii cu această mână când mă gândesc la dușmănia și sarcasmul lui. Ah, prea erau pline de suferință pentru ca să fie doar rezultatul impersonal al transformărilor spirituale datorate timpului. Desigur, vremea în care trăia contribuia și ea, și îmi amintesc că odată, fiind încă student, îmi spunea că secolul al XIX-lea trebuie să fi fost o eră nespus de tihnită, pentru că niciodată omenirii nu i-a fost mai greu să se rupă de concepțiile și deprinderile epocii precedente decât generației noastre.

Despre iazul înconjurat de sălcii, aflat la zece minute de casă, am mai pomenit, în treacăt. Locului îi zicea "vâlceaua vacilor", desigur din cauza formei lui prelungi și pentru că aceste animale luaseră obiceiul să vină să se adape la mal, și apa, nu știu de ce, era surprinzător de rece, așa că nu aveam voie să ne scaldăm decât în după-amiezele zilelor în care soarele bătuse multă vreme. În ce privește colina, până acolo era o plimbare de o jumătate bună de oră — pe care o făceam cu plăcere. Înălțimea se numea, cu siguranță, din timpuri foarte vechi Zionsberg, și iarna — când rareori se întâmpla să mă aflu în aceste locuri — era bună de săniuș. Colina aceasta, cu "vârful" ei împodobit de un pâlț de arțari umbroși ca o cunună și cu banca făcută pe socoteala comunei, oferea vara un popas în aer curat și o priveliște largă, de care mă bucuram adesea împreună cu familia Leverkühn, în după-amieze de duminică, înainte de cină.

Dar iată-mă acum silit să fac următoarea observație: Cadrul familial-rural în care mai târziu și-a statornicit Adrian viața de om matur, vreau să spun când și-a stabilit reședința permanentă în casa familiei Schweigestill la Pfeiffering lângă Waldshut, în Bavaria Superioară, avea o izbitoare asemănare și constituia aproape o repetare a cadrului din tinerețea sa, cu alte cuvinte, scena vieții de mai târziu reprezenta o ciudată copie a celei în care își trăise tinerețea. Nu numai că la Pfeiffering (sau Pfeffering, ortografia încă nu era bine stabilită), exista o colină care, ce-i drept, nu se numea "Zionsberg" ci, simplu, "Rohmbüchel", împodobită cu o bancă pusă de comună, dar se afla acolo, tot atât de aproape de casă, un iaz ca și "vâlceaua vacilor", numit "iazul scoabei", având și el o apă foarte rece. Chiar și casa, și curtea, și familia în ansamblul ei se potriveau izbitor cu cele de la Büchel. În curte creștea un copac, care stânjenea puțin și el, și care fusese cruțat tot din considerațiuni sentimentale — nu era însă un tei, ci un ulm. Admit că între casa Schweigestill și casa părintească a lui Adrian existau deosebiri caracteristice de stil, pentru că cea dintâi era clădirea unei foste mănăstiri, cu ziduri groase, cu ferestrele în firide boltite și adânci, cu coridoare mirosind puțin a mucegai. Dar aroma de tutun ce o răspândea luleaua stăpânului casei impregna și aici, ca și acolo, atmosfera camerelor de jos, iar gazda și soția sa erau și ei "părinți", adică: el, un fermier cu fața lungă, scump la vorbă, cu judecata așezată, iar ea, o femeie matură, la drept vorbind cam plinuță, dar păstrând proporții armonioase, dezghețată, săritoare, cu părul lins și strâns, cu mâini și picioare frumoase — și aveau și ei un fecior mare, Gedeon (nu Georg), un tânăr foarte interesat de progresul agriculturii, preocupat de mașinile moderne, și o fată, mai mică, pe care o chema Clementine. Câinele de curte din Pfeiffering știa și el să râdă, chiar dacă nu-l chema Suso, ci Kaschperl, său cel puțin așa îl chemase la început. Despre acest "la început" chiriașul fermei avea vederile lui proprii și am fost martor la întâmplarea care a făcut ca, sub înrâurirea lui, încetul cu încetul, numele de Kaschperl să devină o simplă amintire și câinele însuși să ajungă să răspundă, în cele din urmă, mai bucuros la numele de "Suso". — Un al doilea fiu nu exista, dar faptul acesta sporea și mai mult asemănarea în loc s-o diminueze, pentru că cine altul ar fi putut fi acest al doilea fiu?

Cu Adrian n-am vorbit niciodată despre acest paralelism izbitor; n-am făcut-o la început, iar mai târziu mi-a venit greu s-o mai fac, dar de plăcut nu mi-a plăcut niciodată fenomenul acesta. A-ți alege o locuință care să-ți reconstituie trecutul, a te refugia în amintirile trecutului desuet, în copilărie sau măcar circumstanțele ei exterioare, poate fi o dovadă de atașament, dar îți dezvăluie aspecte tulburătoare despre viața interioară a unui bărbat. În cazul lui Leverkühn era cu atât mai surprinzător cu cât eu nu remarcasem niciodată că legăturile sale cu casa părintească să fi fost deosebit de intime sau din cale-afară de afectuoase; știam că s-a detașat de ea de timpuriu, fără îndurerare vădită. Era această "reîntoarcere" un simplu joc? Nu-mi vine să cred. Toate aceste ciudățenii ale lui Adrian îmi amintesc mai curând de un cunoscut al meu care, deși robust și bărbos, era atât de sensibil, încât atunci când se îmbolnăvea — și era cam bolnăvicios — voia să fie tratat numai de un medic specialist în boli de copii. E cazul să adaug că doctorul acesta, care-l îngrijea, părea atât de mărunț de statură, încât n-ar fi fost în măsură — în cel mai strict înțeles al cuvântului — să trateze o clientelă adultă, și din pricina asta nu putuse deveni decât medic de copii.

Socotesc nimerit să menționez eu însumi că această anecdotă cu

omul în toată firea și medicul de copii constituie o digresiune, întrucât nici imul, nici celălalt nu vor mai apărea vreodată în aceste însemnări. Dacă e o greșeală faptul pomenit — și greșeală fără îndoială a fost și cifric, cedând înclinării mele către anticipare, am apucat să pomenesc încă de pe acum de Pfeiffering și de familia Schweigestill —, îl rog pe cititor să pună asemenea anomalii pe seama emoției care mă stăpânește, și mă stăpânește nu numai în ceasurile în care scriu! ci frică de când mi-am asumat obligația acestei biografii. A trecut un număr de zile de când lucrez la aceste pagini, dar faptul că încerc să păstrez echilibrul frazelor și să dau gândurilor o expresie mai potrivită nu trebuie să-i ascundă cititorului starea mea de continuă și febrilă emoție, care se manifestă în scrisul tremurat, scris de obicei destul de sigur. De altminteri, sper ca cei ce mă citesc nu numai să înțeleagă cu timpul zbuciumul meu sufletesc, dar să nu rămână, până la urmă, străini de el.

Am uitat să pomenesc că la ferma familiei Schweigestill, reședința de mai târziu a lui Adrian, exista — și cu siguranță faptul nu va constitui o surpriză — și o rândășoaică, tot cu sinii lăbărtați și cu picioarele desculțe veșnic pline de bălegar, semănând cu Hanne de la Büchel cât poate semăna o fată de grajd cu alta, numai că pe cea de față o chema Walpurgis. Nu despre ea vreau să vorbesc, ci despre modelul original, despre Hanne, cu care Adrian avea o strânsă prietenie, pentru că îi plăcea să cânte și luase obiceiul să ne învețe câteodată și pe noi copiii. Destul de ciudat: dacă Elsbeth Leverkühn, cu vocea ei atât de frumoasă, se abținea dintr-un fel de sfială să ne cânte, această faptură care mirosea a bălegar și-o îngăduia fără nici o jenă, și seara, pe bancă, sub tei, ne îngâna, e-adevărat, cu o voce stridentă, după ureche, dar corect, fel de fel de cântece populare, soldățești sau refrene de bâlci, cel mai adesea pline de sentimentalism sau de groază, și ale căror cuvinte și melodii le prindeam îndată. Dacă începeam să cântăm și noi cu ea, lua terța, sărind apoi în cvinta și sexta inferioară, lăsându-ne nouă vocea de sus pe când ea accentua, foarte ostentativ, strident chiar, secunda. În timpul acesta, probabil pentru ca să ne determine să dăm cuvenita prețuire plăcerilor armoniei, își lățea fața într-un surâs aidoma cu al lui Suso când i se aducea strachina cu mâncare.

Când spun "noi" mă refer la Adrian, la mine și la Georg, care trecuse de treisprezece ani când fratele lui avea opt, iar eu zece. Surioara Ursula era încă prea mică pentru aceste exerciții, dar și dintre noi patru, unul era întrucâtva de prisos pentru genul de muzică vocală pe care Hanne-de-la-grajd reușea să-l dezlănțuie cu ajutorul corului nostru. Într-adevăr, ne învăța canoane — cele mai copilărești, firește: *Ah, cât de bine mă simt seara, Răsună cântecele*, cel cu cucul și cu măgarul — și de aceea, ceasurile de amurg în care ne desfătam astfel mi s-au întipărit în minte sau, mai bine zis, amintirea lor a căpătat, cu timpul, o semnificație mai mare pentru că ele au fost acelea care, pe cât poate cuprinde mărturia mea, l-au pus, pentru prima oară, pe prietenul meu în contact cu o "muzică" având o mișcare artistic organizată, deosebită de ceea ce găseam în simplele cântece la unison îngânate de noi. Întâlneam aici o împletire imitativă, o intrare în timp, fiind îmboldiți în clipa potrivită cu un ghiont în coaste dat de Hanne-de-la-grajd, cântecul aflându-se în plină desfășurare, melodia cântată până la un punct, dar nu ajunsă la capăt. Aveam aici a face cu componente melodice diferit dispuse a căror intervenție se manifesta variat, dar nu se producea nici o zăpăceală, ci dimpotrivă, repetarea primei fraze de către un al doilea cântăreț se îmbina, punct cu punct și foarte plăcut, în continuarea celei cântate de primul cântăreț. Iar când fraza precursoră — admitând că era vorba de cântecul *Ah, cât de bine*

mă simt seara — ajungea până la "Clopotele sună" și începea apoi ilustrarea cu "bim-bam-bum", ea constituia mișcarea basului nu numai pentru cuvintele "Când pentru odihnă", la care se afla în momentul acela al doilea cântăreț, ci și pentru începutul "O, cât de bine", când, la un nou ghiont în coaste, intra în acțiune al treilea cântăreț pentru ca, atunci când ajungea în al doilea stadiu al melodiei, să fie înlocuit de primul cântăreț, luând-o de la început, după ce-i ceda celui de-al doilea tonul fundamental, pitorescul "bim-bam-bum" — și așa mai departe. Partea celui de al patrulea dintre noi se suprapunea în mod obligatoriu pe a altuia, dar el căuta, e-adevărat, să învioreze puțin dublarea, mormăind cu o octavă mai jos sau începea chiar înaintea primului, ca să zic așa, în prealabil, cu acompaniamentul, cu "la-la-la"-ul ce însoțea primele stadii ale melodiei și fredona neostenit tot timpul cântării.

Și așa, cu toate că ne urmăream veșnic partea, prezența melodică a fiecăruia se îmbina fericit cu a celorlalți, și ceea ce realizam noi constituia totuși o împletire armonioasă, o structură sonoră, alta decât cântarea "simultană"; o construcție a cărei armonie ne plăcea fără să ne punem problema naturii și cauzei ei. Probabil că nici Adrian, care avea opt sau nouă ani, n-o făcea. Sau poate că scurtul hohot de râs, mai mult ironic decât surprins, după ce ultimul "bim-bam" se stinsese în zvonul înserării, și pe care și mai târziu aveam să-l recunosc la el atât de bine — voia să lase să se înțeleagă că pricepuse mecanismul foarte simplu al acelor cântecele; începutul melodiei constituie pentru vocea a doua o secvență, iar partea a treia poate servi amândurora drept bas. Nici unul dintre noi nu era conștient că, dirijați de o rândășiță, ajunsesem la o treaptă de cultură muzicală relativ foarte înaltă, într-un domeniu al polifoniei imitative pe care trebuise să o descopere veacul al XV-lea ca să ne putem bucura și noi de ea. Dar dacă mă întorc cu gândul la râsul acela al lui Adrian, găsesc, retrospectiv, că avea în el ceva de cunoaștere, de inițiere zeflemistă. A rămas pentru totdeauna cu acest râs. Mai târziu i-l auzeam adesea, când eram cu el la vreun concert sau la teatru și îl frapa vreun truc artistic, unul plin de spirit, vreun procedeu cuprins în intimitatea structurii muzicale ce scăpa perceperii mulțimii, vreo aluzie lăuntrică subtilă în dialogul dramei. Pe vremea aceea nu se potrivea încă vârstei și părea râsul unui adult. O pufnire uscată a aerului pe gură și pe nas, însoțită în același timp de un gest al capului, zvârlit îndărăt, scurt, rece, disprețuitor chiar, care, în cel mai rău caz, parcă ar fi vrut să spună: "Bine făcut, straniu, curios, amuzant". — Dar în timpul acesta ochii săi luau o expresie atentă, căutau în depărtări, și lumina lor crepusculară cu scânteieri metalice se umbrea și se adâncea.

Și capitolul pe care tocmai l-am încheiat este, după gustul meu, mult prea umflat, și cred că întrebarea cât mai poate răbda cititorul pare într-un totuși justificată. Pentru mine, fiecare cuvânt scris prezintă un interes arzător, dar trebuie să mă feresc a crede că și alții vor participa cu aceeași înțelegere! De altfel, nu trebuie să uit că nu scriu pentru clipa de față și nici pentru cititori care nu știu încă nimic despre Leverkühn, deci nu pot râvni să aflu amănunte despre el; ci că pregătesc aceste însemnări pentru momentul când premisele vor fi cu totul altele — pot spune cu certitudine: mult mai favorabile, și amănuntele acestei vieți zguduitoare, oricât de abil sau de inabil ar fi ele prezentate, vor fi solicitate cu o insistență lipsită de orice discriminare de către opinia publică. Acest moment va veni: atunci când se va deschide vasta, e-adevărat, dar totuși strâmta noastră temniță, sufocantă de-atâta aer stătut, adică atunci când războiul, în toi acum, va fi, într-un fel sau altul, sfârșit — și cât mi-e de groază de acest

"Într-un fel sau altul", groază față de mine însumi și de oribila silnicie pe care destinul a impus-o spiritului german! Pentru că în mintea mea nu există decât una din cele două alternative; numai pe una mă bizui, numai de ea țin seama, împotriva conștiinței mele cetățenești. Învățătura oficială, ce nu cunoaște nici o clipă de răgaz ne-a vârât adânc în conștiință consecințele zdrobitoare, oribile, definitive, ale unei înfrângeri germane, astfel că n-avem încotro și ne temem de ea mai mult decât de orice pe lume. Și cu toate acestea există ceva de care unii dintre noi, în momente ce lor înșile le par criminale, iar alții, pe față și continuu, se tem mai mult decât de înfrângerea germană, și anume: de victoria germană. Aproape că nu cutesc să mă întreb din ce categorie fac parte. Poate că dintr-o a treia, aceea care dorește neîncetat și conștient, lucid, înfrângerea, dar nu fără neconținute chinuri ale conștiinței. Dorințele și speranțele mele sunt silite să se ridice împotriva unei victorii a armelor germane, pentru că sub ea opera prietenului meu ar fi îngropată, anatema interdicției și a uitării ar acoperi-o poate pentru o sută de ani, încât ar fi pierdută pentru propria sa epocă și n-ar primi decât onoruri istorice și tardive. Acesta este motivul special al culpabilității mele; îl împărtășesc cu alți câțiva oameni, risipiți, ușor de numărat pe degetele celor două mâini. Dar starea mea sufletească este numai o derivație specială de la cea generală, care, cu excepția cazurilor de stupiditate monumentală sau de interese josnice, a devenit soarta întregului nostru popor, și mă simt înclinat să atribui acestui destin un caracter tragic deosebit, cum nu s-a mai pomenit până azi, deși știu că și altor neamuri le-a fost dat să dorească, pentru binele lor și pentru viitorul lumii, înfrângerea propriului lor stat. Dar, ținând seama de onestitatea, de încrederea, de nevoia de fidelitate și de supunere înnăscută în firea germanului, aș vrea totuși să admit că în cazul nostru dilema capătă o acuitate singulară, și nu mă pot împiedica să simt o profundă mânie împotriva celor ce au împins un popor atât de bun într-o stare de spirit de pe urma căreia suferă, după convingerea mea, mai mult decât oricare altul, și îl rac să se simtă iremediabil înstrăinat de sine însuși. N-am nevoie decât să-mi închipui că fiii mei, printr-o împrejurare nenorocită, ar da peste aceste însemnări și ar fi astfel siliți, într-o spartană ignorare a oricăror slăbiciuni, să mă denunțe poliției secrete de stat — pentru ca să pot măsura astfel, chiar cu un fel de mândrie patriotică, insondabila prăpastie a conflictului în care ne zbatem.

Sunt perfect conștient că prin cele de mai sus am încărcat din capul locului și acest nou capitol, pe care l-aș fi dorit mai scurt, ceea ce mă face să bănuiesc că în adâncul sufletului caut pretexte de întâzieri și de ocoluri, sau că mă agăț cu o grabă suspectă de orice ocazie de acest fel, de teama celor ce vor urma. Fac cititorului dovada bunei mele credințe strecurând eu însumi supoziția că șovăi deoarece sunt în spăimântat, în forul meu interior, de misiunea pe care, minat de datorie și de dragoste, mi-am asumat-o. Dar nimic nu mă va putea împiedica, nici chiar propria mea slăbiciune, să continui împlinirea ei — deci reiau firul povestirii de la observația că, din câte știu eu, cântatul acela al nostru, al canoanelor, cu Hanne, rândășița, a fost ceea ce l-a pus pentru prima oară pe Adrian în contact cu muzica. Desigur, știu că după ce s-a mai mărit, mergea și el cu părinții săi la biserică, în sat, la Oberweiler, la slujba de duminică, unde obișnuia să vină și un tânăr din Weissenfels, care studia muzica și care acompania corul cu câteva preludii la orgă și însoțea ieșirea credincioșilor din biserică cu improvizații timide. Am fost foarte rar de față, deoarece de cele mai multe ori noi ajungeam la Büchel după terminarea slujbei și tot ce pot spune e că n-am auzit

niciodată de la Adrian un singur cuvânt care să mă ajute să deduc că tânăra lui sensibilitate ar fi vibrat într-un fel oarecare la interludiile aceluia adept al muzicii sau, dacă asta n-a fost cu puțință ca fenomenul muzical în general să-i fi trezit atenția. Din câte îmi dau eu seama, pe atunci și chiar mulți ani după aceea, nu i-a acordat importanță și nu și-a mărturisit nici lui însuși că ar avea ceva comun cu lumea sunetelor. Eu văd în asta o reticență de ordin psihologic căreia i se poate atribui și o semnificație fiziologică; pentru că, într-adevăr, ajunsese la paisprezece ani, începutul pubertății, epoca ieșirii din stadiul nevinovăției copilărești, când, în casa unchiului său din Kaisersaschern, s-a apucat să facă muzică de unul singur, exersând la pian. De altfel, cam asta a fost și epoca în care migrena ereditară a început să-l necăjească.

Viitorul fratelui său Georg era clar determinat de calitatea lui de moștenitor al fermei, și a trăit de la început pe deplin împăcat cu rostul său. Ce avea să devină al doilea rămânea pentru părinți o problemă deschisă, urmând să fie rezolvată potrivit înclinațiilor și aptitudinilor manifestate; și e demn de remarcat cât de timpuriu s-a precizat în mintea părinților săi și a noastră a tuturor ideea că Adrian trebuie să devină un savant. Ce fel de savant, asta rămânea de văzut, dar atitudinea lui morală încă de pe când era băiat, felul său de a se exprima, siguranța sa formală, chiar privirea sa, expresia fetei, nu îngăduiau, de pildă, nici tatălui meu să aibă îndoieli că acest vlăstar al familiei Leverkühn era chemat spre "ceva mai înalt" și că va fi primul erudit din neamul lor.

La nașterea și consolidarea acestei idei, decisivă a fost și ușurința, mai bine zis: nemaipomenita ușurință cu care și i-a însușit Adrian învățământul elementar, pe care l-a urmat în casă. Jonathan Leverkühn nu-și trimitea copiii la școala comunală. Cred că în problema aceasta hotărâtoare a fost nu atât conștiința superiorității sale sociale, cât dorința puternică de a le pune la dispoziție o educație mai îngrijită decât aceea pe care ar fi putut-o primi învățând laolaltă cu copiii săracilor din Oberweiler. Învățătorul din sat, om încă tânăr și delicat, căruia îi era întotdeauna teamă de câinele Suso, venea la Büchel după-amiezele, după ce isprăvea cu îndatoririle sale oficiale (iarna îl aducea Thomas cu sania) și, terminând de predat lui Georg, care împlinise treisprezece ani, aproape toate cunoștințele necesare ca să-și poată continua studiile, începu învățământul elementar cu Adrian, care intrase în al optulea an. Și chiar el, învățătorul Michelsen, fu primul dintre primii care să declare sus și tare, și cu o oarecare emoție agitată, că "pentru numele lui Dumnezeu", tânărul acesta trebuie să fie trimis la liceu și la universitate, că nu i se întâmplase încă, lui, lui Michelsen, să dea peste un cap atât de studios și atât de ager, și că ar fi o rușine să nu se facă totul pentru a se netezi acestui elev calea către culmile științei. Astfel se exprima el, sau în orice caz cam așa, într-un limbaj de seminarist, și pomenea chiar despre "în-genium", în parte, desigur, ca să facă puțină paradă cu termenul acesta care, referindu-se la succese de copil, suna destul de caraghios, dar era vădit că observația izvora dintr-o inimă uimită.

N-am asistat niciodată la aceste lecții și ce știu în legătură cu asta e numai din auzite, dar mi-e ușor să-mi imaginez comportarea lui Adrian al meu în cursul lor și, pentru un preceptor, el însuși încă un copil, deprins să vâre învățătura în capete blegi și recalcitrante fie cu stimulentele laudei, fie cu crâncena dojana, această atitudine putea să fi părut uneori puțin jignitoare. "Dacă știi totul, îl mai aud încă pe tinerel spunând, nu-mi rămâne decât să plec." Firește că nu așa stăteau lucrurile și că elevul lui încă nu "știa totul". Dar fizionomia lui lăsa, întrucâtva, această impresie, pur și simplu pentru că ne aflam în fața

unuia din acele cazuri în care o suverană receptivitate, o putere de asimilare stranie, anticipatoare, pe cât de sigură de sine, pe atât de facilă, îl oprea pe învățător să folosească laudele: simțea că pentru un asemenea cap elogiul pune în primejdie modestia și îndeamnă la orgoliu. De la alfabet până la sintaxă și gramatică, de la numărătoare și cele patru operații până la regula de trei simplă și calculul proporțional elementar, de la exerciții de memorizare cu mici poezii (nu era nici o memorizare; sesiza versurile imediat, cu mare precizie, și-i rămâneau întipărite) până la expunerea în scris a unor idei proprii pe teme de geografie generală și națională — totdeauna se petrecea același lucru: Adrian asculta distrat, întorcea capul și lua o mutră ca și cum ar fi vrut să spună: "Da, bine, ani priceput, ajunge, mai departe". Pentru sensibilitatea pedagogului era ceva revoltător. Tânărul învățător se simțea mereu tentat să exclame: "Ce ți-a venit? Dă-ți puțină osteneală!" Dar cum să-și dea vreo osteneală când nu era cazul?

Cum spuneam, n-am asistat niciodată la lecții, dar sunt silit să-mi imaginez că prietenul meu își însușea datele științifice pe care i le furniza domnul Michelsen exact cu aceeași fizionomie — nu-i nevoie să o mai descriu o dată — cu care ar fi răspuns, sub tei, constatării că nouă măsuri de melodie orizontale, dacă sunt suprapuse vertical câte trei, pot să dea un corp de armonie muzicală, învățătorul lui știa ceva latinească, îl învăță și pe el, și declară apoi că băiatul — avea zece ani — era apt dacă nu pentru clasa a treia gimnazială, dar sigur pentru a doua. Rostul său se terminase.

Și astfel, în 1895, de Paște, Adrian părăsi casa părintească și veni la oraș să frecventeze gimnaziul Bonifaciu (de fapt "Școala fraților vieții simple"). Unchiul său, Nikolaus Leverkühn, fratele tatălui său, cetățean de vază în Kaisersaschern, se oferise să-l primească sub acoperișul său.

VI

Cât despre orașul meu natal de pe malurile Saalei, să afle străinul că este așezat ceva mai la sud de Halle, înspre partea Turingiei. Aproape că-mi vine să spun era așezat acolo — pentru că lipsa mea îndelungată l-a proiectat departe, în trecut. Dar turnurile lui se înalță și acum în același loc, și nu știu ca aspectul lui arhitectonic să fi avut de suferit, până acum, de pe urma războiului aerian, ceea ce, de altminteri, ar fi fost cât se poate de regretabil, dacă te gândești la farmecul său istoric. Spun cuvintele acestea cu o oarecare resemnare, căci împărtășesc, cu o bună parte din populația noastră, chiar cu cea mai crunt lovită, rămasă pe drumuri, sentimentul că cele ce ni se întâmplă nu sunt decât cele ce ni se cuvin, iar de-ar fi să ispășim mai groaznic decât am păcătuit, să ne sune veșnic în ureche zicala: Cine seamănă vânt culege furtună.

Deci, nici chiar Halle, orașul lui Händel, nici Leipzig, orașul cantorului de la Sfântul Thomas, nici Weimarul sau chiar orașele Dessau și Magdeburg nu sunt departe; dar Kaisersaschern, nod feroviar, cu cei 27000 de locuitori ai săi, e mulțumit cum arată și, ca orice oraș german, se simte un centru cultural de valoare istorică. Trăiește din diferite industrii: mașini, pielărie, filaturi, construcții metalice, chimicale și mbrânt, își are muzeul său de istorie, cu o cameră de tortură cu instrumente barbare, și o foarte frumoasă bibliotecă cu 25000 de volume și 5000 de manuscrise, între care două formule vrăjitorești în versuri aliterate, pe care unii învățați le socotesc mai vechi chiar decât cele de la Merseburg, dar altminteri cu un sens destul de inocent,

simple vrăji de adus ploaie, compuse în dialectul de la Fulda. În secolul al X-lea orașul fusese reședință episcopală, și apoi din nou, din al XII-lea până în al XIV-lea. Are castel și catedrala în care ți se arată mormântul împăratului Otto al III-lea, nepotul Adelaidei și fiul Theophanei, cel care își zicea Imperator Romanorum și Saxonicus, dar nu pentru că se voia saxon, ci în înțelesul în care Scipio purtase porecla de Africanus, adică pentru că-i înfrânsese pe saxoni. Când, în 1002, după izgonirea sa din Roma iubită, muri în amărăciune și necaz, rămășițele lui fură aduse în Germania și înmormântate în catedrala de la Kaisersaschern — cu totul împotriva dorinței sale, pentru că fusese prototipul germanului care se detestă ca atare, și toată viața lui suferise de pe urma germanismului său.

Cu privire la acest oraș, despre care prefer totuși să vorbesc la trecut, pentru că e vorba de acel Kaisersaschern al copilăriei — cu privire la el se poate spune că păstra în atmosfera sa, ca de altfel și în înfățișarea sa exterioară, ceva profund medieval. Vechile biserici, casele bürgerilor și hambarele, conservate din respect pentru trecut, clădiri cu grinzi de lemn aparente și cu catul superior scos în afară, ziduri de cetate întrerupte din loc în loc de turnuri circulare, cu acoperișuri ascuțite, piețe umbrite de copaci pe margini și pavate cu bolovani tociți de trecerea anilor, o primărie cu arhitectura oscilând între gotic și Renaștere, cu clopotniță deasupra acoperișului țuguat și cu loggii dedesubt, și cu alte două turnuri zvelte cu acoperișul ascuțit, două foișoare adică, prelungindu-se în relief până la parter — lucruri de felul acesta dau vieții un sentiment de neîntreruptă legătură cu trecutul, ba mai mult, par să poarte pe fruntea lor faimoasa formulă a atemporalului, scolasticul *nunc statur*⁸. Identitatea locului, care după trei sute de ani, după nouă sute de ani a rămas același, s-a menținut împotriva scurgerii timpului ce-a trecut peste el, schimbând neconținut multe, pe când altele — reprezentative și pline de autenticitate — rămân intacte grație pietății, grație candidei împotriviri în fața timpului și a mândriei pentru aceste timpuri, ca un omagiu și intru amintirea lor.

Atât despre aspectul orașului. Rămăsese însă, plutind în aer, ceva din starea de spirit, din sensibilitatea ultimelor decenii ale secolului al XV-lea, istorie a evului mediu lunecând înspre apusul său, ceva dintr-o epidemie sufletească latentă: bizar să spui asta despre un oraș modern, rațional și lucid (dar modern nu era, era un oraș vechi, și vechimea e trecutul sub formă de prezent, un trecut peste care s-a așternut un strat de prezent) — ar putea suna temerar, dar îți puteai foarte bine imagina, în cadrul acesta, apărând deodată o procesiune de copii, un dans al sfântu-lui Valentin, predicile vizionar-comuniste ale vreunui "Hänselein" cu rugul pe care să piară plăcerile lumești, halucinați ai miracolului crucificării, mulțimi colindând mistic străzile încoace și încolo. Firește că nu se întâmpla nimic din toate acestea — cum să se fi întâmplat? N-ar fi permis poliția, de conivență cu timpurile și cu ordinea lor. Și totuși! Câte n-a permis, fără o vorbă, poliția, în zilele noastre — tot de conivență cu timpurile, care, până la urmă, îngăduie iarăși foarte bine astfel de spectacole. Timpul nostru înclină el însuși, în taină, sau fără nici o taină, ci foarte conștient, cu o conștiință de o stranie infatuare, ce te face să pui la îndoială însăși autenticitatea și candoarea vieții, și care poate că dă naștere unui caracter istoric falsificat, funest — înclină zic, timpul nostru, să se întoarcă înapoi la epocile acelea și repetă cu entuziasm acțiuni simbolice care au în sine ceva sumbru și jignesc spiritul modern ca o palmă pe obraz: arderea cărților și altele de soiul ăsta, de care

⁸Acum, neclintit (*lat*).

prefer să nu amintesc nici cu vorba.

Semnul distinctiv al unor atare substraturi istorico-nevrotice și al tainicelor dispoziții sufletești ale unui oraș sunt numeroșii "originali", specimene bizare și anodine de semidemenți viețuind între zidurile lui, făcând și ei parte, ca și vechile clădiri, din fizionomia locului. Replica le-o constituie copiii, "ștregarii", care se strâng alergând în jurul lor, îi copleșesc cu batjocurile sau fug de ei într-o panică superstițioasă. Când și când, apărea un anume tip de "hoașcă", una care fără multă vorba era bănuită de vrăjitorie: aceasta se datora numai și numai înfățișării ei, de un pitoresc neliniștitor, care însă se accentua, prindea contur tocmai datorită bănuielilor, se desăvârșea, ca să îmbrace forma dictată de fantezia populară — mărunță, gârbovă, cărunță, vicleană și rea după chip, cu ochi urduroși, cu nasul coroiat, cu buze subțiri, și o cârjă, ce se ridica adesea amenințător, umblând uneori cu o mătă, o bufniță sau pasăre grăitoare. Kaisersaschern adăpostea întotdeauna între zidurile sale câteva specimene de genul acesta, și între ele cea mai cunoscută, mai urmărită și zeflemisită, cea mai temută era "Liese-cea-din-beci", botezată astfel pentru că locuia într-o pivniță din micuțul Gelbgiesser-Gang — o bătrână a cărei atitudine se adaptase în asemenea măsură prejudecăților lumii încât și omul cel mai puțin prevenit, dacă o întâlnea, mai ales când alergau în urma ei copiii și ea îi gonea cu blestemele cele mai aprige, era străbătut de un fior de groază atavică, deși biata femeie nu făcea nimănui vreun rău.

Se cuvine să rostim aici un cuvânt plin de cutezanță, inspirat din experiența vieții de astăzi. Pentru cel ce îndrăgește lumina, cuvântul și noțiunea "popor" păstrează întotdeauna un element de aprehensiune anacronică, și el știe că atunci când vrei să împingi mulțimea la manifestări reacționare, sclerate, e de ajuns să i te adresezi spunându-i "popor". Câte nu s-au petrecut sub ochii noștri — sau poate că nu chiar sub ochii noștri — în numele "poporului", care nu s-ar fi putut cu nici un preț petrece în numele lui Dumnezeu, sau al omenirii, sau al dreptății! — Fapt este că poporul tot popor rămâne, întotdeauna, cel puțin în anumite straturi ale ființei sale, tocmai în cele străvechi, și că oameni și vecini de pe Gelbgiesser-Gang, care în zilele de alegeri lăsa să cadă în urmă un buletin de vot pentru social-democrați, erau în stare, în același timp, să vadă în sărăcia unei băbuțe amărâte, ce nu-și putea îngădui ca locuință decât o pivniță, ceva demonic și, la apariția ei, să-și apuce copiii de mână, ca să-i ferească de "uitătura rea", de deochiul vrăjitoarei. De-ar fi ca o astfel de femeie să fie arsă pe rug — ceea ce, modificând ușor considerentele, azi n-ar mai fi deloc în afară de domeniul posibilului — ei s-ar grămădi să caște gura îndărătul stăvililor așezate de primar, dar nu s-ar revolta. — Vorbesc de popor, dar stratul acela popular anacronic există în noi toți și, ca să spun întocmai ce gândesc: consider că nu religia este mijlocul cel mai nimerit să-l țină în frâu, sub lacăt sigur. La asta ar prinde bine, după părerea mea, numai literatura, știința umanistă, idealul omului liber și frumos.

Ca să mă întorc la specimenele acelea ciudate din Kaisersaschern, mai era între ele un bărbat, de vârstă nelămurită, care ori de câte ori auzea un strigăt neprevăzut, începea, fără voia lui, să danseze spasmodic, aruncând picioarele în sus, fața îi lua o expresie tristă, hidoasă, parcă și-ar fi cerut iertare, și zâmbea copiilor ce-l urmăreau huiduindu-l. Mai era apoi încă o persoană, o chema Mathilde Spiegel, îmbrăcată ca pe vremuri, în rochie lungă cu trenă, garnisită cu dantele și cu "fladus" — cuvânt caraghios, o stâlcire a franțuzescului *flûte douce*, însemnând în fond lingușire, măgulire, dar aici indica o ciudată coafură cu bucle — o femeie sulemenită, dar departe de a fi imorală, cu

siguranță prea neroadă pentru așa ceva și care străbătea orașul cu nasul pe sus, însoțită de câțiva mopși împopoțonați cu hăinuțe de mătase. În fine, un mic rentier, cu nasul vânăt și plin de negi, iar pe degetul arătător cu un inel gros cu sigiliu; îl chema de fapt Schnalle, dar ștregarii îi spuneau "Tüdelut", pentru că avea ticul de a adăuga acest sunet fără sens, îngânat după fiecare cuvânt pe care-l rostea. Îi plăcea să se ducă la gară și, când pleca vreun tren de marfă, se adresa frânarului cocoțat pe acoperișul ultimului vagon, făcându-i semn cu degetul inelar și strigându-i: "Vezi să nu cazi, vezi să nu cazi, tüdelut!"

Nu pot spune că nu am un sentiment de jenă înșirând aici aceste amintiri caraghioase; dar figurile evocate, instituții publice, ca să zic așa, erau nespuse de caracteristice portretului psihologic al orașului nostru, cadrului vieții lui Adrian până la plecarea lui la universitate, celor opt ani de tinerețe, care au fost și ai mei și pe care i-am trăit alături de el; pentru că, deși eram, datorită vârstei, cu două clase înaintea lui, în recreații, în curtea înconjurată cu zid, stăteam cel mai adesea împreună, izolați de colegii noștri, ne întâlneam și după-amiezele, fie că venea el la farmacia "La Sfântul Arhanghel", fie că mă duceam eu la unchiul său, în Parochialstrasse 15, casă al cărei mezanin era ocupat de faimosul magazin de instrumente muzicale Leverkühn.

VII

Casa lui Nikolaus Leverkühn se afla într-un colt liniștit al orașului, departe de cartierul comercial din Kaisersaschern, departe de Marktstrasse, de Grieskramerzeile, pe o străduță întortocheată, fără trotuar, aproape de dom, și era cea mai arătoasă din jur. O casă de notabil, din veacul al XVI-lea, care aparținuse încă bunicului proprietarului de azi și avea trei caturi fără să mai socotești camerele de la mansardă de sub acoperișul țuguiaș și mult ieșit în afară. Fațada avea cinci ferestre la etajul întâi, deasupra intrării, și numai patru, cu obloane, la al doilea, unde erau camerele de locuit, iar pe dinafară, deasupra temeliei fără nici un fel de podoabe și nevăruită, începea o ornamentație din lemn cioplit. Chiar și scara nu se lărgea decât după palierul mezaninului destul de înalt, așezat deasupra vestibulului de piatră, astfel că vizitatorii și cumpărătorii — și veneau destui, mulți chiar de prin alte părți, de la Halle sau chiar de la Leipzig — aveau de făcut o ascensiune nu lipsită de dificultăți pentru ca să ajungă la ținta dorințelor lor, magazinul de instrumente muzicale pentru care, se cuvine s-o spun imediat, merita să urci o scară cam abruptă.

Nikolaus, văduv — nevasta lui murise tânără — locuise, până la venirea lui Adrian, singur în toată casa, numai cu o menajeră, Frau Butze, angajată de mult, cu o servitoare și un tânăr italian din Brescia, pe nume Luca Cimabue (purta într-adevăr numele de familie al faimosului pictor de madone din Trecento), ajutorul său la negoț și cirac în munca de construit viori; căci unchiul Leverkühn construia viori. Era un bărbat cu părul cărunț, veșnic zburlit, nu purta barbă și avea o față zbârcită, dar simpatică, cu pomeți foarte proeminenți, nasul corioat, o gură mare și expresivă și niște ochi căprui în care citeai bunătatea inimii și înțelepciunea. Acasă îl găseai întotdeauna într-o bluză de meseriaș, încheiată până la gât, largă și încrețită, făcută din barchet. Cum n-avea copii, cred că simțea o adevărată plăcere să primească în casa lui, mult prea spațioasă, o tânără rudă de sânge. Am auzit chiar că taxa școlară îl lăsa pe fratele de la Buchet s-o plătească, dar că pentru

casă și masă nu voia să primească nimic. Îl ținea pe Adrian absolut ca pe propriul său fiu, îl privea cu o așteptare plină de speranțe nelămurite și se bucura nespus de mult că acesta completa un loc la masa lui, la care atâta vreme se așezaseră numai sus-pomenita Frau Butze și, dintr-un obicei patriarhal, Luca, ucenicul său.

Că acest tânăr meridional, un băiat prietenos, care vorbea agreabil o limbă stâlcită și care ar fi putut găsi la el acasă cele mai bune prilejuri să se perfecționeze în specialitatea lui, nimerise drumul până la Kaisersaschern, la unchiul lui Adrian, ar fi putut să pară de mirare; dar constituia o ilustrare a relațiilor comerciale pe care le întreținea Nikolaus Leverkühn în toate părțile, nu numai cu centrele germane unde se construiau instrumente muzicale, ca de pildă Mainz, Braunschweig, Leipzig, Bremen, ci și cu firme din străinătate, din Londra, Bologna, Lyon și chiar New York. Își aducea de peste tot mărfurile necesare muzicii simfonice, care nu numai că erau de cea mai bună calitate, ci, indiscutabil, constituiau și un sortiment absolut complet, și mergea faima că la Nikolaus Leverkühn găsești și lucruri pe care nu le poți afla ușor prin alte părți. Nu era nevoie decât ca undeva în țară să se organizeze un festival Bach la a cărui execuție m stil autentic să fie nevoie de un oboe d'amore, oboiul acela cu tonul grav dispărut de-atâta vreme din orchestre, pentru ca vechea casă de pe Parochialstrasse să primească vizita unui client, a unui muzician, sosit de-a dreptul de la drum, și care dorea să meargă la sigur, să știe la ce se angajează, vrând totodată să și încerce pe loc elegiacul instrument.

Magazinul, aflat în încăperile de la mezanin, de unde, adesea, răsunau asemenea încercări alunecând de-a lungul octavelor în cele mai variate timbruri și coloraturi, oferea o priveliște superbă, ispititoare, aș spune: fermecătoare sub aspectul cultural, provocând o oarecare efervescentă în fantezia auditivă. Cu excepția pianului, pe care tatăl adoptiv al lui Adrian îl lăsa în seama industriei de specialitate, era expus acolo tot ce sună și răsună, zornăie sau zbârânăie, duduie sau răpăie, mormăie sau zdrăngăne — și de altfel era reprezentat, întotdeauna, și un instrument cu claviatură, sub înfățișarea unui *Glockenklavier*, o celestă. Găseai, agățate în dulapuri cu uși de sticlă sau culcate în casete care, ca niște coșciuge de mumii, aveau forma celui culcat înăuntru, viori minunate, lăcuite, unele gălbui, altele castanii, cu arcușurile zvelte înfășurate la mâner cu fir de argint și prinse în clame de capacul casetei — viori italienești, a căror formă pură putea trăda cunoscătorului originea lor cremoneză, dar și tiroleze, olandeze, saxone, de la Mittenwald, și unele construite chiar în atelierul lui Leverkühn. Violoncelul melodios, care-i datorează lui Antonio Stradivarius forma sa desăvârșită, îl aflai în șiruri întregi, dar îi găseai și predecesora, viola da gamba, cea cu șase coarde, care și-acum mai apare la loc de cinste alături de el în lucrări mai vechi, precum găseai și viole și alte surate ale viorii, viola alta, și tot din Parochialstrasse se trage și propria mea viola d' amore, pe ale cărei șapte coarde mi-am legănat toată viața înduioșările. Mi-a fost dăruită de părinți în ziua confirmăției.

Stăteau rezemate acolo mai multe exemplare de violine, viola giganta, contrabasul cel greoi la mână, capabil de recitative maiestuoase, al cărui pizzicato e mai răsunător decât al timpanelor acordate și nici nu-ți vine să-l crezi în stare de vraja diafană a flajolețelor sale. Tot în mai multe exemplare îi găseai și pe corespondentul său din rândul instrumentelor de suflat de lemn, contrafagotul de șaisprezece picioare, adică sunând cu o octavă mai jos decât arată notele, întărind viguros bașii și dublu în dimensiuni față de fratele său mai mic, fagotul scherzoso — pe care îl numesc astfel

pentru că este și el un instrument de bas, dar n-are putere de bas adevărat, ci e bizar de slăbuț la sunet, behăit, caricatural. Și totuși, cât de drăguț arăta, cu țeava răsucită pentru suflat, sclipitor datorită podoabei mecanismului clapelor și pârghiilor sale! Și, în general, ce fermecătoare priveliște, această armată de fluieri ajunse în culmea perfecțiunii tehnice, stimulând elanul virtuozilor, fiecare din ele: bucolicul oboi, cornul englez, care-i atât de potrivit pentru arii triste, clarinetele bogate în clape, cu sunet atât de supranatural și de tenebros în registrul grav de chalumeau, dar în cei de sus în stare să strălucească în scânteierea argintie a armoniei înfloritoare, cornul bassett și clarinetul bas.

Toate acestea, culcate în așternuturi de catifea, erau oferite cumpărătorului în prăvălia unchiului Leverkühn, și în afară de ele mai găseai și fel de fel de sisteme de flaute transversale, din diferite materiale: lemn de cimișir, grenadil sau abanos, cu îmbucături de fildeș, sau cu totul din argint, și alături, rubedeniile lor stridente, flautul piccolo, care în tutti de orchestră știe să stăruie pătrunzător în tonurile înalte și să dănțuiască, asemenea unor lumini de licurici în vraja flăcărilor. Și de abia după aceea venea corul strălucitor al alăturilor, de la eleganta trompetă, care numai cât o priveai și îți evoca semnalul răsunător, cântul temerar, cantilena languroasă, apoi cornul spiral, favoritul romantismului, cornul cu ventile, zveltul și puternicul trombon cu culisă, și faimosul cornet à pistons, până la masivitatea gravă a marii tube-bas. Găseai, adesea, în magazinul lui Leverkühn, chiar și rarități de muzeu, ca de pildă o pereche de lure de bronz cu capetele frumos aduse, încovoiate la dreapta și la stânga, ca niște coarne de taur. Dar, văzute atunci cu ochi de copil, așa cum îmi revin astăzi în minte, ceea ce mi se părea mai amuzant, mai impresionant, era bogata expoziție de instrumente de percuție — tocmai pentru că lucruri pe care le cunoscusem de timpuriu, jucăriile de sub pomul de Crăciun, fragil tezaur al viselor copilăriei, se ofereau acolo privirilor într-o execuție impunătoare, masivă, pentru oameni mari. Toba mică de pildă, cât de diferit arăta ea aici, altfel decât jucăria fragilă de lemn bălțat, bășică de bou și sfoară, pe care răpăiam la șase ani! Nu mai era făcută s-o atârni de gât. Peste pielea de pe fața inferioară erau întinse strune, și era sortită să fie folosită în orchestre, așezată oblic și la îndemână, bine înșurubată într-un stativ de metal, iar bețele de lemn, înfipite în inelele laterale, arătau mult mai grozav decât ale noastre. Mai era și carilonul, pe care, în formă de jucărie pentru copii, încercasem și noi desigur să cântăm *lat-o pasăre că vine*: dar aici, în casetele elegante, cu încuietori, se aliniau pe două șiruri, montate pe traverse, gata să vibreze, plăcuțe metalice acordate cu multă grijă, și pe interiorul capitonat al capacului erau prinse ciocănașe ele de oțel, tot ce se poate mai gingaș, destinate să scoată din plăcuțe sunete melodice. Xilofonul, ce pare să fie făcut ca să dea urechii iluzia dansului scheletelor într-un cimitir, în ora de răgaz de la miezul nopții, se prezenta cu o cromatică din bastonașe multiple. Mai găseai și cilindrul uriaș, ferecat, al tobei mari, a cărei membrană e făcută să răsună cu baghete acoperite cu pâslă, și timpanul de aramă în formă de căldare, cel din care Berlioz a introdus șaisprezece în orchestra sa — el nu-l cunoscuse sub forma în care îl oferea Nikolaus Leverkühn, timpan mecanic, pe care executantul îl poate regla ușor, dintr-o singură mișcare a mâinii, ca să-i schimbe tonul. Îmi aduc aminte și acum de tăraboiiul nostru copilăresc pe care îl făceam, Adrian sau eu — nu, cu siguranță că numai eu: răpăiam de zor cu baghetele pe membrană în timp ce Luca, băiat bun, regla acordul mai sus sau mai jos, de ieșea cel mai extraordinar glissando, un vacarm, nu un

glissando! Mai trebuie adăugate cinelele, atât de remarcabile, pe care știu să le facă numai chinezii și turcii, pentru că au păstrat secret felul cum se bate cu ciocanul bronzul înroșit în foc, și ale căror fețe interioare, executantul, după lovitură, le ridică în sus, în triumf, spre auditori; și mai erau tam-tam-ul tunător, tamburina țigănească, trianqlul cel cu sunet clar sub bagheta de oțel și cu unul din unghiuri deschise, timpanele de astăzi, castanietele, scobite, care-ți pocnesc în palmă. Închipuți-vă toate aceste jucării pline de gravitate, dominate de arhitectura somptuoasă și aurită a harpei Erard cu pedală și veți putea înțelege puterea magică de atracție pe care o exercitau asupra noastră, a băieților, aceste încăperi ale negoțului unchiului, acest paradis amuțit, dar prevestindu-și într-o sută de forme armoniile sonore.

Asupra noastră? Nu, aș face mai bine să nu vorbesc decât de mine, de vraja care mă stăpânea pe mine, de încântarea mea — aproape că nu cutez să-l cuprind și pe prietenul meu, când pomenesc de asemenea senzații pentru că, fie că făcea pe fiul stăpânului, pentru care toate astea însemnau o banalitate cotidiană, fie că în felul acesta se exprima răceala totală a caracterului său, fapt e că: el păstra în fața acestei splendori o nepăsare aproape disprețuitoare și cel mai adesea, la exclamațiile mele de admirație, răspundea doar cu un hohot scurt de râs sau cu un "Da, drăguț" sau "Ce bazaconie" sau "Câte le mai dă oamenilor prin cap" sau "Tot e mai nostim să vinzi de-astea decât căpățâni de zahăr". Câteodată, când din mansarda lui, care oferea, pe deasupra puzderiei de acoperișuri ale orașului, o perspectivă atrăgătoare asupra iazului din grădina palatului, a vechiului castel de apă, coboram, la dorința mea — accentuez: totdeauna la a mea — să facem o escală nu tocmai interzisă, în magazin, ni se alătura și tânărul Cimabue, în parte, după cum bănuiesc, ca să ne supravegheze și, în parte, ca să facă pe ciceronele, pe ghidul, pe comentatorul. De la el am auzit povestea trompetei: cum, pe vremuri, trebuia făcută din mai multe tuburi drepte de metal, cu legături articulate, până să se fi ajuns la deprinderea artei de a se îndoi tuburile de alamă, rară ca ele să plesnească și anume umplându-le la început cu catran amestecat cu colofoniu, iar mai târziu cu plumb, care era scos încălzindu-l la foc. Apoi îi făcea plăcere să discute și aserțiunea unor experți, că absolut indiferent din ce material e întocmit un instrument, din metal sau din lemn, el sună după forma și mensura lui, și dacă un flaut este din lemn sau din fildeș, o trompetă din alamă sau din argint, n-are nici o importanță. Meșterul, spunea el, unchiul lui Adrian, care, prin meseria lui de constructor de viori, știa ce înseamnă materialul, esența lemnului, lacul, contesta lucrul acesta și era în stare să spună numai după sunetul unui flaut din ce e făcut — de altminteri și el, Luca, era în stare. Apoi, cu mâinile lui mici și bine pro-porționate de italian, ne arăta mecanismul flautului, căruia de o sută cincizeci de ani încoace, de la renumitul virtuozi Quantz i se aduseseră modificări și perfecționări atât de importante: al flautului cilindric, zis al lui Bohm, care sună mai puternic decât cel vechi, conic, cu sunetul mai dulce. Ne arăta digitația clarinetului, a fagotului cu șapte orificii, cu cele douăsprezece clape închise și patru deschise, al cărui sunet se contopește atât de ușor cu al cornului, ne învăța întinderea sonoră a instrumentelor, mânăuirea lor, și câte toate de felul acesta.

Acum, retrospectiv văzut, nu mai poate fi nici un fel de îndoială că Adrian, conștient sau nu, urmărise demonstrațiile cel puțin cu tot atâta atenție ca și mine — și cu mai mult folos decât mi-a fost mie hărăzit vreodată să trag din ele. Dar nu se trăda cu nimic, și nici o clipire nu dădea în vileag sentimentul că toate acestea l-ar fi privit câtuși de puțin și pe el, sau că îl vor privi vreodată. Eu eram cel care trebuia să pună

Întrebări lui Luca, ba, el sta deoparte, privea la alt obiect decât cel despre care se vorbea, lăsându-mă singur cu ciracul. Nu vreau să spun că se prefăcea, și țin seamă că în vremea aceea muzica de-abia dacă avea pentru noi vreo altă realitate decât cea pur materială a arsenalului lui Nikolaus Leverkühn. E adevărat că, superficial, intrasem în contact cu muzica de cameră; o dată pe săptămână sau la două săptămâni se exersa acasă la unchiul lui Adrian, dar numai întâmplător fiind și eu de față, și nici prietenul meu nu asista întotdeauna. Se întâlneau, cu acest prilej, organistul de la catedrala noastră, domnul Wendell Kretzschmer, un bâlbâit, care nu mult după asta avea să devină profesorul lui Adrian, apoi profesorul de muzică de la gimnaziul Bonifaciu, și împreună cu ei unchiul executa cvartete de Haydn și Mozart, în care el cânta la vioara întâi, Luca Cimabue la a doua, domnul Kretzschmer la violoncel și profesorul de muzică la violă. Erau divertismente de bărbați, cu halba de bere pusă jos pe dușumea, lângă ei, cu țigara de foi între buze, punctate frecvent de frânturi de frază — ce aveau un efect atât de ciudat, rece, straniu intercalate în graiul sunetelor —, de ciocănitul cu arcușul în pupitru și de numărătoarea măsurilor ce trebuiau reluate când — aproape totdeauna din cauza profesorului de muzică — se ieșise din măsură. Un concert adevărat, o orchestră simfonică, nu auzisem niciodată și cine vrea poate găsi în faptul acesta o explicație suficientă a categoriceii indiferențe a lui Adrian față de lumea instrumentelor. În orice caz, era de părere că această explicație era suficientă și el însuși se purta ca atare. Ceea ce vreau eu să spun e că se ascundea îndărătul ei, că se ferea de muzică. Multă vreme, cu o perseverență ce era parcă un presentiment, omul acesta s-a ferit de destinul său.

De altminteri, nimeni nu se gândea nici pe departe să facă vreo asociație de idei între tânăra persoană a lui Adrian și muzică. Gândul că era destinat să devină un savant se înrădăcinase adânc în mintea tuturor și era continuu confirmat de strălucitele lui succese școlare, de situația lui de premiant întâi; numai în clasele superioare, de printr-a șaptea de liceu, când avea vreo cincisprezece ani, situația aceasta începuse să se cam clatine, și anume din cauza migrenei care prinsese a se manifesta și îl împiedica să-și desăvârșească puțina pregătire de care avea nevoie. Totuși, biruia exigențele școlii cu ușurință — termenul "biruia" nu este tocmai bine ales, pentru că el nu depunea nici un efort să le facă față, și dacă superioritatea lui la învățătură nu-i câștiga afecțiunea duioasă a profesorilor — și nu i-o câștiga, am observat adesea că mai curând se întâlneau o anumită iritare, și chiar dorința de a-i pregăti insuccese —, pricina nu se afla în faptul că era considerat infatuat — ba da, era socotit astfel, nu însă datorită impresiei că e prea încrezut ca urmare a succeselor sale, ci dimpotrivă, nu era destul de încrezut din cauza lor, și tocmai în faptul acesta rezida trufia lui, căci era vădit că ea se manifesta printr-o nepăsare față de ceea ce asimila atât de lesne, față de materiile de învățământ, adică diversele discipline, a căror predare constituia și demnitatea, și pâinea de toate zilele a corpului didactic, și era deci de înțeles că nu le convenea să le vadă ignorate de simpla indolență a unui elev prea dotat.

În ce mă privește, eram cu profesorii în raporturi mult mai cordiale — nici o mirare, întrucât în scurtă vreme urma să intru și eu în tagma lor, și apucasem să fac cunoscută, cu toată seriozitatea, această intenție a mea. Mi-ar fi fost și mie îngăduit să revendic titlul de elev bun, dar eram și puteam fi numai pentru că o afecțiune respectuoasă pentru domeniul ales, în special pentru limbile vechi, cu poezii și scriitorii lor clasici, îmi stimula și îmi încorda forțele, pe când el lăsa cu

orice prilej să se vadă — vreau să spun: nu se ferea de mine și, teamă mi-e, pe bună dreptate, că și profesorii băgaseră de seamă — cât de indiferent și, ca să zic așa, cât de accesoriu îi era tot învățământul. Lucrul acesta mă neliniștea adesea — nu din grija pentru cariera lui care, mulțumită facilității cu care prindea totul, nu era periclitată, ci pentru că mă întrebam, la urma urmei ce nu-i era indiferent, ce nu-i era accesoriu. "Esențialul" nu-l vedeam, și într-adevăr nu era de recunoscut. La vârsta aceea viața școlară e viața însăși; îi ține locul; interesele ei cuprind orizontul necesar oricărei vieți ca să dezvolte valori care oricât ar fi ele de relative, să reflecte caracterul, facultățile cuiva. Dar, din punct de vedere omenesc, aceasta e cu puțință numai când relativitatea rămâne nedeazăluită. Credința în valori absolute, așa iluzorie cum e ea întotdeauna, mi se pare a fi o condiție vitală. Darurile prietenului meu se măsurau însă în valori al căror caracter relativ părea să-i fie evident, fără ca să se întrevadă existența altui sistem de raportare, care le-ar fi diminuat ca valori. Elevi slabi există destui. Adrian constituia însă fenomenul singular al elevului slab în situația de premiant întâi. Repet, asta mă neliniștea; dar, pe de altă parte, îmi impunea, îmi părea atrăgător, îmi întărea devotamentul pentru el, devotament în care se amesteca, cert — va înțelege cineva de ce? —, și un fel de durere, de deznădejde.

Admit că exista o excepție la regula disprețului ironic față de darurile și exigențele școlii. Era evidentul lui interes pentru o disciplină în care eu mă remarcam foarte puțin, matematica. Slăbiciunea mea în acest domeniu, compensată într-o oarecare măsură doar de îmbucurătoare aptitudini în cel filologic, mi-a permis să înțeleg temeinic că rezultatele excelente într-o direcție sunt condiționate în mod firesc de atracția pentru acei domeniu, și pentru mine a fost o binefacere să văd amintita condiție îndeplinită, cel puțin în această privință, și la prietenul meu. Pentru că disciplina matematică, așa ca logică aplicată, planând în sfere de pură și înaltă abstracțiune, deține o poziție intermediară specifică între științele umaniste și cele realiste, și din explicațiile date de Adrian când stăteam de vorbă cu privire la plăcerile pe care i le oferă, reieșea că el considera această poziție intermediară totodată și ca elevată, dominantă, universală sau, cum se exprima el, "cea adevărată". Mă bucuram din toată inima să-l aud caracterizând ceva drept "adevărat"; era o ancoră, un punct de sprijin, și nu mai părea chiar atât de zadarnic să te întrebi ce-nseamnă "esențialul". "Ești un trântor, îmi spunea el atunci, dacă nu-ți place asta!" Contemplarea raporturilor de ordine e în fond tot ce poate fi mai frumos. Ordinea este totul. Epistola către Romani, capitolul treisprezece: "Iar cele ce sunt, de Dumnezeu sunt rânduite". El a roșit, iar eu l-am privit cu ochii mari. Reieșea că Adrian era religios.

La el toate trebuiau "să reiasă", să fie descoperite, în toate trebuia să fie luat prin surprindere, prins asupra faptului, descifrat — și-atunci, roșea, iar ție îți venea să te dai cu capul de pereți că nu pricepuseși de mult. Și faptul că făcea algebra în afară de ceea ce era dator și obligat, că mânuia de plăcere tablele de logaritmi, că se cufunda în ecuații de gradul al doilea înainte de a i se fi cerut să identifice măcar necunoscute ridicate la vreo putere oarecare, l-am descoperit numai din întâmplare, și la început vorbea despre asta cu dispreț; de-abia mai târziu a consimțit să-mi dea explicațiile de mai sus. În prealabil făcusem o altă descoperire, ca să nu-i zic demascare; am pomenit de ea și mai înainte: faptul că, autodidact și tănuuit, explora claviatura, acordurile, "roza vânturilor" tonalităților, cercul cvintelor și faptul că, fără să știe să citească notele, fără digitație, folosea toate aceste descoperiri de

armonie la fel de fel de exerciții de modulație și la construcția de figuri melodice cu o ritmică destul de nedefinită. Când am aflat aceasta, avea cincisprezece ani. Într-o după-amiază, după ce-l căutasem zadarnic în camera lui, l-am găsit înaintea unui mic armoniu căruia i se făcuse loc într-un colțișor destul de discret, dintr-o cameră de trecere, la etajul de locuit. Un minut poate, am rămas în picioare la ușă, ascultându-l; apoi m-am jenat de situația asta, am intrat și l-am întrebat cu ce se-ndeletnicește. A dat drumul burdufurilor, a luat mâinile de pe manual și a râs, roșind.

— Lenevia, zise el, e mama tuturor relelor. Mă plictisesc. Și când mă plictisesc, mă țin de fleacuri, clămpănind pe-aici! Hodoroaga asta cu foaie stă părăsită, dar cu tot halul de decădere în care se află, nu-i lipsește nimic. E curios — adică, firește, nimic nu-i curios, dar când te-apuci singur, pentru prima oară, e curios cum toate sunt legate între ele, și vin una după alta, în cerc.

Și făcu să răsunе un acord, numai clape negre, fa diez, la diez, do diez, adăugă apoi un mi și dezvălui în felul acesta acordul, care apăruse ca fa diez major și în realitate era în și major, anume: treapta a cincea sau dominantă ei.

— Un astfel de acord, obiectă el, n-are în sine o tonalitate. Totul este raport, iar relația constituie cercul.

La-ul, căruia i se impune o rezolvare în sol diez, și face trecerea de la și major la mi major, Adrian l-a dus mai departe și a ajuns astfel, trecând peste la, re și sol major, la do major, și în tonalitățile prevăzute câți bemoli, demonstrându-mi în timpul acesta că pe fiecare din cele douăsprezece tonuri ale gamei cromatice putea fi construită o gamă deosebită, majoră sau minoră.

— De altfel, asta-i poveste veche, zise el. E mult de când am remarcat-o. Bagă de seamă, uite cum poate fi făcută mai bine! Și începu să execute modulații între tonalități și mai îndepărtate, folosind așa-numita înrudire de terță, sexta napolitană. Nu că ar fi știut să le spună pe nume tuturor acestora; dar repeta: Relația e totul! Și dacă vrei să le spui mai precis pe nume, atunci numele lor e "ambiguitate".

Pentru ca să-și justifice spusele, execută un șir de acorduri într-o tonalitate nedefinită, îmi demonstra cum un asemenea șir rămâne, din punct de vedere al tonalității, plutind între do major și sol major dacă este eliminat sunetul fa, care în sol major ar deveni un fa diez; cum ține urechea în incertitudine, dacă trebuie înțeleasă ca do sau ca fa major, evitând sunetul și, care în fa major devine si-bemol.

— Știi ce constat? întrebă el. Muzica este ambiguitatea ridicată la rangul de sistem. Ia, de pildă, un sunet oarecare. Poți să-l concepi într-un fel, dar poți să-l concepi și într-altul, luat de jos și ridicat, sau luat de sus și coborât, și dacă ești isteț, exploatezi ambiguitatea cum îți convine.

Pe scurt, în principiu, Adrian se dovedi cunoscător al schimbării enarmonice și deloc necunoscător al anumitor trucuri cum să te sustragi acestui echivoc și cum să-l folosești, să-l interpretezi pentru modulație.

De ce am fost mai mult decât surprins, de ce anume am fost mișcat și, de asemenea, puțin speriat? Avea obraji aprinși, cum nu avusese niciodată când își făcea lecțiile, nici chiar la algebră.

E-adevărat că l-am rugat să mai improvizeze ceva, pentru mine, dar parcă mi s-a luat o piatră de pe inimă când m-a refuzat mormăind: "Fleacuri, fleacuri! în ce fel mi s-a luat o piatră de pe inimă? Faptul acesta ar fi putut să-mi arate cât fusesem de mândru de totala lui indiferență și cât de lămurit simțeam că în expresia lui "e curios cum"

indiferența nu mai era decât o mască. Am bănuir o pasiune în germene — la Adrian, o pasiune! Era să mă bucur? Nu știu, dar într-un fel mă simțeam umilit și speriat.

Aflasem deci că atunci când se credea fără martori Adrian se îndeletnicea cu ale muzicii și, ținând seama de amplasamentul instrumentului, de locul acela atât de expus, lucrul n-ar fi putut rămâne multă vreme secret. Într-o seară tatăl său adoptiv îi spuse:

— Ei, nepoate, nu exersai pentru prima oară ceea ce am auzit azi cântat de mâna ta.

— Ce vrei să spui, unchiule Niko?

— Nu încerca să faci pe neștiutorul. Ceea ce încercai tu acolo era muzică.

— Ce expresie!

— Lasă, a servit și la cazuri mai proaste. Felul cum ai trecut din fa în la major a fost destul de rafinat. Te amuză?

— Păi, unchiule...

— Ei, e evident. Am să-ți spun ceva. O să mutăm lădoiul, la care tot nu se uita nimeni, sus la tine în cameră. Să-ți fie la îndemână, când ai chef.

— Ești prea bun, unchiule, dar e păcat de osteneală.

— Osteneala-i așa de mică, încât poate tot plăcerea o să fie mai mare. Și încă ceva, nepoate. Ar trebui să iei lecții de pian.

— Crezi, unchiule? Lecții de pian? Nu știu... sună a "pension distins de domnișoare".

— S-ar putea foarte bine să fie "distins" și să nu fie deloc de "domnișoare". Dacă-ai să te duci la Kretzschmer, și tu ai să capeți o bază pentru castelele tale în Spania. Am să vorbesc cu el.

Adrian mi-a reprodus convorbirea, la școală, în curte, cuvânt cu cuvânt. Și din ziua aceea, de două ori pe săptămână, lua lecții cu Wendell Kretzschmer.

VIII

Wendell Kretzschmer, tânăr încă pe vremea aceea, să fi avut cel mult douăzeci și cinci-treizeci de ani, se născuse din părinți germano-americani, în statul Pennsylvania și își făcuse educația muzicală în țara de origine. Dar luase de timpuriu drumul înapoi spre Lumea Veche, din care bunicii săi emigraseră pe vremuri și unde își avea rădăcinile și el și arta lui, iar în peregrinările safe, cu opriri și zăboviri rareori mai lungi de un an sau doi, ajunsese organist la noi în Kaisersaschern — era numai un episod, precedat de altele (pentru că înainte ocupase posturi de șef de orchestră la mici teatre din țară și din Elveția) și cărora aveau să le urmeze iarăși altele. Se manifestase, de asemenea, și în calitate de compozitor de piese orchestrale și scrisese o operă, *Statuia de marmură*, reprezentată pe mai multe scene și primită cu simpatie.

Șters ca înfățișare, mărunț, cu craniul rotund, cu o mustăcioară tunsă scurt, cu ochii căprui gata la răs, a căror privire era când gânditoare, când sprințară, el ar fi putut însemna o reală achiziție pentru viața culturală din Kaisersaschern, dacă o asemenea viață ar fi existat. Cânta la orgă cu multă știință și strălucire, dar puteai număra pe degetele unei mâini pe cei din comunitate capabili să-l prețuiască. Cu toate acestea, concertele gratuite pe care le dădea la biserică, după-amiază, când executa la orgă bucăți de Schütz, Buxtehude, Froberger și, firește, Sebastian Bach, precum și fel de fel de compoziții

de *genre* din epoca ce se situa între perioadele de strălucire ale lui Händel și Haydn, atrăgeau o mulțime apreciabilă, și Adrian și cu mine asistam cu regularitate la ele. În schimb, un eșec total, cel puțin sub aspect exterior, au însemnat conferințele pe care un întreg sezon le-a ținut neobosit în sala "Societății pentru activități de utilitate obștească" și pe care le însoțea cu exemplificări la pian, dar și cu demonstrații cu creta, pe tablă. Era un insucces în primul rând pentru

Înclinație pentru conferințe, în al doilea, pentru că temele acestor conferințe erau prea puțin populare, mai curând arbitrare și insolite, și în al treilea, pentru că bâlbâiala lui transforma audierea într-o iritantă navigație pe o mare primejduită de stânci nevăzute, creând o stare de neliniște, dar provocând și râsul, adică tocmai ce trebuia ca să abată cu desăvârșire atenția de la hrana spirituală oferită și să o transforme într-o încordată așteptare a următoarei poticneli spasmodice.

Bâlbâiala de care suferea era foarte gravă, de-a dreptul exemplară — era însă tragică, pentru că omul acesta, de o mare și zbuciumată bogăție de gândire, avea o înclinație pătimașă către elocvența comunicativă. I se întâmplă corăbioarei lui să alunece pe alocuri repede, dansând pe suprafața apei, cu ușurința aceea neliniștitoare în stare să tăgăduiască suferința și s-o cufunde în uitare; dar, din timp în timp, așteptată de toată lumea, venea, inexorabilă, clipa eșuării, și-ți rămânea în fața ochilor, ca supus la cazne, cu fața vântată, congestionată: fie că se împiedica de vreo consoană șuierătoare, înghițind-o cu gura crispată și lățită și imitând un zgomot de locomotivă care lasă abur, fie că se lupta cu o labială, și-atunci obrazii i se umflau, buzele răpăiau ca o mitralieră în explozii scurte, nearticulate; sau, în fine, dereglându-i-se pur și simplu respirația, se sufoca și, cu gura deschisă pâlnie, trăgea aer ca un pește pe uscat — cu ochii umeziți de răs, e-adevărat, părând că glumea, dar asta nu era pentru toată lumea mângâiere și în fond nu se putea lua în nume de rău publicului că evita aceste conferințe; în asemenea unanimitate încât, într-adevăr, uneori parterul era animat doar de prezența câtorva ascultători și anume, în afară de părinții mei, de unchiul lui Adrian, de tânărul Cimabue și noi doi, mai asistau încă vreo două fete de la pensionul de domnișoare, care, firește, aveau grijă să chicotească ori de câte ori vorbitorul se poticnea.

Acesta ar fi fost dispus să acopere din propriul său buzunar chiria sălii și iluminatul, pentru că în nici un caz din taxele de intrare nu puteau fi acoperite, dar tatăl meu și Nikolaus Leverkühn obținură de la comitetul de direcție ca deficitul să fie suportat de societate sau, mai curând, să se renunțe la chirie pe considerentul că acele conferințe aveau caracter educativ și erau de interes obștesc. Avantajul îi fu acordat din prietenie, pentru că folosul obștesc putea fi contestat, obștea lipsind, ceea ce, cum am mai spus, trebuia atribuit, în parte, temelor prea speciale pe care le trata. Wendell Kretzschmer era adeptul principiului auzit de noi în repetate rânduri din gura lui, deprinsă la început cu limba engleză, că nu era vorba de interesul altora, ci de al său propriu, și anume de a trezi interes, ceea ce nu se putea întâmpla decât — dar atunci se întâmpla cu siguranță — când vorbitorul era interesat personal și temeinic și, deci, vorbind despre un lucru, ar fi fost greu să nu comunice și celorlalți interesul său pentru acel lucru, să nu-i molipsească, și să creeze astfel un interes care nu existase, nu fusese nici măcar bănuț, ceea ce era mult mai important decât să caute să satisfacă unul existent.

Era profund regretabil că publicul nostru nu-i oferea aproape niciodată prilejul să-și verifice teoria. Cu noi, cei câțiva așezați la

picioarele sale, în hăul vechii săli cu scaune numerotate, teoria lui se confirma perfect, căci el ne încânta cu lucruri despre care n-am fi crezut niciodată că ar putea să ne capteze atenția în asemenea măsură și chiar și îngrozitoarea lui bâlbâială ajunsese, până la urmă, să apară ca o expresie mișcătoare și fascinantă a înflăcăării sale. Adesea, când se producea calamitatea, îi făceam cu toții câte un semn de încurajare, iar unul sau altul dintre noi rostea câte un reconfortant: "Da, da", "Nu face nimic" sau "N-are nici o importanță!" Atunci sufocarea i se dizolva într-un zâmbet de scuză și de voioșie, și o bucată de vreme conferința continua într-uri ritm curgător, aproape liniștitor.

Despre ce vorbea? Păi, omul acesta era în stare să consacre o oră întreagă întrebării: De ce nu a scris Beethoven o a treia parte la Sonata pentru pian opus 111 — subiect incontestabil demn de a fi dezbătut. Dar închipuiți-vă anunțul acesta afișat la sediul "Societății pentru activități de utilitate obștească" sau inserat în "Eisenbahnzeitung" din Kaisersaschern și întrebați-vă în ce măsură ar fi putut trezi curiozitatea generală. Pur și simplu ceilalți nu se sinchiseau de ce opusul 111 are numai două părți. Noi, cei care asistam la expunere, ne bucuram de o seară excepțional de interesantă, cu toate că până în momentul acela ignorasem sonata în discuție. Dar o învățam tocmai la această conferință, și încă foarte amănunțit, pentru că Wendell Kretzschmer ne-o executa admirabil, deși cam zgomotos, la o pianină mică ce-i stătea la dispoziție (nu i se aprobase un pian cu coadă), analizând în același timp, cu multă perspicacitate, conținutul ei sufletească, înfățișând împrejurările din viața autorului în care fusese scrisă — o dată cu alte două — și amuzându-se caustic pe seama explicațiilor date chiar de maestru, când fusese întrebat de ce a renunțat la a mai scrie o a treia parte, corespunzătoare primei. La această întrebare, el îi răspunsese învățăcelului său că n-a avut timp, și că a preferat să lungească puțin partea a doua. N-a avut timp! Și pe deasupra se exprimase și cu o oarecare nepăsare. Disprețul cuprins în acest răspuns trecuse, evident, neobservat de cel căruia îi era destinat, dar întrebarea îl justifica. Și vorbitorul descrie starea sufletească a lui Beethoven în jurul anului 1820, când, din cauza auzului său atins de o maladie incurabilă, ajunsese într-o stare avansată de deprimare, și se și constata că nu mai era în stare să-și dirijeze operele. Kretzschmer ne povesti cum, în acea vreme, zvonul că faimosul compozitor era cu desăvârșire epuizat, capacitatea lui creatoare secată, că, incapabil de lucrări mai mari, se ocupă, ca și bătrânul Haydn, cu notarea de balade scoțiene, zvonul acesta, zic, câștigase din ce în ce mai mult teren, din cauză că de câțiva ani nu mai apăruse pe piață nici o operă de seamă purtând semnătura sa. Numai că, toamna târziu, întors la Viena de la Mödling, unde își petrecuse vara, maestrul se apucase să scrie cele trei compoziții pentru pian, cum s-ar zice dintr-o răsuflare, fără să-și ridice ochii de pe portative, și îl informase despre aceasta și pe protectorul lui, contele Brunswick, pentru ca să-l liniștească în privința facultăților sale. Și Kretzschmer vorbi apoi despre Sonata în do minor, firește, deloc facilă așa cum se prezenta ea, o operă organic completă, echilibrată spiritual și care pusesese probleme estetice grele criticii contemporane și prietenilor: cum se face — așa spunea conferențiarul — că acești prieteni și admiratori pur și simplu n-au fost în stare să-l urmeze pe multadmiratul maestru dincolo de culmile la care ridicase, în epoca maturității sale, simfonia, sonata pentru pian, cvartetul de coarde al epocii clasice și constatau la operele din ultima perioadă, cu inima grea de mâhnire, un proces de disoluție, de înstrăinare, de avântare în necu-

noscut și incertitudine, tocmai un *plus ultra*⁹ în care nu erau dispuși să vadă decât degenerescenta unor vechi și latente porniri către un exces de visare sumbră și speculație, o exacerbare a meticulozității și tehnicității muzicale, folosite, uneori, la un material atât de simplu cum ar fi tema arietei din formidabila mișcare a variațiilor ce constituie partea a doua a sonatei. Da, întocmai ca tema acestei părți, care se întrece pe sine și, străbătând zeci și zeci de destine, zeci și zeci de lumi de contraste ritmice, se pierdea în cele din urmă în înălțimi amețitoare cărora le puteai spune "de dincolo" sau abstracte — la fel și arta lui Beethoven se întrecuse pe sine: din regiunile confortabile ale tradiției se înălțase, sub privirile înspăimântate ale oamenilor, în sfere unde nu subzista decât esența geniului său — al unui "eu" dureros izolat în absolut prin stingerea auzului, izolat și de cele lumești, principe solitar într-un regat al spiritelor de unde, chiar și pentru contemporanii cei mai bine intenționați, nu răzbeau decât fiori stranii, ale căror mesaje de groază ei nu le-ar fi putut dezlega decât în frânturi, rareori.

Toate bune, până aici, spunea Kretzschmer. Dar bune numai relativ, și nu în măsură suficientă. Căci de ideea purei personalități se leagă aceea a subiectivității nelimitate și aceea a unei voințe radicale de expresie armonică în opoziție cu obiectivitatea polifonică (el insista să ne întipărim bine în minte deosebirea: subiectivitate armonică, obiectivitate polifonică) — și această ecuație, acest contrast, nu funcționa deloc în cazul de față, cum de altfel nu funcționase nici în opera ulterioară a maestrului. În realitate Beethoven, în perioada de mijloc a creației sale, fusese mult mai subiectiv, ca să nu spunem: mai "personal" decât în cea finală, fiind, atunci, preocupat mai mult să facă să dispară din modul său personal de exprimare tot ce era convențional, formalist, toate înfloriturile retorice de care muzica e plină și să le topească laolaltă în dinamica sa subiectivă. Raporturile cu convenționalul ale lui Beethoven din perioada de mai târziu, de pildă cea a ultimelor cinci sonate pentru pian, sunt, cu toată unicitatea, ba chiar ciudățenia formelor de expresie, cu totul altele, mult mai îngăduitoare, mai acomodate. Neatinsă de subiectivism, convenția apare mai frecvent în operele târzii, într-o secătuire sau, s-ar putea spune, o epuizare, într-o delăsare a eului care producea un efect și mai înfiorător-maiestuos decât orice cutezanță personală. În aceste construcții, spunea vorbitorul, între subiectiv și convențional se stabilea un raport nou, un raport determinat de moarte.

La aceste cuvinte Kretzschmer fu apucat de un bâlbâit violent; împiedicându-se în ultima consoană rostită, limba lui izbucni pe cerul gurii într-un fel de tir de mitralieră, în care îi tremurau și fălcile și bărbia, până să-și poată găsi repaus în vocala care permitea să ghicești ce voia a spune. Dar cuvântul, o dată cunoscut, nu se cuvenea parcă a-l lua deodată, ci trebuia îngânat Jovial și prietenește, cum se întâmplă din când în când. Trebuia să o scoată singur la capăt, și izbutea. Unde măreția și moartea fac cauză comună", explică el, rezultă un obiectivism înclinat spre convențional și acesta întrece în suveranitate subiectivismul cei mai dominator, pentru că în el personalitatea pură, care înseamnă totuși depășirea unei tradiții ajunse la culme, se mai întrecea 6 dată pe sine, pătrunzând, mare, halucinant, în mit, în supranaturalul colectiv.

Kretzschmer nu se întreba dacă pricepusem, dar nici noi nu ne puneam această problemă. Dacă el considera că principalul este să auzim toate acestea, împărtășeam și noi absolut același punct de

⁹Mai departe (*lat*).

vedere. În lumina celor spuse, continua conferențiarul, trebuia apreciată opera la care se referea în mod special, Sonata opus III, apoi se așeza la pianină și ne cânta pe dinafară toată bucata, partea întâi și imensa parte a doua, în așa fel încât să introducă în execuție, neconținut, toate comentariile sale și, pentru ca să ne atragă atenția în mod deosebit asupra facturii, din când în când, ca să ne demonstreze, se acompania plin de însuflețire cu glasul lui, și toate astea la un loc constituiau un spectacol și seducător și comic, iar publicul restrâns îl întâmpina adesea cu veselie. Cum avea un tușeu foarte puternic și la forte șarja vehement, trebuia să strige peste puteri ca să-și facă auzite cât de cât digresiunile și să cânte folosind toate resursele, spre a sublinia și vocal interpretarea. Imita din gură ceea ce executau mâinile. Bum, bum — vum, vum — cium, cium, făcea el furibund la accentele inițiale ale primei părți, acompaniind într-un falsetto luat foarte sus pasajele de vrajă melodică ce înseninează din când în când, ca gingașe raze de lumină, cerul răscolit de furtuni al sonatei. În cele din urmă, punea mâinile pe genunchi, își trăgea sufletul o clipă și spunea: "Acum!" începea partea cu variațiuni, adagio molto semplice e cantabile.

Tema arietei, sortită unor aventuri și destine pentru care, în nevinovăția ei idilică, nu pare deloc să fi fost născută, intra imediat în scenă și se enunța în șaisprezece măsuri, putând fi redusă la un singur motiv, reliefat la finele primei sale jumătăți, ca o chemare scurtă și patetică — numai trei sunete, o optime, o șaisprezecime și o pătrime punctată, scandate cam așa: " naltul cer", sau "dorul meu", sau "rămas bun", sau " fost cândva", sau "Wiesengrund și asta-i tot. Ce devine această blajină enunțare, această melancolică și calmă formulă în succesiunea ritm-armonie-contrapunct cu care maestrul o binecuvântează și o blestemă, în ce nopți de beznă o prăbușește și la ce străluciri supranaturale o înalță, în ce sfere de cristal în care-s totuna și gerul și căldura, și tihna și extazul, toate acestea, în linii mari, pot fi socotite drept extraordinare, straniu și excesiv de grandioase, fără a li se spune pe nume pentru că în fond nu au nume; și Kretzschmar executa, cu mâini neostenite, toate aceste minunate metamorfozări, cântându-ne din toate puterile: "Dim-dada", și intercala, vehement: "Lanțurile de triluri! Fioriturile și cadențele! Auziți convenționalul? Uite — aici — este — purificat — de ritmică — clarificată de aparența — dominării sale — subiective.— Aparența artei — e dată-n lături. — În cele din urmă — arta — totdeauna — va înlătura — aparența artei. Dim-dada! Ascultați, vă rog, aici — cum melodia este copleșită de greutatea construcției — a acordurilor. Devine statică, devine monotonă — de două ori re, de trei ori re, unul după altul — acordurile determină asta. Dim-dada! Fiți, vă rog, atenți, ce se petrece acum..."

Era extraordinar de greu să ascuți în același timp și răcnetele lui, și muzica teribil de complicată în care le amesteca. Ne străduiam cu toții să-l urmărim, încordați, aplecați înainte, cu palmele strânse între genunchi, privindu-i pe rând mâinile și gura. Caracteristica părții este tocmai retorica, nu limbajul cum a fost părăsit numai intervalul mare între bas și sopran, între mâna dreaptă și mâna stângă, și vine o clipă, o situație absolut extremă, în care sărmanul motiv pare că planează, solitar și părăsit, deasupra unei prăpăstii căscate amenințător, incident de-o elevație ce-ți îngheață sângele, și e urmat, numaidecât, de o sficioasă chircire în sine, o teamă tulbure, că i s-a putut întâmpla una ca asta. Dar se mai petrec multe până la final, când ajunge însă să se sfârșească și în timpul când se sfârșește se petrece ceva, de o blândețe și de o bunătate cu totul neașteptate și emoționante, după atâta înverșunare și persistență, îndârjire, infatuare. Cu acest multîncercat

motiv, care-și ia rămas bun și devine astfel el însuși un rămas bun, un strigăt și un gest de adio, cu acest re-sol-sol, se petrece o ușoară schimbare, o mică extensiune melodică. După un do inițial apare, înaintea re-ului, un do diez, astfel că nu se mai scandează „nal-tul cer” sau „Wiesengrund”, ci „o, tu, cer înalt”, „Wiesengrund”, „rămâi sănătos”; și adăugirea acestui do diez este tot ce poate fi mai mișcător pe lume, mai mângâietor, mai melancolic-potolitor. Este ca o alinare afectuoasă și plină de durere, o mângâiere pe păr, pe obraz, o ultimă și mută privire în adâncul ochilor. Binecuvântează obiectul, atâta umanizare copleșitoare, se apropie de auditor, de inima lui, pentru rămas bun, pentru o despărțire eternă, cu atâta duioșie, încât îi dau lacrimile. „Uită acum de chin!” se spune. „Mare-i Domnu-n noi!” „N-a fost decât vis.” „Gânduri dragi să-mi porți.” Apoi se întrerupe. Triolete, scurte, dure, aleargă spre un final oarecare, ce-ar fi putut încheia și cine știe ce alte bucăți.

După asta Kretzschmar nu se mai întorcea de la pian la pupitru. Rămânea pe taburetul turnant, cu fața spre noi, în aceeași poziție ca și noi, aplecat înainte, cu mâinile între genunchi, și astfel își încheia, în câteva cuvinte, conferința sa referitoare la problema de ce n-a scris Beethoven o a treia parte la Sonata opus 111. N-aveam decât, spunea el, să ascultăm bucata ca să găsim singuri răspunsul la întrebare. O a treia parte? A o lua de la început după acest rămas bun? O revedere — după această despărțire? Imposibil! Așa a fost să fie, ca sonata să ajungă la final cu partea a doua, această mișcare enormă, un sfârșit fără întoarcere. Când pronunța cuvântul „sonata” voia să spună nu numai sonata aceasta, în do minor, ci sonata în general, ca gen, ca formă tradițională de artă: ea însăși ajunsese aici la sfârșit, dusă până la fine, își împlinise destinul, își atinsese scopul, dincolo de care nu mai avea unde merge, ajunsese la desăvârșire și se dizolva, își lua rămas bun — semnul de rămas bun al motivului re-sol-sol îmblânzit melodic de un do diez era un rămas bun și în acest sens, măreț ca și lucrarea, un rămas bun de la sonată.

Și cu acestea, Kretzschmar se ridica, urmărit de aplauze anemice dar prelungite, și plecam și noi, destul de gânditori, împovărați de noutăți. Cum se obișnuiește, cei mai mulți, luându-și paltonul și pălăria de la garderobă și ieșind în stradă, fredonau, pe gânduri, motivul principal, tema părții a doua, în forma inițială și în aceea de rămas bun, și încă multă vreme se mai auzea plutind și răspândindu-se în ecouri, în tăcerea nocturnă și sonoră a străzilor celor mai îndepărtate de orașel de provincie pe care se împrăștiu auditorii: „ră-mas bun”, „ră-mâi să-nă-tos”, „ma-re-i Dom-nu -n noi”.

Nu era pentru ultima oară că-l ascultam pe gângav vorbindu-ne despre Beethoven. Nu mult după aceea a ținut din nou o conferință despre el, cu titlul „Beethoven și fuga”. Îmi amintesc perfect tema, o văd încă în fața ochilor, scrisă pe afiș, și este de înțeles că și aceasta ca și cealaltă nu era deloc de natură să determine o năvală primejdioasă de public în sala „Societății pentru activități de utilitate obștească”. Și în seara aceea micul nostru grup se desfată, trăgând și un folos incontestabil. Și-anume, spunea conferențiarul, totdeauna invidioșii și adversarii temerarului novator afirmaseră că Beethoven n-ar fi în stare să scrie o fugă. „Pur și simplu nu-i în stare”, ziceau ei, și știau prea bine ce însemnau vorbele lor, pentru că pe atunci această onorabilă formă de artă era încă în mare cinste și nici un compozitor n-ar fi aflat îndurare în fața unei curți a justiției muzicale sau în ochii potentatilor și domnilor împărțitori de comenzi ai vremii, dacă s-ar fi dat în lături de la a scrie o fugă perfectă. Astfel prințul Esterhazy prețuia și el în mod cu

totul deosebit această magistrală formă de artă, dar în Missa în do pe care Beethoven a scris-o pentru el, compozitorul n-a putut trece dincolo de unele elanuri infructuoase, ceea ce era, din punct de vedere pur monden, cel puțin o impolitețe, iar din punct de vedere artistic, o lipsă de neiertat; iar oratoriul *Cristos pe Muntele Măslinilor* era cu desăvârșire lipsit de orice travaliu fugat, cu toate că și în acest caz și-ar fi avut perfect de bine locul. O tentativă atât de plăpândă ca aceea din cvartetul al treilea din Opus 59 nu era de natură să contrazică afirmația că marele compozitor era un slab contrapunctist — opinie în care lumea muzicală competentă nu putea fi decât întărită de pasaje fugate ale Marșului funebru din Eroica sau ale Allegretto-ului din Simfonia în la major. Și acum, culmea, partea finală din Sonata pentru violoncel în re, opus 102, denumită și "Allegro fugato"! Vacarmul și răzmerița, ne povestea Kretzschmar, fuseseră grozave. I se aduseseră invective că toată opera e obscură, confuză până la ininteligibil, în cel puțin douăzeci de măsuri ar domni o zăpăceală atât de scandaloasă — în special datorită modulațiilor excesiv de colorate — încât în urma acestora dosarul referitor la incapacitatea acestui om de a se acomoda unui stil sever putea fi încheiat fără grijă.

Mă opresc aici în relatarea mea, numai pentru ca să atrag atenția asupra unui fapt: conferențiarul vorbea despre lucruri, evenimente, raporturi artistice pe care orizontul înțelegerii noastre nu le putea cuprinde încă; ele se iveau, ca niște umbre, doar pe la margine — evocate de narațiunea sa veșnic primejduită; și totodată nu-i puteam verifica spusele decât prin propriile sale exemplificări la pian, ceea ce ne făcea să ascultăm totul cu fantezia vie și sumbră cu care copiii ascultă basme de neînțeles pentru ei, dar în același timp își văd spiritul gingaș îmbogățit, stimulat, într-un fel straniu, ca într-o visare profetică. "Fugă", "contrapunct", "Eroica", "totală confuzie datorită modulațiilor excesiv colorate", "stil sever" — toate acestea erau pentru noi încă un grai de basm, dar îl ascultam cu nesaț, cu ochii mari, cum ascultă copiii lucrurile neînțelese sau inaccesibile vârstei lor — și-anume cu mult mai multă plăcere decât găsesc în lucruri mai apropiate de ei, mai pe înțelesul lor, mai pe măsura lor. Vrea cineva să creadă că acesta este cel mai intensiv, cel mai îndrăzneț, mai nobil, poate cel mai progresist mod de a învăța — învățatul prin anticipare, învățatul pe deasupra unor vaste întinderi de ignoranță? Ca pedagog, desigur că n-ar trebui să mă pronunț în favoarea lui, dar știu bine că tineretul îl preferă și părerea mea e că intervalul sărit se umple cu vremea de la sine.

Beethoven, va să zică, așa ni se spunea, avusese reputația că nu este în stare să scrie o fugă, și se punea întrebarea cât adevăr există în aceste vorbe răuvoitoare. Evident că el s-a străduit să le risipească. În muzica de pian scrisă după aceea, a introdus fugi în repetate rânduri, și-anume pe trei voci: în *Hammerklaviersonate*, precum și în aceea care începe în la bemol major. O dată a și menționat: "Cu oarecare libertăți", ca să arate că regulile pe care le călca îi erau prea bine cunoscute. De ce le neglijase, dacă din voință arbitrară sau pentru că nu izbutise să o scoată la capăt cu ele, rămânea o chestiune controversată. Desigur, urmase apoi marea Uvertură în formă de fugă opus 124 și după ea maiestuoasele fugi din Gloria și din Credo ale Missei solemnis, ca să dovedească, în cele din urmă, că și în băătălia cu acest arhanghel, marele luptător rămânea învingător, chiar dacă din această înclăștare ieșise șchiopătând.

Kretzschmar ne istorisi o poveste înfiorătoare, care ne-a imprimat o imagine îngrozitoare, de neuitat, despre suferințele infernale pe care artistul le-a avut de îndurat. Era în miezul verii lui 1819, pe vremea în

care Beethoven, în casa Hafner, la Mödling, lucra la Missă, disperat că fiecare parte ieșea mult mai lungă decât prevăzuse, astfel că termenul de predare, zi-ntâi de martie anul viitor, pentru când era fixată înscăunarea arhiducelui Rudolf ca arhiepiscop de Olmütz devenea imposibil de respectat — și s-a întâmplat ca tocmai atunci doi prieteni și adepți să vină să-l vadă și să afle lucruri uluitoare încă de la intrarea în casă. Anume, chiar în dimineața aceea, amândouă servitoarele maestrului fugiseră pentru că noaptea trecută, către unu, le făcuse un târăboi teribil, sculând toată casa din somn. Lucrase, de cu seară și până târziu în noapte, la Credo, la acel credo cu fuga, și nu voise nici să audă de cina ce sta caldă pe vatra lângă care slujnicele, tot așteptând zadarnic, doborâte de natura ce-și cerea drepturile, ațipiseră. Când, în fine, între miezul nopții și ora unu, maestrul ceru de mâncare găsi deci servitoarele dormind și mâncarea arsă, făcută scrum; atunci fu cuprins de o mânie care nu ținu seama de casa cufundată în odihna nopții, cu atât mai mult cu cât nu-și auzea larma. "Nu sunteți în stare să stați un ceas treze lângă mine?" tuna și fulgera el. Dar ceasurile fuseseră cinci, ba chiar șase, și fetele, jignite, la ivirea zorilor își luaseră tălpășița, lăsând în plata Domnului un stăpân atât de sucit, care deci n-avusese ce mânca și de fapt nu mâncase nimic de o zi și jumătate. În schimb, încuiat pe dinăuntru, în camera lui lucra la Credo, la acel credo cu fuga — discipolii îl auzeau prin ușa încuiată. Surdul cânta, urla, bătea din picior, aplecat peste Credo-ul lui — era oribil și impresionant să-l auzi; celor ce trăgeau cu urechea la ușă le îngheța sângele în vine. Pe când, cuprinși de adâncă sfială, tocmai voiau să se îndepărteze, ușa se deschise brusc și în prag apărură Beethoven — și în ce hal? Cum nu se poate mai groaznic! Cu îmbrăcămintea în dezordine, cu fața răvășită de te înspăimânta, cu ochii aplecați spre tumultul din interiorul său, absenți, năuci, îi privi țintă, făcând impresia că ar fi ieșit dintr-o luptă pe viață și pe moarte cu toate spiritele rele ale contrapunctului. Bolborosi câteva cuvinte neînțelese întâi, apoi izbucni în ocări și reproșuri la adresa felului cum era gospodărită casa lui și la faptul că toți fugiseră, lăsându-l să moară de foame. Încercară să-l domolească, unul îl ajută să-și facă toaleta, celălalt alergă la birt să-i caute ceva mai hrănitor de mâncare... Missa avea să fie gata abia după trei ani.

Noi n-o cunoșteam, de-abia atunci auzeam de ea. Dar cine poate să conteste că este instructiv chiar numai să auzi vorbindu-se de măreții necunoscute? E-adevărat, depinde mult de felul în care ți se vorbește. Mergând de la conferința lui Wendell Kretzschmar spre casă, aveam sentimentul că auzisem Missa, iluzie la care contribuia nu în mică măsură imaginea maestrului înfometat, așa cum se ivise în pragul ușii, în noapte, imagine care ni se întipărise în minte.

Așa a vorbit Kretzschmar despre "Beethoven și fuga" și, într-adevăr, ne-a oferit destul material de discuție pe drumul spre casă — dar și un prilej de a medita laolaltă, meditație mută, vagă, despre nou, despre depărtări, despre măreție, noțiuni ce pătrunseseră în sufletele noastre uneori ca niște străfulgerări efemere, alteori ca fraze stăruitoare, înspăimântător de greu de pătruns. Spun: sufletele noastre; dar, firește, numai pe al lui Adrian îl am în gând. Ceea ce îl impresionase pe el în special, după cum se vădi la întoarcerea spre casă și a doua zi în curtea școlii, fusese distincția făcută de Kretzschmar între epoci de cult și epoci de cultură, și afirmația lui, că secularizarea artei, separarea ei de serviciul divin, nu are decât un caracter superficial și episodic. Elevul dintr-a șaptea de liceu se arătă emoționat la gândul, pe care conferențiarul nici nu îl formulase măcar, dar îl aprinsese în mintea lui, că separarea artei de ansamblul liturgic, eliberarea ei, ascensiunea

ei la un nivel solitar-personal unde cultura devine un scop în sine, o împovărase cu o solemnitate nelalocul ei, cu o gravitate absolută, cu o suferință patetică ilustrată de apariția înfiorătoare a lui Beethoven în cadrul ușii, și care nu trebuia să fie destinul ei permanent, continua ei stare sufletească. Ascultați ce spune tinerelul acesta! Aproape fără nici o experiență practică reală în domeniul artei visa, divaga, cu expresii precoces, despre perspectiva probabilă a readucerii ei, a artei, la un rol mai modest, mai fericit, în subordinea unei întocmiri mai înalte care nu trebuia în mod necesar să fie, cum fusese înainte, biserica. Care să fie, ce să fie acea întocmire, nici el nu știa. Dar că ideea de cultură era un fenomen istoric tranzitoriu, că și ea se va dizolva într-altul, că nu era obligatoriu ca viitorul să-i aparțină, gândul acesta, fără îndoială, îl extrăsese din conferința lui Kretzschmar.

— Dar alternativa culturii, intervenii eu, e barbaria.

— Dă-mi voie, zise el. Barbaria este opusul culturii numai înăuntrul ierarhiei de gândire pe care aceasta din urmă ne-o pune la îndemână. În afara acestei ierarhii, opusul poate foarte bine fi cu totul altceva — sau să nu-i fie opus.

Îl imitai pe Luca Cimabue rostind:

— Sfinte Isuse Cristoase! și îmi făcui semnul crucii, la care el râse scurt.

Altă dată, spuse:

— Am impresia că se vorbește o idee cam prea mult despre cultură în epoca noastră pentru ca să fie într-adevăr o epocă de cultură, nu crezi? Aș vrea să știu dacă în epoci care într-adevăr aveau o cultură, cuvântul era măcar cunoscut, folosit, rostit. Naivitate, inocență, predispoziție naturală, astea mi se par a fi primul criteriu al noțiunii căreia îi dăm acest nume. Ceea ce ne lipsește este tocmai asta, naivitatea, și această lipsă, dacă e îngăduit a se vorbi despre așa ceva, ne ferește de o oarecare barbarie plină de culoare, care s-ar putea împăca foarte bine cu cultura, ba chiar cu o cultură foarte înaltă. Ce vreau să spun: treapta noastră e treapta civilizației — stare foarte laudabilă, fără îndoială, dar de asemenea nu e nici o îndoială că avem nevoie să devenim mult mai barbari pentru ca să ajungem din nou capabili de cultură. Tehnică și confort — și cu asta vorbim de cultură, dar ea nu există. Cum poți să mă împiedici să văd în structura omofon-melodică a muzicii noastre altceva decât o stare de civilizație muzicală — în opoziție cu vechea cultură contrapunctic-polifonică?

Repetă din auzite multe vorbe de felul acesta, cu care mă tachina și mă irita. Dar avea un fel al lui de a-și însuși și de a reproduce cele prinse în zbor care făcea ca toate aceste idei culese de la alții să piardă dacă nu orice dependență tinerească, indiscutabil orice ridicol. Adrian comentă foarte mult — sau comentam amândoi, într-un dialog agitat — o conferință a lui Kretzschmar care se numea "Muzica și ochiul" — o manifestare care și ea ar fi meritat un public mai numeros. Cum arată și titlul, vorbitorul nostru conferențier despre arta sa în măsura în care se adresa simțului văzului sau, mai bine zis, și acestuia, ceea ce muzica o și face, spunea el, chiar numai prin faptul că este scrisă: prin notare adică, prin scrierea muzicală, din zilele vechilor nume, aceste fixări prin linii și puncte ce indicau cu aproximație mișcarea sunetului și care apoi s-a realizat cu o grijă mereu mai mare. Și unde mai pui că dovezile și exemplificările lui erau extrem de interesante — și măgulitoare pe deasupra, pentru că ne creau iluzia unei anume intimități de ucenici, de ciraci spălători de pensule, ai muzicii — ne spunea cum multe expresii din jargonul muzical își aveau obârșia nu în auditiv, ci în vizual, în scriitura notelor; cum se vorbea de *occhiali*, de bași cu ochelari, pentru

că grafic așa-numitele basuri de tobă, jumătăți de note ale căror cozi sunt legate perechi prin bare, dau imaginea unor ochelari; sau cum anumite secvențe banale înșirate una după alta, în trepte, la intervale egale (ni le scria pe tablă) se numesc petice cizmărești. Ne vorbi despre simplul aspect al scriiturii muzicale, al muzicii notate, și ne asigură că unui cunoscător îi e de ajuns să-și arunce o privire pe o partitură ca să-și formeze o părere bine definită despre spiritul și valoarea compoziției. I se întâmplase chiar lui însuși, să-i vină un coleg în vizită și, intrând în cameră, unde tocmai stătea deschisă pe pupitru o compoziție complet lipsită de valoare a unui diletant, să exclame, încă din prag: "Pentru Dumnezeu, ce-i porcăria aia de colo?!" — Pe de altă parte, ne descria bucuria, încântarea pe care o producea unui ochi deprins simpla imagine optică a unei partituri de Mozart, claritatea aranjamentului, frumoasa repartiție a grupelor de instrumente, conducerea spirituală plină de varietate a liniei melodice. Un surd, exclamă el, care să nu știe ce-i sunetul, și tot s-ar bucura la vederea acestor gingașe imagini. Cita dintr-un sonet de Shakespeare: *To hear with eyes belongs to love's fine wit*¹⁰, și susținea că în toate timpurile compozitorii ascunseseră în scrisul lor secrete destinate mai mult ochilor să le citească, decât urechii. Când, de pildă, maeștrii flamanzi ai stilului polifon, în nesfârșitele lor artificii de împletire a vocilor, stabileau în așa fel raporturile contrapunctice încât o voce era identică cu alta dacă o citeai de-a-ndăratelea, faptul acesta avea prea puțin de-a face cu sunetul în sine, și el, Kretzschmar, era gata să parieze că puțini au fost cei ce au "auzit" gluma, ea fiind destinată mai curând ochiului inițiaților breslei. Astfel, Orlandus Lassus, în *Nunta de la Caana* folosea pentru cele șase urcioare șase voci, ceea ce mai ușor poți descifra cu ochiul decât cu urechea; și în *Patimile după Sfântul Ioan* de Joachim von Burck, "un servitor" care îi da lui Isus o palmă are numai o singură notă, pe când în fraza următoare, "cu alți doi", apar două note. Kretzschmar mai cită și alte asemenea feste pitagoreice, destinate mai curând ochiului decât auzului și tăcute oarecum în secret, scăpând urechii, feste cu care muzica s-a complăcut dintotdeauna, și în cele din urmă declară deschis că, în ultimă analiză, el le pune pe seama unei lipse înnăscute de senzualitate, ba chiar a unei antisenzualități, a unei tainice aplecări către ascetism a acestei arte. În realitate, muzica ar fi cea mai cerebrală dintre arte, ceea ce se constată și din faptul că la ea, ca la nici o alta, forma și conținutul se confundă, sunt, pur și simplu, unul și același lucru. E-adevărat că se spune: "muzica se adresează urechii"; dar asta numai în anumite condițiuni și anume, în măsura în care auzul, ca și celelalte simțuri, este un organ de transmitere și de recepție al spiritualului. Probabil că, spunea Kretzschmar, dorința cea mai adâncă a muzicii e să nu fie deloc auzită, nici măcar văzută, nici simțită, ci, de-ar fi posibil, percepută și contemplată în stare pur spirituală, dincolo de orice simțuri și chiar de sentimente. Numai că, legată de lumea simțurilor, trebuia, totuși, să năzuiască la o senzualizare cât mai puternică, cât mai seducătoare, o Kundry¹¹, care alta făcea decât voia, și înnodea brațele moi ale voluptății pe gâtul inocentului. Realizarea senzuală cea mai impunătoare și-o găsește în forma muzicii instrumentale orchestrale, când pare să impresioneze, cu ajutorul urechii, simultan, toate simțurile, topind deliciile opiacee ale sunetelor

¹⁰S-auzi cu ochii e însușirea subtiliei agerimi a iubirii (*engl*).

¹¹Personaj din opera *Parsifal* de Richard Wagner. Kundry era blestemată să sufere veșnic remușcări, deoarece răsese de Isus, pe când acesta își purta crucea.

cu cele ale culorilor și ale parfumurilor. Aici, într-adevăr, ea apărea ca penitenta în veșmânt de vrăjitoare. Ar exista însă un instrument, adică un mijloc de realizare muzicală, prin intermediul căruia muzica e cu adevărat audibilă, dar la o modalitate pe jumătate imaterială, aproape abstractă, și de aceea conformă naturii sale cerebrale, și acel instrument ar fi pianul, care nu e deloc un instrument în sensul în care sunt celelalte, pentru că e lipsit de orice caracter specific. Poate fi, ce-i drept, întrebuițat și solo, devenind un mijloc de virtuozitate, dar un asemenea caz ar fi o excepție și, considerat sub un aspect mai riguros, un abuz. Just văzut, pianul ar fi reprezentantul absolut și suveran al muzicii însăși, în spiritualitatea ei, și acesta este aspectul sub care trebuie studiat. Dar a învăța să cânti la pian n-ar trebui să fie, sau mai bine zis n-ar trebui să fie în principal, în primul și ultimul rând, un studiu de inițiere într-o anume aptitudine, ci un studiu de inițiere în....

— Muzică! rostise un glas din publicul extrem de restrâns, căci vorbitorul nu se mai putea descotorosi de acest ultim cuvânt, atât de des întrebuițat până atunci, ci rămăsese împiedicat în consoana intonată.

— Firește! exclamase el eliberat, după care sorbi puțină apă și apoi plecă.

Dar să nu mi se ia în nume de rău dacă îl mai fac totuși să apară o dată la rampă. Mai am de evocat o a patra conferință pe care ne-o ținuse Wendell Kretschmar și mai curând aș putea omite pe oricare dintre cele de până acum, decât pe aceasta, pentru că — să nu vorbesc nici aici de mine — nici una nu exercitase asupra lui Adrian o impresie atât de profundă ca ultima.

Nu-mi aduc bine aminte de titlul ei. Era "Elementarul în muzică" sau "Muzica și elementarul" sau "Elemente muzicale" sau poate totuși altceva. În orice caz, ideea de elementar, de primitiv, de primar, juca rolul principal și gândul că dintre toate artele, tocmai muzica, arta care se înălțase de-a lungul veacurilor până la a construi un atât de minunat edificiu de creație istorică, bogat și rafinat în toată complexa lui amplitudine, nu renunțase niciodată la o anumită înclinație pioasă de a-și aminti de starea sa originară și de a o evoca solemn, într-un cuvânt, de a-i celebra elementele. Sărbătorea, în felul acesta, zicea el, alegorismul ei cosmic; căci acele elemente erau, într-un fel, primele și cele mai simple materiale de construcție din lume, un paralelism pe care un artist cu darul filozofării, dintr-un trecut foarte apropiat de noi — iarăși vorbea de Wagner — l-a folosit cu abilitate, făcând să coincidă elementele fundamentale ale muzicii mitului său cosmogonic *Inelul Nibelungilor* cu cele ale universului. După el, începutul tuturor lucrurilor își avea muzica sa: muzica începutului ar fi și începutul muzicii, acordul perfect în mi bemol major al adâncului năvalnic al Rinului, cele șapte acorduri primitive cu ajutorul cărora — parc-ar fi fost blocuri ciclopice de rocă primitivă — se durează cetatea zeilor. Cu o ingeniozitate în stil mare, el a prezentat mitul muzicii o dată cu cel al lumii, legând muzica de lucruri și dând acestora posibilitatea să se exprime în muzică, creând astfel un aparat de simultaneitate meditativă — grandios și bogat în semnificații chiar dacă, până la urmă, prea subtil în comparație cu anume manifestări ale elementarului în arta muzicienilor puri ca Beethoven și Bach, de pildă, în preludiul Suitei pentru violoncel a acestuia din urmă — tot o piesă în mi bemol major, și construită pe acorduri de trei sunete primitive. — Și ni-l evocă pe Anton Bruckner, căruia îi plăcea să se desfete la orgă sau la pian cu simpla înșiruire de acorduri de trei sunete. "Există oare ceva mai intim, mai profund simțit, mai măreț, exclamase el, decât o asemenea succesiune de simple acorduri

de trei sunete? Nu e oare ca o baie purificatoare a sufletului?" — în opinia lui Kretzschmar, aceste cuvinte erau și ele o remarcabilă dovadă a tendinței pe care o manifesta muzica de a se recufunda în elementar, de a se admira în propriile sale principii originare.

Da, exclamă conferențiarul, e în natura acestei arte extraordinare, de a fi în stare, în orice clipă, să o ia de la început, de la zero, golită de orice cunoaștere acumulată în decursul istoriei sale culturale, de orice cucerire făcută de-a lungul secolelor, ca să le descopere din nou, să le zămislească din nou. Și astfel să străbată aceleași stadii primitive pe care le-a străbătut istoria debuturilor sale, reușind să atingă, pe o potecă mai scurtă, lăsând deoparte masivul muntos principal al dezvoltării sale, de una singură și la adăpostul privirilor iscoditoare ale lumii, culmi fantastice de o stranie frumusețe. Și ne istorisi apoi o poveste care se înscrisa, grotesc și extrem de sugestiv, în considerațiunile pe care tocmai le făcuse.

Către mijlocul secolului al XVIII-lea înflorea în țara sa natală, Pennsylvania, o comunitate germană de zelatori cucernici, din secta anabaptiștilor. Fruntașii lor, membri bucurându-se de cea mai mare considerație din punct de vedere spiritual, trăiau în celibat și erau, din pricina asta, cinstiți cu denumirea de "frați și surori solitari". Cei mai mulți știuseră să împace starea de căsătorie cu un mod de viață de o curăție și evlavie, o vrednicie, cuviință și un regim igienic exemplare, o adevărată viață de renunțare și castitate. Fuseseră două colonii: una cu numele Ephrata, în comitatul Lancaster, cealaltă în comitatul Franklin, numită Snowhill; și toți priveau cu venerație la căpetenia lor, pastor și părinte spiritual, întemeietorul sectei, un bărbat pe nume Beissel, în a cărui fire se înfrățise o fierbinte supunere față de Dumnezeu cu însușirile unui conducător de suflete și stăpânitor de oameni, o cucernicie fanatică cu o energie de neînfrânt.

Johann Conrad Beissel se născuse la Eberbach în Palatinat, din părinți foarte săraci și rămăsese orfan de mic. Învățase meșteșugul de brutar și, în peregrinările lui de ucenic, venise în contact și se legase cu pietistii și cu adepții sectei baptiste care treziseră în el înclinarea latentă, gustul pentru un cult mai aparte, pentru o credință liberă în Dumnezeu. Apropiindu-se în felul acesta, în chip primejdios, de o concepție care în țara sa era socotită eretică, tânărul de treizeci de ani hotărî să fugă de intoleranța vechiului continent și emigra în America, unde o bucată de vreme exercită, în diferite localități, la Germantown, la Conestoga, meseria de țesător. Mai târziu însă fu cuprins de un nou impuls religios, o pasiune mistică și își urmă chemarea lăuntrică neostoită care-l îndemna să ducă în pustiu, ca sihastru, o viață absolut solitară, plină de privațiuni, închinată numai lui Dumnezeu. Dar se întâmplă uneori ca tocmai fuga de oameni să-l aducă apoi cu sila pe fugăr între ei, și Beissel se văzu curând înconjurat de o ceată de admiratori, discipoli și imitatori ai sihăstriei sale, așa că, în loc să fi scăpat de lume, devenise, fără veste, cât ai clipi din ochi, șeful unei comunități care ajunsese repede secta independentă a "anabaptiștilor de ziua a șaptea", și asupra căreia exercita o autoritate cu atât mai neștirbită cu cât, în măsura în care era conștient de asta, niciodată nu năzuise la conducere, ci fusese chemat la ea împotriva dorinței și împotriva intențiilor sale.

Beissel nu avusese parte niciodată de o învățătură demnă să poarte numele acesta, dar, fire dezghețată, deprinsese singur scrisul și cititul, și cum era frământat de sentimente și de idei mistice, se întâmplă să-și îndeplinească rolul de conducător mai ales sub aspect de scriitor și de poet, dând alor săi hrană sufletească: un potop de proză

didactică și de cântece religioase se revărsă din condeiul lui întru edificarea fraților și surorilor în orele de răgaz, întru îmbogățirea slujbelor religioase. Stilul său exaltat și criptic, încărcat de metafore și aluzii sumbre la pasaje din Scriptură, conținea un gen de simbolism erotic, începutul îl făcurea un tratat despre sabbat, *Mystyrion Anomalias* și o culegere de nouăzeci și nouă de *Maxime mistice și foarte secrete*. Urmară imediat o serie de imnuri care se cântau după cunoscute melodii europene de coral și fură tipărite cu titluri ca *Intonări de iubire și slavă divină*, *Locul de luptă și de vitejie al lui Iacov*, *Muntele de tămâie al Sionului*. Câțiva ani mai târziu aceste mici colecții adăugite și îmbunătățite fură strânse în volum, sub titlul duios de trist *Cântul turturelei însingurate, anume biserica creștină* care deveni cartea de cântece oficială a baptilor de ziua a șaptea din Ephrata. Tipărită și retipărită, îmbogățită de frații entuziaști ai sectei, atât celibatari cât și căsătoriți, atât bărbați cât și femei, lucrarea-etalon își schimbă titlul și începu să se numească *Jocul miraculos al Paradisului*. Ajunsese să cuprindă nu mai puțin de șapte sute șaptezeci de imnuri, dintre care unele cu un număr impresionant de strofe.

Imnurile erau destinate a fi cântate, dar nu aveau note. Erau texte noi la melodii vechi, așa că ani de-a rândul fură folosite de comunitate în felul acesta. Apoi pogorî asupra lui Johann Conrad Beissel o nouă inspirație și revelație. Spiritul îi porunci ca, pe lângă rolul de poet și profet, să-l îndeplinească și pe cel de compozitor.

De altfel, apăruse la Ephrata un tânăr discipol al muzicii, pe nume domnul Ludwig, care ținea o școală de cânt, și lui Beissel îi plăcea să asiste la învățământul muzical al acestuia, ca auditor. Trebuie să fi făcut cu acest prilej descoperirea că muzica oferea imperiului spiritual posibilități de extindere și realizări despre care tânărul domn Ludwig nici nu visa. Omul extraordinar care era Johann Conrad Beissel luă repede hotărârea. Nu mai era în prima tinerețe, ci mai aproape de șaiszeci de ani decât de cincizeci, dar se apucă să elaboreze o teorie muzicală proprie, potrivită scopurilor sale speciale; înlătură fără multe mofturi pe profesorul de cânt și se apucă de treabă cu temei și cu un succes atât de mare, încât în scurtă vreme muzica ajunsese elementul cel mai important în viața religioasă a coloniei.

Majoritatea melodiilor de coral luate din Europa îi păreau mult prea afectate, prea complicate și artificiale ca să fie potrivite pentru oile sale. El voia să facă ceva nou și să facă mai bine; alcătui deci o muzică mai conformă, mai apropiată de simplitatea lor sufletească, dându-le posibilitatea să ridice calitatea exercițiilor lor la o perfecțiune simplă și modestă, specifică. Fu stabilită, cu temerară celeritate, o teorie a melodiei. Decretă ca în fiecare gamă să existe "stăpâni" și "slugi". Hotărând să considere acordul de trei sunete drept centrul melodic al oricărei tonalități date, numi sunetele constituind acest acord "maestrii", celelalte note ale gamei rămânând "slugi". Așa că, într-un text, silabele accentuate trebuiau să fie reprezentate de fiecare dată de un maestru, cele neaccentuate urmând a fi reprezentate de slugi.

În ceea ce privește armonia, recurse la un procedeu sumar. Stabili tabele de acorduri pentru toate tonalitățile posibile și, cu ele la îndemână, fiecare își putea scrie destul de lesne melodiile sale pe patru sau cinci voci, stărnind în felul acesta în comunitate un adevărat val de furie componistică. În scurtă vreme nu mai exista baptist de ziua a șaptea, fie el bărbat sau femeie, care, văzând cât de ușor e, să nu-l imite pe maestru și să nu compună.

Partea de teorie care încă scăpase de purificarea vajnicului bărbat era ritmul. Îndeplini și această operație cu un succes dintre cele mai

categorice. Compoziția lui urmărea cu grijă cadența cuvintelor, Beissel prevăzând, pur și simplu, silabele accentuate cu note mai lungi, iar pe cele neaccentuate cu note mai scurte. Nu-i trecuse prin cap să prevadă un raport stabil între valorile notelor și tocmai prin asta asigură metricii sale o flexibilitate considerabilă. Că aproape toată muzica vremii era scrisă în măsuri de timp de lungimi egale, ce se repetă, adică intacte, ori nu știa, ori nu se sinchisea. Această ignoranță însă, sau nepăsare, îi folosea mai mult ca orice, deoarece ritmul acesta plutitor dădea unora din compozițiile sale, în special celor în proză, un efect extraordinar.

Omul acesta puse ordine în domeniul muzicii cu aceeași îndărătnicie cu care urmărea fiecare din țelurile sale. Își strânse laolaltă ideile privitoare la teorie și făcu din ele o prefață la cartea despre *Turturea*. Muncind fără întrerupere, puse pe muzică toate poeziile din *Muntele de tămâie*, unele chiar de două sau de trei ori, și compuse arii pentru toate imnurile scrise de el pe vremuri, și pe deasupra și pentru multe din cele provenite de la discipolii săi. Și, ca și cum atât n-ar fi fost de ajuns, scrise și o serie de coruri ample, ale căror texte erau luate direct din *Biblie*. Lăsa impresia că urmărea să pună pe note, după rețeta sa, toată Sfânta Scriptură; era într-adevăr omul căruia putea să-i dea prin cap o asemenea idee. Dacă nu merse până acolo, fu pentru că trebuia să consacre o mare parte din timp executării operelor sale, cultivării interpreților și învățământului vocal — și pe acest tărâm obținu rezultate pur și simplu extraordinare. Prea era insolită, prea era stranie muzica de la Ephrata, ne spunea Kretzschmar, ca să poată fi acceptată de lumea dinafară, și de aceea, când secta baptiștilor germani de ziua a șaptea a încetat a mai înflori, se cufundă, practic, în uitare. Dar s-a păstrat totuși, prin decenii, o vagă legendară amintire a ei, și întrucâtva se mai putea determina caracterul ei bizar, emoționant. Sunetele emise de cor ar fi imitat, se zice, o delicată muzică instrumentală și ar fi trezit în ascultători un sentiment de blândețe și de pietate. Totul se cânta în falset și cântăreții aproape nu deschideau gura, nici buzele nu le mișcau, iar efectul acustic era minunat. Se zice că muzica se îndrepta, în felul acesta, în sus, spre tavanul nu prea înalt al casei de rugăciuni și părea că de acolo se lăsa în jos, plutind angelic deasupra capetelor mulțimii, altfel decât erau oamenii deprinși, altfel în orice caz decât orice cântec bisericesc cunoscut.

Kretzschmar povestea că tatăl său, în tinerețe, avusese adesea prilejul să asculte această muzică și chiar și la bătrânețe le mai vorbea alor săi despre ea, și totdeauna i se umezeau ochii. Petrecuse în timpul acela o vară lângă Snowhill și, într-o vineri seară, la începutul sabatului, se dusesse călare acolo, să facă pe spectatorul fără plată în fața casei de rugăciuni. După aceea însă venise în fiecare vineri; când soarele pornea spre asfințit, se simțea împins de un dor irezistibil, puneu șaua pe cal și străbătea cele trei mile, ca să asculte acea muzică nemaipomenită. Era ceva de nedescris, nu putea fi comparat cu nimic pe lume. Și doar umblase, asistase — povestea Kretzschmar-bătrânul — la opere englezești, franțuzești, italienești; acelea erau muzica pentru urechi, a lui Beissel avea însă o rezonanță care pătrundea în suflet, adânc, și era, nici mai mult, nici mai puțin, decât o cerească anticipare.

"O artă mare, fu concluzia conferențiarului, e aceea care, ca să zicem așa, în afara și a timpului, și a propriei sale evoluții grandioase în sânul lui, e în stare să-și creeze în istorie o istorie aparte, a sa, și să ducă pe drumuri ocolite și șterse de vreme, la asemenea extazuri nemaîntâlnite!"

Îmi amintesc, parcă ar fi fost ieri, cum am plecat acasă cu Adrian după conferința asta. Deși n-am vorbit mult, o bună bucată de vreme

nu ne-a venit să ne despărțim și din fața casei unchiului său, până unde îl însoțisem, m-a condus la farmacie, după care am mers din nou cu el până în Parochialstrasse. De altfel, asta se întâmpla destul de des. Râdeam amândoi pe seama lui Beissel, acest dictator neînsemnat, și a amuzantei sale energii creatoare, și am căzut de acord că reforma sa muzicală amintește mult de pasajul din Terențiu în care se spune "Fii absurd cu rațiune". Dar atitudinea lui Adrian față de ciudatul fenomen diferea de a mea într-un chip atât de caracteristic, încât în curând mă preocupă mai mult decât obiectul însuși. Și anume, spre deosebire de mine, ținea ca, și atunci când batjocorea, să-și păstreze libertatea de a admira — dreptul, ca să nu zic: privilegiul, prerogativa de a menține o distanță care să-i lase posibilitatea unei binevoitoare toleranțe, a unui acord condiționat, cuprinzând, laolaltă cu semi-admirație, zeflemeaua și hilarul. În general, această pretenție la ironie distantă, la o obiectivitate cu siguranță mai puțin preocupată de onoarea cauzei cât de cea a libertății personale, mi s-a părut întotdeauna un semn de trufie puțin obișnuit. La un om atât de tânăr cum era atunci Adrian, această atitudine avea, mi se va concede, ceva tulburător și prezumțios, de natură să inspire îngrijorare cu privire la salvarea sufletului său. Firește, era și foarte impresionantă pentru un coleg cu o structură intelectuală mai simplă, și cum mi-era tare drag, mi-era dragă și trufia lui — probabil că de dragul ei îl iubeam. Da, așa trebuie să fi fost, această aroganță trebuie să fi constituit motivul principal al afecțiunii înfricoșate pe care i-am purtat-o toată viața în inimă.

— Lasă-mi specimenul în pace, zicea el, pe când ne plimbam, cu mâinile înfundate în buzunarele paltonului, prin ceața hibernală care învăluia felinarele de gaz aerian, mi-e simpatic. Cel puțin avea un simț al ordinii și mai bine o ordine absurdă, decât nici una.

— Doar n-ai de gând, răspundeam eu, să iei apărarea unei ordini arbitrare atât de absurde cum e aceea de "stăpâni și slugi". Imaginează-ți cum trebuie să fi sunat imnurile lui Beissel: pe fiecare silabă accentuată cu o notă dintr-un acord de trei sunete!

— În orice caz, nu sentimental, zicea el, ci riguros disciplinat, și asta spre lauda lui. Consolează-te, spunându-ți că fanteziei — pe care tu desigur o situezi pe o treaptă mult mai înaltă decât disciplina — îi mai rămâne destul câmp de mișcare să utilizeze cu deplină libertate "sunetele-slugi". Și-i venise să râdă de această expresie și hohoti, aplecându-se în jos, spre trotuarul ud. Caraghios, zisese el, foarte caraghios. Dar un lucru trebuie să admiți: legea, orice lege, are un efect refrigerent, și în muzică e cuprinsă atâta căldură, căldură de grajd, căldură bovină așa zice, încât poate că are nevoie de tot felul de legi refrigerente — și de altfel le-a și căutat, întotdeauna, ea însăși.

— Poate că e ceva adevărat în spusele tale, adăugam eu. Dar Beissel al nostru nu-i un exemplu convingător în sensul ăsta. Uiți că ritmul lui dezordonat, lăsat în seama sentimentului, atârână cel puțin tot atât de mult în balanță. Și apoi, el a inventat un fel de a cânta — în sus, spre tavan, în așa fel, încât cântecul să se întoarcă de acolo, să plutească într-un falset serafic, care trebuie să fi fost fermecător și să fi redat muzicii toată căldura "bovină" pe care i-o eliminase cu pedanta lui refrigerare.

— Cu ascetica, ar fi zis Kretzschmar, cu ascetica lui refrigerare. Și a avut perfectă dreptate tata Beissel. Muzica face, întotdeauna, anticipat, penitență spirituală, pentru a-și ispăși senzualitatea viitoare. Vechii flamanzi și-au impus, în cinstea Dumnezeuului lor, artificiile cele mai afurisite și, din câte se spune, erau fără milă în purificare, meștereau astfel încât să iasă totul absolut nesenzual, curată socoteală pe note.

Apoi însă au început să cânte aceste exerciții de ispășire, le-au încredințat suflului sonor al vocii omenești, care fără îndoială că este materialul cu cea mai mare "căldură de grajd" ce poate fi imaginat...

— Crezi?

— Cum să nu cred! Nici nu se poate compara, în materie de căldură de grajd, cu vreunul din sunetele instrumentale anorganice. O fi ea abstractă, vocea omenească — omul abstract, dacă vrei. Dar e un fel de abstracție cam cum e abstract un corp omenesc dezbrăcat — e aproape un *pudendum*¹².

Tăcui tulburat. Gândurile mă purtară departe îndărăt, în viața noastră, în viața lui.

— Asta-i muzica ta, zise el. (Mă enerva felul lui de a se exprima, urmărind să dea de înțeles că muzica ar fi mai mult preocuparea mea decât a lui.) Asta-i, așa cum o vezi, și asta a fost dintotdeauna. Rigoarea ei, sau ceea ce poți numi moralismul formei ei, trebuie să țină loc de justificare pentru fascinația realității sale sonore.

O clipă simții că sunt cel mai vârstnic, mai matur.

— Unui dar al vieții, ca să nu zic unui dar divin, cum e muzica, răspunsei, n-ar trebui să-i scoți în relief cu sarcasm antinomiile, care nu pot fi decât dovada plenitudinii sale. Ea trebuie iubită.

— Tu consideri iubirea pasiunea cea mai puternică? Întrebă Adrian.

— Știi tu vreo alta?

— Da, interesul.

— Prin asta vrei să înțelegi o iubire căreia i s-a extras căldura animală?

— Hai să cădem de acord asupra acestei definiții! spuse el râzând. Noapte bună!

Ajunsesem din nou în fața casei Leverkühn, și Adrian deschise poarta.

IX

Nu privesc îndărăt și mă feresc să număr filele care s-au strâns teanc între precedenta cifră romană și cea pusă aici, deasupra. Nenorocirea — ce-i drept, o nenorocire cu totul neprevăzută — s-a produs, și ar fi inutil să mă pierd în tânguiri și scuze din pricina asta. Problema de conștiință, anume, dacă n-aș fi putut și dacă n-ar fi trebuit să o evit, atribuind pur și simplu cât e un capitol separat fiecăreia din conferințele lui Kretzschmar, trebuie să o resping. Fiecare secțiune distinctă a unei opere are nevoie de o anumită pondere, de o anumită dimensiune semnificativă pentru întreg ansamblul, și această pondere, această importanță dimensională, conferințele o câștigă numai în totalitatea lor (așa cum am vorbit despre ele) — iar nu fiecare separat.

Dar de ce le atribui o însemnătate atât de mare? De ce m-am văzut determinat să le redau cu atâta belșug de amănunte? Nu e prima oară că spun motivul. Pur și simplu pentru că Adrian ascultase atunci aceste lucruri, că ele îi puneau în mișcare inteligența, își făceau cuib în inima lui, ofereau imaginației sale un material care ar putea fi numit și hrană, sau poate stimulent, căci pentru fantezie e unul și același lucru. În mod necesar deci, trebuie luat martor și cititorul; pentru că nu se scrie o biografie, nu se descrie evoluția unei existențe spirituale fără ca și cel pentru care este scrisă această biografie să fie pus în situația de școlar, de învățăcel în ale vieții și ale artei, atent, dornic de a învăța, când

¹²Lucru de rușine (*lat*).

cercetând de aproape, când încercând să pătrundă, anticipând viitorul. Iar cât privește muzica în special, dorința și străduința mea este de a-l pune pe cititor în situația* de a veni în contact cu ea întocmai în același fel în care a venit și regretatul meu prieten. Iar pentru asta cuvintele dascălului său îmi par demne de luat în seamă, ba chiar indispensabile.

Iată de ce spun, în glumă, că față de acei care la capitolul, de altfel monstruos, al conferințelor, s-au făcut vinovați, sărind pasaje sau citind superficial, trebuie procedat cum a procedat Lawrence Sterne cu o auditoare imaginară, care s-a dat de gol printr-o interpelare, s-a trădat că a avut momente de neatenție, și autorul a trimis-o, din această cauză, la un capitol precedent să-și completeze lacunele în cunoașterea desfășurării epice. Mai târziu, după ce și-a completat informația, doamna și-a reluat locul în comunitatea narativă, primită cu binevoitoare voioșie.

Mi-au venit în minte astea toate, pentru că Adrian, ca elev în ultima clasă de liceu, într-o vreme deci când eu eram plecat la Giessen, la Universitate, a început, la sugestia lui Kretzschmar, să învețe englezește în particular — disciplină în afara domeniului didactic umanist — și citea cu mare plăcere scrierile lui Sterne, dar îndeosebi operele lui Shakespeare, al căror profund cunoscător și pasionat admirator era organistul. Pe firmamentul spiritual al acestuia, Shakespeare și Beethoven constituiau o constelație a Gemenilor, atotluminătoare, și tare-i plăcea să dezvăluie elevului său afinități și concordanțe în principiile și metodele de creație ale celor doi titani — pildă cât de departe mergea influența educativă a gândului asupra prietenului meu, dincolo de aceea a unui profesor de pian. În această ipostază trebuia să-i transmită principii elementare, copilărești, ceea ce era într-un straniu contrast cu faptul că, în același timp și, ca să zic așa, în mod accesoriu, îl puneă într-un prim contact cu lucrurile cele mai mărețe, îi deschidea porțile imperiului literaturii universale, îl ispitea cu incursiuni anticipatorii și stimulante, în teritoriile imense ale romanului rus, englez, francez, îl îndemna să se ocupe de lirica lui Shelley și a lui Keats, Hölderlin și Novalis, îi dădea să citească pe Manzoni și pe Goethe, Schopenhauer și pe Maestrul Eckhart. Prin scrisorile sale și prin viu grai, când veneam acasă în vacanța mare, Adrian mă făcea părtaş la aceste izbânzi ale sale, și nu vreau să tăgăduiesc că, deși îi știam iuțeala și facilitatea de asimilare, îmi făceam griji de teama unei excesive oboseli pe care le constituiau, desigur, aceste explorări premature pentru organismul său tânăr. Fără îndoială că ele însemnau un exces îngrijorător în pregătirile lui pentru examenul de absolvire în preajma căruia se afla și despre care, cum era de așteptat, vorbea cu dispreț. Adesea avea chipul palid — și asta nu numai în zilele când era apăsător, tulburat de migrena sa ereditară. Era evident că dormea prea puțin, pentru că noaptea citea. Nu m-am ferit să mărturisesc îngrijorarea mea și lui Kretzschmar și să-l întreb dacă nu vedea în Adrian o fire care, din punct de vedere intelectual, mai curând ar fi trebuit frânată decât stimulată. Dar muzicianul, cu toate că era cu atâția ani mai în vârstă decât mine, s-a manifestat ca un partizan cu trup și suflet al tinereții nerăbdătoare, înfometată de cunoaștere, fără cruțare de sine, și era, în general, omul unui anume idealism dur, indiferent față de trup și de "sănătatea" acestuia, pe care o disprețuia, socotind-o o valoare filistină, ca să nu zic: lașă.

— Da, dragul meu, zicea el (și nu mai pomenesc de bâlbâielile pe care i le provoca această polemică), dacă ești partizanul sănătății, află că aceasta n-a avut niciodată prea mult de-a face cu intelectul și cu arta; se află, mai curând, într-un anume contrast cu ele și, în orice caz,

nu s-au sinchisit prea mult una de alta. Eu n-am venit pe lume să fac pe "nenea doctoru " care avertizează împotriva lecturilor premature pentru simplul motiv că, în ochii lui, ele vor fi întotdeauna premature. Și cred că nimic nu e mai lipsit de tact și mai brutal decât să vrei să ținutuești locului tineretului înzestrat sub pretextul că "nu-i încă matur", și din trei vorbe una să fie "asta nu-i pentru tine!" Lasă-l pe el să se pronunțe. Să vadă singur cum răzbește, dacă răzbește. E foarte lesne de priceput că abia așteaptă să se vadă scăpat din găoacea târgușorului ăstuia nemțesc.

Îmi promisem porția, și și-o primise și Kaisersaschern pe-a sa. Mă enervai, pentru că punctul de vedere al lui "nenea doctoru" era departe de a fi și al meu. Pe de altă parte, vedeam și înțelegeam foarte bine că Kretzschmar nu se mulțumea să fie numai profesor de pian și instructor pentru o tehnică de specialitate, ci că muzica însăși, obiectivul acestor lecții, dacă era predată unilateral și fără legătură cu alte domenii ale formei, ale gândirii, ale culturii, îi apăreau mai curând ca o specializare dăunătoare.

Și într-adevăr, din câte îmi povestea Adrian, o bună parte din lecțiile de pian, din vechea locuință de serviciu a lui Kretzschmar de lângă catedrală, se consuma în convorbiri despre filozofie și poezie. Cu toate acestea, câtă vreme mai mergeam împreună la școală, puteam să constat progresele de la o zi la alta. Familiarizarea cu claviatura și cu tonalitățile, pe care și-o însușise singur, i-a ușurat și i-a grăbit, firește, primii pași. Studia gamele conștiincios, dar, din câte știu eu, n-au folosit niciodată o metodă de pian, ci Kretzschmar îi dădea să cânte la pian corale simple și — oricât de bizari ar fi părut — psalmi pe patru voci de Palestrina, alcătuiți numai din acorduri perfecte și câteva tensiuni armonice și cadențe; apoi, cu timpul, mici preludii și fughete de Bach, invențiunile pe două voci ale aceluiași, Sonata facile de Mozart, sonate într-o singură parte de Scarlatti. În afară de asta, nu pregeta să scrie el însuși mici piese, marșuri, dansuri, anume pentru Adrian, unele destinate a fi executate solo, altele la patru mâini, în care caz ponderea muzicală revenea partidei secunde, în timp ce prima, destinată elevului, era foarte ușor de executat, așa că acesta avea chiar satisfacția de a participa cu rol precumpănitor la o producție care, în întregul ei, apărea pe o treaptă de desăvârșire tehnică superioară alei sale.

Într-un cuvânt, aveam de-a face cu ceva care semăna a educație de prinț, și îmi aduc aminte că am folosit expresia asta, cu oarecare malițiozitate, într-o convorbire cu prietenul meu, și îmi aduc aminte, de asemenea, cum el, cu râsul lui scurt, caracteristic, a întors capul într-o parte, vrând parcă să-mi arate că nu a auzit ce am spus. Fără îndoială, îi era recunoscător profesorului pentru un stil de învățământ ce ținea seama de împrejurarea că elevul, prin nivelul general al dezvoltării sale intelectuale, nu se număra printre debutanții în această materie, de care se apropiase cu întârziere. Kretzschmar n-avea nimic împotriva, ci chiar îl încuraja pe acest tânăr vibrând de inteligență, să anticipeze și în muzică, să se ocupe de lucruri pe care un mentor mai pedant le-ar fi interzis, socotindu-le fleacuri. Căci, abia învățase să citească notele, că se și apucă să scrie și să experimenteze cu acorduri pe hârtie. Mania lui din acea vreme, de a-și inventa neconținut probleme muzicale, pe care le rezolva ca pe niște probleme de șah, putea să inspire îngrijorare, pentru că era iminentă primejdia ca el să considere aceste invenții și aceste rezolvări de dificultăți tehnice drept veritabile compoziții. Astfel, stătea ore întregi încercând să lege, în cel mai restrâns spațiu cu putință, acorduri care să cuprindă toate sunetele scării cromatice, și asta fără ca acordurile să fie deplasate cromatic, fără ca prin legare să

se producă asperități. Sau se complăcea să construiască disonanțe foarte puternice și să inventeze pentru ele toate soluțiile imaginabile, dar care, tocmai pentru că în acord erau atâtea note contradictorii, nu mai aveau nimic comun, așa că sonoritatea aceea amară, asemenea unui semnal magic, stabilea raporturi între cele mai îndepărtate sunete și tonalități.

Într-o bună zi, începătorul într-ale armoniei, îi aduse lui Kretzschmar, spre hazul acestuia, o descoperire făcută pe cont propriu, aceea a contrapunctului dublu. Vreau să spun că îi dădu să citească două voci simultane, care fiecare în parte puteau fi atât vocea de sus, cât și cea de jos, și care deci puteau fi schimbate între ele.

— Când ai să-l descoperi pe cel triplu, zise Kretzschmar, să-l păstrezi pentru tine. Nu vreau să știu de precipitățile tale!

Nu-i stătea în fire să spună multe despre ce gândea și făcea, și cel mult mie, în momente de relaxare, îmi mai destăinuia câte ceva din speculațiile lui — în special din adâncirea în problema unității, a înlocuirii reciproce, a identității orizontale cu verticală. În scurtă vreme își însuși o dexteritate — neliniștitoare pentru mine — în a inventa linii melodice ale căror sunete să poată fi suprapuse, sincronizate, combinate în armonii complicate — și invers, să stabilească acorduri cu multe sunete care să poată fi desfășurate în orizontala melodică.

În curtea școlii, între o oră de elină și una de trigonometrie, rezemat de vreun ieșind al zidului de cărămidă smălțuită, îmi vorbea cu plăcere de vraja acestor divertismente ale sale din orele de răgaz: transformarea intervalului în acord, adică a orizontalei în verticală, a succesivului în simultan, care îl preocupa mai mult decât orice. Simultaneitatea, susținea el, ar fi, în cazul acesta, elementul primar, căci sunetul însuși și armonicile lui superioare mai apropiate și mai îndepărtate ar însemna un acord, iar gama n-ar fi decât descompunerea analitică a sunetului în serie orizontală.

— Dar cu acordul propriu-zis, constituit din mai multe sunete, e cu totul altceva. Un acord cere să fie dus mai departe, și îndată ce-l duci mai departe, îndată ce-l rezolvi în altul, fiecare parte componentă a lui devine voce. Socotesc că niciodată într-o înlănțuire de sunete în acorduri n-ar trebui văzut altceva decât rezultatul mișcării vocilor, iar în sunetul ce alcătuiește acordul trebuie respectată vocea — acordul nu trebuie însă respectat, ci desconsiderat ca subiectiv și arbitrar, atâta vreme cât nu i se poate justifica existența prin desfășurarea vocilor, adică polifonic. Acordul nu este un mijloc armonic de desfătare, ci este însăși polifonia, iar sunetele care îl alcătuiesc sunt voci. Eu susțin că ele sunt cu atât mai mult așa, și caracterul polifon al acordului este cu atât mai abitar cu cât e mai disonant. Disonanța este etalonul virtualității sale polifonice. Cu cât un acord este mai disonant, cu cât cuprinde în sine mai multe sunete contrastante și acționând în sens diferit, cu atât este mai polifon și cu atât mai pronunțat își are, fiecare sunet, amprenta de voce în simultaneitatea sonorității armonice.

O bună bucată de vreme îl privii dând din cap pe jumătate cu umor, pe jumătate copleșit de fatalitate.

— Ai să ajungi departe, zisei în cele din urmă.

— Eu? ripostă el în felul lui, întorcându-se. Vorbesc de muzică, nu de mine — e o mică deosebire.

Insista chiar asupra acestei deosebiri, și vorbea despre muzică de parcă ar fi vorbit despre o putere străină, un fenomen uluitor, dar care nu-l privea personal, vorbea despre ea într-un spirit critic și distant, și într-o oarecare măsură de sus în jos — dar de vorbit, vorbea despre ea, și avea cu atât mai mult material la dispoziție cu cât, în anii din urmă,

ultimii pe care i-am petrecut împreună la școală și în cursul primelor mele semestre universitare, experiența sa, cunoștințele sale în literatura muzicală universală sporiseră considerabil și cu repeziciune, încât în scurtă vreme distanța între ceea ce știa și ceea ce era în stare conferea acestei deosebiri, asupra căreia insista, un fel de evidentă. Și dacă la pian exersa piesete ca *Scene de copii* ale lui Schumann sau cele două sonate mici ale lui Beethoven opus 49, iar ca elev în ale compoziției armoniza plin de cuminenie teme de coral în așa fel încât tema să figureze la mijlocul acordurilor în ce privește producția preclasică și clasică, romantică și postromantică-modernă acumula cu o repeziciune uluitoare, precipitată, aproape excesivă, făcându-și o imagine generală vastă, intensă, chiar dacă pe alocuri incoerentă — firește, prin Kretzschmar care prea era el însuși cu totul îndrăgostit — dar absolut cu totul — de ceea ce se crease în materie de muzică, pentru ca să nu ardă de nerăbdare să inițieze în această lume plină de relief, inepuizabil de bogată în stiluri, în caractere naționale, în valori de tradiție și în farmec personal, în modificări individuale și istorice ale idealului de frumusețe, un elev care știa să asculte cum știa Adrian: se scurgeau pur și simplu lecții întregi, în care îi cânta la pian, adică lecții prelungite dincolo de orice margini, în care Kretzschmar îi cânta tânărului, sărind de la una la alta, comentând și intervenind la nesfârșit, caracterizând așa cum îl știm de la conferințele sale de "utilitate obștească" — așa încât, în realitate, nu-ți puteai dori ceva mai captivant, mai pătrunzător, mai instructiv.

Cred că nu mai e nevoie să menționez că pentru un locuitor din Kaisersaschern prilejurile de a asculta muzică erau excepțional de rare. Dacă fac abstracție de divertismentele de muzică de cameră de la Nikolaus Leverkühn și de concertele de orgă de la catedrală, n-am fi avut de fapt nici o ocazie să ascultăm ceva, pentru că prin orașul nostru se rătăceau nespuse de rar vreun virtuos în turneu sau vreo orchestră străină cu dirijorul ei. Intervenea însă Kretzschmar și, cu exemplificările lui atât de vii, satisfăcea, chiar dacă numai trecător și schițat, un dor, o nevoie de cultură parte inconștientă, parte nemărturisită, a prietenului meu — cu atâta îmbelșugare, încât aș putea vorbi de un talaz uriaș de trăire muzicală, care s-a prăvălit atunci, inundând proaspăta lui receptivitate. După aceea au urmat ani de tăgadă și disimulare, în care a receptat mult mai puțină muzică decât înainte, deși ocaziile ce i se ofereau erau infinit mai prielnice.

Totul a început foarte firesc, profesorul demonstrându-i construcția sonatelor cu ajutorul lucrărilor lui Clementi, Mozart și Haydn. Dar n-a trecut mult și a ajuns la sonata pentru orchestră, la simfonie, și atunci îi exemplifică, în reducere pentru pian, unui Adrian care asculta încordat, atent, cu sprâncenele încruntate, cu buzele întredeschise, cele mai variate transformări determinate de timp și persoane ale acestei forme de manifestare a creației sonore absolute, cea mai bogată, adresându-se și sentimentului și intelectului pe cele mai diverse căi, și îi cântă din opere instrumentale de Brahms și Bruckner, Schubert, Robert Schumann și ale altora mai noi, și ale celor mai noi, dintre care Ceaikovski, Borodin și Rimski-Korsakov, Antonin Dvorjak, Berlioz, César Frank și Chabrier, cu care ocazie îi stimula continuu, prin comentarii făcute cu glas tare, capacitatea lui inventivă, solicitându-l să însuflețească orchestral silueta pianistică: "Aici cantilena pentru violoncel!" striga profesorul. "Aici trebuie să vezi filate sunetele! Solo de fagot! Flautul face și el fioriturile astea! Tremolo de timpani. Tromboanele! Aici intră viorile! Citește partitura! Fanfara mică de trompete o dau afară, n-am decât două mâini!"

Înfăpțuia ce putea cu aceste două mâini, și adesea adăuga și cântul glasului său pițigăiat, dar deloc supărător, ba chiar seducător prin muzicalitatea lui interioară și entuziasta justete a expresiei. Sărea mereu de la una la alta, făcea tot felul de apropieri și ajungea la tot felul de amănunte, în primul rând pentru că avea nespuse de multe în cap și cum pomenea de una, îi fugea gândul la alta, dar în special pentru că avea pasiunea de a face comparații, de a descoperi raporturile, de a dovedi influențele, de a dezvălui interdependența și împletirea fenomenelor de cultură. Pentru el era o adevărată plăcere, și ceasuri întregi încerca să-l facă sensibil pe elevul său la influența francezilor asupra rușilor, a italienilor asupra germanilor, a germanilor asupra francezilor. Și povestea ce luase Gounod de la Schumann, ce avea César Franck de la Liszt, cum Debussy se sprijinea pe Mussorgski și unde wagnerizau d'Indy și Chabrier. Tot cu prilejul acestor convorbiri instructive se apucase să demonstreze cum simpla contemporaneitate stabilea raporturi reciproce înțelese cu totul diferite, ca de pildă între Ceaikovski și Brahms, și cânta pasaje din opera unuia, care ar fi putut foarte bine să fi fost ale celui alt. La Brahms, pe care îl prețuia foarte mult, îi semnală elementele arhaice și ale vechilor tonalități liturgice, și cum acest element ascetic devenea la el un mijloc de sumbră bogăție, de întunecată plenitudine. Atrăgea atenția elevului său și-i lămură cum genul acesta romantic, invocându-l vădit pe Bach, opunea în mod serios principiul polifonic celui al modulației colorate și îl respingea, îl obliga să se retragă. Și totuși, asta nu însemna încă adevărată independență a vocilor, veritabila polifonie nu existase nici chiar la Bach, la care, e adevărat, găsim transmise tradițiile artei contrapunctice a capella, dar acesta, Bach, era un armonist din naștere și nimic altceva — asta fusese el chiar și ca om al clavecinului bine temperat, această condiție prealabilă pentru orice artă armonică modulatorie mai nouă, și contrapunctul lui armonic nu avea în fond mai mult de-a face cu vechea polifonie vocală decât avea al fresco-ul acordic al lui Händel.

Și tocmai acesta era genul de expuneri cărora Adrian le pleca urechea cu deosebită atenție. Când discuta uneori cu mine, întârzia bucurios asupra lor.

— Problema lui Bach, spunea el, stă cam așa: "Cum se poate concepe o polifonie armonică?" La cei mai noi întrebarea se pune oarecum mai altfel. La ei s-ar zice mai curând: "Cum este posibilă o armonie care să creeze aparenta de polifonie?" Ciudat, parc-ar avea conștiința încercată — conștiința încărcată a muzicii omofon e față de polifonie.

Nu mai e nevoie să spun că atâtea audiții l-au îndemnat, l-au împins către lectura stăruitoare a partiturilor, împrumutate parte din colecția personală a profesorului, parte de la biblioteca orașenească. Adesea îi găseam studiindu-le sau chiar făcând exerciții de orchestrare. Pentru că în lecțiile lui începuseră să pătrundă cunoștințe despre întinderea registrului fiecărui instrument din orchestră (informații de altminteri de care fiul adoptiv al negustorului de instrumente muzicale nu mai avea deloc nevoie) și Kretzschmar începuse să-i dea de orchestrat mici piese muzicale clasice, fraze izolate de pian, din Schubert sau Beethoven, și chiar și instrumentarea acompaniamentului la pian al liedurilor: exerciții ale căror imperfecțiuni și erori de sonoritate profesorul le scotea în evidență și i le corecta. Cam în această perioadă avu loc și primul contact al lui Adrian cu glorioasa tradiție a liedului cult german care, după debuturi cam seci, erupe strălucit cu Schubert, pentru a atinge apoi, cu Schumann, Robert Franz, Brahms, Hugo Wolf și Mahler, triumfuri naționale absolut incomparabile. Admirabilă întâlnire!

Eram fericit că puteam asista, că puteam participa la ea. O perlă, o minune cum e *Noapte cu lună* a lui Schumann și sensibilitatea gingașă a acompaniamentului ei în secundo; alte compoziții pe versuri de Eichendorff ale aceluiași maestru, cum e piesa evocând primejdiile și amenințările romantice ce pândesc sufletul și care se încheie cu avertismentul moralizator: "Ferește-te! Fii ager și voios!", o descoperire și un succes ca *Pe aripile cântului* de Mendelssohn, inspirație a unui muzician pe care Adrian mi-l lăuda mult, zicând" despre el că are, dintre toți, cea mai bogată metrică — ce fecunde teme de discuții! La Brahms, compozitorul de lieduri, prietenul meu prețuia mai presus de orice stilul neobișnuit de sever și de noii al celor *Patru cântece grave* compuse pe texte biblice, îndeosebi frumusețea religioasă din *O, moarte, cât ești de amară*. Geniul lui Schubert, veșnic crepuscular, mângâiat de adierea morții îl afla însă cu predilecție acolo unde acesta conferă cea mai desăvârșită expresie unui destin de solitudine definit numai pe jumătate, dar inevitabil, ca în minunatul și fantasticul *Cobor din munți* al fierarului din Lübeck, și în acel *De ce-ocolesc căile pe care-atâția merg* din *Călătorie în iarnă* și care începe atât de sfâșietor:

"Și doar nu am făcut nimic Să fiu silit să fug de oameni..."

Aceste cuvinte, și cele care urmează:

"Ce neroadă năzuință Mă-ndeamnă spre pustiu..."

I-am auzit rostindu-le, cu indicație melodică, în șoaptă, pentru sine și, spre consternarea mea neuitată nici azi, cu lacrimi în ochi.

Natural că instrumentarea lui suferea de pe urma lipsei de experiență auditivă și Kretzschmar socotea de datoria sa și ținea mult să-l ajute. În vacanța de Sfântul Mihail și în cea de Crăciun îl lua cu el (având și asentimentul unchiului) la reprezentațiile de operă sau la concertele care se întâmpla să aibă loc în orașele mai apropiate, la Merseburg, la Erfurt sau chiar la Weimar, să se împărtășească și din realizarea sonoră integrală a celor cunoscute sub formă de simple extrase sau cel mult din lectura partiturilor. În felul acesta a putut el să adune în suflet ezoterismul solemn și pueril în același timp al *Flautului fermecat*, vraja irezistibilă din *Figaro*, demonicul clarinetelor grave din glorioasa operă a lui Weber, *Freischütz*, forța personajelor înrudite printr-o aceeași dureroasă și sumbră ostracizare în blestem ca Hans Heiling sau Olandezul zburător, în fine sublima umanitate și fraternitate din *Fidelio*¹³, cu marea uvertură în do precedând tabloul final. După cum s-a putut constata, aceasta a fost revelația cea mai copleșitoare și mai acaparantă din tot ce a impresionat tânăra sa receptivitate. Zile întregi, după această seară, purta la el partitura numărul 3 pe care o citea când și unde putea.

— Amice dragă, zicea el, probabil că nu m-au așteptat pe mine să vin să constat că aceasta este o perfecțiune muzicală! Clasicism — da; nimic rafinat, dar totul e măreț. Nu spun: pentru că e mare, căci există și măreție rafinată, dar aceea este în fond mult mai accesibilă. Spune-mi, ce crezi despre măreție? După mine, să stai așa, față-n față, ochi în ochi cu ea, e cam dezagreabil, e o probă de curaj — în fond, i se poate oare suporta privirea? Nu i-o poți suporta, rămâi agățat de ea. Ascultă-mă ce-ți spun, sunt din ce în ce mai dispus să recunosc că e ceva straniu în muzica asta a voastră. O dovadă de supremă energie — câtuși de puțin abstractă, dar lipsită de obiect, o energie în stare pură, în eterul neatins — unde s-a mai pomenit așa ceva în univers?! Noi, germanii, am luat din filozofie expresia "în sine" și o folosim în toate

¹³Uvertura *Leonore nr. 3*. Opera *Fidelio* a cunoscut trei variante, dintre care primele două sub numele *Lenore*.

zilele, fără să facem multă metafizică. Dar aici nu mai merge, o asemenea muzică este energia în sine, este energia însăși, dar nu ca idee, ci în stare reală. Te obligă să reflectezi, e aproape o definiție a lui Dumnezeu. *Imitatio Dei* — mă mir că nu-i interzis. Poate chiar că-i interzis. E, oricum, ceva care te pune pe gânduri — vreau să spun: e o temă care te obligă să reflectezi asupra ei. Uite: cea mai dramatică, cea mai plină de peripeții, cea mai palpitantă suită de evenimente, de mișcări, constituite numai în timp, din fragmentarea timpului, din împlinirea timpului, din organizarea timpului, e împinsă dintr-o dată, la simplul semnal repetat al trompetelor, din exterior în domeniul acțiunii dramatice concrete. Toate astea sunt foarte nobile, de mare elevație morală, menținute la un nivel spiritual destul de sobru, chiar și în pasajele "frumoase" — nici scânteietor, nici prea fastuos, nici de un colorit prea excitant, ci pur și simplu magistral, magistral dincolo de orice expresie. Cum aduce și sucește și aranjează toate astea, cum e introdusă o temă și cum e abandonată, cum e rezolvată, cum în deznodământ se prepară, germinează noul, cum figura secundară devine fecundă, astfel că nu rămâne loc de vid, de lăncezeală, cum ritmul alternează cu suplețe elastică, se accentuează, primește afluxuri din diferite părți, se umflă năvalnic, izbucnește într-un triumf impetuos, triumful însuși, triumful "în sine" — n-aș vrea să le spun tuturor acestora "frumos", cuvântul frumusețe mi-e aproape odios, are ceva prostesc, și lumea devine lubrică și bleagă când îl rostește. Dar e bine, e bine dincolo de orice margine, poate că nici nu s-ar cuveni să fie mai bine...

Așa mi-a vorbit. Era un fel de a vorbi care, prin amestecul de stăpânire de sine intelectuală cu o ușoară febrilitate, avea asupra mea un efect nespus de mișcător: mișcător, pentru că Adrian își remarcă febrilitatea și se enerva, își dădea seama că-i tremură glasul, încă neformat, de băiețandru, se indispunea și se îndepărta roșind.

Viața lui era străbătută atunci de un puternic avânt de cunoaștere muzicală, de palpitantă participare, pentru ca ani de zile după aceea să ajungă, în aparență cel puțin, la o totală stagnare.

În cursul ultimului său an școlar, într-a opta de liceu, Leverkühn începu, pe lângă toate celelalte, studiul facultativ (pe care nu-l urmas nici eu) al ebraice, trădând astfel direcția în care se îndreptau planurile sale privitoare la alegerea unei profesii. "Reieși" (repet intenționat această vorbă, pe care am folosit-o când am vorbit despre clipa în care m-a lăsat să întrezăresc printr-un cuvânt rostit întâmplător, viața sa interioară religioasă) — reieși că vrea să studieze teologia. Aproximarea examenului de absolvire îl obliga la o hotărâre, la alegerea unei facultăți, și el declară că alegerea lui era făcută; dădu acest răspuns la întrebarea unchiului său, care ridică sprâncenele și exclamă: "Bravo!", își anunță din proprie inițiativă părinții, care primiră vestea cu și mai multă satisfacție, și mi-o făcuse cunoscută și mie, mai dinainte, cu care prilej mă lăsa să întrevăd că înțelegea acest studiu nu ca o pregătire pentru rolul practic de păstor bisericesc și sufletesc, ci pentru o carieră universitară.

De bună seamă că îmi spusese asta ca un fel de consolare, și chiar consolare a fost, căci îmi era profund dezagreabil să mi-l imaginez candidat la un post de predicator, de paroh, sau chiar consilier consistorial sau episcop. De-ar fi fost măcar catolic cum eram noi! Ascensiunea lui, ușor de închipuit, pe treptele ierarhiei, până sus, la rangul de prinț al bisericii, mi s-ar fi părut o perspectivă mai fericită, mai adecvată. Dar însăși hotărârea lui, de a-și alege ca profesie învățătura despre Dumnezeu, fu un șoc pentru mine, și cred că m-am schimbat la față când mi-a făcut mărturisirea. De ce? Dacă m-ar fi

Întrebat, nu știu dacă aş fi fost în stare să-i spun ce altă meserie să-şi aleagă. Propriu-zis nimic nu mi se părea destul de bun pentru el, adică: aspectul burghez, empiric al fiecărei cariere mi se părea că nu e de demnitatea lui, şi zadarnic îmi aruncam privirea în jur după vreuna în a cărei exercitare — sub aspect profesional vorbind — să mi-l pot imagina la locul lui. Ambiţia pe care o nutream pentru Adrian era totală, dar cu toate acestea am fost pătruns de groază până în măduva oaselor când mi-am dat seama — şi mi-am dat perfect de bine seama — că el, în ceea ce-l privea, făcuse alegerea din trufie.

Se întâmplase uneori să cădem de acord sau, mai bine zis, să ne alăturăm la opinia frecvent exprimată că filozofia ar fi regina ştiinţelor. Constatasem că ea ocupa, în mijlocul lor, un loc care ar fi corespuns celui ocupat de orgă între instrumente. Ea le-ar considera în ansamblu, le-ar concentra sub aspectul moral, le-ar ordona şi ar purifica rezultatele tuturor domeniilor de investigare, într-o cosmogonie, o sinteză imperioasă şi competentă, chintesenţă a sensului vieţii, întru determinarea explicită a poziţiei omului în cosmos. Gândurile privitoare la viitorul prietenului meu, la o "profesie" pentru el, m-au dus totdeauna la concluzii asemănătoare. Multitudinea aspiraţiilor sale, oricâtă nelinişte mi-ar fi produs în legătură cu sănătatea lui, năzuinţele lui multilaterale, setea lui de cunoaştere, de trăire, împletită cu o critică dinamică justificau asemenea visuri. Forma de existenţă cu cel mai universal caracter, aceea a unui erudit suveran-multilateral şi filozof îmi păruse cea mai nimerită pentru Leverkühn şi — mai departe nu m-a putut duce imaginaţia mea. Şi acuma trebuia să aflu că, pe tăcute, în ceea ce-l privea, mersese mai departe, că pe ascuns şi, fireşte, fără să aibă aerul — căci el îşi formula hotărârea în cuvinte domoale şi neutre — depăşise ambiţia mea de prieten şi o făcuse de ruşine.

Dacă ţii cu tot dinadinsul, există şi o disciplină în care regina filozofie devine ea însăşi servitoare, devine ştiinţă auxiliară, sau, academic vorbind, "specialitate secundară", şi aceasta este teologia. Acolo unde dragostea de înţelepciune se ridică la contemplarea esenţei supreme, la izvorul originar al fiinţei, la învăţătura despre Dumnezeu şi despre cele dumnezeieşti, acolo, s-ar putea spune, este culmea demnităţii ştiinţifice, acolo este atinsă cea mai înaltă şi cea mai nobile sferă de cunoaştere, piscul gândirii; ţelul cel mai elevat al intelectului înaripat. Cel mai elevat, pentru că aici toate ştiinţele profane, de pildă chiar a mea, filologia, şi cu ea şi istoria, şi altele, devin simple instrumente în slujba cunoaşterii celor sfinte — şi chiar şi acesta e un ţel ce trebuie urmărit cu adâncă umilinţă, căci, precum spun cuvintele Scripturii: "este mai presus de orice raţiune", iar spiritul omului ajunge la o mai cucernică, mai fidelă supunere decât i-ar fi fost impusă de orice altă savantă îngrădire profesională.

Toate acestea mi-au trecut prin minte când Adrian mi-a împărtăşit hotărârea sa. Dacă i-ar fi fost determinată de un anumit instinct de disciplină sufletească, adică din nevoia de a-şi împăca intelectul său rece şi omniprezent, pătrunzător şi ager, răzgâiat de conştiinţa propriei sale superiorităţi, şi de a-l încovoia sub rigoarea religiozităţii, aş fost împăcat. Nu numai că ar fi domolit puţin grija mea nelămurită pentru el, veşnic trează în ascuns, dar m-ar fi şi mişcat profund pentru că *sacrificium intellectus*¹⁴ presupus în mod obligatoriu în cazul cunoaşterii contemplative a celeilalte lumi trebuie preţuit cu atât mai mult cu cât intelectul care se jertfeşte este mai puternic. Dar în fond eu nu credeam în umilinţa prietenului meu. Credeam în mândria lui, eram, la rândul

¹⁴Sacrificiul intelectului (/lat).

meu, mândru de ea, și în fond nu mă puteam îndoi că dintr-însa izvora hotărârea lui. De aci amestecul de bucurie și teamă, care m-a cuprins la auzul hotărârii sale.

El văzu uluiala mea și păru să o atribuie faptului că mă gândeam la un al treilea, la profesorul lui de muzică.

— Ești convins că Kretzschmar va fi dezamăgit, zise Adrian. Știu că el ar fi dorit să mă consacru în întregime polihimniei. Ciudat cum vor oamenii să te facă s-apuci pe propriul lor drum. Nu poți să-i împaci pe toți. Dar lui, totuși, am să-i arăt că prin liturghie și istoria ei, muzica participă la teologie — și încă într-o manieră mai practică și mai artistică decât în domeniul fizico-matematic, în acustică.

Afirmându-și intenția de a-i spune lucrurile acestea lui Kretzschmar, Leverkühn mi le spunea în fond mie, îmi dădeam foarte bine seama, și, rămas singur, le-am tot cântărit în minte. Desigur, în raport cu știința despre Dumnezeu și serviciul divin, artele — și muzica în special — capătă, ca și științele profane, un caracter servant, auxiliar, și această idee avea o legătură cu anumite discuții pe care te purtasem despre soarta, pe de o parte foarte rodnică, a artei, dar melancolică și apăsătoare pe de alta, despre emanciparea ei de cult, și laicizarea ei culturală. Mi-am dat seama perfect: era dorința sa, atât personală cât și din punct de vedere al perspectivelor lui profesionale, să coboare muzica la rolul pe care îl ocupase pe vremuri, după opinia lui, mai fericite — de subalternă a cultului, și această dorință contribuise de asemenea la alegerea profesiei. Voia să vadă și muzica, la fel cu celelalte discipline profane ale cercetării, supusă sferei căreia i se consacra el însuși ca adept, și involuntar îmi pluti în fața ochilor o concretizare a opiniei lui, un fel de pictură barocă, o catapeteasmă uriașă, pe care, într-o atitudine de ofrandă umilă, toate artele și științele prezentau omagiul lor învățăturii despre Dumnezeu în plină apoteoză.

Când i-am vorbit despre viziunea mea, Adrian a râs cu hohote. Era, atunci, foarte bine dispus, gata să glumească — lucru ușor de înțeles; clipa când îți ieși zborul, a zorilor libertății, când porțile școlii se închid în urma noastră, când găoacea în care am crescut se sfarmă și în față ni se deschide lumea întreagă, nu-i oare cea mai fericită sau, în orice caz, cea mai plină de emoționante nădejdi din toată viața? În excursiile sale muzicale cu Wendell Kretzschmar prin orașele mai mari din vecinătate, Adrian sorbise cu anticipație, de câteva ori, din viața lumească; acum Kaisersaschern, orașul vrăjitoarelor și al nerozilor, al depozitului de instrumente muzicale și al mormântului imperial din catedrală, îi dădea dezlegare, îl elibera definitiv, și n-avea să se mai întoarcă, să hălăduiască pe străzile sale decât ca musafir, cu zâmbetul pe buze, ca unul care mai văzuse și altele.

Așa să fi fost? L-a dezlegat vreodată Kaisersaschern de-a binelea? Nu-și lua el oare orașul cu sine, oriunde se ducea, și nu orașul îi dicta oricând credea el că dictează? Ce-i libertatea? Numai nepăsarea e liberă. Ce-i caracteristic nu e liber niciodată; poartă o pecete, e determinat, înlănțuit. Nu era oare "Kaisersaschern" cel ce se exprima în hotărârea prietenului meu de a studia teologia? Adrian Leverkühn și acest oraș — laolaltă trebuiau să ducă la teologie; ulterior m-am întrebat la ce altceva mă așteptasem. S-a consacrat, mai târziu, componisticii. Dar dacă muzica scrisă de el era foarte temerară — fost-a ea cumva muzică "liberă", muzică la îndemâna tuturor? Nu, n-a fost. A fost muzica unuia care niciodată n-a putut evada, nu s-a putut elibera; a fost, până în miezul celei mai tainice împletiri de geniu și de grotesc, până în fiecă ecou și suflu de criptă ce răzbea din ea, o muzică specifică, muzica din Kaisersaschern.

Adrian era, zic, pe vremea aceea, foarte bine dispus, și cum să nu fi fost! Dispensat de examenul oral pe baza maturității lucrărilor sale scrise, se despărțise, mulțumindu-le pentru ajutorul și încurajarea lor, de profesorii săi, la care respectul pentru facultatea aleasă îndepărta jignirea secretă produsă întotdeauna de ușurința disprețuitoare cu care învăța. Totuși, venerabilul director* al "Doctei școli a fraților vieții simple", un pomeranian pe nume doctor Stoientin, care îi fusese profesor de elină, germană medievală și ebraică, nu pierdu prilejul, cu ocazia audienței particulare de despărțire, să-i dea un avertisment în această privință.

— *Vale*¹⁵, i-a zis, și Dumnezeu să te ocrotească, Leverkühn! Binecuvântarea mea vine din inimă și, fie că dumneata ești de aceeași părere, fie că nu, am sentimentul că îți poate fi necesară. Ești un om cu multe daruri și o știi — cum să n-o știi? Știi, de asemenea, că Cel-de-Sus, de la care vin toate, el ți le-a încredințat, pentru că lui vrei să i le închini. Ai dreptate: meritele naturale sunt meritele Domnului în noi, nu ale noastre. Vrajmașul lui, cel ce din trufie s-a prăbușit, el este cel ce încearcă să ne facă să uităm asta. E un oaspe viclean, un leu furios care umblă și caută să înghită pe cineva. Dumneata ești dintre aceia care au toate motivele să se ferească din calea lui. E un compliment pe care ți-l fac dumitale, adică celui ce ești din voia Domnului. Umilește-te, dragul meu, nu înfrunța pe nimeni, și să nu fii orgolios; nu uita că mulțumirea de sine este egală cu prăbușirea și cu ingratitudinea față de Cel din a cărui milă ne vin toate!

Astfel i-a vorbit vajnicul pedagog, sub îndrumarea căruia, mai târziu, aveam să predau și eu la liceu. Adrian mi-a relatat surâzând predica, într-una din multele noastre plimbări pe câmp și prin pădure pe care le făceam atunci, în vacanța de Paște, la Büchel. A petrecut acolo câteva săptămâni de libertate, după absolvire, și bunii lui părinți mă invitaseră și pe mine, să-i țin tovărășie. Îmi amintesc foarte bine această convorbire, între doi hoinari, pe tema cuvintelor de avertisment ale lui Stoientin, în special asupra expresiei "meritele naturale" de care se folosiseră în cuvântarea de rămas bun. Adrian mi-a demonstrat că o luase din Goethe, care se folosea cu plăcere de ea, sau mai spunea adesea "merite înnăscute", încercând prin paradox să elimine caracterul moral al cuvântului merit și, invers, să încerce să înalțe "naturalul înnăscut" la un nivel extra-moral aristocratic. De aceea se ridica împotriva invitației la modestie, care vine totdeauna din partea celor dezavantajați de natură, declarând: "Numai nenorociții sunt modești!" Domnul director Stoientin folosiseră însă cuvântul goethean mai curând în spiritul lui Schiller, pentru care libertatea era totul și de aceea, în plan moral, făcea o distincție între talent și merit personal și despărțea categoric meritul și norocul, pe care Goethe le vedea legate indisolubil. Asta făcea și directorul când numea natura Dumnezeu, și meritelor noastre înnăscute le spunea meritele sădite de Domnul în noi, și care se cuvin a fi purtate cu umilință.

— Nemții, spuse proaspătul student ținând un fir de iarbă între buze, au un fel de a gândi foarte larg și o predispoziție inadmisibilă pentru combinații, vor totdeauna și una și alta, vor totul. Sunt în stare să descopere, cu multă cutezanță, la mari personalități, principii de gândire și de viață absolut antitetice. Apoi le încurcă, folosesc formulele unuia în spiritul altuia, le amestecă toate, și își închipuie că pot împăca libertatea cu noblețea, idealismul cu ingenuitatea. Probabil că nu se poate.

¹⁵Mergi sănătos! (*Lat*)

— Le au pe amândouă, am răspuns eu, altminteri n-ar fi reușit să le scoată la iveală în cei doi. Un popor înzestrat.

— Un popor confuz, stăruie el, iar pentru ceilalți, tulburător.

De altfel, numai rareori filozofam noi în felul ăsta, în săptămânile acelea campestre și lipsite de griji. În general, pe atunci el era mai dispus la răs și la fleacuri decât la convorbiri metafizice. Am pomenit mai demult de gustul său pentru comic, de nevoia de comic, și de aplecarea spre haz, spre râsul până la lacrimi, dar aș oferi o imagine greșită despre Leverkühn dacă nu i-aș da cititorului posibilitatea să lege această exuberanță de caracterul lui. N-aș vrea să vorbesc de umor; în urechea mea cuvântul sună prea tihnit și moderat ca să i se potrivească. Pofta sa de răs părea mai curând un refugiu, o evadare, o destindere ușor orgiacă și nu tocmai pe placul meu, a rigorii vieții, care este produsul unor însușiri extraordinare. În zilele acelea, privirile retrospective la anii de liceu lăsați în urmă, la colegii poznași, la profesorii cu ticuri, erau prilejuri de a-i da frâu liber, și desigur că nu lipseau amintirile unor întâmplări vechi, de pe la începutul școlii, evocările unor reprezentații de operă prin orașe mai mici de provincie care în empirismul lor nu fuseseră lipsite de incidente burlești ce nu lezau însă sfințenia operei în sine. Astfel, în *Lohengrin*, trebuise să suporte odată un rege Henric burtos, cu picioare strâmbe, cu o gură neagră, rotundă, și o barbă ca un sac îmblănit, din care țâșnea o voce tunătoare de bas. Adrian se prăpădea de răs când povestea — și acesta e numai un exemplu, poate că unul prea concret, dintre pretextele izbucnirilor lui nestăpânite de ilaritate. Adesea motivul era mult mai puțin consistent, simplă gafă, și mărturisesc că aveam veșnic oarecare dificultăți în a-l urma. Mie nu-mi place râsul chiar atât de mult, și când Adrian izbucnea în hohote, îmi aminteam totdeauna, fără să vreau, de o poveste pe care tot de la el o auzisem. Era din *De civitate Dei*¹⁶ a lui Augustinus, și spunea că Ham, fiul lui Noe și tatăl lui Zoroastru, magul, a fost unicul om care a răs la nașterea sa, ceea ce nu s-ar fi putut întâmpla fără ajutorul diavolului. Amintirea aceasta ajunsese să mă obsedeze, dar desigur că nu era decât un accesoriu al altor inhibiții, ca de pildă aceea că privirea cu care îl scrutam în sinea mea era poate prea severă și prea încordată de spaimă, ca să-l pot urma în izbucnirile lui de veselie. Poate că mă făcea inapt pentru asta și o oarecare uscăciune și rigiditate a firii mele.

Mai târziu și-a găsit în anglistul și scriitorul Rüdiger Schildknäpp, pe care l-a cunoscut la Leipzig, un partener cu mult mai potrivit pentru toanele lui, ceea ce mi-a stârnit totdeauna un pic de gelozie.

XI

La Halle pe Saale tradițiile teologice și cele filologico-pedagogice se împletesc strâns, mai ales în figura istorică a lui August Hermann Francke, patronul orașului, ca să zic așa — acel educator pietist care a întemeiat acolo, la sfârșitul secolului al XVII-lea, adică la scurtă vreme după înființarea Universității, faimoasa Fundație Francke, ce consta din școli și orfelinate, un om întrunind în persoana și virtuțile sale interesul pentru devoțiunea divină cu cel pentru umanism și filologie. Iar Institutul Biblic Kanstein, această primă autoritate în materie de revizuire a operei lingvistice a lui Luther, nu constituie oare o legătură

¹⁶ *Despre cetatea lui Dumnezeu*, vestită lucrare teologică din secolul al V-lea.

între religie și critica textelor? În afară de asta, pe atunci activa la Halle un eminent latinist, Heinrich Osiander, și eu ardeam de dorința de a deveni discipolul lui; ceva mai mult, după spusele lui Adrian, catedra de istorie bisericească a profesorului D.¹⁷ Dr. Hans Kegel cuprindea un număr neobișnuit de materii de istorie profană, fapt de care voiam să mă folosesc, pentru că intenționam să iau istoria ca specialitate secundară.

Era deci perfect justificat sub aspect intelectual ca, după studii de câte două semestre la Jena și la Giessen, să mă hotărâsc să trec la sânul Almei Mater Hallensis¹⁸, care prezenta de altfel pe scara valorii didactice avantajul identificării cu Universitatea Wittenberg pentru că la redeschiderea ei, după războaiele napoleoniene, fusese contopită cu aceasta. Leverkühn era înscris acolo de o jumătate de an când am sosit eu și nu tăgăduiesc că motivul personal al prezenței lui a influențat puternic, ba chiar precumpănitor, hotărârea mea. Scurt timp după sosirea sa m-a invitat, evident, dintr-un sentiment de singurătate și părăsire, să viu la el, la Halle, și dacă a mai trebuit să treacă vreo câteva luni de zile până să pot răspunde chemării lui, eram pregătit pentru asta din primul moment, ba chiar poate că nici nu ar fi fost nevoie de invitație. Propria mea dorință de a fi aproape de Adrian, să văd cum o duce, ce progrese face și cum i se dezvoltă însușirile în atmosfera libertății universitare, această dorință de a trăi în contact zilnic alături de Leverkühn, de a-l supraveghea, de a fi cu ochii pe el, ar fi fost, probabil, de ajuns să mă poarte într-acolo. La asta s-au adăugat, cum am spus, motivele practice în legătură cu studiile mele.

Firește că cei doi ani de tinerețe pe care i-am trăit la Halle alături de prietenul meu, și al căror curs era întrerupt de vacanțele petrecute la Kaisersaschern și la ferma tatălui său, nu pot fi oglindiți decât în imagini tot atât de sumare ca și cele din anii de școală. Fost-au ani fericiți? Da, au fost, în sensul că au constituit sâmburele unei perioade de viață când, cu simțăminte proaspete, priveam, cercetam și asimilam — fericiți și în sensul că mi-i petreceam alături de un tovarăș de copilărie care mi-era drag și a cărui ființă, a cărui viață și problemele ei, al cărui viitor mă interesau, în fond, mai mult decât al meu propriu. Viitorul meu era simplu; n-aveam nevoie să-i consacru prea multe gânduri, ci doar, prin muncă sânguincioasă, să-i creez premise pentru rezolvarea propusă.

Viitorul lui Adrian era de altă categorie, mai înaltă, și, într-un sens, mai enigmatică, o problemă pentru a cărei urmărire, grija față de propriul meu viitor îmi lăsa totdeauna și timp destui, și destule puteri sufletești; și dacă șovăi să recunosc acelor ani calificativul, de altminteri totdeauna îndoielnic, de "fericiți", e pentru că, prin viața noastră comună, eu am fost mai mult atras în sfera lui de studii decât Leverkühn într-a mea și fiindcă mie atmosfera teologică nu mi se potrivea, nu-mi priia, și a trăi în ea constituia pentru mine o apăsare, mă stingherea lăuntric. Mă simțeam, la Halle — unde atmosfera spirituală era de secole plină de controverse religioase, vreau să spun: de acele gâlcevi și dispute intelectuale dintotdeauna dăunătoare năzuinței spre cultura umanistă — mă simțeam acolo, zic, cam așa cum se simțise unul dintre antecesorii mei științifici, Krotus Rubianus, care pe la 1530 fusese canonic la Halle și căruia Luther nu-i spunea decât "epicureanul Krotus" sau chiar "Dr. Krote"¹⁹, linge-blidele cardinalului de

¹⁷Prescurtare pentru „doctor în teologie evanghelică”.

¹⁸Universitatea din Halle (*lat.*)

¹⁹În germană *Krote* înseamnă și „broască râioasă”.

Mainz". Îi mai zicea și "scroafa diavolului, scroafa papii", și nu încapă îndoială că Luther era un bădăran insuportabil, cu toate că era un om mare. Întotdeauna am fost îndurerat gândind la sentimentul de opresiune pe care Reforma l-a generat în spirite de felul lui Krotus, din pricină că vedeau în ea năvala arbitrarului subiectiv în dogmele și orânduiri bisericii. În afară de asta, Krotus era unul dintre cei mai cultivați iubitori de pace, înclinat spre concesii rezonabile; nu era nici împotriva libertății folosirii potirului — fiind pus, firește, tocmai din pricina asta, în cele mai penibile încurcături, datorită asprimii îngrozitoare cu care superiorul său, arhiepiscopul Albrecht, pedepsea împărtășirea sub ambele forme în care se practica ea la Halle.

Așa pățește toleranța, dragostea de cultură, dragostea de pace, când" nimerește între focurile fanatismului. Halle a fost orașul cu primul episcop luteran: Justus Jonas, sosit acolo în 1541, unul dintre cei care, spre marea amărăciune a lui Erasmus, trecuse din tabăra umaniștilor într-a reformaților, cum au făcut și Melancton și Hütten. Mai amarnică a fost însă pentru înțeleptul de la Rotterdam ura pe care Luther și ai săi o nutreau față de studiile clasice, din care reformatorul personal avea destul de puține, și totuși, ele erau considerate a fi izvorul răzmeriței spirituale. Dar ceea ce se întâmpla atunci în sânul bisericii apostolice, insurecția arbitrarului subiectiv împotriva disciplinei obiective însăși, avea să se repete, o sută și ceva de ani mai târziu, chiar în sânul protestantismului: sub formă de revoltă a sentimentelor pioase și a divinei bucurii lăuntrice împotriva ortodoxiei împietrite, de la care, firește, nici un milog n-ar mai fi acceptat să primească o bucată de pâine; sub formă de pietism deci, care a pus stăpânire, la înființarea Universității Halle, pe întreaga Facultate de teologie. Și ea, facultatea — orașul i-a rămas apoi multă vreme citadelă — asemenea luteranismului odinioară, a însemnat o înnoire a bisericii, o reînsuflețire reformatoare a religiei atrofiate, căzută în indiferență generală. Și câte unul ca mine se poate foarte bine întreba dacă aceste salvări mereu repetate ale cuiva ajuns cu un picior în groapă trebuie considerate, din punct de vedere cultural, îmbucurătoare, dacă nu cumva reformatorii ar trebui priviți mai curând ca niște retrograzi, ca niște emisari ai nenorocirii. Într-adevăr, nu-ncape nici o îndoială că omenirea ar fi fost cruțată de nesfârșite vărsări de sânge și de înspăimântătoare sfâșieri lăuntrice, dacă Martin Luther n-ar fi restaurat biserica.

Mi-ar fi dezagreabil dacă după cele spuse mai sus, aș fi socotit ca un om cu totul nereligios. Nu sunt nicidecum, ci am mai curând aceeași părere cu Schleiermacher, teolog la Halle și el, care definea religia ca fiind "simțul și gustul pentru infinit" și existența ei în om ca "o stare de fapt". Deci, nu cu formule filozofice are a face știința despre religie, ci cu un element lăuntric, sufletesc, dat. Asta amintește de dovada ontologică a existenței lui Dumnezeu, care mi-a plăcut totdeauna mai mult decât toate și care, pornind de la ideea subiectivă a unei ființe supreme, ajunge la concluzia existenței sale obiective. Că în fața rațiunii rezistă tot atât de puțin ca și celelalte, a demonstrat-o, în cuvinte energice, Kant. Știința însă nu se poate lipsi de rațiune, și a voi să faci din simțul pentru infinit și din enigme eterne o știință, înseamnă să constrângi la apropiere două sfere fundamental străine una alteia, într-un mod care, în ochii mei, este nenorocit și de natură să le arunce într-o continuă confuzie. Sentimentul religios, pe care nu-l consider deloc străin inimii mele, este, cu siguranță, cu totul altceva decât religia pozitivă cu disciplina ei confesională. N-ar fi fost oare mai bine ca "starea de fapt" a simțului omenesc pentru infinit să fie lăsată în seama sentimentului de pietate, a artelor frumoase, a liberei contemplații, ba

chiar și a cercetărilor exacte care, sub aspectul cosmologiei, al astronomiei, al fizicii teoretice, ar putea sluji acestui simț cu o abnegație absolut religioasă — în loc de a-l separa sub forma unei științe a spiritului și a face din el un eșafodaj de dogme ai căror adepți se războiesc de moarte de dragul unei conjuncții? Pietismul, prin natura sa exaltată, dorea, cum era și firesc, o separație riguroasă între devoțiunea religioasă și știință și susținea că nici o mișcare, nici o modificare în spațiul științific n-ar putea exercita vreo influență asupra credinței. Dar asta era o amăgire, o eroare, pentru că dintotdeauna, vrând-nevrând, teologia a fost influențată de curentele științifice ale vremii, a vrut întotdeauna să fie un copil al vremii ei, deși vremile îi făceau din ce în ce mai multe greutăți și o împingeau în colțul celor anacronice. Există oare vreo altă disciplină care prin simpla rostire a numelui să ne dea sentimentul că suntem purtați în trecut, în secolul al XVI-lea, al XII-lea? Nimic, nici o adaptare, nici o concesie făcută criticii științifice nu mai ajută aici. Ceea ce reușesc acestea să producă nu este decât o înfiripare hibridă) jumătate știință și jumătate credință în revelație, ea însăși pe calea abandonului. Ortodoxia însăși a făcut greșeala de a lăsa rațiunea să pătrundă în sectorul religiei, prin încercarea de a demonstra dogmele după legile rațiunii. Sub presiunea iluminismului, teologia n-a mai avut aproape nimic altceva de făcut decât să se apere de contradicțiile insuportabile care i se puneau în seamă și, ca să li se sustragă, și-a asimilat atât de mult din spiritul ostil revelației încât a ajuns aproape la sacrificarea credinței. Era epoca "adorării lui Dumnezeu prin prisma rațiunii", și a unei spete de teologi în numele căreia Wolf de la Halle declara: "Totul trebuie supus verificării rațiunii ca unei pietre filozofale"; a unei specii care declara că din Biblie tot ceea ce nu servea la "desăvârșirea morală" este învechit și dădea a înțelege că în istoria bisericii și studiul ei nu vede decât o comedie a erorilor. Cum se mersese puțin cam prea departe, apărut o teologie conciliantă care, între ortodoxie și un liberalism mereu înclinat să o slăbească sub asalturile rațiunii, încerca să stabilească o linie de mijloc, mai curând conservatoare. Numai că, de-atunci, noțiunile de "salvare" și de "abandon" au fost cele care au dat viață "științei despre religie" — noțiuni care, amândouă, au în sine un element temporizator; și astfel teologia și-a prelungit viața. În forma ei conservatoare ea a căutat, rămânând fermă pe poziția revelației și a exegezei tradiționale, să "salveze" ce se mai putea salva din elementele religiei biblice, acceptând pe de altă parte, cu liberalism, metoda istorico-critică a științei istorice profane, iar ce era mai important în conținutul ei, credința în minuni, părți importante din cristologie, învierea trupească a lui Isus și mai știu eu câte, le-a lăsat "pradă" criticii științifice. Dar ce fel de știință e aceea ale cărei raporturi cu rațiunea sunt atât de precare, atât de apăsate de constrângeri, și care e veșnic amenințată să se prăbușească din pricina compromisurilor pe care le încheie? După judecata mea, "teologia liberală" nu e nici laie, nici bălaie, e o *contradictio in adjecto*²⁰. Sprijinitoare a culturii și dispusă la compromisuri cu idealurile societății burgheze, cum e, ea coboară elementul religios la nivelul unei funcțiuni a carității umane și diluează extaticul și paradoxul, specifice geniului religios, pentru a-l transforma într-un fel de etică progresistă. Elementul religios nu se dizolvă numai în etic, și din cauza asta se ajunge la o nouă separație între gândirea științifică și cea propriu-zis teologică. Superioritatea științifică a teologiei liberale ar fi incontestabilă, se spune acum, dar poziția ei

²⁰Contradicție între calificare și termenul calificat (*lat*).

teologică e precară, căci moralismul și umanismul ei nu reușesc să se sizeze caracterul demonic al existenței omenești. Teologia liberală e erudită dar puțin profundă, iar tradiția conservatoare a păstrat în fond mult mai mult din adevărata înțelegere pentru firea omenească și tragismul vieții, și de aceea și raporturile sale cu cultura sunt mai adânci, mai pline de semnificație decât ale ideologiei burghez-progresiste.

Se observă aici, limpede, infiltrarea în gândirea teologică a unor curente de filozofie irațională în al căror domeniu, de multă vreme, nonteoreticul, vitalul, voința sau instinctul, pe scurt, demonicul, deveniseră tema principală. Se observă în același timp o renaștere a studiului filozofiei catolice medievale, o orientare spre neotomism și spre neoscolastică. În felul acesta, teologia amenințată de liberalism poate, firește, să prindă din nou culoare, culoare chiar mai vie, mai pronunțată, mai aprinsă; poate din nou să facă față concepțiilor estetice antice involuntar legate de numele ei. Dar spiritul de om civilizat, calificat drept burghez sau lăsat pur și simplu fără nici o altă calificare, nu se poate feri de un sentiment de neliniște. Pentru că teologia, pusă în contact cu sensul filozofiei vieții, cu iraționalismul, este, prin firea ei, în primejdie să devină demonologie.

Spun toate acestea, numai pentru ca să lămuresc ce înțeleg prin sentimentul de jenă resimțit uneori de pe urma șederii mele la Halle și a participării mele la studiile lui Adrian, la prelegerile la care asistam alături de el, ca musafir, ca să audiez și eu ceea ce audia el. Nu găseam, la Adrian, nici un fel de înțelegere pentru această senzație de oprimare; lui îi plăcea să discute cu mine problemele teologice ridicate la cursuri și dezbătute în seminar, dar se eschiva de la orice convorbire care ar fi mers la rădăcina lucrurilor și s-ar fi referit la însăși poziția problematică a teologiei în rândul științelor, adică evita astfel tocmai ceea ce, ținând seamă de sentimentele mele de neliniște, ar fi trebuit să treacă înaintea tuturor. Același lucru se petrecea de altminteri și la prelegeri și tot astfel se comporta și în raporturile cu colegii lui, membri ai Asociației creștine studentești "Winfried", în care se înscrișese ca să înșele aparențele și al căror oaspe eram și eu din când în când. Dar despre asta, voi vorbi, poate, mai târziu. Vreau să spun acum numai că acești tineri, unii palizi, cu aer studios, alții de o robustețe rurală, parte figuri distinse purtând însemnele originii lor — mediul universitar mai ales — vreau să spun că erau ceea ce erau, teologi, și că se purtau ca atare, cu decență și pioasă voioșie. Dar cum de putuseră să se facă teologi, cum, în starea de spirit intelectuală a vremurilor de azi, ajunseseră să aleagă această profesie — afară de cazul că o făcuseră pentru a se supune pur și simplu unei tradiții de familie —, pe tema asta nu scoteau o vorbă, iar ca eu să-i trag de limbă, să le iau un interogatoriu ar fi fost, fără îndoială, o încercare lipsită de tact. Un interogatoriu atât de fățiș și-ar fi putut avea locul, ar fi avut o perspectivă de succes, într-o atmosferă căreia alcoolul să-i fi slăbit puțin frâiele la vreun chef. Dar se înțelege de la sine că frații-asociați de la "Winfried" aveau privilegiul să disprețuiască nu numai duelurile studentești ci și "trasul la măsea", adică: erau inaccesibili întrebărilor critice atingând probleme fundamentale, știau că statul și biserica au nevoie de funcționari pentru treburi spirituale și se pregăteau pentru această carieră. Teologia le părea ceva hărăzit pentru ei — și istoricește chiar era.

Trebuia să mă resemnez și să admit că și Adrian o considera ca atare; mă durea însă faptul că, deși prietenia noastră își avea rădăcinile în copilărie, mi-era la fel de puțin îngăduit să-i pun o întrebare pe tema

asta, lui, ca și colegilor săi. Reieșea, de aici, cât de puțin permitea Adrian o apropiere, o încălcare a hotarului intimității sale. Dar oare nu eu sunt cel care spuneam că am considerat, la Leverkühn, alegerea carierei drept un eveniment important, caracteristic? N-am definit-o eu, denumind-o "Kaisersaschern"? Uneori, când mă chinuia problematica domeniului de studii al lui Adrian, chemam în ajutor numele acesta. Îmi ziceam că ne-am dovedit, amândoi, adevărați copii ai acelui străvechi colț german în care fusesem crescuți: eu ca umanist, el ca teolog; și dacă mă uitam în jur, în cercul vieții noastre noi, constatam că scena, într-adevăr, se lărgise, dar în esență nu se schimbase.

XII

Chiar dacă nu era un mare oraș, Halle era totuși un oraș mare, cu peste două sute de mii de locuitori; dar, în ciuda intensei circulații moderne, nu-și dezmințea, cel puțin în inima lui, unde locuiam amândoi, amprenta unei gravități ce i-o conferea vechimea sa. "Chițimia" mea, cum se spunea în limbaj studentesc, era pe Hansastrasse, o ulicioară în spatele bisericii Sfântul Mauriciu, care ar fi putut tot atât de bine să-și poarte drumul învechit și la Kaisersaschern; iar Adrian găsisse, într-o casă de bürger în Marktplatz, o clădire cu mansardă și acoperiș țuguiaț, o cameră în care era un pat cu baldachin și unde a locuit ca subchiriaș al unei văduve mai în vârstă, fostă soție de funcționar, timp de doi ani cât a stat la Halle. Avea vedere spre piața cu primărie medievală, cu biserica gotică a Sfintei Maria, cu două turle, între care e aruncată un fel de punte a suspinelor; privirea mai cuprindea de acolo "Turnul Roșu", construcție cu totul remarcabilă, de asemenea în stil gotic, înfiptă solitar în pământ, apoi monumentul lui Roland și o statuie în bronz a lui Händel. Era o cameră îngrijită și nimic mai mult, cu o ușoară urmă a fastului burghez întrupată într-o cuvertură roșie de pluș peste masa pătrată de lângă sofa unde erau așezate cărți și unde Adrian își lua dimineața cafeaua cu lapte. Își completase mobila cu o pianină închiriată, pe care erau grămădite note, unele scrise chiar de el. Deasupra, pe perete, prinsă în piuneze, o gravură aritmetică găsită într-un anticariat, reprezentând pătratul magic, astfel cum îl vedem și în *Melancolia* lui Dürer alături de clepsidră, de compas, de balanță, de poliedru și de alte simboluri. Ca și acolo, figura era împărțită în șaisprezece câmpuri numerotate cu cifre arabe și anume în așa fel încât cifra 1 era în câmpul din dreapta jos, iar cifra 16, în stânga sus; magia — sau ciudățenia — consta în faptul că cifrele acestea, oricum le-ai fi adunat, de sus în jos, în cruciș sau în curmeziș dădeau totdeauna totalul 34. Pe ce principiu se baza rezultatul acesta de egalitate magică n-am putut afla niciodată; poate și locul atât de vizibil, deasupra pianinei, unde așezase Adrian gravura, era pricina că ea îmi atrăgea întotdeauna privirea și cred că nu s-a întâmplat să intru la Leverkühn în casă, fără să verific la repezeală din ochi, fie oblic în sus, fie vertical în jos fatidica potrivire.

Între locuința mea și a lui era un du-te-vino, ca pe vremuri între farmacia "La Sfântul Arhanghel" și casa unchiului său: atât seara, când ne întorceam de la vreun teatru sau concert sau de la vreo reuniune a asociației "Winfried", cât și dimineața când ne luam unul pe altul să mergem la Universitate și, înainte de plecare, ne comparăm caietele de curs. Filozofia, materie obligatorie la examenul de anul întâi la teologie, era domeniul în care programele noastre de studiu veneau de la sine în contact și amândoi ne înscrisesem la Kolonat Nonnenmacher, pe atunci

una dintre luminile Universității din Halle, care ne vorbea, cu mult elan și spirit, despre presocratici, despre filozofii naturaliști iohieni, despre Anaximandru și, mai pe larg, despre Pitagora — fiind puternic inspirat de Aristotel, pentru că aproape singurul care ne informează despre explicația pitagoreică a lumii e Stagiritul. Stăm și îl ascultam, luând note, și din când în când ridicam privirea spre chipul surâzând cu blândețe al profesorului cu coama lui albă, acest spirit riguros și pios, care înălța pasiunea sa fundamentală, matematica, proporția abstractă, numărul, la rangul de principiu originar al genezei și existenței lumii și, ridicându-se, știutor și inițiat, în fața universului, îl numea, cu un gest larg, întâi "cosmos", apoi ordine și armonie, sistem de intervale sonor suprasenzorial al sferelor. Numărul și raporturile între numere reprezentând chintesența constitutivă a existenței și a demnității morale — era extraordinar de impresionant cum se grupau aici, în mod solemn, frumosul, exactul, moralul, în ideea de autoritate ce însuflețește grupul pitagoreic, școala esoterică a înnoirii religioase a vieții, a ascultării mute și a supunerii absolute față de acel "*autos epha*"²¹. Trebuie să mă învinuiesc de lipsă de tact pentru că, la asemenea cuvinte, fără să vreau, întorceam ochii spre Adrian, ca să-i citesc în priviri. Acest lucru devenea lipsă de tact datorită stingherelii cu care își întorcea spatele, roșind, când băga de seamă. Nu-i plăceau privirile echivoce, refuza cu îndărătnicie să le accepte, să răspundă la ele, și este aproape de neînțeles cum eu, cu toate că îi știam această trăsătură specifică a caracterului, nu puteam aproape niciodată să mă stăpânesc. Îmi compromiteam astfel posibilitatea de a discuta cu prietenul meu în chip obiectiv și firesc despre lucruri pe care privirea mea mută i le spusese.

Cu-atât mai bine era când rezistam ispitei și păstram discreția solicitată. Plecând spre casă de la cursul lui Nonnenmacher, cât de agreabil stăteam de vorbă, despre nemuritorul gânditor a cărui înrâurire străbătea peste milenii și științei căruia îi datoram cunoașterea concepției pitagoreice despre univers! Învățătura lui Aristotel despre materie și formă ne entuziasma: despre materie sub aspectul potențial, ca posibilitate ce tinde la formă pentru a se putea realiza; despre formă ca întruchipare a imobilului mobil, care e și spirit și suflet, suflet a ceea ce există, ce împinge la realizarea, la desăvârșirea eului în fenomen; despre entelehie deci, care, ca o parte din eternitate, pătrunde și însuflețește corpul, se manifestă întruchipându-se organic, îi comandă mecanismul, îi cunoaște țelul, îi ocrotește destinul. Nonnenmacher vorbise foarte frumos și expresiv despre aceste intuiții și Adrian arăta extraordinar de emoționat.

— Când teologia declară că sufletul ar fi de la Dumnezeu, din punct de vedere filozofic, faptul e corect, spunea Adrian; ca principiu determinant al formei individuale el este o parte a formei pure a oricărei existențe în general, naște din gândirea-în-sine-gânditoare pe care o numim "Dumnezeu"... Cred că încep să înțeleg ce voia Aristotel să spună prin entelehie. Este îngerul individului, geniul vieții lui, în a cărui înțeleaptă călăuzire se încrede bucuros. Ceea ce se numește rugăciune e, în fond, expresia acestei încrederi, o evocare sau o exortare. Dar pe bună dreptate se cheamă rugăciune, pentru că, în esență, pe Dumnezeu îl invocăm.

Eu n-aveam decât un singur gând: "De s-ar dovedi îngerul tău înțelept și credincios!"

Cu câtă plăcere ascultam, alături de Adrian, aceste cursuri! Cele de

²¹Maestrul a spus-o (*elină*).

teologie, la care asistam — de dragul lui și, de altfel, nu regulat — constituiau pentru mine o plăcere îndoielnică, luam parte la ele facultativ, numai ca să nu fiu rupt de ceea ce îl preocupa pe Leverkühn. În planul de studii al unui student în teologie accentul se pune, în primii ani, pe disciplinele exegetice și istorice, adică pe știința *Bibliei*, pe istoria bisericii și a dogmelor, pe disciplina confesională; anii medii sunt consacrați sistematiei, adică: filozofiei, religiei, dogmaticii, eticii și apologeticii, iar în anii ultimi vin la rând disciplinele practice, și anume: liturgica, știința prediciei, catihetica, știința păstoririi sufletelor, ecleziastica și dreptul canonic. Dar libertatea în ceea ce privește cursurile universitare lasă mult joc preferințelor personale și de posibilitatea aceasta de a răsturna ordinea materiilor făcu uz și Adrian, aruncându-se de la început asupra sistematiei — din interes intelectual general, desigur, deplin justificat în acest domeniu, dar și pentru că profesorul care predă sistematica, Ehrenfried Kumpf, era cel mai succulent vorbitor din toată universitatea, și avea, indiscutabil, cel mai mare număr de studenți din toți anii, chiar și dintre neteologi. Am spus, ce-i drept, că audiam la Kegel istoria bisericii, dar erau prelegeri cam aride și monotone. Kegel nu putea, în nici un caz, rivaliza cu Kumpf.

Acest Kumpf era exact ceea ce studenții numeau "o figură impunătoare" și nici eu nu mă puteam sustrage unei anume admirații pentru temperamentul său, dar de iubit nu-l iubeam deloc și nicicând n-am putut să cred că Adrian n-ar fi fost, deseori, impresionat penibil de vehemențele sale, deși niciodată nu-l ironiza fățiș. "Impunător" era Kumpf și prin înfățișare: un bărbat înalt, corpulent, cu palmele dolofane, cu o voce tunătoare și buza de jos puțin ieșită în afară, de atâta vorbit, și gata să improaște. E adevărat că profesorul Kumpf își prezenta de obicei materia după un manual imprimat, al cărui autor de altminteri era chiar el; dar faima i-o făceau "orațiile improvizate" pe care le intercala pășind apăsător încoace și-ncolo pe estrada largă a catedrei, cu pumnii înfipti drept în jos în buzunarele verticale ale pantalonilor și cu poalele redingotei aruncate la spate, improvizatii care, mulțumită spontaneității, brutalității, jovialității sănătoase și, de asemenea, pitorescului arhaic al elocvenței lui, plăceau extraordinar de mult studenților. Felul său era, ca să-l cităm pe el însuși, să spună lucrurilor pe nume "cu vorbe nemțești" sau "în grai german de-al nostru, fără întortocheri și fățarnicii", adică limpede și de-a dreptul "să-ți dai drumul frumusei într-o nemțească faină". În loc de "treptat" el zicea "puțințel câte puțințel", în loc de "sper", "ar fi de nădăjduit" și *Bibliei* nu-i zicea decât "Sfânta Scriptură". Spunea "umblă cu fierturi vrăjitorești", când voia să zică "lucruri suspecte". Despre unul pe care îl socotea după părerea lui împotmolit în erori științifice zicea "paște pe pășunea greșalelor"; despre un stricat: "trăiește ca păduchele pe spinarea împăratului", și-i plăceau tare mult zicalele de felul: "Ca să faci scrob, trebuie să spargi ouăle", sau: "Cui i-e scris s-ajungă scai, se usucă repede". Exclamații ca: "la naiba!", "carnaxi!", "ce dracu!", "afurisit să fie!" și chiar "rahat!" nu erau o raritate în gura lui, și mai ales ultima stârnea regulat tropăieli entuziaste.

Din punct de vedere teologic, Kumpf era un reprezentant al aceluia conservatism mediator cu tendințe critice liberale despre care am mai vorbit. În tinerețe fusese, după cum povestea în improvizatiile sale peripatetice, un student îndrăgostit de lumină, de poezia și filozofia noastră clasică, și se fălea că știuse pe de rost toate operele "mai de seamă" ale lui Schiller și ale lui Goethe. Apoi s-a petrecut ceva cu el, ceva în legătură cu mișcarea de deșteptare de pe la mijlocul secolului trecut, și mesajul paulian despre păcat și pocăire l-a abătut de la

umanismul estetic. Trebuie să fii teolog înăscut, ca să poți prețui cum trebuie asemenea destine spirituale și asemenea întâlniri la porțile Damascului²². Kumpf se convinsese că și modul nostru de gândire e corupt și că are nevoie de pocăire, și tocmai pe asta se întemeia liberalismul lui, căci îl făcuse să vadă în dogmatism forma intelectuală a fariseismului. Ajunsesse deci la critica dogmei pe calea diametral opusă celei pe care mersese Descartes, căruia, dimpotrivă, certitudinea conștiinței lucide, a lui *cogitare*, îi păruse mai legitimă decât autoritatea scolastică. Aceasta e deosebirea între eliberarea teologică și eliberarea filozofică. Kumpf și-o înfăptuise pe a sa cu voioșie și trainică încredere în Dumnezeu și o reconstitua în fața noastră, a auditorilor, "cu vorbe nemțești". Nu era numai antifariseic, antidogmatic, ci antum și afizic, orientat către etică și teoria cunoașterii, un vestitor al idealului personalității fundat pe etică, ostil categoric sciziunii pietiste dintre lume și evlavie, mai curând un credincios laic, înclinat spre plăceri sănătoase, un pasionat de cultură — în special de cea germană căci nu era prilej să nu se arate un naționalist viguros, de factură luterană, și cea mai crâncenă jignire pe care socotea c-o poate aduce cuiva era să-i spună: "frânc puturos", ceea ce trebuia să însemne că acela judecă și predă ca un străin. Mânios și aprins la față, adăuga câteodată "Căca-s-ar dracu pe el! Amin!", ceea ce, iarăși, era recompensat cu un tropăit frenetic.

Liberalismul lui, pomenit mai sus, și care se baza nu pe îndoiala umanistă în fața dogmei, ci pe îndoiala religioasă în încrederea pe care o merita gândirea noastră, nu numai că nu-l stânjenea în credința lui neclintită în revelație, dar nu-l împiedica nici de a fi în relații destul de intime, chiar dacă, firește, încordate, cu diavolul. Nu pot, și nici nu vreau să cercetez în ce măsură credea în existența personală a celui potrivit, dar îmi spun că acolo unde în general e teologie — și mai ales când ea se îmbină cu o fire atât de succulentă ca a lui Ehrenfried Kumpf — nu lipsește nici diavolul din combinație, și realitatea lui se manifestă complementar celei a lui Dumnezeu. E ușor de spus că teologul modern îl privește sub aspect de "simbol". După părerea mea teologia nu poate fi în nici un caz modernă, ceea ce poate fi numit un mare avantaj; iar în ceea ce privește caracterul simbolic, nu văd de ce iadul trebuie să fie luat într-un sens mai simbolic decât raiul. În orice caz, poporul n-a făcut-o niciodată. Ba chiar, chipul brutal, obscen-umoristic al diavolului îi era poporului mai apropiat decât maiestatea supremă; ori Kumpf, în felul său, era un om din popor. Când vorbea de "gheenă și de speluncile ei", ceea ce făcea cu plăcere — în forma aceea arhaizantă pe care, e-adevărat, o lua pe jumătate în glumă, dar care îi permitea să se pronunțe mult mai convingător decât dacă ar fi spus, în germana modernă "infern" — n-aveai absolut deloc impresia că vorbea în simboluri, mai curând erai înclinat să crezi că, hotărât, ce spunea, spunea "în graiul nostru vechi nemțesc, fără întortocheri și fățărnicii". Lucrurile nu stăteau altfel nici cu cel potrivit însuși. Cum am mai afirmat, ca savant, ca om de știință, Kumpf făcea concesii criticii raționaliste în materie de credință în *Biblie* și măcar din când în când, cu un aer de probitate intelectuală, "ceda" în anumite privințe, în fond însă, el îl vedea pe impostor, duhul cel rău, îndeplinindu-și admirabil opera tocmai sub masca rațiunii, și de aceea rareori vorbea în numele ei fără să adauge: "*Si diabolus non esset mendax ethomicida!*"²³ Nu-i

²²Aluzie la întâlnirea lui Saul (Pavel) cu Isus în fața porților Damascului și convertirea celui dintâi la creștinism.

²³Dacă diavolul n-ar fi mincinos și ucigaș (*lat*).

plăcea să-i spună necuratului pe nume, ci i-l deforma sau schimonosea zicându-i ca în popor: "benga", sau "ucigă-L crucea", sau "ghiavol". Dar tocmai această evitare și pocire, pe jumătate din aversiune, pe jumătate în glumă, conținea ceva dintr-o recunoaștere plină de ură, a realității. În afară de asta avea la îndemână și folosea o mulțime de nume pline de miez și desuete: "Belzebuth", "meșterul Mârtoagă", domnul Dicis-et-non-facis²⁴ și "Gașperu ăl negru", care și ele exprimau, sub o formă grotească, animozitatea sa categorică față de vrăjmașul lui Dumnezeu.

Cum Adrian și cu mine îi făcusem o vizită lui Kumpf acasă, profesorul ne invita, când și când, în familie, unde luam cina împreună cu soția lui și cu cele două fete, care aveau obraji rumeni și își udau și-și împleteau apoi atât de strâns cozile, încât stăteau țepene, depărtându-se oblic de cap. Una dintre ele spunea* rugăciunea, în timp ce noi ne plecam ochii discret peste farfurii. Apoi gazda, într-o revărsare de mărturisiri care cuprindea și pe Dumnezeu, și lumea, biserica și politica, universitatea și chiar și arta și teatrul — și prin care era vădit că imita *Alocuțiunile rostite la masă* ale lui Luther — se apuca voinicește de treabă: de mâncare și de băutură, să fie pildă bună, în semn că n-avea nimic împotriva bucuriei de a trăi și a desfătărilor culturale sănătoase: ne îndemna într-una să-i urmăm pilda și să nu disprețuim darurile Domnului, pulpa de berbec și feteasca de Mosella, și, după ce înghițea și prăjitura, lua, spre disperarea noastră, chitara din cui și, șezând picior peste picior pe scaunul puțin îndepărtat de masă, începea să cânte cu glas tunător, în zumzetul coardelor, cântece precum: *Morarului îi stă bine cu drumul* sau *Goana nebună a viteazului Lutzow*, *Lorelei* și *Gaudeamus igitur*, după care trebuia să urmeze — și urma — "Cine-n lume nu iubește, la ce dracu mai trăiește". Nu cânta, răcnea, prinzându-și de mijloc, în fața noastră, nevasta durdulie. Apoi, își îndrepta arătătorul lui dolofan spre vreun colț mai întunecos, în care nu mai răzbea nici o rază a lămpii cu abajur atârnată deasupra mesei:

— Priviți! striga. Acolo-i, în colț, spurcatul, blestematul duhul jalnic și posomorât, și nu poate răbda că ni-i inima bucuroasă, întru Domnul, de masă și de cântec! N-o să ne poată atinge, mișelul, cu săgețile lui otrăvite și înroșite-n foc! *Apage!*²⁵ răcnea el, apucând o franzelă și aruncând-o în colțul întunecat.

După această luptă imaginară ciupea din nou strunele și cânta: *Cui i-e dragă drumeția*.

Toate astea erau mai degrabă de speriat și sunt sigur că și Adrian avea același sentiment, deși mândria lui nu-i permitea să-și abandoneze profesorul. Oricum, după bătălia cu diavolul, în stradă, era apucat de accese de râs care nu se potoleau decât încetul cu încetul, vorbind despre altele.

XIII

Trebuie să mai evoc, în câteva cuvinte, o figură de profesor care, din cauza ambiguității sale ce stârnea curiozitatea, s-a întipărit în amintirea mea mai puternic decât a altora. Era docentul Eberhard Schleppfuss care, pe vremea aceea, a profesat la Halle, timp de două semestre *venia legendi*²⁶, pentru ca apoi, ce-i drept, să dispară, nu știu

²⁴Spune și nu face (*lat*).

²⁵Pleacă! (Transcriere latină a cuvântului elin.)

²⁶Cu autorizația de a ține cursuri (*lat*).

unde. Schleppfuss era un om puținel, învăluit într-o pelerină neagră, care-i ținea loc de palton, încheiată la gât cu un lăntișor metalic. Mai purta un fel de pălărie moale, cu borurile ridicate lateral, semănând cu a iezuiților, și pe care, într-un gest larg, o cobora până la pământ zicând "umila dumneavoastră slugă", când noi studenții îl salutăm pe stradă. După părerea mea târa, într-adevăr, puțin un picior, dar faptul era contestat și nici eu n-am putut dobândi certitudinea, de câte ori am încercat să verific cu ochii mei, privindu-l cum merge, așa că n-am stăruit, și prefer să o atribui unei sugestii subconștiente provocate de numele său²⁷, presupunere întărită într-o oarecare măsură de caracterul cursului său ce dura două ore. Nu-mi mai amintesc cu precizie sub ce titlu figura acesta în programul prelegerilor. După materie, care, firește, plutea oarecum în vag, ar fi putut să se numească "psihologia religiei" — și de altminteri foarte probabil că așa se și numea. Avea un caracter oarecum exclusiv, nu conta la examene, și la ea asista numai o mână de studenți, cu o orientare mai mult sau mai puțin revoluționară, vreo zece-doisprezece. De altfel mă mir că nu veneau mai mulți, pentru că prelegerile lui Schleppfuss erau destul de atrăgătoare ca să justifice o audiență largă. Dar s-a adeverit cu ocazia asta că și cursurile picante își pierd din puterea de atracție, dacă sunt de un nivel intelectual prea ridicat.

Am mai avut prilejul să spun că teologia, prin natura ei, înclină — și în anumite condițiuni este obligată — să devină demonologie. Schleppfuss era un exemplu din acest punct de vedere, chiar dacă unul de natură foarte progresistă și cerebrală, deoarece concepția lui demonică despre lume și Dumnezeu era străbătută de o iluminare psihologică, ceea ce o făcea acceptabilă spiritului modern, științific, ba chiar plăcută acestuia. În sprijinul celor de mai sus venea și felul lui de a se exprima, ce impunea mai ales tinerilor. Vorbea deschis, fără reticențe, clar, fără efort și fără întreruperi, într-o formă de exprimare ce putea fi trimisă direct la tipar, și în formulări cu ușoară tentă ironică. Nu ținea cursul de la catedră, ci din alt loc, mai lateral, pe jumătate șezând, pe jumătate rezemat de vreo balustradă, cu vârfurile degetelor împreunate în poale și cu degetele mari rășchirate, barbișonul despărțit în două mișcându-i-se în sus și în jos și lăsând să scânteie între el și mustăcioara răsucită cu vârf, dinți strălucitori și ascuțiți. Grosolanele relații cu diavolul ale lui Kumpf erau un joc de copil în comparație cu realitatea psihologică cu care Schleppfuss îl îmbrăca pe Necurat, această personificare a lepădării de Dumnezeu. Într-adevăr, în dialectica sa el înălța, dacă îmi este îngăduit să mă exprim astfel, ocară păcatului până la Dumnezeu, iadul până la empireu, și proclama nelegiuirea ca o corelație necesară și congenitală sfințeniei, iar aceasta, o permanentă ispită satanică, o incitare aproape irezistibilă la profanare.

Demonstra toate acestea cu ajutorul vieții sufletești din epoca clasică de dominare a existenței de către religie — evul mediu creștin, și anume secolele lui de declin — o epocă de perfectă armonie între judecătorul spiritual și delincvent, între inchișitor și vrăjitoare, cu privire la faptul concret al trădării față de Dumnezeu, cu privire la pactul cu diavolul, abjecta complicitate cu demonii. Esențialul, în asemenea împrejurări, era ispita la apostazie generată de însuși elementul sacrosanct, era lucrul în sine, și se manifesta, de pildă, prin felul în care apostazia îi spuneau Sfintei Fecioare "borțoasa", și prin exclamațiile teribil de grosolane, obscenitățile îngrozitoare pe care, împinși de

²⁷ *Schleppfuss* înseamnă în germană „târâie-picior” sau „șchiop”

diavol, le rosteau pe ascuns în timpul liturghiei iar doctorul Schleppfuss, cu vârfurile degetelor împreunate în poale, le repeta textual — din considerațiuni de gust, îmi interzic să le reproduc aici, dar nu îi fac o vină că nu ținea seama de asemenea motive, ci dădea preponderență științei. Numai că era bizar să-i vezi pe studenți notându-și-le conștiincios în maculatoarele lor cu coperte de mușama. După el, toate acestea, orice rău, "Răul" însuși, erau o emanație și un accesoriu ineluctabil al chiar sfintei existențe a lui Dumnezeu; la fel și păcatul: nu avea o existență în sine, ci pofta de păcat exista în profanarea virtuții, fără de care n-ar fi avut din ce izvorâ; cu alte cuvinte: consista din savurarea libertății, adică a posibilității de a păcătui, care era inerentă actului facerii însuși.

Aici se manifesta o anume imperfecțiune logică a atotputerniciei și a nețărmuritei bunătăți dumnezeiești; căci n-a izbutit să dea creaturii, adică celui rupt din sine și care acum era în afara lui, incapacitatea de a păcătui. Aceasta ar fi echivalat cu refuzul de a acorda creaturii liberul arbitru de a se întoarce cu fața de la Dumnezeu — ceea ce ar fi însemnat o creațiune imperfectă, ba chiar n-ar mai fi fost deloc o creațiune și expresie a dumnezeirii. Dilema logică în care s-a aflat Dumnezeu consta în aceea că nu fusese în stare să acorde făpturii, omului și îngerilor, în același timp independența în alegere, deci liberul arbitru, cât și harul de a nu putea păcătui. Pietatea și virtutea însemnau a face uz de libertatea pe care Dumnezeu a trebuit să o acorde ca atare făpturii, adică: a nu face uz de ea — ceea ce, firește, dacă te luai după Schleppfuss, reieșea că ar fi cam același lucru cu o anumită diminuare existențialistă, o reducere a intensității vieții creaturii extra-divine.

Libertate. Ce straniu suna cuvântul în gura lui Schleppfuss! Ei, da, desigur, la el avea un accent religios, profesorul vorbea ca teolog și n-o disprețuia deloc, dimpotrivă, scotea în relief înalta semnificație pe care Dumnezeu o acorda acestei idei, preferând să lase oamenii și îngerii expuși păcatului decât să-i lipsească de libertate. Perfect, atunci libertatea era opusul inocenței înnăscute, libertatea se chema puțința de a rămâne credincios lui Dumnezeu din propria ta voință sau a te vinde demonilor și a putea șușoti, la liturghie, vorbe îngrozitoare. Aceasta era o definiție oferită de psihologia religiei. Dar libertatea a jucat un rol și într-o accepțiune poate mai puțin spirituală, dar nu mai lipsită de entuziasm, în viața popoarelor lumii și în frământările istoriei. O face și acum, când scriu această biografie — în războiul care bântuie cu furie în momentul de față și, cum mi-ar plăcea, în solitudinea mea, să cred, chiar și în sufletul și gândurile poporului nostru german aflat sub domnia celui mai temerar și mai abuziv bun plac, începe, pentru prima oară în viața lui, să se întrevadă, ca începutul zorilor, ce-ar putea să însemne libertatea. Ei, dar pe vremea aceea nu ajunsesem încă atât de departe! În epoca studenției noastre problema libertății nu era sau nu părea să fie arzătoare, și doctorul Schleppfuss putea să dea cuvântului înțelesul care i se potrivea în cadrul cursului său și să lase alte sensuri deoparte. O, de-aș fi avut impresia că le lasă deoparte și că, totalmente absorbit de concepția sa psihologico-religioasă, nu se gândea deloc la celelalte. Dar se gândea, nu mă puteam lepăda de acest simțământ, și determinarea teologică pe care o dădea libertății avea un caracter apologetic și polemic, îndreptat împotriva definițiilor mai "moderne", adică: mai banale, simple idei curente, pe care auditorii lui ar fi vrut poate să le implice. Iată, părea că vrea să zică, avem și noi cuvântul, ne stă la dispoziție, să nu credeți că numai în dicționarele voastre se găsește și că ideea voastră despre el este singura citată de rațiune. Libertatea este un lucru foarte mare, este

condiția facerii, este ceea ce l-a împiedicat pe Dumnezeu să ne facă invulnerabili la apostazie. Libertatea înseamnă libertatea de a păcătui, iar evlavia înseamnă a nu face uz de această libertate, din dragoste pentru Dumnezeu, care a trebuit să ne-o dea.

Așa arăta teoria lui, puțin cam tendențioasă, puțin cam răutăcioasă, dacă nu mă înșelam cu desăvârșire. Pe scurt, mă irita. Nu-mi place când cineva vrea să aibă totul, când ia adversarului cuvântul din gură, îl sucește și-l învârtă și încurcă noțiunile. Asta se petrece astăzi, cu o cutezanță fără margini, și de aici rezultă pricina solitudinii mele. Anumiți oameni n-ar trebui să vorbească despre libertate, rațiune, umanitate, ar trebui să renunțe din considerațiuni de salubritate. Dar tocmai despre umanitate vorbea Schleppfuss — firește, în sensul "secolelor clasice ale credinței" pe a căror mentalitate își fundamenta el expunerile psihologice. Se vedea limpede că voia să dea a înțelege, că umanitatea nu este o invenție a libertății de spirit, că această idee nu-i aparține numai ei, ea a existat dintotdeauna și că, de pildă, activitatea Inchiziției era însuflețită de cea mai mișcătoare umanitate. Schleppfuss povestea cum în vremurile acelea "clasice" fusese aruncată în închisoare, judecată și arsă pe rug o femeie, pentru că timp de șase ani de zile, de trei ori pe săptămână, dar în special de sfintele sărbători, ar fi avut de-a face cu un duh rău, chiar și când se afla alături de bărbatul ei adormit. Femeia se făgăduise diavolului într-atâta, încât în al șaptelea an ar fi devenit cu trup și suflet prada lui. Dar se născuse într-o zodie bună, pentru că puțin înainte de expirarea sorocului, Dumnezeu, în bunătatea lui, a lăsat-o să cadă în mâinile Inchiziției și încă de la primele faze ale interogatoriului ea a făcut mărturisiri complete și pline de căință, așa că e foarte probabil să fi avut parte de iertare cerească. Se dusesse la moarte cu voie bună, spunând răspicat că, și dacă ar putea scăpa, preferă rugul, numai să se poată izbăvi de puterea demonului. Atât de mult se scârbise de viață din pricina murdarului păcat ce pusese stăpânire pe ea. Ce frumoasă desăvârșire a culturii își găsea expresia însă în acest acord plin de armonie între judecător și delincvent și ce caldă umanitate căpăta glas din satisfacția de a fi smuls, prin foc, în ultima clipă măcar, acest suflet din ghearele diavolului și de a-i fi prilejuit iertarea divină!

Schleppfuss ne făcu să simțim acest lucru și ne atrase atenția — nu numai asupra a ceea ce mai putea fi numit umanitate dar și asupra a ceea ce era ea în esență. Ar fi fost absolut inutil să fi folosit aici un alt termen din vocabularul libertății spirituale și de a pomeni de o deznădăjduitoare superstiție. Schleppfuss mânuia și acest termen în numele secolelor "clasice", cărora le fusese perfect necunoscut de altfel. Relațiile cu duhul rău atribuite femeii aceleia fuseseră superstiție ineptă, și nimic altceva. Ea se lepădase de Dumnezeu, se lepădase de credință și asta însemna superstiție. Superstiție nu însemna: să crezi în demoni și în duhuri rele, ci însemna să ai de-a face cu ele, treabă mai rea decât ciuma, și să aștepti de la ele ceea ce trebuie să aștepti numai de la Dumnezeu. Superstiție însemna să crezi în insinuările și în vicleniile vrăjmașului speței omenești; noțiunea aceasta cuprindea deci toate invocațiile, cântecele, exorcismele, toate încălcările vrăjitoarești, păcatele, delictele, *flagellum haereticorum fascina-fiorum, illusiones daemonum*²⁸. Așa trebuia definită noțiunea de superstiție, așa fusese definită, și era totuși interesant cum poate folosi omul cuvintele, cum poate gândi cu ele!

Natural, raporturile dialectice ale răului cu sfințenia și cu binele

²⁸Năpasta vrăjitorilor eretici, amăgirile demonilor (*lat*)

jucau un rol important în teodicee, în justificarea dată de Dumnezeu existenței răului în lume, care, în cursul lui Schleppfuss, ocupa un spațiu vast. Răul contribuia la perfecțiunea universului; fără el acesta n-ar fi fost perfect și de aceea Dumnezeu îl îngăduia, căci Dumnezeu era perfect și trebuia deci să voiască perfecțiunea — nu în sensul de bine perfect, ci în sensul universalității și al creșterii reciproce a intensității vieții. Răul era mult mai rău când există binele, binele era mult mai frumos când există răul, ba, poate — chestiunea era controversabilă —, poate că răul n-ar fi fost rău deloc dacă n-ar fi existat binele și binele n-ar fi fost deloc bine de n-ar fi existat răul. Augustinus mersese cel puțin atât de departe încât să spună că funcțiunea răului ar fi să permită binelui să iasă mai clar în evidență și că acesta place cu atât mai mult și este cu atât mai lăudabil cu cât poate fi comparat cu răul. Aici, firește, intervenea tomismul cu avertismentul: ar fi periculos să se creadă că Dumnezeu ar vrea ca răul să se înfăptuiască. Dumnezeu nu vrea nici să se înfăptuiască, nici să nu se înfăptuiască, ci, fără să vrea sau să nu vrea, el îngăduie domnia răului și faptul acesta vine în ajutorul perfecțiunii. Dar ar fi o rătăcire să se susțină că Dumnezeu va admite răul de dragul binelui; căci nimic nu poate fi considerat bun dacă nu corespunde ideii de bine "în sine", și nu de bine accidental. Oricum ar fi, spunea Schleppfuss, aici se pune problema binelui și frumosului în afara relațiilor cu răul și cu urâtul — problema calității în afara comparației. Unde nu există comparație, spunea el, nu poate fi vorba nici de greu, nici de ușor, nici de mare, nici de mic. Binele și frumosul ar fi sortite atunci la o existență în care calitatea ar fi absentă, o existență foarte asemănătoare unei inexistențe și poate că nici nu ar fi de preferat.

Noi scriam toate acestea în maculatoarele noastre cu coperta de mușama ca să le ducem, mai mult sau mai puțin liniștiți, acasă. Ținând seama de jalnica înfățișare a creațiunii, adevărata justificare a lui Dumnezeu, adăugam noi la dictarea lui Schleppfuss, constă în aptitudinea lui de-a scoate la iveală binele din rău. Spre gloria lui Dumnezeu, această însușire tinde, în mod necesar, să se exercite, și ea nu s-ar fi putut revela dacă Dumnezeu n-ar fi făcut creațiunea susceptibilă de păcat. Altminteri universului i-ar fi fost interzis binele pe care Dumnezeu este în stare să-l scoată din rău, din păcat, din suferință și viciu, iar îngerii ar fi avut și ei mai puține prilejuri să-i adreseze osanele. E adevărat că se întâmplă și pe dos — istoria ne-arată asta într-una — din bine iese mult rău, astfel că Dumnezeu, ca să evite una ca asta, ar fi trebuit să fi împiedicat și binele și deci, la urma urmei, n-ar mai fi trebuit să facă lumea. Ceea ce însă ar fi contrazis esența lui de creator, și de aceea a plămădit-o așa cum e, străbătută de rele, adică a trebuit s-o lase, în parte, pradă influențelor demonice.

Nu s-a știut niciodată prea limpede dacă Schleppfuss își expunea propriile sale opinii doctrinare sau era numai chestiunea de a ne familiariza cu psihologia secolelor clasice ale credinței. Desigur, n-ar fi fost teolog, dacă nu s-ar fi raliat, cu toată simpatia, până la unison, la această psihologie. Mă întrebam de ce prelegerile lui nu atrăgeau mai mulți tineri, pentru că ori de câte ori era vorba, în ele, de puterea demonilor asupra vieții omenești, sexualitatea juca un rol important, și cum oare ar fi putut fi altfel? Caracterul demonic al acestei sfere era unul din principalele accesorii ale "psihologiei clasice"; ea considera acest domeniu ca fiind arena preferată a demonilor, zona de intervenție cea mai indicată pentru potrivnicul lui Dumnezeu, Necuratul, corupătorul. Pentru că puterea vrăjitoarească pe care i-o acordase Dumnezeu era mai mare asupra poftelor cărnii decât asupra oricăror

altor acțiuni omenești: nu numai din cauza obscenității exterioare a acestor practici, ci mai presus de toate pentru că depravarea primului tată se transmisese, sub formă de păcat originar, omenirii întregi. Actul procreației, caracterizat prin hidoșenie estetică, era expresia și vehiculul păcatului originar — nu era deci de mirare că se lăsase diavolului atâta mână liberă în treaba asta. Nu degeaba îi spusese lui Tobias îngerul: "Cei ce se dedau poftelor trupești cad în stăpânirea diavolului!" Puterea demonilor e cuibărită în coapsele omului și despre ele era vorba când evanghelistul spunea: "Când un om tare și întrarmat păzește curtea lui, avuțiile lui stau în bună pace". Acestor cuvinte, firește, trebuia să li se dea o interpretare sexuală; totdeauna în cuvintele criptice trebuia căutat un astfel de înțeles, și tocmai pietatea era aceea care le asculta cu urechea ciulită.

Era de mirare însă, cât de slabă se dovedise, dintotdeauna, paza îngerilor pe lângă sfinții Domnului, cel puțin în măsura în care se referă la "pace". Cartea sfinților părinți e plină de relatări din care reiese că, chiar dacă înfruntaseră toate plăcerile trupești, fuseseră frământați într-un hal de necrezut de pofta de femeie. "Datu-mi-s-a mie un ghimpe în carne, un înger al Satanei care să mă bată cu pumnii!" Era și asta o mărturisire făcută corintienilor, și chiar dacă autorul epistolei va fi vrut poate să înțeleagă altceva, de pildă epilepsia sau ceva de felul ăsta — pietatea interpreta în felul ei; pe bună dreptate probabil, pentru că instinctul său nu dădea greș când pune tentațiile minții într-o obscură relație cu demonul sexualității. Se-nțelege că ispita căreia îi rezistai nu era un păcat, ci, dimpotrivă, o încercare a virtuții. Și totuși, hotarul între ispită și păcat era greu de tras, căci nu-i oare cea dintâi clocotul păcatului în sângele nostru, și râvnirea nu cuprinde ea oare destul abandon în fața răului? Aici ieșea din nou la iveală unitatea dialectică a binelui și a răului, pentru că sfințenia fără ispită nici nu se poate concepe, și ea se măsoară după grozăvia ispitei, după potențialul unui om de a păcătui.

De la cine pornea însă ispita? Cine trebuia blestemat din pricina ei? Ușor de zis: vine de la diavol. El îi era izvorul, blestemul se cuvenea însă obiectului. Obiectul, *instrumentum*-ul ispititorului, era femeia. Implicit ea era și *instrunentum*-ul sfințeniei, căci nu există sfințenie fără clocotul poftelor de păcat. Dar mulțumirea ce i se aducea devenea amară. Mai curând părea surprinzător și profund semnificativ că, deși omul era, în ambele lui întrupări, o ființă sexuată, și deși localizarea demonului între coapse se potrivea mai curând bărbatului decât femeii, cu toate acestea blestemul cărnii și al robiei sexuale era zvârlit asupra femeii, așa că s-a putut ajunge la zicala: "Femeia frumoasă e ca un inel de aur în râul unei scroafe". Câte de felul acesta și altele asemenea, pornite din adâncul inimii, nu i s-au spus, din vremuri de demult, femeii! Era vorba de pofta carnală în general, identificată cu femeia, și de aceea s-a ajuns ca și senzualitatea bărbatului să fie trecută în socoteala femeii. De unde și vorba: "Am aflat femeia mai amară decât moartea, și chiar și o femeie cumsecade e roaba poftelor trupului!"

S-ar fi putut pune întrebarea: Oare bărbatul cumsecade nu? Și bărbatul sfânt mai ales!? Da, dar asta era opera femeii, ca întrupare a întregii senzualități de pe fața pământului. Sexul era domeniul său, și-atunci cum s-ar fi putut ca ea, care se numea *femina*, cuvânt ce venea în parte de *lafides*, în parte de la *minus*, de la credință minoră, să nu se afle pe picior de vinovată intimitate cu duhurile impure care populează acest domeniu, să nu fie bănuită mai cu seamă de relații cu duhurile impure, de vrăjitorie? Ca pildă, acea soție ce avusese relații cu un duh rău, alături de bărbatul ei care dormea, și asta ani de zile. În

orice caz, nu existau numai *incubi*²⁹, mai existau și *succubi*³⁰ și, într-adevăr, un tânăr nemernic din perioada clasică trăise cu un idol și avea să sfârșească simțind urmările geloziei diavolești. Pentru că, după câțiva ani se căsătorii, mai mult din interes decât din adevărată iubire, cu o femeie de treabă, dar nu reuși niciodată să o "cunoască" în sensul biblic, pentru că totdeauna se vâra idolul între ei. Din pricina asta, pe bună dreptate, femeia l-a lăsat, supărată, și el s-a văzut silit, câte zile a mai avut, să se mulțumească cu neîngăduitorul idol.

După părerea lui Schleppfuss, mult mai caracteristică pentru starea de lucruri psihologice fusese incapacitatea suferită de un alt tânăr din acea epocă; căci fusese lovit, fără nici o vină din partea lui, numai din pricina unei vrăjitorii femeiești, și mijlocul prin care se lecuise a fost pur și simplu tragic. În amintirea studiilor făcute împreună cu Adrian voi intercala, pe scurt, aici, povestea, asupra căreia Schleppfuss stăruia cu mult spirit.

La Merseburg, lângă Konstanz, trăia, către sfârșitul secolului al XV-lea, un flăcău de treabă, Heinz Klopffeissel își zicea, și era dogar de meserie, bine făcut și sănătos, îi plăcea o fată și îl plăcea și fata, Bärbel, fiica unică a unui clopotar văduv, și voiau să se căsătorească, dar voința tinerei perechi se izbea de împotrivirea tatălui, căci Klopffeissel era sărac, iar clopotarul îi cerea să-și facă întâi un rost ca lumea în viață, s-ajungă meșter în breasla lui, și numai după aceea să-i dea fata. Iubirea tinerilor fusese însă mai puternică și cei doi se uniră încă înainte de vreme. Pentru că noaptea, când clopotarul se ducea să sune clopotele, Klopffeissel pătrundea la Bärbel și în îmbrățișările lor fiecăruia i se părea că celălalt e cea mai minunată făptură de pe lume.

Așa stăteau lucrurile când, într-o zi, dogarul împreună cu alți flăcăi pleacă la Konstanz, la hramul unei biserici, unde petrecură ziua întreagă, iar seara, bine dispuși, hotărâră să se ducă la femei, într-o tavernă. Treaba asta nu era pe gustul lui Klopffeissel, și nu vru să meargă. Dar flăcăii își bătură joc de el, îl făcură neisprăvit, îi aruncară vorbe provocatoare și usturătoare, dându-i să înțeleagă că, lipsind, și-ar dovedi neputința, și cum nu putu răbda una ca asta, iar pe de altă parte nu se cruțase nici el la băutul berii se lăsă prostit, zicând: "Hoho, o să v-arăt eu vouă!" și intră cu toată banda în lupanar.

Aci se întâmplă că păți o rușine cumplită și făcu fețe-fețe. Căci, împotriva tuturor așteptărilor, când fu lângă târătura aceea, o unguroaică, își dădu seama că i se încuiaseră balamalele și că nu era în stare să-și împlinească datoria de bărbat, ceea ce îl necăji peste măsură, dar îl și înspăimântă. Și lepădătura aceea, pe lângă că-și bătu joc de dogar, dădu și din cap a îngrijorare și zise că e ceva ce nu miroase a bine în chestia asta, că nu e lucru curat; un flăcău voinic ca el să nu fie în stare să se slobozească, asta înseamnă că a pus dracu gheara pe el, i se făcuseră pesemne farmece — și câte și mai câte. Flăcăul o plăti gras să tacă din gură, să nu le spună băieților nimic, și se întoarse acasă abătut.

Cât îi fu cu puțință de repede, deși nu fără îngrijorare, își dădu întâlnire cu Bärbel și, în timp ce clopotarul trăgea la clopotele lui, petrecură împreună ceasul cel mai fericit. Constată că onoarea lui de flăcău se reparase, și ar fi putut să fie mulțumit. În afară de prima și unica lui femeie, Heinz nu se sinchisea de nici una, și-atunci de ce să dea importanță faptului în sine, dacă nu o privea pe ea? Dar de când cu înfrângerea aceea îi rămăsese o neliniște în suflet care îl sfredelea și îl

²⁹Demon bărbat

³⁰Demon femelă

îndemna să mai încerce, măcar o dată, să-i joace iubitei inimii lui o festă, o ultimă dată. De aceea cată pe ascuns un prilej să-și măsoare puterile, puterile sale, dar și ale fetei, căci neîncrederea în sine era legată de o ușoară și, ce-i drept, duioasă, dar neliniștită bănuială ce se îndrepta spre ființa iubită.

Întâmplarea făcu să fie chemat în pivnița unui cârciumar, un burtă-verde bolnăvicios, să strângă doagele și cercurile slăbite la două butoaie și nevasta cârciumarului, o muierușcă împielită, coborî cu flăcăul nostru în pivniță, privindu-l cum lucra. Îi mângâie brațul, i-l trase alături de-al ei să-l măsoare și se linguși pe lângă el atâta, încât îi fu cu neputință să nu-i ofere ceea ce însă carnea lui, cu toată bunăvoința spiritului, se îndărătnicea să-i refuze, așa că fu silit să spună că n-are chef, că se grăbește, că desigur bărbatul ei va coborî scările îndată și spălă putina rămânând dator femeii, care râdea amărâtă și batjocoritoare, cu ceea ce nici un flăcău voinic nu rămâne dator.

Era cu totul uluit, nu mai știa ce-i cu el, și nu numai cu el, căci bănuiala care i se strecurase în suflet încă de la prima întâmplare îl stăpânea acum cu totul și în gândul lui nu mai încăpea nici o îndoială că picase în ghearele diavolului. Și-atunci, pentru că era în joc și mântuirea sărmanului său suflet, și onoarea lui de bărbat, se duse la popă și i se spovedi pe de-a întregul; că nu-i lucru curat cu el, că nu mai era în puteri și de fiecare dată când dădea de o femeie rămânea neputincios, afară doar de una singură, și că nu înțelegea cum se poate întâmpla una ca asta și întreba dacă nu cumva știa religia vreun ajutor părintesc la asemenea năpastă.

Numai că, pe vremea aceea și prin acele locuri, se răspândiseră cumplit nu numai molima vrăjitoriei, ci și nenumărate alte eresuri, păcate și ticăloșii izvorâte din ea, toate uneltiri ale Necuratului, dușmanul spiței omenești, scornite întru pângărirea măreției Domnului, și păstorii sufletelor aveau datoria să vegheze cu strașnică luare-aminte. Popa, cunoscând și răscunoscând asemenea tertipuri diavolești care prin vrăji făceau neputincioși bărbați în toată puterea, se duse cu spovedania lui Klopffeissel la mai-marii lui ierarhici și fata clopotarului fu arestată, supusă la cercetări, și mărturisi sincer și deschis că da, ea, temându-se pentru credința iubitului și ca nu cumva să se ducă să mai petreacă și în altă parte până a nu ajunge al ei în fața lui Dumnezeu și a oamenilor, luase de la o muiere, o putoare, băieșiță de meserie, niște farmece, o alifie, frecată, după câte îi spusese, cu grăsime de copil mort nebotezat, cu care alifie făcuse, în taină, pe spinarea lui Heinz al ei, odată, pe când îl îmbrățișa, un anume semn, ca să nu-i mai fie teamă c-o să-l piardă. Luară atunci în cercetare și pe băieșiță; aceasta tăgădui cu înverșunare. Trebuiră să o dea pe mina autorităților mirene și s-o lase în seama lor, care aveau la îndemână mijloace de interogare ce nu se potriveau bisericii; și după oarecare presiuni ieși la lumină tocmai ce era de așteptat: că putoarea de băieșiță încheiase de fapt o învoială cu diavolul; el îi apăruse odată în chip de călugăr cu un picior de țap și o înduplecase să se lepede de Dumnezeu și de credința creștinească, rostind niște blesteme înspăimântătoare, dar în schimb o învățase cum să facă nu numai leacul acela de iubire, ci și alte dresuri de rușine, între care și o alifie cu care dac-ai fi uns o bucată de lemn oarecare, aceasta se ridica și plutea în văzduh împreună cu cel ce credea în vrăji, împrejurările ce pecetluiseră învoiala dintre necuratul și babă n-au putut fi scoase la iveală decât puțin câte puțin și după constrângeri repetate, dar ți se făcea părul măciucă în cap când le aflai.

În ce o privește pe Bärbel, care fusese dusă în ispită nu de-a

dreptul de diavol, ci prin unealta lui, totul depindea de măsura în care mântuirea ei era primejduită de primirea și folosirea leacului blestemat. Spre nenorocul fetei clopotarului, baba mărturisi că Spurcatul o îndemnase să-i câștige cât mai mulți adepți, și că pentru fiecare făptură omenească atrasă pe calea lui și ispitită să folosească vrăjile, o va apăra tot mai mult de focul cel veșnic, așa că, dacă se va strădui cu vrednicie să-i adune prozești, va ajunge să capete o pavază de azbest, care s-o ferească cu totul de flăcările iadului.

Ceea ce curmă șirul zilelor fetei. Nevoia de a-i salva sufletul de la pierzare, de a i-l scăpa din ghearele diavolului, sacrificându-i trupul, era evidentă. Și cum, în afară de asta, din pricina depravării, care se întindea tot mai mult, se făcuse simțită amarnic nevoia unei pilde, fură arse, pe două ruguri alăturate, două vrăjitoare, cea bătrână și cea tânără. Heinz Klopffeissel, cel vrăjit, sta, cu capul descoperit, în gloata de privitori și bolborosea rugăciuni. Țipetele înăbușite de fum, răgușite și ciudate, ale iubitei sale îi păreau glasul diavolului pe care-l scoteau din ea cu sila și scrâșnind din dinți. Din ceasul acela scăpă de sub puterea vrăjii rușinoase care-l făcuse neputincios, căci nici n-apucase bine să se răcească cenușa iubitei sale și era din nou în plinătatea bărbăției, de care fusese lipsit mișelește.

N-am putut uita niciodată povestea asta revoltătoare, atât de caracteristică pentru spiritul cursului lui Schleppfuss, și nu mi-am putut liniști nici aprehensiunile pe care mi le provoca. Vorbisem despre asta pe-atunci între noi, Adrian și cu mine adică, dar și cu prilejul discuțiilor din cercul "Winfried"; însă nici lui, totdeauna reticent și taciturn când era vorba de profesorii săi și de prelegerile lor, și nici colegilor săi de facultate, nu reușisem să le stârnesc indignarea într-o măsură care să potolească oroarea ce mi-o provocase anecdota asta și, mai ales, comportarea lui Klopffeissel. Și astăzi încă, în gând, îl apostrofiez vehement și-i spun că-i un măgar și-un asasin în cel mai deplin înțeles al cuvântului. Ce nevoie avea, nătărăul, să se ducă să se plângă popii? Ce nevoie avea să se ducă să-și încerce puterile la alte femei, când avea una, pe care-o iubea atât de mult, încât alături de altele era rece și "neputincios"? Ce-nsemna, în cazul ăsta, "neputință", când lângă Bärbel era în stare a-și arăta dragostea? Iubirea este, fără îndoială, un mod nobil de răsfăț sexual și dacă nu e firesc a te da în lături chiar și când nu e dragoste la mijloc, nimic nu e mai nefiresc decât s-o faci atunci când iubirea există și-ți stă la îndemână. Nici vorbă că Bärbel îl prinsese pe Heinz al ei și-l "legase", dar nu cu arcanul diavolului, ci cu vraja dragostei, cu voința seducătoare de a și-l păstra și cu care-l fermeca și-l ferea de alte femei. Că acest mijloc de protecție își sporea eficacitatea și influența asupra temperamentului flăcăului, ajutat din punct de vedere psihologic de alifia vrăjită și de credința fetei în efectele sale, sunt dispus să admit, cu toate că mi se pare mult mai just și mai simplu să privesc chestiunea din punctul lui de vedere, al flăcăului, și să atribui vina neputinței sale, de care se speriasă atât de prosteste, unei stări de spirit pretențioase, create de dragoste. Dar și acest punct de vedere implică recunoașterea unei anume puteri miraculoase naturale a sufletului, capacitatea acestuia de a acționa, determinant și modificador, asupra factorului organic-trupesc — și tocmai acest aspect, ca să zic așa magic, al chestiunii era, se-nțelege, cel pe care Schleppfuss îl scotea intenționat în evidență în comentariile sale asupra cazului Klopffeissel.

O făcea într-un sens așa-zicând umanist, ca să pună în valoare înalta idee pe care ar fi avut-o acele secole pretins obscurantiste despre condiția superioară a corpului omenesc, îl socoteau mai nobil decât

toate celelalte aliaje de substanțe pământene, iar în aptitudinea lui de a suferi modificări prin influența factorului suflet vedeau expresia superiorității, a rangului său înalt în ierarhia corpurilor. Spaima sau mânia îl făceau să înghețe sau să se-aprindă, mâhnirea îl mistuia, la bucurie înflorea, se putea întâmpla ca o simplă scârbă imaginară să producă efectul fiziologic al unei mâncări alterate, ca simpla privire aruncată pe o farfurie de fragi să acopere cu bube pielea unui alergic, iar de pe urma unei influențe pur psihice se putea să apară o boală sau să se producă chiar moartea. De la părerea sa sufletul dispune de aptitudinea de a modifica propria sa substanță corporală nu era decât un pas, un pas necesar spre convingerea, întemeiată pe o bogată experiență a omenirii, că și un suflet străin ar putea, știind și voind — deci prin vrăjitorie —, să modifice o substanță corporală străină; cu alte cuvinte: se confirma realitatea magiei, a influenței demoniace, a vrăjitoriei, și tot domeniului așa-numitelor superstiții îi fuseseră smulse anumite fenomene, ca de pildă deochiul, complex de manifestări concentrat în legenda despre puterea ucigașă a privirii unui vasilisc. Ar fi fost neomenesc și condamnable să se tăgăduiască faptul că un suflet impur ar putea, intenționat sau neintenționat, să determine, printr-o simplă privire, tulburări fizice nocive asupra altora, mai ales asupra copiilor, a căror substanță gingașă este deosebit de receptivă la veninul unei astfel de uitături.

Astfel vorbea Schleppfuss la cursul său exclusiv — exclusiv prin spiritul și prin caracterul lui îndoielnic, "îndoielnic" e un cuvânt excelent, i-am acordat totdeauna multă prețuire din punct de vedere filologic. Te îndeamnă, în același timp, să te apropii de un lucru și să-l eviți, în orice caz deci la o foarte circumspectă apropiere, și stă sub lumina echivocă a ceea ce e demn de luat în considerare și a ceea ce e rău famat într-un obiect sau într-un om.

Când îl întâlneam pe Schleppfuss pe stradă sau pe culoarele universității, puneam în salutul nostru întreaga stimă pe care, prelegere de prelegere, ne-o inspira înaltul nivel intelectual al cursului său, dar el își scotea pălăria cu un gest mai larg decât al nostru, rostind un: "Umila dumneavoastră slugă".

XIV

Mistica cifrelor nu mă atrage deloc, și de câte ori constatam această înclinare la Adrian, la care se manifestase dintotdeauna, discret, dar categoric, mi se strângea inima. Faptul însă că precedentul capitol s-a nimerit să poarte numărul XIII, considerat în general ca nefast și provocând o oarecare aversiune, găsește cu toate acestea, la mine, un sentiment involuntar de aprobare, și aproape că sunt tentat să-l consider ceva mai mult decât o simplă întâmplare. Stând și judecând drept este totuși vorba doar de o coincidență, pentru că, în fond, întregul ansamblu al celor petrecute și trăite la Universitatea din Halle constituie o unitate firească, întocmai ca și conferințele lui Kretzschmar, despre care am vorbit mai înainte, și numai din considerație pentru cititor, totdeauna în așteptarea unui popas, a unei întreruperi și a unei reluări, am divizat în mai multe capitole o materie care, după opinia mea, a povestitorului, nu justifică această compartimentare. Așa că, dacă ar fi fost după mine, ne-am afla tot la capitolul IX, și doctorul Schleppfuss a avut parte de cifra XIII numai mulțumită firii mele concesive. I-o las cu dragă inimă — ceva mai mult chiar, așa fi pus eu însumi, cu aceeași dragă inimă, cifra XIII în fruntea

noianului de amintiri din anii de studenție de la Halle, pentru că, după cum am mai spus, atmosfera acestui oraș, climatul lui teologic, nu-mi priia și participarea mea ca auditor la cursurile lui Adrian era un sacrificiu pe care-l făceam cu destulă neplăcere, în numele prieteniei noastre.

Prieteniei noastre? Aș spune mai curând, a mea, pentru că el nu insista deloc să fim împreună când audia cursurile lui Kumpf sau pe Schleppfuss, mai ales că uneori îmi neglijam pentru asta propriile mele cursuri. O făceam de bunăvoie, dintr-o dorință imperioasă de a asculta ce asculta el, de a ști ce învăța el, cu un cuvânt: de a avea grijă de el — pentru că asta mi s-a părut totdeauna absolut necesar, chiar dacă inutil. Ce ciudat amestec de sentimente dureroase: stăruința neclintită și totodată conștiința inutilității ei. Îmi dădeam seama că mă aflu în fața unei existențe care putea fi supravegheată, dar nu modificată și nici influențată, și nevoia mea, dorința mea de a avea ochii ațintiți asupra lui, de a nu mă dezlipi de el un pas, cuprindea, în mare măsură, presentimentul că într-o bună zi voi fi dator să depun mărturie biografică despre impresiile tinereții sale. Un lucru, cel puțin, e limpede: nu pentru a lămuri de ce nu-mi priia mie la Halle am stăruit mai îndelung asupra celor de mai sus, ci din același motiv din care am intrat în atâtea amănunte și în privința conferințelor de la Kaisersaschern ale lui Wendell Kretzschmar, anume pentru că țin și chiar sunt dator să-l fac pe cititor să asiste la experiențele intelectuale ale lui Adrian.

Din același motiv l-aș invita pe cititor să ne însoțească, pe noi, tinerii fii ai muzelor, în excursiile întreprinse în afara orașului Halle, când era vreme bună. Toți mă știau concetățean și prieten intim al lui Adrian și, cu toate că nu studiam teologia, făceam impresia că port un interes deosebit învățăturii lui Dumnezeu și mă bucuram de o primire amicală în cercul Asociației creștine studențești "Winfried", ceea ce mi-a adus în repetate rânduri îngăduința să iau parte la aceste plimbări în grup, consacrate desfătării în mijlocul naturii înverzite, creația lui Dumnezeu.

Noi doi participam numai la unele dintre excursiile organizate, pentru că, nu mai e nevoie să spun, Adrian nu era un membru prea zelos al asociației, iar adeziunea și-o marca mai mult prin acte de prezență decât și-o exercita cu regularitate, și nu-l preocupa într-o măsură serioasă. Mai mult din politețe și ca să dea dovadă de bunăvoință acceptase să fie înscris la "Winfried", dar, sub diferite pre-texte, mai ales la adăpostul migrenei, asista destul de rar la reuniunile lor care țineau locul bețiilor de prin cârciumi și cu toate că trecuse un an întreg, raporturile lui cu cei șaptezeci de băieți care constituiau masa asociației nu numai că nu ajunseseră *le frère et cochon*³¹, dar părea și tutuirea frățască i se părea deplasată și se încurca de cele mai multe ori în ea. Cu toate acestea se bucura din partea lor de considerație și aclamațiile în cor cu care era întâmpinat când își făcea — e cazul să spun: în mod excepțional — apariția la vreo ședință în camera afumată din fund a birtului lui Mütze, chiar dacă închideau în ele a nuanță de zeflema la adresa izolării sale voluntare, exprimau totuși o sinceră bucurie. Căci băieții puneau preț pe participarea lui la dezbaterile teologice și filozofice — cărora le imprima, cu toate că nu le prezida, o întorsătură interesantă prin intervențiile sale, dar mai ales prin aptitudinile lui muzicale, foarte utile pentru ei, căci știa să le acompanieze cântecele la pian, făcându-le să sune mai plin și mai însuflețitor decât izbutiseră alții care își încercaseră înaintea lui puterile

³¹Prieteni la toartă (*fr.*).

În treaba asta! Solicitat de președintele asociației Baworinski, un brunet deșirat, cu privirea blajină voalată puțin de pleoape și cu gura pungită de parc-ar fi vrut să fluiera, desfăta adunarea cu piese de solist, o tocată de Bach, o frază de Beethoven sau Schumann. Dar câteodată se așeza chiar neinvitat la pianul cu sunet înfundat din camera asociației, care amintea atât de mult de instrumentul impropriu din sala "de utilitate obștească", la care Wendell Kretzschmar ne împărtășea învățătura sa, și se cufunda în improvizații libere, încercări de tot felul — asta înainte de deschiderea ședinței, până a nu se aduna toți membrii. N-am să uit niciodată felul lui de a intra, salutând cu gândul aiurea și fără măcar să-și scoată pardesiul, preocupat, încordat, ducându-se de-a dreptul la pian, ca și cum în fond acesta ar fi fost scopul venirii lui acolo, și atacând viguros, scoțând în evidență cu sprâncenele ridicate sunete de pasaj, înlănțuiri de acorduri, pentru a încerca pregătiri și rezolvări, la care probabil că meditase pe drum. Dezlănțuirile astea la pian păreau ca o nevoie de sprijin și adăpost, ca și cum l-ar fi intimidat sala și cei ce-o populau și-și căuta acolo, adică în sine însuși în fond, un refugiu care să-l ferească de ambianța străină și năucitoare în care intrase.

Dacă se-ntâmpla să cânte mai îndelung, lăsându-se purtat de-un gând obsedant, frământându-l, dându-i mereu alte forme, se găsea mereu câte unul să-l întrebe, de pildă micul Probst, tipul aspirantului, blond, cu păr cam lung și pomădat:

— Ce-i asta?

— Nimic, răspundea Adrian cu o mișcare scurtă din cap, ce semăna mai curând cu un gest cu care te aperi de-o muscă.

— Cum nimic, riposta Probst, când totuși cânți?!

— Fantazează, îl lămuria deșiratul Baworinski cu aer de cunoscător.

— Fantazează?! exclama Probst sincer înspăimântat și ochii săi albaștri, spălăciți cătau pieziș la fruntea lui Adrian, parcă s-ar fi așteptat s-o vadă încinsă de febră.

Râsul era general; râdea chiar și Adrian, împreunându-și mâinile pe clape și lăsându-și capul pe ele.

— Ah, Probst, mare dobitoc mai ești! zicea Baworinski. Improviza, nu ești în stare să pricepi atâta lucru? Cânta ce-i venea în cap în clipa aia.

— Cum pot să-i vină-n cap așa deodată atâtea sunete, și la dreapta și la stânga, riposta Probst apărându-se, și cum poate să spună că-i nimic ceea ce cântă chiar atunci? Cum poți să cânți ceva ce nu există?

— O, da, spunea Baworinski cu blândețe. Poți să cânți ceea ce încă nu există.

Și-l mai aud încă pe-un anume Deutschlin, Konrad Deutschlin, unul scurt și-ndesat, cu șuvițe de păr pe frunte, adăugând:

— A fost odată, o vreme, dragul meu Probst, când nu era încă nimic din toate câte sunt.

— Te rog să mă crezi... Vă rog să mă credeți, voi toți, intervenea Adrian, că, într-adevăr, nu era nimic, în deplinul înțeles al cuvântului.

Trebuia să se-ndrepte de șale, din poziția în care-l îndoise râsul, și i se citea pe față că nu-i venea la îndemână, parc-ar fi fost dat de gol. Dar îmi aduc aminte că se înfiripase apoi o discuție mai lungă, și interesantă, socot, stimulată mai ales de acest Deutschlin, asupra elementului creație, stăruindu-se asupra îngrădirilor pe care această noțiune le-a avut de suportat din partea a numeroși factori preexistenți: cultură, tradiție, imitație, convenție, rutină, nu însă fără a se recunoaște în cele din urmă — privind din punct de vedere teologic — în elementul

creator omenesc o palidă oglindire a ființei divine, un ecou al atotputernicei chemări la viață, iar în inspirația creatoare propriu-zisă, o indiscutabilă emanație cerească.

De altfel — și fie zis asta numai în treacăt — îmi făcea plăcere că și eu, cel tolerat, provenit de la o facultate profană, puteam câteodată, când eram solicitat, să contribui la amuzarea asistenței, cântând la viola d' amore. Muzica se afla la mare cinste în cercul acesta, chiar dacă rolul ei era de un anumit fel, în același timp rigid, principial și confuz: auditorii vedeau în ea o artă divină și erau datori să aibă față de ea o "atitudine" romantică și cucernică totodată, ca și față de natură — muzica, natura, evlavia voioasă erau de altfel noțiuni înrudite și regulamentare în asociație, și dacă pomeneam mai sus de "fiii muzelor", termenul, chiar dacă după unii nu s-ar potrivi unor studenți în teologie, își găsește totuși justificarea în acest amestec de sentimente, în spiritul pietății neîngrădite, al contemplării lucide a frumosului, ce dădea naștere și acelor plimbări în mijlocul naturii la care revin acum.

De două sau trei ori în cursul celor patru semestre cât am stat noi la Halle, ele s-au făcut *in corpore*: Baworinski îi convoca pe toți cei șaptezeci de studenți. La asemenea expediții în masă noi doi, Adrian și cu mine, n-am participat niciodată. Dar se formau, pentru ieșiri de felul acesta, și grupuri mai mici, închegate după afinități, și așa, în compania unor colegi mai răsați, mergeam și noi doi, destul de des. Printre ei era chiar președintele asociației, apoi Deutschlin cel scurt și ndesat, și un anume Dungersheim, un Carl von Teutleben și încă vreo doi-trei tineri pe nume Hubmeyer, Matthäus Arzt și Schappeler. De numele lor îmi aduc bine aminte, și întrucâtva și de fizionomiile lor, dar socotesc inutil să-i descriu.

Să lăsăm deoparte împrejurimile imediate ale orașului Halle, o câmpie nisipoasă, pentru că sunt lipsite de orice farmec, dar în câteva ceasuri trenul, urcând de-a lungul râului Saale, trenul te duce în încântătorul ținut al Turingiei și acolo, de cele mai multe ori la Naumburg sau la Apolda, locul de naștere al mamei lui Adrian, coboram din tren și echipați cu rucsac și cu gluga de ploaie, porneam la drum apostolește, întocmai ca niște calfe de meșteșugari de pe vremuri, umblând zile-ntregi de dimineața până seara, mâncând pe la hanuri, prin sate, sau chiar pe pământul gol, poposind la vreo margine de crâng, și de multe ori dormeam în paie, în șura vreunui țăran, ca dimineața, când se iveau zorile, să ne spălăm și să ne-nviorăm la jghebul lung al unei cișmele cu apă curgătoare. Felul acesta interimar de viață, întoarcerea în chip de musafiri a târgoveților și intelectualilor la primitivismul rustic, la glia maternă, cu certitudinea însă că foarte curând ai voie, ba chiar ești obligat să revii în sfera "firească" a confortului burghez, acest regres voluntar, această simplificare se învăluia cu ușurință, aproape în mod necesar, într-o umbră de artificial, de condescendență, de diletantism, de comic, pe care conștiința noastră nu se sfiia deloc s-o mărturisească și de bună seamă că ei i se datora zâmbetul îngăduitor și puțin zeflemist cu care ne măsura câte-un țăran căruia-i ceream paie, să ne culcăm. Ceea ce făcea ca acest zâmbet să aibă un oarecare aer de bunăvoință, ba chiar de încuviințare, era tinerețea noastră; și se poate merge până la a spune că tinerețea este unica punte legitimă între "burghez" și "natural", că este o stare preburgheză purtătoare a romantismului studenției și al peregrinărilor calfelor de meșteșugari, că este vârsta romantică prin excelență. Aceasta era formula la care Deutschlin, viguros în cele intelectuale, reducea problema când, seara, înainte de a adormi, stăteam de vorbă

în șură, la lumina chioară a unui felinar de grajd, ce ardea într-un colț al adăpostului de-o noapte, și ne cufundam în analiza problematicii vieții noastre de atunci, dar colegul nostru nu omitea să adauge că e o totală lipsă de bun-gust ca tinerețea să încerce să-și explice tinerețea: O formă de viață care se comentează și se analizează pe sine procedează la propria sa disoluție, și nu are existență reală decât ceea ce trăiește direct și înconștient.

Era contrazis; îl contraziceau Hubmeyer și Schappeler, și nici Teutleben nu era de acord. Frumos ar fi, ripostau ei, dacă numai maturitatea ar avea dreptul să judece tinerețea, iar aceasta să nu poată fi decât un obiect de cercetare pentru alții, ca și cum n-ar poseda spirit obiectiv. Dimpotrivă, are această calitate chiar și atunci când ea însăși e în cauză, și trebuie să i se îngăduie să-și spună cuvântul asupra tinereții în calitatea ei de tinerețe. La urma urmei există ceva care se cheamă sentimentul vieții, echivalent oarecum cu conștiința de sine, și-atunci, dacă am admite că ajungând la conștiința de sine orice formă de viață se anihilează, ar însemna să admitem că, în general, n-ar mai fi cu puțință viața însuflețită. O simplă existență în letargie și înconștiență, o existență de ihtiosaur nu înseamnă nimic, și în zilele noastre trebuie să stai pe picioarele tale, perfect lucid și, cu o conștiință clară, să-ți afirmi forma de viață care ți-e proprie — căci a durat destul până să se ajungă ca tinerețea să fie recunoscută sub acest aspect.

— Dar recunoașterea asta a venit mai curând din partea pedagogiei, adică a bătrânilor, și nu a tinerilor, se auzi glasul lui Adrian. Într-o epocă în care se vorbea și de "secolul copilului" și în care s-a inventat și emanciparea femeilor, o epocă în general predispusă la mari concesii, tinerețea s-a pomenit și ea gratificată cu titlul de "formă de viață independentă" și, natural, s-a grăbit să fie de acord cu asta.

— Nu, Leverkühn, se împotriviră Hubmeyer și Schappeler, și ceilalți îi sprijiniră.

În chestiunea aceasta, Adrian n-avea dreptate, cel puțin n-avea dreptate în cea mai mare parte. Se afirmase însuși sentimentul vieții tineretului și, datorită trezirii conștiinței sale, el se impusese lumii întregi, chiar dacă această recunoaștere nu avusese loc într-o atmosferă cu totul ostilă.

— Nicidecum, răspunse Adrian. N-a existat nici o ostilitate. Era de ajuns, pe vremea aceea, să spui: "Am un sentiment al vieții care mi-e propriu" și îndată își scoteau pălăria în fața ta și îți făceau o plecăciune. În cazul ăsta tineretul a mers, cum se zice, ca în brânză. De altfel, nu văd ce-ar fi de obiectat dacă tineretul și vremea lui s-ar înțelege perfect.

— De ce ești atât de acru, Leverkühn? E bine, nu-i așa, că s-a ajuns astăzi ca societatea burgheză să admită drepturile tineretului și că se recunoaște demnitatea acestei perioade de dezvoltare?

— O, desigur, zise Adrian. Dar dumneavoastră ați pornit, voi ați pornit, noi am pornit de la ideea...

Fu întrerupt de un hohot de râs, din pricina poticnelii lui. Cineva — cred că Mätthaus Arzt — zise:

— Asta-i curat Leverkühn! Progresia a fost admirabilă, întâi ne zici "dumneavoastră", apoi reușești să ne tutuiești și când, în fine, ajungi să zici "vouă", parcă-ți înțepenește limba, trebuie să scoți vorba cu cleștele, individualist înrăit ce ești!

Adrian refuză să accepte epitetul acesta. E cu totul nelalocul lui, zicea; nu-i câtuși de puțin individualist, e un adept categoric al colectivității.

— În teorie, poate, ripostă Arzt, dar cu condiția să nu te înglobezi și

pe tine, care-o privești de sus.

De altfel, vorbind despre tineret, tot de sus îl privește, zise Arzt, ca și cum n-ar face și el parte dintre ei, și ar fi cu totul incapabil să adere la colectivitate, să i se supună, iar cât despre umilință, nu prea știe mare lucru.

Adrian pară atacul susținând că n-a fost vorba, aici, de umilință, ci dimpotrivă, de sentimentul conștient de a trăi. Deutschlin interveni cerând ca Leverkühn să fie lăsat să-și spună gândul până la capăt.

— N-aveam altceva de spus, rosti Adrian. S-a pornit de la ideea că raporturile tineretului cu natura ar fi mai strânse decât ale burghezului matur — cam ca femeia deci, socotindu-se că ar fi mai apropiată de natură, în comparație cu bărbatul. Dar nu pot fi de acord cu punctul ăsta de vedere. N-am impresia că tineretul e mai intim legat de natură. Aș spune mai curând că are față de ea o atitudine timidă și reticentă, în fond, de înstrăinare. Omul se deprinde cu latura sa naturală numai o dată cu vârsta, și nu-și domolește decât cu greu neliniștea provocată de ea. Tocmai tineretul, și mă refer la elita lui, manifestă un sentiment de teamă în fața naturii, o disprețuiește, adoptă o atitudine de ostilitate. Ce înseamnă natura? Păduri și câmpii? Munți, copaci și marea, priveliști frumoase? După părerea mea, tineretul e mult mai puțin sensibil la ele decât omul în vârstă, potolit. Tânărul nu-i câtuși de puțin înclinat să contempleze și să guste natura. El e orientat mai mult lăuntric, e preocupat mai mult de intelect, are predispoziții spirituale, tot ceea ce e material îi repugnă.

— *Quod demonstramus*³², spuse cineva, poate că Dungersheim, noi drumeții de-aici din paie, care mâine vom urca în Pădurea Turingiei, către Eisenach și Wartburg.

— Tu spui totdeauna "după părerea mea", interveni un altul. Vrei să spui, de bună seamă: "din experiența mea".

— Mă învinuiți, răspunse Adrian, că iau tineretul de sus și că nu mă înglobez în el și iată că acum, deodată, susțineți că mă substitui lui.

— Leverkühn are despre tinerețe părerile sale personale, interveni Deutschlin, dar este evident că și el o consideră ca o formă de viață specifică, și că trebuie respectată ca atare, ceea ce mi se pare esențial. Eu m-am ridicat împotriva analizării tinereții de către tineret în măsura în care faptul acesta anihilează caracterul direct al raporturilor cu viața. Sub aspectul conștiinței de sine ea consolidează viața, și în acest sens, vreau să spun în această măsură, o aprob. Ideea de tinerețe este un privilegiu și o calitate a poporului, a poporului nostru german — celelalte aproape că nu știu de ea, ignoră aproape cu totul tinerețea ca sentiment în sine, sunt uimite de comportarea plină de personalitate a tineretului german, comportare încuviințată, aprobată de clasele mai vârstnice, și sunt uimite chiar și de îmbrăcămintea sa, care n-are nimic burghez. Îi privește! Tineretul german reprezintă, tocmai prin faptul că e tineret, însuși spiritul poporului, spiritul german, tânăr și cu un viitor strălucit deschis înaintea sa — imatur dacă vreți, dar ce-are a face! Faptele mari ale germanilor au fost totdeauna rodul unei enorme lipse de maturitate, și nu degeaba suntem noi poporul Reformei. Dar și ea a fost o operă a lipsei de maturitate. Matur era burghezul florentin al Renașterii care, înainte de a se duce la biserică, îi spunea soției sale: "Ei, hai să ne plecăm în fața rătăcirii populare!? Dar Luther era destul de lipsit de maturitate, era destul "din popor", din "poporul german", ca să aducă credința cea nouă, credința purificată. Unde-ar ajunge lumea dac-ar fi ca ultimul cuvânt să-l aibă maturitatea! Noi, cu lipsa noastră

³²Ceea ce dovedim (*lat.*).

de maturitate, vom mai răspândi încă în lume multe înnoiri, multe revoluții.

După aceste cuvinte ale lui Deutschlin o vreme se așternu tăcerea. Era evident că, în întuneric, pe fiecare îl frământa sentimentul tinereții personale și naționale, amalgamate într-o patetică unitate. Incontestabil că pentru cei mai mulți termenul "enorma lipsă de maturitate" avea ceva măgulitor în el.

L-am auzit pe Adrian curmând tăcerea:

— Tare-aș vrea să știu, cum se face, în fond, că suntem atât de necopți, atât de tineri, cum spui tu — ca popor, adică. La urma urmei venim tot de-acolo de unde au pornit și celelalte popoare, și s-ar putea ca istoria noastră să ne fi creat iluzia unei anume tinereți din pricină că am întârziat puțin în a ne regăsi, în a ajunge la o conștiința comună.

— Bineînțeles că nu-i așa, răspunse Deutschlin. Tinerețea, în cea mai înaltă accepțiune a cuvântului, n-are nimic comun cu istoria politică, n-are absolut nimic comun cu istoria în general. Este o entitate metafizică, este esență, este structură și destin. N-ai auzit niciodată de germanismul în devenire, de germanul în drumeție, de germanismul în eternă mișcare? Dacă vrei, germanul e veșnicul student, eternul luptător între popoare...

— Și revoluțiile sale, îi tăie vorba Adrian cu un râs scurt, sunt scamatoriile de bâlci ale istoriei universale.

— Foarte spiritual, Leverkühn. Dar mă surprinde că protestantismul tău îți îngăduie să ai atâta haz. La nevoie, ceea ce numesc eu tinerețe poate fi luat și în serios. A fi tânăr înseamnă a fi spontan, înseamnă a fi rămas aproape de izvoarele vieții, înseamnă a te ridica și a te descătușa de lanțurile unei civilizații perimate, a cuteza acolo unde altora le lipsește curajul acțiunii, și anume, a te cufunda din nou în elementar. Curajul tinereții este spiritul "devenirii prin moarte", ideea morții și a renașterii.

— E oare asta atât de german? întreba Adrian. Renaștere s-a chemat odată *rinascimento* și s-a petrecut în Italia, iar "înapoi la natură" s-a propovăduit pentru prima oară pe franțuzește.

— A fost o înnoire în cultură, prima, răspunse Deutschlin, și cealaltă, sentimentalism pastoral.

— Din sentimentalismul ăsta pastoral, insistă Adrian, a ieșit Revoluția Franceză, iar Reforma lui Luther n-a fost decât o mlădiță a Renașterii, o potecă etică ocolită, aplicarea ei în domeniul religios.

— Religios, tu singur ai spus-o. Iar domeniul religios este, în orice caz și orișunde, cu totul altceva decât împrăștiere arheologică, decât răsturnare critică a unei societăți. Religiosul e, poate, tinerețea însăși, e spontaneitatea, curajul și profunzimea vieții personale, e voința și posibilitatea de a cunoaște și trăi, cu deplină vitalitate, firescul și demoniacul existenței, așa cum au ajuns din nou, prin Kierkegaard, în conștiința noastră.

— Tu consideri religiozitatea drept un dar specific german? întrebă Adrian.

— În sensul pe care i l-am dat eu, ca tinerețe sufletească, spontaneitate, credință în viață, cavalcada lui Dürer între moarte și diavol — indiscutabil.

— Iar Franța, țara catedralelor, țara al cărei rege își zicea preacreștinul și care a dat teologi ca Bossuet și Pascal?

— E mult de-atunci. Sunt secole de când istoria a ales Franța pentru misiunea de a fi forța anticreștină din Europa. Pentru Germania e valabil contrariul, ar trebui să știi și să simți și tu asta, Leverkühn, dacă n-ai fi Adrian Leverkühn, vreau să spun: prea rece ca să fii tânăr, prea

inteligent ca să fii religios. În biserică, poți s-ajungi departe cu inteligența, în religie, nu.

— Mulțumirile mele, Deutschlin, spuse Adrian izbucnind în râs. Cum s-ar exprima Ehrenfried Kumpf în nemțeasca noastră veche și dragă, mi-ai zis-o de la obraz, fără ocolișuri. Am o vagă bănuială că nici în biserică n-am s-ajung departe, dar ce e sigur e că, în orice caz, fără ea n-aș fi ajuns teolog. Știu foarte bine că cei mai înzestrați dintre voi, care l-ați citit pe Kierkegaard, așează adevărul, chiar și pe cel etic, în subiectiv, și au oroare de existența gregară. Dar nu mă pot ralia la radicalismul vostru — care de altminteri n-o să dăinuiască multă vreme; nu-i decât o licență studentească — nu mă pot ralia zic la separația kierkegaardiană pe care o faceți între biserică și creștinism. Eu văd în biserică, chiar așa cum e ea astăzi, secularizată și îmburghezită, o citadela a ordinii, o instituție de disciplinare obiectivă, de canalizare, de îndiguire a vieții religioase, fără de care s-ar descompune totul într-o rătăcire subiectivistă, într-un haos oribil, într-un ocean demoniac. A separa biserica de religie înseamnă a renunța la a separa religiozitatea de nebunie...

— Ia ascultați... ia ascultați! spuseră câțiva. Dar...

— Are dreptate, le-o retează scurt și sincer Matthäus Arzt, căruia ceilalți îi ziceau "socialistul" pentru că factorul social era pasiunea lui; ca socialist creștin cita adesea aforismul lui Goethe, după care creștinismul ar fi fost o revoluție politică, dar eșuând, a devenit una morală. Și acum, spunea el, ar trebui să devină din nou politic, și anume social, acesta ar fi adevăratul și unicul mijloc de disciplinare a fenomenului religios, ale cărui primejdii de rătăcire Leverkühn nu le formulase rău deloc. Socialismul religios, fenomenul religios legat de factorul social, asta era problema, a găsi legătura potrivită, de asta depindea totul, și teonomia³³ trebuia unită cu acțiunea socială, cu menirea desăvârșirii societății, menire lăsată de Dumnezeu. Credeți-mă, zicea el, e vorba, în primul rând, de creșterea, de dezvoltarea unui popor industrial cu simțul răspunderii, a unei națiuni industriale internaționale, care să poată construi într-o bună zi o veritabilă și dreaptă societate economică europeană. Ea va înmănunchia, va cuprinde toate impulsurile creatoare, le cuprinde chiar de pe acum, în germene, nu numai pentru înfăptuirea tehnică a unei organizări economice noi, a unei igienizări în profunzime a raporturilor vitale firești, ci și pentru întemeierea unei noi ordini politice.

Redau vorbele acestor tineri întocmai cum au fost rostite, chiar expresiile lor, luate dintr-un jargon savant, de a cărui prețiozitate găunoasă nu-și dădeau câtuși de puțin seama; ba dimpotrivă, le făcea plăcere să-l folosească, părându-li-se comod, absolut firesc să jongleze simplist și vioi cu noțiuni complexe și pretențioase. "Raporturi vitale naturale" și "teonomie" făceau parte din aceste prețiozități; lucrurile astea ar fi putut fi spuse și mai puțin alambicat, dar atunci n-ar mai fi fost limba lor savantă de intelectuali. (Le plăcea să spună "probleme cruciale", vorbeau despre "spațiul sacru" sau despre "spațiul politic" sau "spațiul academic", despre "principiul structural", despre "raporturile de tensiune dialectică" sau despre "corespondențe existențialiste" și așa mai departe). Cu brațele încrucișate sub cap. Deutschlin puse deci problema crucială a originii genetice a societății economice preconizate de Arzt. Această origine nu era nimic altceva decât rațiunea economică, și o societate economică nu poate reprezenta nici ea nimic altceva decât

³³Teonomia afirmă legarea acțiunii morale de voința divină, spre deosebire de „autonomie”.

această rațiune.

— Trebuie să fim bine lămuriți, Matthäus, zise el, că idealul social al organizării economice a societății își are originea în gândirea autonomă iluministă, cu un cuvânt într-un raționalism pe care amploarea forțelor suprarăționale și subraționale nu l-au pătruns. Tu crezi că din simpla comprehensiune și rațiune omenească poți dezvolta o ordine echitabilă și, făcând această judecată, pui semnul egal între "echitate" și "utilitate socială", și mai crezi că acestea vor da naștere unei noi ordini politice. Spațiul economic este însă cu totul altceva decât spațiul politic, iar între conceptul de utilitate economică și conștiință politică implicată de istorie nu există căi directe de tranziție. Nu înțeleg cum poți face o asemenea eroare. Sistemul politic e de resortul statului, și acesta este o putere, o formă de autoritate determinată nu de utilitate, ci ea comportă și calități caracteristice diferite de cele la îndemâna unui delegat patronal sau a unui secretar de sindicat, de pildă onoarea și demnitatea. Pentru asemenea calități, dragul meu, lumea spațiului economic nu oferă corespondențele de existență necesare.

— Ah, Deutschlin, ce tot îndrugi, zise Arzt. Știm doar foarte bine, sociologi moderni cum suntem, că și statul e determinat de funcțiuni utilitare. De aci puterea lui jurisdicțională, de aci asigurarea securității. Și-apoi, trăim într-o eră economică, economicul a devenit pur și simplu caracterul istoric al vremii noastre, iar onoarea și demnitatea n-ar împinge carul statului nici cu un pas mai departe dacă n-ar dispune el însuși de aptitudinea de a recunoaște exact raporturile economice și de a le dirija.

Deutschlin fu de acord. Dar tăgădui că funcțiunile utilitare ar constitui rațiunea esențială de a fi a statului. Legitimitatea statului rezidă în maiestatea lui, în suveranitatea lui, și deci nu depinde de prețuirea individului, pentru că — în totală contrazicere cu mofturile din Contractul social — statul e preexistent individului. Relațiile paraindividuale ar avea aceeași origine spontană ca și oamenii luați individual, și dacă un economist nu poate înțelege statul, e tocmai pentru că nu înțelege nimic din fundamentarea lui transcendentală.

Von Teutleben adăugă:

— Văd, indiscutabil, cu o doză de simpatie legătura dintre social și religios preconizată de Arzt; în orice caz, ea e mai bună decât nimic, și Matthäus are perfectă dreptate când spune că esențialul problemei se reduce la a găsi legătura necesară. Dar pentru ca acea conexiune să fie cea necesară, să fie și religioasă și politică în același timp, trebuie să fie a poporului, să fie națională, și întrebarea pe care mi-o pun este dacă o societate economică poate genera un nou caracter național. Priviți regiunea Ruhrului: găsiți acolo centre de aglomerare umană, dar n-aveți încă celule ale unui nou neam. Duceți-vă într-o zi cu personalul de la Leuna la Halle — veți vedea șezând grămadă muncitori care se pricep să vorbească foarte bine despre tarife, dar din discuțiile lor n-o să reiasă că activitatea în comun a dat naștere unor oarecare forțe cu caracter național. În spațiul economic domnește din ce în ce mai mult o finalitate dezbărată de orice alt caracter...

— Dar nici naționalul nu-i infinit, aminti un altul, poate Hubmeyer sau Schappeler, nu-mi mai aduc aminte bine. Noi teologii nu trebuie să admitem ca poporul să fie considerat etern. Capacitatea de entuziasm pare ceva foarte lăudabil, și nevoia de credință e un lucru absolut firesc al tinereții, dar, în același timp, înseamnă și o ispită, și trebuie examinată cu mare atenție substanța noilor legături care astăzi, când liberalismul e pe moarte, ne sunt oferite din toate părțile; se impune a le verifica autenticitatea, a verifica dacă obiectivul creator al

acestor legături are o existență reală, sau dacă nu cumva e doar produsul, să zicem, al unui romantism de structură, care-și făurește obiective ideologice pe căi formale, ca să nu zic fictive, eu cred, sau mai curând mă tem, că idolatrizarea conceptului de națiune și statul văzut utopic sunt tocmai astfel de legături formale, și o mărturisire de credință față de ele, să zicem, de exemplu, față de Germania, are un caracter van, neobligator, e străin ca substanță și n-are un conținut calitativ individualizat. Despre asemenea lucruri nu întreabă nimeni, și când cineva strigă "Germania" și declară că acesta-i legământul lui, nu trebuie să facă nici o dovadă și nu-l întreabă nimeni nimic despre el însuși, despre cât germanism întruchipează, vreau să zic în sens calitativ, și în ce măsură este capabil să slujească afirmării în lume a unei forme de viață germane. Asta numesc eu formalism sau, mai bine zis, fetișismul numelor, și, după opinia mea, asta-i pură idolatrie ideologică.

— Nimic de zis, Hubmeyer, interveni Deutschlin, tot ce spui tu e foarte just și, în orice caz, recunosc că prin critica ta ne-ai apropiat de miezul problemei. L-am contrazis pe Matthäus Arzt pentru că nu-mi convine proeminența principiului utilității în spațiul economic; dar sunt perfect de acord cu el când spune că teonomia în sine, cu alte cuvinte fenomenul religios în general, cuprinde ceva formal, ceva abstract, că necesită o împlinire, sau o aplicare, sau o valorificare terestră, empirică, o manifestare concretă de supunere la poruncile lui Dumnezeu. Și la asta Arzt vine cu socialismul și Carl Teutleben cu naționalismul. Or, tocmai acestea sunt cele două legături ce ne sunt oferite astăzi spre alegere. Contest că ar exista o supralicitare de ideologii, de când formula goală a libertății nu mai tentează pe nimeni. Nu există într-adevăr decât aceste două posibilități de supunere religioasă și de realizare religioasă: socialul și naționalul. Nenorocirea face însă ca ambele să implice și îndoieli, și primejdii, și chiar foarte serioase. Despre un anume formalism găunos, atât de frecvent întâlnit, și despre lipsa de substanță a unei mărturisiri personale de credință națională a vorbit Hubmeyer și, generalizând, ar trebui adăugat că nu are nici o rațiune să lupți pentru obiectizări înălțătoare, dacă faptul în sine nu generează nici o repercusiune și nici o însemnătate asupra concepției personale de viață, ci se reduce la a fi numai prilej de demonstrații sforăitoare, printre care consider și jertfirea exaltată a vieții. Un sacrificiu autentic presupune întrunirea unei duble valori și a unui dublu conținut calitativ: al cauzei și al sacrificatului... Or, ne-am aflat uneori în fața unor cazuri în care substanța personală a celui sacrificat avea un conținut foarte bogat în, să luăm de pildă: germanism, și la care obiectivarea ca jertfă a fost total involuntară, iar mărturisirea de adeziune la cauza poporului nu numai că lipsea cu desăvârșire, ci era tăgăduită în modul cel mai categoric, așa că tragismul sacrificiului consta tocmai în acest conflict, dintre esența jertfei și atitudinea individului... Dar, de ajuns pentru astă-seară despre atașamentul față de națiune. Cât privește însă noțiunea de "social", ea prezintă inconvenientul că, după ce în domeniul economic totul a fost rezolvat în cele mai bune condițiuni, problema împlinirii rostului existenței și a unei vieți duse cu demnitate rămâne tot atât de deschisă ca și astăzi. Vom ajunge într-o bună zi să vedem instaurată exploatarea economică universală a globului, victoria totală a colectivismului — perfect, și-atunci, cu asta va fi dispărut și nesiguranța relativă a omului, pe care caracterul social catastrofic al sistemului capitalist o lasă încă să dăinuiască, ceea ce înseamnă că va fi dispărut chiar și amintirea ultimului vestigiu de primejdie a vieții omenești, și cu asta orice problemă

spirituală în general. Și te vei întreba atunci, la ce bun să mai trăiești...

— Ascultă, Deutschlin, întrebă Arzt, ai vrea cumva să menții sistemul capitalist pentru că păstrează vie amintirea primejduirii vieții omenești?

— Nu, dragul meu Arzt, asta nu, răspuse Deutschlin puțin iritat. Dar poate că mi-e îngăduit să atrag atenția asupra antinomiilor tragice de care e plină viața.

— Nu-i nevoie să-ți atragă cineva atenția asupra lor, oftă Dungersheim. Sunt o adevărată nenorocire, și orice om cu sentiment religios e dator să se întrebe dacă lumea asta e într-adevăr opera unui Dumnezeu milostiv sau de nu-i cumva rodul unei colaborări... să nu mai spun cu cine.

— Ce-aș vrea eu să știu, interveni von Teutleben, e dacă și tineretul altor popoare stă așa ca noi întins pe paie și se chinuie cu probleme și antinomii.

— Cătuși de puțin, răspuse Deutschlin cu dispreț. Sub aspectul spiritual ei o duc, cu toții, mult mai ușor și mult mai comod.

— Tineretul revoluționar rus ar trebui exceptat, opina Arzt. Dacă nu mă înșel, există acolo o emotivitate discursivă ineputabilă și a naibii de multă tensiune dialectică.

— Rușii, zise sentențios Deutschlin, au profunzime, dar n-au formă. Cei din Apus au formă, dar n-au profunzime. Numai noi, germanii, le avem pe amândouă la un loc.

— Dacă nici asta nu-i un legământ național...! râse Hubmeyer.

— E pur și simplu legământul cu ideea, îl asigură Deutschlin. Este exigența despre care vă vorbeam. Avem îndatoriri excepționale, dar măsura în care ni le-am îndeplinit până acum nu-i excepțională deloc. La noi, între datorie și împlinire, discrepanța este mult mai mare decât la alții, tocmai pentru că nivelul la care noi situăm datoria este foarte înalt.

— Ar trebui totuși ca în chestiunile astea să facem abstracție de aspectul național, avertiză Dungersheim, și să vedem problematica legată de existența omului modern în genere. De fapt, de când s-a pierdut încrederea spontană în sine, rezultată pe vremuri din încadrarea într-o ordine de ansamblu preexistentă, mă refer la o ordine având impregnat în ea un caracter sacru, care exercită o oarecare acțiune intenționată asupra adevărului revelat... de la prăbușirea ei, zic, și de la geneza societății moderne, raporturile noastre cu omul și cu lucrurile aii devenit infinit de complexe și de dispersate, și acum nu mai există decât problematică și incertitudine, astfel încât ideea de adevăr amenință să sfârșească în resemnare și deznădejde. Scrutarea orizontului în căutarea unei ieșiri din această descompunere și a unor începuturi de ordine este generală, chiar dacă putem admite că pentru germani ea e deosebit de gravă și de stăruitoare, și că ceilalți nu suferă chiar atât din cauza destinului lor istoric, fie pentru că sunt mai puternici, fie pentru că sunt mai obtuși...

— Mai obtuși, hotărî von Teutleben.

— Așa spui tu, Teutleben. Când însă noi facem din acuitatea și din conștiința problematicii istorico-psihologice o onoare națională și identificăm căutarea unei noi ordini globale cu germanismul, suntem pe cale să ne formulăm un mit de o autenticitate discutabilă, dar de o indiscutabilă trufie, și anume mitul național cu structura romantică de tip războinic, care nu-i altceva decât un păgânism naturist garnisit cu puțin creștinism, iar lui Cristos îi punem pecetea de "comandant" al oștilor cerești". Asta însă e o atitudine indubitabil amenințată de demonism...

— Ei și? făcu Deutschlin. Totdeauna ai să dai peste forțe demonice

în spatele calităților bazate pe ordine ale oricăror mișcări vitale.

— Să spunem lucrurilor pe nume! interveni Schappeler (se poate să fi fost însă Hubmeyer). Demonicul e ceea ce pe nemțește se cheamă porniri. Și faptele stau astfel că, încă de pe acum, aceste porniri au fost puse să facă propagandă pentru tot felul de solicitări de înregimentare, în același timp fiind înglobate unor idealisme vetuste, cărora psihologia instinctelor încearcă să le dea o spoială nouă și să creeze impresia seducătoare a unei realități mai consistente. Dar tocmai din pricina asta s-ar putea ca solicitarea să fie simplă amăgire...

Aici pot spune "și așa mai departe", pentru că a venit vremea să pun capăt reproducerii acestor discuții — sau unei asemenea discuții. În realitate ele nu se isprăveau niciodată sau se prelungeau târziu în noapte, cu expresii ca "atitudini bipolare" și "analiză conștientă a istoriei", "calități supratemporale", "natură ontologică", "dialectică logică" și "dialectică realistă", în discuții savante, trudnice, fantastice, care piereau în neant, adică în somn, la care ne îndemna mereu Baworinski, președintele, că doar mâine dimineată — dar era aproape dimineată — trebuia să plecăm din nou la drum, devreme. Natura milostivă avea somnul gata pregătit, pentru ca să lase discuția s-alunece în el și s-o legene-n uitare, amănunt demn de prețuit, și Adrian, care de mult nu mai spusese nimic, o mărturisea în câteva cuvinte rostite pe când își potrivea culcușul:

— Da, noapte bună. E un noroc că putem s-o spunem. Ar trebui ca totdeauna discuțiile să aibă loc înainte de culcare, la adăpostul somnului care s-apropie. Tare-i neplăcut, după o dispută intelectuală, să trebuiască să te plimbi înapoi și-ncolo cu mintea trează și lucidă!

— Păi, asta-i o atitudine evazionistă, mai mormăia vreunul dintre noi, după care în șura noastră răsunau primele sforăieli sonore, manifestări împăcate de alunecare în vegetativ, și minunatele noastre tinereți îi ajungeau câteva ore ca să i se restituie tonicitatea necesară pentru a împlini bucuria contemplării naturii și sufletul plin de recunoștință cu dezbaterile teologico-filozofice de rigoare, dezbateri care nu sfârșeau aproape niciodată, și în care ne opuneam și ne impuneam unii altora, ne învățam și ne provocam unii pe alții. Cam prin iunie, când din văgăunile dealurilor împădurite ce străbat bazinul Turingiei se revărsau miresmele pătrunzătoare ale iasomiei și mălinului, aveam parte de minunate zile de hoinăreală prin ținutul acesta destul de dăruit de natură, roditor, lipsit aproape cu totul de industrie, cu satele ghemuite, prietenoase, primitive, cu casele din bârne și chirpici; iar dacă treceam din zona agricolă pură în cea în care precumpănitoare era creșterea vitelor, și urmam poteca învăluită în legende așternută pe crestele acoperite de molifti și fagi, ale lui Kammgebirge, potecă numită și Rennsteig, perspectivele se desfășurau în adâncime până în valea Werrei, țineau de la Frankenwald, către Eisenach, și până la Horselstadt, și priveliștea devenea din ce în ce mai frumoasă, mai interesantă, mai romantică, iar cele spuse de Adrian despre insensibilitatea tineretului în fața naturii sau despre somn, cum că e bine să-l folosești ca încheiere a disputelor intelectuale, nu păreau să mai stea în picioare. Nu mai stăteau în picioare nici chiar pentru el însuși, și când migrena nu-l făcea să amuțească, participa la discuție, asiduu, și chiar dacă natura nu izbutea să-i smulgă exclamații extaziate (se mulțumea să privească cu o anumită rezervă meditativă), nu mă îndoiesc deloc că imaginile, ritmurile, melodiile ei pline de măreție îi pătrundeau mai adânc în suflet decât colegilor săi; iar mai târziu, unele pasaje de o frumusețe pură, eterată, ce se reliefa în opera lui de-o atât de cerebrală tensiune, mă îndemneau să mă gândesc la impresiile culese atunci împreună.

Da, au fost ceasuri, zile, săptămâni pline de emoție. Viața în aer liber, oxigenul și impresiile lăsate de peisaj și de istorie îi însuflețeau pe acești tineri și le înălțau spiritul până la o gândire în care găseai strălucirea și trăirea risipitoare caracteristice vieții studențești și pentru care mai târziu, în existența profesională seacă, filistină — chiar dacă ar fi și un filistinism intelectual —, nu vor mai găsi nici o utilizare. Adeseori stam și mă uitam la ei în toiul discuțiilor teologico-filozofice și-mi imaginam cum, mai târziu, cândva, pentru mulți dintre ei perioada asta din cercul "Winfried" va rămâne cel mai important capitol din viața lor. Mă uitam la ei și mă uitam la Adrian — cu presentimentul clar până la evidență că pentru el nu va fi așa. Dacă eu, ca ne-teolog, eram un musafir între ei, — el, deși teolog, era într-o măsură și mai mare. De ce? Presimțeam, și nu fără o strângere de inimă, un abis între destinul lui și al acestui tineret sânguincios și plin de năzuințe, deosebirea ce exista între linia vieții acestei medii mulțumitoare, putem spune chiar excelente, sortite să treacă în curând din viața studențească de peregrinări și încercări în viața burgheză, și a tânărului ce purta un stigmat nevăzut, sortit să nu părăsească niciodată calea spiritului și a problemelor, s-o urmeze cine știe unde, cine știe cât, și a cărui privire, a cărui atitudine, niciodată îmblânzită de o încredere frățească, a cărui reticență în a spune tu, voi, noi, mă făcea să simt, și probabil făcea și pe alții să simtă, că era conștient de această deosebire.

De la începutul celui de-al patrulea semestru mi-am dat seama, după unele indicii, că prietenul meu avea să renunțe la studiile teologice încă înainte de primul examen.

XV

Raporturile lui Adrian cu Wendell Kretzschmar nu se întrerupseseră niciodată și nici nu slăbiseră. Tânărul învățăcel în ale științei divine își întâlnea mentorul muzical al anilor săi de liceu în fiecare vacanță, când venea la Kaisersaschern, îl vizita și se sfătuia cu el în locuința organistului de lângă catedrală, îl vedea și în casa unchiului său Leverkühn, și îi convinge o dată sau de două ori pe părinții săi să-l invite la sfârșit de săptămână la fermă la Büchel, unde făceau împreună plimbări nesfârșite, ba îl înduplecă pe Jonathan Leverkühn să-i arate musafirului figurile sonore ale lui Chladni și picătura devorantă. Kretzschmar se înțelegea de minune cu gospodarul de la Büchel, care începuse să îmbătrânească; dar cu stăpâna casei, cu toate că nu s-ar fi putut spune că în raporturile dintre ei exista vreo tensiune, se purta ceva mai puțin degajat; poate din pricină că o speria gângăvitul lui care, în prezența doamnei Elsbeth și tocmai din cauza asta, se agrava, în special când trebuia să i se adreseze direct. Lucru curios: în Germania poporul are pentru muzică aceeași prețuire de care se bucură în Franța literatura și la noi nimeni nu se simte surprins, intimidat, impresionat neplăcut sau îndemnat la dispreț, la zeflema, pentru faptul că cineva e muzician. Sunt chiar convinși că Elsbeth Leverkühn avea cel mai deplin respect pentru profesiunea prietenului mai vârstnic al lui Adrian, care, pe deasupra, își desfășura activitatea ca salariat al bisericii. Totuși, odată, când am petrecut și eu două zile și jumătate cu el și cu Adrian la Büchel, am putut constata o anumită constrângere, nedisimulată în întregime de amabilitatea ei, o rezervă, ca un fel de recuzare în comportarea sa față de organist, la care acesta răspundea, cum am mai spus, cu o agravare a gângăvitului, devenit, de vreo câteva ori, catastrofal. E greu de afirmat dacă toate astea se întâmplau numai

deoarece Wendell Kretzschmar simțea stinghereala femeii, neîncrederea ei, sau oricum vei vrea s-o numești, ori pentru că firea acestei femei îi trezea, spontan, cine știe ce neliniște provocată de propria sa timiditate și stângăcie naturală.

În ce mă privește, n-aveam nici o îndoială că strania tensiune dintre Kretzschmar și mama lui Adrian venea de la acesta din urmă, el era obiectul, și simțeam asta pentru că în lupta mută ce se dădea aici, eu, care aveam sentimentele mele proprii, mă țineam la mijloc între cele două tabere, înclinând când într-o parte, când în cealaltă. Ce voia Kretzschmar și despre ce vorbea cu Adrian în plimbările lor era pentru mine foarte limpede și, nemărturisit, dorințele mele le sprijineau pe-ale lui. Îi dădeam dreptate, chiar și când discuta cu mine, pledând cu hotărâre, cu insistență chiar, în favoarea chemării artistice, de muzician, de compozitor, a elevului său.

— Vede muzica, spunea el, cu ochiul compozitorului, al inițiatului, nu cu cel al profanului, vag amator, încântat. Felul lui de a descoperi între motive raporturi pe care un amator nu le vede, de a discerne în structura unui scurt pasaj, atât problema cât și răspunsul ei, și mai ales faptul că o vede, că o vede dinlăuntru, cum e construită, confirmă judecata mea. Că încă nu scrie, că nu vădește un elan creator și nu se revarsă în compoziții naive de tinerețe e numai spre cinstea lui; e o chestiune de mândrie, care-l împiedică s-aducă pe lume o muzică de epigon.

Nu puteam decât să fiu de acord cu toate acestea. Dar înțelegeam în același timp și din aceleași considerente și grija ocrotitoare a mamei, și adesea mă simțeam solidar cu ea într-o măsură care mergea până la dușmănie față de pețitor. N-am să uit niciodată o imagine, o scenă petrecută în camera de toate zilele din casa de la Büchel, când eram împreună toți patru, mama și fiul, Kretzschmar și cu mine, șezând laolaltă: Elsbeth vorbea cu muzicianul care, inhibat, bolborosea și gâfâia — era o conversație oarecare, fără nici o legătură cu Adrian — și ea a tras la sine, cu un gest neobișnuit, capul băiatului care ședea alături. Îl cuprinsese cu brațul, dar nu pe după umeri, ci pe după cap, cu palma pe frunte, și așa, cu privirea ochilor negri pironită asupra lui Kretzschmar, vorbindu-i cu glasul agreabil, sprijinise capul lui Adrian la pieptul ei.

De altfel nu numai aceste întâlniri personale întrețineau legătura dintre maestru și elev, ci se purta între Halle și Kaisersaschern, un schimb de scrisori destul de susținut, mi se pare bilunar, despre care Adrian îmi pomenea din când în când, și câteodată îmi și arăta câte ceva. Că organistul trata preluarea unei clase de pian și orgă la Conservatorul particular Hase de la Leipzig, care pe atunci începuse, alături de faimoasa școală de stat pentru muzică din acel oraș, să se bucure de o considerație care a sporit neconținut în următorii zece ani, până la moartea excelentului pedagog Clemens Hase adică (acuma nu mai joacă nici un rol — nici nu știu dacă mai există) — aflasem încă din 1904, de Sfântul Mihail. La începutul anului următor, Wendell părăsi Kaisersaschern și se duse să-și ocupe noul său post, și din acel moment schimbul de scrisori se desfășura între Halle și Leipzig în ambele sensuri: mesajele lui Kretzschmar scrise pe o singură față, cu litere mari stângace, zgâriate și improșcate, cele ale lui Adrian pe hârtie gălbuie, zgrunțuroasă, cu caligrafia lui regulată și ușor arhaizantă, puțințel înflorată, trădând penița rondă. Ciorna uneia dintre aceste epistole, scrisă foarte mărunț și înghesuit, parc-ar fi fost cifrată, plină de interpolări minuscule și de îndreptări — dar eu mă deprinsesem de mult cu tehnica scrisului său și-i puteam descifra fără nici o dificultate orice

ar fi scris — ciorna unei scrisori de-a lui, ziceam, mi-a arătat-o și mie, și apoi și răspunsul lui Kretzschmar. Era evident că făcuse treaba asta pentru ca hotărârea pe care intenționa să o ia să nu mă surprindă, în ipoteza că într-adevăr avea s-o pună în aplicare. Încă nu era decis, ba chiar ezita foarte mult, și după cum reieșea din scrisoarea lui, se îndoia de sine, se cerceta, se întreba, și era vădit c-ar fi dorit și sfatul meu — dar numai Dumnezeu știe dacă ar fi preferat să-ncerc a-l împiedica sau a-l stimula.

În ce mă privește, nu putea fi vorba despre o surpriză și nici n-ar fi putui fi vorba de așa ceva, chiar dacă, într-o bună zi, m-aș fi pomenit în fața faptului împlinit. Știam ce se punea la cale — dacă avea să se îndeplinească, era altă poveste; dar pentru mine devenise clar și faptul că după mutarea lui Kretzschmar la Leipzig șansele lui de victorie sporiseră considerabil.

În scrisoarea ce dezvăluia la autorul ei o capacitate superioară de autocritică și care m-a mișcat nespus de mult sub aspectul său de spovedanie, de măhnire zeflemisită, Adrian îi expunea fostului său mentor — acesta dorea să-și reia rolul, și încă într-un mod mai categoric — scrupulele sale în stare să-l împiedice să ia hotărârea de a-și schimba cariera și de a se arunca cu trup și suflet în brațele muzicii. Recunoștea pe jumătate că teologia, ca studiu empiric, îl dezamăgise — temeiurile trebuind căutate, firește, nu în această știință demnă de toată cinstea, nici la dascălii săi de la universitate, ci numai și numai în el însuși. Dovadă, faptul că nu se simțea în stare să spună ce altă alegere, mai bună, mai cuminte ar fi putut face. Câteodată, când se sfătuia cu sine însuși asupra posibilităților de a-și schimba profesia, se gândise, în anii din urmă, să treacă la matematici, care, la școală, fuseseră întotdeauna pentru el un divertisment agreabil. (Expresia "divertisment agreabil" este luată textual din scrisoarea lui.) Dar vedea cu un fel de spaimă de sine însuși, că dacă s-ar fi dedicat acestei discipline, dac-ar fi fost să și-o aleagă, să-i jure credință, să se identifice cu ea, s-ar fi dezmeticit foarte repede, ar fi început să se plictisească, să obosească, să se sature, parc-ar fi mâncat din ea cu linguroiul. (Și această expresie barocă mi-o amintesc textual din scrisoarea lui.) "Nu pot ascunde domniei-voastre, scria el (căci deși se adresa de obicei destinatarului cu dumneavoastră, aluneca uneori la forma arhaizantă «domnia-voastră»), nici domniei-voastre, nici mie, că afurisitele de lucruri stau cam așa și cu al domniei-voastre *apprendista*³⁴: ele nu sunt deloc obișnuite — nu mă prefac chiar în asemenea măsură — dar mai curând te îndeamnă la milă și îndurare decât te fac să-ți lucească ochii-n cap." Dumnezeu îl înzestrase, spunea el mai departe, cu o inteligență versatilă, și încă din zilele copilăriei pricepuse fără prea multă osteneală toate câte i le oferise educația — în fond cu prea multă ușurință pentru ca măcar ceva din toate astea să-i poată trezi respectul cuvenit. Prea lesne ca să-i poată face sângele și mintea să se-nfierbânte de dragul unei discipline, datorită efortului depus pentru ea. "Mă tem, scumpe prietene și magistru, afirma el, că sunt un nătărău; pentru că nu am nici un dram de căldură. Cu adevărat stă scris că blestemați vor fi, și batjocoriți, cei care nici calzi nu sunt, nici reci, ci căldicei. Căldicel n-aș putea spune că sunt; sunt categoric rece — dar pretind că atunci când mă judec pe mine însumi, s-o fac independent de gustul puterii care împarte binecuvântări și blesteme."

Și continua:

"E ridicol s-o spun, dar tot la liceu era mai bine, mă simțeam acolo

³⁴Învățăcel (*ital*).

mult mai la locul meu, pentru că în cursul preparator superior înveți de toate, una după alta, punctele de vedere se succed la fiecare trei sferturi de oră, într-un cuvânt: nu-i încă vorba de o profesie. Dar chiar și aceste trei sferturi de oră de materie mi se păreau lungi până la plictiseală — cel mai rece lucru de pe lume, plictiseala. După un sfert de oră, cel mult, pricepusem tot ce era de priceput, tot ce sărmanul om trebuia să le mai bălmăjească băieților încă o jumătate de oră; la lectura autorilor eu le-o luam înainte, de altfel citisem încă de-acasă, și dacă rămâneam cumva dator cu un răspuns, asta se întâmpla numai pentru că eram cu gândul mult prea departe, la ora următoare, mă aflam cu trei sferturi de oră înaintea grosului; pentru răbdarea mea pritocea prea mult unul și același lucru, și ca dovadă mă apuca durerea de cap (voia să spună migrena lui) — durerea de cap nu se ivea niciodată din oboseală în urma unui efort, ci din dezgust, din pură plictiseală și, scumpe magistre și prieten, de când nu mai sunt un burlac sărind din materie în materie, ci-s cununat cu o profesie, cu o învățătură, durerea de cap s-a agravat și ea.

Dumnezeule mare, să nu credeți cumva că socotesc că nici o profesie nu-i destul de bună pentru mine. Dimpotrivă: ar fi păcat de oricare dintre ele, pe care mi-aș alege-o, și vă rog să vedeți un omagiu, o declarație de dragoste făcută muzicii, o atitudine excepțională în ce-o privește, pentru că de ea, într-adevăr, ar fi cel mai mare păcat.

Mă veți întreba: «De teologie n-a fost păcat?» Ei, teologiei, m-am supus, nu numai pentru că vedeam în ea știința cea mai înaltă — cu toate că și din acest motiv —, ci pentru că voiam să mă smeresc, să mă încovoi, să mă disciplinez, să pedepsesc înfumurarea răcelii mele, într-un cuvânt, din spirit de mortificare. Râvneam la rasa călugărească și la cingătoarea cu țepi care se poartă pe dedesubt. Am făcut ce făceau alții înaintea mea când băteau la poarta unei mănăstiri cu reguli riguroase. Viața asta monahală științifică își are laturile ei absurde și ridicele, dar vă rog să mă înțelegeți că o tainică frică mă îndeamnă să nu renunț, să nu arunc Sfânta Scriptură sub bancă, și să fug de arta în care dumneavoastră m-ați inițiat și pe care aș deplânge-o atât de mult dacă mi-aș alege-o ca profesie.

Mă socotiți chemat pentru această artă, și-mi dați a înțelege că abaterea din drum ca s-ajung la ea n-ar fi chiar atât de mare. Luteranismul meu e de acord, pentru că vede în teologie și muzică sfere înrudite, iar în ceea ce mă privește, muzica a reprezentat întotdeauna o combinație între teologie și atât de amuzantele matematici. De asemenea, muzica înglobează mult din operațiile și căutările insistente ale alchimistilor și necromanților de pe vremuri, tot sub semnul teologiei și ele, dar în același timp și sub cel al emancipării și al apostaziei — era apostazie, dar nu de la credință, asta n-ar fi fost posibil, ci înlăuntrul credinței; apostazia este un act de credință și totul este și se petrece întru Domnul, mai ales răzvrătirea împotriva Lui."

(Citatele mele sunt aproape textuale, când nu sunt chiar textuale. Mă pot bizui foarte bine pe memoria mea, iar multe dintre ele le-am pus pe hârtie, pentru mine, după citirea ciornei, în special cele despre apostazie.)

Se scuza apoi pentru digresiunea sa, care nu era deloc o digresiune, și trecea la chestiuni practice, și anume ce fel de activitate muzicală să aibă în vedere, în ipoteza că ar da urmare imboldurilor lui Kretzschmar. Îi demonstra că pentru rolul de solist virtuoz, lucru știut și recunoscut din capul locului, era pierdut, căci: "Cui i-e scris s-ajungă scai, se usucă repede", scria el, și contactul lui cu instrumentul se produsese mult prea târziu — chiar ideea însăși a unui contact cu

instrumentul îi venise prea târziu; de unde apare clar lipsa oricărei porniri instinctive în această direcție. Ajunsesse în fața claviaturii nu din imboldul de a deveni maestru, ci dintr-o misterioasă curiozitate pentru muzica însăși, dar era lipsit cu totul de acel sânge de țigan al artistului concertant, care prin muzica și sub pretextul ei se manifestă în public. Așa ceva presupunea anume calități psihice pe care nu le întrunea: nevoia unei comunicări afective cu mulțimea, nevoia de lauri, de ploconeli și lingușiri, de bezele și de ropote de aplauze. Evita expresiile care ar fi spus lucrurilor pe nume, și anume că el, chiar dacă nu ar fi fost prea târziu, era prea sfios, prea mândru, prea rece, prea solitar pentru o carieră de virtuoz.

Aceleași considerente, continua Adrian, stăteau în calea unei cariere de dirijor. După cum nu simțea nici o chemare pentru rolul de saltimbanc al instrumentului, tot așa nu era atras nici de cel de primadonă în frac și cu baghetă în fața unei orchestre, în chip de plenipotențiar, interpret și reprezentant de gală al muzicii pe pământ. În legătură cu asta îi scăpă totuși un cuvânt dintre cele socotite chiar adineaori ca spunând lucrurilor pe nume: pomeni cuvântul mizantrop. Zicea că e "mizantrop" și că în asta nu trebuia văzut nimic care să semene a elogiu. Această trăsătură, afirma el, ar fi expresia lipsei de căldură, de simpatie, de dragoste — și își puna foarte serios întrebarea dacă, asta fiind structura lui, mai putea fi vorba de a ajunge artist, pentru că asta însemna totuși să iubești și să fii iubit de lume. Și dacă sunt eliminate ambele ipoteze, aceea de solist și aceea de dirijor — ce mai rămâne? Evident, muzica în sine, făgăduiala, și logodna cu ea, laboratorul ermetic, oficina de alchimist, compoziția! Minunat! "Mă veți iniția, prietene Albertus Magnus, în învățătura teoretică ocultă, și cu siguranță, simt, știu de pe acum, cum știu puțin și din experiență, că n-am să fiu un cirac chiar nerod. Am să prind toate trucurile și servitutile, și încă lesne, pentru că spiritul meu le iese în întâmpinare, le pregătește terenul, chiar poartă în sine germenetele. Voi înnobila *prima materia* aplicându-i *magisterium*³⁵ și-o voi rafina în spirit și foc, trecând-o prin retorte și alambice. Superbă menire! Nici nu cunosc alta mai pasionantă, mai plină de taine, mai înaltă, mai profundă, mai bună, nici una care să aibă nevoie de mai puțină putere de înduplecare ca să mă câștige.

Și totuși, de ce mă previne întruna o voce lăuntrică: *O homo fuge!*³⁶ La această întrebare n-aș putea răspunde atât de deslușit pe cât ar trebui. Pot spune că: Mi-e teamă să mă juruiesc muzicii pentru că — lăsând cu totul la o parte chestiunea dacă sunt sau nu sunt înzestrat — mă-ndoiesc tare de firea mea, dacă-i făcută a mă ajuta să țin acest jurământ, întrucât sunt silit să-mi tăgăduiesc acea naivitate robustă care, după câte înțeleg, este, între altele, unul dintre atributele calității de artist, și nu între cele din urmă. În locul acestei naivități văd c-am avut parte de-o inteligență repede sătulă, și de care nu mă feresc a vorbi pentru că, martor mi-e și cerul și iadul, nici un dram de trufie nu-mi vine de pe urma ei; și această inteligență, împreună cu faptul că obolesc repede, că mi-i lesne greață de orice (de unde și durerea de cap) sunt temeiul mizantropiei și al grijii mele; ea mă va împinge, ar trebui să mă împingă, la abținere. Vedeți dar, bunul meu maestru, că deși sunt tânăr, am aflat totuși destul de multe despre artă ca să știu —

³⁵Termeni din alchimie semnificând metalul de rând care, prin aplicarea magisteriului, devenea aur sau argint, după cum era un *magisterium* alb, „micul magisterium”, sau unul roșu, „marele magisterium”.

³⁶Ferește-te, omule! (*Lat*)

și-ar fi trebuit să nu fi fost elevul domniei-voastre ca să nu fi știut — că ea depășește cu mult schematicul, convenționalul, tradiția, ceea ce se învață de la altul, trucurile, depășește cu mult acel «cum se ticluiește», dar nu se poate contesta că arta conține totuși destul de mult din toate astea și parcă văd (căci anticiparea intră și ea, din nenorocire sau din fericire, în felul meu de a fi), că eu, în fața searbădului care este armătura portantă, mortarul care cimentează chiar și o operă de artă genială, în fața a ceea ce este conținutul ei în valori curente, cultură, în fața procedeeelor rutinare în realizarea frumosului — mă voi simți stingherit, voi roși, voi obosi, mă va apuca durerea de cap, și toate astea se vor petrece foarte repede. Cât de stupid și de pretențios ar fi să vă întreb: «Înțelegeți?» Cum să nu înțelegeți! Cu pasaje frumoase se întâmplă așa: Violoncelele atacă singure o temă melancolică, visătoare, care, cu o filozofică și foarte expresivă onestitate, se întreabă despre absurditatea lumii acesteia, despre «la ce bun» atâta frământare și agitație și goană, și-atâtea cazne pentru toți. O vreme violoncelele stăruie asupra acestei enigme, clătinând din cap cu bătrânească înțelepciune, căinându-se, și, la un moment dat, în povestea lor, moment bine cumpănit, intervine, cu avânt, corul instrumentelor de suflat, trăgându-și din adânc respirația, ceea ce face ca umerii să se ridice și-apoi să cadă iar, cu un imn, în gen de coral mișcător și solemn, superb armonizat, și executat de alămuri cu o maiestate reținută, o formă înfrânată cu gingășie. Și așa, sonora melodie își face drum până în apropierea unui punct culminant pe care însă, în conformitate cu legea economiei, îl evită deocamdată, i se ferește din cale; îl menajează, se domolește, rămâne foarte frumoasă și așa, apoi se repliază, și lasă locul unui alt subiect, în formă de lied, simplu, sprinten, dar și grav, popular, cam brutal din fire la prima vedere, în realitate făcut însă cu multă istețime și acesta, amalgamat cu oarecare ingeniozitate în analiza și coloratura orchestrală, se dovedește uimitor de bogat în semnificații și sublimări. Un răstimp liedul este exploatat cu inteligență și farmec, este disecat, examinat în amănunt, transformat, una din figurile lui, răpitoare, e înălțată din registrul mediu până la culmile de nespusă magie ale domeniului violilor și flautelor, plutește-n legănare acolo sus încă puțin și-n clipa în care-i irezistibil fascinantă, chiar în clipa aceea, reintră cu gingășie alămurile, imnul în gen de coral ia din nou cuvântul, revine în primul plan, nu cu același avânt ca prima oară, și nu de la început, ci lasă impresia că melodia ar fi fost acolo de-o bucată de vreme, și începe ascensiunea către acel punct culminant de care prima oară avusese cumințenia să se ferească, pentru ca senzația de «ah!», fluxul gradat al sentimentelor să fie cu-atât mai mare, acum că-l înfruntă într-o ascensiune glorioasă, fățișă, sprijinită cu vehemență de notele de pasaj armonice ale tubei-bas, pentru ca apoi, aruncând cu satisfacție și demnitate o privire asupra operei înfăptuite, să-și ducă în cinste cântecul până la sfârșit.

Scumpul meu prieten, de ce-s oare silit să râd? Poate fi oare folosit cu mai mult gemu conformismul tradițional, pot fi mai binecuvântate trucurile? Se poate atinge frumosul cu sentimente mai bine cumpănite? Iar eu, ticăloșit, trebuie să râd, și anume la sunetele grohăite trimise-n ajutor de bombardări — vum, vum, vum — bang! —, poate că am lacrimi în ochi, dar imboldul la râs e irezistibil — parcă-i un blestem, dintotdeauna însă fenomenele cele mai bogate în mister, cele mai impresionante, mi-au stârnit râsul, și din pricina simțului meu exagerat al comicalului m-am refugiat în teologie, în speranța că ea va domoli, va pune capăt acestei slăbiciuni — pentru ca să dau aici peste un comic

imens și înspăimântător. De ce aproape toate lucrurile trebuie să-mi pară propria lor parodie? De ce trebuie să mi se pară că aproape toate, nu aproape: toate mijloacele și artificiiile artei nu mai sunt bune astăzi decât pentru parodie? — Probleme pur retorice, e-adevărat — n-ar mai lipsi decât s-aștept răspuns la ele. Și pe un om în asemenea măsură deznădăjduit și cu mutra asta de câine plouat, dumneavoastră îl socotiți «înzestrat», pentru muzică și-l chemați la ea și la dumneavoastră, în loc să-l lăsați să persevereze, smerit, în învățătura lui Dumnezeu?"

Așa glăsuia confesiunea și refuzul lui Adrian. Nici răspunsul lui Kretzschmar nu-l am în original. În hârtiile rămase de la Adrian nu l-am găsit. Probabil că l-a păstrat o vreme, dar în vreuna din mutările sau călătoriile lui, la München, în Italia, la Pfeiffering, trebuie să se fi pierdut. De-altminteri mi s-a întipărit în memorie aproape cu aceeași precizie ca și expresiile lui Adrian, chiar dacă nu mi-am luat atunci note cu privire la conținutul lui. Bâlbâitul stăruia în apelul, în îndemnurile, în ademenirile lui. Nici un cuvânt din epistola lui Adrian, scria Kretzschmar, nu-l clintise o clipă măcar din convingerea că soarta îl hărăzise pe autorul epistolei numai și numai muzicii, după care tânjea și care tânjea după el, și de care se ascundea, puțin din lașitate, puțin din cochetărie, îndărătul unor analize ale caracterului, ale temperamentului său, adevărate și acestea numai pe jumătate, așa cum se ascunsese și îndărătul teologiei, când își alesese profesia pentru prima oară, alegere absurdă. "Mofturi, Adri, — și agravarea durerii dumitale de cap e pedeapsa." Simțul comicului cu care se fălea sau de care se văita se va împăca mult mai bine cu arta decât cu ocupațiile lui actuale, artificiale, căci arta, spre deosebire de teologie, putea folosi acest simț — putea în general să folosească, mult mai bine decât credea el sau decât se prefăcea a crede, trăsăturile temperamentale respingătoare pe care și le pune în cârcă, din dorința de a se scuza. El, Kretzschmar, lăsa deschisă chestiunea de a stabili în ce măsură e vorba de autocalomniere destinată să acopere calomnierea artei; căci a înfățișa arta sub aspectul de comuniune cu mulțimea, de bezele aruncate-n vânt, reprezentații de gală, foaie pentru umflatul sentimentelor, constituia, desigur, o ușoară denaturare, și-anume una făcută cu bună știință. Din întâmplare însă, Adrian folosea, ca să se sustragă, tocmai acele însușiri de care arta are nevoie. De oameni ca el avea nevoie astăzi arta, exact de oameni ca el — și hazul, farsa ipocrită pe care o juca, tocmai aici se ascundea: că Adrian știa foarte bine lucrul acesta. Răceala, inteligența "repede sătulă", simțul searbădului, oboseala, tendința spre plictiseală, greața, toate erau tocmai potrivite să ridice înzestrarea la nivelul vocației. De ce? Pentru că ele constituie numai în parte trăsături caracteristice individului luat în particular, iar în parte de natură supraindividuală, expresie a unui sentiment colectiv al uzurii și epuizării istorice a mijloacelor de exprimare artistică, a plictiselii ivite din pricina lor, și a năzuinței după căi noi. "Arta merge înainte, scria Kretzschmar, și anume cu ajutorul personalității, este produsul și unealta timpului, și în ea elementele obiective și subiective se întrunesc și se contopesc până la confundare, până iau unele formația celorlalte. Necesitatea vitală de progres revoluționar și de înfăptuire a noului, inerentă artei, o împinge să recurgă la vehicularea celor mai puternice sentimente subiective, pentru care mijloacele artistice încă în circulație «sunt perimate», «nu mai au nimic de spus», «sunt imposibile», și se folosește de cele aparent nevitate, de oboseala personală, de plictiseala intelectuală, de dezgust lucid pentru «cum se ticluiește», de afurisita de înclinare de a vedea lucrurile în lumina propriei lor parodii, de «simțul comicului» — vreau să spun: voința de

viață și de progres a artei își pune masca acestor caracteristici individuale lăncede și decolorate ca să se manifeste, să se obiectiveze, să se împlinească în ele.

Toate astea ți se par prea multă metafizică? N-am spus decât strictul necesar, numai adevărul — adevărul pe care în fond dumneata îl cunoști foarte bine. Grăbește-te, Adrian, și decide-te! Eu aștept. Ai împlinit douăzeci de ani, și mai sunt o mulțime de șiretlicuri de-ale meșteșugului pe care trebuie să le-nveți", și ca să te stimulez, adaug că sunt destul de grele. E mai bine să te-apuce durerea de cap de pe urma exersării de canoane, fugi, contrapunct, decât de pe urma combaterii argumentelor kantiene de combatere a dovezilor existenței lui Dumnezeu. De ajuns cu celibatul dumitale teologic!

«Fecioria-i de preț mare, dar făt tot trebuie să facă, Altfel e ca țărna stearpă»."

Scrisoarea se încheia cu acest citat din *Heruvimul pelerin* și când mi-am ridicat ochii de pe ea am întâlnit surâsul malițios al lui Adrian:

— Nu-i rău parat, ce zici? m-a întrebat el.

— Nu-i rău deloc, i-am răspuns.

— Știe ce vrea, a continuat Adrian, și-i destul de rușinos pentru mine, că eu nu prea știu.

— Cred că și tu știi, i-am spus.

Pentru că într-adevăr nu găsisem în scrisoarea lui, nicăieri, un adevărat refuz — dar firește, nici nu crezusem că "făcea mofturi". Incontestabil că nu acesta e cuvântul potrivit să ilustreze voința sa de a vedea dificultățile în luarea acestei hotărâri și de a aprofunda totul prin îndoieli. Prevedeam, cu emoție, de pe-atunci, că hotărârea va fi luată, și în convorbirea ce a urmat, despre viitorul nostru, al amândurora, era ca și luată. În orice caz, drumurile noastre se despărțeau. Cu toată miopia mea pronunțată, fusesem găsit apt pentru serviciul militar și intenționeam să-mi fac anul de militărie imediat, la Regimentul 3 artilerie de câmp de la Naumburg. Adrian, la rândul lui, pentru nu știu ce motive, fie din pricina debilității, fie din pricina obișnuirilor lui dureri de cap, fusese scutit pe timp nedeterminat și își mărturisise intenția de a petrece vreo câteva săptămâni la fermă, la Büchel, pentru a se sfătui, cum spunea el, cu părinții în privința schimbării profesiei. Se putea deduce că avea de gând să le-o prezinte ca și cum ar fi vorba de trecerea de la o universitate la alta — într-o anumită măsură, sub aspectul acesta vedea el lucrurile. Voia — urma să le spună — "să scoată ceva mai mult în prim plan" preocupările sale legate de muzică și deci să aleagă orașul în care activa mentorul muzical al anilor lui de școală. "Pur și simplu evita să le declare că renunță la teologie. De fapt, intenția lui era de a se înscrie și la universitate, să audieze cursurile de filozofie, ca să-și poată da doctoratul în această specialitate.

La începerea semestrului de iarnă al anului 1905 Leverkühn se duse la Leipzig.

XVI

Nu mai e desigur nevoie să spun că despărțirea noastră a fost rece, reținută, ca manifestare exterioară. De abia dacă am ajuns să ne privim ochi în ochi și să ne strângem mâna. De prea multe ori ne despărțisem în puțina noastră viață și iar ne întâlnisem, pentru ca această strângere de mână să fi devenit între noi un obicei. Leverkühn părăsi Halle cu o zi înaintea mea, seara o petrecusem împreună, numai în doi, la un teatru, fără băieții de la "Winfried", urma să plece a doua zi dimineață și ne-am

luat rămas bun pe stradă, cum mai făcusem de sute de ori, fiecare apucând-o în altă parte. Eu nu m-am putut abține, am accentuat cuvintele de rămas bun rostindu-i numele — numele de botez, cum era și firesc. El nu. N-a spus decât "*so long*" — rămăsese cu expresia asta de la Kretzschmar și n-o folosea decât în zeflema, ca citat, și avea, de altfel, pentru citat, pentru aluzia verbală la ceva sau la cineva, o predilecție pronunțată; adăuga apoi o glumă pe seama episodului marțial de viață care mă aștepta și își văzu de drum.

Avea dreptate să nu ia prea în tragic despărțirea. Peste un an cel mult, după ce va fi expirat serviciul meu militar, tot aveam să ne-ntâlnim undeva. Și cu toate astea, într-o anumită măsură era o cotitură, se încheia o epocă, alta începea, și chiar dacă Adrian lăsa impresia că nu-i acorda nici o importanță — eu îmi dădeam seama de eveniment cu o oarecare melancolie și tulburare. Prin faptul că fusesem împreună la Halle prelungisem, ca să zic așa, perioada anilor noștri de școală; trăisem acolo aproape la fel ca la Kaisersaschern. Nici vremea în care eu eram student și el mai mergea încă la liceu nu putea fi comparată cu schimbarea ce începea acum. Atunci îl lăsasem în cadrul familiar al orașului natal și al liceului, și în orice clipă știam unde e. De abia acum, așa mi se părea, viața noastră se schimba, fiecare dintre noi își începea existența pe cont propriu, și tot ce-mi părușe atât de necesar (chiar dacă inutil) avea să ia sfârșit, și, repet, din acel moment n-aveam să mai știu ce face și prin ce trece, n-aveam să mai fiu lângă el, să pot avea grijă de el, să nu-l scap din ochi, ci trebuia să-l părăsesc tocmai în clipa în care observarea vieții lui — cu toate că n-aș fi putut schimba nimic, asta e sigur — mi se părea și mai de dorit, și-anume în clipa când părăsea cariera științifică, "arunca Sfânta Scriptură sub bancă", pentru a folosi această expresie, și se azvârlea în brațele muzicii cu trup și suflet.

Era o hotărâre importantă și, după mine, purta o stranie pecete de fatidic, anula întrucâtva perioada de timp intermediară, înnodea la un loc momente îndepărtate din viața noastră în comun, momente a căror amintire mai era încă vie: ceasul, când îl găsisem pe băiat încercând armoniul unchiului său, și, mai înainte, canoanele cântate de noi cu Hanne-rândășoica, în curte, sub tei. Hotărârea asta făcea să-mi crească inima de bucurie — dar în același timp mi se și strângea de teamă. Senzația ce o încercam aș putea s-o compar cu crisparea pe care, copil, o ai în tot trupul când te dai în leagăn și te-avânți prea sus, senzație amestecată și cu chiotul de izbândă, și cu spaima zborului. Justețea, necesitatea, caracterul reparator al pasului său, faptul că teologia fusese o eludare, o disimulare, toate astea erau foarte limpezi pentru mine, și eram mândru că prietenul meu nu mai stă la îndoială să mărturisească adevărul său. Fusese, firește, nevoie de oarecare persuasiune, ca să ajungă la această recunoaștere și, independent de rezultatele extraordinare pe care mi le promisesem de pe urma ei, în toată prieteneasca mea neliniște socoteam liniștitor să-mi pot spune că în acest proces n-am avut nici un fel de contribuție — cel mult poate că-i fusesem de oarecare ajutor printr-o anume atitudine fatalistă, prin cuvinte cum ar fi: "Cred că știi tu singur"...

Redau mai jos o scrisoare primită de la el după două luni de la încorporarea mea la Naumburg, și pe care am citit-o cu sentimentele încercate poate de o mamă când primește vești de felul acesta de la fiul ei, numai că, bineînțeles, unei mame cuviința cere să-i ascunzi asemenea lucruri. Cu vreo trei săptămâni în urmă, fără să-i fi aflat încă adresa, îi scrisesem la Conservatorul Hase, pe numele domnului Wendell Kretzschmar, și-i povestisem despre condițiile noi, aspre în care trăiam,

rugându-l să fie bun să-mi scrie și el, pe scurt măcar, ca să-mi pot face o idee cum se aranjase, cum se simțea în marele oraș și cum își organizase studiile. Anticipând, spun doar că stilul arhaizant folosit de el în răspuns e, firește, o parodie, o aluzie la caraghioslăcurile de la Halle, la elucubrațiile lingvistice ale lui Ehrenfried Kumpf — dar în același timp o expresie a personalității sale, o revelare a înclinațiilor sale stilistice, o manifestare a formelor și structurii sale lăuntrice care recurgeau la parodie pentru a se disimula și a se realiza, la adăpostul ei, într-un mod profund caracteristic. Scria:

"Lipsea în vinerea de după Intrarea în Biserică, 1905, a 27-a casă de pe Peterstrasse

Preacinstite, preaînvățate, iubite și binevoitor Domine Magister și Ballisticus!

Bucuros cătăm a vă spune mulțămirea noastră pentru grija ce domnia-ta ne-arată, și pentru răvaș, în care de-ale domniei-tale făloase, și năroade, și aspre îndeletniciri și de-al domniei-tale săpunit și țesălat și bușumat și pușcat mult grăitor și tare cu haz ne-ați dat veste. Toate aste, din suflet ne-au poftit a râdere, mai cu osebite rohmistrul care, cu toate că scărmănându-te și ocărându-te, pesemne că în mare cinstire și prețuire ține înalta domniei-tale învățătură și ispravă, dacă la cantină silitu-ai fost să-i lămurești ale stihurilor măsuri în picioare și *morae*³⁷, el ajungând a crede că astă știință culme a fi și sămn de noblețe spirituală. Întru aceea, de mă voi învrednici, voi răspunde, istorisindu-ți o poznă și-o bazaconie de mai mare ocară, ce mie mi s-a întâmplat, aice, spre a avea și tu a râdere și a te minuna. Numai că dintru-ntâi să-ți spun din inimă prietenoasă și voitoare de bine nădejdea mea că înduri voios și poate chiar bucuros bătaia cu nuiele și că la cuvenita vreme vei trage din ea folos în a te găti cu bumbi și fireturi de rohmistru la glotași.

Pe-aice merge acu o vorbă: «În Țal-de-Sus de te încrezi, oameni și locuri bine de vezi, nimănu-i a dăunat ». Pe malurile Pleissei și-ale Parthei și-ale Elsterului, fără tăgadă că altă viață se duce și altfel bate sângele-n vine decât pe Saale, și asta pentru că mare mulțime de popor adunatu-s-a aice, ce trece de șapte sute de mii, lucru care din capul locului îndeamnă la o anume simpatie și îngăduință, și însuși profetul, când fu vorba de păcatul Ninivei, arătat-u-s-a mișcat în inimă și vădit-a înțelegere aplecată cătră haz când a zis oarecum dezvinovățindu-se: «Atât de mare oraș, cu o mie de sute de oameni în el și mai bine...» Poți să-ți închipui cum stau lucrurile când e vorba să arăți îngăduință la șapte sute de mii și mai ales la vreme de târg, din care gustat-am de curând o probă, ca unul ce eram nou-venit și nimerisem la cel de toamnă, când năpădesc mulțimi nemăsurate din toate colțurile Europei, și din Persia, și din Armenia, și din alte țări asiatice.

Nu că Ninive asta de-aice mi-ar plăcea cine știe ce, nici vorbă că nu-i ăl mai frumos oraș al țării mele, Kaisersaschern e mai fălos, dar ușor îi e a fi frumos și vrednic, că nimica nu-i e de trebuință pentru asta, decât doară a fi vechi și liniștit, și fără de zvâcnire. Tare cu măreție-i durată, Lipsa asta a mea, parc-ar fi zidită cu pietre dintr-o giucărie din cele scumpe, și norodul grăiește într-o limbă a naibii de necioplită, din care pricină mult șovăie omul naintea fiecărei dughene pân a se așeza la vro tocmală — e ca și cum blajinul și adormitul nostru grai din Turingia s-ar

³⁷Unitate metrică alcătuită din mai multe picioare (*lat*).

fi trezit la o neobrăzare și spurcăciune cât a șapte mii de sute de oameni la un loc, ce au falca de jos proțăpită înainte, groaznic, groaznic, dar din mila Domnului, îs fără gând rău, ba aş zice chiar îndulcit cu câte-o vorbă de batjocură de sine, ce și-o pot răbda, socotind că inima lor bate la fel cum bate a lumii întregi. *Centrum musicae*, *centrum* al tiparnițelor și al legătoriilor de bucoavne, mult-luminată universitate — ce de altminteri în tare multe lăcașuri e împărțită: așezarea cea de căpetenie se află în piața lui August, biblioteca e lângă Gewandhaus³⁸, iar feluritele facultăți își au, fiecare, zidire deosebită cum cea de filozofie la Casa Roșie de pe Promenadă, iar cea de învățatură pravilelor la Colegiul Sfintei Fecioare, pe strada mea, Peterstrasse, unde, proaspăt descins de la gara a mare, și în cea dintâi umblare prin ulițele târgului, găsit-am fără zăbavă adăpost și găzduire cuviincioasă. Fiind numai puțin după-amiază, îmi lăsaî cufărul la magazia gării, pornii ca dus de mână într-acolo, citii o țidulă pe-un burlan, trăsei de clopoțel și căzui lesne la învoială cu proprietăreasa grăsună bine și cu grai diavolesc, pentru amândouă odăile de la catul de jos. Era încă destul de devreme, așa că mai avui timp, împins cum eram de pofta nou-sositului, să mă preumblu și să cutreier aproape tot orașul — de data asta cu-adevărat călăuzit, și anume de hamalul ce se dusesse să-mi aducă de la gară cufărul: de la el ajung de-a dreptul la năzbâtia și spurcăciunea despre care am pomenit, și poate că am să mai vorbesc despre ea.

Nici în privința clavicembalului nu s-a lăsat grăsună greu; îs obișnuiți p-aice. Dar nici n-o asurzesc cine știe ce, pentru că în timpul de față mai mult de laturi teoretice mă țin și de bucoavne și scriptologhie, de *harmonia* și *punctum contrapunctum*, pe de-a-ntregul după cum mă duce capul meu, vreu să zic: sub oblăduirea și judecata lui *amici* Kretzschmar, căruia tot ce-am studiat și elaborat îi supun la fiecare două zile spre încuviințare sau muștrare. Tare m-a mai strâns la piept bătrânul și s-a bucurat de venirea mea, văzând că nu i-am știrbit nădejdea ce în mine și-o pusese. Nici nu vrea s-audă de conservator în ce mă privește, nici de cel mare, nici de cel al lui Hase, la care-i și el dascăl; n-ar fi, după spusa lui, atmosfera potrivită pentru mine, ci mai curând ar trebui să mă iau după taica Haydn: el nicicând n-a avut preceptor, ci și-a făcut rost de *Gradus ad Parnassum*³⁹ al lui Fuchs și de ceva muzică de pe vremea d-atunci, mai cu osebite de-a lui Bach cel din Hamburg, și s-a apucat să-nvețe cu destoinicie meșteșugul după ea. Între noi rămână vorba, învățatul armoniei tare mă-ndeamnă la căscat, dar cum la contrapunct prind îndată viață, sunt în stare, în acest magic domeniu, de tot felul de pozne amuzante, și cu o voluptate afurisită rezolv la nesfârșit probleme; am gata un întreg morman de studii caraghioase de canoane și fugi, pentru care magistrul mult m-a lăudat. E-o trudă rodnică ce-ndeamnă la fantezie și la născocire, în vreme ce jocul de domino cu acordurile fără temă nu-i, după cât mă duce pe mine capul, de nici un folos lumii. Oare toate astea întârzieri, note de pasaj, modulații, pregătiri și rezolvări nu se învață mai bine din practică și din auzite, din încercat și din aflat, decât din carte? Și-n afară de asta și *per aversionem*⁴⁰, e o nerozie astă separație mecanică a contrapunctului de armonie, de vreme ce ele se întrepătrund atât de indisolubil încât nu le poți învăța pe fiecare deosebit, pentru sine, ci numai întregul, și-anume Muzica — dacă poți, firește.

³⁸Celebră sală de concerte din Leipzig

³⁹*Trepte către Parnas*, celebru manual de învățare a contrapunctului (*lat*).

⁴⁰în general (*lat*).

Așa că-s silitor, *zelo virtuti*⁴¹, ba chiar aproape prea împovărat și copleșit de materii, întrucât la școala înaltă mai audiez și istoria filozofiei la Lautensack, și enciclopedia științelor filozofice precum și logica, la ilustrul Bermeter. — *Vale. lam satis est*⁴². Cu aste zise, te las în seama milostivului Dumnezeu, să te ocrotească, pre domnia-ta precum și toate inimile neprihănite. «Umila dumneavoastră slugă», se zicea la Halle. — Cât despre festa și pozna și despre cele întâmplăte între mine și Satana, ți-am zgândărit prea mult curiozitatea: n-a fost mai nimic, decât că hamalul acela, în ziua dintâi, pe-nserat, m-a-mpins pe calea rătăcirii — era un nătărău, încins la brâu c-o funie, c-o șapcă roșie pe cap, cu plăcuța de alamă, purta pelerină de ploaie, vorba-i era diavolească, așa cum e la toată lumea p-aici, și-avea falca de jos proțăpită înainte, aducea, E de departe, cred eu, cu Schleppfuss al nostru, din pricina bărbuței, ba dacă stau și mă gândesc îi semăna chiar bine, sau poate că numai amintirea mea l-a făcut să semene — altminteri arăta mai voinic și mai împlinit, de pe urma băuturii. S-a dat și drept călăuză de străini și ca atare-l arăta și plăcuța de alamă și cele două-trei fărâme de englezească și franțuzească rostite ca vai de lume *peautiful puilding*⁴³ și *antiquide exdremement inderessant*.⁴⁴

Vorba e, am căzut la învoială, și două ceasuri bătute nătărăul m-a tot purtat și mi-a tot arătat de toate și peste tot, biserica Sfântul Pavel cu minunata-i galerie, biserica Sfântul Toma, în amintirea lui Johann Sebastian, și mormântul lui din biserica Sfântul Ioan, unde se află și monumentul Reformei, și noul Gewandhaus. Era veselie mare pe străzi pentru că, precum mai nainte pomenit-am, târgul de toamnă se afla încă în toi și fel de fel de flamuri și banderole, reclame de blănuri și de alte mărfuri atârnav de la ferestre pe zidurile caselor, și mare omenire furnica pe toate ulițele, mai cu osebie în miezul orașului, pe lângă primăria cea veche, unde nătărăul mi-a arătat reședința regală și pivnițele lui Auerbach și turnul cetății Pleissenburg, singurul care mai stă încă-n picioare — aici purtat-a Luther disputa cu Eck. Și abia după aceea dădurăm peste gloata și vălmășeala de pe ulicioarele strâmte din dosul arhaicei piețe cu acoperișurile în povârniș iute, ulicioare legate-ntre ele cruciș și curmeziș, prin curți și ganguri acoperite, în care răspundeau magazine și pivnițe, un adevărat labirint, toate înțesate cu mărfuri până-n vârf, și oameni ce se-mbulzesc și se uită la tine cu ochi exotici și vorbesc graiuri din care n-ai auzit în viața ta o iotă. Era, pe drept cuvânt, emoționant și simțeați zvâcnind în pieptul tău pulsul omenirii.

Încetul cu încetul se lăsa întunericul, luminile începură să se aprindă, ulițele se goliră; eram ostenit și flămând. Atunci îi zic călăuzei să-mi arate un birt, la urma urmei, să-mbuc și eu ceva. Unul bun? face el și clipește. Bun, zic eu, dacă nu-i prea scump. Și unde mă duce în fața unei case, pe-o ulicioară în dosul Străzii Mari — avea parmaclâc cu marginea de alamă la treptele de la ușă și lucea ca plăcuța lui, și deasupra ușii un fanar roșu, roșu întocmai ca șapca nătărăului. Îi plătesc, îmi urează poftă bună, și dus a fost. Eu trag clopoțelul, ușa se deschide de la sine, și înăuntru îmi iese înaintea o madamă gătită, împopoțonată, cu obraji ca stafida, cu un șirag de mărgelă ca de ceară la culoare, pe straturi de grăsime, și mă salută cu grații aproape pudice, gângurind încântată și drăgălașă, ca unui musafir de mult așteptat,

⁴¹Năzuiesc cu patimă către virtute — muncesc cu râvnă (*lat*).

⁴²Rămâi sănătos. Atâta ajunge (*lat*).

⁴³Clădire frumoasă (*engl. incorectă*).

⁴⁴Antichitate foarte interesantă (*fr. incorectă*).

poftindu-mă, printre perdele grele de catifea pe care le dădea la o parte ploconindu-se, într-o încăpere sclipitoare, bogat tapisată cu belacoză, cu un policandru mare de cristal, cu candelabre de perete în dreptul oglinzilor și al canapelelor de mătase, unde-mi tronau nimfe, fecioare ale desfrâului, vreo șase sau șapte, cum să zic, niște morfe, niște libelule, niște esmeralde prea puțin veșmântate, străveziu veșmântate, în valuri diafane, horbote și paiete, unele cu părul lung și despletit, altele tunse scurt cu bucle și cârlionți, cu sâni ca niște emisfere, goi și pudrați, cu brățări late pe brațe și care mi te priveau cu niște ochi încinși de poftă și nerăbdare.

La mine se uitau, nu la tine. Nătărăul mă băgase-ntr-o casă deocheată! Mi-ascund emoția încremenit, privesc în jur și văd un pian deschis, un prieten, mă reped furtună peste covor drept la el și, din picioare, atac două-trei acorduri, le mai știu și-acum pentru că aveam ideea sonoră în gând, o modulație din si major în do major, un interval de-un semiton luminându-se ea în ruga sihastrului în finalul la *Freischütz* când intră timpanul, trompetele și oboii pe acordul de cvartă și sextă în do. Asta am știut-o mai târziu, atunci nu știam, ci am atacat așa, într-o doară. În vremea asta numai ce s-apropie de mine o ochșică, într-o corseletă spaniolă, cu nasu-n vânt, cu gura mare și ochii ca migdala, Esmeralda, și cu brațul mi-atinge leneș obrazul. Mă-ntorc, zvârl scaunul deoparte cu genunchiul, îmi croiesc drum îndărăt peste covor prin iadul desfătărilor, pe lângă țața flecară, trec prin vestibul și cobor treptele în stradă fără să ating măcar parmaclâcul de alamă. Asta-i tot ce mi s-a-ntâmplat, un moft la urma-urmei, pe care ți l-am povestit pe îndelete în schimbul celor cu majurul cu gură mare ce-ți soarbe învățătura în ale *artis metrificandi*⁴⁵. Aceste fiind zise, amin și rugați-vă pentru mine! Pân acum am ascultat doar un singur concert la Gewandhaus, cu A Treia de Schumann ca *pièce de résistance*. Un critic de pe vremea lui elogia «cuprinzătoarea concepție despre lume» a acestei muzici, ceea ce are un iz de pălăvrăgeală lipsită de obiectivitate și stârnește, de altminteri, un râs grozav clasicștilor. Dar avea totuși un oarecare sens, pentru că ea caracterizează o ridicare în rang pe care muzica și muzicienii o datorează romantismului. El a emancipat muzica, a scos-o din sfera unui specialism mărginit de fanfară comunală și a pus-o în contact cu lumea vastă a spiritului, cu mișcarea universală artistică și intelectuală a epocii — asta nu trebuie s-o uităm niciodată. Toate acestea pornesc de la ultima perioadă a lui Beethoven și de la polifonia lui și găsesc extraordinar de Semnificativ faptul că adversarii romantismului, adică ai unei arte ce părăsește domeniul sujet muzical pentru a se situa pe un plan cerebral general. Mulți au fost cei care au criticat și au deplâns constant evoluția beethoveniană târzie. Gânditu-te-ai vreodată cât de altfel, cât de mult mai îndurerată și mai grea de semnificație apare individualizarea vocală în operele târzii ale lui Beethoven față de muzica sa mai veche, unde e tratată mai savant? Există unele sentințe care, prin grosolănia lor ce compromite grav pe emitent, te fac să râzi. Händel spunea despre Gluck : «Bucătarul meu se pricepe la contrapunct mai bine decât el», apreciere de confrate care-mi place grozav.

Cânt mult Chopin și citesc despre el. Îmi place angelicul din făptura lui, care-mi amintește de Shelley, caracterul straniu, misterios, învăluit, impenetrabil, evaziv, deloc aventurist al existenței sale, acel nu-vreau-să-știu-de-ni-mic, acel refuz al experienței concrete, sublimul incest al artei sale de-o fantastică delicatețe și seducție. Cât de

⁴⁵Arta versificației (*lat*).

elocvent se rostește în favoarea acestui om prietenia profund atentă a lui Delacroix, care-i scria: «*J'espère vous voir ce soir, mais ce moment est capable de me faire devenir fou*»⁴⁶. Totul e cu puțință la acest Wagner al picturii! Dar sunt, la Chopin, unele semne care îl prevestesc pe Wagner și mai mult decât atât, îl depășesc, nu numai sub aspectul armonic, ci și psihic în general. Ia de pildă Nocturna în do diez minor opus 27 no. 2 și intermediul care se desfășoară după schimbarea enarmonică din do diez în re bemol major. Ele depășesc în eufonie disperată toate orgiile din *Tristan* — și asta în intimitatea pianistică, nu în marea bătaie a voluptății, și fără caracterul de *corrida* al unei mistici teatrale robustă în toată decăderea ei. Ia, mai ales, ironia lui în raporturile cu tonalitatea, felul lui de a fi vexant, reticent, negator, divagant, felul de a zeflemisi semnele de alterație. Te duce departe, amuzant, emoționant de departe..."

Scrisoarea se încheie cu exclamația "*Ecce epistola!*"⁴⁷. Și e adăugat: "Că o vei distruge imediat se înțelege de la sine". Semnătura e o simplă inițială, aceea a numelui de familie, L., nu A.

XVII

Dispoziția lui categorică de a distruge scrisoarea asta n-am respectat-o — cine-ar putea să ia în nume de rău așa ceva unei prietenii care-i în drept să-și revendice epitetul pe care Delacroix l-a găsit pentru prietenia sa cu Chopin, "profund atentă"? La început nu m-am supus dorinței lui, fiindcă simțeam nevoia să citesc și să recitesc mereu hârtia pe care o parcursesem doar în grabă prima oară — ci o făceam nu atât pentru lectura în sine cât ca să-i studiez stilul și psihologia, dar cu vremea am căpătat sentimentul că pierdusem clipa distrugerii; mă deprinsesem să o consider ca pe un document din care indicația de a-l distruge era o parte integrantă, astfel că însuși caracterul lui, ca să zic așa documentar, o anula.

Din capul locului un lucru era cert: indicația finală nu fusese motivată de scrisoarea întreagă ci numai de o parte, așa-numita festă și poznă, întâmplarea cu funestul hamal. Dar judecând lucrurile: partea asta era toată scrisoarea; din pricina ei fusese scrisă — nu pentru ca să mă amuze pe mine; nici vorbă că Adrian știa că pentru mine festa n-avea nimic amuzant; o scrisese ca să se descarce de o impresie zguduitoare, și eu, prietenul din copilărie, eram singurul în stare să înțeleg așa ceva. Tot restul era adaos, înveliș, pretext, tăgădare și, după aceea, o acoperire limbută cu *aperçu*⁴⁸-uri de critică muzicală, ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Ca să folosesc un termen foarte obiectiv, tot interesul se concentrează asupra *anecdotei*; ea se conturează din capul locului undeva în fundal, se anunță din primele rânduri și e mereu amânată. Nerelată încă, ea încearcă să se strecoare în gluma cu marele oraș Ninive și în vorbele sceptice și îngăduitoare ale profetului. E cât pe-acți să fie povestită atunci când pomenește pentru prima dată de hamal — dar iar dispare. În aparență scrisoarea se încheie înainte de povestirea anecdotei — "*Iam satis est*" — ca și cum autorul ar fi pierdut-o din vedere, ca și cum numai citarea formulei de salut a lui Schleppfuss i-ar fi reamintit-o, și este relatată "la

⁴⁶Nădăjduiesc să vă văd diseară, dar clipa asta e în stare să mă împingă la nebunie (*fr.*)

⁴⁷Iată scrisoarea (*lat.*)

⁴⁸Observații (*fr.*)

repezeală", ca să zic așa, cu stranii aluzii la știința despre fluturi a tatălui său, dar nu trebuia să constituie finalul scrisorii, ci i se agață considerațiuni despre Schumann, despre romantism, despre Chopin, care vădit că urmăresc să-i scadă din pondere, s-o întoarcă în uitare — sau, mai bine, poate, să lase, din mândrie, impresia că ar urmări acest scop; căci nu pot să cred că exista într-adevăr intenția ca eu, cititorul, să trec peste miezul scrisorii.

Încă de la a doua lectură mi s-a părut tare ciudat că stilul, pastșa sau adaptarea personală la germana veche a lui Kumpf ține numai până ce se încheie povestirea aventurii, iar apoi e lăsat baltă, astfel că paginile finale sunt complet lipsite de culoarea lui și au o ținută lingvistică absolut modernă. Nu rămâi oare cu impresia că tonul arhaizant, o dată așternută pe hârtie povestea ducerii în ispită, își împlinise rostul și că după aceea autorul epistolei renunțase la el, nu atât pentru că nu-i era adecvat considerațiunilor finale menite să abată atenția în altă parte, cât pentru că recursese la acest stil din capul locului numai ca să-l poată folosi la relatarea poveștii, căreia îi dădea, cu ajutorul lui, atmosfera cuvenită. Și ce atmosferă? Am s-o spun, oricât ar părea de puțin potrivit unei farse calificativul pe care-l am în minte. Era atmosfera religioasă. Pentru mine totul devenea limpede: datorită afinității ei istorice cu problemele religiei, Adrian alesese germana din vremea Reformei pentru o scrisoare ce trebuia să mă pună la curent cu această poveste. Altminteri, fără jocul acesta, cum ar fi putut el strecura cuvintele pe care totuși le voia scrise "Rugați-vă pentru mine!"/>Nu se poate da un exemplu mai bun de citat luat drept acoperire, de parodie luată drept pretext, și imediat înainte mai e o expresie care m-a zguduit încă de la prima lectură și care nici ea nu are nimic comun cu umorul, ci poartă o amprentă categoric mistică, deci religioasă: expresia "iadul desfătărilor".

Puțini sunt cei care se vor fi lăsat înșelați de răceala analizei la care am supus, și acum și atunci, scrisoarea lui Adrian, și-și vor da seama de sentimentele reale cu care o citeam și o reciteam. E necesar ca o analiză să dea aparența răcelii, chiar și atunci când are loc într-o stare de profundă emoție. Pentru că eram emoționat; ba mai mult chiar, îmi ieșisem din fire. Mânia mea împotriva fetei obscene pe care i-o jucase acel Schleppfuss bețiv și grosolan n-avea margini — și rog pe cititor să nu vadă în asta o trăsătură a propriei mele persoane, un semn distinctiv al pudibunderiei mele — n-am fost niciodată un pudibund și dacă mie mi s-ar fi întâmplat să fiu dus de nas la Leipzig, aș fi știut cum să ies cu fața curată; ci îl rog să afle caracterizate în sentimentele mele făptura și natura lui Adrian, pentru care, firește, cuvântul "pudibund" ar fi de asemenea ridicol, absolut nelalocul lui, și ar fi trebuit să-i poată inspira și necioplitului circumspecție și sfială, și dorința de a-l proteja și menaja.

La emoția mea contribuia, nu în mică măsură, faptul că îmi relatase aventura, și asta la câteva săptămâni după ce se petrecuse, ceea ce însemna încălcarea unei discreții altminteri absolute, întotdeauna respectată de mine. Oricât ar putea suna de ciudat, ținând seama de vechea noastră camaraderie — domeniul iubirii, al sexului, al cărnii n-a fost niciodată atins în convorbirile noastre într-o formă cât de cât personală și intimă; niciodată el n-a pătruns în tema discuțiilor noastre altfel decât prin intermediul artei și literaturii, în legătură cu manifestările pasiunii în sfera spirituală, și atunci Adrian emitea formulări obiective și informate care lăsau persoana lui complet în afara chestiunii. Cum să nu fi cuprins, un spirit ca al său, și acest element îl înglobase; despre asta făcea dovadă suficientă faptul că reproducea

unele învățături luate de la Kretzschmar despre rolul, deloc de disprețuit, al senzualității în artă și nu numai în artă; apoi unele dintre observațiile sale referitoare la Wagner, sau unele mărturisiri spontane, când vorbea, de pildă, despre nuditatea vocii umane și despre cum era ea compensată cerebral în formele artistice atât de rafinate ale muzicii vocale vechi. Nimic, în toate astea, din nevinovăția feciorelnică, era o dovadă de considerare lucidă, liberă și detașată a universului poftelor. Dar iarăși, nu pentru *mine* era caracteristic, ci pentru *el*, faptul că de fiecare dată când convorbirea lua o astfel de întorsătură, simțeam în forul meu interior ceva ca un șoc, o consternare, o ușoară crispare lăuntrică. Era, ca să mă exprim emfatic, ca și cum ai fi ascultat un înger disertând despre păcat; nici acesta nu putea fi suspectat de frivolitate sau de nerușinare și nici că ar face, banal, haz pe socoteala temei, și totuși, cu toată considerația pentru dreptul său spiritual de a-și permite una ca asta, te-ai fi simțit jignit și ai fi fost ispitit să-l rogi: "Taci, dragul meu! Prea sunt pure buzele tale și severe, pentru asemenea lucruri".

Repulsia lui Adrian față de grosolăniile lascive era mai mult decât evidentă și-i cunoșteam perfect expresia reticentă, disprețuitoare și dezgustată când o asemenea eventualitate doar apărea la orizont. La Halle, în cercul "Winfried", această delicatețe a lui fusese mai mult sau mai puțin la adăpost de atacuri; buna-cuviință ecleziastică obliga — cel puțin în cuvinte — la reținere. Despre neveste, femei, fete, legături de dragoste, nici vorbă nu era printre condiscipoli. Nu știu cum se comportau ei în realitate, teologii noștri, sub acest aspect, și dacă își păstrau, toți, castitatea în vederea unei căsătorii creștinești. În ce mă privește, mărturisesc fără șovăire că gustasem din fructul oprit și avusesem vreo șapte sau opt luni raporturi cu o fată din popor, fiica unui dogar — legătură pe care cu destulă greutate am încercat s-o țin ascunsă față de Adrian (cred însă că el nici n-a băgat de seamă), și că după acest interval am rupt-o cu binișorul cu fata, pentru că era tare redusă și incultă și tare mă plictisea; nu aveam nimic să ne spunem decât un singur lucru, mereu același. Nu atât clocotul sângelui cât curiozitatea, vanitatea și dorința de a traduce în practică libertatea anticilor în raporturile sexuale, care făcea parte din convingerile mele teoretice, m-au îndemnat la această legătură.

Or tocmai acest element, al unei plăceri spirituale la care năzuiam, ce-i drept, puțin cam pedant, lipsea cu desăvârșire din atitudinea lui Adrian față de sfera în chestiune. Nu vreau să vorbesc de reținerea creștinească și nici să folosesc, în cazul de față, parola "Kaisersaschern", moralistă și mic-burgheză și impregnată, în parte, de medievala teamă de păcat. Ar satisface adevărul în prea mică măsură și n-ar fi suficient ca să evoce grija afectuoasă, oroarea față de cel mai mic rău ce i s-ar putea întâmpla pe care mi le insufla atitudinea lui. Dacă nu puteai — și nici nu voiai — să ți-l imaginezi într-o situație "galantă", era din cauza armurii de inocență, de puritate, de mândrie intelectuală și de ironie glacială în care era îmbrăcat și care-mi era sfântă — sfântă într-un fel anume, dureros și, în taină, umilitor. Pentru că doare și umilește — nu pe cei răi, poate — gândul că viața cărnii e lipsită de inocență, că instinctul nu cruță nici cea mai cerebrală dintre mândrii, că trufia, chiar și cea mai semeată, trebuie să plătească naturii tributul ei, așa că nu-ți mai rămâne decât să speri că această umilire într-o omenesc și prin aceasta într-o animalic, ar putea, cu voia Domnului, să se împlinească în forma ei psihică cea mai elevată, cea mai frumoasă, mai nobilă, învăluită în afectuoasă abnegație și sensibilitate purificatoare.

Trebuie să mai adaug că tocmai cazurile ca acela al prietenului

meu îngăduie cele mai puține speranțe. Înfrumusețarea, învăluirea, înnobilarea despre care vorbeam, sunt opera sufletului, instanță mediatoare, cu un puternic suflu poetic, în care cerebralul și instinctivul se întrepătrund și, într-un anume mod, iluzoriu, cad de acord — un plan de viață, un strat, sentimental în adevăratul înțeles al cuvântului, cu care, mărturisesc, omenia mea se împacă foarte bine, dar care nu-i făcut să mulțumească un gust mai pretențios. Firi ca cea a lui Adrian n-au mult "suflet". Este un fapt asupra căruia prietenia mea profund atentă mi-a deschis ochii, și anume, că cea mai trufașă cerebralitate este mult mai expusă să se pomenească absolut dezarmată în fața instinctului gol-goluț, să-i cadă pradă în condiții pur și simplu rușinoase; și acesta era motivul aprehensiunii căreia temperamentul ca al meu trebuie să-i facă față când e vorba de firii ca cea a lui Adrian — și din acest motiv povestea blestematei aventuri lua în ochii mei un caracter simbolic înfricoșător.

Mi-l închipuiam stând în pragul salonului, pricepând numai cu încetul în timp ce privea la avidele preotese ale desfrâului. Ca și în atmosfera de înstrăinare din birtul lui Mütze de la Halle — aveam atât de limpede imaginea în fața ochilor! — îl vedeam repezindu-se orbește la pian, atacând acordurile, a căror explicație avea să-i apară retrospectiv. O vedeam pe cârnă lângă Adrian — *Hetaera esmeralda* — emisfere pudrate în corseletă spaniolă — o vedeam mângâindu-i obrazul cu brațul ei gol. Și am simțit, violent, un dor să zbor acolo, prin spațiu, prin timp. Aveam poftă să-i dau tartoriței un picior, s-o gonesc de lângă el, așa cum izbise Adrian taburetul de la pian cu genunchiul, ca să-și poată croi drum spre libertate. Zile întregi am simțit atingerea cârnii ei pe propriul meu obraz și știam, implicit, cu oroare, cu spaimă, că de atunci îi ardea și lui obrazul. Din nou nu pot decât să rog să se aprecieze faptul că nu eram în stare să văd incidentul sub aspectul lui hilar, ceea ce era caracteristic nu pentru mine, ci pentru Adrian. El n-avea absolut nimic hilariant. Dacă am reușit, în cât de mică măsură, să dau cititorului o imagine a firii prietenului meu, atunci trebuie să simtă alături de mine tot ceea ce era nespus de înjositor, sarcastic-degradant și primejdios în această atingere.

Că până în momentul acela el nu se "atinse" de vreo femeie a fost și a rămas pentru mine o certitudine nezdruclată. Și iată că îl atinsese femeia — și el fugise. Nici această fugă nu are nimic rizibil, asta îl pot încredința pe cititor, dacă s-ar simți cumva înclinat să vadă așa ceva. Rizibilă însă, la nevoie, era încercarea lui de evadare, în sensul amar și tragic al zădărniciilor acesteia. În ochii mei Adrian nu scăpase și, cert, numai foarte trecător trebuie să fi avut sentimentul evadării. Trufia cerebrală suferise șocul întâlnirii cu instinctul lipsit de suflet. Adrian avea să se întoarcă într-o bună zi acolo unde-l mânase șarlatanul.

XVIII

În fața descrierilor și relatărilor mele cititorul să nu-și pună întrebarea de unde știu cu precizie toate amănuntele, de vreme ce nu totdeauna am fost de față, nu totdeauna am fost alături de răposatul erou al acestei biografii. E-adevărat că în repetate rânduri am trăit departe de el perioade mai îndelungate: astfel în timpul serviciului militar de un an de zile, după trecerea căruia, firește, mi-am reluat studiile la Universitatea din Leipzig, unde era și Adrian, și acolo m-am familiarizat cu mediul în care trăia. Tot așa s-a întâmplat în răstimpul călătoriei

mele de studii clasice, făcută între anii 1908 și 1909. Reîntâlnirea noastră după această călătorie a fost fugitivă, pentru că el nutrea intenția să plece din Leipzig, să se ducă în sudul Germaniei. A urmat apoi perioada cea mai lungă a despărțirii noastre: au fost anii pe care, după o scurtă ședere la München, Adrian i-a petrecut cu prietenul său , silezianul Schildknäpp, în Italia, în timp ce eu absolveam anii de probă la gimnaziul Bonifaciu, din Kaisersaschern, și apoi îmi ocupam postul definitiv. De abia în 1913, când Adrian s-a stabilit la Pfeiffering, în Bavaria Superioară, iar eu m-am mutat la Freising, am ajuns din nou în apropierea lui, pentru ca, firește, din clipa aceea și până la catastrofa din 1930, să fiu, șaptesprezece ani în șir, fără nici o întrerupere — sau aproape fără nici o întrerupere —, spectatorul vieții sale, ce purta de atâta vreme semnul fatidic, și al creației sale, mereu mai frământate.

Nu mai era de mult un începător în studiul muzicii, în meșteșugul ei straniu și cabalistic, glumeț și sobru, ingenios și profund când, la Leipzig, se încredința din nou îndrumării, sfaturilor și supravegherii lui Wendell Kretzschmar. Progresele sale rapide în domeniul asimilării tradiției, al tehnicii compoziției, al studiului formelor, al orchestrației, stimulate de o inteligență care prindea totul din zbor și stânjenite poate doar de o anticipare nerăbdătoare, dovedeau că intermezzo-ul teologic de doi ani de la Halle nu-i slăbise raporturile cu muzica, nu însemnase o întrerupere efectivă a relațiilor cu ea. Scrisoarea lui menționase câte ceva despre ardoarea și mulțimea exercițiilor sale contrapunctice. Kretzschmar pune accentul aproape și mai mult pe instrumentație și îi cerea, cum făcuse și la Kaisersaschern, să orchestreze mult muzică de pian, părți de sonate și chiar și cvartete de coarde, pentru ca apoi să le discute cu el pe larg, să-i arate cusururile și să i le corecteze. Mergea până acolo încât îi încredința spre orchestrare extrase pentru pian ale unor acte întregi din opere pe care Adrian nu le cunoștea, și compararea a ceea ce încercase elevul — care-l ascultase și citise pe Berlioz, pe Debussy și pe postromanticii germani și austrieci — cu ceea ce făcuseră Grétry sau Cherubini înșiși, dădeau și magistrului și învățăcelului destule motive de râs. Pe atunci Kretzschmar lucra la propria lui operă dramatică, *Statuia de marmură*, și chiar și din ea îi dădea discipolului câte o scenă oarecare din partitură să i-o instrumenteze și apoi îi arăta cum o rezolvase sau cum avea de gând s-o facă — prilej de ample discuții, la care, de obicei, se-nțelege, experiența copleșitoare a magistrului rămânea stăpână pe câmpul de bătaie, dar o dată, cel puțin o dată, victoria fu obținută de intuiția neofitului. O combinație de sunete pe care la prima vedere Kretzschmar o respinsese ca imprudentă și dubioasă, îi apărui în cele din urmă ca fiind mai caracteristică decât ceea ce avusese el în minte, și la întâlnirea următoare mărturisi că vrea să-și însușească ideea ciracului.

Adrian fu mai puțin mândru de treaba asta decât ar fi fost de așteptat. Prin pornirile lor muzicale și prin manifestările lor de voință, profesor și elev erau în fond foarte departe unul de altul, cum de altfel se întâmplă în artă în mod aproape necesar, căci aspirantul se vede obligat să recurgă, pentru îndrumarea în meșteșug, la un magistru de care-i pe jumătate înstrăinat din cauza deosebirii de generație. Și încă e bine dacă acesta ghicește tendințele ascunse ale tineretului, le ironizează eventual, dar se ferește de a se pune în calea evoluției lor. Astfel Kretzschmar trăia cu convingerea firească și tacită că muzica își atinsese culmea definitivă a formei ei de manifestare și de acțiune în stilul orchestral — ceea ce Adrian nu mai credea. Dar pentru cei douăzeci de ani ai săi, spre deosebire de înaintași, raportarea celei mai evaluate tehnici instrumentale la concepția de muzică armonică era mai

mult decât o descoperire istorică — devenise la el un fel de credință, amalgamată în trecut și în viitor; iar privirea rece aruncată pe aparatul sonor hipertrofiat al orchestrei postromanticilor, nevoia de a-l condensa și de a-l repune în rolul de slujitor pe care-l jucase în epoca muzicii vocale prearmonice, polifonice; tendința către aceasta și deci către oratoriu, gen în care mai târziu creatorul *Apocalipsei Sfântului Ioan* și a *Lamentării doctorului Faustus* avea să atingă culmea expresiei și a cutezanței — toate acestea au apărut destul de timpuriu la Adrian, și în vorbă și în faptă.

Nu era însă un motiv ca studiile lui de orchestrare sub îndrumarea lui Kretzschmar să nu fie continuate cu ardoare, fiind de acord cu acesta că trebuia să stăpânești perfect toate cuceririle trecutului, chiar dacă nu le mai socoteai esențiale, și la un moment dat mi-a spus: Un compozitor care, pentru că e sătul de impresionism orchestral, nu mai vrea să învețe să instrumenteze, mi se pare ca un dentist care n-ar vrea să mai studieze tratarea rădăcinilor și s-ar mulțumi să fie asemenea bărbierilor care scoteau dinții, numai fiindcă a aflat că dinții cu nervul mort pot provoca reumatismul poliarticular. Această comparație bizară și insolită, dar atât de caracteristică pentru starea de spirit a vremii, a rămas un citat cu nuanță critică frecvent utilizat între noi, și "dintele mort" deveni termenul-simbol pentru anumite creații cu paletă orchestrală rafinată de mai târziu — inclusiv propria sa fantezie simfonică *Fosforescența mării*, pe care a scris-o fiind încă la Leipzig, sub privirile lui Kretzschmar, după o călătorie de vacanță întreprinsă cu Rüdiger Schildknäpp la Marea Nordului și a cărei audiere cvasipublică a organizat-o Kretzschmar, cu un prilej oarecare. E o piesă de sonoritate picturală căutată, făcând dovada unui uimitor simț pentru alambicări sonore fascinante, enigmatice, aproape indescifrabile urechii la prima audiere, și un public avizat întrezări în tânărul compozitor un continuator extrem de înzestrat al liniei Debussy-Ravel. Dar nu era, și toată viața lui a socotit această demonstrație savantă de coloratură orchestrală ca fiind tot atât de puțin opera sa proprie ca și exercițiile de mlădiere ale articulației mâinii și de caligrafie, făcute înainte sub supravegherea lui Kretzschmar: corurile pe șase și opt voci, fuga cu trei teme pentru cvintet de coarde cu acompaniament de pian, simfonia a cărei partitură i-o adusese fragmentar și la a cărei instrumentare se sfătuisese cu el, sau sonata pentru violoncel în la minor cu foarte frumoasa mișcare lentă a cărei temă avea s-o reia într-unui din cântecele sale pe versuri de Brentano. Acea scânteietoare *Fosforescență a mării* era în ochii mei un exemplu cu totul remarcabil ce demonstra cum un artist e în stare să pună tot ce are el mai bun în slujba unei cauze în care, lăuntric, nu mai crede și stăruie să exceleze în utilizarea unor mijloace artistice amenințate în conștiința lui de perimare. "E un tratament de rutină al rădăcinii, îmi spunea el. Nu răspund de o infecție cu streptococi." Fiecare cuvânt rostit era o dovadă că pentru el genul de "pictură sonoră", redarea muzicală a peisajului, fusese fundamental depășit.

Dar adevărul adevărat este că această capodoperă de o strălucită coloratură orchestrală, lipsită de crezul lăuntric, încă ascunse în sine trăsăturile parodiei și ironiei intelectuale a artei în general, care aveau să se manifeste destul de frecvent și de o manieră atât de genială și de tulburătoare în operele ulterioare ale lui Leverkühn. Unii dintre cei mai buni, deși nu chiar cei mai buni, găseau ceva refrigerent în acest sarcasm, ba chiar ceva repulsiv, revoltător. Superficialii spuneau numai că-i spiritual și amuzant. În realitate, parodia dădea aici un răspuns orgolios sterilității cu care scepticismul și pudoarea intelectuală, sentimentul unei ucigătoare expansiuni a banalului îi amenințau un

mare talent. Sper că mă exprim corect: incertitudinea și sentimentul meu de responsabilitate sunt la fel de mari, când încerc să îmbrac în cuvinte gânduri care inițial nu mi-au aparținut, ci mi-au fost inspirate de prietenia mea pentru Adrian. N-aș vrea să vorbesc de o lipsă de naivitate, pentru că în fond naivitatea se substituie ființei înseși, indiferent cum este ea, chiar și celei mai conștiente și mai complicate. Conflictul aproape ireductibil dintre inhibiție și elanul creator înăscut al geniului între castitate și patimă — tocmai asta e naivitatea din care își trage seva vocația de artist, terenul potrivit pentru dificila și caracteristica dezvoltare a operei sale; năzuința inconștientă, de a oferi "talentului", impulsului creator o ascendență precară dar necesară asupra reticențelor batjocurii, ale orgoliului, ale pudorii intelectuale — această năzuință instinctivă se trezește și devine determinantă încă din clipa în care studiile preliminare, pur tehnice, încearcă să se îndeplinească cu primele tentative proprii de modelare, chiar dacă sunt efemere, pregătitoare încă.

XIX

Vorbesc de clipa aceasta și, nu fără să mă cutremur, nu fără să mi se strângă inima, ajung să vorbesc despre întâmplarea fatidică, petrecută cam la un an după ce promisem, la Naumburg, scrisoarea lui Adrian reprodusă mai sus, la un an și ceva de la sosirea sa la Leipzig și de la acea primă vizitare a orașului despre care îmi relatase în scrisoare — așadar, nu mult înainte ca, scăpând din serviciul militar, să mă întâlnesc din nou cu el și să-l găsesc în aparență neschimbat, dar în realitate stigmatizat, lovit de săgeata soartei. Începând redarea acestei întâmplări, aș vrea parcă să invoc muzele și pe Apolo ca să-mi inspire cuvintele cele mai pure, mai mângâietoare, în stare să-l cruțe pe cititorul cu sensibilitatea gingașă, să cruțe amintirea prietenului trecut în neființă și să mă cruțe în cele din urmă și pe mine, pentru că această relatare îmi dă sentimentul unei penibile mărturisiri personale. Dar însuși sensul acestei invocări îmi arată cât se poate de limpede contradicția dintre structura mea psihică și coloratura întâmplării pe care trebuie s-o relatez, o tonalitate generată de cu totul alte straturi ale tradiției, absolut străine seninătății culturii clasiciste. Am început, de altminteri, aceste însemnări exprimându-mi îndoiala dacă sunt sau nu omul potrivit poverii asumate. Nu mai repet argumentele opuse unei atari îndoieli. De ajuns că, sprijinit pe ele, întărit de ele, sunt hotărât să le rămân credincios.

Adrian, cum am mai spus, s-a întors la locul unde-l târâse hamalul nerușinat. După cum se vede, faptul nu s-a petrecut chiar atât de curând: un an întreg mândria spiritului a rezistat răniilor suferite, și pentru mine a fost totdeauna un fel de consolare că, în fața instinctului pur care numai folosindu-se de viclenie l-a putut atinge, căderea lui n-a fost lipsită de pudoare sufletească, noblețe omenească. Căci ea există în orice fixare oricât ar fi de crudă, a dorinței asupra unui obiect determinat și individual; există în clipa alegerii, oricât de involuntară ar fi, ba chiar provocată cu nerușinare de obiect. Îndată ce instinctul ia chip omenesc, fie el oricât de anonim, de josnic, nu poți să nu vezi în el o urmă de puritate afectuoasă. Și de aceea trebuie spus că Adrian s-a întors acolo de dragul unei anume persoane: aceea la a cărei atingere îi ardea obrazul, a "brunetei" cu corseletă și cu gura mare, femeia care se apropiase de el lângă pian, și Leverkühn îi spusese Esmeralda; că pentru ea s-a întors, s-o caute, și că n-o mai găsise.

Obsesia asta, funestă cum era, l-a determinat să părăsească bordelul, după a doua vizită, asta voluntară, la fel ca și după prima vizită, care fusese involuntară, dar nu fără să se fi interesat de locul unde se afla femeia care-l atinsese cu brațul ei. Aceași obsesie l-a mai determinat, sub un pretext muzical, să facă o călătorie destul de îndepărtată, ca s-o găsească pe cea mult căutată. Anume, în mai 1906, când avu loc la Graz, capitala provinciei Styria, sub conducerea compozitorului, premiera austriacă a *Salomeei*⁴⁹, la a cărei premieră mondială, la Dresda, cu câteva luni în urmă, Adrian participase împreună cu Kretzschmar și unde le spusese profesorului său și prietenilor din Leipzig, că dorea să asculte din nou, cu ocazia festivă pomenită, această operă revoluționară de mare succes, neatrăgătoare pentru el sub aspect estetic, dar care, firește, îl interesa sub raportul tehnicii muzicale și în special sub acela al intonării unui dialog în proză. A călătorit singur și nu se poate stabili cu certitudine dacă și-a realizat intenția pretextată și apoi, de la Graz, s-a dus la Pressburg, sau poate s-a dus întâi la Pressburg și apoi la Graz, sau dacă a simulat pur și simplu vizita la Graz și s-a mulțumit numai cu vizita la Pressburg, pe ungurește Pozsony. Într-adevăr, cea a cărei atingere îi rămăsese întipărită pe obraz ajunsese acolo într-o casă, după ce fusese silită să părăsească locul unde-și făcuse înainte meseria din pricina unui tratament într-un spital; și acolo o descoperi cel obsedat.

Îmi tremură mâna când scriu, dar voi așterne pe hârtie ceea ce știu, în cuvinte calme, reținute — consolată totuși, până la un anumit punct, la gândul mai sus pomenit, la gândul alegerii, la gândul că era dominat de ceva ce aducea cu dragostea și dădea apropierii dintre tinerețea neprețuită și nefericita făptură o licărire de spiritualitate. La drept vorbind, acest gând consolator este legat inseparabil de celălalt, cu-atât mai înfiorător, cu cât dragostea și otrava s-au contopit aici, o dată pentru totdeauna, într-o experiență unică și cumplită: acea unicitate mitologică pe care o întruchipează săgeata.

S-ar părea într-adevăr că în sufletul bieteii târfe tresărise ceva, un răspuns dat sentimentelor tânărului. Fără îndoială că ea și-a amintit de vizitatorul văzut în treacăt altădată. Contactul lor, acea mângâiere a obrazului cu brațul gol, se poate să fi fost, în felul ei, o manifestare de duioșie decăzută, o expresie a receptivității târfei la tot ceea ce îl deosebea pe Adrian de clientela obișnuită. Femeia a aflat chiar din gura lui că făcuse drumul până acolo de dragul ei — și îi mulțumi: spunându-i să se ferească de a avea cu ea vreo atingere trupească. Știu asta de la Adrian: îl avertizase, și nu găsim aici oare o deosebire binefăcătoare între omenia superioară a acestei făpturi și persoana sa fizică de mult căzută în mocirlă, ajunsă un jalnic instrument de plăcere la cheremul oricui? Nenorocita i-a spus celui ce-o dorea, să se ferească de "ea"; asta însemna un act liber de elevare la nivel superior a jalnicei sale existențe trupesti, un act de renunțare omenească la sine însuși, un act de înduioșare și — îngăduie-mi-se să folosesc acest cuvânt — un gest de iubire. Și, cerule milostiv, nu era oare dragoste sau ce era atunci, ce poftă smintită, ce voință de sfidare temerară a lui Dumnezeu, ce pornire de a îmbrățișa pedeapsa în păcat, în sfârșit: ce năzuință adâncă și tainică spre zămislire demoniacă, spre o modificare chimică a ființei sale care ar fi putut aduce moartea s-a manifestat atunci, de l-a făcut pe cel prevenit să nesocotească prevenirea și să stăruie în dorința de a poseda acest trup?

Niciodată nu m-am putut gândi fără o înfiorare religioasă la

⁴⁹Operă de Richard Strauss

îmbrățișarea lor, în care unul își jertfea mântuirea, iar celălalt și-o afla. Nenorocita trebuie să se fi simțit purificată, dezvinovățită, înălțată, fericită, când cel venit din depărtări a refuzat să renunțe la ea cu riscul oricărei primejdii; și s-ar părea că i-a oferit în schimb toate farmecele feminității ei, ca să-l plătească pentru cutezanța lui. Soarta a avut grijă să n-o uite; dar n-avea s-o uite niciodată chiar de dragul ei, al celei pe care-n veci n-avea s-o mai vadă, și numele femeii — același dat de la început — rătăcește prin opera lui ca un spectral semn runic, de nimeni știut decât de mine. Luați-o drept vanitate — nu mă pot opri de a menționa încă de pe acum descoperirea confirmată chiar de Leverkühn într-o bună zi, prin tăcere: Adrian nu era primul compozitor și n-avea să fie nici ultimul căruia să-i fi plăcut să ascundă în opera sa formule magice și vrăji ermetice vădind pasiunea înnăscută pentru deprinderi și practici superstițioase, pentru mistica cifrelor și simbolica literelor. Astfel, în țesătura sonoră a operei prietenului meu se găsesc, într-o frapantă frecvență, suite de câte cinci sau șase note — începând cu *h* (și), sfârșind cu *es* (mi bemol) și alternând succesiv cu *e* (mi) și *a* (la) — un motiv tematic fundamental, purtând amprenta unei stranii nostalgii care reiese în multiple travestiuri armonice și ritmice, atribuite când unei voci, când alteia, uneori într-o ordine inversată, ca și cum s-ar învârti în jurul propriei lor axe, astfel că, intervalele rămânând aceleași, succesiunea sunetelor apare schimbată, acționând lăuntric — prima oară în incontestabil cel mai frumos din cele treisprezece cântece după Brentano, compuse pe vremea când era încă la Leipzig, sfâșietorul lied *O, fată dragă, cât ești de rea*, dominat cu totul de motivul tematic, apoi, în special în lucrările din ultima perioadă, în care temeritatea și disperarea se amestecau într-un mod atât de singular, ca *Lamentarea doctorului Faustus*, compusă la Pfeiffering, unde se vădește și mai bine tendința de a aduce intervalele melodice la o simultaneitate armonică.

Or acest limbaj sonor cifrat *h e a e es* înseamnă *Hetaera esmeralda*.

Adrian se înapoie la Leipzig și își exprimă entuziasmul său amuzat pentru impresionanta operă pe care pretindea că o ascultase a două oară, sau poate că o și ascultase a doua oară. Parcă-l mai aud încă, spunând despre autorul ei: "Ce scamator înzestrat! Revoluționarul în ipostază de favorit al zeilor, cutezător și conciliant în același timp. Niciodată avangardismul n-a fost mai intim contopit cu o mai mare certitudine a succesului, îndrăzneli și disonanțe destule — și apoi cotitura! Datul înapoi blajin, gata să-i împace pe burjui, să-i lase să înțeleagă că nu-i dracu chiar atât de negru... Da-da, o lovitură... și ce lovitură..." — La cinci săptămâni după reluarea studiilor sale muzicale și filozofice, o anumită afecțiune locală îl determină să apeleze la îngrijiri medicale. Specialistul la care s-a dus, doctorul Erasmi — Adrian îi găsisese adresa în anuarul medicilor — era un bărbat corpulent, roșu la față, cu barbișon negru și căruia, se vedea bine, îi venea greu să se aplece, dar nu numai când se apleca gâfâia, ci și altminteri, când sta drept, sufla zgomotos printre buzele răsfrânte. Această deprindere dovedea desigur o afecțiune supărătoare, dar făcea totodată și impresia unei indiferențe blazate, gata să înlăture sau să încerce să înlăture ceva, orice, cu un simplu "eh!". Așa că în timpul consultației doctorul gâfâi întruna și la sfârșit, în oarecare contradicție cu gâfâitul lui zgomotos și blazat, se pronunță pentru necesitatea unei medicații energice și destul de îndelungate, ce trebuia începută imediat. Trei zile una după alta Adrian se duse la el pentru continuarea tratamentului: apoi Erasmi îi prescrise o întrerupere de trei zile și îi spuse să vină a patra zi. Când pacientul — care de altfel n-avea dureri, starea lui

generală nefiind cu nimic afectată — se prezentă la ora convenită, la patru după-amiaza, dădu peste ceva cu totul neașteptat și înspăimântător.

De obicei, când ajungea la casa cam posomorită din orașul vechi trebuia să sune la ușa cu trei trepte înalte și o servitoare îi deschidea; de data asta găsi ușa larg deschisă, la fel și pe cele din interiorul locuinței; era deschisă și ușa sălii de așteptare, și cea a camerei de consultații, dar era deschisă și ușa din față, cea cu două canaturi, a "salonului". Aici chiar și ferestrele erau larg deschise și cele patru draperii se umflau din cauza curentului când împinse în mijlocul odăii, când înapoi, în nișa ferestrelor. În mijlocul camerei însă, doctorul Erasmi, cu bărbuța semeață, cu pleoapele lăsate, îmbrăcat într-o cămașă albă cu manșete, zăcea pe o pernă cu ciucuri, într-un coșciug descoperit așezat pe două capre.

Cum se întâmplase una ca asta, de ce era mortul atât de singur și în bătaia vântului, unde era servitoarea, unde era doamna Erasmi, și dacă cei de la pompele funebre veniți să bată capacul coșciugului se aflau undeva prin casă sau plecaseră pentru un moment în altă parte, ce stranie clipă îl mânase pe vizitator acolo, nimeni n-avea s-o știe niciodată. La venirea mea la Leipzig, Adrian n-a putut decât să-mi zugrăvească zăpăceala lui când, văzând ce se petrecuse acolo, a coborât din nou cele trei trepte. De moartea neașteptată a doctorului nu s-a mai preocupat, nu s-a mai interesat. Doar și-a exprimat părerea că veșnicul lui "eh!" fusese, indiscutabil, dintotdeauna, un semn rău.

Cu o aversiune secretă, înfrângându-mi o groază absurdă, trebuie să relatez acum că și a doua alegere făcută a stat sub semnul unei stele nefaste. I-au trebuit două zile să-și revină în urma șocului suferit. Apoi, din nou, bazându-se numai pe consultarea anuarului, a intrat în tratamentul unui anume doctor Zimbalist, care locuia pe una din străzile comerciale ce dau în Marktplatz. La parterul casei se afla un restaurant, deasupra un depozit de plane, iar o parte din etajul al doilea era ocupată de locuința medicului; firma lui de porțelan bătea la ochi încă de jos, de lângă ușă. Cele două săli de așteptare ale dermatologului (una era rezervată clientelei feminine), erau împodobite cu glastre cu flori, cu tei și palmieri de interior. Reviste medicale și cărți pentru frunzărit, de pildă o istorie ilustrată a moravurilor, stăteau împrăștiate pe masă în camera în care Adrian a așteptat o dată sau de două ori să-i vină rândul la consultație.

Doctorul Zimbalist era un bărbat mărunț, cu ochelari cu ramă de baga, cu o chelie ovală mărginită pe lături de niște păr roșu, întinsă de la frunte până la ceafă, și cu o mustăcioară lipită parcă sub nări, cum se răspândise atunci moda prin lumea bună, iar mai târziu avea să devină atributul unei măști intrate în istoria lumii. Medicul vorbea murdar, licențios, și era înclinat să facă tot soiul de calambururi. Era în stare să dea expresiei "Rheinfall von Schaffhausen" înțelesul pe care l-ar căpăta dacă numele fluviului ar fi scris fără h, adică înțelesul de ghinion: în loc de "căderea Rinului de la Schaffhausen", "căderea în capcana de la Schaffhausen". În același timp însă, n-aveai impresia că-i plac prea mult fleacurile astea. Un tic nervos, un fel de ridicare a obrazului, care trăgea în sus și colțul gurii și provoca și o clipire a ochiului, îi dădea o expresie de acreală și dispreț, avea ceva prevestitor de rele ceva stânjenitor, sinistru. Așa mi l-a zugrăvit Adrian și așa îl văd în fața ochilor. "

Și iată ce s-a întâmplat. Adrian fusese de două ori la tratament la acest al doilea medic și venea acum a treia oară. Urcând scara, între etajul întâi și al doilea, se întâlni cu cel la care tocmai se ducea; cobora între doi bărbați voinici, cu părării tari lăsate pe ceafă. Ochii doctorului

Zimbalist erau plecați, ca la orice om care coboară o scară și se uită cum pășește pe trepte. Articulația uneia dintre mâini era prinsă în cătușe de mâna unuia dintre însoțitori. Ridicând privirea și recunoscându-și pacientul, avu ticul lui acru, îl salută cu capul și-i zise: "Altă dată!" Adrian, cu spatele lipit de perete, îi lăsă uluit să treacă pe cei trei, și după un timp îi urmă. În fața casei îi văzu urcând într-o trăsură care așteptase acolo și care porni imediat.

Astfel lua sfârșit continuarea curei lui Adrian la doctorul Zimbalist, după ce o întrerupsese o dată. Trebuie să adaug că se preocupase de temeiurile acestui al doilea eșec tot atât de puțin cât și de bizareria primei experiențe. De ce fusese ridicat Zimbalist și pe deasupra tocmai la ora când doctorul îl convocase pe el — nu-l interesa. Dar tratamentul nu l-a reluat, speriat parcă, și un al treilea medic n-a mai consultat. Cu atât mai mult cu cât afecțiunea locală s-a lecut în scurtă vreme fără nici un alt tratament, dispărând, și pot afirma cu certitudine în fața îndoielii oricărui specialist că nu s-au ivit absolut nici un fel de simptome secundare. Odată, acasă la Wendell Kretzschmar, căruia tocmai îi prezenta un studiu de compoziție, Adrian fu apucat de un puternic acces de amețeală; nu se mai putu ține pe picioare și trebui să se lungească pe pat. Criza s-a transformat într-o migrenă de două zile și nu s-a deosebit de celelalte decât prin violență. Când eu, redat vieții civile, m-am dus la Leipzig, mi-am găsit prietenul neschimbat, și la înfățișare și în purtări.

XX

Mi se părea doar? — Dar dacă în anul cât fusesem despărțiți nu devenise altul, își semăna în mai mare măsura lui însuși, și asta era de ajuns ca să mă impresioneze, cu atât mai mult cu cât îi uitasem întrucâtva firea. Răceala despărțirii noastre de la Halle am descris-o. Revederea noastră, la gândul căreia mă bucurasem nespus de mult, n-a fost cu nimic mai bună din acest punct de vedere, așa că eu, încremenit, eram și amuzat, dar și întristat de faptul că trebuia să-mi înghit, să-mi reprim efuziunile sentimentale gata să fie trădate. Să vină să mă ia de la gară nu mă așteptasem, de altfel nici nu-i comunicasem ora exactă a sosirii. Așa că m-am dus de-a dreptul la el acasă, înainte de a mă îngriji să-mi găsesc un adăpost. Fui anunțat și intrai în odaie strigându-l vesel.

Ședea la masa de scris, un birou de modă veche cu capac rulant și cu un fel de raft deasupra — compunea.

— Salut, făcu el, fără să-și ridice privirea. Sunt gata imediat.

Și continuă că lucreze câteva minute încă, lăsându-mă pe mine să hotărâsc dacă vreau să aștept în picioare sau să mă așez undeva. Lucrul acesta nu trebuie interpretat greșit, cum nici n-am făcut-o. Constituia dovada unei intimități de mult consolidate, a unei vieți în comun pe care o separație de un an de zile n-o putuse cu nimic afecta. Pur și simplu parcă ne despărțisem cu o zi înainte. Cu toate astea, eram puțin dezamăgit, plouat, deși situația mă și amuza totodată, așa cum te amuză ceva caracteristic. De mult nu mă mai tolănisem într-un fotoliu capitonat în plus, fără brațe, de felul celor de lângă masa lui de citit. Adrian își închise tocul rezervor și se îndreptă spre mine, fără măcar să mă privească drept în față.

— Ai sosit tocmai la timp, spuse el și se așeză la celălalt capăt al mesei. Cvartetul Schaffgosch cântă astă-seară Opus 132. Vii și tu?

Am dedus că vorbea despre opera de bătrânețe a lui Beethoven,

despre Cvartetul de coarde în la minor.

— Dacă tot sunt aici, vin, răspunsei eu. O să-mi facă plăcere să ascult din nou, după atâta vreme, partea tydiană, "Ruga de mulțumire a unui tămăduit".

— Dar mai presus de toate paharul își golea la orișice oște, și ochiu-i lăcrima, făcu el.

Și începu să vorbească despre modurile tonale bisericești, despre sistemul muzical ptolemeic, zis și "natural", ale cărui șase caractere sonore diferite au fost reduse, prin acordul temperat, adică fals, la două, la major și minor, și despre superioritatea modulației gamei juste față de gama temperată. Leverkühn numi asta un compromis pentru uzul casnic, cum ar fi, zicea el, și *Clavecinul bine temperat*, bun pentru uzul casnic, un fel de tratat de pace provizoriu, n-avea nici măcar o sută cincizeci de ani vechime, și care permisesse realizări considerabile, oh, da, cu totul considerabile, dar să nu ne-nchipuim că-i un pact încheiat pe vecie. Își exprimă marea sa satisfacție că existase un astronom și matematician, Claudius Ptolemeus, un bărbat din Egiptul Superior, care trăise la Alexandria și elaborase cea mai bună din toate gamele cunoscute, gama naturală, adevărată.

— Asta dovedește încă o dată, zicea el, înrudirea dintre muzică și știința astrelor, cum se mai dovedise prin teoria armoniei cosmice a lui Pitagora.

Reveni deodată iar la cvartet, la partea a treia, la atmosfera ei stranie, peisajul selenic și dificultatea enormă a execuției.

— În fond, zise el, fiecare din cei patru trebuie să fie un Paganini, și pe deasupra, să fie stăpân nu numai pe partea lui ci și pe ale celorlalți trei, altfel nu există ieșire. Slavă Domnului, pe cvartetul Schaffgösch te poți bizui. Astăzi e cu puțință, dar e chiar la limita posibilului; pe vremea lui însă, era pur și simplu de neexecutat. Indiferența necruțătoare față de tehnică și de pământesc a unei ființe rupte de lumea asta e pentru mine tot ce poate fi mai amuzant. Unuia, care i se văicărea, i-a răspuns: "Ce-mi pasă mie de blestemata dumitale de vioară!?"

Am râs amândoi — ciudat era însă numai faptul că încă nu ne spusese bună ziua.

— De altfel, zise Adrian, mai e și partea a patra, finalul incomparabil, cu introducerea lui scurtă cu caracter de marș, și superbul recitativ al viorii prime, care pregătește tema. E agasant — dacă tu n-ai să vrei cumva să-i spui îmbucurător — că există lucruri în muzică — cel puțin în muzica asta, — pentru care, cu cea mai mare bunăvoință, nu găsești epitet caracterizant în tot cuprinsul vocabularului, și nici combinație de epitete nu poți face. Zilele trecute cu asta m-am chinuit — nu găsești nici un epitet adecvat pentru spiritul, pentru ținuta, pentru gesturile, atitudinea acestei teme. Pentru că-i multă poză în ea. Tragic-temerară? Semeață, emfatică, elanul avântându-se-n sublim? Nimic nu i se potrivește. Și, "admirabil" nu-i, firește, decât o capitulare stupidă. Ajungi în cele din urmă la caracterizarea obiectivă, la denumirea: *Allegro appassionato* și, dacă vrei, tot asta-i cea mai bună. I-am dat dreptate.

— Poate ne mai trece astă-seară ceva prin minte, adăugai.

— Trebuie să-l vezi pe Kretzschmar cât mai curând, fu Adrian de părere. Unde stai?

I-am spus că pentru ziua aceea aveam să iau o cameră la un hotel oarecare și că am să caut pe urmă ceva potrivit.

— Înțeleg că nu m-ai pus pe mine să-ti găsesc ceva, zise Leverkühn. E o chestie pe care n-o poți încredința altuia. Am vorbit despre tine și venirea ta băieților de la "Café Central", adăugă el.

Trebuie să te duc acolo zilele astea.

Prin "băieți" înțelegea cercul de tineri intelectuali cunoscuți prin Kretzschmar. Eram convins că se purta cu ei cum se purtase la Halle cu frații de la "Winfried", și când i-am spus cât de bine îmi pare că și-a putut face atât de repede legături potrivite la Leipzig, s-a grăbit să răspundă:

— Ei, legături... Numai Schildknäpp, poetul și traducătorul, adăugă el, e mai agreabil. Are însă un fel de a fi, poate că nu-i chiar amor propriu, nu-i un sentiment de superioritate, dar totdeauna, îndată ce bagă de seamă că vrei ceva de la el, că ai nevoie de el, că ai de gând să recurgi la el, se sustrage. Un om cu sentimentul independenței foarte puternic, sau poate tocmai nu destul de puternic. Dar simpatic, interesant, și de altminteri stă atât de prost cu banii, încât e veșnic preocupat cum s-o scoată la capăt.

Ce-ar fi vrut Adrian de la Schildknäpp care, în calitatea lui de traducător, era preocupat îndeosebi de limba engleză și, în general, un mare admirator a tot ce era englezesc, am putut constata din discuțiile noastre, încă în aceeași seară. Am aflat că Adrian era în căutarea unui subiect de operă și că, încă de pe vremuri, cu mulți ani înainte de a fi considerat serios problema, se gândise la *Love's Labour's Lost*⁵⁰. Ce voia el de la Schildknäpp, priceput în ale muzicii, era o adaptare a textului, dar celălalt, în parte din cauza propriilor sale lucrări, în parte desigur și din pricină că Adrian, pentru moment, n-ar fi putut să-l plătească, nici nu voia s-audă. Mai târziu i-am făcut eu prietenului meu acest serviciu și îmi întorc cu plăcere gândul la prima noastră convorbire, preliminară, avută pe tema asta, chiar atunci, seara. Am făcut constatarea că tendința către mariajul cu cuvântul, către articulatul vocal îl domina din ce în ce mai mult pe Leverkühn: era preocupat, pentru moment, numai de compunerea de lieduri, de cântece mai scurte sau mai lungi, ba chiar de fragmente epice, și își culegea materialul dintr-o antologie mediteraneană care cuprindea, într-o destul de fericită traducere germană, lirica provensală și catalană a secolelor doisprezece și treisprezece, poeme italiene, viziuni sublime din *Divina Commedia*, apoi poezie spaniolă, portugheză. Dacă se ține seama de momentul mondial în muzică și de anii muzicianului, era aproape inevitabil, ca ici și colo, să nu se perceapă influența lui Gustav Mahler. Dar se vădea nu mai puțin un accent, o atitudine, o scripă, o manieră solitară manifestându-și straniu și sever autonomia, prin care și astăzi poate fi recunoscut maestrul groștelor viziuni ale *Apocalipsei*.

Acest accent se afirma cu mare claritate în ciclul de cântece pe teme din *Purgatoriul*, și din *Paradisul*, alese cu un simț judicios al afinității lor cu muzica: așa, de pildă, în bucata care pe mine mă sedusese enorm și pe care și Kretzschmar o aprecia foarte mult, aceea în care poetul vede, în lumina luceafărului, stele mitite — spiritele răposăților — rotind în hora lor, unele mai repede, altele mai încet, fiecare "după felul ei de a-l contempla pe Dumnezeu", și le compară cu scânteile zărite în flăcări, cu vocile auzite în cântec "când se împletesc una cu alta". Eram uimit și încântat de evocarea scânteilor în flăcări, de vocile care se mistuie. Și cu toate astea, nu știam singur ce să prefer, fantezia luminilor în luminat sau pasajele de visare, mai mult gândire decât imagine — cele în care totul nu-i decât întrebare lăsată fără răspuns, lupta pentru pătrunderea nepătrunsului, unde "îndoiala încolțește la temelia adevărului" și chiar heruvimul privind profunzimea lui Dumnezeu nu poate măsura abisul eternei sentințe.

⁵⁰ *Zadarnicele chinuri ale dragostei* — Shakespeare

Adrian alesese tocmai suita de versuri îngrozitor de dure unde se vorbește despre blestemul nevinovăției și al ignoranței și e pusă la îndoială dreptatea incomprehensibilă ce zvârle-n iad pe cel bun și neprihănit numai pentru că nu-i botezat, numai pentru că nu-i atins de harul credinței. Izbutise să exprime fulminantul răspuns în accente ce vesteau neputința celor buni de la natură în fața lui Dumnezeu, el însuși izvor al dreptății; Dumnezeu nu poate ceda în fața a nimic din ceea ce înțelegerea noastră omenească ar fi ispitită să socoată nedrept. Această tăgadă a omenescului în favoarea unei predestinări abstracte, absolute și inaccesibile mă revoltă cum, în general, plecându-mă desigur în fața grandorii poetice a lui Dante, mă dezgustă înclinarea lui spre cruzime și scene de tortură, și, îmi aduc aminte, i-am reproșat lui Adrian faptul că se hotărâse să compună pe tema acestui episod atât de greu de suportat. Am văzut atunci în ochii lui o sclipire pe care nu i-o cunoscusem și la ea mă gândeam când m-am întrebat dacă într-adevăr avusesem dreptate să afirm că-l găsisem neschimbat după o despărțire de un an de zile. Privirea aceea care avea să-i devină caracteristică — chiar dacă n-o întâlneai des, ci doar din când în când, uneori fără nici un motiv bine determinat — era în realitate ceva nou: ceva mut, ascuns, distant până la ofensă, și în același timp meditativ, învăluit într-o tristețe rece, înecându-se într-un zâmbet nu neprietenos, dar ironic, exprimat de buzele strânse și de un fel al lui de a-ți întoarce spatele, acesta făcând parte din gesturile lui vechi și familiare.

Impresia era dureroasă și, voit sau nu, jignitoare. Dar am uitat-o repede, ascultând mai departe, sorbind emoționantul recitativ al parabolei cu *Purgatoriul*, despre omul care poartă în noapte o lumină în spinare: ea nu-i arată drumul, dar luminează în urma lui ajutând celor ce vin după el. Îmi dăduseră lacrimile. Și mai mult încă îmi plăcea forma nespus de izbutită a apostrofei poetului în numai nouă versuri, despre cântul său alegoric, atât de sumbru și de abscons, încât nu avea nici o perspectivă ca omenirea să-i înțeleagă sensul ermetic. Și-atunci, era voia creatorului ca lumea, dacă nu-i putea înțelege profunzimea, măcar să-i sesizeze frumusețea. "Priviți cel puțin cât sunt de frumoasă!" Maniera în care compoziția se avânta din dificultățile, din confuzia artificială, din strania frământare a primelor versuri, în lumina diafană a clamării finale și se dizolva înduioșător în ea, am găsit-o minunată chiar de-atunci și n-am făcut nici un secret din admirația mea entuziastă.

— Cu-atât mai bine, dacă-i de pe-acum bună la ceva, mi-a spus Adrian; și din convorbirile următoare a reieșit limpede că rostise acest "de pe-acum" nu în legătură cu vârsta sa, ci cu faptul că, în ansamblu, el considera compunerea liedurilor, oricâtă dăruire jertfea problemei luată izolat, ca pe un simplu exercițiu preliminar la o operă închisă, de cuvânt și sunet; opera îi flutura pe dinaintea ochilor, iar subiectul avea să i-l ofere tocmai comedia lui Shakespeare. Încerca să glorifice teoretic această alianță cu verbul pe care o urmărea. Muzica și vorbirea, insista el, merg împreună, sunt în fond același lucru, vorba-i muzică și muzica este vorbire și, despărțite, se cheamă una pe alta, se imită, se folosesc una de mijloacele celeilalte, se substituie mereu una alteia. Și încerca să-mi demonstreze că muzica putea începe prin a fi cuvânt, că putea fi concepută și pregătită prin cuvânt, voia să mi-o demonstreze prin faptul că Beethoven fusese văzut compunând în cuvinte. "Ce scrie el acolo în carnet?" suna întrebarea. — "Compune." — "Păi scrie cuvinte, nu note." — Da, era și asta un fel de a compune. Beethoven însemna de obicei prin cuvinte curba melodică a unei compoziții și presăra cel mult câteva note. Vădit sedus, Adrian insista pe tema asta. Gândirea artistică, opina el, constituie fără îndoială o categorie spirituală proprie și unică, dar cu

greu ar fi putut dăinui prima schiță a unui tablou sau a unei statui dacă ar fi fost făcută în cuvinte — ceea ce dovedește că între muzică și vorbire există o anume afinitate. E absolut natural ca muzica să ia foc la atingerea cuvântului, ca verbul să țâșnească din muzică, cum se întâmplă către sfârșitul Simfoniei a noua. În definitiv doar e adevărat că toată evoluția muzicii germane tinde către drama ce reunește cuvântul și sunetul a lui Wagner, și-n ea își află idealul.

— *Unul* dintre idealuri, obiectai eu, amintind de Brahms și de muzica absolută, venită pe urma "luminii purtate de el în spinare", și Adrian se declară de acord cu rezerva mea, cu atât mai ușor cu cât cele de-atâta vreme plănuite erau cât se poate de newagneriene, de străine demoniacului naturii și patosului mitic: el dorea o înnoire a operei bufe în spiritul celui mai artificial persiflaj și al persiflării artificialului, ceva de-o prețiozitate rafinată și spirituală, zeflemisirea ascetismului afectat și a eufemismului, acest fruct salonard al studiilor clasice. Îmi vorbi cu entuziasm de subiect, bucuros că-i oferea prilej să alăture grosolănia congenitală comicalului sublim și să ridiculizeze un personaj cu ajutorul celui alt. Eroismul arhaic, eticheta sforăitoare răsăreau din epoci defuncte în persoana lui Don Armando, pe care, pe bună dreptate, îl decretă drept o desăvârșită figură de operă; și îmi recită, pe englezește, versuri din piesă, păstrate, se vedea bine, ascunse în adâncul inimii sale: disperarea spiritualului Biron, sperjurul îndrăgostit de una cu boabe de smoală în obraz în loc de ochi; văicăreala și rugămințile lui în fața alteia, "pornită, zău, pe treaba asta, de i-ar fi fost însuși Argus cerber și eunuc". Apoi însăși pedepsirea aceluiași Biron de a-și rosti glumele un an de zile la căpătâiul bolnavilor gemând și exclamația lui: "Dar asta nu se poate! Nu mișcă gluma în suflet în chinurile morții!" — "*Mirth cannot move a soul in agony*", repeta Adrian, adăugând că are neapărat de gând s-o pună într-o bună zi pe muzică, asta, și incomparabila discuție din actul al cincilea despre sminteala înțeleptului, despre inutila, oarba, umilitoarea folosire a spiritului, când e pus să împopoțoneze scufia de nebun a patimii. Și tot el zicea: Maximelor, cum sunt cele două versuri care spun că niciodată sângele tinereții nu s-aprinde cu-atâta desfrânată nesăbuiță ca seriozitatea lovită de sminteală, "*as gravity's revolt to wantonness*", le priește numai pe culmile poeziei geniale.

Admirația, dragostea lui mă făceau fericit, cu toate că alegerea subiectului nu mă încânta deloc, iar zeflemisirea excrescențelor umanismului mă amărâse întotdeauna pentru că până la urmă împrășcă și umanismul însuși cu ridicol. Asta nu m-a împiedicat ca mai târziu să-i scriu libretul. Dar ce l-am sfătuit din capul locului și cu toate puterile să nu facă, a fost ciudata și cu totul nepractică lui intenție de a compune pe textul în englezește, ceea ce el considera a fi unica soluție justă, demnă și autentică, cu-atât mai mult cu cât i se părea indicată și din cauza jocurilor de cuvinte, și din pricina vechiului vers englezesc burlesc-popular, și al rimei *doggerel*. Obiecțiunea principală, că printr-un text în limbă străină își rata orice perspectivă de a se vedea reprezentat pe o scenă germană, n-o lua în seamă, pentru că refuza din principiu să-și prezinte visurile sale exclusiviste, solitare, grotești, în fața unui public contemporan. Era o idee bizară, dar avea rădăcini adânc înfipte în ființa sa, plămădită din mizantropie arogantă, din provincialism vechi-german de la Kaisersaschern și din pronunțatele sale convingeri cosmopolite. Nu degeaba era el fiul orașului ce adăpostea mormântul lui Otto al III-lea. Aversiunea sa pentru germanism, pe care puteai spune că o personifica (scârbă care de altfel îi apropia de anglistul și anglomanul Schildknäpp) apărea la el sub cele

două aspecte, acela al unei timidități față de lume, și acela al unei nevoi lăuntrice de lume și de orizonturi vaste, ce-l făceau să insiste în a pretinde, într-o sală de concert germană, cântece în limbă străină sau, mai corect, să-i fie ascunse sub masca unei limbi străine. De fapt, încă din anul petrecut de mine la Leipzig, Adrian a dat la iveală compoziții pe versuri originale de Verlaine și de William Blake, pentru care avea o afecțiune specială, și zeci de ani compozițiile acestea n-au fost cântate. Cele pe versuri de Verlaine le-am auzit, mai târziu, în Elveția. Una dintre ele e pe poezia cu versul final, "*C'est l'heure exquise*"⁵¹; o alta, pe la fel de fermecătoarea *Chanson d'automne*⁵²; o a treia, fantastică, nostalgică și înnebunitor de melodioasă, e pe poezia în trei strofe care începe cu: "*Un grand sommeil noir / Tombe sur ma vie*"⁵³. Erau printre ele și câteva bucăți exuberante, extravagante, din *Fêtes galantes*⁵⁴ cum e "*He! Bonsoir, la lune!*"⁵⁵ și mai ales macabra invitație "*Mourons ensemble, voulez-vous?*"⁵⁶, la care se răspunde cu chicote de râs. — Cât despre bizarele poezii ale lui Blake, pusese pe note strofele despre roza a cărei viață e mistuită de dragostea sumbră a viermelui ce-și găsește calea la patul ei de aur roșu. Mai erau cele șaisprezece versuri neliniștitoare despre *Poison Tree*⁵⁷, în care poetul își înobilează înverșunarea cu lacrimi, și-o însorește cu zâmbet și viclenii perfide, până ce face pomul să rodească un măr ispititor; din el dușmanul mușcă pe furiș și se otrăvește: dimineața zace mort sub pom, spre bucuria celui ce-l ura. Simplitatea plină de răutate a poeziei era perfect redată de compozitor. O impresie și mai profundă mi-a făcut, de la prima audiere, un alt cântec pe cuvinte de Blake: își închipuie o bisericuță de aur, în fața ei stau oameni plângând, oameni îndoliați, oameni rugându-se, fără să cuteze să-i calce pragul. Se ridică atunci un șarpe care cu trudă necurmată știe să-și taie drum în sfântul locaș, târându-și toată lungimea băloasă pe pardoseala de preț și, ajungând la altar, împroașcă pâinea și vinul cu veninul său. "Atunci, încheie poetul cu o logică disperată, din pricina asta și după ce-am văzut asemenea fapte, m-am dus într-o cocină și m-am așezat între porci". Viziunea de coșmar, spaima crescândă, groaza de pângărire și, în fine, renunțarea feroce la o omenire, pe care o asemenea priveliște o dezonora, erau redată de muzica lui Adrian cu o uimitoare vigoare.

Dar astea sunt chestiuni de mai târziu, chiar dacă fac parte, toate, dintr-un capitol care tratează despre anii de la Leipzig ai lui Leverkühn. În seara aceea a sosirii mele am ascultat, așadar, împreună, concertul dat de cvartetul Schaffgosch, iar a doua zi i-am făcut o vizită lui Wendell Kretzschmar. Mi-a vorbit, între patru ochi, despre progresele lui Adrian într-un fel care m-a făcut și mândru și fericit. Nu se temea câtuși de puțin, spunea profesorul, că va trebui vreodată să se căiască de a-l fi îndrumat pe Leverkühn spre muzică. Un om înzestrat cu atâta stăpânire de sine și cu atâta oroare de platitudini și de tot ce-i pe gustul publicului va avea de înfruntat multe greutăți și dinafară, și dinlăuntru; dar în cazul lui era foarte bine, pentru că numai arta poate da greutate unei vieți pe care altminteri facilitățile ar plictisi-o de moarte.

M-am înscris și la cursurile lui Lautersack și la ale celebrului

⁵¹E ora încântătoare (fr.).

⁵²Cântec de toamnă (fr.).

⁵³Un nesfârșit somn întunecat / Pogoară peste viața mea (fr.).

⁵⁴Serbări galante (fr.).

⁵⁵Ei! Bună seara, lună! (Fr.)

⁵⁶Să murim împreună, vrei? (Fr.)

⁵⁷Pomul otrăvitor (engl.).

Bermeșter, bucuros că nu mai sunt silit să ascult, de dragul lui Adrian, atâta teologie, iar el m-a prezentat cercului de la "Café Central", un fel de club al boemei, stăpân pe un separeu afumat al localului, unde, după-amiaza, membrii citeau ziare, jucau șah și comentau evenimente culturale. Veneau acolo studenți de la conservator, pictori, scriitori, tineri editori, chiar și câțiva avocați stagiați pasionați de muzică, vreo doi actori de la "Leipziger Kammerspiele", instituție cu intense preocupări literare, și alții la fel. Rüdiger Schildknäpp, traducătorul, mai în vârstă decât noi, probabil trecut puțin de treizeci de ani, făcea parte din grup, cum am mai spus și, deoarece era singurul de care Adrian se legase întrucâtva, m-am apropiat și eu de el, petrecând ceasuri întregi cu amândoi. Mi-e teamă că se va remarca, din schița încercată asupra acestui personaj, că priveam la omul socotit de Adrian demn de prietenia sa, cu un ochi critic, cu toate că mă voi strădui, cum m-am străduit totdeauna, să fiu obiectiv.

Schildknäpp se născuse într-un oraș silezian, nici mare, nici mic, ca fiu al unui funcționar la poștă a cărui poziție deși nu era subalternă, nu se ridica totuși la nivelul serviciilor de conducere ce obligau la titluri universitare și ar fi permis accesul la postul de consilier guvernamental. O funcție ca a lui nu cerea nici diplomă de absolvire a unui liceu, nici pregătire juridică; ajungeai la ea după câțiva ani de serviciu pregătitor și după depunerea unui examen de cunoștințe în materie de secretariat. Asta fusese și drumul lui Schildknäpp bătrânul; era un om binecrescut și prezentabil și avea și ambiția de a-și face o situație în societate, dar ierarhia prusacă sau îl excludea, sau dacă-i îngăduia uneori, excepțional, accesul, i-l scotea pe nas prin umilințe, așa că, mânios pe soarta lui, deveni un om acru, un taciturn, care-și vărsa focul ratării suferite în carieră otrăvind zilele alor săi. Fiul său, Rüdiger, ne zugrăvea foarte expresiv, punând accentul mai mult pe comic, decât pe pietate filială, cum amărăciunea socială a tatălui înveninase și viața lui, și a mamei sale, și a fraților — și asta cu-atât mai usturător cu cât, datorită educației sale, bătrânul nu se manifesta prin grosolăniile gâlcevitoare ci printr-o resemnare mai rafinată, printr-o autocompătimire sâcâitoare. De pildă, se așeza la masă, pentru ca imediat, la supă de fructe, mușcând cu putere dintr-un sâmbure de cireșă, să-și rupă un dinte. "Da, zicea bătrânul, cu o voce tunătoare, dând larg brațele în lături, așa-i, așa mi-e mie sortit, parcă mi-e scris, parcă-i un făcut! Mă bucurasem dinainte de masa asta, avusesem chiar și puțină poftă de mâncare, e cald, așteptam cu plăcere băutura asta răcoritoare, și uite ce mi se-ntâmplă, tocmai mie! Bun, vedeți prea bine, nu mi-e îngăduită nici o bucurie. Renunț să mai mănânc. Mă duc la mine-n odaie. Poftă bună! Încheia el totdeauna cu un glas stins, și se ridica de la masă, știind prea bine că n-o să mai tihnească nimănui mâncarea și că-i lăsa pe toți profund deprimați.

E ușor de închipuit cât de mult îl înveselea pe Adrian redarea cu atâta tinerească vioiciune a scenelor acestora tragicomice. Și, în același timp, trebuia să ne potolim puțin râsul și să arătăm cât de cât înțelegere și menajare, pentru că, la urma urmei, era vorba de tatăl prietenului nostru. Rüdiger ne asigura că suferințele capului familiei de pe urma inferiorității sale sociale le împărtășiseră cu toții într-o măsură mai mare sau mai mică; el însuși plecase din casa părintească cu un fel de fisură sufletească; dar tocmai necazul acesta părea să fi fost unul din motivele pentru care nu-i făcuse tatălui său plăcerea de a-și lua revanșa în numele lui și îi zădărniciise speranța de a-l vedea cel puțin pe fiul său ajungând consilier guvernamental, îl obligaseră să termine liceul, apoi îl trimiseseră la universitate. Dar n-ajunseseră nici până la examenul de

asesor, ci se apucase de literatură și preferase să renunțe la orice sprijin bănesc de acasă numai să nu se supună dorinței fierbinți, dar profund dezagreabile a tatălui său. Scrisa versuri libere, articole de critică, povestiri scurte într-o proză curățică, dar, parte din cauza nevoilor materiale, parte și din cauză că producția lui nu era prea abundentă, își concentrase activitatea în domeniul traducerilor, și anume al traducerilor din limba lui de predilecție, engleza, și nu numai că alimenta câteva edituri cu tălmăcirii din beletristica engleză sau americană, dar se angajase să traducă pentru o editură de lux și de curiozități din München opere din literatura engleză veche, piesele medievale ale lui Skelton, câteva lucrări dramatice de Fletcher și Webster, unele poeme didactice ale lui Pope, și îngrijise câteva admirabile ediții germane din Swift și Richardson. Lucrările de felul acesta le însoțea de introduceri bine documentate și puneă o mare conștiinciozitate în tălmăcire, un simț deosebit al stilului, mult gust, străduindu-se până la obsesie să redea textul cu precizie, să găsească limbajul cel mai apropiat, prins din ce în ce mai mult în vraja și truda ispititoare a reproducerii. Dar toate astea îi produceau, pe alt plan, o stare sufletească asemănătoare cu a tatălui său. Pentru că el se simțea născut scriitor, creator, și rostea vorbe amare pentru munca neînsemnată de tălmăcitor al operelor străine, treabă care îl măcina și, socotea el, îl stigmatiza. Voia să fie el însuși poet, și în convingerea lui chiar era, iar faptul că de dragul unei amărâte de bucăți de pâine trebuia să facă pe mijlocitorul literar îi crea o dispoziție critică tăioasă față de contribuțiile celorlalți și devenise obiectul ieremiadelor lui zilnice. "De-aș avea timp, obișnuia să spună, să pot lucra, să nu trebuiască să mă chinuiesc trudind, le-aș arăta eu lor!" Adrian era încântat să-l creadă, eu însă, judecând poate prea aspru, suspectam în piedicile invocate un pretext binevenit, cu care se amăgea în lipsa unui impuls creator autentic și fecund.

Cu toate acestea Schildknäpp nu trebuie considerat un tip morocănos; dimpotrivă, era foarte vesel, amuzant chiar, avea un simț al umorului specific britanic și un caracter ce semăna cu ceea ce englezii numesc *boyish*⁵⁸. — Făcea cunoștință imediat cu toți fiii Albionului veniți la Leipzig ca turiști, să hoinărească pe continent, pasionați de muzică, vorbea limba lor cu o facultate de adaptare, cu o afinitate electivă desăvârșită, era în stare de *talking nonsense*⁵⁹ cât le poftea inima și știa să imite cu haz încercările lor de a se exprima în germană, accentul lor, neputința lor de a nimeri expresiile uzuale din exces de corectitudine, slăbiciunea lor de străini pentru forma scriptică a pronumelui "acel, aceea" și cum ziceau ei "Vizionați aceea!" când nu voiau să spună decât "Uitați-vă acolo!" Și chiar arăta ca ei — dar nici n-am vorbit încă de înfățișarea lui. Era foarte prezentabil și, cu toată îmbrăcămintea cam sărăcăcioasă și mereu aceeași, la care îl obligau condițiile, avea o anume eleganță, o distincție sportivă. Trăsăturile feței erau pronunțate și noblețea lor nu era atinsă decât de forma puțin vagă și lipsită de vigoare a gurii, lucru observat destul de des la silezieni. Înalt, lat în umeri, cu șolduri înguste, cu picioare lungi, purta, zi de zi, aceiași *breeches*, adică pantaloni bufanți, pepiți, destul de uzați, ciorapi lungi de lână, ghetе galbene cam din topor, o cămașă de pânză ordinară, al cărei guler era descheiat, și pe deasupra o haină oarecare de culoare incertă, cu poalele prea scurte. Măinile însă erau distinse, cu degete lungi, cu unghii frumos formate, ovale, bombate, și în ansamblu ima-

⁵⁸Ștrengăresc (*engl.*).

⁵⁹A spune baliverne (*engl.*).

ginea oferită era incontestabil *gentlemanlike*, și asta în asemenea măsură încât își putea permite să frecventeze cu hainele lui ponosite o societate în care ținuta de seară era de rigoare — plăcea femeilor, așa cum era, în orice caz mai mult decât rivalii lui corect îmbrăcați în negru și alb, și la asemenea recepții îl vedeai înconjurat de un cuconet care-l admira fără jenă.

Și totuși! Totuși! Dacă veșmintele lui sărăcăcioase, scuzate de banala lipsa de bani, nu puteau dăuna cu nimic cavalerismului său, care se impune ca un adevăr firesc, nu e mai puțin adevărat că acesta se dovedea a fi o amăgire și, analizând lucrurile mai adânc, Schildknäpp era un impostor. Sportivitatea lui aparentă inducea în eroare, pentru că nu făcea nici un sport, afară doar de puțin schi, iarna cu englezii lui, în "Elveția Saxonă", când însă lesne se alegea cu câte o inflamație a intestinelor deloc inofensivă, după a mea părere; cu tot tenul ars de soare și umerii largi, n-avea deloc o sănătate de fier și, mai tânăr fiind, făcuse o dată o hemoptizie; era deci predispus la tuberculoză. Din câte observasem eu, succesul lui la femei nu corespundea în întregime cu succesul lor la el — cel puțin sub aspect individual; pentru că luate în ansamblu femeile se bucurau de toată adorația sa, o adorație vagă, cu-prinzătoare, atât de mult închinată sexului ca atare, posibilităților de fericire oferite întregii lumi, încât cazul individual îl găsea inactiv, zgârcit, circumspect. Părea să-i fie de ajuns că putea avea câte aventuri de dragoste ar fi vrut, căci în fața oricărei treceri la fapte șovăia, ca și cum ar fi văzut în asta o irosire a posibilităților sale virtuale.

Virtualitatea, acesta era domeniul său, spațiul infinit al posibilului era regatul său, acolo era el poet cu-adevărat, dar numai acolo. După numele⁶⁰ lui trăgea concluzia că strămoșii lui fuseseră ostași călări, escortând nobili și principii și cu toate că nu încălecaseră niciodată un cal și nici nu năzuia să-ncalece vreodată, se simțea născut a fi călăreț. Punea faptul că se visa foarte des călărind pe seama unei memorii atavice, a unei eredități transmise din tată în fiu, și era extraordinar de convingător când imita în fața noastră cât îi era de firesc gestul de a ține frâul cu stânga și de a bate cu dreapta calul pe gât. Expresia lui cea mai frecventă era "ar trebui". Era formula unei nostalgice cumpăniri a posibilităților, în fața împlinirii căroră sta incapacitatea de a lua o hotărâre. Ar trebui făcut cutare și cutare lucru, sau ar trebui să fii cutare și cutare, sau să ai cutare și cutare. Ar trebui scris un roman despre societatea din Leipzig, sau, ar trebui făcută o călătorie în jurul lumii, chiar și ca spălător de vase pe vapor, sau, ar trebui studiată fizica, astronomia, ar trebui cumpărată o moșioară și cultivat ogrorul în sudoarea frunții. Dacă intram în vreun magazin de coloniale să ne rășnească puțină cafea, era în stare, la ieșirea în stradă să dea din cap gânditor spunând: "Un magazin de coloniale mi-ar trebui!".

Despre sentimentul de independență al lui Schildknäpp am mai vorbit. Acesta se manifestase și sub aspectul ororii lui pentru o slujbă la stat, al alegerii unei profesii libere. Și cu toate astea, slujea la mai mulți stăpâni, și avea ceva dintr-un argat De altminteri, de ce să nu fi tras foloase de pe urma faptului că era prezentabil, că era agreat în societate, dacă țineai seama cât de reduse erau mijloacele sale de existență? Accepta numeroase invitații, la prânz mânca prin diverse case din oraș, chiar și în familii evreiești bogate, cu toate că-l puteai auzi uneori emițând opinii antisemite. Oamenii care se simt desconsiderați din punct de vedere social, care socotesc că nu li se acordă atenția cuvenită și se bucură în același timp de un fizic atrăgător, își caută

⁶⁰În germană *Schildknäpp* înseamnă „scutier”.

uneori satisfacția în mândria rasială. Ciudățenia, în cazul nostru, stă în faptul că nu-i agrea nici pe nemți, pătruns cum era de inferioritatea lor pe tărâm internațional și mergea până acolo încât să explice că-i preferă, ba mai bine-zis, că ține pur și simplu cu evreii. Aceștia la rândul lor, de fapt nevestele de editori și cucoane din lumea bancherilor, îl priveau cu admirația profundă a acestei rase pentru nobilul sânge german și pentru picioarele lungi, și erau încântate să-l copleșească cu daruri; ciorapii sport, curelele, puloverele, fularele purtate erau, de cele mai multe ori, cadouri, și nu totdeauna neprovocate. De pildă, când însoțea vreo cucoană la *shopping*⁶¹ era în stare să arate un obiect oarecare zicând: "Drept să spun, n-aș da bani pe-așa ceva! Cel mult dacă l-aș primi cadou!" Și îl primea cadou cu aerul unuia care tocmai spusese că n-ar da un ban pe el. De altfel, își dovedea sieși și altora independența refuzând din principiu să fie îndatoritor — în sensul că" atunci când într-adevăr aveai nevoie de el, niciodată nu-l găseai. Se întâmpla ca un bărbat să fie obligat să lipsească de la o masă și să-l roage să umple golul — refuza cu siguranță. Voia cineva să aibă un tovarăș agreabil în vreo călătorie sau într-o vilegiatură prescrisă de medic — refuzul era cu-atât mai cert cu cât era mai clar că prezența lui i-ar fi fost celuilalt plăcută. Tot astfel refuzase și solicitarea lui Adrian pentru libretul la *Love's Labour's Lost*. Și totuși îl iubea foarte mult pe Leverkühn, îi era sincer devotat, și acesta nu-i luase refuzul în nume de rău, era în general plin de răbdare față de slăbiciunile prietenului său, de care Schildknäpp însuși râdea, și prea-i era recunoscător pentru conversația lui amuzantă, pentru anecdotele despre bătrânul Schildknäpp, pentru neroziile lui anglomane, ca să-i poarte pică. Niciodată nu l-am văzut râzând cu atâta poftă, râzând cu lacrimi, ca atunci când era cu Rüdiger Schildknäpp. Umorist autentic, știa să stârnească râsul cel mai irezistibil din lucrurile cele mai improbabile. Astfel, se știe că un biscuit bine prăjit face în urechea celui care-l mănâncă un zgomot asurzitor, îl izolează de lumea înconjurătoare; Schildknäpp se apucă să ne demonstreze, la ceai, cum într-o societate în care se mănâncă biscuiți oamenii nu se pot înțelege între ei și conversația lor trebuie să se rezume la: "Cum, vă rog?", "Ați spus ceva?", "O clipă, dacă sunteți bun!". Și ce putea să râdă Adrian când Schildknäpp se ciorovăia în oglindă cu propria să mutră! Asta fiindcă era cam infatuat — nu o infatuare banală, ci într-un sens poetic, legat de infinitele posibilități de fericire pe care le oferă această lume pentru care dorea să se păstreze tânăr și frumos, astfel că tendința obrazului său la ofilire, la zbâncire prematură, îl mâhnea. Oricum, gura lui avea ceva senil, și dacă țineai seama și de nasul care cobora direct spre ea și căruia erai poate dispus să-i mai zici clasic, puteai să prevezi fizionomia lui Rüdiger la bătrânețe. La asta se adăugau cutele de pe frunte, zbânciturile de la nas la gură și fel de fel de labe de gâscă. Își apropia bănuitor obrazul de oglindă, arbora o mutră acră, își apuca bărbia între degetul mare și cel arătător, își trăgea, scârbit, obrajii în jos și făcea, cu mâna dreaptă, chipului său din oglindă un gest de lehamite atât de expresiv, încât amândoi, Adrian și cu mine, ne prăpădeam de râs.

Ce n-am spus încă, e că ochii lui aveau exact aceeași culoare ca ochii lui Adrian. Găseam chiar ceva remarcabil în această trăsătură comună: întocmai același amestec de cenușiu-albastru-verde în ochii unuia, ca și în ai celuilalt, și la amândoi cercuri identice de culoarea ruginei în jurul pupilelor. Oricât ar suna de straniu, dar aveam totdeauna impresia — o impresie în anumită măsură liniștitoare pentru

⁶¹Cumpărături (*engl.*).

mine — că prietenia lui Adrian pentru Schildknäpp, omul care-i stârnea pofta de răs, avea ceva comun cu această identitate a culorii ochilor, ceea ce în fond echivala cu gândul că ea se întemeia pe o tot atât de profundă, pe cât de veselă, indiferență. Aproape nu mai e nevoie să adaug că totdeauna își adresau cuvântul cu numele de familie și "dumneavoastră". Chiar dacă eu nu eram în stare să-l amuz pe Adrian în aceeași măsură ca Schildknäpp, aveam față de silezian avantajul faptului că mă tutuiam cu Leverkühn din copilărie.

XXI

Azi dimineață, pe când Hélène, soția mea dragă, ne pregătea gustarea și din nelipsita negură a zorilor începea să se deslușească o zi răcoroasă de toamnă, așa cum sunt cele din Munții Bavariei, am citit în ziar despre reluarea cu succes a războiului nostru submarin, căruia i-au căzut victimă, în douăzeci și patru de ore, nu mai puțin de douăsprezece vapoare, între ele două vase mari de pasageri, unul englezesc și altul brazilian, cu cinci sute de călători. Succesul acesta îl datorăm unei torpile noi, cu proprietăți fabuloase, o izbândă a tehnicii germane, și nu pot să-mi înăbuș o anume satisfacție în fata spiritului nostru inventiv, în neconținută activitate, și a aptitudinilor noastre naționale, rămase, în ciuda atâtor lovituri ale sortii, încă integral și permanent la dispoziția regimului care ne-a purtat în acest război și ne-a pus efectiv întregul continent la picioare, înlocuind visul intelectual al unei Germanii europene cu realitatea, firește, cam neliniștitoare, cam fragilă, și, după cât se pare, insuportabilă restului lumii, a unei Europe germane. Sentimentul involuntar de satisfacție face loc inevitabil gândului că asemenea victorii incidentale cum sunt aceste scufundări sau lovitura, grandioasă în sine, a răpirii dictatorului italian răsturnat nu mai pot servi decât la trezirea unor speranțe deșarte și la prelungirea unui război care, după opinia oamenilor cu judecată, nu mai poate fi câștigat. Asta e și părerea directorului seminarului nostru teologic de la Freising, monseniorul Hinterpfortner, cum mi-a mărturisit, sincer, seara, la o bere, între patru ochi, chiar el — un om care nu mai semăna deloc cu savantul pătimăș în jurul căruia gravitase revolta înăbușită în sânge a studenților din München, dar căruia cunoașterea fenomenului mondial nu-i permitea nici o iluzie, nici măcar pe aceea de a se agăța de distincția între un război pierdut și unul necâștigat și deci a ascunde oamenilor adevărul: adevărul că jucasem *va banque*⁶², și că eșecul operației noastre de cucerire a lumii va echivala în mod obligatoriu cu o catastrofă națională de primă mărime.

Spun toate acestea ca să amintesc cititorului în ce împrejurări istorice se desfășoară redactarea biografiei lui Leverkühn, ca să-și poată da seama cum tulburarea legată de munca mea este permanent contopită, contopită până la anularea oricărei distincții, cu aceea generată de zguduirile de fiecare zi. Nu susțin că aș fi distras, deoarece vreau să cred că evenimentele n-au reușit să mă abată de la proiectele mele biografice. Și cu toate acestea, deși personal sunt la adăpost, fie-mi îngăduit să spun că aceste vremi nu sunt deloc propice progresului constant al unei îndatoriri ca a mea, și cum, în afară de asta, în timpul tulburărilor și execuțiilor de la München, am făcut o gripă însoțită de frisoane puternice, care m-a ținut zece zile la pat, afectând pentru multă vreme forțele spirituale și fizice ale sexagenarului ce sunt,

⁶²Totul pe o carte (*fr.*).

nu e de mirare că primăvara și vara au devenit toamnă târzie până să apuc a așterne pe hârtie primele rânduri ale relatării. Între timp ne-a fost dat să trăim distrugerea pe calea aerului a venerabilelor noastre orașe, ceea ce ar fi fost strigător la cer dacă nu ne-am fi făcut noi, victimele, cei dintâi vinovați de asemenea fapte. Dar cum suntem vinovați, strigătul se pierde-n vânt și, cum zice ruga regelui Claudiu, "nu răzbește până-n țării". Ce stranie apare această lamentare împotriva nelegiurilor de noi înșine provocate, clamată în numele culturii de gura celor bare au pătruns pe scena istoriei ca vestitori și purtători ai unei barbarii regeneratoare înecată în ticăloșie! Nu o dată prăpădul nimicitor s-a apropiat la doi pași de chilia mea, de-mi stătea inima-n loc. Bombardamentul înfricoșător al orașului lui Dürer și al lui Willbald Pirckheimer nu mai era un eveniment prea îndepărtat, și când judecata de-apoi se abătu și asupra Münchenului, mă găsi șezând în odaia mea de lucru, alb ca varul, zgâlțâit o dată cu pereții, cu ușile și geamurile casei — scriind cu mâna tremurândă la biografia de față. Pentru că mâna asta tremură în orice caz, din pricina subiectului, așa că nu m-am lăsat impresionat de faptul că fenomenul era puțin accentuat de spaima dinafară.

Cum spuneam, am urmărit, cu un fel de speranță și de mândrie pe care ni le trezesc desfășurarea forțelor germane, un nou asalt al Wehrmachtului nostru împotriva hoardelor rusești, ce-și apără țara neospitalieră, dar nespus de iubită — am urmărit o ofensivă de-a noastră transformată în câteva săptămâni într-o ofensivă rusească și, de atunci, pierderile teritoriale nu se mai sfârșesc, nu mai pot fi oprite, ca să nu vorbim decât de pierderi teritoriale. Ne-a produs o profundă stupeoare vestea debarcării trupelor americane și canadiene în sud-estul Siciliei, căderea Siracuzei, Cataniei, Messinei, Taorminei, și am aflat, cu un amestec de spaimă și pizmă, și cu sentimentul obsedant că noi n-am fi în stare de așa ceva, nici în sensul bun, nici în cel rău, că o țară, a cărei stare de spirit îi mai permite încă să tragă lucid concluzia logică ce se impune dintr-o succesiune de înfrângeri și dezastre scandaloase, s-a descotorosit de marele ei om și, la scurtă vreme, a consimțit în fața lumii întregi la ceea ce ni se cere și nouă, dar ceea ce nouă ni se pare prea sfânt și prea scump ca să fim dispuși să acceptăm chiar și în cea mai profundă mizerie: capitularea fără condiții. Da, suntem un popor cu totul diferit, cu un suflet de un imens tragism, refractar prozaismului lucid, și dragostea noastră e închinată sorții, oricare-ar fi ea, doar să fie, chiar de-ar fi o prăbușire ce-ar încinge cerul cu un pârjol demn de amurgul zeilor!

Munca mea era însoțită de înaintarea moscoviților în viitorul nostru grânar, Ucraina, și de replierea elastică a trupelor noastre pe linia Niprului — sau mai bine zis, ea însoțea aceste evenimente. De câteva zile, imposibilitatea menținerii acestei poziții de baraj părea dovedită, cu toate că Führerul nostru, venit în mare grabă, puse energic frâu retragerii, rosti cuvântul nimerit, dar de ocară, "psihoza Stalingradului", și ordonă menținerea liniei Niprului cu orice preț. Cu orice preț; prețul a fost plătit, dar în zadar; și încotro, până unde se va mai revărsa încă puhoiul roșu despre care vorbesc ziarele, rămâne în seama imaginației noastre, și-așa predispusă la extravagante fantastice. Căci din domeniul fantasticului și contrar oricărei ordini și previziuni face parte și faptul că Germania ar putea deveni ea însăși teatrul unuia dintre războaiele sale. Cu douăzeci și cinci de ani în urmă am știut să evităm asta în ultimul moment, dar acum starea noastră sufletească, copleșită din ce în ce mai mult de eroismul tragic, pare să nu ne mai permită abandonarea unei cauze pierdute înainte de a se fi consumat inimaginabilul. Slavă Domnului, prăpădul care năvălește din răsărit e încă departe de

ogoarele patriei noastre, și-ar trebui să fim gata să mai înghițim întâi câteva pierderi umiltoare pe frontul acesta, ca să putem apăra cu o și mai dârză vigoare spațiul nostru vital european împotriva occidentalilor dușmani de moarte ai ordinii germane. Invazia frumoasei noastre Sicilii dovedea orice, dar nu posibilitatea stabilirii inamicului pe-un cap de pod italian, continental. Din nefericire însă lucrul a fost cu puțință, și săptămâna trecută a izbucnit la Neapole o insurecție comunistă favorabilă aliaților, ceea ce a făcut ca orașul să nu mai poată fi considerat ca o etapă demnă de trupele germane, așa că a fost evacuat cu capul sus, după distrugerea conștiințioasă a bibliotecii și depunerea unei bombe cu explozie întârziată la poșta centrală. Între timp se vorbește despre diferite tentative experimentale de debarcare pe coasta Canalului Mânecii, care-ar fi plină de vapoare, și cetățeanul se întreabă, cu totul ilicit desigur, dacă nu cumva ceea ce s-a întâmplat în Italia se mai poate repeta în susul peninsulei, și nu s-ar putea petrece, împotriva tuturor convingerilor oficiale în invulnerabilitatea fortăreței Europa, și în Franța sau cine știe unde.

Da, monseniorul Hinterfortner avea dreptate: suntem pierduți. Vreau să spun: războiul e pierdut, dar asta înseamnă mai mult decât o campanie pierdută, înseamnă în realitate că noi suntem pierduți, pierdută cauza și sufletul nostru, pierdute credința și istoria noastră. S-a isprăvit cu Germania, se va isprăvi cu ea, o prăbușire indicibilă, economică, politică, morală și spirituală, pe scurt, începe să se contureze o prăbușire totală — nu vreau să fi dorit ceea ce ne amenință, căci înseamnă disperarea, nebunia. Nu vreau să fi dorit acest lucru, pentru că prea-i adâncă mila, prea-i adâncă îndurerarea mea pentru nefericitul nostru popor, și când mă gândesc la redresarea lui, la ardoarea oarbă, la revoltă, la izbucnirea, la dezlănțuirea, la înnoirea lui pretins purificatoare, la renașterea "națională" de-acum un deceniu, la delirul acela sfânt în aparență, în care, desigur, era amestecată — semn prevestitor al falsității sale — multă cruzime dezmățată, multă brutalitate bestială, multe poftă murdare de siluire, de sălbăticie, de înjosire, și care, pentru orice inițiat, purta în germene războiul. Întreg acest război — mi se strânge inima în fața uriașelor investiții de credință, de entuziasm, de pasionată exaltare istorică realizate atunci și spulberate acum într-un faliment fără seamăn. Nu, nu vreau să fi dorit prăbușirea — și-a trebuit totuși s-o doresc — și știu că am și dorit-o, că o doresc și azi și că aş saluta-o: din ură împotriva disprețului criminal arătat rațiunii, din ură împotriva nelegiuitei tăgade a adevărului, împotriva cultului ordinar și deșănțat al unui mit de scară de serviciu, a confundării cu rea -credință a depravării de azi cu ceea ce a fost odinioară, a abuzului ticălos și a scoaterii la mezat a tot ce-i vechi și autentic, fidel și familiar, a tot ce-i german din moși-strămoși, și din care nerozii și impostorii ne fabrică un basamac otrăvit ce ne ia mințile. Această gigantică beție la care noi, avizi totdeauna să ne amețim, ne-am adăpat ani în șir de mincinoasă viață așa-zis superioară, în care am făptuit lucruri ce treceau de marginile abjectului — trebuie plătită. Cu ce? Am rostit cuvântul, i-am spus pe nume când am pomenit de "disperare". N-am să-l repet. Nu poți să-ți înfrângi de două ori oroarea cu care, dintr-o regretabilă ieșire, am așternut-o pe hârtie.

Și asteriscurile sunt o înviorare pentru ochiul și pentru mintea cititorului; nu-i nevoie chiar totdeauna de o cifră romană, cu aptitudinea ei de mai viguroasă separare, de mai puternic impuls la o nouă demarare, și mi-a fost cu neputință să dau precedentei incursiuni în actualitate, pe care Adrian Leverkühn n-a mai apucat s-o trăiască, caracterul unui capitol. După limpezirea imaginii grafice prin

introducerea acestui simpatic semn, voi prefera să întregesc fragmentul cu alte câteva amănunte din anii petrecuți de Adrian la Leipzig, fără să-mi ascund că în felul acesta capitolul, ca atare, va căpăta un aspect cu totul neunitar, constituit cum va fi din componente eterogene — cu-atât mai mult cu cât ar fi trebuit să-mi ajungă că nici cu cel precedent nu mi-a mers mai bine. Dacă recitesc toate câte-am înșirat: năzuințele și proiectele dramatice ale lui Adrian, felul lui îndurerat de a privi, pe care și-l însușise în timpul absenței mele, frumusețile seducătoare sub aspect intelectual ale comediei shakespeariei, versurile în limbi străine puse pe muzică de Leverkühn, timidul lui cosmopolitism și-apoi clubul boem de la "Café Central", de a cărui menționare se leagă amploarea contestabilă dată portretului lui Rüdiger Schildknäpp — mă întreb, pe bună dreptate, dacă din elemente atât de eteroclite poate fi constituit un capitol cu oarecare unitate, dar, dacă-mi aduc bine aminte, încă din capul locului am fost silit să-mi reproșez absența unei construcții ordonate și coordonate în această lucrare. Iar scuza mea rămâne aceeași. Prea scump mi-e subiectul. Prea lipsește mult, de nu cumva lipsește cu desăvârșire, orice contrast, măcar o simplă deosebire, între materie și creator. N-am spus oare, și nu o dată, că viața despre care vorbesc mi-e mai apropiată, mai scumpă, mai tulburătoare decât chiar viața mea? Ceea ce ne este cel mai scump, cel mai tulburător, cel mai apropiat încetează de a mai fi "materie"; devine persoană — și nu poate fi supusă la dezmembrări artistice. E departe de mine gândul să contest seriozitatea artei; dar în cazuri cu adevărat grave, nu ești în stare să faci artă și renunți. Nu pot deci decât să repet că paragrafele și asteriscurile din această carte sunt o simplă concesie făcută ochilor cititorului și că, de-ar fi după mine, aș scrie-o toată dintr-o dată, dintr-o răsuflare fără nici o împărțeață, fără spații albe, nici alineate. Numai că n-am curajul să pun sub ochii lumii o lucrare tipografică atât de nesocotită.

*

Am stat cu Adrian la Leipzig un an de zile, așa că știu cum i-a petrecut și pe ceilalți trei cât a mai rămas acolo: conservatismul felului lui de viață, care adesea lua aspectul unei rigidități care pentru mine devenea apăsătoare, îmi dă această certitudine. Nu fără rost și-a exprimat într-o scrisoare simpatia pentru acel "nu-vreau-să-știu-de-nimic", pentru viața lipsită de aventuri a lui Chopin. Nici el nu voia să știe de nimic, nu voia să vadă nimic, în fond nu voia nici să trăiască nimic, cel puțin în sensul manifest, exterior al cuvântului, nu ținea la schimbări, la impresii noi, la distracții, la recreere, și în ce privește aceasta din urmă în special, se amuza copios pe seama celor ce-și petrec cea mai mare parte a timpului recreându-se, prăjindu-se la soare, fortificându-se — fără să se știe pentru ce. "Recreerea, zicea el, e pentru cei cărora nu le e bună la nimic." Punea prea puțin preț pe călătorii de dragul de a privi, de a înregistra, de a se "instrui". Disprețuia agreementul vizual și, pe cât de sensibil era auzul său, pe atât de puțin se simțise vreodată îndemnat să-și formeze ochiul cu ajutorul artelor plastice. Aproba și considera perfect justificată categorisirea oamenilor în vizuali și auditivi, iar pe el se socotea incontestabil între cei din urmă. În ce mă privește, n-am considerat niciodată această clasificare ca aplicabilă, și nici în rezerva și refuzul și inaptitudinea lui vizuală n-am crezut vreodată. Ce-i drept, Goethe spunea și el că muzica este ceva cu totul înăscut, o facultate lăuntrică și ea n-are nevoie de cine știe ce alimentare dinafară și nici de experiența vieții. Dar există o imagine interioară, o viziune, care-i altceva, cuprinde mai mult decât simpla vedere. Și-n afară de asta, e o

profundă contradicție aici, și anume: ca un om să aibă, cum avea Leverkühn, o anume sensibilitate pentru ochiul omenesc, care la urma urmei tot numai ochiului omenesc îi vorbește, și să refuze totuși să perceapă lumea exterioară prin acest organ. Mi-e deajuns să citez nume că Marie Godeau, Rudi Schwerdtfeger și Nepomuk Schneidewein ca să reamintesc impresiabilitatea lui Adrian, ba chiar slăbiciunea lui pentru farmecul ochilor, al celor negri, al celor albaștri — și-mi dau perfect de bine seama în același timp că e o greșeală să-l bombardez pe cititor cu nume cu care pentru moment nu știe literalmente ce să facă, pentru că personificarea lor se va produce mult mai târziu — o greșeală atât de vădită, încât ar putea lăsa loc impresiei că este voluntară. Dar, la drept vorbind, ce-i aceea voluntar? Eu am sentimentul, conștiința, că am introdus aceste nume, goale de sens, premature, sub imperiul unei constrângeri.

Călătoria lui Adrian la Graz, care nu de dragul călătoriei a fost făcută, a constituit o spărtură în monotonia vieții sale. O altă întrerupere a fost excursia cu Schildknäpp la mare, și se poate spune că tabloul simfonic într-o singură parte e rodul ei. O a treia constituie și ea o excepție: călătoria la Basel, în tovărășia profesorului său Kretzschmar, ca să asiste la audițiile de muzică sacră barocă organizate de corul de cameră al bisericii Sfântul Martin din Basel și la care Kretzschmar trebuia să țină partida de orgă. S-au dat acolo Magnificat de Monteverdi, studii de orgă de Frescobaldi, un oratoriu de Carissimi și o cantată a lui Buxtehude. Impresia făcută de această "*musica riservata*⁶³" asupra lui Leverkühn — o muzică pasională, care acționa ca o ripostă la constructivismul flamanzilor și trata cuvântul biblic cu o uimitoare libertate umană, cu temeritate declamatorie în expresie și o îmbrăca într-o gestică instrumentală colorată și brutală — această impresie a fost nespus de puternică și de durabilă; mi-a vorbit atunci foarte mult, în scrisori și prin viu grai, de modernitatea mijloacelor muzicale ce-și făcea apariția la Monteverdi, și a stat apoi zile întregi în biblioteca din Leipzig transcriindu-și extrase din *Jephta* lui Carissimi și din *Psalmii lui David* de Schütz. Și cine ar fi tăgăduit, în muzica cvasireligioasă din *Apocalipsă* și din *Doctor Faustus* de mai târziu, influența stilistică a acelui madrigalism? Elementul unei voințe de expresie mergând până la extrem a fost totdeauna predominant la Leverkühn, împreună cu pasiunea intelectuală pentru o ordine riguroasă, pentru linearismul flamand. Cu alte cuvinte: căldura și răceala existau una alături de cealaltă în opera lui, și câteodată, în clipele celei mai geniale creații, se contopeau: *espressivo* puneă stăpânire pe contrapunctul strict, obiectivul roșea de sensibilitate, astfel că aveai impresia unei construcții incandescente ce-mi sugera, mai mult decât orice altceva, ideea demoniacului și-mi amintea totdeauna de planul cu linii de foc despre care legenda spune că un oarecare i l-ar fi desenat pe nisip șovăielnicului arhitect al domului din Köln.

Între prima călătorie în Elveția a lui Adrian și cea anterioară, la Sylt, exista o legătură, și anume: țărișoara asta, cu o atât de neîngrădită și de vie activitate culturală, avea și are încă o uniune a muzicienilor care organiza, între altele, așa-numitele lecturi cu orchestra, *lectures d'orchestre* — adică: prezidiul desemna un juriu și organiza prezentarea în audiții de probă a operelor tinerilor compozitori de către una din orchestrele simfonice din țară, sub conducerea dirijorului ei; publicul nu avea acces, erau admiși numai oameni de specialitate, pentru ca autorii să aibă prilejul să-și asculte creațiile, să câștige experiență, să permită

⁶³Muzică pentru cunoscători (*fr*).

fanteziei lor un contact rodnic cu realitatea sunetelor. O asemenea lectură, executată la Geneva de orchestra Suisse Romande, avusese loc aproape simultan cu concertul de la Basel, și, prin relațiile sale, Wendell Kretzschmar reușise să înscrie în program *Fosforescența mării* a lui Adrian — opera unui tânăr german, ceea ce constituia o excepție. Pentru Adrian a fost o surpriză totală; pe Kretzschmar îl amuzase să nu-i spună absolut nimic. Nici pe când călătorea, împreună cu profesorul său, de la Basel la Geneva, la audiția de probă, Adrian nu bănuia încă nimic. Și deodată, sub bagheta domnului Ansermet, răsună Tratatamentul rădăcinii această scânteietoare piesă de impresionism nocturn pe care nici el însuși n-o lua în serios, nici când o scrisese n-o luase în serios, și tot timpul cât a durat audiția critică a stat ca pe jărat. Să se știe identificat de auditoriu cu o creație lăuntric depășită, ce nu fusese decât un joc cu ceva în care nu credea, era, pentru artist, o tortură comică. Din fericire, la asemenea audiții, manifestările, fie de laudă, fie de nemulțumire, sunt interzise. În particular a primit, și în franceză și în germană, elogi, obiecții, corectări, sfaturi și nu i-a contrazis nici pe cei încântați, nici pe cei dezamăgiți. De altminteri, nu s-a declarat de acord cu nimeni. A rămas cu Kretzschmar vreo săptămână, zece zile, la Geneva, Basel, Zürich, și a stabilit unele contacte efemere cu cercurile artistice din acele orașe. Celorlalți, întâlnirea cu Adrian nu cred să le fi făcut mare plăcere — nu-mi dau seama nici măcar ce-au putut scoate de la el, cel puțin în măsura în care se așteptau la manifestări de inocență, de expansivitate, la camaraderie. Unii, ici și colo, poate să fi privit cu înțelegere și emoție sfiala, izolarea ce-l înconjura, dificilul elevat al existenței sale — cred chiar că așa s-a și întâmplat și găsesc că faptul e concludent. Din câte știu eu, în Elveția există multă înțelegere pentru suferință, multă cunoaștere, și asta se datorează, într-o măsură mai mare decât în alte centre de înaltă cultură, decât în intelectualul Paris de pildă, caracterului vechi-burghez al bătrânelor orașe. Acesta constituia un tainic punct de contact. Pe de altă parte, suspiciunea introvertită a elvețianului pentru germanul din Reich dădea aici peste un caz special de suspiciune germană față de "lume" — oricât ar părea de ciudat să califici drept "lume" un petic de țărișoară vecină, în comparație cu întinsul și puternicul Reich german, cu orașele lui gigantice. Cu toate acestea, termenul era incontestabil just: Elveția, țară neutră, poliglotă, cu influențe franceze primenite de adieri occidentale, era, independent de suprafața ei minusculă, cu mult mai mult o "lume", cu mult mai mult o scenă europeană, decât colosul politic de la nord, unde cuvântul "internațional" ajunsese de mult o injurie și unde un provincialism înfumurat pervertise atmosfera, o făcuse sufocantă. Despre cosmopolitismul lăuntric al lui Adrian am mai vorbit. Dar cosmopolitismul german a fost dintotdeauna altceva decât mondenitatea, și prietenul meu era tocmai omul care se crispa în fața a tot ce e monden, și nu se lăsa integrat în el. S-a întors — cu câteva zile înaintea lui Kretzschmar — la Leipzig, acest oraș cu-adevărat universal, unde însă lumea e mai degrabă musafir decât la ea acasă — acest oraș cu vorbirea ridicolă, unde, întâia oară mândria i-a fost atinsă de poftă: o zguduire profundă, o răscolire din adânc, cum n-ar fi crezut că pot exista pe lume, și care, dacă nu mă înșel, a contribuit considerabil la aversiunea lui față de aceasta.

Patru ani și jumătate, cât a stat la Leipzig, Adrian și-a păstrat aceeași locuință de două camere de pe Peterstrasse, lângă Collegium Beatae Virginis, unde își fixase din nou pe perete, deasupra pianului, pătratul magic. Asculta prelegeri de filozofie și istoria muzicii, citea și făcea fișe la bibliotecă, îi supunea lui Kretzschmar, pentru critică,

exercițiile sale de compoziție: piese pentru pian, un "concert" pentru orchestră de coarde și un cvartet pentru flaut, clarinet, como di bassetto și fagot — enumăr lucrările care îmi sunt cunoscute și s-au păstrat, chiar dacă n-au fost cântate niciodată. Tot ce făcea Kretzschmar era să-i atragă atenția asupra vreunui pasaj slab, să-i sugereze unele corectări ale tempourilor, să-i însuflețească puțin un ritm cam rigid, să-i recomande o profilare mai accentuată a temei. Îi semnala câte o voce mediană pierdută pe parcurs, câte un bas care lânzezea pe undeva în loc să evolueze. Punea degetul pe câte un pasaj de o aparentă coerență, care, nefiind produsul unei necesități organice, primejduia cursivitatea firească a compoziției. Îi spunea, la drept vorbind, doar ce i-ar fi putut spune și propria lui pricepere artistică, a elevului adică, și i-o și spusese. Un magistru e personificarea conștiinței discipolului: îi confirmă îndoielile, îi lămurește nemulțumirile, îi stimulează pasiunea de perfecționare. Dar un discipol ca Adrian n-avea, în fond, nevoie de un îndrumător, de un magistru. Îi pune în față, cu bună știință, lucrări cu unele insuficiențe, ca să-l audă spunându-i ceea ce el însuși știa — și să se amuze apoi pe seama comprehensiunii artistice, aceea a magistrului, desigur — cu care era de acord — comprehensiunea artistică — accentul trebuie pus pe prima componentă a expresiei, pentru că de fapt ea este mandatarul ideii operante — nu ideea unei opere, ci ideea opusului însuși, a plăsmuirii în general, autonomă, obiectivă și armonioasă — impresarul acestui ansamblu, acestei unități, a organicului din el, în stare să cârpească rupturile, să astupe găurile, să pună în mișcare acea "cursivitate firească" inexistentă la început și care deci, nu e deloc firească, ci e un produs al artei — într-un cuvânt, acest manager nu reușește să creeze impresia de direct și de organic decât retrospectiv și indirect. Într-o operă, în orice operă, există o bună parte de aparență, s-ar putea merge chiar mai departe, până la a spune că "opera" în sine e doar aparență. Are ambiția să te îndemne să crezi că nu-i făcută, ci născută, apărută de-a gata ca Palas Atena din capul lui Zeus, în plină splendoare, cu arme și podoabe cizelate cu tot. Asta-i amăgire. Niciodată o operă n-a apărut astfel. O operă este făcută din muncă, muncă artistică în scopul creării aparenței — și se pune întrebarea dacă în stadiul de astăzi al conștiinței noastre, al cunoștințelor noastre, al simțului nostru pentru adevăr, acest joc mai e permis, dacă mai e admisibil din punct de vedere intelectual, dacă mai poate fi luat în serios, dacă opera ca atare, ca plăsmuire autonomă și armonic organică, mai poate sta într-un oarecare raport legitim cu totala incertitudine, cu problematica, cu lipsa de armonie a condițiilor noastre sociale, dacă nu orice aparență, chiar și cea mai frumoasă, ba tocmai cea mai frumoasă n-a devenit azi minciună.

Se pune întrebarea, zic, și prin asta vreau să spun: am ajuns să-mi pun această întrebare datorită contactului meu cu Adrian, a cărui privire e perspicace sau, dacă mi-e îngăduit să construiesc expresia, a cărui simțire perspicace în acest domeniu mergea până la extrema limită. Blajin din fire, nu mă simțeam înclinat să-i împărtășesc sentințele, enunțate ca simple reflecții, *aperçu*-uri, când stăteam de vorbă, și mă dureau nu din pricina firii mele blajine lezate, ci pentru el; mă dureau, mă oprimbau, mă nelinișteau, căci întrezăream în aceste reflecții dificultăți primejdioase pentru viața lui, inhibiții paralizante în înflorirea darurilor lui. L-am auzit spunând:

— Opera de artă! E-o înșelătorie! E ceva ce ar vrea burghezul să mai existe. E împotriva adevărului și împotriva seriozității. Autentic și serios nu poate fi socotit decât ceea ce e foarte scurt, momentul

muzical concentrat la maximum...

Cum să nu mă fi îngrijorat așa ceva, când știam că el însuși aspira să creeze, plănuia să compună o operă.

Și l-am mai auzit spunând:

— Aparența și jocul au astăzi împotriva lor conștiința artei. Ea nu mai vrea să fie aparență și joc, vrea să fie cunoaștere. Dar ceea ce încetează de a mai corespunde propriei sale definiții nu încetează oare de a mai exista? Și cum poate trăi arta ca mod de cunoaștere? Îmi amintesc de cele ce-i scrisese de la Halle lui Kretzschmar referitor la extinderea pe care o luase domeniul banalului. Credința magistrului în chemarea discipolului n-a putut fi zdruncinată. Dar atitudinea asta mai recentă, împotriva aparenței și a jocului, adică: împotriva formei însăși, părea să indice o extindere de atare amploare a domeniului banalului, a ceea ce nu mai era admisibil, încât amenința să înghită arta cu totul. Mă întrebam, cu profundă îngrijorare, ce eforturi, ce trucuri intelectuale, ce ocolișuri și ironii vor fi necesare ca s-o salveze, s-o recucerească și să ajungă la o creație care, sub masca inocenței, să includă starea de cunoaștere căreia i-a fost smulsă !

Sărmanului meu prieten i-a fost dat, într-o bună zi, sau noapte mai bine zis, s-audă din gura înspăimântătoare a unui complice înfiorător lucruri mai amănunțite despre cele la care aici mai sus s-a făcut doar aluzie. Există o relatare scrisă a celor spuse, și la vremea sa o voi dezvălui. Frica instinctivă trezită atunci de cuvintele lui Adrian m-a ajutat să-mi explic, să interpretez această relatare. Dar ceea ce-am numit mai sus "masca inocenței" — de câte ori, și cât de straniu nu s-a manifestat ea, încă de la început, în lucrările sale! Existau acolo, la nivelul muzical cel mai evoluat, pe un fundal de tensiuni extreme, "banalități" — natural, nu în sensul sentimental al cuvântului sau acela de elanuri complezente, ci banalități în sensul unui primitivism tehnic, naivități sau aparențe de naivități, pe care maestrul Kretzschmar le tolera, zâmbind îngăduitor excepționalului său cirac: cert, pentru că nu le considera naivități de gradul întâi, dacă mi-e îngăduit să mă exprim astfel, ci drept ceva dincolo de nou și de searbăd, drept temerități sub masca primitivismului.

Numai așa trebuie înțelese și cele treisprezece cântece pe versuri de Brentano, cărora vreau să le mai consacru câteva cuvinte înainte de a încheia acest capitol și care adesea dădeau impresia unor persiflări și în același timp ridicări în slavă a esențialului, o ironizare dureroasă, evocatoare, a tonalității, a sistemului temperat, a însăși muzicii tradiționale.

Dacă în anii de la Leipzig Adrian a cultivat cu atâta ardoare compunerea de lieduri e, fără îndoială, pentru că vedea în mariajul muzicii cu verbul o pregătire a uniunii dramatice pe care o avea în gând. Probabil însă că asta se datora și scrupulelor pe care și le făcea pe tema destinului, a poziției istorice a artei înseși, a autonomiei operei de artă. Leverkühn pune la îndoială forma ca aparență și joc — și-atunci, forma scurtă, lirică a liedului i se părea că poate luată totuși drept cea mai acceptabilă, cea mai serioasă, cea mai autentică; putea să-i pară ca răspunde, mai mult decât oricare alta, exigenței lui teoretice: scurt și concentrat. Și totuși, nu numai că multe dintre aceste cântece, ca de pildă *O, fată dragă*, cu literele simbolice, sau *Imnul, Muzicanții veseli, Vânătorul le grăi păstorilor* și altele, sunt destul de lungi, dar Leverkühn pretindea că ele să fie considerate și tratate ca un întreg, ca o singură operă, izvorâtă dintr-o concepție stilistică determinată, după un prototip sonor, dintr-o comuniune congenială cu un spirit poetic de-o minunată elevație, profund visător. Niciodată n-a

permis executarea pieselor izolat, ci numai a ciclului întreg, începând cu introducerea dementială și confuză cu halucinantele versuri finale:

"O, stea și floare, spirit și veșmânt, Dragoste, suferință, și timp, și veșnicie!"

și până la piesa finală, de-o sumbră vigoare: *Pe una știu... Îi zice Moartea* — o restricție severă, care, cât timp a trăit Adrian, a stat foarte mult în calea executării lor în public, mai ales că unul dintre lieduri, *Muzicanții veseli*, numărul 4 din ciclu, e scris pentru un cvintet complet de voci, mamă, fiică, cei doi frați și un băiat ce "și-a rupt de mic piciorul", deci pentru altistă, soprană, bariton, tenor și-o voce de copil, care au de cântat parte în ansamblu, parte solo, parte în duet (cei doi frați). A fost primul pe care l-a orchestrat Adrian, sau mai bine zis, l-a aranjat pentru o mică orchestră de coarde, suflători și percuție, pentru că în straniul poem e foarte mult vorba de fluier, de tamburină, de clopoței, de cimbă, de vioioase triluri de vioară cu ajutorul cărora mica trupă bizară și amărâtă, noaptea, "când nu ne vede ochi de om", momea îndrăgostiții din cămăruța lor, petrecăreții amețiți de băutură, vreo fată singuratică, pe poteca fermecătoare a magiei. Spiritul și climatul piesei, atmosfera halucinantă de muzică de bălci, mângâietoare și chinuitoare totodată, e unică. Și totuși, ezit să-i decern, între cele treisprezece, cununa de laur, pentru că unele dintre ele provoacă o muzică mult mai interiorizată, mai intimă, realizată mai în profunzime decât aceea în care cuvintele vorbesc despre muzică. Între cântece era și unul *Bunica bucătăreasă a șerpilor*, mai era și acel "Maria, în ce odaie ai fost?", și "Vai, doamnă mamă, ce nenorocire!" care se repetă de șapte ori și cu o inimaginabilă artă a intuiției evoca regiunile cele mai lăuntric lugubre, mai cutremurătoare ale cântecului popular german. Pentru că așa se întâmplă: această muzică savantă, autentică, hiperinteligentă, năzuiește neîncetat, în dureri, să-și înglobeze melodia populară. Nu reușește niciodată de-a binelea, o prinde și totuși nu, sună fragmentar, o auzi și pieri-ndată, înghițită de-un stil muzical străin sufletului ei, și din care mereu încearcă să izvo-rască. E o viziune de artă emoționantă și nu mai puțin un paradox cultural; inversându-se procesul natural de dezvoltare, în care elementarul evoluează spre rafinat, spre spiritual, aici spiritualul joacă rolul elementului originar din care naivitatea încearcă să se smulgă.

"Adii, al stelelor spirit sfânt, încetișor prin zări până la mine."

Acesta e zvonul aproape pierdut în spațiu, ozonul cosmic al altei piese, în care spiritele plutesc în corăbii de aur pe mările cerului și ecourile argintii ale cântecelor învăluie unduind pământul... se-nalță-n zări.

"Unite-s toate cu blândă bunătate, Mână-n mână s-alină-ndurerate, împletite sunt stelele-n al nopților sân, înfrățite sunt toate, lăuntric, etern."

În toată literatura, rareori cuvântul și sunetul s-au întâlnit și potrivit ca aici. Muzica își întoarce ochii spre ea însăși și își contemplă propria sa esență. Felul acesta al sunetelor de a-și da mâna, mângâietor, îndurerat, această împletire și îmbinare în veșnică înrudire și schimbare a tuturor lucrurilor — asta e muzica, și Adrian Leverkühn e tânărul ei maestru.

Până a nu părăsi orașul Leipzig și a se duce la Lübeck ca prim dirijor al Teatrului Municipal, Kretzschmar s-a ocupat de tipărirea cântecelor pe versuri de Brentano. Schott, de la Mainz, le-a luat în consignație adică: Adrian, cu ajutorul lui Kretzschmar și al meu (am contribuit amândoi la treaba asta), suporta toate cheltuielile și rămânea proprietar, iar negustorul își asigura o participare la beneficiu de

douăzeci la sută din încasările nete. Leverkühn a supravegheat îndeaproape editarea reducăiei de pian, a pretins o hârtie aspră, groasă, nesatinată, în formatul in-cvarto, cu marginea lată, și o dispoziție grafică a notelor nu prea înghesuită. A insistat pentru inserarea unei mențiuni care interzicea executarea în concerte sau de către societăți muzicale, fără autorizarea compozitorului și altfel decât integral, a tuturor celor treisprezece lieduri. Faptul acesta a fost socotit pretențios, i-a fost luat în nume de rău și, împreună cu îndrăzneala muzicii, a stânenit răspândirea cântecelor în public. Au fost executate în 1922, nu în prezența lui Adrian, ci în a mea, la Tonhalle la Zürich, sub bagheta excelentului doctor Volkmar Andreae, și partea băiatului "care și-a rupt de mic piciorul" din *Muzicanții veseli* a fost cântată de un copil, din nenorocire cu adevărat infirm, în cărje, micul Jakob Nägli, cu o voce de o puritate cristalină nemaipomenită, care-ți mergea drept la inimă.

De altfel, fie zis cu totul în treacăt, frumoasa ediție originală a poeziilor lui Clemens Brentano de care s-a servit Adrian în lucrarea sa era un dar al meu: volumașul i-l adusesem la Leipzig, când mă înapoiasem de la Naumburg. Firește, în alegerea celor treisprezece poezii, n-am avut absolut nici o influență. Pot spune însă că ea răspundea, aproape bucată cu bucată, dorințelor, așteptărilor mele. — Un dar nelalocul lui, va socoti, desigur, cititorul; pentru că, în fond, ce-aveam eu, ce-aveau principiile mele morale, cultura mea, a face cu divagațiile romanticului care pornea de la cântul infantil și popular ca să evadeze în sfera halucinațiilor, ca să nu zic a degenerescentei visătoare? Muzica e cea care m-a îndemnat să-i fac acest dar, asta-i tot ce pot spune — muzica dormitând atât de ușor în versurile-acestea, încât și cea mai slabă atingere a unei mâini pricepute e de ajuns ca s-o trezească.

XXII

Când Leverkühn a plecat din Leipzig, în septembrie 1910, adică în vremea când îmi începusem cariera de profesor la gimnaziul din Kaisersaschern, s-a dus întâi acasă, la Büchel, ca să ia parte la căsătoria surorii sale care tocmai avea loc acolo. Fusesem invitat și eu cu părinții mei. Ursula, ajunsă la douăzeci de ani, se căsătorea cu opticianul Johannes Schneidewein din Langensalza, un om minunat, pe care-l cunoscuse cu prilejul unei vizite la o prietenă în încântătorul orașel Salza pe lângă Erfurt. Schneidewein, cu zece-doisprezece ani mai mare decât logodnica lui, era elvețian de felul lui, avea sânge de țăran de prin regiunea Bernei. Meseria, șlefuitor de lentile, o învățase la el în țară, dar o împrejurare oarecare îl purtase prin Reich și își cumpăraseră acolo, la Langensalza, un magazin de ochelari și de aparate optice și afacerile îi mergeau bine. Era foarte prezentabil și își păstrase vorbirea helvetică solemnă, agreabilă urechii, măsurată și demnă, presărată cu expresii vechi germane, rămase neschimbate din bătrâni, și Ursula Leverkühn începuse s-o adopte de pe acum. Fără să fie frumoasă, femeia era atrăgătoare, semăna ca trăsături cu tatăl ei, iar ca fel de a fi, mai mult cu maică-sa — avea ochi căprui, era zveltă și prietenoasă din fire. Așa că amândoi alcătuiau o pereche pe care privirea zăbovea cu plăcere. Între 1911 și 1923 avură patru copii: Rosa, Ezechiel, Raimund și Nepomuk, făpturi fermecătoare toate; cel mai mic însă, Nepomuk, era un înger. Dar despre el mai târziu, abia către sfârșitul povestirii mele.

La nuntă n-a fost multă lume: preotul, învățătorul, primarul din Oberweiler cu soțiile lor; din Kaisersaschern, în afară de noi, familia Seitblom, doar unchiul Nikolaus; mai erau rude de-ale doamnei Elsbeth

din Apolda, niște prieteni din Weissenfels cu fiica lor, apoi fratele Gerg, agronomul, și administratoarea, Frau Luder — asta a fost tot. Wendell Kretzschmar trimisese, din Lübeck, o telegramă de felicitări, care sosise la Büchel pe la vremea mesei de prânz. Seara nu s-a petrecut. Lumea a venit înainte de amiază, devreme; după cununia care a avut loc la biserica din sat ne-am adunat cu toții la un prânz excelent în sufrageria împodobită cu frumoasa veselă de aramă din casa părinților miresei, și curând după aceea tânăra pereche a plecat cu bătrânul Thomas la gară la Weissenfels, să ia trenul pentru Dresda, în timp ce nuntașii au mai rămas câteva ceasuri laolaltă, sorbind din minunatul rachiu de fructe făcut de Frau Luder.

În după-amiază aceea Adrian și cu mine am pornit într-o plimbare spre Kuhmulde, până sus pe Zionsberg. Aveam de vorbit despre adaptarea la *Love's Labour's Lost*, pe care mi-o asumam și despre care stătușem destul de vorbă și ne scrisesem, de asemenea, mult. Izbutisem să-i trimit, din Siracuza și din Atena, scenariul și fragmente din versificarea germană; mă sprijinisem pe Tieck și pe Hertzberg, iar când împrejurările impuneau prescurtări, interveneam chiar eu, respectând cât mai mult stilul lor. Voiam neapărat să-i ofer o versiune germană a libretului, cu toate că el stăruia în intenția de a compune opera pe textul englezesc.

Era vădit bucuros că se putuse sustrage de la petrecere și să iasă în aer liber. Privirea lui înceteșată îmi spunea că-l chinuia durerea de cap — și de altminteri era ciudat, dar la biserică și la masă remarcasem și la tatăl său aceleași simptome. Că această afecțiune de natură nervoasă apărea tocmai la ocazii solemne, sub influența emoției și agitației, este de înțeles. Cel puțin în ce-l privea pe bătrân. Cât despre fiu, motivul psihic se găsea mai curând în faptul că numai silit și după multă rezistență participase la festivitatea în care se jertfea o feciorie, și asta cu-atât mai mult cu cât era vorba de sora lui. În orice caz, își masca sentimentul de stânjeneală în cuvinte de prețuire pentru simplitatea și lipsa de ostentație cu care fusese orânduită în cazul nostru petrecerea, pentru faptul că se renunțase la "dansuri și datini", ca să folosesc chiar expresia lui. Avu cuvinte elogioase pentru faptul că totul avusese loc la lumina zilei, că predica de cununie a bătrânului paroh fusese scurtă și simplă, și că la masă nu se rostiseră cuvântări pline de aluzii, ba că, pentru mai multă siguranță, nu se rostiseră nici un fel de cuvântări. Dacă ar fi putut fi evitat și vâlul, această ținută funerară albă a virginității, și pantofii mortuari de atlaz, ar fi fost și mai bine. În termeni nespuse de călduroși a vorbit Adrian despre impresia pe care i-o făcuse logodnicul și acum soțul Ursulei.

— Privire de om cumsecade, zicea el, neam bun, bărbat de treabă, întreg, curat. Avea dreptul s-o ceară de nevastă, avea dreptul să se uite la Ursula, s-o dorească — s-o dorească creștinește de soție, cum zicem noi, teologii, pe drept mândri de a fi sustras diavolului împreunarea trupească, făcând din ea o taină, taina cununii creștine. Foarte comică, în fond, captura asta a actului de vinovăție naturală în folosul sacrosanctului, prin simpla adăugire a cuvântului "creștinesc" — care în realitate nu schimbă nimic. Dar trebuie recunoscut că domesticirea diavolului firesc, sexul, prin căsătoria creștinească a fost un expedient inteligent.

— Nu-mi face nici o plăcere să te văd punând natura în seama diavolului, răspunsei eu. Umanismul, și cel vechi și cel nou, numește asta defăimarea izvorului vieții.

— Dragul meu, nu-i mare lucru de defăimat aici.

— În felul ăsta, continuai eu fără să mă las clintit, ajungi să

tăgăduiești creațiunea, ajungi să joci rolul avocatului neantului. Cine crede-n diavol, a și intrat în slujba lui.

Râse scurt.

— Nu știi de glumă. Am vorbit în calitate de teolog, deci necesarmente ca un teolog.

— Fie, zisei, râzând la rândul meu. Dar tu ești mai serios când glumești decât când ești serios.

Stăteam de vorbă pe o bancă publică, sub arțarii de pe culmea Zionsbergului, în soarele unei după-amieze de toamnă. Să spun adevărul: pe vremea aceea eram gata să mă însor, chiar dacă nunta și chiar logodna oficială trebuiau să mai aștepte până la definitivarea numirii mele, și voiam să-i povestesc despre pasul pe care Hélène și cu mine aveam de gând să-l facem. Considerațiunile lui nu-mi prea veneau într-ajutor.

— Și fi-vor un singur trup, începu el iar. Nu-i ciudată, binecuvântarea asta? Slavă Domnului, pastorul Schroder ne-a dispensat de citatul amintit. Să-l auzi așa, în fața tinerei perechi, e penibil. Dar intenția e bună, și-i tocmai ceea ce numesc eu domesticire. E vădit că vor, în felul ăsta, să escamoteze din căsătorie factorul păcat, senzualitatea, poftele rele — pentru că dorința există doar când sunt două trupuri, nu când e numai unul, și "fi-vor un singur trup" e deci un nonsens liniștitor. Pe de altă parte, e de mirare, foarte de mirare, ca un trup să aibă poftă de altul — e un fenomen, nu? — da, desigur, fenomenul într-un totu excepțional al iubirii. Firește, nu poți despărți cu nici un chip senzualitatea de iubire. Ba, dimpotrivă, cea mai bună cale de a apăra iubirea de acuzația senzualității e aceea de a dovedi existența elementului iubire în senzualitate. Pofta de trup străin înseamnă astfel o biruință asupra unor obstacole de altminteri existente, care se bazează pe înstrăinarea dintre eu și tu, dintre al meu în raport cu al tău. Trupului — ca să păstrăm termenul creștinesc — în mod normal nu-i e silă de sine. Cu trup străin nu vrea să aibă de-a face. Dacă însă trupul străin ajunge să-i devină deodată obiect de poftă, de dorință, atunci raportul între eu și tu se alterează, și încă în asemenea măsură încât "senzualitatea" devine vorbă goală. Fără noțiunea de iubire nu poți s-o scoți la capăt, chiar dacă se pretinde că nu intră-n joc nimic sufletesc. Orice act senzual înseamnă duioșie, înseamnă dăruire reciprocă de voluptăți, fericirea de a face fericit, înseamnă dovezi de iubire. "Un singur trup" n-au fost niciodată doi îndrăgostiți, și porunca asta va goni din căsnicie, o dată cu voluptatea, și iubirea.

Cuvintele lui m-au mișcat și m-au tulburat într-un mod straniu și m-am ferit să-mi arunc ochii la el pe furiș, dintr-o parte, cu toate că eram ispitit s-o fac. Am pomenit mai demult de sentimentele pe care le resimțeam când Adrian vorbea despre lucruri ce sugerau voluptatea. Dar niciodată nu vorbise pe șleau ca acum, și aveam impresia că în felul lui de a se exprima era ceva de o claritate stranie, o ușoară lipsă de tact față de sine însuși și deci și față de interlocutor, fapt care, împreună cu ideea că rostise toate acestea cu ochii tulburați de durerea de cap, mă neliniștea. În același timp însă, eram de acord cu spusele lui.

— Strașnic ai vorbit, fiule! i-am replicat eu pe un ton cât mai bine dispus cu putință. Asta zic ci eu laudă Creațiunii. Nu, n-ai nimic de-a face cu diavolul! Ți dai seama, cred, că acum ai vorbit mult mai mult ca umanist decât ca teolog?!

— Să spunem ca psiholog, mi-a răspuns el. O poziție neutră, intermediară. Dar, după părerea mea, ei sunt oamenii care iubesc cel mai mult adevărul.

— Și ce-ar fi, i-am propus eu, dac-am vorbi și noi o dată simplu,

deschis, omenește, despre problemele noastre personale, ca doi cetățeni de treabă? Voiam să-ți spun și ție că sunt pe cale... Și i-am povestit ce aveam de gând să fac, cum o cunoscusem pe Hélène, cum ne-am plăcut. Am mai adăugat că, dacă prin asta pot să determin felicitări mai călduroase din partea lui, îl dispensez de pe-acum de a lua parte la "jocurile și datinile" nunții mele. Era foarte amuzat.

— Admirabil! exclamă el. Ce băiat de treabă! Vrei să închei un contract matrimonial. Gând plin de cinste și de onestitate! Lucrurile astea vin totdeauna prin surprindere, cu toate că nu prea au ceva surprinzător în ele. Primește binecuvântarea mea! *But, if thou marry hang me by the neck, if horns that year miscarry!*⁶⁴

— *Come, come, you talk greasily*⁶⁵, citai eu o replică din aceeași scenă⁶⁶. De-ai cunoaște fata și spiritul legăturii dintre noi, ai ști că liniștea mea nu-i deloc amenințată, ci dimpotrivă, totul are la temelie calmul și pacea, o fericire așezată și netulburată.

— Nu mă îndoiesc, zise Adrian, și nu mă îndoiesc nici de reușită.

O clipă se simți tentat să-mi strângă mâna, dar renunță. Un răstimp discuția lânzezi, iar când ne ridicarăm să pornim spre casă, revenirăm la tema principală, opera proiectată, și anume scena din actul patru, textul cu glumele, și care era printre cele pe cale de a fi suprimate. Duelul verbal era indecent de-a binelea, iar pe de altă parte, din punctul de vedere al dramaturgiei, deloc indispensabil. Scurtări, în orice caz, trebuiau făcute. O comedie nu poate să dureze patru ore — aceasta a fost și rămâne principala obiecțiune adusă "Maeștrilor cântăreți"⁶⁷. Dar Adrian părea să fi prevăzut tocmai aceste "*old sayings*"⁶⁸ ale Rosalinei și ale lui Boyet, acel "*Thou canst not hit it, hit it, hit it*"⁶⁹ etc. anume pentru caracterul contrapunctic al uverturii și se tocmea și se târguia la fiecare episod, dar n-avea încotro și râde a și el, când îi spuneam că-mi amintește de Beissel al lui Kretzschmar, și de zelul lui naiv de a pune sub călcâiul muzicii jumătate din mapamond. De altfel, tăgăduia că s-ar simți jenat de asemenea comparație. Încă de când auzise pentru prima oară despre ciudatul inovator și legiutor al muzicii, îi purtase un fel de respect umoristic, din care mai dăinuia puțin și acum. Era absurd, dar niciodată nu încetase cu totul de a se gândi la el, și în ultima vreme se gândea mai mult decât oricând.

— Adu-ți aminte, zise Leverkühn, cum apăram chiar de atunci teoria lui copilărească și tiranică a sunetelor-stăpân și sunetelor-slugi împotriva obiecției tale c-ar fi raționalism stupid. Ce-mi plăcea, instinctiv, la Beissel era tocmai acel ceva instinctiv în sine și comuniunea naivă cu spiritul muzicii: voința, pe care o puteai găsi prevestită în chip destul de comic, de a construi ceva în stil sever. Pe-un alt plan, mai puțin pueril, am avea și astăzi nevoie de unul ca el, mare nevoie, cum avea atunci nevoie de el turma sa — nevoie de-un necontestat și neîntrecut autor de sistem, de-un magistrat al obiectivității și al organizării, de ajuns de genial ca să poată stabili o coeziune între ceea ce se reconstituie, între arhaic dacă vrei, și ceea ce este revoluționar. Ar trebui... Îi veni să râdă. Poftim, am ajuns să vorbesc ca Schildknäpp. Ar trebui... Câte n-ar trebui...!

⁶⁴Dar de te-nsori, să mă spânzuri de-o fi lipsă de coarne-n acel an! (Engl.)

⁶⁵Haide, haide, vorbești cam grosolan (engl.).

⁶⁶Din W. Shakespeare — *Zadarnicele chinuri ale dragostei*

⁶⁷*Maeștrii cântăreți din Nürnberg*, dramă muzicală de Richard Wagner.

⁶⁸Vechi zicale (engl.).

⁶⁹Nu poți nimeri, nimeri, nimeri (engl.).

— Cele ce spui tu, intervenii, despre magistrul arhaic-revoluționar are în sine ceva foarte german.

— Presupun, răspunse Leverkühn, că n-ai folosit cuvântul ca laudă, ci doar în înțelesul de caracterizare critică, cum se și cuvine. Dar, ar mai putea să exprime și o necesitate temporară, o făgăduială de remediere într-o epocă a convențiilor năruite și a dizolvării tuturor obligațiilor, într-un cuvânt, a unei* libertăți care începe să se prindă de talent ca mătura și să dea semne de sterilitate.

Cuvântul acesta mă înfricoșă. Greu de spus, de ce, dar în gura lui, mai ales în raport cu el, avea pentru mine ceva aprehensiv, ceva în care teama se amalgama straniu cu venerația. Asta din pricină că la Leverkühn sterilitatea, neputința, paralizarea creației nu erau de conceput decât sub un aspect aproape pozitiv și superb, numai împreună cu o spiritualitate înaltă și pură.

— Ar fi tragic, zisei eu, dacă s-ar ajunge vreodată ca rodul libertății să fie sterilitatea. Totdeauna speranța în descătușarea formelor creatoare împinge la cucerirea libertății.

— E drept, răspunse Adrian. Și o bucată de vreme chiar îndeplinește ceea ce se aștepta de la ea. Dar libertatea e doar un alt termen pentru subiectivitate și vine o zi când nu mai poate, când începe să nu mai creadă în capacitatea sa creatoare și atunci își caută protecție și siguranță în obiectivitate. Libertatea tinde totdeauna la un reviriment dialectic. Și se recunoaște foarte repede în constrângere, se realizează în subordonare, în subordonare la lege, la regulă, la coerciție, la sistem — se realizează în ele, adică: nu încetează de a fi libertate.

— Asta-i părerea ei, spusei eu râzând. Asta crede ea! În realitate, în cazul acesta, nu mai e libertate cum nu e libertate dictatura născută din revoluție.

— Ești sigur? Întrebă Adrian. De altfel, asta-i un refren politic. În artă, în orice caz, subiectivul și obiectivul se împletesc până la confundare, unul iese din celălalt și își însușește caracterele celuilalt, se cristalizează ca obiectiv și e trezit de geniu la spontaneitate — e dinamizat, cum spunem noi; vorbește deodată în limba subiectivului. Convențiile muzicale, astăzi dărmate, n-au fost totdeauna chiar atât de obiective, atât de mult impuse din afară. Erau concretizări din experiența vieții și au îndeplinit, ca atare, multă vreme o datorie de importanță vitală: datoria organizării. Organizarea e totul. Fără ea nu există absolut nimic, cu-atât mai puțin arta. Și-apoi și-a asumat această sarcină subiectivitatea estetică; ea și-a luat răspunderea să înfăptuiască opera din lăuntrul ei, în libertate.

— Te gândești la Beethoven.

— La el și la principiul tehnic datorită căruia subiectivitatea imperioasă a pus stăpânire pe organizarea muzicală, adică pe dezvoltare. Dezvoltarea fusese o mică parte a sonatei, un modest azil al luminării subiective și al dinamismului. Cu Beethoven, devine universală, devine nucleul formei, care, chiar și acolo unde e impusă de convenții, e absorbită de subiectiv și generată din nou în libertate. Variațiunea, ceva arhaic deci, un reziduu, devine mijloc spontan al genezei unei noi forme. Dezvoltarea cu caracter de variațiune se extinde asupra sonatei întregi. La Brahms, lucrul acesta se petrece într-un mod și mai impresionant, și mai cuprinzător, sub aspectul de travaliu tematic. Pe el s-ă-l iei ca exemplu de felul în care subiectivul se transformă în obiectiv! La el muzica se descotorosește de toate floricelele retorice, de clișee, de rămășițe, și creează din nou, ca să zic așa, în fiecare clipă, din libertate, unitatea operei. Dar tocmai în felul acesta libertatea se înalță la rangul de principiu al economiei universale

care în muzică nu mai lasă nimic la voia întâmplării și, din materiale identice și imobile, dezvoltă o diversitate extremă. Acolo unde nu mai există nimic care să nu fie tematic, nimic care să nu poată fi considerat o derivare a unui mereu același, acolo nu se mai poate vorbi de o construcție liberă...

— Dar nici de una severă, în înțelesul vechi.

— Vechi sau nou. să-ți spun ce cred eu despre construcția riguroasă. Înțeleg prin asta integrarea absolută a tuturor dimensiunilor muzicale, indiferența lor reciprocă, în virtutea unei organizări perfecte.

— Și vezi vreo cale spre ea?

— Știi, mă întrebă Adrian în loc de răspuns, când am fost eu cel mai aproape de o construcție riguroasă?

Am așteptat. Vorbea foarte încet, de abia îl puteam înțelege; rostea cuvintele printre dinți, cum făcea când îl durea capul.

— O dată, în ciclul Brentano, zise el, cu *O, fată dragă*. Cântecele e derivat în întregime dintr-o figură fundamentală, o serie de intervale variind, la nesfârșit, cinci note: h-e-a-e-es⁷⁰, care determină și domină orizontalul și verticalul, în măsura, firește, în care un motiv fundamental cu un număr atât de limitat de note permite un asemenea lucru. E ca un cuvânt, ca un cuvânt-cheie, ale cărui caractere pot fi găsite peste tot în lied și năzuiesc să-l determine în întregime. Dar e un cuvânt prea scurt și, în sine, nu destul de maniabil. Domeniul sonor pe care-l oferă e prea mărginit. Pornind de aici ar trebui mers mai departe și, din cele douăsprezece trepte ale alfabetului temperat, format din semitonuri, să se alcătuiască cuvinte mai mari, cuvinte din douăsprezece litere, anumite combinații și raporturi reciproce ale celor douăsprezece semitonuri, formulări de serii, din care ar trebui să poată fi derivată riguros toată piesa, fiecare parte luată individual, sau întreaga operă, cu toate frazele ei. Fiecare notă din compoziția întreagă va trebui să-și legitimeze, melodic și armonic, raporturile sale cu această serie fundamentală prestabilă. Nici unui sunet nu i-ar fi îngăduit să reapară până nu vor fi apărut și toate celelalte. Nici unuia nu i-ar fi îngăduit să se manifeste dacă nu și-ar îndeplini funcțiunea sa de motiv în ansamblul construcției. Astfel n-ar mai exista nota liberă. Asta aș numi eu construcție riguroasă.

— Frapantă idee, zisei. Ar putea fi numită o reorganizare rațională. S-ar obține, în felul acesta, o extraordinară coerență și mobilitate, un fel de legitate și de precizie astronomică. Dar, dacă stau și mi-o imaginez — această desfășurare invariabilă a unei asemenea serii de intervale, oricât de diferit ar fi ea construită și ritmată, va duce, inevitabil, la o teribilă sărăcie și stagnare a muzicii.

— Probabil, răspunse Leverkühn surâzând, ceea ce dovedea că se așteptase la astfel de obiecții.

Era surâsul care-i scotea puternic în relief asemănarea cu maică-sa, dar în schițarea lui răzbea un efort pe care eu reușisem să-l descifrez, știind că numai apăsarea migrenei izbutea să-i dea această expresie.

— Chiar atât de simplu nu-i. Sistemul ar trebui să înglobeze toate tehnicile variațiunii, chiar și cele condamnate ca artificiale, adică mijlocul care a permis odată dezvoltării să pună stăpânire pe sonată. Mă întreb de ce am exersat atâta vreme sub controlul lui Kretzschmar vechile practici contrapunctice și de ce am înnegrit atâta hârtie de note cu fugi inversate, recurențe și inversiunea recurențelor. Ei bine, toate astea ar fi de valorificat la o modificare ingenioasă a verbului cu

⁷⁰Si-mi-la-mi-mi bemol

douăsprezece note. Ar putea fi utilizat nu numai ca serie fundamentală, ci și pentru înlocuirea fiecărui interval cu intervalul în sens contrar. În afară de asta, s-ar mai putea începe construcția cu ultima notă și sfârși cu prima, pentru ca și această formă să fie apoi inversată. Ai, în felul ăsta, patru moduri care, la rândul lor, permit transpunerea pe douăsprezece sunete inițiale ale gamei cromatice, astfel că dispui, pentru o compoziție, de o serie de patruzeci și opt de forme diferite, ca să nu mai vorbim de toate celelalte jocuri de variațiuni care s-ar mai putea ivi. O compoziție poate folosi ca material inițial și două sau mai multe serii, în genul fugii duble sau triple. Determinant aici e ca fiecare sunet, fără nici o excepție, să-și aibă fixată valoarea poziției lui în serie sau în una din derivatele ei. Asta ar garanta ceea ce eu numesc indiferența armoniei și melodiei.

— Un pătrat magic, zisei eu. Dar ai vreo speranță că toate astea se vor putea auzi?

— Auzi? răspuse el. Îți aduci aminte de o conferință ținută pe vremuri în afara Societății pentru activități de utilitate obștească din Kaisersaschern și din care reieșea că în muzică nu-i absolut necesar să auzi chiar totul? Dacă prin "auzit" înțelegi perceperea precisă a fiecăruia din mijloacele prin care se realizează cea mai înaltă și mai riguroasă ordine, o ordine de sistem astral, o ordine și o legitate cosmică, nu, atunci nu se va auzi. Se va auzi, sau s-ar putea auzi însăși această ordine, și perceperea ei ar oferi o inimaginabilă satisfacție estetică.

— Foarte ciudat, zisei eu. Așa cum descrii tu lucrurile e cam totuna cu un fel de compunere anterioară compunerii. Toată dispunerea și organizarea materialului ar trebui să fie gata când s-ar începe lucrul propriu-zis, și se pune întrebarea care-i adevărata compunere. Pentru că această pregătire a materialului se face prin variațiuni, iar elementul creator din variațiuni, care ar putea fi numit compoziția propriu-zisă, ar fi retrogradat în material — laolaltă cu libertatea compozitorului. Când acesta s-ar apuca de lucru, n-ar mai fi liber.

— Legat de constrângerea propriei sale ordini, deci liber.

— Da, desigur, dialectica libertății e insondabilă. Dar în ce-l privește pe creatorul de armonie, nu cred că s-ar putea vorbi de libertate. Și-atunci, n-ar rămâne realizarea acordurilor la voia întâmplării, a unui destin orb?

— Zi mai bine: a unei constelații. Valoarea polifonică a fiecărui sunet ce formează acordul ar fi garantată de constelație. Rezultatele istorice, emanciparea disonanței de propria-i rezolvare, absolutizarea disonanței, așa cum o și găsim în unele locuri din opera târzie a lui Wagner, ar justifica orice asociere sonoră care s-ar putea legitima în fața sistemului.

— Și dacă, să zicem, constelația ar genera o banalitate, o consonanță, armonia acordului de trei sunete, ceva uzat, acordul de septimă micșorat?

— Ar fi o înnoire a învechitului, prin constelație.

— Detectez un element restaurator în utopia ta. Este radicală, dar slăbește într-o oarecare măsură interdicția dictată consonanței. Revenirea la formele vechi ale variațiunii are și ea un caracter asemănător.

— Manifestările mai interesante ale vieții, răspuse Adrian, au, desigur, întotdeauna, această dublă față a trecutului și viitorului, sunt totdeauna și progresiste și regresive în același timp. Ele vădesc ambiguitatea vieții înseși.

— Nu faci cumva o generalizare?

— Generalizare? În ce sens?

— Experiențe naționale domestice...

— O, fără indiscreții. Și să nu ne autofelicităm singuri! Tot ce vreau să spun e că obiecțiile tale — dacă sunt obiecții — n-ar atârna în balanță față de împlinirea străvechii năzuințe de a sesiza și încadra într-o ordine oarecare esența magică a muzicii și a o topi în rațiune omenească¹.

— Vrei să mă prinzi, recurgi la orgoliul meu de umanist, zisei eu. Rațiunea omenească! Și-afară de asta, iartă-mă, dar din fiecare "trei vorbe, una e constelație. Asta-i mai mult astrologie decât altceva. Raționalismul la care faci tu apel are în el multă superstiție — o credință într-un demonism vag și insesizabil, care-i în elementul lui la jocurile de noroc, la datul în cărți, la trasul la sorți, la cititul în semne. Cu totul pe dos decât spui tu; mie, sistemul tău mi se pare făcut mai curând să topească rațiunea omenească în magie.

Își duse mâna strânsă pumn la tâmplă.

— Rațiunea și magia, zise el, se întâlnesc fără doar și poate și se contopesc în ceea ce se cheamă înțelepciune, inițiere, în credința în stele, în numele...

Nu i-am răspuns; vedeam că îl chinuie migrena. Și chiar și ce spusese, sclipitor, îmbietor ca gândire, părea să poarte pecetea durerii, stătea sub semnul ei. Nici el nu părea să mai aibă chef de vorbă; ne plimbarăm alene mai departe, și oftatul și fredonatul lui indiferent, asta dovedeau. Firește, am tăcut, uluit și dând din cap, având de altfel în sinea mea convingerea intimă că, într-adevăr, gândurile pot fi influențate de suferință, dar devalorizate nu pot fi în nici un caz, chiar dacă-s pătrunse de ea.

Pe bucata de drum care mai rămăsese până acasă n-am mai vorbit mult. Îmi aduc aminte că am făcut un popas de câteva clipe la "Kuhmulde"; ne-am depărtat câțiva pași din cale și am privit apa iazului, în timp ce soarele amurgind ne bătea în față. Era limpede; lângă mal se vedea rundul. Apoi se adâncea repede și se întuneca. Era știut că la mijloc apa e tare adâncă.

— Rece, zise Adrian făcând un semn cu capul spre apă, prea rece acum pentru scăldat. Rece, repetă el o clipă după aceea, de data asta străbătut — vizibil — de un fior și dădu să plece.

A trebuit să mă întorc chiar în aceeași seară la Kaisersaschern, la slujba mea. Adrian și-a mai amânat cu câteva zile plecarea la München, unde voia să se stabilească. Parcă-l văd strângând mâna tatălui său — pentru ultima oară, el n-o știa — parc-o văd pe maică-sa sărutându-l și, poate, ca atunci în odaie, când cu vizita lui Kretzschmar, rezemându-i capul de umărul ei. N-avea să se mai întoarcă la ea. S-a dus ea la el.

XXIII

"Cine nu vrea să pună umărul, n-o poate urni din loc", îmi scria el parodiindu-l pe Kumpf câteva săptămâni mai târziu, din capitala Bavanei, ca semn că începuse să lucreze la *Love's Labour's Lost* și ca să mă zorească să-i trimit ultima parte din textul adaptării. Avea nevoie de o vedere de ansamblu, îmi scria, și voia să anticipeze, eventual, unele raporturi și legături muzicale ulterioare.

Locuia pe Rambergstrasse, aproape de Academie, subchiriaș la o văduvă de senator din Bremen, pe nume Rodde, care ocupa, împreună cu cele două fiice ale ei o locuință la parter, într-o casă destul de nouă. Camera lui, aflată imediat în dreapta ușii de la intrare, dădea la stradă — stradă liniștită — și-i plăcea pentru că era curată, mobilată practic și

intim, și în foarte scurtă vreme, aranjându-și lucrurile și cărțile și notele sale, se simți în ea cât se poate de bine. Pe peretele din stânga se afla o piesă decorativă cam stupidă, rămasă a vreunui entuziasm de mult apus, o gravură destul de mare, în ramă de nuc, reprezentându-l pe Giacomo Meyerbeer la pian, cu privirea inspirată pierdută în tavan, cu degetele pe clape și, plutind în jurul lui, personajele operelor sale. De altfel, această apoteoză nu-i displăcea chiar cu totul tânărului chiriaș și, în afară de asta, când ședea pe scaunul lui de răchită ia masa de lucru, o masă simplă, extensibilă, acoperită cu un postav verde, îi întorcea spatele. Așa că o lăsa locului.

În odaie mai era și un armoniu, care-i amintea poate de zilele de demult și-i era și de folos. Dar cum doamna senator stătea cea mai mare parte a timpului într-o cameră din fund, care dădea în grădină, iar fetele, dimineata, erau și ele invizibile, avea la dispoziție și pianul de concert din salon, un Bechstein cam uzat, dar cu o sonoritate destul de dulce. Mai erau, în salonul acela, fotolii capitonate, candelabre de bronz, scaune de trestie aurite, o masă ovală cu alonje, acoperită cu o față de masă de brocart, și un tablou în ulei cu o ramă groasă, somptuoasă, foarte întunecat la culoare, datând din 1850 și înfățișând Cornul de Aur cu perspectiva spre Galata⁷¹ — într-un cuvânt, lucruri prin care puteai recunoaște vestigiile unei gospodării de burghez înstărit — iar seara, destul de des, se întâlnea acolo o societate restrânsă, în care se lăsa atras și Adrian, la început cu oarecare reticență, apoi din obicei, pentru ca în cele din urmă, după cum au evoluat lucrurile, să facă pe fiul casei. Era o lume de artiști sau numai pe jumătate artiști, o lume, ca să zic așa, de boemă curățică, bine crescută, dar în același timp cam libertină, suficient de amuzantă ca să răspundă speranțelor ce o determinaseră pe doamna senator Rodde să-și mute reședința de la Bremen în capitala Germaniei de sud.

Preocupările ei erau ușor de ghicit. Cu ochi negri, cu un păr castaniu puțin ondulat, cărunt doar pe alocuri, cu o ținută plină de distincție, un ten ca de fildeș și trăsături agreabile, încă destul de bine păstrate, își trăise viața întreagă într-o societate de patricieni, prezidând o casă cu numeroși servitori și nenumărate obligații. După moartea soțului ei (al cărui portret, grav și acoperit cu însemnele demnității sale, împodobeau de asemenea salonul), mijloacele sale materiale reducându-se considerabil și, desigur, în situația în care nu-și mai putea ține cum trebuie rangul în mediul obișnuit, se dezlănțuise în ea o poftă nedomolită de viață, ce nu fusese poate niciodată satisfăcută, năzuind la un epilog mai interesant, într-o sferă în care domnea mai multă căldură omenească. Recepțiile — așa lăsa să se creadă — le dădea în interesul fiicelor sale, dar, în realitate, cum reieșea destul de limpede, doar pentru plăcerea proprie și ca să i se poată face curte. Ce-o amuzau mai mult erau micile obscenități, nu prea cutezătoare, aluziile la moravurile cam frivole și nesocotite ale orașului artelor, anecdote despre chelnerițe, modele, pictori, care-i stârneau un râs ascuțit, afectat și senzual, cu buzele strânse.

Se vedea bine că fetelor ei, Ines și Clarissa, râsul acesta nu le plăcea; își aruncau una alteia priviri reci, dezaprobatoare, în care se putea citi toată iritația copiilor adulți pentru omenescul neconsumat din firea mamei lor. În afară de asta, cel puțin în cazul celei mici, al Clarissei, dezrădăcinarea din burghezia ei ereditară era conștientă, voită, accentuată. Blondină zveltă, cu fața mare, violent fardată, cu buza de jos plină și rotundă și bărbia teșită, se pregătea pentru cariera

⁷¹Golf și cartier din Istanbul.

dramatică și lua lecții de la un actor al Teatrului Curții specializat în roluri de "tată plin de noblețe". Își purta părul auriu în coafuri îndrăznețe, sub pălării cât roata carului, și-i plăceau etolele excentrice din pene. De altfel, toate astea mergeau foarte bine cu statura ei impunătoare ce-i atenua și excentricitatea. În lumea masculină a adoratorilor înclinarea ei către grotescul macabru era considerată amuzantă. Avea un cotoi galben ca pucioasa, pe care-l chema Isaak și căruia, la moartea papei, îi pusese doliu, legându-i de coadă o fundă neagră de atlas. În camera Clarissei semnul capului de mort se repeta; îl găseai atât sub formă de craniu adevărat, cu dinții rânjiți cât și sub aceea de *presse-papier* de bronz, cu cavitățile orbitelor simbolizând deșertăciunea omenească și "lecuirea", așezat pe un in-folio. Pe el sta scris cu litere grecești numele lui Hipocrate. Cartea era goală pe dinăuntru și fundul era prins în patru șuruburi mici, invizibile, pe care le puteai desface numai cu un instrument foarte rin. Când, mai târziu, Clarissa s-a sinucis cu otrava pe care o ținuse ascunsă în această cutie, doamna senator Rodde mi-a dat mie obiectul, ca amintire, și-l mai păstrez și astăzi.

Și Ines, sora mai mare, fusese sortită unei fapte tragice! Ea reprezenta — să spun: cu toate acestea? — elementul conservator în această mică familie, trăia ca un protest împotriva dezrădăcinării, împotriva germanismului sudic, a orașului artelor, a boemei, a recepțiilor date de mama sa, categoric orientată spre vechi, spre patern, spre rigoare și demnitate burgheză. Aveai totuși impresia că acest conservatorism nu era altceva decât un sistem de protecție împotriva unor tensiuni și primejdii ce amenințau propria-i făptură, dar căora, pe de altă parte, le acorda o oarecare pondere intelectuală. Era mai grațioasă la statură decât Clarissa, cu care se înțelegea foarte bine, pe când pe mama sa o respingea fără multă vorbă și fără nici un echivoc. Un păr bogat, de-un blond cenușiu, îi împovăra capul, pe care-l purta puțin împins înainte și într-o parte, cu gâtul lungit și cu un zâmbet afectat pe buze. Nasul era ușor arcuit, ochii spălăciți voalați aproape cu totul de pleoape, avea o privire ștearsă, duioasă, neîncrezătoare, trădând cunoaștere și tristețe, chiar dacă nu-i lipsea cu totul o licărire de zburdălnicie. Educația ei fusese cât se poate de corectă, dar nimic mai mult: doi ani într-un distins pension de domnișoare la Karlsruhe, onorat de protecția Curții. Nu cultiva nici o artă, nici o știință, ci punea preț numai pe calitatea de fiică a stăpânei casei, ocupându-se de gospodărie, dar citea mult, sena, cu o frază admirabilă, scrisori "acasă", trecutului, directoarei pensionului, unor foste prietene și, pe ascuns, făcea versuri. Clarissa mi-a arătat într-o zi o poezie de-a ei cu titlul *Minerul*, a cărei primă strofă mi-o mai amintesc:

"Sunt un miner și-n a sufletului galerie

Cobor tăcut în beznă fără frică

Și văd al suferinței minereu de preț

Cu palide sclipiri în noapte luminând."

Restul l-am uitat. Numai ultimul vers îl mai țin minte: "Și nu râvnesc nicicând să urc din nou spre fericire."

Atât deocamdată, despre fete, cu care Adrian a intrat în relații amicale de colocatar. Ele îl prețuiau amândouă, și o determinară și pe mama lor să-l aprecieze, cu toate că doamna senator îl găsea prea puțin "artist". În ce privește oaspeții familiei, unii dintre ei — nu totdeauna aceiași — printre care și Adrian sau, cum i se spunea, "chiriașul nostru, domnul doctor Leverkühn", erau invitați la cină în sufrageria împodobită cu un bufet din lemn de stejar mult prea monumental pentru dimensiunile camerei și mult prea încărcat cu

sculpturi; ceilalți veneau pe la nouă sau ceva mai târziu, să facă muzică, să bea ceai sau să stea de vorbă. Erau colegi sau colege de-ale Clarisei, câte un tânăr înflăcărat care rostea "r"-ul din gât, sau domnișoare cu glasul ascuțit; apoi soții Knoterich — el, Konrad Knoterich, münchenez get-beget, cu înfățișare de vechi aleman sau sicambru sau ubian — nu-i lipsea decât părul împletit într-o coadă în creștetul capului —, cu activități artistice nedefinite — părea să fi fost totuși pictor pe vremuri, dar acum construia, ca diletant, instrumente muzicale și cânta la violoncel, fals și dezordonat, fornăind în același timp vehement din nasul său de vultur — ea, Natalie, brunetă, cu cercei și cu bucle negre cârlionțate ne obraji, cu aer exotic, spaniol, făcea de asemenea pictură — apoi savantul doctor Kranich, numismat, conservatorul cabinetului de medalii, vorbind limpede, tare, voios și rezonabil în același timp, dar cu o voalare astmatică în glas; mai erau doi pictori, prieteni, din gruparea secesionistă, Leo Zink și Baptist Spengler — unul austriac de pe lângă Bozen și bufon în societate, clovn insinuant, cu vorba domoală și blândă, ironizându-se la nesfârșit pe sine și nasul său prea lung, un tip de faun care, cu privirea într-adevăr comică a ochilor săi rotunzi și prea apropiați, provoca întotdeauna râsul femeilor, ceea ce pentru început nu era rău deloc, — celălalt, Spengler, de prin Germania centrală, cu o mustață blondă deasă, om de lume, sceptic, înstărit, lucrând puțin, ipohondru, citit, veșnic zâmbitor când sta de vorbă cu cineva, și clipind des. Ines Rodde n-avea nici cea mai mică încredere în Spengler — de ce, nu spunea, dar lui Adrian îi afirmase că-i un om ascuns și prefăcut. Acesta mărturisise că găsea în Baptist Spengler ceva inteligent și odihnitor, și-i făcea plăcere să stea de vorbă cu el, — dar răspundea mult mai reticent insistențelor unui alt comesean care depunea eforturi stăruitoare să-i învingă rezerva. Era Rudolf Schwerdtfeger, un tânăr și înzestrat violonist din orchestra Zapfenstosser care, împreună cu cea a Curții, juca un rol important în viața muzicală a orașului și unde el cânta la vioara întâi. Născut la Dresda, dar după origine mai curând german din nord, un blond de statură potrivită, bine făcut, având eleganța, suplețea aceea seducătoare pe care o dă cultura saxonă, și tot atât de amabil pe cât de doritor să placă, Schwerdtfeger era un asiduu frecventator al saloanelor. Se ducea în fiecare seară liberă la una, dar de cele mai multe ori la două sau chiar trei recepții, consacându-se bucuros flirtului cu sexul frumos, fete tinere și chiar și femei mai coapte. Raporturile lui cu Leo Zink erau reci, chiar proaste — am remarcat că adesea persoanele amabile se suportă greu între ele, și asta li se potrivește atât bărbaților cuceritori, cât și femeilor frumoase. Eu, personal, n-aveam nimic împotriva lui Schwerdtfeger, ba chiar îmi era foarte simpatic, și moartea lui tragică, prematură, care pentru mine rămâne încă învăluită într-o macabră și stranie oroare, m-a zguduit până în adâncul sufletului. Îl văd și-acum foarte limpede înaintea ochilor, pe-acest tânăr, cu felul lui băiețesc de a-și îndrepta un umăr sub haină, trăgând în același timp cu un fel de grimasă colțul gurii în jos; cu deprinderea sa naivă de a privi încordat și totodată revoltat fa omul cu care stă de vorbă, ochii lui de culoarea oțelului scormonind pur și simplu chipul interlocutorului, țintindu-i când un ochi când celălalt în timp ce își țuguia buzele groase. Și lăsând chiar la o parte talentul, omul acesta avea o mulțime de calități pe care erai tentat să le pui în seama farmecului său. Franchețe, bună-cuviință, lipsă de prejudecăți, o indiferență pentru bani și bunuri întâlnită numai la artiști, și nici o invidie pentru cei avuți, într-un cuvânt, toate astea îi străluceau în ochii, repet, frumoși, de culoarea oțelului — și pe fața lui, cam ca de mops sau de bulldog, dar atrăgătoare,

tinerească, se vedea de asemenea o anumită puritate ce-i era caracteristică. Făcea destul de des muzică cu doamna senator, o pianistă remarcabilă — ceea ce, într-un fel, impieta asupra pretențiilor domnului Knoterich, care fierbea să scârțâie el la violoncel, când lumea îl prefera vădit pe Rudolf. Avea puritate în arcuș și cânta cultivat, fără mare sonoritate, dar melodios și cu o tehnică strălucită. Rareori azeai o execuție mai ireproșabilă a unor anumite piese de Vivaldi, Vieuxtemps și Spohr, a Sonatei în do minor de Grieg, sau chiar a Sonatei Kreutzer și a unor lucrări de César Franck. Avea, totodată, o sensibilitate sănătoasă, nu era contaminat de literatură, dar năzuia la buna opinie a oamenilor cu înalt nivel intelectual, nu din pură vanitate, ci pentru că, sincer, puneă preț pe contactul cu ei și dorea să se desăvârșească, să se ridice, cu ajutorul lor. Pe Leverkühn îl descoperise de la început, și-i făcea curte neglijând chiar și cucoanele din cauza asta ; îi cerea opinia, îl ruga să-l acompanieze, ceea ce, pe atunci, Adrian refuza, se arăta avid de discuții cu el, muzicale și nemuzicale, și — semn de neobișnuită candoare, dar și de o nepăsătoare înțelegere și de rafinament înăscut — nu se lăsa descurajat, intimidat, îndepărtat de nici o răceală, de nici o rezervă, de nici o ciudățenie. Odată, când din pricina migrenei care-i tăia orice poftă de companie Adrian declinase invitația doamnei Rodde și rămăsese la el în odaie, se pomeni pe neașteptate cu Schwerdtfeger, în jachetă și cravată-plastron, venit să-l convingă, zice-se în numele mai multor invitați sau al tuturor, să li se alăture. Ar fi atât de plicticos fără el... O asemenea afirmație avea ceva uluitor, pentru că Leverkühn nu era deloc un animator în societate. Și nici nu știu dacă s-a lăsat convins atunci. Dar, în ciuda bănuielii că n-ar constitui decât obiectul dorinței generale a lui Schwerdtfeger de a seduce, Adrian nu se putea sustrage unei oarecare uimiri agreabile în fața unei atât de inepuizabile amabilități.

Cred că am înfățișat destul de complet pe frecventatorii salonului Rodde, figuri pe care mai târziu, ca profesor la Freising, aveam să le cunosc personal o dată cu numeroase altele din societatea müncheneză. Cine s-a mai alăturat, după scurtă vreme, a fost Rüdiger Schildknäpp — care descoperise, după exemplul lui Adrian, că viața trebuie trăită la München, nu la Leipzig, și găsisese și energia de a transforma o idee bună în faptă. Editorul traducerilor lui din engleza veche își avea sediul aici, la München, ceea ce pentru Rüdiger prezenta un avantaj practic cert; în afară de asta, Adrian îi lipsise, și cum sosi începu să-l facă să râdă cu poveștile despre tatăl său și cu "Inspectați, vă rog, acolo!" închinase, nu departe de locuința lui Leverkühn, o cameră la etajul al treilea al unei case de pe Amalienstrasse și-acum sta acolo, ținând cât era iarna de lungă fereastra deschisă, pentru că avea din fire o excepțională nevoie de aer curat; îmbrăcat cu paltonul, învelit într-un pled, lupta la masa lui de lucru, pe jumătate plin de ură, pe jumătate frământat de-o pasiune îndărătnică, învăluit în nori de fum de țigară și copleșit de dificultăți, căutând să găsească echivalentul german riguros al cuvintelor, frazelor, ritmurilor englezești. De obicei mânca la prânz cu Adrian, la restaurantul teatrului Curtii sau la vreun birt mic din centru, dar izbutise să aibă, foarte repede, prin relații comune de la Leipzig, acces în diverse case particulare și, fără să mai pomenim de invitațiile de seară, să-și găsească ici-colo tacâmul pus la prânz — poate după ce b însoțise dimineața la *shopping* pe stăpâna casei, fermecată de sărăcia lui de mare boier. Așa se întâmpla cu editorul său, proprietarul firmei Radbruch & Co. de pe Fürstenstrasse; tot așa și cu soții Schlaginhaufen, o pereche mai bătrâioară, înstărită și fără copii, bărbatul, suab de origine, om de litere, nevasta dintr-o

familie müncheneză, care aveau pe Briennerstrasse o locuință cam sumbră, dar fastuoasă. Salonul lor, împodobit cu coloane, era locul de întâlnire al unei societăți de artiști și de aristocrați, și amfitrioana, născută von Flausig, era încântată când" ambele categorii se întruneau în aceeași persoană, cum se întâmpla cu excelența sa von Riedesel, directorul general al spectacolelor regale, obișnuit și el al salonului. În afară de asta, Schildknäpp mai lua masa la industriașul Bullinger, un bogat fabricant de hârtie, locuind la etajul întâi al unui imobil cu apartamente de închiriat pe care și-l construise în Wiedenmeyerstrasse, pe malul Isarului; în familia unuia dintre directorii fabricii de bere Pschorr, societate pe acțiuni, și în multe altele.

La familia Schlaginhaufen, Rüdiger îl introdusese și pe Adrian care, străin, laconic, întâlnea acum acolo, în relații de suprafață și fără nici un fel de urmări, pictori cu nume mari, înnobilați, pe eroina wagneriană Tania Orlanda, pe Felix Mottl, pe linele doamne de onoare de la Curtea Bavariei, pe domnul von Gleichen Russwurm, "strănepotul lui Schiller", autor al unor cărți despre istoria culturii, sau scriitori care nu scriau absolut nimic, ci încercau să se facă interesați în societate vorbind ei înșiși despre ei înșiși. Ce-i drept, tot aici a cunoscut-o și pe Jeannette Scheurl, persoană demnă de toată stima, cu un farmec straniu, cu cel puțin zece ani mai mare decât el, fiică a unui funcționar administrativ bavarez decedat și al unei pariziene — o bătrână doamnă paralizată, ținută de fotoliul ei, dar de o mare vigoare intelectuală și care nu-și dăduse niciodată osteneala să învețe germana, pe bună dreptate, pentru că franțuzeasca ei autentică și aleasă îi ținea loc și de bani și de rang. Madame Scheurl ocupa, cu cele trei fiice ale sale, Jeannette fiind cea mai mare, în apropiere de Grădina Botanică, un apartament destul de modest, în al cărui salon, de un gust cu desăvârșire parizian, dădea ceaiuri muzicale extraordinar de prețuite. Aici vocile excepționale ale cântăreților și cântărețelor umpleau camerele strimte să spargă pereții. Adesea erau trase în fața modestei clădiri trăsuri albastre ale Curții.

În ce o privește pe Jeannette, ea era scriitoare, romancieră. Crescută în apelativele a două limbi, scria într-un idiom caracteristic, fermecător de incorect, studii specifice feminine asupra societății, studii pline de originalitate, deloc lipsite de farmec psihologic și muzical și încadrându-se incontestabil în literatura de bună calitate. A remarcat imediat apariția lui Adrian și și l-a apropiat, iar Leverkühn, de asemenea, se simțea bine vorbind cu ea, îi făcea bine apropierea ei. Era de o urâtenie distinsă, avea o față pocită dar fină, cu trăsături țărănești și aristocratice amestecate, întocmai cum în vorbirea ei s e amesteca bavareza dialectală cu franceza; era excepțional de inteligentă și în același timp învăluită într-o inocență naivă, inchizitorială, de fată bătrână. Era, în spiritul său, o oarecare nestatornicie, ceva confuz și poznaș, de care ea însăși cea dintâi râdea din toata inima — dar nu în felul lui Leo Zink care încerca să se insinueze zeflemisindu-se, ci cu o inimă curată, gata să se amuze. În afară de asta, era muziciană, pianistă, înflăcărată după Chopin, avea un studiu literar despre Schubert, era prietenă cu multe dintre celebritățile contemporane în domeniul muzicii, și primul contact cu Adrian a fost un schimb de vederi asupra polifoniei lui Mozart și a relației sale cu Bach, care i-a mulțumit pe amândoi. Leverkühn i-a fost și i-a rămas ani și arii de zile profund devotat.

De altfel nimeni nu se va aștepta ca orașul pe care și-l alesese drept reședință să-l primească cu adevărat în atmosfera sa și să-l adopte pe vecie. Frumusețea, rusticitatea monumentală a peisajului său urban, străbătut de un pârâu de munte, sub un cer alpin cu albastrul

purificat de suflul föhnului, va fi mângâiat, desigur, și privirea lui Adrian, moravurile tihnite, care aveau ceva din licențiozitatea permanentă a unui bal mascat, îi vor fi făcut și lui viața mai ușoară. Spiritul acestui oraș — *sit venia verbo*⁷²! —, mentalitatea nesăbuită, dar inofensivă, sentimentul artistic de un senzualism decorativ și carnavalesc al acestui Capua încântat de sine aveau, evident, să rămână străine de sufletul unui om profund și sobru cum era Adrian — ambianța acestei urbe era tocmai ce trebuia ca să-i provoace privirea cunoscută mie de ani de zile, încețoșată, rece, pierdută în gânduri, după care îmi întorcea, zâmbind, spatele.

Eu vorbesc despre Münchenul de la sfârșitul regenței, cu numai patru ani înainte de războiul ale cărui urmări aveau să-i transforme starea de spirit într-o boală a spiritului și să germineze, să pârguiască apoi, acolo, farse macabre, una după alta — această capitală cu perspective frumoase a cărei problematică politică se mărginea la un antagonism capricios între un catolicism popular separatist și un liberalism sprinten de obediență imperială — Münchenul cu concertele de paradă ale gărzii la Feldherrnhalle, cu prăvăliile de obiecte de artă și magazinele de artă decorativă (cât niște palate), cu expozițiile de sezon, cu balurile țărănești în carnaval, cu bețiile crunte cu bere de martie, cu chermeza prelungită de pe Oktoberwiese, ținând săptămâni întregi, unde-și prăznuia saturnalele un poporanism dârz și fidel, totuși de mult corupt de metodele moderne de vânzare în masă; Münchenul cu wagnerismul lui anchilozat și coteriile ezoterice, oficiind în spatele Arcului de Triumf festine estetice nocturne, cu boema sa tihnită, ce-și aflase un culcuș confortabil în toleranța generală. Adrian vedea toate astea, hălăduia printre ele, gustă din ele în cele nouă luni petrecute de data asta în Bavaria Superioară: o toamnă, o iarnă și o primăvară, în șir. La petrecerile artiștilor, unde se ducea cu Schildknäpp, fi întâlnea, în penumbra sălilor decorate cu stil pe membrii cercului Rodde, pe tinerii actori, pe soții Knoterich, pe doctorul Kranich, pe Zink și pe Spengler, și chiar și pe fetele gazdei, se așeza cu Clarissa și cu Ines la o masă, la care veneau și Rüdiger, Spengler, Kranich și, desigur, și Jeannette Scheurl; Schwerdtfeger apărea și el deîndată, deghizat în fecior de țăran sau îmbrăcat în costum florentin din secolul al XV-lea, căci picioarele lui bine făcute îl avantajau și-i dădeau o oarecare asemănare cu portretul tânărului cu boneta roșie al lui Botticelli. Îmbujorat de atmosfera petrecerii, uitând de data asta cu totul de nevoia de a se desăvârși din punct de vedere intelectual, le invita "foarte drăguț" pe fetele Rodde la dans. "Foarte drăguț" era expresia lui preferată; ținea foarte mult ca lucrurile să se petreacă "drăguț" și să se evite omisiunile "nedrăguțe". Avea multe obligații și flirturi în sală, care îl presau, dar i s-ar fi părut prea puțin drăguț să neglijeze cu totul pe duduile din Rambergstrasse, cu care relațiile erau aproape fraterne, și în graba de a se apropia, drăgălășenia i se citea atât de bine pe față, încât Clarissa, arogantă, îi zise odată:

— Doamne, Rudolf, dacă n-ai face mutra asta de mântuitor, când vii să ne iei la dans! Te asigur că am dansat destul și că n-avem nevoie de dumneata.

— Nevoie? răspunse el cu veselă indignare și cu glas ce venea din cerul gurii. Și nevoile inimii *mele*, de ele nu ții-neți socoteală?

— Nici de doi bani, zise ea. Și unde mai pui că sunt și prea mare pentru dumneata.

Și se ducea să danseze cu el ridicând mândră bărbia micuță căreia

⁷²Fie-mi îngăduită vorba aceasta (*lat*).

îi lipsea adâncitura de sub buză. Sau se întâmpla să fie Ines cea pe care o invita, și ea îl urma cu privirea pierdută și buzele ținute. De altfel, era drăguț nu numai cu surorile. Își controla omisiunile. Câteodată] când era refuzat, i se întâmpla să cadă pe gânduri și să se așeze la masă, lângă Adrian și Baptist Spengler, acesta totdeauna în domino negru și bând vin roșu. Clipind, cu gropițe în obraji deasupra mustății stufoase, Spengler tocmai citase din Jurnalul fraților Boncourt sau din scrisorile abatelui Galiani; cu aerul său indignat, Schwerdtfeger, atent la culme, sfredelea cu privirea rața interlocutorului. Comenta cu Adrian programul viitorului concert al orchestrei Zapfenstosser, îi cerea — ca și cum n-ar fi avut nimic mai presant, nici alte preocupări sau obligații — lămuriri și informații complementare la o chestiune auzită de la Leverkühn acasă la Rodde, ceva despre muzica, sau despre starea actuală a operei, sau în fine ceva de felul ăsta și îi asculta numai urechi. Îl lua de braț și-l plimba prin jurul sălii, ferindu-l de îmbulzeală, folosind carnavalescul tu fără să se sinchisească de faptul că nu i se răspundea la fel. Jeannette Scheurl mi-a istorisit mai târziu că o dată, când Adrian s-a întors la masă dintr-un asemenea periplu, Ines Rodde i-ar fi spus:

— N-ar trebui să-i faci pe plac. Ar vrea să aibă totul.

— Poate că și domnul Leverkühn ar vrea să aibă totul, interveni Clarissa, ținându-și bărbia sprijinită în palmă.

Adrian ridică din umeri.

— Ce-ar vrea el e să-i scriu un concert de vioară, pe care să-l cânte în provincie, răspunse Leverkühn.

— Să nu-l scrii! interveni din nou Clarissa. Dacă l-ai compune gândindu-te la el, nu ti-ar da prin cap decât amabilități.

— Aveți o părere mult prea bună despre docilitatea mea, ripostă Adrian, și Baptist Spengler îl aprobă cu râsul lui behăit.

Dar destul despre participarea lui Adrian la plăcerile vieții müncheneze! Încă de cu iarnă el începuse, în tovărășia lui Schildknäpp, și cel mai adesea la îndemnul lui, mici excursii prin împrejurimile de o frumusețe notorie, chiar dacă traficul turistic le cam bagateliza, și petreceau împreună zile întregi în zăpada tare și scânteietoare, la Ettal, Oberammergau, Mittenwald. O dată cu primăvara aceste excursii deveneau chiar mai frecvente și se îndreptau spre lacurile celebre, spre castelele teatrale ale lunatecului iubit de popor⁷³, și de cele mai multe ori mergeau cu bicicleta (lui Adrian îi plăcea mult bicicleta ca mijloc de locomotie autonom), la întâmplare, în peisajul care începea să înverzească, înnoptând unde se nimerea, în locuri de seamă sau unde n-ai fi crezut. Pomenesc toate acestea pentru că în acest fel a cunoscut Adrian încă de pe atunci localitatea aleasă mai târziu drept cadru pentru propria lui viață: Pfeiffering lângă Waldshut și ferma lui Schweigestill.

Orășelul Waldshut, de altminteri lipsit și de farmec și de pitoresc, se află pe linia ferată spre Garmisch-Partenkirchen, la un ceas de München, și prima stație dincolo de Waldshut, la numai zece minute, e Pfeiffering sau Pfeffering, unde însă acceleratele nu opresc. Ele ignoră turla cu bulb a bisericii din Pfeiffering înălțată într-un peisaj încă fără pretenții. Vizita lui Adrian și Rüdiger în colțișorul acela pierdut a fost o pură improvizatie, și foarte fugară de data aceea. Nici măcar n-au înnoptat la familia Schweigestill, pentru că amândoi aveau de lucru a doua zi dimineață și voiau să apuce trenul de Waldshut, ca să se întoarcă la München. La prânz mâncaseră la un birt în piața orășelului și cum, după mersul trenurilor, le mai rămâneau câteva ceasuri, au pornit,

⁷³Ludwig al II-lea, rege al Bavariei

pe șoseaua străjuită de copaci, spre Pfeiffering, și-au dus prin sat bicicletele de ghidon, au întrebat un copil cum îi zice iazului și au aflat că-i Klammerweiher, au aruncat o privire spre colina cu o cunună de copaci, zisă "Rohmbuhel" și, în lătratul unui câine legat în lanț căruia o servitoare desculță îi striga "Kaschperli", rugară, sub poarta conacului împodobită cu un herb bisericesc, să li se dea câte un pahar de limonada — nu atât din pricina setei, cât a casei masive și interesante prin barocul ei țărănesc, care le luase ochii.

Nu știu în ce măsură "a văzut" Adrian atunci ceva, și dacă acolo, îndată, sau de abia cu timpul, retrospectiv, prin prisma amintirilor a recunoscut anumite stări transpuse ce-i drept într-o altă tonalitate, dar nu prea îndepărtată. Eu înclin să cred că la început descoperirea i-a fost inconștientă și că doar mai târziu, poate în vis, i s-a luminat, izbitor. În orice caz, lui Schildknäpp nu i-a spus o vorbă, cum de altfel nici față de mine n-a făcut vreodată vreo aluzie la strania potrivire. Dar, pot să mă înșel, desigur. Iazul și colina, bătrânul copac uriaș din curte — e drept, un ulm — cu banca vopsită verde în jurul lui, și atâtea alte amănunte asemănătoare, poate că l-au frapat din primul moment, poate că n-a mai fost nevoie de nici un vis care să-i deschidă ochii, și faptul că n-a spus un cuvânt nu dovedește absolut nimic.

În poartă, vizitatorii au fost întâmpinați de Frau Else Schweigestill, o femeie impunătoare; i-a ascultat prietenoasă și le-a amestecat limonada cu lingurițe cu coadă lungă în pahare înalte. Le-a oferit băutura într-o odaie mare și frumoasă, boltită, aproape o sală, în stânga intrării, un fel de salon țărănesc cu o masă enormă, cu ferestrele în firide care permiteau să se vadă grosimea zidurilor, și cu o înaripată Victorie de la Samothrake, din gips, sus, pe dulapul pictat în multe culori. Acolo în sală era și un pian cafeniu. Familia nu folosește sala, spunea Frau Schweigestill așezându-se alături de oaspeți: seara, ei se adună în altă odaie, mai mică, aflată în fața ăsteia, pieziș chiar lângă intrare. Casa avea multe camere nefolosite; tot pe partea asta, ceva mai încolo, mai era o încăpere foarte arătoasă, i se zicea odaia starețului, și probabil că i se zicea așa pentru că-i servise de birou starețului călugărilor augustini care stăpâniseră pe vremuri locurile astea. Ea confirmă totodată că ferma fusese proprietate mănăstirească. Familia Schweigestill se așezase acolo de trei generații.

Adrian pomeni că și el e de la țară, dar că, firește, stă de multă vreme la oraș, se interesă cât pământ are proprietatea și află că arătură și pășunea, una peste alta, făceau patruzeci de pogoane, și că mai era și pădurea. Tot de ea mai țineau și căsuțele scunde cu castani în față, de pe locul descris de dincolo de curte. Pe timpuri fuseseră locuite de frații slujitori de pe pământul mănăstirii, dar acum erau mai toată vremea goale, nici nu mai erau mobilate. Vara trecută șezuse acolo cu chirie un pictor de la München care voia să facă peisaje prin împrejurimi, prin smârcurile de la Waldshut și prin alte părți, și chiar a și făcut câteva, frumoase, cam triste însă, cenușiu pe cenușiu. Trei dintre ele au fost la expoziție la Glaspalast, le-a văzut și ea acolo, și una a cumpărat-o directorul Stiglmayer de la Banca Bavareză de Schimb. Sunt cumva pictori și domnii?

Poate că adusese vorba despre fostul chiriaș ca să aibă cum să pună întrebarea, să vadă cam ce hram poartă. Când află că e vorba de un scriitor și de un compozitor, ridică din sprâncene cu respect, opinând că asta e ceva mai rar și mai interesant. Pictori găsești câtă frunză și iarbă. De altfel, din capul locului, domnii i-au făcut o impresie foarte serioasă, pe când pictorii, de cele mai multe ori, sunt niște oameni cam dezamățați, necăsătoriți, fără prea multă aplecare spre viața serioasă —

nu voia să spună seriozitate practică, câștigatul banilor și lucruri de astea, ci când spune serios se referă la greutățile vieții, părțile ei mai întunecate. De altfel, n-ar vrea să fie nedreaptă cu breasla pictorilor, pentru că, de pildă, chiriașul ei fusese o excepție, nu era deloc petrecăreț, ci un om liniștit, închis, mai curând morocănos ai putea spune — ca ei arătau de altfel și tablourile lui, atmosferă de smârcuri, poiana singuratică în ceață, și chiar se și mira cum de-a putut directorul Stiglmayer să cumpere unul dintre ele și încă pe cel mai trist: pesemne că, deși-i om de finanțe, o fi având și el vreun dram de melancolie.

Dreaptă, cu părul castaniu pieptănat cu cărare, luminat de câteva suvițe argintii, lins și întins tare de i se vedea pielea albă a capului, cu șorțul cu pătrățele, de gospodină, cu o broșă ovală la răscoiala rotundă de la gât a rochiei, se așezase lângă ei împreunându-și pe masă mâinile mici, bine făcute, vrednice, cu o verighetă lucind în dreapta.

Îi erau dragi artiștii, zicea ea, într-un limbaj cu o ușoară coloratură dialectală, dar care păstra totuși o rezonanță de puritate, pentru că sunt oameni cu înțelegere, și în viață înțelegerea e tot ce-i mai bun și mai important — și în fond veselia pictorilor tot pe asta se bazează, pentru că există două feluri de înțelegere a vieții, una veselă și una serioasă și încă nu s-a putut afla căreia dintre ele i se cuvine întâietatea. Poate că mai potrivită ar fi o a treia: o înțelegere liniștită. Desigur că artiștii trebuie să locuiască la oraș, pentru că acolo se face cultura, și ei cu aceasta au de-a face; dar, la drept vorbind, locul lor e între țărani, care trăiesc în mijlocul naturii, fiind astfel mai aproape de înțelegerea vieții, și cu țăranii ei s-ar potrivi mult mai bine decât cu târgoveții, pentru că la aceștia din urmă înțelegerea s-a atrofiat sau au fost nevoiți s-o încalce de dragul ordinii lor orășenești, dar la urma urmei asta tot o atrofiere a înțelegerii înseamnă. N-ar vrea să se arate însă nedreaptă nici față de orășeni; există totdeauna excepții, și directorul Stighmayer, ca să pomenim tot de el, cumpărând tabloul acela trist, a arătat multă înțelegere, și nu numai artistică.

Ajunsă aici le oferi oaspeților cafea și brioșe, dar Schildknäpp și Adrian preferau să-și folosească timpul rămas aruncându-și o privire prin casă și prin gospodărie, dacă Frau Schweigestill ar vrea să fie atât de amabilă să le-o arate.

— Cu plăcere, zise ea. Păcat numai că Max al meu (Max era domnul Schweigestill) e la câmp cu Gedeon, băiatul nostru. Vor să încerce o mașină nouă de împrăștiat bălegarul pe care a adus-o Gedeon. Așa că domnii vor trebui să se mulțumească cu mine.

Cum adică, "să se mulțumească", protestară ei, și o însoțiră prin casa masivă, văzută, imediat în față, odaia de toate zilele a familiei, o camera îmbibată de mirosul de tutun de pipă pe care de altfel îl simțeau pretutindeni; și apoi odaia starețului, o cameră simpatică, de mărime potrivită și, față de arhitectura exterioară, ceva mai veche, mai curând aducând a stil 1600 decât 1700, lambrisată, cu dușumea de scânduri, fără covor, și un tapet de piele presată ce pornea de sub marginea tavanului de grinzi; cu imagini de sfinți pe pereții netezi ai firidei boltite în care se afla fereastra cu geamurile prinse în plumb și având la mijloc câte un pătrat pictat de sticlă multicoloră; în zid se mai găsea o firidă, cu un lighean de aramă și cu o cană la fel, și un dulap în perete prins în balamale și închis cu broaște din fier bătut. Se putea vedea și o bancă de colț cu perne de piele și, nu departe de fereastră, o masă grea de stejar, în formă de ladă, cu sertare adânci sub tăblia lustruită. Masa avea la mijloc o parte adâncită, marginile înălțate, și acolo, deasupra, fusese așezat un pupitru de studiu, sculptat. În dreptul mesei, prins de o grindă din tavan, atârna un candelabru uriaș, în care încă mai erau

înfipite resturi de lumânări de ceară, o piesă decorativă stil Renaissance împodobită ici și colo cu fel de fel de coarne de cerb, și câte alte plăsmuiri fantastice.

Vizitatorii lăudară din toată inima odaia starețului. Schildknäpp chiar spuse, dând din cap gânditor, că acolo ar fi bine de stat, de trăit, dar stăpâna casei avea oarecare îndoieli, socotind că pentru un scriitor ar putea fi prea izolat, prea departe de viață și de cultură. I-a dus pe oaspeți și sus pe scară, la etaj, ca să le arate câteva din camerele de dormit înșirate una lângă alta pe coridorul spoit cu var și mirosind a mucegai. Erau mobilate cu paturi și scrinuri în genul dulapului pictat în culori vii din sala de jos, și numai câteva erau așternute: până-n tavan aproape, cu plăpumi de fulgi după obiceiul țărănesc. "Ce multe dormitoare!" exclamă amândoi. Da, aproape toate stăteau goale, răspunse gazda. Numai din întâmplare fusese locuit câte unul din ele. Doi ani de zile, până în toamna trecută, trăise acolo o baroană von Handschuchsheim: rățăcea prin toată casa, o cucoană ale cărei gânduri, după expresia folosită de Frau Schweigestill, nu reușeau deloc să se înțeleagă cu cele ale restului lumii, și ea căutase acolo adăpost împotriva acestei neînțelegeri. Personal, se descurcase foarte bine cu baroana, stătuse de vorbă cu ea cu plăcere, și câteodată reușea s-o facă să râdă chiar de ideile sale năstrușnice. Dar din nenorocire aceste idei nu-i puteau fi scoase din cap și nici măcar oprit progresul lor, așa că în cele din urmă sărmana baroana a trebuit să fie încredințată îngrijirii unor specialiști.

Despre asta stăpâna casei le povesti pe când începură să coboare scara, la întoarcere, și în timp ce ieșeau în curte să-și arunce ochii și pe la grajduri. Altă dată, reluă ea, mai demult, unul dintre numeroasele dormitoare fusese ocupat de o domnișoară din societatea cea mai aleasă, care născuse aici un copil — întrucât stă de vorbă cu artiști poate spune pe nume măcar lucrurilor, dacă nu și persoanelor. Tatăl domnișoarei făcea parte din înalta magistratură, acolo, sus, la Bayreuth, și își cumpăraseră un automobil acționat electric, și asta a fost începutul tuturor nenorocirilor. Pentru că trebuise să angajeze și un șofer, care să-l ducă la birou, și tânărul acesta, nimic deosebit la el, doar că era tare fercheș în livrea lui galonată, a zăpăcit-o pe domnișoară de și-a pierdut firea. I-a făcut un copil, și când treaba a ieșit la lumina zilei, pe părinți i-au apucat furiile și disperarea, au început să-și frângă mâinile și să-și smulgă părul din cap, în sfârșit, jale mare și blesteme, cum n-ar fi crezut cineva că-i posibil, înțelegere, tocmai asta-i, n-a existat deloc în cazul acela, de nici un fel, doar o spaimă nestăpânită de "ce-o să zică lumea", și domnișoara s-a aruncat pur și simplu la picioarele părinților zvârcolindu-se, rugându-se și plângând cu sughițuri, până când au leșinat și ea și maică-sa, amândouă deodată. Într-o bună zi a apărut însă președintele de tribunal aici și a stat de vorbă cu ea, cu stăpâna casei: un bărbat mărunțel, cu barbișon cărunt și ochelari cu ramă de aur, doborât de mahnire. S-au înțeles ca domnișoara să vină aici pe ascuns și după aceea, tot sub pretextul anemiei, să mai rămână un timp. Și când mărunțul înalt funcționar a fost gata de plecare, s-a mai întors o dată spre ea și i-a spus cu lacrimi îndărătul ochelarilor cu rame de aur: "Vă mulțumesc, stimată doamnă, pentru înțelegerea binefăcătoare pe care-ați arătat-o!" Se referea la înțelegerea pentru părinții rău loviți, nu pentru fată.

A venit apoi și ea, sărăcuța ; ținea tot timpul gura deschisă și sprâncenele ridicate; și tot așteptându-și ceasul, i-a mărturisit multe doamnei Schweigestill, mai ales despre vinovăția ei, și nu pretindea deloc că fusese sedusă — dimpotrivă, Carl, șoferul, spusese chiar: "Nu-i

bine ce facem, domnișoară, s-o lăsăm baltă!" Dar i-a fost peste puteri, și e gata și acuma să ispășească prin moarte, cum o să se și întâmple; când ești gata să faci sacrificiul vieții, i se părea ei, plătești pentru toate. A și fost foarte curajoasă când i-a venit vremea, și a adus pe lume un copil, o fetiță, cu ajutorul doctorului Kürbis, medicul de circumscripție, un om cumsecade, căruia îi era totuna cum a fost făcut copilul, numai să se nască așa cum scrie la carte, să nu-i pricinuiască greutate. Dar uite, cu tot aerul de țară și îngrijirea bună, domnișoara a rămas foarte slabă și după facere a continuat să țină gura deschisă și să ridice sprâncenele, și din pricina asta arăta și mai ofilită în obraji, iar când, după un răstimp, tatăl ei, mărunț dar cu o situație înaltă, a venit s-o ia acasă, văzând-o, i-au lucit lacrimi în dosul ochelarilor cu rame de aur. Copilul a fost dat la călugărițele franciscane din Bamberg, dar din ziua aceea nici maică-sa n-a mai fost altceva decât o călugăriță; s-a măcinat de tot de oftică în odaia ei, alături de un canar și o broască țestoasă pe care i le dăruiseră părinții din milă; de bună seamă că sămânța zăcuse în ea de la început. În cele din urmă au trimis-o la Davos, ceea ce, pare-se, a dat-o gata, pentru că a murit aproape imediat — de altfel asta a și vrut, iar dac-o fi avut dreptate în părerea ei că atunci când ești gata de sacrificiul vieții plătești toate dinainte, a fost chit, și-a avut ce-a dorit.

În timp ce gazda povestea despre domnișoara pe care o adăpostise, vizitaseră grajdul vacilor, intraseră la cai și se uitaseră și la cocina porcilor. S-au dus și la găini, și în dosul casei, la albine, după care cei doi prieteni au întrebat cât au de plătit și li s-a răspuns că nimic. Mulțumiră pentru toate și porniră cu bicicletele îndărăt spre Waldshut, să prindă trenul. Erau amândoi de acord că ziua nu fusese pierdută în zadar și că Pfeiffering era un colț interesant.

În sufletul său, Adrian păstră imaginea acestui locșor, dar multă vreme nu luă o hotărâre. Voia să plece, dar undeva mai departe decât la numai o oră cu trenul înspre munte. Din muzica pentru *Love's Labour's Lost* scrisese până atunci o schiță la pian pentru scenele de început, însă lucrul lânzezea; stilul artificial de parodie era greu de menținut, pretindea o fantezie mereu și excentric împrăștiată și stimula dorința de a respira alt aer, de a schimba locul, mediul. Era stăpânit de neliniște. Se săturase de odaia casei Rodde de pe Rambergstrasse, care-i oferea o izolare îndoielnică și unde oricând putea să intre careva să-l invite cine știe un de. "Caut, îmi scria el, întreb, în forul meu interior lumea din jur și pândesc o indicație, să aflu o localitate în care să mă îngrop, departe de toți și nestingherit, să-mi pot duce mai departe dialogul meu cu viața, cu soarta..." Stranii, sinistre cuvinte! Cum să nu mă treacă un fior, să nu-mi tremure mâna cu care scriu, la gândul dialogului, întâlnirii și înțelegerii cărora le căuta, conștient sau inconștient, scena?

Se hotărî pentru Italia, și porni într-acolo într-o perioadă neobișnuită pentru turism, tocmai la venirea verii, la finele lui iunie. Îl convinsese și pe Rüdiger Schildknäpp să-l însoțească.

XXIV

În 1912, în vacanța mare — locuiam încă la Kaisersaschern — când m-am dus cu tânăra mea soție să-l vizitez pe Adrian și pe Schildknäpp în cuibul pe care și-l aleseseră în Munții Sabini, era a doua vară pe care și-o petreceau acolo: toată iarnă zăboviseră la Roma, și în mai, când se încălzise, se întorseseră la munte, în aceeași casă ospitalieră unde

locuiseră și anul precedent și se simțiseră cât se poate de bine în cele trei luni cât stătuseră acolo.

Târgușorului îi zicea Palestrina, era locul de naștere al compozitorului, în antichitate se numise Praeneste, și Dante, când pomenește de el în cântul al douăzeci și șaptelea din *Infernul*, îi spune Penestrino, castelul principilor Colonna — așezare pitorească rezemată de un munte, la care ajungeai pe o stradă în trepte, nu tocmai curată, ce pornea de jos din piața bisericii și urca în umbra caselor. Un soi de porci mici negri, mișunau pretutindeni, și nu era mare lucru ca trecătorul neatent să fie împins în zidul caselor de vreunul din asinii împovărați peste măsură, care și ei forfoteau în sus și în jos. După ce ieșea din târgușor strada devenea un fel de potecă și urca mai departe, pe lângă o mănăstire de capucini până sus în vârful colinei, unde dăinuiau câteva ruine ale acropolei, între care și vestigiile unui teatru antic. În timpul scurtei noastre vizite, Hélène și cu mine am urcat de mai multe ori la aceste venerabile rămășițe, pe când Adrian se îndărătnicea să "nu vrea să vadă"; și nu trecuse, luni de zile, dincolo de grădina umbroasă a capucinilor, locul lui de predilecție.

Casa Manardi, unde locuiau Adrian și Schildknäpp, era, fără îndoială, cea mai impunătoare din localitate și, cu toate că familia era alcătuită din șase suflete, ne putea găzdui și pe noi, musafirii, fără nici o greutate. Așezată pe strada în trepte, clădirea era masivă și severă, în gen de *palazzo* sau de castel, ridicată, după aprecierea mea, cam prin a doua treime a secolului al șaptesprezecelea, cu foarte sobre ciubucării la cornișa de sub acoperișul de olane, plat și doar puțin scos în afară, cu ferestre mici și un portal cu ornamentații de pe la începutul barocului, portal în a cărui căptușeală de scânduri era tăiată ușa de intrare propriu-zisă, prevăzută cu un clopoțel. Prietenilor noștri li se cedase un apartament cu-adevărat vast, la parter, chiar la nivelul pământului, compus dintr-o odaie de lucru cu două ferestre, spațioasă cât o sală, pardosită cu piatră, ca toate încăperile casei de altfel, umbroasă, răco-roasă, puțin cam întunecată, și mobilată foarte simplu cu scaune de paie și sofale cu câlți, dar atât de vastă încât două persoane puteau să-și vadă fiecare de treabă fără să se stingherească una pe alta și mai rămânea loc destul între ele. Din această odaie dădeai în două dormitoare mari, mobilate și ele sobru, iar un al treilea fusese deschis pentru noi.

Odaia gazdelor se afla la catul de sus și alături de ea era bucătăria, mult mai încăpătoare, unde primeau musafirii din târgușor; avea un horn imens deasupra vetrei, plin pe dedesubt cu cele mai fantastice linguroaie și cuțite și alte ustensile de bucătărie, demne de un căpcăun, iar pe margine, un raft plin cu vase de aramă, tigăi, oale, castroane, tingiri, piulițe, și acolo domnea *signora* Manardi, căreia ai casei îi ziceau Nella — aed că o chema Poronella —, o matroană chipeșă de tip roman, cu buza de sus proeminentă, — nu chiar brunetă, mai curând șatenă, cu ochii plini de bunătate și cu părul străbătut de șuvițe argintii, pieptănat lins, strâns, de o simplitate rustică la înfățișare, voinică, plinuță chiar, dar bine proporționată — ci adesea o vedeai proptindu-și în șoldurile bine strânse de cordonul șortului mâinile mici, dar deprinse cu treaba și împodobite cu inelul dublu de văduvă în dreapta.

De pe urma căsătoriei îi rămăsese o fată, Amelia, de treisprezece sau paisprezece ani, cu ușoare semne de idioție — avea obiceiul la masă, să miște lingura sau furculița încoace și-ncolo prin fața ochilor și să repete tot timpul, cu o intonare interogativă, un cuvânt oarecare ce i se întipărise în minte Dumnezeu știe cum. Cu câțiva ani în urmă locuise în casa Manard o distinsă familie de ruși — tatăl fiind un conte sau un

prinț stăpânit de vedenii și care le făcuse celor din casă de multe ori, noaptea, supărări, trăgând cu pistolul în fantome când i se năzărea că le vede umblând prin dormitorul lui. E natural că asemenea amintiri să fi rămas foarte vii în mintea fetei și poate că explică de ce Amelia întreba întruna și stăruitor lingurile ei: "*Spiriti? Spiriti*"⁷⁴? Dar și lucruri mai mărunte erau suficiente ca să-i creeze o obsesie melancolică: se întâmplase ca un turist neamț să pronunțe cuvântul "pepene", care în italienește e de gen masculin, ca în limba germană, la feminin, și de atunci copila, urmărind mișcarea lingurii, clătina din cap cu ochii triști și murmură! "*La melona? La melona?*" *Signora* Peronella și frații ei se făceau că n-aud, nu văd, încercau să lase impresia că fata se poartă normal, iar când se întâmpla să observe uimirea musafirilor, se mărgineau să schițeze un zâmbet, mai mult duios și iertător, ba aproape bucuros, ca și cum ar fi fost vorba de un gest drăguț. Hélène și cu mine ne-am deprins destul de repede cu apaticele meditații ale Ameliei la masă. Adrian și Schildknäpp nici nu le mai observau.

Frații gazdei, despre care am pomenit, unul mai mare decât Peronella și celălalt mai mic, ea fiind cam la mijloc între ei, erau: avocatul Ercolano Manardi, căruia i se zicea, cel mai adesea, scurt și cu oarecare încântare, *l avvocato*, mândria Manarzilor (familie de altminteri de origine rurală modestă, fără carte), un bărbat de vreo șaizeci de ani, cu mustață căruntă și zburlită, cu voce răgușită, chelălăită, care, până să înceapă o frază, scotea un fel de răget de măgar — și Sor Alfonso, cel tânăr, între patruzeci și cincizeci de ani; neamurile îi spuneau în intimitate Alfo, și era plugar; îl întâlneam adesea, când ne întorceam din plimbările noastre de după-amiază prin Campagna, în drumul spre casă, călare pe micul său urecheat, cu picioarele ajungându-i până aproape de pământ, cu umbrela de soare deschisă și ochelari albaștri pe nas. După toate aparențele avocatul nu-și mai exercita profesiunea, ci se mulțumea să citească doar gazeta — dar asta, absolut fără întrerupere, și în zilele de zăpușeală își îngăduia să rămână la el în odaie, în izmene, cu ușa deschisă. Își atrăgea, din pricina asta, dezaprobarea lui Sor Alfo, care considera că marele jurist — *quest uomo*⁷⁵, cum zicea el în asemenea ocazii — întrecea măsura. În spatele fratelui, critica vehement licența provocatoare și nu se lăsa convins de cuvintele de îmbunare ale surorii sale, care argumenta că supraabundența sangvină a avocatului și pericolul unei apoplexii ce-l pândea când era căldură mare ar justifica ținuta lui vestimentară sumară. Dacă-i așa, *quest uomo* n-avea decât să țină măcar ușa închisă, riposta Alfo, în loc să se expună în halul ăsta privirilor alor săi și ale unor *distinti forestieri*⁷⁶. O cultură înaltă nu justifica o indolență atât de arogantă. Era clar că aici își făcea loc, sub un pretext bine ales, o anumită animozitate a *contadino*-ului împotriva cărturarului familiei, cu toate că — sau, tocmai pentru că — Sor Alfo împărtășea și el din adâncul inimii admirația tuturor Manarzilor pentru avocat, în care vedeau un fel de om de stat. Dar și concepțiile despre lume ale fraților erau divergente, pentru că avocatul avea convingeri destul de conservatoare, era solemn și evlavios, pe când Alfonso, dimpotrivă, era liber-cugetător, *libero pensatore*, și avea o atitudine critică, răzvrătită față de biserică, de dinastie, și de *il governo*, pe care-i socotea pătrunși până-n măduvă de ticăloșie. "*Ha capito, che sacco di birbaccione?*" "Ai priceput acum, ce bandă de pungași?" avea el obiceiul

⁷⁴Vedenii? Vedenii? (*it.*)

⁷⁵Omul ăsta (*it.*)

⁷⁶Străini distinși (*k.*). *i* Sătean (*it.*).

să clameze încheindu-și diatribele, — mult mai bun de gură decât avocatul care, după câteva tentative de protest cloncănite cu greu, se retrăgea mânios îndărătul ziarului.

Cei trei mai aveau și un văr, frate cu răposatul soț al *signorei* Nella, Dario Manardi, un om blajin, tip de țăran, cu barbă căruntă, mergând în baston și locuind, împreună cu soția lui, o figură ștearsă și bolnăvicioasă, tot în casa familiei. Aceștia își făceau gospodărie separat, în timp ce pe noi șapte, adică frații, Amelia, cei doi oaspeți permanenți și perechea în vizită, *signora* Peronella ne ospăta în romantica sa bucătărie cu o abundență cu totul disproporționată față de prețul modest al pensiunii și nu mai contenea îmbiindu-ne și oferindu-ne de mâncare. Așa, de pildă, după ce savurasem o *minestra*⁷⁷ substanțială, grauri cu *polenta*⁷⁸, *scaloppini*⁷⁹ în sos Marsala, o friptură de berbec sau de mistreț cu garnitură îndulcită, salată din belșug, brânză, fructe, iar prietenii noștri își aprindeau la cafea țigara, ea era în stare să întrebe, cu aerul cu care ai face o propunere atrăgătoare, ca și cum i-ar fi venit o idee strălucită: "*Signori*, ce-ați zice acum de puțin pește?" — Setea ne-o astâmpăra cu un vin local, rubiniu, pe care avocatul îl bea gemând, în înghițituri mari, ca apa, băutură cam prea tare ca să fie recomandabilă la masă de două ori pe zi, dar, iarăși, ar fi fost păcat să-l botezi cu apă. *La padrona*⁸⁰ ne îndemna cu cuvintele: "Beți, beți! *Fa sangue il vino*⁸¹". Dar Alfonso o muștra pentru asemenea superstiții.

După-amiezele ne călăuzeau pașii în plimbări frumoase, în care glumele anglo-saxone ale lui Rüdiger Schildknäpp ne făceau să râdem din toată inima, coboram,

E drumul tivit cu tufe de mure, în vale, pe pământurile îngrijit cultivate, cu măslini și ghirlande de viță, cu ogoare împărțite în loturi, împrejmuite cu garduri de zid în care se deschideau porți aproape monumentale. Mai e nevoie să vă spun cât mă emoționa, în afară de reîntâlnirea cu Adrian, cerul clasic, neumbrit de nici un nor în toate săptămânile petrecute acolo, cât mă încânta atmosfera de antichitate ce scălda dintotdeauna peisajul și pe care o regăseam când și când în câte un colț pitoresc, vreun jgheab de fântână, în silueta unui păstor sau capul demonic de Pan al unui țăp? Se-nțelege, Adrian clătina din cap surâzând, nu fără ironie, la extazul inimii mele de umanist. Artiștii nu prea dau atenție unui mediu ambiant lipsit de raporturi directe cu lumea creației lor și în care ei nu văd, în consecință, nimic altceva decât un cadru de viață indiferent, mai mult sau mai puțin prielnic. — Când ne întorceam acasă aveam asfințitul în față, și în viața mea n-am văzut mai multă splendoare într-un cer în amurg. Un strat de aur gros ca uleiul plutea la orizont, înspre apus, înconjurat de un roșu însângerat — de o frumusețe atât de fenomenală, încât priveliștea ne putea umple sufletul de exuberanță. Și totuși, mi-era oarecum neplăcut când Schildknäpp, arătând spre superbul spectacol, striga: "Vizionați, vă rog, acelea!" și Adrian izbucnea în râsul lui încântat pe care i-l provocau întotdeauna caraghioslăcurile lui Rüdiger. Aveam impresia că profita de ocazie ca să râdă de emoția mea și-a Hélénei, și chiar și de măreția naturii.

Despre grădina mănăstirii, care domina târgușorul și unde prietenii noștri urcau în fiecare dimineață, cu mapele lor, să lucreze, fiecare în

⁷⁷Supă (*it*).

⁷⁸Mămăligă (*it*).

⁷⁹Bucăți de carne (*it*).

⁸⁰Stăpâna casei (*it*).

⁸¹Vinul face sânge (*it*).

altă parte, am mai vorbit. Solicitaseră călugărilor permisiunea, și ea le-a fost acordată cu multă bunăvoință. Deseori îi însoțeam și noi în umbra cu miresme îmbătătoare a micului domeniu, oarecum lipsit de îngrijirea grădinarilor, împrejmuit cu ziduri păraginite, dar îi lăsam netulburați la treburile lor și fără să ne vadă, fără ca ei să se zărească unul pe celălalt, izolați de tufe de leandru, de laur, de rămurișul de grozame, petreceam pe seama noastră dimineața din ce în ce mai caldă: Hélène croșetând, eu citind vreo carte, împăcat, dar și încordat la gândul că Adrian acolo, aproape, înainta în compunerea operei sale.

O dată — din nefericire numai o singură dată în tot timpul șederii noastre — ne-a cântat la pianul destul de dezacordat din odaia de toate zilele a gazdelor câteva din fragmentele terminate și în bună parte chiar instrumentate pentru o orchestră de elită, ale "agreabilei, amuzantei comedii intitulate *Zadarnic truda iubirii*", cum i se zicea piesei în 1598; pasaje caracteristice și câteva scene succesive constituind o suită: actul întâi, inclusiv scena cu intrarea în casa lui Armado, și alte câteva, ulterioare, pe care le compusese fragmentar, anticipând: în special monoloagele lui Biron, la care reflectase insistent din capul locului — cel în versuri de la finele actului a treilea, și cel în proză în ritm liber, din al patrulea — *they have pitched a toil, I am toiling in a pitch, pitch, that defiles*⁸² —, și mai izbutit, sub raport muzical, decât primul, cu disperarea comică, grotescă, dar cu toate acestea sinceră și profundă a cavalerului când se vede prins în mrejele suspectei *black beauty*⁸³, sarcasmul său dezamățat — *By the Lord, this love is as mad as Ajax: it kills sheep, it kills me, I am sheep*⁸⁴. Reușita aceasta se datora pe de o parte prozei sprintene, sacadate, în jocuri iuți de cuvinte, ceea ce permitea compozitorului să facă uz de o inventivitate bufonă incomparabilă, dar pe de alta, faptului că în muzică repetarea unei teme ajunsă familiară, aluzia spirituală sau profundă este totdeauna mai elocventă, mai impresionantă, iar în monologul al doilea elementele primului erau reamintite cu un haz nespus. Asta se referea înainte de toate la amarele invective adresate inimii sale din pricina patimii neroade pentru "palidul diavol cu sprâncene mătăsoase, și-n loc de ochi, două boabe de smoală", și în special la imaginea muzicală a acestor blestemați de ochi de smoală adorați: o scânteiere neagră, un amestec melic în care se topeau sunetele violoncelului și ale flautului, în parte liric, pasionat, în parte grotescă dulcețerie, care, în text, la pasajul *O, but her eye, — by this light, but for her eye I would not love her*⁸⁵ revine violent caricaturizată, cu tonalitatea profundă a ochilor accentuată, scăpărarea de lumină fiind încredințată piculinei.

Nu mai rămâne nici o îndoială că insistența bizară, dramatic inutilă și nejustificată, de a face din Rosaline o creatură desfrânată, infidelă, primejdioasă — imagine plămădită numai de vorbele lui Biron, pentru că, în realitate, în comedie, ea nu-i decât îndrăzneată și glumeață — nu rămâne nici o îndoială, zic, că această caracterizare izvorăște dintr-o nevoie a poetului, indiferent la eroarea artistică, de a insera o experiență personală și de a se răzbuna, cu rost sau fără, pe tărâm

⁸²Ei au momit fiara-n plasă, și eu m-am prins în momeală, momeală care năclăiește (*engl.*).

⁸³Frumusețe întunecată (*engl.*).

⁸⁴Pe Dumnezeu meu, dragostea asta e o nebunie, ca nebunia lui Aiax, el și-a ucis oile și eu măucid pe mine, tot o oaie (*engl.*).

⁸⁵Ah, ochii ei... pe lumina asta, de n-ar avea asemenea ochi, n-aș iubi-o (*eng.*).

poetic. Rosaline, așa cum nu mai contenește îndrăgostitul să o descrie, e doamna întunecată din sonete, din ciclul al doilea, dama de onoare a Elizabethei, amanta lui Shakespeare care-l înșela cu amicul tânăr și frumos; iar "poezioara melancolică" cu care Biron apare în scenă în acel monolog în proză — *Well, she has one o my sonnets already*⁸⁶, este unul din cele pe care Shakespeare le-a adresat frumoasei brunete și cu pielea albă. De altfel, cum de-ajunge Rosaline să-i aplice lui Biron, cel cu limba ascuțită și care-i păstrează credință, o cugetare precum:

"Nu clocote cu-atâta foc sângele tinereții,
Cât răzvrătit de poftă e cel al bătrâneții ."

Când el este tânăr și cătuși de puțin "grav", așa că nu-i nicidecum omul care să dea prilej la considerațiuni despre jalnica figură a înțelepților căzuți în nerozie, folosindu-și toată puterea minții în încercări de a-și îmbrăca stupiditatea în aparentă de virtute. În gura Rosalindei și a prietenelor acesteia, Biron iese cu totul din rol; nu mai e Biron, ci Shakespeare în nefericitele lui raporturi cu doamna întunecată; și Adrian, care purta întotdeauna la el, într-o ediție engleză de buzunar, *Sonetele*, acel straniu trio: poetul, amicul, iubita, se străduise de la început să adapteze caracterul lui Biron la acest pasaj al dialogului, la care ținea, iar muzica să o scrie în așa fel încât, păstrându-i caracterul burlesc, necesar ansamblului, să înfățișeze totuși personajul drept "grav" și cu valoare spirituală, într-adevăr victimă a unei pasiuni rușinoase.

Era frumos, și l-am lăudat mult. De altfel, câte motive de laudă și de uluire, de bucurie nu erau în tot ce cântase?! S-ar putea foarte serios aplica aici ceea ce învățatul și pedantul Holofern spunea despre sine însuși: "E -un dar al meu, simplu, simplu de tot! Un simț nebunesc, extravagant, pentru forme, figuri, siluete, obiecte, idei, năluciri, emoții, transformări. Sunt concepute în uterul memoriei, hrănite de *pia mater*⁸⁷ în pânțele ei, și născute de forța fecundă a prilejului". *Delivered upon the mellowing of occasion*. Admirabil! Folosind o împrejurare cu totul incidentală, amuzantă, poetul ne dă o desăvârșită, neîntrecută descriere a spiritului de artist, și involuntar gândul te ducea la spiritul care era pe cale, a ici, de a transpune în sferă muzicală opera satirică de tinerețe a lui Shakespeare.

Să trec cu totul sub tăcere ușoara jignire personală, mâhnirea provocată cu acest prilej de batjocorirea studiilor antice, prezentate în piesă drept niște prețiozități de asceți? Nu Adrian era vinovat de caricaturizarea umanismului, ci Shakespeare, și tot de la el pleacă acea sucită ordine de idei care face ca noțiunile de "educație" și "barbarie" să joace un rol atât de straniu. Prima înseamnă un monahism spiritual ce disprețuiește profund viața și natura, rafinament savant, care vede în viață și în natură, în imediat, în omenie, în sensibilitate barbaria. Chiar Biron, care pune o vorbă bună în favoarea firescului pe lângă conspiratorii plini de prețiozitate din dumbrava lui Academos, recunoaște că "mai mult a pledat pentru barbarie decât pentru îngerul înțelepciunii". Îngerul acesta e făcut de răs, dar, e drept, numai de unii ce ei înșiși sunt de răs; pentru că "barbaria" în care recad conjurații, înamorarea lor până-n gât, ca în sonete, înamorare care reprezintă pedeapsa dată pentru conspirația lor nesăbuită, este și ea tot o spirituală caricatură stilizată, o persiflare a amorului, iar muzica lui

⁸⁶Păi, iată, un sonet i-am și făcut (*engl*).

⁸⁷Substanța nobilă a creierului (*lat*).

Adrian avusese grijă ca până la urmă sentimentul să nu scape mai ieftin decât îndrăzneată conspirație. Muzica, prin însăși natura ei intimă, ar fi fost chemată, după părerea mea, să fie tocmai ea călăuza evadării din sfera artificialului absurd, spre libertate, în lumea naturii și a omeniei. Dar, n-o făcea. Ceea ce cavalerul Biron numește barbarism, barbarie, adică tocmai spontanul, firescul, nu erau primite în triumf în sânul ei.

Sub raport artistic, muzica țesută atunci de prietenul meu era demnă de toată admirația. Refuzase categoric, plin de dispreț, să recurgă la desfășurări de forțe, inițial intenționând să scrie partitura numai pentru orchestra clasică beethoveniană, și numai de dragul figurii pompoase, ridicole a spaniolului Armado a mai introdus în orchestra sa o a doua pereche de corni, trei tromboane și o tuba-bas. Dar totul păstra un riguros stil de muzică de cameră, lucrătură în filigran, o ingenioasă arhitectură sonoră de combinații grotești, bogată în inspirații de o subtilă insolență, și un amator de muzică, obosit de democrația romantică și de flecărelile moralizatoare și popu-liste, zic un amator care ar fi aspirat la o artă de dragul artei, la o artă lipsită de ambiții sau, într-un sens exclusivist la extrem, la o artă pentru uzul artiștilor și al cunoscătorilor, ar fi fost captivat de acest ezoterism centrat pe sine însuși, perfect glacial — care însă, ca ezoterism în sine, se autozeflemisea, în spiritul piesei, sub toate aspectele, se parodia, exagerându-se, și asta picura, în încântare, un strop de tristețe, un grăunte de disperare.

Da, în fața acestei muzici te cuprindea un straniu amestec de admirație și tristețe. "Cât de frumos!" exclama inima — cel puțin a mea așa exclama — "Și cât de trist!" Căci admirația se adresa unei opere de artă scăpărătoare, melancolice, unei creații intelectuale ce-ar putea fi numită eroică, unei mizerii îmbrăcate în haina trufiei, operă pe care n-aș putea-o caracteriza altfel decât numind-o un joc al artei, un joc primejdios, pe viață și pe moarte, totdeauna încordat, totdeauna emoționant, pe marginea imposibilului. Tocmai asta întrista. Dar admirație și tristețe, admirație și îngrijorare, nu-i aproape o definiție a iubirii? Îl ascultasem pe Adrian, cu o dragoste încordată și îndurerată pentru el și tot ce era al lui. N-am fost în stare să spun mare lucru; Schildknäpp, care știa totdeauna să fie un foarte bun, un foarte receptiv public, comentă lucrarea cu mult mai multă prezență de spirit, mult mai inteligent decât mine — care și după aceea, la *pranzo*, la masă la Manardi, stăteam stingherit și închis în mine însumi, tulburat de sentimente pentru care muzica ascultată n-avea nici un fel de înțelegere. "*Bevi! Bevi!*" zicea în timpul ăsta *la padrona*. "*Fa sangue il vino!*" Și Amelia își plimba lingura prin fața ochilor murmurând: "*Spiriti? Spiriti?...*"

Seara aceea a fost însă una dintre cele din urmă pe care noi, soția mea dragă și cu mine, aveam să le mai petrecem în ambianța ciudată aleasă de cei doi prieteni. Câteva zile mai târziu trebuia să ne rupem de lângă ei, după o ședere de trei săptămâni, și să luăm drumul spre casă, spre Germania, pe când Adrian și Schildknäpp aveau să mai rămână încă luni de zile, până în toamnă, credincioși unei vieți de idilică uniformitate, împărțită între grădina mănăstirii, masa familială, peisajul dantelat pe margini cu aur onctuos și camera lor pardosită cu lespezi, unde își treceau serile citind la lumina lămpilor. Și anul trecut o ținuseră așa toată vara, și nici iarna, în oraș, felul lor de viață nu se schimbaseră prea mult. Locuiseră pe Via Torre Argentina, aproape de Teatro Costanzi și de Panteon, la etajul trei, la o proprietăreasă care dădea camere cu chirie și le pregătea micul dejun și gustarea. Masa o luau într-o *trattoria* din vecinătate, plătind lunar un preț forfetar. La Roma, rolul grădinii mănăstirești din Palestrina îl juca vila Doria Panfili unde primăvara și

toamna, în zilele calde, lucrau lângă o fântână impunătoare, la care veneau din când în când ca să se adape câte o vacă sau vreun cal ce pășteau în voie primprejur. Adrian lipsea rar de la concertele de după-amiază ale orchestrei municipale din Piazza Colonna. Seara, se ducea uneori la operă. În general însă, jucau domino la un pahar cu punici cu portocală, într-un colț liniștit de cafenea.

Nu cultivau nici o altă relație — sau aproape nici una, izolarea lor fiind la Roma aproape tot atât de strictă ca și la țară. Evitau cu desăvârșire cercurile germane — cel puțin Schildknäpp fugea literalmente îndată ce-i ajungea la ureche o singură vorbă în limba maternă; era în stare să coboare din autobuz, din tren, dacă dădea acolo peste *Germans*. Dar nici relații în lumea locală n-aveau cum să-și facă, cu sihăstria lor, sihăstrie în doi, dacă vreți. În cursul iernii fuseseră invitați de două ori la o protectoare a artei și artiștilor, o doamnă de origine necunoscută: Madame de Coniar, pentru care Rüdiger Schildknäpp avusese o scrisoare de recomandare de la München. În locuința ei de pe Corso, împodobită cu fotografii cu dedicații în rame de catifea sau de argint, întâlneai un amestec internațional de artiști, actorime, pictori, muzicieni, polonezi, unguri, francezi și chiar și italieni, de care au uitat îndată ce-i pierdură din vedere. Uneori Schildknäpp îl lăsa baltă pe Adrian, ca să se ducă prin cârciumi cu vinuri faimoase împreună cu tineri englezi pe care simpatia i-i arunca în brațe, să facă excursii la Tivoli sau la călugării trapiști de la Quattro Fontane, ca să bea rachiou de eucalipt și să vorbească *nonsense*, să se refacă după truda epuizantă a traducerilor.

Într-un cuvânt, în oraș, ca și în sihăstria târgușorului de munte, amândoi duceau viața celor care, cufundați în munca lor, evită cu totul lumea și oamenii. Cel puțin asta-i formula ce poate fi utilizată. Să mărturisesc că plecarea din casa Manardi, oricât de greu mă despărțeam întotdeauna de Adrian, era însoțită pentru mine personal de un anume sentiment secret de eliberare? A-mi exprima acest sentiment îmi impune îndatorirea de a-l justifica, și lucrul va fi greu de făcut fără să mă pun, și pe mine și pe alții, într-o lumină puțin ridicolă. Adevărul e că într-un anume punct, *in puncto puncti*⁸⁸ cum le place unor tineri de astăzi să spună, eu constituiam, între ai casei, o excepție oarecum comică; ca să zic așa, nu-mi găseam locul: și-anume, în calitatea mea și prin felul meu de viață de om însurat plăteam ceea ce, pe jumătate scuză, pe jumătate laudă, se numește un tribut "naturii". Și eram singurul care făcea acest lucru în casa ca un castel de pe strada în trepte. Admirabila noastră gazdă, *signora* Peronella, era văduvă de ani de zile, iar fiica ei Amelia o fetiță cam simplută. Frații Manardi, atât avocatul, cât și plugarul, păreau a fi niște burlaci înrăiți, în așa hal încât îți puteai foarte bine imagina despre acești doi bărbați că nu se atinseseră de o femeie în viața lor. Mai era vărul Dario, cărunț și blajin, cu o nevastă tare mărunțică și bolnăvicioasă, o pereche pentru care viața amoroasă nu putea decât să se reducă la gesturi de caritate. Și mai erau, în fine, Adrian și Rüdiger Schildknäpp, viețuind de luni de zile în mediul pașnic și auster ce-l deprinsesem și noi aproape, și ei nu trăiau altfel decât călugării din mănăstirea de pe culme. Situația asta nu prezenta ea oare, pentru mine, omul de rând, ceva uimitor, apăsător?

Despre raporturile speciale ale lui Schildknäpp cu lumea largă a posibilităților sale de fericire și despre înclinarea lui spre gospodărirea cu zgârcenie a acestui tezaur, zgârcenie față de sine însuși deci, am vorbit mai înainte. Vedeam în asta cheia felului său de viață, izbuteam

⁸⁸în punctul punctului (*lat*).

să-mi lămuresc faptul, greu de înțeles altminteri, cum de era în stare de atâta abținere. Cu Adrian se întâmpla altceva — deși îmi dădeam seama că această castitate în comun constituia baza prieteniei lor sau, chiar dacă acest cuvânt e prea cutezător, a vieții lor laolaltă. Bănuiesc că n-am reușit să ascund cititorului o anumită gelozie provocată de raporturile lui Adrian cu silezianul; și el va înțelege că ceea ce determina, în ultimă instanță, gelozia mea, era tocmai acest ceva în comun, trăsătura de unire constituită de abținerea lor.

Schildknäpp trăia — dacă mi-e îngăduit să mă exprim astfel — ca un *roui*, un șmecher al virtualului, Adrian însă ducea — nu mă îndoiam deloc — de la acea călătorie la Graz, adică la Pressburg, o viață de sfânt — cum dusesse și înainte. Dar ce mă cutremura pe mine era că, de atunci, de la acea îmbrățișare, de la îmbolnăvirea sa trecătoare și a faptului că-și pierduse medicii în decursul ei, castitatea lui nu mai izvora din morala purității, ci din patosul impurității.

Dintotdeauna existase în firea lui ceva dintr-un *noli me tangere*⁸⁹ — știam asta; aversiunea lui pentru apropierea fizică excesivă a oamenilor, pentru promiscuitatea respirațiilor, pentru atingerea corporală o cunoșteam prea bine! El era, în deplinul înțeles al cuvântului, un om al "repulsiei", al evitării, al reticenței, al distanței. Considera cordialitățile de natură fizică absolut incompatibile cu firea lui; chiar și o strângere de mână era lucru rar, și o făcea cu un fel de grabă. În cursul acestei ultime întâlniri ale noastre ciudățenia amintită se manifestase mai limpede decât oricând și avusesem senzația, nu știu dac-aș putea spune de ce, că acel "Nu mă atinge!", acel "Păstrează trei pași distanță!" își schimbaseră într-o anumită măsură sensul, ca și cum ar fi urmărit nu doar să respingă un avans al cuiva, ci mai degrabă să înăbușe și să evite un avans invers — ceea ce era, evident, în legătură și cu fuga lui de femeie.

Numai o prietenie atât de stăruitor atentă ca a mea putea percepe sau intui o atare modificare de semnificație, și l-aș mânia pe Dumnezeu dacă as spune că sesizarea ei mi-a stricat bucuria apropierei de Adrian! Ce se petrecea cu Leverkühn mă putea zgudui, dar nu mă putea niciodată îndepărta. Există oameni alături de care e greu să trăiești, dar de care e imposibil să te desparți.

XXV

Documentul la care filele acestea au făcut în repetate rânduri aluzie, însemnările secrete ale lui Adrian, aflate de la moartea lui în posesia mea, păstrate ca o comoară de preț, o comoară groznică — iată, îl fac cunoscut. Biografic vorbind, a sosit momentul intercalării lui. Mă opresc deci, cu povestirea, acolo unde ajunsesem când, oarecum la figurat, întorsesem spatele refugiului pe care de bunăvoie și-l alesese, unde stătea împreună cu silezianul și unde îl vizitasem, iar în acest al douăzeci și cincilea capitol cititorul va auzi chiar cuvântul lui Leverkühn.

Dar e oare numai al lui? Avem în față un dialog. Un altul, cu totul altul, unul cumplit are, și încă precumpănitor, inițiativa cuvântului, iar în sala pardosită cu lespezi de piatră, scrisul nu face decât să aștearnă pe hârtie cele auzite de la acela. Un dialog? E oare într-adevăr un dialog? Ar trebui să fiu smintit s-o cred. Și de aceea nu pot să cred nici că el, Adrian, în străfundul sufletului său, socotea reale cele ce vedea și auzea: nici atunci când le vedea și le auzea, nici după aceea, când le

⁸⁹Nu mă atinge (*lat*).

așternea pe hârtie — cu tot cinismul cu care interlocutorul său încerca să-l convingă de realitatea prezenței lui. Dacă însă vizitatorul acela n-a existat — și mă îngrozesc la gândul mărturisirii implicate de recunoașterea, chiar numai condițională și doar ca o eventualitate, a acestei posibilități — atunci e înspăimântător să crezi că acele cinisme, sarcasme și dispute în oglindă se născuseră toate în chiar sufletul greu încercatului...

Se înțelege de la sine că nici prin minte nu-mi trece să dau pe mâna tipografului manuscrisul lui Adrian. Îl transcriu, cuvânt cu cuvânt, cu mâna mea, de pe hârtia cu portative acoperită cu scrisul lui rond, mărunț, cu trăsături înflorite, de modă veche, cum l-am mai caracterizat odată, mai demult, în manuscrisul meu, un scris de călugăr ai zice. S-a folosit de hârtie cu portative pentru că, probabil, în momentul acela n-avea alta la îndemână, sau poate pentru că la dugheana cu mărunțișuri aflată jos, în piața din fața bisericii Sfântul Agapitus, n-avea de unde alege o hârtie de scris ca lumea. Două rânduri sunt așternute totdeauna pe partea de sus a portativului și două jos, pe partea basului; dar și intervalul alb dintre portative e acoperit cu câte două rânduri.

Documentul nu poartă nici o dată, așa că nu se poate stabili cu deplină certitudine momentul redactării. Dacă se poate pune oarecare bază pe convingerea mea, atunci nu a fost nicidecum conceput după vizita noastră în micul orășel de munte sau în timpul șederii noastre acolo. A fost scris fie într-o perioadă mai pe la începutul acelei veri în care am petrecut și noi acolo trei săptămâni cu prietenii noștri, fie în vara precedentă, când ei au locuit pentru prima oară în pensiune la Manardi. Că la vremea sosirii noastre întâmplarea ce-a dat naștere manuscrisului avusese loc, că Adrian purtase convorbirea ce urmează, este pentru mine o certitudine; de asemenea sunt convins că a așternut-o pe hârtie îndată după ce s-a petrecut, probabil chiar a doua zi.

Așa că mă apuc să copiez — și teamă mi-e că nu va fi nevoie ca explozii îndepărtate să-mi zgâlțâie chilia pentru ca în timp ce scriu mâna să-mi tremure și să-mi strâmbe literele...

"Și de știi ceva, taci. Tăcea-voi, de bună seamă, dacă nu de alta, măcar de rușine, și ca să-i cruț pe oameni, da, voi tăcea din considerațiuni sociale. Dârză și nesmintită mi-e voința să rămân stăpân neclintit pe minte și pe cuviință, să nu slăbească nicicând pân la cap. Dar de văzut, l-am văzut totuși, în sfârșit, în sfârșit; a fost la mine, aici în sala asta, a venit să mă vadă, pe neașteptate și cu toate astea de-atâta vreme așteptat; am stat îndelung cu El de vorbă și doar un singur necaz mi-a rămas de pe urma asta, acela de a nu mă fi lămurit tocmai bine din ce pricină am tremurat tot timpul, din a frigului sau din a Lui. Mi s-a părut ori a făcut El să mi se pară că e frig, ca să m-apuc să tremur și să-mi dovedesc eu însumi că-i El, cel Unul și fără de pereche? Pentru că știut e doar, de oricine, că nici un smintit nu tremură de frica nălucirilor de el scornite, ci dimpotrivă, se-mpacă foarte bine cu acestea și se lasă-n a lor voie fără șovăială și fără spaimă. M-a socotit oare smintit și a ținut să-mi arate, prin frigul cela afurisit, că eu nu-s smintit, dar nici El nălucire, și că tremur în fața Lui de teamă și de nărod ce sunt? Mare viclean e.

De știi ceva, taci. Le tac pe toate, pentru mine. Le tac aici, pe hârtia asta cu portative, în vreme ce ortacul meu *in eremo*⁹⁰ și-n ale râsului, departe, tocmai în fundul sălii, se hărniceste să tălmăcească din

⁹⁰Întru sihăstrie (*lat*).

limba străină ce-o iubește într-a noastră cea urâtă. Crede că eu compun și de-ar vedea că scriu slove, ar zice că și Beethoven la fel făcea.

Zăcusem ziua-ntreagă — suferindă făptură — cu afurisita mea de durere de cap, în beznă zăcusem, și-mi venise să icnesc și să vărs de câteva ori, cum e în boli grele, dar către seară mi-am revenit pe negândite, dintr-o dată! Am fost în stare să mănânc supa adusă de mama Manardi ("*Poveretto!*"⁹¹), și chiar să beau un pahar de vin roșu, ("*Bevi, bevi!*"), și m-am pomenit deodată înzdrăvenit, atât de bine, că mi-am aprins și o țigară. Aș fi putut să și ies să mă plimb, cum hotărâsem cu o zi mai înainte. Dario M. își pusese în gând să ne ducă jos, în târg, la clubul notabililor din Praeneste, să ne recomande, să ne arate încăperile, sala de biliard, sala de lectură. Nu voiam să-l jignim pe bietul om de treabă și îi făgăduisem să-i facem placul — dar acu rămăsese asta numai în sama lui Sch., pentru mine boala era o scuză. Îndată după prânz, acru, el porni alături de Dario pe ulicioară, la vale, către plugarii și pricopsiții târgului, iară eu rămăsei numai cu mine.

Singur ședeam, aici în sală, cu lampa aprinsă, lângă ferestrele cu obloanele trase, în fața mea se întindea odaia toată, și citeam ce scrisese Kierkegaard despre Don Juan al lui Mozart.

Și deodată simt un frig tăios, ca o izbitură, parc-aș fi stat, iarna, într-o odaie încălzită, și deodată s-ar fi deschis o fereastră, în afară, spre ger. Dar nu-mi venea din spate, de unde sunt ferestrele, îmi venea din față. Ridic ochii de pe carte și privesc în sală, văd că Sch. se întorsese, căci nu mai sunt singur: în umbra ca de amurg, pe canapeaua de păr de cal, alături de masa și de scaunele din mijlocul odăii, acolo unde ne luăm dimineața gustarea, sade cineva — sade în colțul canapelei, picior peste picior, dar nu-i Sch., e altcineva, mai mărunț, n-are nici pe departe prestața lui și, mai ales, nu-i un "domn". Dar frigul mă pătrunde neconștient.

— *Chi i costà*⁹²? — asta-i tot ce izbutesc să strig, cu un fel de nod în gât, proptindu-mă puțin cu mâinile în brațele fotoliului și săltându-mă, așa încât îmi cade cartea de pe genunchi, jos.

Îmi răspunde vocea liniștită, lentă a celuiilalt, o voce oarecum cultivată și agreabil nazală.

— Vorbește doar pe nemțește! Pe nemțeasca noastră veche și frumoasă, fără farafastăcuri și fără fățarnicii. O știu și eu. E chiar limba mea preferată. Uneori nu pricep decât nemțește. De altfel, pune-ți paltonul și pălăria, și ia-ți un pled. Are să-ți fie frig. Ai să dărdăi, chiar dacă n-ai să răcești.

— Cine mă tutuiește? întreb eu mânios.

— Eu, face el. Eu, fie cu iertăciune. Ah, asta-i din pricină că tu nu tutuiești pe nimeni, nici măcar pe șugubățul tău de gentleman, nici pe tovarășul tău de joacă din copilărie, prietenul credincios, care-ți spune pe nume, dar tu lui nu. Lasă astea. Așa cum stau lucrurile acum între noi, putem să ne tutuim. "Ne-am înțeles? Ei, ce s-aude? Nu te duci să-ți pui ceva gros pe tine?"

Străpung cu ochii clarobscurul, îl fixează, mânios, drept în ochi. E un bărbat cam pirpiriu, nici pe departe atât de voinic cât Sch., mai mărunț chiar decât mine — cu o șapcă sport pusă pe-o ureche, iar în partea cealaltă i se vede, de sub ea, păr roșu pe lângă tâmplă; ochii îi sunt puțin înroșiți și au gene roșii; o față cam brânzoasă, nasul puțin adus și pieziș; peste cămașa de flanelă cu dungi m diagonale poartă o haină în carouri, cu mânecile prea scurte, din care ies mâinile, cu degete

⁹¹Bietul de el! (*It*)

⁹²Cine-i acolo? (*It*)

butucănoase; pantalonii îi sunt indecent de strâns lipiți pe picioare, și poartă ghetе galbene, atât de uzate încât nici măcar curățate nu mai pot fi. *Un strizzi*. Un pește. Și vocea, cu inflexiuni de actor.

— Ne-am înțeles? repetă el.

— Înainte de toate, răspund eu tremurând în efortul de a mă stăpâni, aș dori să știu cine-i acela care-și permite să pătrundă la mine și să se așeze nepoftit.

— "Înainte de toate", repetă el. Nu-i rău deloc, acest "înainte de toate". Dar tu ești hipersensibil la orice vizită ce-ți pare neprevăzută, nedorită. Eu nu vin să te scot în lume, sau să te lingușesc, să te fac să ieși parte la vreo reuniune muzicală oarecare. Ci ca să discut cu tine afacerile noastre. N-ai de gând să pui ceva gros pe tine? Nu se poate sta de vorbă când îți clănțâne dinții.

Mai stau câteva clipe fără să-l slăbesc din ochi. Iar gerul tăios ce vine dinspre el mă străpunge, mă face să mă simt neputincios, despuiat, în hainele mele subțiri. Așa că m-am dus. Mă scol pur și simplu de pe scaun și ies prin prima ușă la stânga, unde e dormitorul meu (celălalt dormitor e pe aceeași parte, dar mai încolo), scot din dulap paltonul, pe care-l port la Roma în zilele când bate tramontanul și pe care a trebuit să-l iau cu mine pentru că altminteri n-aș fi știut unde să-l las, îmi pun pălăria, apuc și pledul de voiaj și, astfel echipat, mă întorc la locul meu.

El e tot în același loc, așa cum îl lăsasem.

— Mai sunteți încă aici, zic eu, ridicând gulerul paltonului și înfășurând pledul în jurul genunchilor, chiar după ce m-am dus și m-am întors? Mă miră. Pentru că am o foarte puternică bănuială că nu sunteți aici.

— Nu? întreabă el, cu voce afectată, cu rezonanță nazală. Și de ce n-aș fi?

Eu: Pentru că-i cu totul neverosimil ca într-o seară să apară cineva aici, să se așeze în fața mea vorbind nemțește și emanând răceală, sub pretextul că vrea să discute cu mine afaceri despre care eu nu știu nimic și nici nu vreau să știu nimic. Mult mai probabil e că s-a cuibărit în mine vreo boală, pe cale să izbucnească acum, și că, din cauza toropelii, atribui frigurile care m-au cuprins și împotriva cărora mă înfofolesc, persoanei dumneavoastră, iar dacă vă zăresc, e pentru că vreau să văd în dumneavoastră originea lor.

El (râzând calm și convingător ca un actor): Ce aiureli! Ce aiureli inteligente debitezi! E tocmai ceea ce pe nemțeasca noastră veche și frumoasă se cheamă o nerozie. Și-atât de subtilă! O subtilitate plină de inteligență, parc-ar fi furată chiar din opera ta! Dar noi nu facem muzică aici, deocamdată. Și-afară de asta, e curată ipohondrie. Nu-ți mai vârî prostii în cap, te rog! Aibi un pic de mândrie și nu te pierde cu firea atât de repede! Nu s-a cuibărit în tine nici o boală, și nici nu e pe cale să izbucnească, ci, după criza ușoară prin care ai trecut, ești acum un tânăr strălucind de sănătate. Dar, iartă-mă, n-aș vrea să fiu lipsit de tact, pentru că, la urma urmei, ce-i aia sănătate? Și-apoi, dragul meu, nu așa izbucnește o boală. N-ai nici urmă de febră, și nu-i nici un motiv să ai.

Eu: Încă ceva, din trei vorbe pe care le roștiți, una dă în vileag inexistența dumneavoastră. Nu spuneți decât lucruri ce sunt în mine și din mine ies, nu din dumneavoastră, îl maimuțăriți pe bătrânul Kumpf, în felul lui de a se exprima, dar cu toate astea n-aveți aerul de a fi frecventat cândva vreo universitate, vreo școală înaltă, nici să fi fost pus la colț, acolo, alături de mine. Vorbiți despre gentlemanul nevoiaș, vorbiți despre cel pe care-l tutuiesc, chiar și despre cei ce mă tutuiesc

fără să le răspund cu-aceeași monedă. Și mai vorbiți și despre opera mea. De unde le știți pe toate?

EI (râzând din nou afectat și dând din cap, ca în fața unei delicioase copilării): Păi, de unde să le știu? Vezi doar bine că le știu, și pentru că le știu, vrei, spre necinstea ta, să tragi concluzia că nu vezi bine?!

Asta-nseamnă să-ntorci cu fundu-n sus toată logica, așa cum se-nvață ea la școlile înalte. Când vezi că știu câte știu, în loc să-ncerci să deduci că eu nu exist, mai bine-ai deduce nu numai că exist, în carne și oase, dar că sunt chiar acela drept care mă iei de la-nceputul începutului.

Eu: Și drept cine vă iau?

EI (cu un ton de politicoasă imputare): Ei, dă-o-ncolo, știi foarte bine! Și n-ar trebui să te prefaci chiar în halul ăsta; te porți ca și cum nu m-ai fi așteptat de-atâta vreme. Știi tot atât de bine ca mine că raporturile dintre noi trebuie să fie odată limpezite. Dacă exist — și cred că acum admiti și tu asta — atunci nu pot fi decât unul. Când întrebi Cine sunt, vrei să spui: Cum mă cheamă? Păi tu știi pe dinafară toate poreclele caraghioase, le știi încă de prin școlile înalte prin care-ai umblat, de pe când începuseși învățătura și n-aruncaseși încă sub laviță Sfânta Scriptură. Le știi pe toate pe de rost și poți alege — toate numele mele cam așa sunt, aproape numai porecle cum s-ar zice, niște nume cu care parcă m-ar apuca cineva de bărbie cu două degete, ca-n joacă: Asta pentru că-s foarte popular, o popularitate autentic nemțească. Îi face omului plăcere să fie popular, nu-i așa, chiar dacă nu caută asta, chiar dacă-i convins, în fond, că se datorează unei greșite înțelegeri. Totdeauna-i măgulitoare, totdeauna te unge la inimă. Și-atunci, dacă vrei să-mi spui pe nume — deși, cel mai adesea nu vrei deloc să le spui oamenilor pe nume, nici nu știi cum îi cheamă, nici nu-ti pasă cum îi cheamă — alege-ți unul, alege-ți-l dintre numele bădărănești, oricare. Unul singur nu-mi place și nu vreau să-l aud pentru că, hotărât lucru, e o bîrfă veninoasă și nu mi se potrivește câtuși de puțin. Cel ce-mi zice domnul *Dicis et non facis* e-un dobitoc ce paște pe îmașurile neștiinței. Ar vrea să fie chipurile tot o mângâiere, ca și cum m-ar apuca de bărbie cu două degete, da-i o defăimare. Eu, ce spun, fac, îmi țin făgăduielile până la cel mai neînsemnat amănunt, tocmai ăsta-i principiul meu în afaceri, tot așa cum evreii sunt oamenii cei mai de nădejde în negustorie, și când ajung lucrurile la înșelătorie, păi, se știe, că eu, care cred în cinste și-n corectitudine, eu sunt totdeauna cel păcălit...

Eu: *Dicis et non es.*⁹³ Țineți neapărat să ședeți colo pe canapea, în fața mea, și să-mi vorbiți, dinafară, nu din mine, rupând-o pe nemțeasca veche a lui Kumpf? Și veniți să mă vizitați unde, tocmai aici în Italia, unde nu vă știe nimeni și unde nu vă dă nimeni ascultare? Ce lipsă absurdă de stil! La Kaisersaschern, da, ar mai fi mers. La Wittenberg, sau sus pe Wartburg, sau chiar la Leipzig, ați fi fost oarecum credibil. Dar aici, sub cerul acesta păgân și catolic!?

EI (dând din cap și plescăind cu limba, mâhnit): Tț, tț, tț, veșnic aceeași nevoie de îndoială, veșnic aceeași lipsă de încredere în sine! Dacă ai avea curajul să spui: "Unde-s eu, acolo-i Kaisersaschern!", nu-i așa, dintr-o dată s-ar potrivi toate, dintr-o dată *dominus aestheticus*⁹⁴ n-ar mai avea de oftat din pricina lipsei de stil. Carnaxi! Ai avea dreptul să vorbești astfel, dar asta-i, că n-ai curajul, sau te porți ca și cum nu l-ai avea. Te subestimezi, amice, și mă subestimezi și pe mine dacă mă reduci în așa hal, dacă vrei să faci din mine un mărunț neamț de provincie. Sunt german, e-adevărat, sunt german până-n măduva

⁹³Spui, dar nu exiști (*lat*).

⁹⁴Domnul estetician (*lat*).

oaselor, dacă vrei, dar de-o viță veche, de-un neam mai bun, cu inimă de cosmopolit. Îmi tăgăduiești dreptul de-a mă afla și eu aici, dar nu iei în seamă vechiul dor german de peregrinări romantice către frumoasa țară a Italiei! Admiți că sunt german, dar c-aș putea și eu să tremur dup-un pic de soare, așa, în legea lui Dürer, asta nu vrea conașul să admită — nici chiar atunci când, lăsând la o parte soarele, am aici treburi mari și grabnice, cu o făptură aleasă...

În clipa aceea mă cuprinse o greață nespusă, de mă trecură fiorii. Mi-era însă greu să deslușesc pricina tremurului; putea tot atât de bine să fie produs și de frig, pentru că gerul emanat de el se întetise într-atât, încât mă înjunghia, prin palton, până-n măduva oaselor. Îl întrebai mânios:

— N-ați putea face să înceteze oroarea asta, frigul acesta glacial?

La care, *El*: Din nefericire, nu. Îmi pare rău că nu-ți pot fi pe plac, în privința asta. Așa-s eu: glacial. Altminteri cum aș putea rezista, cum aș putea să mă simt la mine acasă, acolo unde locuiesc?

Eu (involuntar): Vreți să spuneți în gheenă și-n speluncile ei?

El (râzând, parcă l-aș fi gădilat): Strașnic! Mi-ai zis-o verde-n față, și nemțește, și cu haz! Mai sunt ele o mulțime de nume frumoasei de-un patetism savant, pe care domnul doctor *ex-theologus* le știe, desigur, pe toate, cum ar fi *carcer*, *exitium*, *confutatio*, *perniciēs*, *condemnatio*⁹⁵ și așa mai departe. Dar tot cele profund nemțești, pline ce umor, îmi sunt cele mai dragi, n-am ce-i face. Să lăsăm însă, deocamdată, locul și chiverniseala lui. Ți citesc pe față că te pregătești să-mi pui întrebări. Mai e timp pentru asta, nu-i deloc o chestiune arzătoare — iartă-mi gluma, când zic că nu-i arzătoare! — e timp pentru asta, timp berechet, timp nețărnut — timpul e tot ce-i mai bun, tot ce-i esențial din ceea ce dăm noi, și clepsidra, darul nostru, e-atât de frumoasă, atât de fin e orificiul prin care se scurge nisipul roșu, și firisorul atât de firav, că ochiul nici nu bagă de seamă cum acesta scade din cavitatea superioară; și numai la urmă ai impresia că merge repede, că a mers repede — dar e atât de multă vreme de când a mers repede, printr-un orificiu atât de fin, că nu mai merită să vorbești și nici să te gândești la ce-a fost. Și tocmai despre asta, despre clepsidră, că a fost răsturnată și că nisipul, oricum, a început să curgă, despre asta mi-ar face plăcere să-ți vorbesc, dragul meu, și să ne înțelegem.

Eu (destul de sarcastic): Mare vă e aplecarea în a grăi precum grăit-a Dürer — întâi "să tremur dup-un pic de soare" și-acum clepsidra "melancoliei". Nu vine la rând acum "pătratul magic"? M-aștept la orice și mă deprind cu toate. Mă deprind și cu nerușinarea dumneavoastră de a mă tutui și de a-m i spune "dragul meu", ceea ce-mi stârnește o nespusă scârbă. Dar, la urma urmei, mă tutuiesc pe mine însumi — și-așa se explică, probabil, faptul c-o faceți și dumneavoastră. Dacă ar fi să vă cred spusele, ar însenina că stau de vorbă cu negrul Kesperlin — Kesperlin, adică nimeni altul decât Kaspar, Gașper, și-așa Gașper și Samiel ajung să fie unul și-același lucru.

El: Iar începi?

Eu: Samiel. Să râzi nu alta! Unde ți-e oare fortissimo-ul în do minor cu tremoloul din arcuș, lemnele și tromboanele care — ingenioasă și puerilă spaimă, destinată publicului romantic — răsare din fa diez minorul abisului, cum răsări tu din stânca ta? Tare mă mir că nu-l aud!

El: Ei, lasă, lasă! Avem noi instrumente mult mai onorabile și-ai să le-auzi, n-avea grijă. Or să-ți cânte ele, când ai să fii copt să le-ascuți. Totul e o chestiune de maturizare și de timp. Tocmai despre asta aș vrea

⁹⁵Închisoare, moarte, respingere, pierzanie, pedeapsă (*lat*).

să stau de vorbă cu tine. Dar Samiel — e o formă prostească. Sunt, e-adevărat, un adept al graiului din popor, dar Samiel prea e vulgar, e vorbirea lui Johann Ballhorn de la Lübeck, care, dând s-o dreagă, mai rău a stricat. Va să zică Sammael. Și Sammael, ce va să zică?

Eu (tac, îndărătnic).

El: De știi ceva, taci. Prețuiesc discreția cu care mă lași pe mine să talmăcesc în nemțește. "Înger al otrăvii" va să zică.

Eu (printre dinții pe care abia de-i pot ține strânși): Da-da, hotărât lucru, chiar așa arătați! Întocmai ca un înger! Vreți să știți cum arătați? Ordinar n-ar fi tocmai cuvântul potrivit. Ca o lepădătură obraznică, ca un depravat, ca un codoș sângeros arătați, asta-i înfățișarea sub care ați socotit nimerit să mă vizitați — nu a unui înger!

El (privindu-se, în jos, și ținându-și brațele depărtate în lături): Cum? Cum? Cum arăt? Nu-nu, faci foarte bine că mă-ntrebi dacă știu cum arăt, pentru că, sincer, nu știu. Adică nu știam, tu mi-ai atras atenția. Poți să fii sigur, nu dau nici o importanță înfățișării mele, o las, ca să zic așa, în seama ei. E o pură întâmplare felul cum arăt, sau, mai bine zis, este rezultatul împrejurărilor, ele îl determină, fără ca eu să mă sinchiesc măcar. Adaptare, mimetism, le știi tu toate astea, mascaradele și vrăjitoriile cumetrei Natură care, după aceea, are totdeauna un surâs batjocoritor în colțul buzelor. Dar tu, dragul meu, n-ai să-mi socotești această adaptare, despre care știu tot atât de mult sau tot atât de puțin cât știe și fluturele foliaceu despre a lui, n-ai s-o socotești, zic, drept o referire la tine, n-ai să mi-o iei în nume de rău. Trebuie să admiți că dintr-un anumit punct de vedere e destul de potrivită — din punctul de vedere din care te-ai dus să capeți știi tu ce, și încă după ce-ai fost prevenit, din punctul de vedere al liedului tău frumos cu simbolul criptografic — o, într-adevăr, foarte ingenios, aproape inspirat:

Când datu-mi-ai, o dată,
În noapte, răcoroasa băătură,
Viata mi-ai otrăvit-o..."
Admirabil.
"Din rana mea mușcat-a
Șarpele, și suge..."

Sincer, plin de har. E, de altminteri, ceea ce noi am recunoscut din capul locului, și de aceea am fost cu ochii pe tine încă de la început — văzusem că erai un caz demn de interes, un caz ce se prezenta într-o formă cât se poate de favorabilă: era de ajuns să-i pui dedesubt numai puțin din focul nostru, numai puțin să-l încălzești, să-l ațâți, să-l stârnești, ca să scoți din el ceva strălucit. Parcă și Bismarck a spus ceva în felul ăsta; cum că neamțul are nevoie de o jumătate de sticlă de șampanie ca să se ridice la nivelul său firesc. Am impresia c-a spus ceva în sensul ăsta. Și pe bună dreptate. Dotat, dar bleg, așa-i neamțul — destul de dotat însă ca să-l irite propria sa amorțeală și s-o învingă prin iluminare, chiar dac-ar fi să-l stârneasă pe diavol din pricina asta. Tu, dragul meu, ai știut prea bine de ce aveai nevoie și ai făcut întocmai ce trebuia când ai pornit la drum să-ți cauți *salva venia*⁹⁶, frânția.

— Taci!

— Taci? Ia te uită, ai făcut progrese. Te-ncingi. În sfârșit, ai lăsat și tu o dată baltă pluralul politeții și-mi spui Tu, cum se și cuvine între oameni pe cale să încheie o-nvoială pe vecie.

⁹⁶Cu voia ta (*lat*).

— Tăceți din gură!

— Să tăcem? Păi iată, se fac aproape cinci ani de zile de când tăcem, și trebuie totuși s-ajungem odată să stăm de vorbă și să ne sfătuim ca lumea despre toată trășenia asta și despre circumstanțele atât de interesante în care te afli. Firește, asta-i o treabă asupra căreia trebuie păstrată tăcere, dar nu între noi și nu la nesfârșit — pentru că, la urma urmei, clepsidra a fost întoarsă, prin orificiul fin-finuț nisipul roșu a început să curgă — oh, de abia a început! E o nimica toată, cât s-a strâns jos, în comparație cu cantitatea care a mai rămas sus — noi dăm timp, dăm din belșug, timp nesfârșit, n-ai nevoie să te gândești ce e la capătul lui, mai e pân-atunci, mai e mult chiar până la clipa când ai putea în fond să-ncepi să te gândești la sfârșit, când s-ar putea spune: "*Respice finem*"⁹⁷, și cu-atât mai vârtos nu-i nevoie să chibzuiești dinainte, cu cât clipa aceea nu-i statornicită, e lăsată-n seama arbitrarului și a firii omului și nimeni nu știe unde să-i facă loc, și cit de departe o poate împinge, către sfârșit. E o glumă foarte reușită, un aranjament excelent: caracterul incert, facultativ al clipei când îți vine vremea să te gândești la sfârșit înțețosează amuzant clipa sfârșitului predestinat.

— Palavre!

— Dă-o-ncolo, ție nu-ți poate fi nimeni pe plac. Ești bădăran chiar față de psihologia mea — când tu însuși, pe Zionsbergul tău natal, ai numit psihologia o stare mediană plăcută și neutră, iar pe psihologi oamenii cei mai iubitori de adevăr. Eu nu spun vorbe de clacă niciodată, și mai ales nu atunci când vorbesc despre timpul care e scris cuiva, și despre sfârșitul hărăzit, ci spun neclătinat ce și cât trebuie. Oriunde-i vorba să întoarcem clepsidra și să hotărâm timpul, un timp incalculabil de lung, dar oricum, un timp limitat, și să hărăzim un sfârșit, suntem în elementul nostru, acolo-i de noi. Timp, asta vindem noi — să zicem de pildă douăzeci și patru de ani — îți convine? Ți se pare destul? Douăzeci și patru de ani poate omul trai ca păduchele pe-mpărat, poate ului o lume-ntreagă, ca un mare necromant, cu lucru diavolesc și strălucit; și cu cât trece vremea, cu-atât uită mai mult de amorțeală, de blegeală și, iluminat nespus, își iese din sine, se-nalță deasupra sa, fără să-și pară schimbat lui însuși, este și rămâne același, numai că e ridicat la înălțimea sa firească, datorită unei jumătăți de sticlă de șampanie, și-i e îngăduit, beat de încântare, să guste toate voluptățile aproape insuportabile ale inspirației, și s-ar putea să ajungă a se încredința, cu mai mult sau mai puțin temei, că asemenea inspirație n-a mai existat de mii de ani și în unele clipe de uitare, să se simtă pur și simplu zeu. Cum s-ajungă unul ca ăsta să mai știe că vine și o vreme când trebuie să te gândești și la sfârșit? Numai că, sfârșitul al nostru-i, la sfârșit el e-al nostru, treaba asta trebuie bine înțeleasă, și nu numai prin tăcere, oricât s-ar trece restul sub tăcere, ci de la om la om, și încă limpede.

Eu: Va să zică vreți să-mi vindeți timp?

El: Timp? Pur și simplu timp? Nu, draguțele, asta nu-i marfă s-o vândă diavolul. Pentru atâta lucru nu am primi prețul pe care îl cerem: ca sfârșitul să ne aparțină. Ce fel de timp, asta-i socoteala! Timp măreț, o nebunie de timp, timp îndrăcit, în care-ți merge strălucit și arhistrălucit — iar după aceea îți merge și nițel mai rău, firește, ba chiar al naibii de rău, asta nu numai că recunosc, ci chiar accentuez cu mândrie, pentru că așa-i drept și-așa se și cuvine, așa-i felul și firea de artist. Artistul, se știe, înclină-ntotdeauna spre excese, excese în ambele sensuri; e foarte normal să întreacă puțin măsura. La el pendula

⁹⁷Gândește-te la sfârșit (*lat*).

bate totdeauna cu oscilații ample între veselie și melancolie, dar asta-i ceva obișnuit, arată, ca să zic așa, mai cumpătat și mai burghez și mai de târgoveț în comparație cu ceea ce dăm noi. Pentru că, în această materie, noi furnizăm superlative: furnizăm avânturi și revelații, trăiri, și eliberări, și dezlănțuiri, libertate, și siguranță, și ușurare, sentimente de forță și de triumf, c-ajunge omul nostru să nu-și mai creadă simțurilor — unde mai pui la socoteală, pe deasupra, admirația nemăsurată pentru propria sa creație, care lesne îl poate face să renunțe la orice altă admirație, din afară — fiorul cultului propriei sale făpturi, deliciile și oroarea de a se vedea ca un fel de portavoce cu har divin, o dihanie dumnezeiască. Și, între timp, din când în când, se produce și câte o prăbușire în adâncuri, de o profunzime respectabilă — nu numai în gol și-n pustiu și-ntr-o neputincioasă melancolie, ci și în dureri și boală — cu care de altminteri e deprins, le-a avut întotdeauna, ele făcând parte din firea lui, numai că ridicate de iluminare, de beția conștiinței de care pomenisem, ajung la un fortissimo de toată frumusețea. Sunt dureri pe care omul le acceptă bucuros cu mândrie, pentru desfătările fără seamăn gustate, dureri despre care nu știa decât din basme, durerile micuței sirene, tăioasele junghieturi de cuțit în frumoasele picioare omenești cumpărate în locul cozii de pește. O știi doar pe micuța sirenă din poveștile lui Andersen. Ar fi o minune de iubită pentru tine! (o vorbă numai să spui, și ți-o aduc în pat.

Eu: N-ai de gând să taci odată, neroadă făptură!

El: Ei, ei, de ce răspunzi îndată cu grosolăniile? Vrei mereu să tac din gură. Dar eu nu fac parte din familia Schweigestill⁹⁸. Și, de altfel, cumătră Else, cu toată discreția ei perfect înțelegătoare, ți-a îndrugat vrute și nevrute despre oaspeții ei ocazionali. Eu însă n-am venit la tine, în țară străină și păgână, ca să tac din gură, ci ca să obțin confirmarea expresă, între patru ochi, și un contract în toată regula cu privire la prestații și la plată. Ți-am mai spus-o, au trecut mai bine de patru ani de când tăcem — și în timpul ăsta totul a mers ca pe roate, cât se poate de frumos, cu cele mai ispititoare perspective, încât se poate zice că treaba-i pe jumătate făcută. Vrei să-ți spun cum stau lucrurile și ce mai e pus la cale?

Eu: După cum s-arată, trebuie să ascult.

El: Ba o și dorești, ești, fără îndoială, foarte încântat să poți asculta. Tare mă tem că ai chiar mare poftă s-ascuți și de cumva m-aș codi, te-ai tângui și zbârli. Pe bună dreptate. E doar atât de intimă, de familiară, lumea asta în care ne aflăm, tu și cu mine — suntem amândoi la noi acasă în ea, un adevărat Kaisersaschern, cu aerul lui curat vechi german, de pe la una mie cinci sute sau cam așa ceva, scurtă vreme înainte de a se ivi Doctorul Martinus, cu care de altfel m-am împăcat foarte bine, chiar dacă nu ne-am purtat cu mânuși unul cu celălalt — n-a aruncat el o dată o franzelă, ba nu, cu o călimară, după mine, va să zică înainte de petrecerea cu Războiul de treizeci de ani. Adu-ți aminte cât de vesel și cât de însuflețit era poporul la voi, în Germania de mijloc, și pe malurile Rinului și peste tot, cât de plin de viață și de chef, și chiar cam frământat, destul de frământat, prevestitor de războaie, de neliniști — pelerinaje la Sfântul Sânge din Niklashausen în Faubertal, procesiuni de copii, sfinte moaște sângerânde, foamete, războaie țărănești, războiul și ciuma din Köln, stele căzătoare, comete și semne prevestitoare, călugărițe stigmatizate, cruci apărând pe hainele oamenilor, cămașa de fecioară cu ciudatul semn al crucii pe ea, cu care, purtând-o drept stindard, voiau să pornească împotriva turcilor.

⁹⁸Taci-din-gură (*germ.*).

Frumoase timpuri, ale dracului de nemțești! Nu te unge la inimă când te gândești la ele? Se-ntâlneau, pe-atunci, în zodia Scorpionului, întocmai aștrii potriviți, așa precum multânvățatul meșter Dürer închipuitu-și-a pe foaia lui de leacuri; atunci venit-au în țara nemțească micuții cei gingași, spirilii cei vii, oaspeții scumpi din Indiile Asfințitului, flagelanții — ia te uită, ciulești urechea? Ca și cum aş vorbi de tagma pocăiților, de tagma flagelanților, ce-și puneau spinarea la bătaie pentru ispășirea păcatelor lor și-ale tuturor. Eu vorbesc însă de-un alt soi de flagelanți, cei ce sunt nevăzuți de mici, și au codiță, ca palida noastră venera, *spirochaeta pallida*, ăsta-i soiul despre care vorbesc. Dar ai dreptate, sună familiar la ureche, liniștitor, a miez de ev mediu și a *flagellum haereticorum fascinariorum*. Da-da, se poate-ntâmpla adesea ca hămeșiții ăștia de care vorbesc să se dovedească *fascinam*⁹⁹, în cazuri mai de soi, cum ar fi al tău. De altminteri, să știi, sunt binecrescuți și domesticiti, de multă-multă vreme, și-n țări bătrânei unde-s cuibăriți de veacuri și veacuri, nu mai fac feste prea deocheate, ca pe timpuri, cu plăgi deschise și duhoare și nasuri mâncate. Pictorul Baptist Spengler nu arată deloc ca unul care ar trebui să-și zornăie zurgălăi de alarmă și pe unde trece și pe unde sta, cu leșul învelit în giulgiul ispășirii.

Eu: În halul ăsta e Spengler...?

El: De ce nu? Vrei să fii numai tu în halul ăsta? Știu, da, tu ai vrea să fii unicul, ce ai tu să nu mai aibă nimeni, nimeni să nu mai fie ca tine, și orice comparație te supără. Dragul meu, omul trăiește totdeauna în mulțime! Firește că Spengler e-un *Esmeraldus*. Nu degeaba clipește el mereu din ochi, rușinat și viclean totodată, și nu degeaba Ines Rodde spune despre el că-i un fățarnic șiret și ascuns. Așa merg lucrurile, Leo Zink, *faunus ficarius*¹⁰⁰, a scăpat până acum nevătămat, pe când curățelul și deșteptul de Spengler s-a pricopsit de tânăr. De altfel, fii liniștit, cruță-ti gelozia, nu-l pizmui. E-un caz banal, neinteresant, din care n-o să iasă absolut nimic. Nu-i Python, balaurul fabulos, cu care să facem isprăvi senzaționale. Poate că s-a mai luminat puținel la minte de pe urma molipsirii, și poate că n-ar fi ciut cu tot atâta plăcere Jurnalul fraților Goncourt și pe abatele Galiani, dacă n-ar fi existat legătura lui cu sferile superioare, dacă n-ar fi fost posesorul tainicului talisman. Psihologie, dragul meu. Boala, mai ales boala rușinoasă, discretă, ținută ascunsă, creează un anumit conflict critic cu lumea, cu mediocritatea vieții, creează o dispoziție de răzmeriță, de sarcasm față de ordinea burgheză, și-l face pe om să-și caute ocrotire în libertatea spiritului, în cărți, în cugetare. Dar dincolo de asta, Spengler nu trece. Timpul cât îi mai este dat pentru citit și citat, pentru băut vin roșu și trândăvit, nu noi i l-am vândut, nu-i absolut deloc timp să-nmugurească geniu. Un monden consumat, istovit, șters, interesant și nu prea, asta e, și nimic altceva. Își macină încetișor ficatul, rinichii, inima și mațele și într-o bună zi, peste vreo câțiva ani, lovit de afazie sau de surzenie, cu-o glumă sceptică pe buze, are să dea ortul popii — și cu asta, basta. N-a contat, n-a fost niciodată iluminare, elevație, inspirație, pentru că n-a fost la creier, n-a fost cerebral, mă-nțelegi — mititeii noștri, spirocheții, nu se sinchiesc, în asemenea cazuri, de ceea ce-i nobil, înalt; evident că nu-i seducea așa ceva, nu se ajunsese la metastaze metafizice, metaveherice, metainfecțioase...

Eu (cu ură): Cât o să mai trebuiască să stau aici să dârdâi și să v-ascult pălăvrăgeala insuportabilă?

El: Pălăvrăgeală? Să trebuiască s-ascuți? Parc-ai fi o flașnetă. După

⁹⁹Vrăjitori (*lat*).

¹⁰⁰Faun pervers (*lat*).

a mea părere ascultă cu foarte mare atenție și tare ești nerăbdător să afli mai multe și de toate, Nu mai departe decât adineauri te interesai de amicul Spengler de la München, și dacă nu ți-aș fi tăiat vorba, m-ai fi întrebat lacom, întruna, despre gheenă și speluncile ei. Nu mai face, te rog, pe plictisitul! Am și eu amorul meu propriu, și știu că nu sunt un musafir nepoftit. În două vorbe, metaspirochetoza este procesul meningean; ci te asigur, s-ar părea că unii dintre mititeii noștri au o deosebită predilecție pentru părțile superioare, o pasiune pentru regiunea capitală, pentru meninge, *dura mater*, și pentru *pia mater*, care ocrotește în interior gingașul parenchim, și că din primul moment al contagiunii generale năvălesc într-acolo, pățimași.

Eu: Portul vă e cum vi-i vorba. S-ar părea că domnul codoș a studiat medicina.

El: Nu mai mult decât ai studiat tu teologia, adică fragmentar și pe specialități. Vrei cumva să tăgăduiești că ai studiat doar ca specialist și amator cea mai bună din arte și științe? Ce te interesa pe tine... eram eu. Îți sunt foarte îndatorat. Dar cum ai vrea tu ca eu, prietenul și peștele Esmeraldei, așa cum mă vezi în fața ta, să nu manifest un interes special pentru acel domeniu al medicinei care ni se potrivește, ne este tangent, înrudit, și să nu mă simt în specialitatea asta ca la mine acasă? Într-adevăr, urmăresc în domeniul respectiv, cu perseverență, cu cea mai mare atenție, ultimele progrese ale cercetărilor. În chestia asta unii *doctores* susțin și jură sus și tare că printre spirocheți trebuie să existe specialiști ai creierului, amatori ai sferei cerebrale, scurt, un *virus nerveux*. Dar zișii *doctores* pasc pe imașuri despre care-am mai pomenit. Lucrurile stau tocmai pe dos. Creierul este cel ce tânjește după ei și le așteaptă vizita plin de nerăbdare, cum b așteptai tu pe a mea, îi invită, îi atrage, ca și cum n-ar mai putea răbda așteptarea. Îți mai aduci aminte? Zice filozoful în *De anima*¹⁰¹: "Activitatea factorului activ se exercită asupra unui subiect predispus în prealabil să suporte activitatea". Vezi? Totul e în funcție de predispoziție, de receptivitate, de solicitare. Că există unii mai înzestrați, mai apți pentru practicarea vrăjitoriei și că noi ne pricepem să-i alegem, asta au aflat-o și demnii autori ai *Malleus*-ului.

Eu: Calomniator ordinar! Nu te cunosc! Nu te-am poftit aici!

El: Ah, ah, nevinovatul de el! Multcălătoritul client al spirililor mei nu-fusese prevenit? Nu? Și medicii, tot cu instinctul tău cel făr-de-greș ți i-ai ales, nu?

Eu: I-am luat din anuar, la întâmplare. Pe cine să fi întrebat? Și cine mi-ar fi putut spune că mă vor lăsa încurcat? Ce-ați făcut cu cei doi medici ai mei?

El: I-am curățat, i-am curățat. Oh, firește, i-am curățat în interesul tău, pe cârpacii ăia. Și chiar la momentul potrivit, nici prea devreme, și nici prea târziu; îndată ce, cu argintul lor viu și cu injecțiile lor, au pus lucrurile pe calea cea bună și când, dacă le-am fi dat mână liberă, n-ar fi putut decât să feștească frumosul caz. Le-am permis să ne desfidă — și cu asta, basta, afară cu ei! Îndată ce au îngrădit, așa cum trebuia, prin tratamentul lor specific, prima infiltrare generală pronunțată în zona cutanată, dând, în felul acesta, un puternic impuls accesului metastazelor la zona superioară, rolul lor era îndeplinit și trebuiau înlăturați. Nerozii nu știu — și dacă ar ști, tot n-ar avea ce face — că prin tratamentul general procesele superioare, procesele metavenerice, sunt considerabil accelerate. Sunt promovate destul de frecvent, într-adevăr, și prin lipsa de tratament în stadiile incipiente. Într-un

¹⁰¹ *Despre suflet (lat).*

cuvânt, oricum faci, tot prost iese. În nici un caz însă noi nu puteam tolera prelungirea provocării cu argint viu. Regresul infiltrării generale trebuia lăsat în voia lui, pentru ca propagarea spre partea superioară să se poată desfășura pe îndelete, să ți se asigure ani, decenii întregi de necromanție frumoasă o întreagă clepsidră de timp diabolic și genial. Astăzi, patru ani după ce te-ai molipsit, colo sus în capul tău e un locșor, mititel și frumușel, circumscris cu precizie — mic, dar există — care-i focarul, laboratorul spirocheților, ajunși acolo pe calea licorii, ca să zic așa: pe cale navigabilă, tocmai la punctul iluminării incipiente.

Eu: Vezi că te-am prins, zezecule?! Te-ai trădat singur și mi-ai destăinuit locul din creierul meu, focarul febrei care mi te plăsmuiește și fără de care n-ai exista niciodată! Mi-ai dezvăluit că excitația mă face să te văd și să te-aud, dar că în realitate nu ești decât o nălucire în fața ochilor mei!

El: Of, ce logică! E tocmai pe dos, zăpăcitule! Nu eu sunt un produs al focarului din capul tău, din *pia mater*, ci acel focar te face în stare să percepi prezența mea, înțelegi? — fără el, firește, nu m-ai putea vedea. Și vrei ca din pricina asta existența mea să fie legată de aiureala ta incipientă? Din cauza asta să fiu înglobat în conștiința ta subiectivă? Să avem iertare! Te rog! Aibi un pic de răbdare și-ai să vezi că ceea ce-i în curs de formare și de desfășurare acolo sus te va face capabil de multe altele încă, îți va da puterea să înfrângi cu totul alte obstacole, să-ți învingi blegeala și neputința. Așteaptă până-n Vinerea Mare, că Paștele-i aproape! Așteaptă un an, zece, doisprezece, până ce iluminarea, strălucirea amețitoare, va face să pălească toate scrupulele paralizante și îndoielile, și-atunci vei ști pentru ce plătești, pentru ce te-ai dat cu trup și suflet în puterea noastră. Și-atunci, îți vor germina și ție, *sine pudore*¹⁰², din semințele laborantului, plante osmotice...

Eu (sărind în sus): Tine-ți botul ăla împutit! Îți interzic să pomenesti de tatăl meu!

El: Oh, tatăl tău nu-i chiar atât de nelalocul lui în botul meu. E mai șiret decât arată, totdeauna i-a plăcut speculația cu elementele. Migrena, punctul de plecare pentru dureroasele junghiuri ale micuței sirene, tot de la el o ai... De altfel, am avut perfectă dreptate când m-am exprimat astfel, pentru că în toată vrăjitoria asta e vorba de osmoză, de difuziunea unei licori, de un proces de proliferare. E sacul lombar cu coloana de lichid ce pulsează în interior, ajunge până în regiunea cerebrală, la meninge, în al cărui țesut insinuanta meningită venerică lucrează încetișor, pe tăcute. Dar în interior, în parenchim, oricât s-ar simți ei atrași și cu oricât dor ar fi ei atrași, micuții noștri de spirocheți n-ar putea pătrunde — fără ajutorul difuzării licorii, al osmozei cu seva celulară a *piei mater*, care o irigă, dizolvă țesutul și deschide flagelanților calea spre interior. Totul Vine de la osmoză, amice, ale cărei mistificatoare manifestări le-ai admirat de mic.

Eu: Ticăloșia dumitale are haz. As fi vrut să se fi întors Schildknäpp, să am cu cine râde. I-aș povesti și eu istorii paterne. I-aș povesti cum îl podideau lacrimile pe tatăl meu când spunea: "Și cu toate astea îs morți!"

El: Carnaxi! Ai avea dreptate să râzi de lacrimile lui de înduioșare — fără să mai punem la socoteală că totdeauna sentimentele unuia care are a face cu Cel-ce-duce-în-ispită sunt altminteri decât cele ale lumii: se simte tentat să râdă când lumea plânge și să plângă când ea râde. Și ce-nseamnă oare "mort", când vegetația crește și se-nmulțește nebună, nenumărată, în fel de fel de forme, ajungând până și

¹⁰²Fără rușine (*lat*).

heliotropă? Ce-nseamnă oare "mort", când picătura manifestă un apetit atât de sănătos? Tinere dragă, e mai bine să nu lași în seama unui burtă-verde să hotărască ce-i aceea bolnav și ce-i sănătos. Dacă un asemenea om se pricepe chiar atât de bine la viață, rămâne de văzut. Ce-i născut din moarte sau din boală își însușește de multe ori cu poftă viața, crescând și înălțându-se de pe urma lor. Uitat-ai ce-ai învățat la școlile înalte, că Dumnezeu poate schimba răul în bine, și că nu trebuie să-l stânjenim când i se ivește asemenea prilej? Și iarăși, e necesar totdeauna să fi fost careva bolnav și nebun, ca să nu mai trebuiască să fie ceilalți. Iar pe de altă parte, unde începe nebunia să devină boală, nimeni nu află chiar atât de ușor. S-apucă unul, căzut în extaz, și scrie undeva, ca pentru sine: "Sunt fericit! Mi-am ieșit din fire! Asta zic și eu că-i nou și grandios! Ah, voluptate arzătoare a inspirației! Îmi dogoresc obraji ca fierul topit! Sunt înnebunit, și-o să înnebuniți și voi, cu toții, când veți simți ce simt eu! Și-atunci, Dumnezeu să aibă în pază sărmănele voastre suflete!" — ce-i asta, sănătate nebună, nebunie curată, sau i s-a urcat la meninge? Burghezul e cel din urmă în stare să stabilească acest lucru; în orice caz, multă vreme nu i se pare nimic ciudat, pentru că așa-s artiștii, totdeauna au câte o păsărică. Și dacă a doua zi unul s-apucă să strige: "Ah, singurătate stupidă! Viață de dine, când nu poți crea nimic! De-ar izbucni măcar un război, pe-undeva, să se-ntâmpale odată, ceva! Să pot crăpa și eu, cu capul sus, c-un pic de demnitate! Lua-m-ar dracu să mă ia, c-al iadului sunt!" — îi iei de bune spusele? Când vorbește despre iad, rostește adevăru-adevărat sau nu-s decât metafore ce însoțesc un pic de melancolie firească a la Dürer? *In summa*¹⁰³, noi vă punem la dispoziție doar cele pentru care poetul clasic, cel mai presus de toți vrednic, mulțumește atât de frumos zeilor săi:

"Zeii, nemărginiții, de toate dau,
Cu totul, aleșilor lor: Bucuriile, nemărginite,
Durerile, nemărginite, cu totul!"

Eu: Hulitor mincinos! *Si diabolus non esset mendax et homicida!* Dacă-s silit să te-ascult, cel puțin nu-mi vorbi de măreție sănătoasă și de aur pur! Știu eu că aurul făcut la foc și nu la soare, nu-i aur adevărat!

El: Cine-a spus una ca asta? E mai bun focul din soare decât cel din bucătărie? Măreție! Numai când aud de ea...! Crezi tu că există una ca asta, *uningenium* care să n-aibă de-a face cu infernul? *Non datur!*¹⁰⁴ Artistul e frate cu criminalul și cu nebunul. Îți închipui tu că s-a putut crea vreodată o operă care să placă fără ca plăsmuitorul ei să fi avut de-nvățat ce-i aceea o existență de criminal și de nebun? Bolnav, sănătos, ce-s astea? Fără un element morbid, n-ar fi răzbit viața, câte zile-ar fi avut! Autentic, neautentic, ce-nseamnă astea? Ce suntem noi, scamatori? Scoatem lucruri de preț din nasul neantului? De unde nu-i, nici dracu nu ia, și nici o Venera palidă nu poate face ceva ca lumea. Noi nu creăm lucruri noi — asta-i treaba altora. Noi doar descătușăm, eliberăm. Dăm dracului blegeala și timiditatea, scrupulele preacurate și îndoielile. Cu un pic de hiperemie spulberăm, suprimăm oboseala — și cea mică și cea mare, și cea a oamenilor și cea a vremii. Tocmai asta-i, tu nu te gândești la circumstanțe, nu gândești istoric, când te plângi că cutare și cutare au avut o trăire integrală, bucurii și dureri infinite, fără

¹⁰³În concluzie (*lat*).

¹⁰⁴Nu există (*lat*).

ca să li se fi așezat dinainte clepsidra, fără să li se fi pus, la urmă, socoteala în față. Ceea ce-au putut, eventual, să aibă unii ca ăștia în evul clasic, astăzi numai noi putem oferi. Și noi oferim ceva mai bun, noi și numai noi oferim ce-i drept și potrivit și-adevărat — ce-ți permitem noi să afli, dragul meu, nu-i deloc clasicul, e arhaicul, e arhiprimitivul, e ceva ce de mult n-a mai fost gustat. Cine mai știe astăzi, cine mai știa chiar în evul clasic ce-i aceea inspirație, ce-i aceea autenticul, străvechiul, primitivul entuziasm, entuziasmul nevătămat de nici o critică, de nici o chibzuire paralizantă, de nici un control ucigător al rațiunii — cine mai știe ce-i aceea divinul extaz? Am chiar impresia că diavolul trece azi drept omul criticii dizolvante. Calomnie, dragul meu — și de data asta. Carnaxi! Dacă diavolul detestă ceva, dacă există în toată lumea asta ceva ce el nu poate să înghită, e critica dizolvantă. Ceea ce vrea, ceea ce promovează el e tocmai triumful împotriva ei, nechibzuința irupând strălucitoare!

Eu: Șarlatan de bâlci!

El: Firește! Se putea altfel?! Când cineva lămurește, rectifică cele mai grosolane neînțelegeri ce circulă pe seama sa, și asta mai mult de dragul adevărului decât de dragul persoanei sale, e-un palavragiu. N-am de gând să îngădui ca mironoseala ta supărăcioasă să-mi vâre călușul în gură, și știu foarte bine că nu faci decât să-ți stăpânești emoția, că m-ascuți cu tot atâta plăcere cu câtă ascultă o fată, duminica, la biserică, șoaptele flăcăului... Să luăm, de pildă, "ideea" asta "originală", cum îi ziceți voi de vreo sută sau două de ani încoace — pentru că înainte vreme nici vorbă să existe o asemenea categorie, cum nu exista nici dreptul de proprietate muzicală și toate astea. Ideea asta originală, va să zică, e o chestie de trei, patru măsuri, nu-i așa, altceva nimic. Tot restul e elaborare, o operă de rutină, nu-i așa? Buun. Dar noi suntem acum cu toții cunoscători, suntem experți în materie și observăm că ideea asta originală nu e nouă, că amintește, și încă puțin cam prea mult, de ceva... de un pasaj întâlnit pe undeva, pe la Rimski-Korsakov sau pe la Brahms... Ce te faci? O modifici, n-ai încotro. Dar o idee originală modificată, mai e oare originală? Ia caietele de ciorne ale lui Beethoven! Nu găsești o singură concepție tematică pe care s-o fi lăsat așa cum a dat-o Dumnezeu. O tot frământă și o modelează și adaugă apoi: "*Meilleur*"¹⁰⁵. Slabă-i încrederea în inspirația divină, modest respectul pe care-l mărturisește față de ea acest *meilleur* lipsit de orice entuziasm! O inspirație într-adevăr fermecătoare, imediată, absolută, indiscutabilă și autentică, o inspirație în fața căreia nu mai există alegere, modelare, ameliorare, la care totu-i ca un mesaj divin de-ți face pasul să șovăie, să se-mpleticească, te străbate din creștet până-n tălpi cu sublimul fior al harului divin și-ți stoarce șiroaie de lacrimi de fericire din ochi — o atare inspirație nu-i de la Dumnezeu, care prea lasă multe în seama rațiunii, e numai de la diavol, adevăratul domn și stăpân al entuziasmului.

Cu individul din fața mea se petrecuse între timp, pe când vorbea, mai către sfârșit, o schimbare pe nesimțite: dacă mă uitam bine la el, îmi apărea cu totul altfel decât înainte; nu mai arăta a pește și codoș, ci, cu voia dumneavoastră, a ceva mai de soi, purta guler alb, cravată, pe nasul lui coroiat o pereche de ochelari cu ramă de baga, îndărătul cărora luceau doi ochi umezi întunecați, înroșiți puțin — fața-i era un amestec de duritate și moliciune: nasul ascuțit, buzele subțiri, bărbia însă moale și cu gropiță, gropițe, de asemenea, și în obraji — fruntea palidă și boltită, din care părul pornea bogat dat pe spate, stufos pe la

¹⁰⁵Mai bine (*fr.*).

tâmples, des, negru și lânos, și o făcea să pară mai înaltă — un intelectual care scrie la gazetele de toată mâna despre artă, despre muzică, un teoretician și critic, compunând el însuși când activitatea-i de gânditor îi dă răgaz. Își trecea uneori delicat peste părul de la tâmples sau de la ceafă mâinile fără vlagă, subțiri, însoțind cuvintele cu gesturi de o distinsă stângăcie. Așa arăta acum vizitatorul din colțul canapelei. Ca înălțime, era același, și vocea, nazală, clară, cultivată, agreabilă, rămăsese neschimbată; asigura continuitatea identității apariției pe cale de transformare, îl aud spunând și-i văd gura mare, cu colțurile strânse, cu buza de sus prost bărbierită, cum se mișcă articulând:

— Ce-i astăzi arta? Adevărată echilibristică. În ziua de azi, ca să intri-n joc, îți mai trebuie și altceva decât o pereche de cizme roșii și nu ești tu singurul care-i dai diavolului bătaie de cap. Uită-te la ei, la colegii tăi — știi prea bine că nu te uiți la ei, tu cultivi iluzia unicității, și vrei totul numai și numai pentru tine, tot blestemul timpului în care trăiești. Dar privește-i cel puțin ca o consolare, pe părtașii tăi la instaurarea muzicii noi, vreau să zic pe cei cinstiți, pe cei serioși, care trag consecințele situației! Nu vorbesc de folcloriștii și de neoclasicii sortiți azilului de bătrâni, al căror modernism constă în faptul că-și interzic orice izbucnire muzicală, că-și înveșmântează, cu mai multă sau mai puțină demnitate, opera în costume de epocă din evuri preindividualiste. Încearcă să se convingă pe ei, încearcă să convingă și pe alții că ce-i plictisitor a devenit interesant, pentru că ce-i interesant a început să plictisească...

Am râs, n-am avut încotro; deși frigul continua să se întetească, trebuie să mărturisesc că, de când își schimbase înfățișarea, mă simțeam mai bine în compania lui. Surâse și el, pur și simplu strângându-și și mai puternic colțurile gurii închise și închizând puțin ochii.

— Și mai sunt, pe deasupra, și neputincioși, continuă interlocutorul meu, dar cred că tu și cu mine preferăm neputința decentă a celor care nu se coboară la a camufla îmbolnăvirea generală sub masca demnității. Boala este însă generală, și cei sinceri îi constată simptomele atât la ei cât și la antecesorii lor. Nu-i oare producția amenințată să se sleiască? Și-apoi din câte ajung să fie așternute pe hârtie, cele care mai merită să fie luate în serios vădesc trudă și dezgust. Motive din afară, motive sociale? — Scăderea cererii — și depinde oare posibilitatea producției ca și în era preliberală în primul rând de bunăvoința incidentală a unui Mecena? Da, însă ca explicație nu-i suficient. Compunerea în sine a devenit prea grea, dezesperant de grea. Când opera nu mai suportă autenticitatea, cum să mai poată lucra cineva? Dar, amice dragă, lucrurile așa stau: capodopera, plăsmuirea de sine stătătoare, face parte din arta tradițională, arta emancipată o reneagă. Răul începe cu faptul că voi nu aveți în nici un caz dreptul de a dispune de toate combinațiile de sunete folosite cândva. Imposibil un acord de septimă micșorată; imposibile, anumite note de pasaj cromatice. Oricare dintre compozitorii mai răsăriți poartă în sine un canon al interzisului, al de-sine-însuși-interzisului, care până la urmă ajunge să cuprindă toate mijloacele de tonalitate, deci ale întregii muzici tradiționale. Ce-i fals, ce-i clișeu uzat, canonul hotărăște. Acorduri tonale, acorduri de trei sunete într-o compoziție *pi* orizontul tehnicii de astăzi ar depăși orice disonanță. În orice caz, ele ca atare trebuie folosite — dar cu multă circumspecție și numai *in extremis*, pentru că produc un șoc mai penibil decât cea mai teribilă discordanță de pe vremuri. Totul se referă la orizontul tehnic. La începutul opusului 111, acordul de septimă micșorat este corect și foarte expresiv. Cores-

punde, nu-i așa, nivelului tehnic general al lui Beethoven, tensiunii între disonanța maximă admisibilă după el și consonanță. Principiul tonalității și dinamica sa conferea acordului ponderea sa specifică. A pierdut-o — printr-un proces istoric ireversibil. Ascultă acordul fosilizat — chiar așa, scos din contextul lui, el reprezintă o poziție tehnică de ansamblu opusă celei autentice. Fiecare sunet poartă în sine întregul, propria sa poveste. Dar de aceea aptitudinea urechii de a distinge ce e corect și ce e fals este direct și indisolubil legată de el, de acest unic acord, care în sine nu e fals, și nu are absolut nici un raport abstract cu nivelul tehnic general. Pretenția asta la justete formulată de noi și impusă artistului de plăsmuirea sa e puțin cam severă — n-ai impresia? Căci, nu se epuizează oare capacitatea lui de lucru prin simpla respectare a celor cuprinse în condițiile obiective de producție? În fiecare măsură pe care cineva cutează să o gândească, stadiul tehnic îi apare ca o problemă. În fiecare clipă tehnica în ansamblul ei îi pretinde să-i dea satisfacție, să-i dea unicul răspuns just autorizat de ea în acel moment. Cu alte cuvinte, compoziția lui ajunge să fie constituită din nimic altceva decât din asemenea răspunsuri, soluții la rebusuri tehnice. Arta devine critică — ceva foarte onorabil, cine o contestă? Multă nesupunere se cere într-o supunere riguroasă, multă independență, mult curaj. Și pe urmă, primejdia sterilității — ce-ai de zis? Mai e ea doar o primejdie, sau e pur și simplu o situație de fapt?

Își acordă un răgaz. Cu ochii umezi, înroșiți, mă privi prin lentilele ochelarilor, ridică delicat mâna și își mângâie părul cu cele două degete de la mijloc. Spusei:

— La ce vă așteptați? Să vă admir sarcasmul? Nu m-am îndoit niciodată că sunteți în stare să-mi spuneți ceea ce știu și eu. Modul de a le prezenta e bogat în intenții. Vreți să-mi demonstrați, prin toate astea, că nimeni altul nu mi-ar putea fi mai de folos și mai de ajutor, în proiectele și opera mea, decât diavolul. Și totuși nu puteți exclude posibilitatea teoretică a unei armonii spontane între propriile nevoi și clipă, posibilitatea "justeții" — a unei armonii naturale," care să permită cuiva să creeze fără constrângeri și fără efort.

El (râzând): O posibilitate, într-adevăr, foarte teoretică! Amice dragă, prea e critică situația ca să i se poată face față prin lipsa de critică! De altminteri, resping imputarea că aş prezenta lucrurile într-o lumină tendențioasă. N-avem nevoie să mai facem risipă de dialectică în raporturile noastre cu tine. Ceea ce nu tăgăduiesc însă e o anumită satisfacție, de ordin cu totul general, pe care mi-o oferă situația "operei" tale. În linii mari, sunt împotriva operelor. Cum să nu-mi facă oarecare plăcere caducitatea de care-i lovită ideea operei muzicale!? Nu încerca s-o pui în seama condițiilor sociale! Știu, asta ai vrea, și obișnuiești să spui că aceste condiții nu permit nimic suficient de obligatoriu și de stabil ca să garanteze armonia unei opere prezumțioase. E-adevărat, dar n-are importanță. Dificultățile prohibitive ale operei zac adânc în ea însăși. Mișcarea istorică a materialului muzical s-a întors împotriva operei înscrise. Ea se sfriește cu timpul, disprețuiește extinderea în timp, care e spațiul operei muzicale, și îl lasă gol. Nu din neputință, nu din incapacitatea de a crea forme. Ci dintr-un inexorabil imperativ al densității care interzice ceea ce-i de prisos, neagă fraza, zdrobește ornamentul, se ridică împotriva expansiunii în timp, forma de viață a operei. Operă, timp și iluzie, sunt unul și același lucru, cad laolaltă victimă criticii. Ea nu mai tolerează aparența, nici jocul, ficțiunea, autoglorificarea formei, care cenzurează pasiunile, suferințele umane, le repartizează în roluri, le transpune în tablouri. Îngăduit e numai ceea ce nu-i ficțiune, nu-i joc, nu-i deghizare, expresia

netransfigurată a suferinței în însăși clipa în care se produce. Neputința, mizeria sa sunt atât de profund înrădăcinate, încât nu mai e îngăduit cu ele nici un joc al aparențelor.

Eu (cu multă ironie): Emoționant, emoționant. Diavolul devine patetic. Face morală, sărmanul diavol. Îl doare inima de suferința omenească. Dă târcoale artei, ceea ce-i face cinste, de altfel. Mai bine-ar fi fost să nu-mi fi amintit de antipatia ce-o purtați operelor dacă ați fi vrut să nu văd în deducțiile dumneavoastră altceva decât înfumurate bășini diavolești, întru ocara și păgubirea opereii.

El (fără să se supere): Fie și-așa. Dar în fond ești de acord cu mine că a-ți da seama de realitatea momentului e un fapt ce nu poate fi numit nici sentimentalism, nici răutate. Anumite lucruri nu mai sunt cu putință. Sentimente simulate ținând locul opereii de artă componistică, simularea, încântată de sine, a muzicii însăși, au devenit imposibile, nu mai pot fi susținute — mă refer la noțiunea perimată potrivit căreia elemente prestabilite, elaborate după formule depășite, trebuie introduse ca și cum ar reprezenta o necesitate inexorabilă al respectivului caz. Sau invers: cazul particular încearcă să arate ca și cum ar fi identic cu formula prestabilă, de mult știută. De patru sute de ani încoace toată muzica mare s-ă complăcut în a pretinde că această unitate era realizată în perfectă continuitate — s-a complăcut în a confunda propriile ei deziderate cu legile convenționale generale cărora le era subordonată. Amice, nu mai merge. Critica ornamentului, a convenționalului, a generalităților abstracte este unul și același lucru. Ce dăruimă ea e ceea ce-i iluzoriu, factice în opera de artă burgheză, din care face parte și muzica, chiar dacă nu creează imagini. Desigur, ea are, față de celelalte arte, acest privilegiu, de a nu crea imagini, dar prin neobosita conciliere a dezideratelor sale specifice cu domnia convențiilor a participat, pe cât i-au îngăduit puterile, la înșelătoria aceasta subtilă. Includerea expresiei printre generalitățile conciliatorii este cel mai intim principiu al simulării muzicale. S-a terminat cu asta. Pretenția de a considera generalul cuprins armonic în particular se dez-minte de la sine. S-a isprăvit cu convențiile impuse prin constrângere, care asigurau libertatea divertismentului.

Eu: S-ar putea ca știind toate acestea, ele să fie din nou admise, trecându-se dincolo de orice critică. S-ar putea ridica nivelul divertismentului jonglând cu forme din care, după cum se știe, a dispărut orice urmă de viață.

El: Știu, știu. Parodia. Ar fi veselă de n-ar fi atât de lugubră în nihilismul ei aristocratic. Te-aștepți la mult succes și glorie de pe urma unor asemenea șmecherii?

Eu (mânios): Nu!

El: Scurt și ritos! Dar de ce ritos? Pentru că îți pun, prietenește, între patru ochi, probleme de conștiință? Pentru că ți-am dezvăluit deznădejdea din inima ta și ți-am pus în fața ochilor, cu pătrundere și înțelegere de expert, dificultățile absolut insurmontabile de care se izbește compoziția în ziua de azi? Ai putea să mă prețuiești măcar ca expert. S-o fi pricepând el, diavolul, cât de cât, și la muzică. De nu mă-nșel, citeai adineauri cartea unui creștin îndrăgostit de estetică. Știa bine cum stau lucrurile și înțelegea raporturile mele speciale cu această frumoasă artă — cea mai creștinească dintre arte, după opinia lui — cu semnul minus înainte, firește, pentru că introdusă și dezvoltată de creștinism, a fost apoi tăgăduită și exclusă, socotită drept domeniu diavolesc — așa stau lucrurile. E o chestiune de teologie înaltă, muzica — așa cum e și păcatul, cum sunt și eu. Pasiunea creștinului ăstuia pentru muzică e o pasiune sinceră, ca una ce întrupează revelația și

prăbușirea laolaltă. Pentru că nu există pasiune sinceră decât în ambiguu și ironie. Suprema pasiune se adresează suspectului absolut... Așa că, fii liniștit, mă pricep la muzică. Iar dac-am jucat rolul sărmanului luda, e din pricina dificultăților în care-a ajuns muzica, cum de altfel au ajuns toate în ziua de astăzi. Să n-o fi făcut? Dar n-am făcut-o decât ca să-ți atrag atenția că vei avea să le birui, aceste dificultăți, că va trebui să te ridici deasupra lor într-o amețitoare autoadmirare și să săvârșești lucruri la gândul cărora să te cuprindă sfânta groază.

Eu: Altă Bună-vestire. Am să cultiv plante osmotice.

El: Ce mi-i una, ce mi-i alta! Flori de gheață sau de scrobeală, de zahăr sau de celuloză — toate, tot natură sunt, și te-ntrebi pentru care din ele trebuie natura mai mult lăudată. Înclinarea ta, amice, de a căuta obiectivul, așa-zisul adevăr, de a stigmatiza ca nedemn subiectivul, trăirea pură, e sincer mic-burgheză, și-ar trebui s-o-nfrângi. Mă vezi, așa că, pentru tine, sunt. Mai are rost să te-ntrebi dacă sunt real, dacă exist efectiv? Nu-i oare efectiv ceea ce are efect, și experiența, senzația nu sunt adevăr? Ceea ce te-nalță, ceea ce îți sporește sentimentul de putere și vigoare și dominare, ce naiba, ăsta-i adevărul — chiar dacă văzut din punctul de vedere al moralei ar fi de zece ori minciună. Ce vreau să spun este că un neadevăr de natură a produce o sporire a puterii se poate măsura cu orice adevăr virtuos dar sterp. Și vreau să mai spun că boala, boala creatoare și generatoare de geniu, care sare călare peste obstacole, sare, cu-o temeritate nebună, din stâncă-n stâncă, îi e vieții de-o mie de ori mai dragă decât o sănătate pedestră tropăind agale. N-am auzit în viața mea prostie mai mare decât că morbidul nu poate da decât ceva morbid. Viața nu-i mofturoasă, și pe morală nu dă doi bani. Ea pune mâna pe rodul temerar al bolii, îl înghite, îl digeră și, pe măsură ce-l asimilează, îl prefăce în sănătate. Sub acțiunea vieții, dragul meu, orice deosebire între boală și sănătate se spulberă. O gloată-ntreagă, o generație de tineret receptivă și sănătoasă tun se-aruncă asupra operei geniului bolnav, a celui pe care boala l-a genializat, îl admiră, îl laudă, îl înalță-n slavă, îl asimilează, îl transformă, îl lasă moștenire culturii, care nu se hrănește numai cu pâine de casă, ci în aceeași măsură și cu daruri și otrăvuri de-ale farmaciei "La Sfântul Arhanghel". Asta ți-o spune Sammael pe numele lui adevărat. El îți garantează nu numai că spre sfârșitul anilor măsurăți de clepsidră sentimentul tău de forță și de splendoare va depăși din ce în ce mai mult durerile gingașei sirene și că în cele din urmă se vor exalta până la un superlativ triumf al sentimentului de satisfacție, la o senzație euforică de sănătate, la o senzație de viață dumnezeiască — acesta este aspectul subiectiv al chestiunii, știu, tu nu te-ai mulțumi cu atât, ți s-ar părea nesubstanțial. Așa că, află: Noi îți stăm chezași pentru succesul în viață a celor ce vei crea cu ajutorul nostru. Tu vei conduce, tu vei bate, în viitor, măsura marșului, numelui tău i se vor închina băieții, care mulțumită nebuniei tale nu vor mai avea nevoie să fie ei nebuni. Vor digera, sănătoși, nebunia ta, și în ei tu vei fi sănătos. Înțelegi? Nu numai că vei birui dificultățile paralizante ale timpului — vei sfărâma și birui timpul însuși, epoca de cultură, vreau să zic cultura epocii și cultul ei, și vei avea cutezanța barbariei, a unei duble barbarii, pentru că urmează umanismului, urmează celor mai inimaginabile tratamente dentare și rafinamente burgheze. Crede-mă, chiar și la teologie se pricepe mai bine, barbaria asta, decât o cultură ce s-a depărtat de cult, ce nici în fenomenul religios nu vede altceva decât tot cultură, tot umanism, iar nu excesul, nu paradoxul, nu patima mistică, aventura totalmente neburgheză. Sper totuși să nu te minunezi că tocmai Necuratul îți vorbește despre fenomenul religios. Carnaxi! Cine

altul, as vrea să-mi spui, să-ti vorbească astăzi despre el? Teologul liberal cumva? boar sunt de bine de rău singurul custode al teologiei! Cui vrei tu să-i recunoști existența teologică, dacă nu mie? Și cine poate duce-o existență teologică fără ajutorul meu? Fenomenul religios e, cert, resortul meu cum tot atât de cert nu e resortul culturii burgheze. De când cultura s-a lepădat de cult și și-a făcut cult din sine însăși, nu mai e nici ea altceva decât o lepădătură, și după numai cinci sute de ani lumea e-atât de ostenită și de sătulă de parcă, *salva venia*, ar fi mâncat din ea cu polonicul...

Acum, rostind aceste cuvinte, ba chiar ceva mai devreme, încă de pe când, volubil și profesoral, pomenise ororile acelea dezgustătoare despre el, custode al vieții religioase, și se pronunțase asupra existenței teologice a diavolului, mi-am dat seama: individul din fața mea iar se schimbase; nu mai arăta a intelectualul muzician cu ochelari sub care înfățișare îmi vorbise o vreme și nici nu mai ședea în colțul canapelei, ci încălecase *légèrement*¹⁰⁶ pe brațul ei rotunjit, cu mâinile prinse pe genunchi și degetele mari țepene și răschirate. Bărbia îi era acoperită de o bărbuță despicată în două ale cărei vârfuri se agitau în sus și-n jos când vorbea; în gura deschisă i se puteau vedea dinți mici și ascuțiți, iar deasupra stătea țepoasă o mustăcioară răsucită, cu vârf.

Încotoșmănat cum eram din cauza frigului, nu m-am putut împiedica să zâmbesc văzând metamorfoza ce-l întorcea la trecutul familiar.

— Umila dumneavoastră slugă! făcui eu. Mi-era deci scris să vă cunosc, și socot c-a fost tare frumos din parte-vă să țineți aici, înastă sală, o prelegere anume pentru mine. Așa precum v-arată în clipa de față mimetismul, trag nădejde că sunteți dispus să-mi astâmpărați setea de a ști și să-mi dovediti convingător prezența dumneavoastră de sine stătătoare, vorbindu-mi nu numai despre lucruri și de mine știute, ci, în sfârșit, despre lucruri pe care abia acum să le aflu. M-ați instruit îndelung despre timpul clepsidrei, marfa neguțătorită de dumneavoastră, cum și despre prețul în dureri ce urmează a fi plătit, în timp, pentru viața superioară, dar n-ați pomenit nimic despre sfârșit, despre ce vine după, despre ștergerea pe vecie a datoriei. Curiozitatea mea într-acolo se-ndreaptă însă, și de-atâta vreme de când stați aici, chircit în fața mea, n-ați cătat, în vorbirea dumneavoastră, a răspunde întrebării mele. Să-nchei un târg și să nu știu negru pe alb ce-am de plătit? Răspundeți! Cum se viețuiește în casa diavolului? Ce-i așteaptă, în speluncă, pe cei ce v-au jurat credință?

El (pufnind într-un răs pițigăiat): Despre *pernicies*, despre *confutatio* ai poftă să afli? Indiscretă curiozitate, aş zice eu, nesocotință de-nvățăcel! Mai e atât de nețârmurit de multă vreme pentru asta, și-apoi sunt atât de multe lucruri pasionante pân-atunci, încât vei avea destule altele de făcut, decât să te gândești la sfârșit sau măcar să iei în seamă clipa când poate că va fi venit timpul să te gândești la sfârșit. Dar nu refuz să-ți răspund și nici nu-i nevoie să înfloresc răspunsul, pentru că nu văd cum te-ar putea îngrijora în chip serios un lucru atât de îndepărtat. Numai că, ușor nu e, la urma urmei, să vorbești despre asta — adică: de fapt nu poți vorbi despre asta absolut deloc, pentru că vorbele nu pot cuprinde realitatea; poți folosi și făuri multe cuvinte, dar toate la un loc nu fac decât să suplinească, să țină locul unor nume încă inexistente, ce nu pot avea pretenția să caracterizeze ceva ce în vecii vecilor nu va putea fi caracterizat, nu va putea fi formulat prin cuvinte. Tocmai asta-i tainica voluptate și siguranță a infernului, că nu poate fi

¹⁰⁶Ușurel (*fr.*).

descrie, că-i la adăpost de vorbire, că există pur și simplu, dar nu poate fi dat la gazetă, nu poate deveni public, nu poate fi, prin nici un cuvânt, expus cunoașterii critice, și tocmai de aceea expresiile "subpământean", "hrubă", "ziduri groase", "tăcere nepătrunsă", "pierdut în uitare", "pierdut fără scăpare" nu sunt decât simboluri insuficiente. Când vorbești despre infern, dragul meu, trebuie să te mulțumești cu simboluri, pentru că acolo sfârșesc toate — nu numai cuvântul care desemnează, ci absolut totul —, aceasta este chiar caracteristica principală, tot ce se poate îndeobște spune despre el și, în același timp, tot ceea ce nou-venitul află acolo din capul locului și ceea ce, la început, cu bunul său simț sănătos, ca să zicem așa, nici nu poate cuprinde, nici nu vrea să înțeleagă, pentru că rațiunea sa, câtă țărnută pricepere va fi având, îl împiedică, scurt, pentru că-i de necrezut, într-atâta de necrezut că-ți fuge tot sângele din cap, de necrezut în pofida salutului explicit și scurt cu care e întâmpinat când i se deschide: "Aici totul încetează", orice milă, orice îndurare, orice cruțare, până și orice urmă de considerație în fața protestului implorat și în care nu crede nici el, "Nu puteți, vai, nu puteți totuși face așa ceva unui suflet!" Se poate, se face, ba chiar fără să aibă de dat socoteală cuvântului, în beciuri de unde nu răzbate nici un sunet, departe, în adâncuri, sub auzul Domnului, și-anume: în eternitate. Nu, e greu de exprimat asta, e alături, e-n afara vorbirii, n-are nimic a face cu ea, nici un raport, pentru care motiv ea nici nu știe ce timp gramatical să folosească, și încercând să iasă din încurcătură se ajută cu un fel de viitor, *futurum*; pentru că stă scris: "și fi-vor urlete și scrâșniri din dinți". Bun, astea-s câteva silabe, culese dintr-o foarte marginală zonă a limbajului, dar nu-s decât simboluri palide și fără un raport real cu cele ce "fi-vor" acolo unde nu se dă socoteală, după ziduri groase, cufundate în uitare. E-adevărat că acolo, între zidurile fără ecou, va fi gălăgie mare, nemăsurată, mult mai mare decât poate cuprinde urechea; şuierături și uguieli, urlete și gemete, răcnete și horcăieli, țipete și mormăieli, zbierete și milogeli în extazul schingiuirilor, încât nimeni nu-și va mai auzi propriul său cântec pentru că va fi înăbușit în al tuturor, în chiotele dense, groase ale iadului, în trilurile rușinii stoarse din eterna revărsare a celor ce nu-s de crezut și-a celor pentru care n-au a răspunde. Să nu uităm monstruosul geamăt de voluptate, ce se-amestecă și el, pentru că un chin fără sfârșit e, care nu dă suferinței răgaz, n-are sincopă, nici leșin să-i pună hotar, începe să degenereze într-o salvare a rușinii, ceea ce-i îndeamnă pe unii, cu oarecare știință a intuiției, să vorbească chiar despre "o voluptate a infernului". De ea se leagă un element de sarcasm și o ignominie fără de margini, iar amândouă la un loc fac parte din cazne, pentru că această voluptate infernală e cam același lucru cu o batjocorire profund lamentabilă a incomensurabilei suferințe îndurate și-i însoțită de disprețul arătării cu degetul și de râsete nechemate: de unde teoria că osândiții la cazne au parte și de batjocură și de rușine, da, da, teoria că iadul trebuie definit ca o monstruoasă împletire de suferințe și deriziune, literalmente insuportabile, dar care, totuși, trebuie îndurate la infinit. Limba și-o vor mușca în nesfârșită agonie, dar din atât nu vor deveni o colectivitate ci, plini de sarcasm și de dispreț unii față de alții, își vor arunca, între urlete și vaiete, injuriile cele mai murdare, iar cei rafinați și mândri, cărora în toată viața lor nu le-a scăpat de pe buze o vorbă de ocară, vor fi siliți să le folosească pe cele mai odioase. Parte din chinul și din voluptatea rușinii lor tocmai asta va fi, să le nascocască pe cele mai scabroase.

Eu: Dați-mi voie, acesta-i primul cuvânt pe care mi-l spuneți despre categoria de suferințe ce au a le îndura osândiții. Ține-ți seama, vă rog,

că în realitate prelegerea nu s-a referit decât la efectele infernului, iar nu la ceea ce-i așteaptă, obiectiv și efectiv, pe osândiți acolo.

El: Curiozitatea ta e copilărească și indiscretă. Asta în primul rând, dragul meu, dar îmi dau perfect de bine seama ce se ascunde îndărătul curiozității. Încerci să mă des-coși ca să te-nspăimânți singur, să te înspăimânți de infern. Pentru că în tine ghidul de a da îndărăt și a te salva, gândul la așa-numita mântuire a sufletului, la revenirea asupra promisiunii, mocnește, stă la pândă, și năzuiești să-ți trezești o *attritio cordis*¹⁰⁷, să-ți vâri groaza-n inimă la gândul celor ce se petrec acolo, pentru că se poate foarte bine ca tu să fi auzit că prin ea, prin groaza asta, omul poate ajunge la așa-zisa fericire cerească. Îngăduie-mi să-ți spun că asta-i o teologie cu totul și cu totul perimată. Teoria pocăinței e, științific vorbind, depășită. Ce s-a dovedit a fi necesară e *contritio*¹⁰⁸, autentică și reală căință protestantă în fața păcatului, care nu înseamnă numai ispășirea prin teamă, după rânduiala bisericească, ci conversiunea lăuntrică, religioasă — și întreabă-te pe tine însuți dacă ești capabil de așa ceva, mândria ta va avea grijă să-ți răspundă. Cu cât va trece timpul, cu atât te vei simți mai puțin în stare și mai puțin dispus să consimți la *contritio*, cu-atât mai mult cu cât existența extravagantă ce-o vei duce va fi un mare răsfăț, și din el nu găsești așa, cu una cu două, drumul înapoi în mediocritatea salutară. De aceea, fie zis întru liniștirea ta, nici iadul nu-ți va oferi ceva esențialmente nou — nimic cu care să nu fii mai mult sau mai puțin deprins, cu care să ai mândria de a fi deprins. Infernul nu este, în fond, decât o prelungire a existenței extravagante. În două cuvinte: chintesența sau, dacă vrei, hazul lui e că locatarilor nu le e lăsată alegerea decât între frigul infinit și infinita dogoare, în stare să topească și granitul — ei fug neconținut, urlând, dintr-o parte într-alta, pentru ca ajunși la una, cealaltă să li se pară balsam ceresc, dar devine imediat, în cea mai infernală accepție a cuvântului, absolut intolerabilă. Excesivul acesta trebuie să fie ceva pe gustul tău.

Eu: Chiar și e. Aș vrea însă, în prealabil, să vă previn împotriva unui sentiment de prea mare siguranță pe care-l manifestați în ceea ce mă privește. O anume superficialitate a teologiei dumneavoastră v-ar putea induce în eroare. Vă bizuiți pe faptul că orgoliul meu m-ar putea împiedica de la necesara căință întru mântuire, dar nu țineți seama că există și o mândrie a căinței. Căința lui Cain, care avea neclintita convingere că păcatul său îi era prea mare ca să-i poată fi vreodată iertat. *Contritio* lipsită de orice speranță, de orice credință în posibilitatea unei îndurări, a unei iertări, neclintita convingere a păcătosului că a întrecut orice măsură și că nici nesfârșita bunătate nu-i de ajuns să-i facă iertat păcatul — abia aceasta-i adevărata căință, și vă fac atent asupra faptului că se află în imediata vecinătate a mântuirii și că în ochii nesfârșitei bunătăți e una dintre cele mai irezistibile. Trebuie să admiteți că păcătosul banal, de toate zilele, oferă prea puțin interes îndurării. În cazul lui, elanul actului de grație e destul de modest, e mai mult un gest de rutină. Mediocritatea n-are statut teologic. Păcătoșenia, păcătoșenia iremediabilă, până la a-și face omul să dispere definitiv în ce privește mântuirea sa, e, într-adevăr, calea teologică spre mântuire.

El: Șmechere! Și de unde să aibă un de-alde tine simplista nevinovăție, naiva sinceritate a deznădejdiei, care ar fi condiția prealabilă și necesară pentru această cale fără de nădejde spre mântuire? Tu nu pricepi, că a specula cu bună știință farmecul exercitat

¹⁰⁷Spaima inimii (*lat.*).

¹⁰⁸Căință (*lat.*).

asupra bunătății de-un mare păcat împiedică, până în absolut, înfăptuirea actului de grație?

Eu: Și totuși, de abia prin acest *non plus ultra* existența dramatic-teologică poate ajunge la paroxism, adică: la cea mai ticăloasă vinovăție, și prin aceasta la suprema și absolut irezistibilă provocare a nețârmuritei bunătăți.

El: Nu-i rău deloc. Într-adevăr ingenios. Și-acum îți voi spune că tocmai capete de soiul tău alcătuiesc populația iadului. Nu-i chiar atât de lesne să pătrunzi în el; am fi suferit de mult de criză de spațiu, dacă ar fi putut pătrunde acolo niște Stani și Brani oarecari. Dar tu, tip teologic prin excelență, rafinat și spumos, dedat la speculații asupra speculației pentru că ai speculația-n sânge, moștenită de la tatăl tău — ai fi de dat dracului, de n-ai fi dinainte al dracului.

Și pe când spunea vorbele astea, chiar și ceva mai devreme, individul se schimbă iarăși, așa cum fac norii; părea că nici el nu-și dă seama: nu mai ședea pe brațul canapelei din fața mea, ci din nou în colț, un proxenet, un pește cu șapcă, cu ochii înroșiți. Și îmi spune, cu voce lentă, nazală, de actor:

— Îți va fi, desigur, agreabil s-ajungem, în fine la capăt, la concluzie. Ti-am consacrat destul timp și răgaz să discutăm treaba până la sfârșit — și trag nădejde că recunoști asta. De altminteri ești un caz interesant, și-o mărturisesc bucuros. Am fost, din capul locului, cu ochii pe tine, ți-am pândit capul ager, trufaș, excelentul tău *ingenium*, desăvârșita ta *memoriam*. Te-ai pus să-nveți știința divină, după cum ți se năzărise în înfumurarea ta, dar n-a trecut mult și n-ai mai vrut să te intitulezi teolog, ci ai zvârlit Sfânta Scriptură sub laviță și n-ai mai vrut să știi decât de-ale muzicii *figuris, characteribus și incantationibus*, ceea ce ne-a plăcut nespus. Căci în trufia ta râvneai la elementar, și gândeai să ți-l însușești în forma în care îți părea mai nimerită, de-a colo de unde vraja algebrică se cunună cu inteligența și cu socoteala, cu toate că se ridică, totodată, cu multă temeritate, împotriva rațiunii și a cumințeniei. Dar nu știam noi oare, dintotdeauna, că prea ești deștept și rece și pur pentru elementar, și nu știam noi că din pricina asta te necăjești și te plictisești cumplit cu rușinoasa-ți deșteptăciune? Și-atunci, cu sânguință și vrednicie, am potrivit lucrurile în așa fel ca să pici în brațele noastre, adică ale minusculilor, ale Esmeraldei, să-ți capeți acolo iluminarea, acel *aphrodisiacum* al creierului pe care cu-atâta disperare îl cereau și trupul, și sufletul, și spiritul tău. Pe scurt, între noi nu-i nevoie nici de-o răspântie de patru drumuri, ca-n codrul de la Spessart, și nici de cercul fermecat. Noi am încheiat un contract, o afacere — ai iscălit cu sângele tău și ni te-ai făgăduit nouă și te-ai botezat în legea noastră — vizita mea de-acum are drept rost confirmarea, și-atât. Ai căpătat de la noi timp, timp genial, înălțător, douăzeci și patru de ani bătuți pe muchie, *ab dato recessi*¹⁰⁹, pe care ți-i punem drept limită. Odată trecuți, împliniți, ceea ce nu-i de prevăzut, pentru că atâta timp e și el o eternitate — vei fi luat. În schimb, până atunci, îți vom fi în toate supuși și ascultători, și te vei bucura de infern, de te vei lepăda de tot ce-i făptură vie, de toate ostile cerești și de toți oamenii, pentru că așa trebuie.

Eu (înjunghiat de o suflare îngrozitor de rece): Cum? Asta-i ceva nou. Ce-nseamnă clauza asta?

El: Renunțare înseamnă. Ce alt să-nsemne? Crezi că numai pe cuhni sălășluiește gelozia, iar în străfunduri nu? A noastră ești, făptură aleasă și creatoare, cu noi ești legat și cununat. A iubi nu ți-e îngăduit!

¹⁰⁹De când te-ai retras în singurătate (*lat*).

Eu (trebuind într-adevăr să râd): Să nu iubesc?! Sărmâne diavol! Vrei oare să confirmi faima propriei tale prostii și cu mâna ta să-ți atârni zurgălăi, ca unei mâte, de câți să-ți întemeiezi afaceri și convenții pe o noțiune atât de ductilă, atât de înșelătoare ca iubirea? Pusu-și-a diavolu-n gând să prohibe voluptatea? Dacă nu vrea, ar trebui să rabde simpatia, ba chiar și *caritas*¹¹⁰, altminteri se păcălește, cum stă scris la *Scriptură*. Cele ce mi le-am adus pe cap și pentru care susții că-ți sunt făgăduit — unde își au oare izvorul, spune-mi, dacă nu în dragoste, fie ea chiar, cu îngăduința Domnului, otrăvită de tine? Pactul care, după spusa ta, ne leagă are și el a face cu dragostea, zevzecule. Pretinzi că eu am vrut-o și că de dragul operei m-am dus în codru, la răspântie de patru drumuri. Dar se spune, nu-i așa, că opera însăși are de-a face cu dragostea.

El (râzând pe nas): Do, re, mi! N-avea grijă, la mine nu prind șiretlicurile tale psihologice cum n-au prins nici cele teologice! Psihologia — Doamne, Dumnezeule, mai ești încă la psihologie? Păi ăsta-i secolul al nouăsprezecelea, și burghez, și de proastă calitate pe deasupra! Epoca noastră-i sătulă până peste cap, n-o să treacă mult și oamenii or să vadă roșu numai când i se va pomeni numele, iar cel ce-ncurcă viața scoțându-i în cale psihologia se va trezi cu una zdravănă peste scăfârlie. Trăim vremuri, dragul meu, care nu admit să fie șicanate cu psihologie... Astea fie zise în treacăt. Condiția mea a fost limpede și fără ocol, determinată de zelul legitim al infernului. Ți-e interzisă iubirea, pentru că încălzește. Viata ta trebuie să fie rece — de aceea n-ai voie să iubești pe nimeni. Ce-ți închipui oare? Iluminarea îți lasă puterile spirituale absolut intacte, ba chiar ți le stimulează uneori, încât ajung la clarviziuni extatice — și de unde să fie stoarse, la urma urmelor, dacă nu din scumpul tău suflet și din neprețuita-ți viață sentimentală? O detașare generală a vieții tale și a raporturilor tale cu oamenii e în firea lucrurilor — mai mult, e cuibărită în firea ta, noi suntem departe de-a-ți impune ceva nou, minusculii nu fac nimic nou, nu fac din tine altceva, ei accentuează și exagerează ingenios și spiritual tot ceea ce ești tu. Răceala, la tine, nu-i oare un antecedent, precum migrena paternă din care aveau să se nască durerile micuței sirene? Rece te vrem, pentru că dogoarea flăcărilor creației abia-abia s-ajungă să te-ncingă într-o creație. În sânul ei îți vei găsi refugiul pentru răceala vieții tale...

Eu: Și din pârjol, înapoi la gheață. S-ar părea că-i un infern anticipat, ceea ce-mi pregătești încă pe pământ.

El: Este o existentă extravagantă, unică, pe măsura unui spirit mândru. Trufia ta nu va admite, probabil, niciodată s-o schimbe pe una banală. Batem palma? Vei avea parte de-o viață de om cât o eternitate, plină de creații. Când nisipul din clepsidră se va fi scurs, a mea va fi puterea de-a mânui făptura aleasă, creatoare, voi porunci și-orându-i, voi face și voi drege în felul meu și după gustul meu — cu orișice, trup sau suflet, carne, sau sânge, sau avere, în vecii vecilor...

Iar mă năpădi oribila greață, care mă apucase și mai devreme, și mă zgâlțâi, o dată cu valul de frig devenit glacial, ce iradia dinspre proxenetul cu pantaloni strânși pe capse. Îmi pierdui firea din cauza unui *dégoût*¹¹¹ teribil, ca un leșin. Și-atunci auzii glasul lui Schildknäpp, care ședea tihnit în colțul canapelei și-mi spunea:

— Firește că n-ai pierdut mare lucru. *Giornali*¹¹², două piese de

¹¹⁰Dragostea (în sens creștin) (*lat*).

¹¹¹Dezgust (*fr.*).

¹¹²Ziare (*it*).

biliard, câte-un pahar de marsala și, cum burtă-verde ai noștri n-aveau treabă, au trecut *il governo* prin ciur și prin dârmon.

Ședeam îmbrăcat tot în hainele mele de vară, lângă lampă, iar pe genunchi, cartea creștinului! În indignarea mea se vede treaba că-l izgonisem pe proxenet și îmi dusesem hainele îndărăt în camera de alături, înainte de întoarcerea prietenului meu. Altă explicație nu poate fi.

XXVI

E o consolare să-mi pot spune că nu mie mi-ar putea pută cititorul lungimea extraordinară a capitolului precedent, care depășește considerabil chiar și îngrijorătorul număr de pagini al celui despre conferințele lui Kretzschmar. Abuzul n-are legătură cu răspunderea mea de autor și n-ar trebui să mă preocupe. Nici un considerent are să" aibă în vedere menajarea capacității de recepție a publicului — susceptibilă de oboseală, desigur — nu m-ar fi putut determina să supun manuscrisul lui Adrian unei redactări facile, să divizez adică "dialogul" (să se remarce ghilimelele de protest în care încadrez cuvântul, fără ca de altfel să-mi ascund că ele nu-i pot înlătura decât în parte oroarea) — această convorbire, zic, să o diluez în paragrafe numerotate. Aveam datoria să redau cu îndurerată pietate un lucru dat, să-t transpun de pe hârtia de note a lui Adrian în manuscrisul meu, și am făcut asta nu numai cuvânt cu cuvânt ci, pot spune: literă cu literă — lăsând uneori condeiul din mână, întrerupându-mă ca să prind puteri, să mă plimb prin odaie împovărat de gânduri sau, cu mâinile împreunate pe frunte, să mă arunc pe divan, așa că într-adevăr, oricât ar suna de bizar, un capitol pe care nu trebuia decât să-l copiez, n-a putut fi scris de mâna mea uneori tremurătoare mai repede decât atâtea altele elaborate de mine.

O transcriere la care participi cu sentimente și gânduri este o realitate (cel puțin pentru mine; dar și monseniorul Hinterpfortner este de aceeași părere), o ocupație tot atât de intensă, tot atât de îndelungată, ca și așternerea pe hârtie a propriilor tale gânduri, și tot așa cum la unele pasaje cititorul ar fi putut subestima numărul de zile și de săptămâni consacrate istorisirii vieții răposatului meu prieten, la fel și de astă dată el mă poate socoti încă departe în urma momentului în care scriu aceste rânduri. Chiar dacă pedanteria mea l-ar face să surâdă, consider util să-i arăt că s-a scurs aproape un an de zile de când am început aceste însemnări și că, o dată cu sfârșitul ultimului capitol, am intrat în aprilie 1944.

Firește, înțeleg prin aceasta data la care îmi desfășor activitatea — nu aceea până la care am ajuns cu povestirea mea, adică toamna lui 1912, douăzeci de luni înainte de izbucnirea războiului trecut, când Adrian se întorsese cu Rüdiger Schildknäpp de la Palestrina la München și se instalase singur, într-o pensiune pentru străini din cartierul Schwabing ("Pensiunea Gisella"). Nu știu de ce sunt atât de obsedat de această dublă cronologie și de ce mă simt tentat să atrag atenția asupra ei: cea personală și cea obiectivă, timpul în care evoluează naratorul și cel în care se petrece narațiunea. E și asta o stranie întretăiere a două epoci în desfășurarea lor, sortite de altminteri să se întâlnească într-o bună zi cu o a treia: anume cu aceea considerată de cititor propice să primească relatarea mea, așa că el va avea a face cu o triplă cronologie: a sa proprie, aceea a cronicarului și cea istorică.

Nu vreau să mă pierd în speculații care, chiar și în ochii mei, poartă

pecetea inutilității, ci vreau numai să adaug că termenul "istoric" se potrivește cu o mult mai sumbră vehemență timpului în care scriu decât celui despre care scriu. În zilele din urmă au avut loc lupte crâncene pentru Odesa, o bătălie sângeroasă, cu mari pierderi, terminată cu căderea în mâinile rușilor a faimosului oraș de pe malul Mării Negre, firește însă, fără ca inamicul să fi putut stânjeni operațiile noastre de desprindere. Cu siguranță că el n-o să reușească nici la Sevastopol, alt zălog pe care dușmanul, vădit superior numericeste acum, ar părea că vrea să ni-l smulgă, filtre timp, spaima stârnită de atacurile aeriene aproape zilnice asupra fortăreței Europa, complet împresurată, întrece orice măsură. Mulți dintre acești monștri aducători de distrugeri din ce în ce mai mari cad jertfă eroicei noastre apărări, dar la ce bun? Ei întunecă literalmente cu miile cerul continentului cu-atâta îndrăzneală unificat, și orașele noastre se prăbușesc în ruine unul după altul. Leipzigul, care joacă un rol atât de important în dezvoltarea launtrică a lui Leverkühn, în tragedia vieții lui, a fost lovit, recent, cu toată puterea: renumitul său cartier editorial este — așa mi se spune — un morman de dărâmături și un incomensurabil patrimoniu literar și utilitar a căzut pradă distrugerii — pierdere dintre cele mai grele nu numai pentru noi germanii, ci în general pentru toată lumea iubitoare de cultură care însă, orbită sau cu bună știință — nu îndrăznesc să mă pronunț — pare să le accepte ca pe un rău necesar.

Da, teamă mi-e că ne va duce la pieire faptul că o funestă inspirație politică ne-a pus în conflict cu puterea cu cea mai mare populație, animată totodată de un spirit revoluționar și dispunând în același timp de cea mai formidabilă capacitate de producție, — și s-ar părea chiar că această mașină de producție americană nu are nevoie nici măcar să lucreze la turație maximă ca să ne poată copleși sub o masă zdrobitoare de material de război. Că democrațiile moleșite sunt în stare, totuși, să facă uz de aceste mijloace înspăimântătoare, este o constatare ce ne uluiește, provoacă un fenomen de dezmeticire care, zi de zi, ne știrbește câte puțin din convingerea eronată că războiul este o prerogativă germană și că în arta forței ceilalți ar trebui să se dovedească niște diletanți, niște ageamii. Am început (nici monseniorul Hinterpfortner, nici eu nu mai constituim excepții sub acest raport), să ne așteptăm la absolut orice din partea tehnicii de război anglo-saxone și tensiunea invaziei crește: atacul citadelei noastre europene, din toate părțile, cu material superior în toate privințele, cu milioane de soldați — sau, în loc de citadelă, să spun mai bine: în închisoarea noastră, să spun: azilul nostru de alienați? — este așteptat, și numai cele mai impresionante descrieri ale măsurilor luate împotriva debarcării inamice, ce par într-adevăr să fie formidabile — măsuri destinate să ne pună la adăpost, pe noi și continentul nostru, de pierderea actualilor noștri conducători —, numai aceste descrieri mai pot oferi o contrapondere psihică groazei generale în fața celor ce ne așteaptă.

Desigur, timpul când scriu se afla sub imperiul unui avânt istoric de altă valoare decât cel despre care scriu, timpul lui Adrian, ce l-a purtat numai până în pragul incredibilei noastre epoci, și am sentimentul c-ar trebui să i se strige, c-ar trebui să li se strige tuturor celor ce nu mai sunt alături de noi, și n-au fost niciodată alături de noi, când toate astea au început, un "Bine de voi!", să li se strige din toată inima "Odihniți-vă în pace!". E o mare mângâiere pentru mine că Adrian a fost cruțat de a trăi în zilele noastre și faptul că sunt conștient, că pot fi conștient de lucrul acesta mă face să îndur bucuros grozăviile timpului în care eu continui să dăinuiesc. Mă simt ca și cum aș trăi și lupta pentru el, în locul lui, ca și cum eu aș purta povara de care umerii lui au fost cruțați,

Într-un cuvânt, ca și cum i-aș face un serviciu prietenesc scutindu-l de a trăi; și această idee, oricât de fantasmagorică și de stupidă ar fi ea, îmi face bine, îmi măgulește dorința dintotdeauna, de a-i fi util, de a-l ajuta, de a-l ocroti — această nevoie, atât de modest împlinită, în cursul vieții lui.

Pentru mine rămâne demn de remarcat faptul că Adrian n-a locuit în pensiunea din cartierul Schwabing decât puține zile și că n-a făcut nici o încercare de a-și găsi în oraș o locuință convenabilă, permanentă. Schildknäpp scrisese încă din Italia fostei sale gazde din Amalienstrasse și obținuse din nou vechea lui locuință. Adrian nici gând n-avea să se întoarcă la doamna senator Rodde, și nici să rămână în München. Hotărârile lui păreau să fi fost îndelung chibzuite, în tăcere — și anume până într-atâta, încât nici n-a mai făcut măcar o călătorie preliminară la Pfeiffering, lângă Waldshut, să reia legăturile și să se învoiască, ci s-a mulțumit cu o simplă convorbire telefonică, și încă una destul de scurtă. A chemat de la "Pensiunea Gisella", casa Schweigestill, și i-a răspuns chiar Frau Else; s-a prezentat ca unul dintre cei doi bicicliști cărora ea le îngăduise odată să viziteze casa și gospodăria și întrebă dacă și cu ce preț ar fi dispusă să-i închirieze un dormitor la catul de sus și ca odaie de lucru camera starețului de la catul de jos! Doamna Schweigestill spuse că va fixa mai târziu prețul, incluzând și masa și serviciul, preț ce se dovedi a fi foarte convenabil; întâi vru să afle despre care dintre cei doi vizitatori de pe vremuri era vorba, de scriitor sau de muzician și după ce i se răspunse că e muzicianul, încercă, vizibil, să-și rememoreze impresiile de-atunci, făcu unele obiecțiuni interlocutorului, dar numai în propriul său interes, din punctul lui de vedere — de altfel și asta numai de formă, pentru că, spunea Frau Else, el trebuie să știe mai bine ce-i convine și ce nu. Ei, familia Schweigestill, mai spunea femeia, nu închiriau în mod curent, de dragul câștigului, ci primeau ocazional, ca să zică așa, de la caz la caz, câte un oaspete, cu pensiune; asta ar fi putut domnii să înțeleagă încă de atunci, din ce le povestise ea, și dacă interlocutorul intra în categoria acestora, rămânea în seama lui să hotărască. La ei va fi destul de liniștit și de monoton, de altfel și destul de primitiv în ce privește confortul: baie nu aveau, nici W.C., în locul lor exista ceva cam rustic, undeva în curte, și chiar se minuna că un domn care, dacă a înțeles bine, n-are nici treizeci de ani și se ocupă cu artele, voia să se instaleze la țară, atât de departe de localurile de cultură. Poate că a se "minuna" n-ar fi cuvântul potrivit, nu intra în felul ei de a fi, și nici în al bărbatului ei, să se minuneze, și dacă tocmai asta e ceea ce caută interlocutorul, pentru că, într-adevăr, cei mai mulți prea se minunează de toate celea, atunci poate foarte bine să vină. Interlocutorul ar trebui să chibzuiască, mai ales că Max, bărbatul ei, și chiar și dânsa, țineau ca raporturile de felul acestora să nu fie izvorâte dintr-un simplu capriciu, la care să renunțe după scurtă vreme, ci să fie gândite pentru o anumită bucată de vreme, nu-i așa, nu-i drept? și așa mai departe.

Venea să rămână, răspunsese Adrian, și de gândit, se gândise mult. Examinase, în sinea lui, viața pe care avea s-o ducă, o socotea potrivită, îi plăcea. Cu prețul, o sută douăzeci de mărci pe lună, era de acord. Alegerea dormitorului, sus, o lăsa în seama ei, și se bucura de pe acum de odaia starețului. Peste trei zile avea să se instaleze.

Și așa s-a și întâmplat. Adrian a folosit scurta sa ședere în oraș ca să se înțeleagă cu un copist, ce-i fusese recomandat (cred că de Kretzschmar îi fusese recomandat) primul fagotist al orchestrei Zapfenstosser, îl chema Griepenkerl, și mai scotea câțiva bani cu această ocupație accesorie — și-i lăsa o parte din partitura la *Love's*

Labour's Lost. La Palestrina, Leverkühn nu terminase complet opera, mai avea de orchestrat la ultimele două acte, nici uvertura în formă de sonată nu era chiar pusă la punct, pentru că intenția sa inițială fusese mult alterată de introducerea unei teme secundare, foarte frapantă, cu totul străină operei în sine, jucând un rol atât de spiritual în repriza din allegro-ul final, în afară de asta, pierduse mult timp și osteneală cu transcrierea indicațiilor de interpretare și de tempo, pe care omisese pe pasaje întregi să le noteze în timpul compunerii. De altfel, pentru mine era clar că nu întâmplător sfârșitul șederii lui în Italia nu coincidea cu terminarea operei. Chiar dacă ar fi urmărit în mod conștient să realizeze această coincidență, ea nu s-ar fi produs dintr-o intenție tănuită. Era prea mult omul lui *semper idem*¹¹³ și al impunerii sale în pofida circumstanțelor, pentru a considera de dorit ca o schimbare de decor în viața sa să se producă simultan cu sfârșitul activității sale de până atunci. Era mai bine, de dragul continuității lăuntrice — chiar el spunea — să aducă în noua situație o rămășiță din vechea preocupare și să încerce să conceapă ceva nou numai după ce decorul cel nou va fi devenit rutină.

Cu bagajul său, niciodată prea greu, incluzând și o servietă în care pusese partitura, și cu o cadă de cauciuc ce-i servise drept baie și în Italia, se urcă în gara Starnberg într-unui din personalele care opresc nu numai la Waldshut ci și, zece minute mai târziu, chiar la Pfeiffering, ținta călătoriei sale, după ce expediase prin coletărie două lăzi cu cărți și obiecte diverse. Era sfârșit de octombrie, vremea încă uscată, dar rece și tristă. Frunzele cădeau. Fiul familiei, Gedeon, cel cu introducerea noii mașini de împrăștiat gunoiul de grajd, un tânăr fermier destul de puțin amabil, scump la vorbă, însă vădit sigur în privința treburilor sale, îl aștepta pe oaspete în fața micii gări, pe capra unui *char à bancs*¹¹⁴ înalt și cu arcurile tari, și pe când hamalul încărcă valiza, mângâie cu vârful biciului spinarea cailor, doi murgi musculoși. Pe drum au schimbat doar câteva cuvinte. Adrian revăzuse încă din tren dealul Rohmbuhel cu cununa sa de copaci și oglinda cenușie a iazului; acum ochii lui le contempla din apropiere. Curând apăru și casa Schweigestill, cu barocul ei mănăstiresc; în careul deschis al ogrăzii vehiculul descrise o curbă ocolind bătrânul ulm din mijlocul curții cu frunzele căzute acoperind în bună parte banca dimprejur.

Frau Schweigestill cu Clementine, fiica ei, o fată de țară cu ochi căprui, în sobru port țărănesc stăteau în fata porții împodobite cu armoariile bisericești. Cuvintele de bun venit se pierdură în lătratul câinelui din lanț, care de enervare intră cu labele în strachina dinaintea-i, smulgându-și aproape din loc cotețul acoperit cu paie. În zadar încercară să-l domolească și mama, și fiica, și fata de la grajd, Waltpurgis, venită să ajute la descărcatul bagajului, cu un: "Hai, Kaschperl, stai locului!" strigat într-o veche expresie dialectală medievală, păstrată peste timpuri, însemnând și "cuminte" și "nemișcat". Câinele continua să se agite ca un turbat și Adrian, care o vreme privise totul zâmbind, de departe, se apropie de el. Fără să ridice vocea, rosti "Suso, Suso!", cu o anume intonație uimită, de reproș, și iată minunea: sub influența doar a acestor silabe murmurate, calmante, animalul se potoli aproape fără tranziție și tolera ca magicianul să întindă mâna și să-l mângâie blând pe capul lui plin de cicatricele mușcăturilor, în timp ce-și ridica spre el ochii galbeni plini de gravitate.

— Aveți curaj, n-am ce zice! Tot respectul! făcu Frau Else, pe când

¹¹³Mereu același (*lat*).

¹¹⁴Căruță cu bănci (*fr.*).

Adrian se întorcea spre ușa. Multora le e frică de dobitoc, și când îl apucă, cum a fost adineaori, nici că le-o poți lua oamenilor în nume de rău. Învățătorul ăl tânăr din sat, pe care l-am avut mai înainte la copii — maică, ce fricos! — zicea de câte ori venea: "Clinele ăsta, doamnă Schweigestill, a băgat groaza-n mine!"

— Da, da, râse Adrian dând din cap, și intrară în casă, în mirosul de tutun, urcară la catul de sus și gazda îi conduse pe coridorul văruit, mirosind a închis, în dormitorul hărăzit lui, cu dulapul bălțat și cu așternutul stivuit înalt pe pat.

Îi aduseseră și ceva în plus, un fotoliu verde, și la picioarele lui, pe dușumeaua de brad, îi așezaseră un covoraș făcut din petice. Gedeon și Waltpurgis urcară bagajele în odaie.

Apoi, coborând, începură să vorbească despre felul cum va fi servit chiriașul și despre modul cum își va organiza viața, și o dată ajunși în odaia starețului, cu pronunțatul ei caracter patriarhal, odaie de mult luată în stăpânire în forul său interior de Adrian, continuară discuția, ajungând să stabilească următoarele: dimineața o cofă cu apă caldă și o cafea tare în dormitor, orele de masă — Adrian n-avea să ia masa cu familia, nici nu se așteptaseră la asta, ar fi fost prea devreme pentru el; el va mânca la unu jumătate și la opt, mai bine în odaia mare din față (sala țărănească, cu Victoria de la Samothrake și cu pianul pătrat), fu de părere Frau Schweigestill, și de altminteri încăperea îi stătea și așa la dispoziție, oricând ar avea nevoie. Și îi promise mâncăruri ușoare, lapte, ouă, pâine prăjită, supă de legume, un biftec bun în sânge cu spanac la prânz și pe deasupra o omletă nu prea mare cu marmeladă de mere, într-un cuvânt, lucruri hrănitoare și totodată potrivite pentru un stomac delicat ca al lui.

— Stomacu', domnule dragă, de cele mai multe ori nici nu-i stomacu', e capu' belaliu și prea obosit, și are tare mare putere asupra stomacului, chiar dacă ăsta n-are nici un cusur, cum se-ntâmplă cu răul de mare sau cu migrena...

Aha, domnu suferă câteodată de migrenă? Chiar rău? Bănuise ea. Se gândise la asta când îl văzuse, sus în dormitor, cercetând atent obloanele, cum se închid și cum s-ar putea face întuneric în odaie; pentru că întunericul, statul în întuneric, noaptea, bezna, nici un fel de lumină care să supere ochii, asta-i tocmai ce trebuie, cât ținea mizeria de migrenă, și un ceai tare, acru, cu multă lămâie. Frau Schweigestill știa și ea ce-i aia migrenă: adică ea personal nu, dar Max al ei suferise periodic în tinerețe; cu anii, răul dispăruse. Nici nu vru s-audă de scuzele locatarului, pentru infirmitățile sale și pentru faptul că introdusese, o dată cu persoana sa, ca să zic așa prin contrabandă, un bolnav periodic în casă; doar adăugă: "Vai, dar se poate?!" Firește, se gândise din capul locului la ceva de felul ăsta: dacă un om ca el vine, de-acolo de unde se pritocește cultura, și se stabilește la Pfeiffering, e cât se poate de limpede că are motivele lui, și cu siguranță că-i vorba de un caz în care e vorba de înțelegere, nu-i așa, domnu Leverkühn? Dar, dacă n-o să găsească cultură aici, înțelegere cu siguranță că va găsi. Și câte toate nu mai îndrugă femeia asta cumsecade.

Umblând dintr-un loc într-altul, între ea și Adrian s-au făcut atunci aranjamentele care — poate fără ca nici unul dintre ei să se fi așteptat la una ca asta — aveau să-i rânduiască viața exterioară timp de nouăsprezece ani. A fost chemat un tâmplar din sat să măsoare, în odaia starețului, locul de lângă ușa și să facă niște rafturi acolo, pentru cărțile oaspetelui, care să nu fie însă mai înalte decât vechea căptușeală de lemn care mergea până la tapetul de piele; de asemenea, la candelabru din tavan, în care mai erau înfipite mucerile

luminărilor de ceară, a fost introdusă lumina electrică — asta s-a făcut de îndată. Cu timpul s-au mai adus și alte modificări în odaia destinată să vadă geneza atâtor capodopere, azi încă, mai mult sau mai puțin, ferite de cunoașterea și de admirația publicului. Un covor aproape cât toată încăperea — atât de necesar iarna — acoperi curând pardoseala uzată; și, pe lângă jilțul Savonarola de la masa de lucru, și în afară de banca din colț, unicele obiecte pe care te-ai fi putut așeza, apărură! câteva zile mai târziu, un fotoliu mare și adânc, pentru citit și odihnă, îmbrăcat în mătase cenușie, de la Bernheimer din München, fără nici o pretenție de stil, dar Adrian nu se sinchisea de asta, o piesă onorabilă care, împreună cu taburetul ce-i slujea să-și țină picioarele întinse, merita mai curând numele de *chaise-longue* decât obișnuitul divan, fiindu-i de mare folos posesorului timp de aproape douăzeci de ani.

Pomenesc despre aceste achiziții (covorul, fotoliul) făcute la Palatul Mobilierului din Maximiliansplatz, în parte cu scopul de a stabili că legăturile cu orașul erau înlesnite de numeroase trenuri, cele mai multe accelerate, parcurgând distanța în mai puțin de o oră, și că, spre deosebire de ce ar fi putut lăsa să se înțeleagă spusele doamnei Schweigestill, prin stabilirea la Pfeiffering, Adrian nu se înmormântase cu totul în solitudine și nici nu rupsesse contactul cu "viața culturală". Chiar și când se ducea, în vreo seară, la un concert al Academiei sau al orchestrei Zapfenstosser, sau la o reprezentație de operă, la vreo recepție — se întâmpla și așa ceva — găsea un tren de întoarcere la ora unsprezece. Firește, atunci nu mai putea conta pe căruța gazdelor ca să-l ia de la gară; în asemenea cazuri recurgea la un aranjament cu o firmă de la Waldshut unde se puteau închiria trăsuri, și de altfel, în nopți de iarnă senine îi plăcea să străbată drumul pe jos, de-a lungul iazului, până la ferma adormită, acolo având grijă să-i dea de departe un semnal lui Kaschperl sau Suso (la o asemenea oră câinele nu mai era în lanț), ca să nu înceapă a lătra. Făcea asta cu un fluier de metal, pe care îl putea regla cu un șurub, și tonurile lui superioare aveau vibrații atât de rapide încât urechea omenească nu le putea percepe, nici chiar de aproape. Dimpotrivă, timpanul câinelui, întocmit cu totul altfel, îl prindea cu acuitate și de la o distanță uimitor de mare, și Kaschperl tăcea chitic îndată ce semnalul secret, neuzit de nimeni altul, ajungea prin noapte până la el.

Și curiozitatea, dar și puterea de atracție exercitată asupra multora de personalitatea rece și rezervată a prietenului meu, de timiditatea lui orgolioasă, au făcut ca nu după multă vreme să înceapă a fi vizitat în refugiul său când de unul, când de altul dintre cunoscuții săi din oraș. I-am lăsat lui Schildknäpp întâietatea, la care avea și dreptul: firește că a fost primul sosit să vadă cum o ducea Adrian în cuibul descoperit împreună, iar mai târziu, mai ales vara, venea adesea să stea la sfârșit de săptămână cu el la Pfeiffering. O dată au picat Zink și Spengler, cu bicicletele; Adrian, ducându-se la oraș pentru cumpărături, trecuse și pe la Rodde, în Rambergstrasse, așa că cei doi pictori aflaseră de la fete că se întorsese și unde se stabilise. După toate probabilitățile, inițiativa vizitei la Pfeiffering o avusese Spengler, pentru că Zink, mai dotat ca pictor și mai dinamic decât celălalt, era, sub aspect uman, mai puțin rafinat, n-avea nici un fel de afinitate cu firea lui Adrian, și cu siguranță că îl însoțise pe prietenul său numai în calitatea sa de inseparabil — un lingușitor cum sunt de felul lor austrieccii, cu "sărut-mâna" și cu acel fățarnic-admirativ "Doamne Isuse Cristoase!" și altele de soiul ăsta, la tot ce i se arăta, dar în fond, ostil. Maimuțările lui, efectele comice scoase pe seama nasului prea lung, a ochilor prea apropiați, a hipnotizării ridicole a femeilor, nu prindeau deloc la Adrian, oricât de

receptiv era el la comic, și oricât de fericit era să râdă. Dar sentimentul comicului nu suportă vanitatea; și-apoi, acest Hink faunesc avea un fel plicticos de a căuta, în fiecare cuvânt rostit, un subînțeles obscen de care să se poată agăța — manie, care, se vedea foarte bine, nu-l încânta câtuși de puțin pe Adrian.

La fiecare incident de felul acesta, Spengler făcea ochii mici și gropițe în obraji, râzând cu râsul lui căpresc, lin toată inima. Pornografia îl amuza în sens literar; lupă opinia lui, sexul și spiritul erau strâns legate între ele — ceea ce în sine nu-i deloc greșit. Cultura lui (noi știm prea bine), simțul său pentru rafinament, spirit, critică își aveau originea în raporturile lui accidentale și nefericite cu sfera sexuală, în carența sa trupească, un adevărat ghinion, dar temperamentul lui, lipsa lui de pasiune în această privință făceau ca lucrurile acestea să nu aibă mare importanță. Zâmbind, comenta după moda sporii aceleia de cultură estetizantă care astăzi ni se pare atât de profund depășită evenimente artistice, ultimele apariții literare, ultimele apariții de ediții bibliofile, colporta bârfelile citadine ale Münchenului și insista amuzant asupra poveștii cu marele duce de Weimar și dramaturgul Richard Voss, care, călătorind împreună prin munții Abruzzi, fuseseră atacați de niște bandiți veritabili — ceea ce cu siguranță că trebuie să fi fost regizat de către Voss. Lui Adrian îi spunea amabilități inteligente despre cântecele pe versuri de Brentano, pe care le cumpăraseră și le studiase la pian. Emise, cu acest prilej, opinia că studiul acestor cântece constituie o categorică și aproape primejdioasă blazare: pentru că nu-i va fi deloc ușor cuiva, după aceea, să mai îndrăgească alte lucrări din aceeași categorie. Și continuă să spună multe alte lucruri judicioase despre blazare — privitoare în primul rând la artistul exigent căruia ea îi poate deveni nefastă. Pentru că, o dată cu fiecare operă realizată, viața lui devine mai grea și în cele din urmă ajunge insuportabilă, pentru că această blazare de propria sa operă, prin excepționalul creației și prin toate celelalte, corupe gustul, duce, trebuie să ducă în cele din urmă la descompunere, la irealizabil, la imposibilitatea înfăptuirii. Pentru artistul cu însușiri superioare problema ce se pune este de a se menține în domeniul realizabilului, oricât s-ar accentua blazarea, oricât ar simți că-l năpădește dezgustul.

Că Spengler era capabil de asemenea subtilități — se datora numai carenței sale specifice, fapt indicat și de clipitul și behăitul său. — După ei au venit într-o zi la ceai Jeannette Scheurl cu Rudi Schwerdtfeger, să vadă cum s-a instalat Adrian.

Jeannette și Schwerdtfeger făceau câteodată muzică împreună, fie în fața musafirilor bătrânei Madame Scheurl, fie numai ei doi și cu un asemenea prilej puseseră la cale și călătoria la Pfeiffering, urmând ca Rudi să anunțe telefonic vizita. Dacă și inițiativa fusese a lui sau pornise de la Jeannette nu s-a putut stabili. Au avut chiar o discuție, în prezența lui Adrian, fiecare încercând să-și atribuie meritul atenției la adresa lui. Vioiciunea impulsivă și amuzantă a Jeannettei pleda în favoarea ei: dar ideea se potrivea foarte bine și cu uluitoarea familiaritate a lui Schwerdtfeger. El, Rudi, era de părere că, în urmă cu doi ani, se tutuise cu Adrian, în realitate însă faptul avusese un caracter cu totul incidental, se petrecuse în timpul carnavalului, și chiar și atunci numai unilateral: din partea lui Schwerdtfeger. Acum el relua tutuirea, plin de încredere, și nu renunță — de altminteri fără nici un fel de susceptibilitate — decât după ce Adrian se sustrasese la două, trei tentative succesive. Și păru să nu-l deranjeze câtuși de puțin faptul că Jeannette Scheurl făcu haz fără nici o reticență de această înfrângere a afabilității sale. Nici o umbră de jenă nu trecu peste albastrul ochilor

săi, capabili să se cufunde cu atâta naivă insistență, să scormonească în ochii oricui era în stare să spună un lucru inteligent, erudit, rafinat. Și astăzi încă îmi întorc adesea gândul la Schwerdtfeger și mă întreb cât înțelegea el din solitudinea lui Adrian și deci din nevoile iscate de ea, din ispitele unei asemenea singurătăți și dacă nu încerca să-și valorifice talentele sale de cuceritor sau, ca să mă exprim mai pe șleau, dacă nu încerca să-l capteze. Indiscutabil că Schwerdtfeger era făcut să capteze, să cucerească, dar m-aș teme că-l nedreptățesc dacă l-aș socoti numai ca atare. Era, în fond, un băiat de treabă, un artist, și n-aș vrea să consider faptul că mai târziu Adrian și cu Rudi aii ajuns într-adevăr să se tutuiască și să-și spună pe numele de botez, ca un meschin succes al pasiunii lui Schwerdtfeger de a plăcea, ci aș prefera să-l atribui unei reale și oneste cunoașteri a valorii omului neasemuit, să cred că-i era sincer devotat lui Leverkühn și că acest sentiment l-a ajutat să extragă din el uluitoarea, deconcertanta lui siguranță cu care, în cele din urmă, a învins răceala și melancolia — victorie fatală, de altminteri. — Dar, după vechea și incurabila mea deprindere, iar anticipez.

Fără să-și fi scos pălăria aceea mare de pe ale cărei boruri o voaletă fină cădea până pe vârful nasului, Jeannette Scheurl cântă Mozart la pianul din salonul țărănesc al familiei Schweigestill, iar Rudi Schwerdtfeger o acompanie fluierând, cu o dexteritate atât de amuzantă încât devenea aproape comică: mai târziu l-am auzit făcând același lucru la Rodde și la Schlaginhaufen, și chiar el mi-a povestit cum, copil fiind, încă înainte de a fi învățat să cânte la vioară, începuse să deprindă meșteșugul ăsta și reproducea fără greșală orice muzică ascultată, oriunde ar fi fost, iar cu timpul se perfecționase. Era extraordinar — putea să execute la perfecție un număr de cabaret, impresionând mai mult decât atunci când cânta la vioară, lucru pentru care avea totuși aptitudini organice absolut remarcabile. Cantilena era deosebit de agreabilă, ținea mai mult de vioară decât de flaut, frazarea magistrală, și notele mici se succedau, fie staccato, fie legate, niciodată, sau aproape niciodată false, cu o încântătoare precizie. Într-un cuvânt, era excelent, și împletirea acelei trăsături ștregărești care, n-ai ce-i face, e a meșteșugului, cu seriozitatea artistică stârnea o ilaritate neobișnuită. Fără să vrei aplaudai și râdeai, și chiar și Schwerdtfeger râdea ca un copil, săltându-și umărul sub haină și schițând, din colțul buzelor, o mică grimasă.

Va să zică, aceștia au fost primii musafiri ai lui Adrian la Pfeiffering. Și c urând după aceea am început să viu și eu, duminicile, și ne plimbam pe lângă iaz, sau sus, pe Rohmbuhel. Numai în iarna de după întoarcerea lui din Italia am trăit mai departe de el; în 1913, pe la Paști, obținusem numirea mea la liceul din Freising, lucru la care a contribuit și confesiunea catolică a familiei mele. Am părăsit Kaisersaschem și m-am instalat, cu nevastă și copil, pe malul Isarului, în această respectabilă localitate, multiseculară reședință episcopală unde, având legături destul de lesnicioase cu capitala și deci și cu prietenul meu, mi-am petrecut — cu excepția câtorva luni de război — toată viața, și am asistat, cu o afecțiune chinuită, la zguduitoarea tragedie a vieții sale.

XXVII

Fagotistul Griepenkerl făcuse treabă foarte bună cu copiatul partiturii fa *Love's Labour's Lost*. Aproape primul lucru aflat de la Adrian când ne-am revăzut a fost știrea despre copia aproape impecabilă,

zicea el și, era tare bucuros. Îmi arată chiar o scrisoare primită pe când omul era la mijlocul muncii sale epuizante și în care își exprima, inteligent, un fel de entuziasm îngrijorat pentru obiectul trudei sale. Nici nu-i putea spune, îl informa Griepenkerl pe autor, cât de mult îl pasionase opera aceasta, prin temeritatea și noutatea ideilor ei. Nu putea admira îndeajuns subtilitatea rafinată a facturii, suplețea ritmului, tehnica instrumentării, prin care țesătura adesea complicată a vocilor rămânea totdeauna perfect clară, și în special fantezia componistică manifestată în multiple variațiuni la fiecare din teme: de pildă felul cum utiliza muzica frumoasă, și în același timp aproape comică, legată de figura Rosalindei, sau exprimând, poate, mai degrabă disperatul sentiment ce i-l purta Biron, în elementul central al *bourri*-ul tripartit din actul final, această spirituală înnoire a vechii forme de dans francez, despre care se putea spune că este în cel mai înalt grad ingenioasă și suplă. Și adăugă: Acest *bourri* caracterizează perfect elementul arhaic, perimat al constrângerilor sociale, contrastând fermecător, dar și provocator cu "modernul", cu părțile libere și arhilibere, rebele ale operei, disprețuind până și raporturile, legătura tonală a părților defăimate ale lucrării, și, ajuns aici, adăuga că trebuie să-și mărturisească teama ca nu cumva aceste zone ale partiturii, cu tot insolitul, cu toată fronda și erezia lor, să nu fie aproape mai accesibile audiției decât cele ortodoxe și severe. Acestea din urmă alunecau adesea într-o speculație pe note, rigidă, mai mult cogitativă decât artistică, un mozaic de tonuri aproape fără eficacitate muzicală, ce-ar putea părea destinat mai curând lecturii decât audiției — și așa mai departe.

Am râs amândoi.

— Când aud vorbindu-se de audiție! făcu Adrian. După mine e absolut suficient să auzi ceva o dată, și-anume, când o concepe compozitorul.

După o vreme adăugă:

— Ca și cum oamenii ar auzi ceea ce a auzit el atunci. Să compui înseamnă să dai să-ți execute orchestra Zapfenstosser un cor îngeresc. De altminteri consider corurile îngerești o speculație dusă la extrem.

În ce mă privea, nu-i dădeam dreptate lui Griepenkerl când făcea o atât de categorică distincție între elementele "arhaice" și cele "moderne" ale operei! Acestea se îmbină, se întrepătrund, spuneam eu, și Adrian nu contestă, dar se arată prea puțin înclinat să explice opera terminată; păru mai curând să vrea să scape de ea, să o ignore ca fiind total lipsită de interes. Lăsă în seama mea să văd dacă e de făcut ceva cu ea și ce anume, unde să o trimită, cui să o prezinte. Ținea mult însă ca partitura să ajungă a fi citită de Wendell Kretzschmar. I-o trimise la Lübeck, unde bâlbâitul mai profesa încă, și un an mai târziu — războiul izbucnise — el reprezenta opera într-o versiune germană — la care mi-am avut și eu contribuția — cu rezultatul că în timpul spectacolului două treimi din public a părăsit sala, întocmai cum se spune că se întâmplase la München, cu șase ani înainte, la premiera lui Debussy, cu *Pelleas și Melisande*. Numai două reprezentații s-au mai dat, și pentru moment lucrarea n-avea să treacă hotarul orașului hanseatic de pe Trave. Critica locală s-a raliat aproape în unanimitate la verdictul auditoriului profan și zeflemisi "muzica decimantă" promovată de domnul Kretzschmar. Numai în "Lübischer Borsen Kurier", un bătrân profesor de muzică, pe nume Jimmerthal, desigur astăzi de mult răposat, vorbi despre o eroare judiciară pe care timpul o va repara și declară, în felul francon vechi și bizar de a potrivi cuvintele, că opera ar fi o lucrare plină de viitor, de mare profunzime muzicală al cărei autor

este, desigur, un sarcastic, însă "dăruit de Dumnezeu". Această mișcătoare formulare, pe care n-o mai auzisem, nici n-o citisem undeva vreodată și nici mai târziu n-aveam s-o mai întâlnesc, mi-a făcut cea mai stranie impresie și așa cum eu n-aveam s-o uit niciodată, după cum nici pe savantul ipochimen care se slujise de ea n-aveam să-l uit, tot astfel, cred, nu trebuie uitată, ci folosită întru cinstirea lui de către posteritatea la care apelase împotriva colegilor săi în ale scrisului, blegi și obtuzi.

Pe vremea sosirii mele la Freising, Adrian era preocupat de compunerea câtorva lieduri și cântece, în germană și în limbi străine, anume în englezește. În primul rând, se întorsese la William Blake și pusese pe note un foarte straniu poem al acestui autor atât de drag lui, *Silent, Silent Night*¹¹⁵, faimoasele patru strofe de câte trei versuri cu aceeași rimă fiecare, ultima sunând destul de surprinzător:

*"But an honest joy
Does itself destroy
For a harlot coy."¹¹⁶*

Pentru versurile acestea, în a căror indecență găsești o nuanță de mister, compozitorul a scris armonii foarte simple care, în raport cu limbajul muzical al întregului, sunau mai "fals", mai iritant, mai tulburător decât cele mai cutezătoare tensiuni, te făceau să trăiești efectiv evoluția spre monstruos a unui acord de trison. — *Silent, Silent Night* e scris pentru pian și voce. Pe de altă parte, Adrian compusese două imnuri de Keats, *Ode to a Nightingale*¹¹⁷, în opt strofe, și unul mai scurt, *Odă melancoliei*, cu acompaniament de cvartet de coarde, ceea ce, natural, lăsa noțiunea originală de acompaniament mult în urmă și la un nivel evident inferior. Pentru că aici era vorba, în realitate, de o formă extrem de savantă a variațiunii, în care nici un singur sunet al vocii sau al vreunui dintre cele patru instrumente nu era netematic. Aici, între voci, domnește, fără nici o întrerupere o legătură dintre cele mai strânse, așa că propriu-zis nu există raporturi între melodii și acompaniament, ci o alternanță continuă și perfect riguroasă a vocilor principale și secundare.

Sunt bucăți superbe — lăsate aproape în părăsire până astăzi, din vina limbii. Ce mi s-a părut ciudat, și m-a făcut să zâmbesc, a fost expresia profundă cu care compozitorul ajunge să-și mărturisească, în *Nightingale*, nostalgia pentru dulceața vieții meridionale, trezită în sufletul poetului de cântecul pentru "*the immortal bird*"¹¹⁸ — deși în Italia Adrian nu lăsase niciodată să se întrezărească prea multă grațitudine, nici entuziasm pentru savoarea mângâietoare a vieții într-o lume însoțită care te face să uiți "*The weariness, the fever, and the fret* — *Here, where men sit and hear each other groan*"¹¹⁹. Fără îndoială însă că, sub aspect muzical, tot ce putea fi mai de preț și mai ingenios e deznodământul și risipirea visului, acest:

¹¹⁵Tăcută, tăcută noapte (engl.)

¹¹⁶Dar o bucurie sinceră

Se nimicește singură

De dragul unei târfe rușinoase (engl.).

¹¹⁷Odă către o privighetoare (engl.).

¹¹⁸Nemuritoarea pasăre (eng.).

¹¹⁹Osteneala, febra și frământarea — aici, unde oamenii stau și s-aud unul pe altul gemând (engl.).

*"Adieu! the fancy cannot cheat so well
As she is fame'd to do, deceiving elf.
Adieu! adieu! thy plaintive anthem fades
Fled is that music: «Do I wake or sleep?» "*¹²⁰

Înțeleg prea bine provocarea emanată de frumusețea de amforă a acestor ode ce solicită muzicii încununarea: nu pentru a desăvârși o perfecțiune — perfecte, ele erau deplin — ci pentru a articula cu mai multă putere farmecul lor mândru și melancolic, a-l scoate în relief, a da clipelor prețioase ale detaliilor o mai plină dăinuire decât e îngăduită cuvântului șoptit: clipe de o concentrată plasticitate cum e în strofa a treia din *Melancolie* pasajul despre "*sovereign shrine*"¹²¹, stăpânit de tristețe voalată în chiar Templul Încântării — de nimeni văzută, firește, decât de cel a cărui limbă cutezătoare a știut să strivească de cerul rafinat al gurii boaba de strugure a voluptății — ceea ce e pur și simplu strălucit și de abia dacă mai lăsa muzicii ceva de spus. Eventual, tot ce-ar putea face ar fi să nu-i strice, mulțumindu-se cu o îngânare lentă. Am auzit de multe ori afirmându-se că nu e nevoie ca o poezie să fie bună pentru a da un cântec bun. Muzica s-ar pricepe foarte bine să poleiască mediocritatea. Așa, de pildă, virtuozitatea artistului dramatic strălucește mai orbitor în piesele proaste. Dar prea era trufașă și critică atitudinea lui Adrian față de artă, ca să-i convină ca lumina lui să strălucească-n întuneric. Prețuirea spirituală cuvenită celor pe care se simțea chemat să-i evoce în muzica sa trebuia să fie într-adevăr mare, și poezia germană căreia i s-a consacrat era chiar dintre cele mai bune, deși n-avea distincția intelectuală a liricii lui Keats. În această selecție literară severă, Leverkühn se opri la ceva monumental, la patosul pretențios, amețitor al imnului religios de gloriificare cu invocările și imaginile sale de maiestate și indulgență care ofereau muzicii mai mult, îi ieșeau în întâmpinare mai sincer decât noblețea elină a acelor zămisliri anglo-saxone.

Ce a ales Leverkühn a fost oda lui Klopstock, *Sărbătoarea primăverii*, celebrul cântec despre *Picătura din găleată* și tăind foarte puțin din text, a scris-o pentru bariton, orgă și orchestră de coarde — zguduitoră opera care, datorită unor dirijori curajoși și devotați muzicii moderne, a ajuns să fie cântată în timpul primului război mondial și câțiva ani după aceea în mai multe centre muzicale germane, precum și în Elveția, în adeziunea entuziastă a unei minorități, dar stârnind firește și opoziție ordinară, meschină; și ea, opera aceasta, a contribuit, în mare măsură, ca destul de curând, prin anii douăzeci să înceapă să se formeze în jurul numelui prietenului meu o aureolă de glorie ezoterică. Vreau să spun însă lucrul următor: oricât de profund aș fi fost mișcat — chiar dacă nu propriu-zis surprins — de această izbucnire de sentiment religios, efectul obținut era cu atât mai pur și mai pios cu cât disprețuise mijloacele ieftine (nu folosea sunete de harpă, la care, muzica versurilor ar fi invitat, nici timpane în redarea tunetelor Domnului); oricât îmi mergeau la inimă unele frumuseți, realizate fără nici o recurgere la o paletă sonoră perimată, sau grandioasele adevăruri ale imnului, ca de pildă opriment de lentă alunecare a norului negru, îndoitul "Iehova!" pe care-l strigă tunetul

¹²⁰Adio! Închipuirea nu poate să trișeze cu atâta îndemânare / Pe cât îi merge faima c-ar face-o — spiriduș viclean. / Adio! adio! plângărețul tău imn se spulberă /... / Dispărută e acea muzică: „Treaz sunt, ori dorm?" (engl.)

¹²¹Altarul suprem (engl.).

(impresionant pasaj!), când "fumegă pădurea, nimicită", acordul, atât de nou și transfigurat, al registrului superior al orgii cu corzile din final, când divinitatea nu mai apare în furtună dezlănțuită, ci e freamăt ușor și se pleacă sub "arcu pǎcii" — n-am reușit, atunci, zic, să văd adevărul spiritual al operei, deznădejdea și intenția sa tainică, spaima sa, căutând în laudă îndurare. Oare știam atunci de documentul pe care acum îl cunosc și cititorii mei, relatarea "dialogului" din sala pardosită cu piatră? Numai cu această condiție m-aș fi putut numi în fața lui "*a partner in your sorrow's mysteries*", cum stă scris odată în *Ode on Melancholy*: numai prevalându-mă de o nedefinită grijă pentru mântuirea sufletului său, pe care i-o purtasem încă din copilărie, iar nu din o cunoaștere reală a adevărului adevărat. De abia mai târziu am izbutit să înțeleg, să văd, în *Sărbătoarea primăverii* ceea ce era ea: o jertfă de pocăință și solicitare a lui Dumnezeu: o operă de *attritio cordi*, creată, cum presupun acum cutremurându-mă, sub amenințările vizitatorului ce stăruia în respectarea "hârtiei dată la mână".

Dar nici într-un alt sens nu înțelesesem atunci temeiurile tănuite, personale și spirituale, ale acestei opere fondate pe poezia lui Klopstock. Ar fi trebuit să fac o legătură între ea și convorbirile avute cu Adrian pe vremea aceea, sau mai bine zis ale lui cu mine, când îmi povestea, plin de vioiciune, cu multe amănunte, despre studii și cercetări care nu-mi treziseră niciodată curiozitatea, rămăseseră totdeauna străine caracterului meu înclinat spre erudiție: emoționante îmbogățiri ale cunoștințelor lui despre natură și cosmos, ceea ce mă îndemna să-mi aduc aminte de tatăl său și de mania lui ingenioasă de a "specula cu elementele".

Celui care compusese *Sărbătoarea primăverii* nu i se potrivea mărturisirea poetului care spunea că n-are de gând "să se arunce în oceanul tuturor lumilor" și că nu voia altceva decât să plutească în jurul "picăturii din găleată", adică în jurul pământului, și să-l adore. Adrian se arunca, firește, în infinitul pe care știința astrofizică încearcă să-l măsoare, numai ca să ajungă astfel la măsuri, cifre, ordini de mărime fără nici un raport cu omenirea și se pierde în teoretic, în abstract, în imaterial, ca să nu zic în absurd. De altfel, nu vreau să uit: și Adrian începuse prin a pluti în jurul "picăturii", căreia numele i se potrivește foarte bine, pentru că e alcătuită în cea mai mare măsură din apă, din apele mărilor, și "tot din mâna Domnului picase, când făcuse lumea" — începuse tot cu cercetări despre picătură și despre obscurele ei ascunzișuri și prefăcătorii; pentru că minunile adâncului mărilor, extravagantele vieții din străfunduri, unde nu răzbește rază de soare, au fost primul lucru despre care mi-a vorbit el — și-anume într-un fel cu totul deosebit, minunat, care mă și amuza dar mă și năucea, vorbea ca și cum ar fi fost de față, ca și când ar fi văzut cu ochii lui.

Natural, tot ce știa el despre lucrurile astea era numai din citit, cumpărase cărți cu acest subiect și își hrănise fantezia cu ele: dar, acum, fie pentru ca era atât de pasionat, încât asimilase admirabil imaginile, fie din cine știe ce capriciu, se comporta ca și cum ar fi pătruns în acel mediu, ca și cum s-ar fi cufundat, specifica anume unde, în regiunea Insulelor Bermude, la câteva mile marine de Saint George, și mai spunea că toate minunățiile naturale ale abisului i le arătase un coleg, precizând că ar fi fost savant american, că se numea Capercailzie, și că bătuse cu el chiar un nou record de adâncime.

Mi-a rămas o amintire foarte vie despre această convorbire. Îmi făcuse plăcere: venisem la Pfeiffering la un sfârșit de săptămână, eram după o cină simplă servită de Clementine Schweigestill în odaia mare cu pian. Apoi, amabilă, fata sobru îmbrăcată ne adusese, fiecare, în

odaia starețului, câte o halbă de lut ars plină cu bere, și ședeam acolo fumând țigări de foi Zechbauer, ușoare și bune. Era către ora la care Suso, Kaschperl adică, fusese scos din lanț și se plimba liber prin curte.

Pe Adrian îl amuza să-mi povestească, extraordinar de explicit, în imagini clare, cum a intrat cu Mr. Capercaillie într-un batiscaf sferic cu diametrul interior de numai un metru douăzeci, echipat ca un balon stratosferic, și cum au fost coborâți cu vinciul vasului de însoțire în apa mării, de o înspăimântătoare adâncime în punctul acela. Fusese mai mult decât emoționat — cel puțin pentru el dacă nu și pentru mentorul, pentru ciceronele său, pe care-l convinsese la această aventură, căci omul, nefiind la prima coborâre, lua lucrurile mai rece. Poziția lor în interiorul sferei de două tone numai comodă nu fusese, în schimb îi despăgubea pentru acest neajuns conștiința absolutei securități a habitaculului lor: era o construcție perfect etanșă, capabilă să reziste unor presiuni fantastice, prevăzută cu o rezervă amplă de oxigen, cu telefon, proiectoare alimentate la înaltă tensiune, ferestre de cuarț asigurând vizibilitate în toate direcțiile. Cu totul și cu totul, au stat sub oglinda mării trei ore și ceva și timpul parc-ar fi zburat, atât de repede trecuse, datorită celor văzute, într-o lume a cărei tăcere, a cărei ciudățenie fantastică explica, justifică într-o oarecare măsură, totală, congenitală lipsă de contact cu lumea noastră.

Oricum, fusese stranie clipa, îi stătuse inima-n loc, când, într-o dimineață la ora nouă, ușa blindată, grea de două sute de kilograme, se închisese în urma lor și, întâi legănați în gol de pe vapor, fură apoi cufundați încetitor în elementul lichid. La început îi înconjurase o apă cristalină, luminată de soare. Dar lumina de sus pătrunde în interiorul "picăturii noastre din găleată" numai până la vreo cincizeci și șapte de metri; după aceea totul dispare sau, nai bine zis, începe o lume nouă, fără nimic comun cu valahă, în care nu te mai simți acasă, și în ea Adrian și călăuza lui au pătruns până la o adâncime de aproape paisprezece ori mai mare, adică până pe la opt sute de metri, și au rămas acolo cam o jumătate de oră, el fiind conștient, în fiecare clipă, că asupra adăpostului lor se exercită o presiune de cinci sute de mii de tone.

Treptat, pe măsură ce coborau, apa luase o culoare cenușie — adică era un întuneric amestecat cu resturi tenace de lumină. Greu renunța lumina să pătrundă mai departe; natura și rostul ei era să lumineze, și chiar asta făcea până la ultima limită, colorând parcă și mai impresionant ultimele etape ale epuizării ei: prin ferestrele de cuarț, călătorii priveau acum într-un negru-albastru greu de descris, comparabil poate cu orizontul sumbru al unui cer bântuit de vijelie. După aceea, firește, cu mult înainte e a se citi pe batimetru 750, apoi 763 de metri, domnea jur-împrejur un negru absolut, tenebre în care din vecii vecilor nu pătrundea nici cea mai mică urmă de rază de soare a spațiului interstelar, nopți etern calmă și virgină, are trebuia acum să suporte să fie străluminată de o rutină artificială, necosmică, adusă din lumea de sus.

Adrian îmi vorbi despre obsesia pasiunii de a cunoaște i care i-o provoca vederea a ceea ce nu mai fusese văzut niciodată, a ceea ce era sortit să nu fie văzut niciodată, a ce nu era nici măcar de prevăzut că va fi văzut vreodată. Sentimentul de indiscreție născut astfel — mai degrabă unul de culpabilitate — nu putea fi minimalizat cu totul, nici compensat de patetismul științei, căruia trebuie să i se îngăduie să pătrundă cât de departe permite priceperea. Era însă perfect evident că incredibilele excentricități, unele înfiorătoare, altele grotești, pe care și le oferiseră aici natura și viața, luau forme și fizionomii ce iu mai aveau

parcă nici urmă de înrudire cu lumea terestră, părând să fie din alte planete, produsul disimulării, al vieții palpitând în învelișul beznei eterne. Sosirea unui vehicul spațial omenesc pe Marte, sau să zicem mai bine pe fața etern neluminată de soare a lui Mercur, n-ar fi putut părea eventualilor locuitori ai aceluia corp "aproiat" mai senzațională decât apariția aici, jos, a clopotului-scafandru capercailzian. Curiozitatea generală cu care incomprehensibilele vietăți ale abisului înconjuraseră habitaclul musafirilor fusese indescriptibilă — și indescriptibilă, de asemenea, și săgetarea lor năucă pe fa ferestrele gondolei: mutre misterioase, înnebunite din lumea organică, guri rapace, fălci fioroase, ochi telescopici, pești ca niște bărcuțe de hârtie, ca niște seceri de argint, cu ochii holbați îndreptați în sus, pești cu aripioare ca niște derive, lungi de aproape doi metri; chiar și monștrii vâscoși, tentaculari, plutind nehotărâți în voia apei, "rechinii maiestuoși, polipii, meduzele de tot felul păreau să fi fost cuprinse de o agitație spasmodică.

De altfel se poate foarte bine ca toți acești "indigeni" ai adâncului să fi considerat musafirul cu proiectoare ce coborâse în străfunduri drept un soi supradimensionat al unuia de-ai lor, pentru că erau și printre ei unii în stare să înfăptuiască ceea ce înfăptuia oaspetele, adică să lumineze prin propriile puteri. Vizitatorii, povestea Adrian, n-au avut decât să stingă lumina, ca să li se înfățișeze un spectacol de-un alt gen, cu totul aparte. Cât vedeai cu ochii, bezna mării era iluminată de licurici alergând în cerc, fulgerând ca săgețile, fosforescența cu care erau înzestrați foarte mulți dintre pești, unii pe tot corpul, alții doar pe câte un singur organ, ca un fel de lanternă electrică, servindu-le, probabil, nu numai ca să-și lumineze calea în noaptea eternă, ci ca să atragă și prada sau să transmită chemări amoroase. Unii mai mari radiau într-adevăr o lumină albă atât de intensă încât îi orbeau pe intruși. Ochii proeminenți în formă de tijă ai unora dintre pești aveau probabil rostul să perceapă, de la o cât mai mare depărtare posibilă, cele mai slabe licăriri de lumină, fie ca avertisment, fie ca momeală.

Naratorul regreta că nici vorbă nu putuse fi să prindă câteva dintre aceste vietăți ale adâncului, cel puțin pe cele mai necunoscute, ca să le aducă la suprafață. Pentru asta ar fi trebuit să dispună, în primul rând, de o instalație în stare să păstreze formidabila presiune atmosferică în care erau deprinse să trăiască trupurile lor, mediul lor aclimatizat — aceeași presiune, înspăimântător, dacă te gândeai, care apăsa pe pereții gondolei. O compensau printr-o la fel de mare presiune interioară în țesuturile și cavitățile corpului lor, așa că, la o diminuare de presiune dinafară ele trebuiau, în chip necesar, să explodeze. Unele, din nenorocire, așa și pățiseră de la prima întâlnire cu batiscaful — o undină mare, de culoarea cărnii, de o formă aproape nobilă se pulverizase în mii de bucăți la simpla atingere a gondolei...

Și așa, fumându-ne țigara, Adrian îmi povestea cu aerul că el însuși fusese cel ce coborâse în adâncuri și că lui îi fuseseră arătate toate câte le înșirase — un gen de glumă pe care, cu un zâmbet doar schițat, o urmărea cu atâta consecvență, încât nu mă puteam împiedica, râzând și minunându-mă, să nu-l privesc totuși și cu puțină uimire. Surâsul lui era, desigur, și expresia tachinării amuzate față de acea ușoară împotrivire cu care întâmpinam relatările sale și care nu-i scăpase nepercepută; pentru că el cunoștea foarte bine totala mea lipsă de interes pentru misterele și mistificările de orice fel ale naturii, pentru "natură" în general, și înclinarea mea către sfera filologică și umanistă. Evident, își dădea seama de asta, ceea ce îl stârnea și mai mult, și îl îndemna să mă țină până seara târziu cu relatarea investigațiilor sale

sau, cum se complăcea să lase impresia, cu descoperirile din domeniul monstruozițăților extraumane și să se arunce, antrenându-mă și pe mine, în "oceanul tuturor lumilor".

Această trecere i-a fost înlesnită de imaginile lui anterioare. Grotescul insolit al vieții din adâncuri creând impresia că nu mai face parte din planeta noastră fusese unul din punctele de plecare. Un altul fusese întorsătura de frază a lui Klopstock despre "picătura din găleată", expresie a cărei smerenie admirabilă era mai mult decât justificată de caracterul cu totul secundar, izolat, de insignifianța obiectului, de poziția aproape imperceptibilă în marele tot, nu numai a pământului, ci a întregului nostru sistem planetar, adică a soarelui cu toți cei șapte sateliți ai lui, în vârtejul Căii Lactee din care face parte anume Calea "noastră" Lactee — ca să nu mai pomenim de milioanele de alte căi. Cuvântul "noastre" dă imensității la care se referă o anumită doză de intimitate, amplifică într-un fel aproape comic noțiunea de "la tine acasă", conferindu-i o extindere amețitoare, iar noi trebuie să ne simțim cetățenii ei, modești, dar puși la adăpost. În acest adăpost, în acest sentiment profund, intim, de protecție, ar părea că natura își impune propensiunea sa către sferic — și acesta era urî al treilea punct al expunerii cosmice a lui Adrian: în parte, ajungea aici în urma straniei lui călătorii în interiorul unei sfere goale pe dinăuntru, adică batiscaful capercailzian, în care susținea că ar fi coabitat și el câteva ore. Noi toți trăim, zi de zi, într-o cavitate sferică, asta fusese învățătura trasă de el, deoarece, cu spațiul galactic, în care undeva într-un colț, mai departe, ni se făcuse și nouă un locșor, lucrurile stau cam așa:

Are aproximativ forma unui ceas de buzunar plat, adică rotund și mult mai puțin înalt decât lat — un disc, nu incomensurabil, dar desigur imens, un vârtej concentrat de mase de stele, de grupe de stele, de mulțimi de stele, de stele duble descriind orbite eliptice una în jurul celeilalte, de zone de nebuloase, de nebuloase fosforescente, de nebuloase inelare, de aștri nebuloși și așa mai departe. Acest disc seamănă cu secțiunea plană obținută când tai o portocală la mijloc; jur împrejur ea este cuprinsă într-o pulbere de alte stele, căreia, de asemenea, nu i se poate spune incomensurabilă, dar trebuie numită imensă la o foarte mare potență și în cuprinsul ei, cu nenumărate viduri, obiectele sus-pomenite sunt astfel răspândite, încât întreaga alcătuire constituie o sferă. Adânc înăuntrul acestei nesăbuit de spațioase cavități sferice, făcând parte adică din discul de furnicare de grămezi de lumi, se află cu totul și cu totul lipsit de importanță, greu de găsit și parcă nici măcar meritând să fie pomenit, se află zic, o stea fixă în jurul căreia, alături de alte tovarășe, mai mari sau mai mici, gravitează și pământul cu lunișoara lui. "Soarele", căruia i se cuvine atât de puțin articolul definit, o minge de gaze cu o temperatură de șase mii de grade la suprafață, cu un diametru de vreun milion și jumătate de kilometri, e situat față de centrul secțiunii plane a galaxiei la o distanță egală cu grosimea ei, și-anume la treizeci de mii de ani-lumină.

Cultura mea generală îmi permitea să leg acest cuvânt, "an-lumină", de o noțiune aproximativă. Era, se înțelege, o noțiune spațială; cuvântul însemna distanța parcursă de lumină în decursul unui întreg an terestru — cu viteza care-i e proprie și despre care nutream o vagă bănuială, dar Adrian o avea în cap cu precizie, 297600 kilometri pe secundă. Așa că un an-lumină avea aproximativ nouă trilioane și jumătate de kilometri, ceea ce însemna că excentricitatea sistemului nostru solar se cifra la de treizeci de mii de ori pe atât, iar diametrul general al cavității sferice a galaxiei noastre măsura două sute de mii

de ani-lumină.

Nu, incomensurabil nu era, clar de măsurat, numai astfel îl puteai măsura. Ce să spui în fața unei asemenea agresiuni împotriva capacității de înțelegere a minții omenești? Mărturisesc că sunt așa fel făcut încât hiperimpozantul irealizabil nu-mi provoacă decât o ridicare din umeri, de renunțare și poate și de puțin dispreț. Admirație în fața măreției, entuziasm pentru ea, sentiment de copleșire, satisfacție pur sufletească, fără îndoială, nu sunt posibile decât în raporturi pământești, conceptibile, omenești. Piramidele sunt mărețe, vârful Mont-Blanc și interiorul cupolei Sfântului Petru sunt mărețe, dacă nu se preferă să se păstreze acest atribut numai pentru lumea morală, spirituală, pentru distincția sufletească, intelectuală. Datele creației cosmice nu sunt nimic altceva decât un asurzitor bombardament asupra inteligenței noastre, efectuat cu cifre împodobite cu o coadă de cometă de trei duzini de zerouri și care vor să lase impresia că mai au ceva comun cu măsura și cu rațiunea. Nu găsești, în acest monstru, nimic în stare să poată fi numit de semenii mei bunătate, frumusețe, măreție și niciodată n-am să înțeleg osanalele înălțate de anumite spirite în fața așa-ziselor "creațiuni ale lui Dumnezeu", atâta vreme cât fac parte din fizica universală și sunt susceptibile a fi transformate. Poate fi considerat opera lui Dumnezeu un fenomen în fața căruia spui tot aut de bine "Ei, și?" ca și "Osana!?" Mie personal mi se pare că primul răspuns e mai la locul lui decât al doilea, când ai în față două duzini de zerouri cu un unu înainte sau cu un șapte, ceea ce la urma urmei e exact același lucru, și nu văd nici un motiv să-mi plec fruntea în țărână, prosternându-mă, în fața unui cvintilion.

Caracteristic era și faptul că poetul celor înalte, Klopstock, se mărginise să exprime și să stârnească o entuziastă venerație pentru cele pământești, pentru "picătura din găleată", și lăsase cvintilioanele deoparte. Cum spuneam, compozitorul imnurilor sale, prietenul meu Adrian, se extinsese și asupra cvintilioanelor, dar aș fi nedrept dacă aș vrea să dau impresia că ar fi făcut lucrul acesta cu o urmă de emoție, de emfază măcar. Vorbea despre aceste extravagante, rece, cu nepăsare, cu o ușoară notă de amuzament fa vădita mea recalitrantă, dar și cu o oarecare intimitate de inițiat în aceste raporturi, vreau să spun: ficțiunea necurmată, cum că toate aceste cunoștințe, nu din citite, pe sub mână și le însușise, ci predate de cineva, învățate, demonstrate, din experiență personală, ajutat oarecum și de mentorul sus-menționat, profesorul Capercailzie care, așa reieșea, navigase cu el nu numai în adâncimile apelor ci și printre constelații. Adrian voia să lase impresia că toate astea erau jumătate-jumătate: învățate și de la profesor, dar, mai mult sau mai puțin, și din constatări proprii, el susținea că universul fizic — termenul acesta luat în înțelesul lui cel mai cuprinzător, înglobând și cele mai îndepărtate elemente, n-ar putea fi numit nici finit, dar nici infinit, pentru că ambele expresii au întrucâtva un caracter static, pe când realitatea e de natură totalmente dinamică — și cosmosul, cel puțin de o bună bucată de vreme, mai precis, de o mie nouă sute milioane de ani, s-ar afla într-o stare de extensiune frenetică, adică în stare de explozie în această privință, evoluția spre roșu a luminii provenind de la numeroase galaxii a căror depărtare de noi este, mai mult sau mai puțin, cunoscută, nu mai permite nici o îndoială — cu cât alterarea culorii acestei lumini spre capătul roșu al spectrului este mai pronunțată, cu atât nebuloasa se află la o depărtare mai mare de noi. E vădit că nebuloasele tind să fugă de noi, și la complexe cele mai îndepărtate, aflate la o sută cincizeci de milioane de ani-lumină, viteza centrifugă este aproape egală cu aceea dezvoltată

de particulele alfa dintr-o substanță radioactivă, și anume de douăzeci și cinci de mii de kilometri pe secundă, viteză față de care aceea a unei schije de bombă explodând ar avea un ritm de melc. Deci, dacă toate sistemele Căii Lactee ar fugi unele de altele într-un tempo exagerat la extrem, atunci cuvântul "explozie" n-ar putea decât să caracterizeze un cosmos în miniatură, într-un stadiu de dilatare, sau nici atât chiar, nici pe departe atât. Poate că vreodată acest univers să fi fost static și să fi avut un simplu diametru de un miliard de ani-lumină. În starea actuală a lucrurilor însă, se putea vorbi, desigur, de extensiune, dar despre o extensiune constantă, "finită" sau "infinită", nu putea fi vorba. După cât se părea, Capercailzie îl putuse asigura pe Adrian doar că suma tuturor sistemelor Căii Lactee era de ordinul de mărime a sutelor de miliarde, iar telescoapele noastre de astăzi, "abia dacă" puteau percepe un modest milion.

Așa a grăit Adrian, fumând și zâmbind. Am făcut atunci apel la conștiința lui, i-am cerut să admită că toată vrăjitoria cu cifre ce se pierd în neant nu putea, era cu neputință să trezească un sentiment de măreție divină, de înălțare morală. Dacă toate astea semănau a ceva, atunci mai curând a bazaconie diavolească.

— Recunoaște, i-am spus, că aceste enormități luate din universul fizic nu sunt defel productive în domeniul religiei. Ce respect și ce înălțare morală născută din respect pot izvorî din imaginea unui haos incomensurabil cum e acel al universului explodând? Absolut nici una! Pietate, respect, cuviință sufletească, sentiment religios sunt posibile numai în om, prin om, prin limitarea la omenesc și pământesc. Rodul lor ar trebui să fie, ar putea fi, și va fi, un umanism cu nuanță religioasă, determinat de sentimentul pentru taina transcendentă a omului, de conștiința mândră că nu-i doar o făptură pur biologică, ci că participă, cu o porțiune esențială a ființei sale, la o lume spirituală; că îi e dat absolutul, conceptul de adevăr, de libertate, de dreptate, că are îndatorirea să se apropie de perfecțiune. În patetismul acesta, în această îndatorire, în acest respect al omului pentru sine însuși, se află Dumnezeu; într-o sută de miliarde de Căi Lactee eu, unul, nu-l găsesc.

— Va să zică, ești împotriva creațiunii, mi-a răspuns Adrian și împotriva naturii fizice, originea omului și, q dată cu ea, a spiritului său, care, în definitiv, se mai află și prin alte părți ale cosmosului. Creațiunea fizică, acest monstru de organizare universală, este, incontestabil, premisa fenomenului moral, fără de care nu și-ar avea bază, și poate că ar trebui să numim binele floarea răului — *une fleur du mal*. *Homo Dei*¹²² al tău e, la urma urmei — sau nu la urma urmei, îmi cer iertare, ci înainte de toate. — o bucată de natură hidoasă, înzestrată cu o cotă, nu tocmai din belșug dimensionată, de posibilități de spiritualizare. De altfel, e amuzant de constatat cât de mult înclină umanismul tău, ca de altfel oricare alt umanism, către geocentrismul medieval — evident în chip necesar. În general se consideră că umanismul e filoștiințific; dar nu e, pentru că nu poți considera obiectele științei drept scule ale diavolului fără ca să consideri și știința însăși la fel. Asta înseamnă ev mediu. Evul Mediu era geocentric și antropocentric. Biserica, în care a supraviețuit, când s-a ridicat împotriva cunoștințelor astronomice, în spirit umanist s-a ridicat, și le-a afurisit și le-a interzis sub pretextul cinstirii omului, a stăruit în ignoranță sub pretextul omeniei. Vezi bine, umanismul tău e ev mediu pur. El apără o cosmologie de bisericuță, de Kaisersaschern, care duce la astrologie, la citirea pozițiilor astrilor, a constelațiilor, cu prorociile lor de fericire și de nenorocire — foarte firesc și pe bună

¹²² Omul lui Dumnezeu (/lat).

dreptate; pentru că dependența intimă a corpurilor unui grupșor cosmic atât de strâns legat, atât de coerent cum e sistemul nostru solar, raporturile lor de intimă vecinătate, sar în ochi.

— Am mai vorbit noi odată de conjunctura astrologică, i-am replicat eu. E mult de-atunci, ne plimbam pe la Kuhmulde și discutam despre muzică. Atunci ai luat apărarea constelației.

— O apăr și astăzi, mi-a răspuns. Se știau foarte multe pe vremea astrologiei. Se știau, sau se bănuiau, lucruri la care astăzi încep să-și întoarcă privirea și știința cea mai evoluată. Că bolile, molimile, epidemiile au de-a face cu poziția astrilor era, în vremile acelea, o certitudine intuită. Astăzi am ajuns atât de departe încât a început să se discute dacă nu cumva germenii, bacteriile, organismele care provoacă pe pământ o epidemie, să zicem de gripă, nu-și au cumva obârșia pe alte planete, pe Marte, Jupiter sau Venus.

Bolile molipsitoare, molimile, ca ciuma sau moartea neagră cum i se mai zicea, probabil că nu erau de pe planeta asta, mai ales că nici viața însăși și în special începuturile ei nu pe pământ își avuseseră originea, ci imigraseră. Știa din sursă foarte sigură, spunea Adrian, provin din aștri vecini, învăluiți într-o atmosferă mult mai propice, omițând mult metan și amoniac, ca de pildă Jupiter, Marte și Venus. De la ei, de la unul dintre ei — îmi lăsa mie alegerea — venise odată viața, purtată de proiectile cosmice, sau pur și simplu prin presiune radiată, și nimerise pe nevinovata noastră planetă, mai mult sau mai puțin sterilă. *Homo Dei* umanist al meu, această încununare a vieții, cu îndatorirea lui spre spiritual cu tot, nu e, probabil, decât produsul unor gaze de putrefacție ale unei constelații vecine...

— Floarea răului, am repetat eu, dând din cap.

— Și înflorind adesea în răutate, a adăugat el.

Așa mă tachina, nu numai pe tema concepției mele mai omenoase despre lume, ci și cu inexplicabilul lui capriciu de a stăruii în ficțiunea unei anumite informări personale speciale, directe, asupra stării de lucruri între cer și pământ. Nu știam, dar ar fi trebuit să-mi dea prin cap, că avea de gând să folosească toate astea într-o lucrare, și anume în muzica exprimând cosmosul, care-l preocupa pe vremea aceea, după episodul cu noile lieduri. A fost surprinzătoarea simfonie sau fantezie pentru orchestră, într-o singură parte, compusă în ultimele luni ale anului 1913 și în primele ale lui 1914, numită *Minunile Universului* — cu totul împotriva dorinței și propunerii mele. Mă speria frivolitatea titlului și-i propusesem *Symphonia cosmologica*. Dar Adrian, zâmbind, persistă și menținu cealaltă denumire, ironică, pseudopatetică, care, desigur, pregătește mai bine pe cunoscător pentru caracterul total glumeț, grotesc, chiar dacă uneori grav, festiv, ceremonios-matematic al descrierii acestei imensități inimaginabile. Muzica din *Minunile Universului* n-avea nimic comun cu spiritul din *Sărbătoarea primăverii*, cu toate că, într-un anumit sens, constituia, desigur, o pregătire, vreau să zic, n-avea nimic comun cu spiritul glorificării smerite, și dacă anumite indicii personale în scriitura muzicală nu l-ar fi trădat pe autor, n-ai fi crezut că același suflet le-ar fi putut concepe pe amândouă.

Caracterul și substanța portretului orchestral al Universului, ducând vreo treizeci de minute, e sarcasmul — un sarcasm ce nu face decât să confirme din plin opinia mea exprimată în cursul convorbirii, și anume: gândurile despre incomensurabilul extrauman nu sunt o hrană pentru pietate; o răutate satanică, elogi ambigui de farsor, părând a se adresa nu numai înspăimântătorului mecanism de orologerie universală ci și mediului în care acest univers se reflectă, se repetă: în muzică, în cosmosul sunetelor, și faptul acesta și-a avut partea lui de contribuție,

deloc neglijabilă, la învinuirea adusă artei prietenului meu, de a fi, în fond, o virtuozitate antiartistică, o blasfemie, o nelegiuire nihilistă.

Dar de ajuns despre toate astea. Următoarele două capitole am intenția să le consacru experiențelor mondene din anii 1913 — 1914, sfârșit de epocă, ultimul carnaval la München înainte de izbucnirea războiului, pe care le-am împărtășit cu Adrian Leverkühn.

XXVIII

Am mai spus că locatarul familiei Schweigestill nu se înmormântase cu totul în solitudinea monahală străjuită de Kaschperl-Suso, ci frecventa totuși anumite cercuri mondene din oraș, chiar dacă o făcea sporadic și reticent. Iar faptul că, oricum, era obligat — și toată lumea știa asta — să plece devreme, din cauza trenului de la ora unsprezece, îl liniștea și-i făcea chiar plăcere. Ne întâlneam la familia Rodde, în Rambergstrasse, și în scurtă vreme ajunsesem în relații destul de cordiale cu cei din cercul lor, cu soții Knoterich, cu doctorul Kranich, cu Zink și Spengler, cu Schwerdtfeger, violonistul care știa să fluiera atât de frumos; ne mai întâlneam în casa Schlaginhaufen, la Radbruch, din Furstenstrasse, editorul lui Schildknäpp, sau în elegantul apartament de la etajul întâi al fabricantului de hârtie Bullinger (de altminteri renan de origine), unde tot Rüdiger ne prezentase.

Și în casa Rodde, și în salonul cu coloane al soților Schlaginhaufen eram primit cu plăcere să cânt la viola d amore ceea ce de altminteri era singura contribuție mondenă mai de seamă în stare s-o aducă un simplu cărturar și dascăl ca mine, incapabil a străluci vreodată în conversație. În Rambergstrasse, imboldul îmi venea mai mult de la astmaticul doctor Kranich și de la Baptist Spengler: unul din curiozitate de numismat și amator de antichități (sta bucuros de vorbă cu mine despre istoricul familiei viorii în limbajul lui bine articulat și clar, celălalt din simpatie pentru tot ce ieșea din comun, pentru deosebit). Trebuia însă, în casa asta, să țin seama de pofta nesățioasă a lui Konrad Knoterich de a se auzi cum cânta gâfâind la violoncel, precum și de preferința, de altfel perfect justificată, a acelui public restrâns pentru felul captivant de a interpreta la vioară al lui Schwerdtfeger. Mă simțeam cu atât mai măgulit în vanitatea mea (n-o tăgăduiesc nicicum) de solicitările venite din cercul mult mai vast și mai select pe care ambiția doamnei doctor Schlaginhaufen, născută von Plausig, știuse să-l formeze în jurul ei și al soțului său înzestrat cu un pronunțat accent șvab și destul de tare de ureche, solicitări foarte insistente, ce mă sileau aproape totdeauna să-mi aduc instrumentul în Briennerstrasse, ca să le cânt, eu care nu cultivam această artă decât ca un amator, o chaconnă, o sarabandă, din secolul al XVII-lea, un *plaisir d'amour* din al XVIII-lea, sau o sonată a lui Ariosti, prietenul lui Händel, sau una de Haydn, scrisă pentru viola di Bordone (dar se putea cânta și la viola d amore).

Inițiativa nu pornea totdeauna de la Jeannette Scheurl, ci și de la excelența sa von Riedesel, intendentul general al teatrelor, a cărui binevoitoare protecție acordată vechilor instrumente și muzicii vechi nu-și avea originea într-o înclinare de savant și de amator de antichități, ca la Kranich, ci mai curând într-o tendință conservatoare. Ceea ce se-nțelege, e o mare deosebire. Acest om de Curte, fost colonel de cavalerie, fusese numit în postul său actual numai și numai pentru că-i mersese vorba că știe să cânte puțin la pian (câte secole par să ne

despartă astăzi de vremea când deveniai intendent general al teatrelor pentru că erai nobil și pe deasupra știai să cânti puțin la pian!) — va să zică baronul Riedesel vedea în tot ce-i vechi, istoric, un zid de apărare împotriva modernului și revoluționarului, un fel de polemică feudală împotriva for, și în acest sens le sprijinea, fără ca în realitate să pri-ceapă ceva. Pentru că, așa cum nu poți înțelege ce-i nou și tânăr dacă nu ești profund pătruns de tradiție, tot atât de falsă și de sterilă rămâne dragostea de trecut, dacă respinge noul ce naște din el ca o necesitate istorică. Așa de pildă, Riedesel prețuia și patrona baletul, pentru că ar fi "grațios". Epitetul "grațios" era pentru baron un cuvânt de ordine conservator prin care polemiza împotriva modernismului revoluționar. Nici nu bănuia existența acelei lumi de tradiție artistică a baletului ruso-francez, tradiție reprezentată de un Ceaikovski, un Ravel, un Stravinski. și era cu desăvârșire străin de ideile pe care acest din urmă muzician rus avea să le formuleze mai târziu despre baletul clasic: că ar fi triumful acțiunii chibzuite asupra simțurilor dezlănțuite, al ordinii asupra hazardului, model de conștientă acțiune apolinică, pildă exemplară de artă. Ce reușea baronul să vadă în balet erau doar tutu-urile de tifon, umblatul pe poante și brațele "grațios" ridicate dea-supra capului, sub privirile unei societăți de curteni propovăduitoare a "idealului", prohibind detestabila îndoială, patronând din loji o burghezie bine ținută în frâu, admisă în staluri.

În casa Schlaginhaufen, firește, se cânta mult Wagner, pentru că soprana dramatică fonia Orlanda, o femeie zdravănă, și tenorul eroic Harald Kjoejelund, bărbat voinic, obez cu *pince-nez* și voce de bronz, erau foarte frecvent oaspeții acestei familii. Dar Herr von Riedesel înglobase opera lui Wagner — fără de care de altfel teatrul lui nu s-ar fi putut menține — așa zgomotoasă și violentă cum era, o înglobase zic, mai mult sau mai puțin, în domeniul "grațiosului" feudal și-i arăta respect, cu-atât mai bucuros cu cât începuseră să existe și lucruri mai noi, care o depășeau, și pe acestea le putea respinge numai manevrând împotriva-le, la modul conservator, pe Wagner. Astfel că s-a ajuns până acolo încât excelența sa acompania personal la pian pe cântăreți, ceea ce îi măgulea, cu toate că talentele sale pianistice greu puteau răspunde exigențelor dificilei reducții pentru pian și nu o dată periclita efectele. Mie nu-mi plăcea deloc să-l aud pe Kjoejelund cântărețul Curții, trâmbițând interminabilele și nesăratele arii din potcovărie ale lui Siegfried cu atâta vehemență, încât în salon cristalele, piesele decorative ceva mai gingașe începeau să se agite, zgâlțâindu-se și zornăind. Dar mărturisesc că rezist cu greu emoției produse de o voce feminină eroică de felul celei a Taniei Orlanda. Masivitatea persoanei, puterea organului, școala accentelor dramatice dădeau iluzia unui suflet regesc de femeie în plină pasiune, iar când cânta de pildă aria Isoldei: "N-o știai tu pe Frau Minne?" până la extaticul "De-ar fi făclia asta a ochilor lumină, n-aș șovăi s-o ating, zâmbind" (și cântăreața își completa acțiunea dramatică cu un gest energic al brațului repezit în jos, ca și cum ar zdrobi ceva), nu lipsea mult să-nngenunchez cu lacrimi în ochi în fața celei care, copleșită de aclamații, surâdea triumfătoare. De altfel, o dată, după ce Adrian se oferise s-o acompanieze, zâmbi și el, când, ridicându-se de la pian, a dat cu ochii de fața mea zguduită de emoție.

Când te afli sub imperiul unor asemenea impresii, îți face plăcere că aduci o contribuție artistică, un divertisment, celor de față, și de aceea m-a mișcat gestul excelenței-sale von Riedesel, imediat confirmat și de eleganta amfitrioană cu picioare lungi și zvelte, de a mă îndemna, e-adevărat, într-un limbaj de coloratură sud-germană, dar impregnat de tonul tăios, ofițeresc, peremptoriu, să mai cânt o dată

andantele și menuetul de Milandre (1770) ascultat recent tot acolo pe cele șapte coarde ale mele. Ah, slab e omul! și eram recunoscător, uitasem cu desăvârșire aversiunea pe care mi-o inspira fizionomia lui plată, goală, de o ineputabilă impertinență de aristocrat, cu mustață blondă răsucită și pomădată, cu obrajii rotofei și bine bărbierii, cu monoclul sclipindu-i în ochi sub b sprinceană ce-ncepuse să încărunțească. Pentru Adrian, știam, figura acestui cavaler se situa dincolo de orice apreciere, dincolo de ură și dispreț, ba chiar dincolo de batjocură; după el, Riedesel nu merita nici măcar un gest din umeri și, în fond, astea erau și sentimentele mele. Însă în momente ca acelea, când eram solicitat să mă manifest, să contribui la recrearea asistenței cu ceva "grațios", bun s-o ajute să-și revină după asaltul revoluționar-arivist, nu mă puteam împiedica să-mi fie drag.

Era ceva foarte ciudat, pe de o parte penibil, dar pe de alta comic, când, după conservatorismul lui Riedesel, dădeai peste altul, la care nu era chiar atât vorba de dăinuit "încă", ci mai curând de dat "iarăși" înapoi, de un conservatorism post și contrarevoluționar, de un spirit de frondă împotriva ierarhiei de valori burgheze liberale, văzute de pe cealaltă poziție, nu legată de "înainte" ci de "după". Spiritul vremii prezenta acum, în fine, prilejul unei asemenea întâlniri, încurajatoare, dar și uluitoare pentru vechiul conservatorism simplist, și chiar și în ambițiosul salon, pestriț cum nu se mai poate, al doamnei Schlaginhaufen se oferea un asemenea prilej: anume în persoana literatului doctor Haim Breisacher, un tip cu caracterul rasial extrem de pronunțat, foarte pregătit din punct de vedere intelectual, de o nemaipomenită temeritate și de o urâțenie fascinantă, și care juca în acest mediu, cu o vădită satisfacție răutăcioasă, rolul corpului străin, rolul de ferment. Amfitrioana prețuia dialectica lui debitată din abundență, cu un viguros accent din Palatinat de altfel, promptitudinea paradoxurilor lui, stârnind cucoanele să bată din palme cu un fel de veselie factice. În ce-l privea pe oaspete, se complăcea în cercul acela, fără îndoială din snobism, dar și din nevoia de a ului o lume de elegante prostuțe cu idei ce-ar fi provocat, la cafeneaua literaților, desigur, mult mai puțină senzație. Nu-l puteam suferi, totdeauna am văzut în omul acesta un intelectual intrigant, și eram convins că și lui Adrian îi era antipatic, cu toate că, din motive inexplicabile, n-am ajuns niciodată cu el la un schimb de opinii mai insistent pe tema asta. Darul lui Breisacher, însă, de-a adulmeca și stabili contacte cu mișcarea spirituală a timpului, flerul său pentru cele mai recente schimbări de orientare nu le-am contestat niciodată, și unele dintre ele le aflam pentru prima oară de la el sau din conversațiile lui prin saloane.

Era un om cu o cultură multilaterală, capabil să vorbească despre toate și orice, un filozof al culturii, a cărui orientare însă era întrucâtva împotriva culturii, deoarece el susținea că nu vede în toată istoria ei decât un proces de descompunere. În gura lui cuvântul "progres" căpăta un iz de indicibil dispreț; avea un fel nimicitor de a-l rosti, și simțea foarte bine că omul acesta considera sarcasmul reacționar aruncat progresului în față drept veritabilul său permis de vedere în respectiva societate, atributul aptitudinii lui mondene. Denigra cu spirit — dar spiritul lui nu era simpatic — evoluția picturii, de la stadiul primitiv al celor două dimensiuni, până la apariția perspectivei. Este o culme a aroganței și stupidității moderne, declara el, să consideri drept incapacitate, inaptitudine sau primitivism stângaci refuzul artei anterioare perspectivei de a accepta iluzia optică a perspectivei și să ridici din umeri la aceasta, într-un gest de milă. Refuzul, renunțarea, disprețul, opina Breisacher, n-ar fi neputință, neștiință, n-ar fi certificat

de indigență. Ca și cum iluzia n-ar fi principiul artei de cea mai proastă calitate, care se potrivește cel mai mult plebei, ca și cum a nu voi să știi nimic despre el n-ar fi, în realitate, un indiciu de noblețe a gustului! A nu voi să știi nimic despre anumite lucruri, această capacitate de a te apropia de înțelepciune, sau mai curând, de a fi o părticică din ea, este o deprindere care, din nefericire, a început să fie uitată, și acum înfumurarea ordinară își zice progres.

Obişnuinţii salonului doamnei născute von Plausig se simţeau oarecum atraşi, solidari cu aceste puncte de vedere, dar, cred eu, mai curând aveau sentimentul că nu Breisacher era chiar cel mai îndreptăţit să le reprezinte, cu toate că s-ar fi putut ca nu ei să fie cei mai indicaţi să le aplaude.

Tot astfel stăteau lucrurile, mai spunea Breisacher, şi în muzică; se grăbesc să considere trecerea de la monodie la polifonie, la armonie, drept un progres al culturii, când în realitate, era tocmai dimpotrivă, o cucerire a barbariei.

— Cum adică... pardon... a barbariei? făcea Herr von Riedesel, deprins să vadă în barbarie o formă — e-adevărat, puţin cam compromiţătoare — a conservatorismului.

— Desigur, excelenţă. Originile muzicii polifonice, adică a cântecului în cuvinte şi cvarte simultane, trebuie căutate foarte departe de centrul civilizaţiei muzicale, de Roma, unde frumuseţea vocii şi cultul ei erau la ele acasă; aceste origini se află în Nordul cel cu gâtlejurile răguşite, unde pare să fi constituit o compensaţie a acestei răguşeli. Se află în Anglia şi Franţa, mai ales în sălbatica Bretagne,

cea dintâi introducând terţa în armonie. Aşa-numita înălţare pe o treaptă superioară, complicarea, progresul, sunt uneori opera barbariei. Las în seama altora să hotărască dacă pentru asta li se cuvin elogii...

Era limpede ca lumina zilei că Breisacher se amuza pe seama excelenţei sale şi a întregii asistenţe, pozând în acelaşi timp în om cu opinii conservatoare. Şi nu se simţea bine câtă vreme mai rămânea cineva care să ştie ce trebuie să creadă. Se-nţelege, muzica vocală polifonică, această invenţie a barbariei progresiste, deveni obiectul binevoitoarei sale protecţii conservatoare îndată după ce s-a produs istorica ei trecere la principiul armonic al acordurilor şi astfel la muzica instrumentală a ultimelor două secole. Acum, aceasta devenea decăderea, şi anume decăderea mării şi singurei arte autentice a contrapunctului, jocul sacru şi rece al cifrelor care, slavă Domnului, n-apucaseră încă să aibă nimic a face cu prostituarea sentimentelor, cu nelegiuirea dinamică; şi în această decădere, în chiar miezul ei, e cuprins şi marele Bach din Eisenach, despre care Goethe spusese, pe bună dreptate, că-i un simplu armonist. Nu poţi fi inventatorul clavecinului temperat, deci al posibilităţii unor interpretări multiple a fiecărui sunet, şi apoi să-l schimbi enarmonic, deci în modulaţia armonică mai nouă, romantică, şi să nu-ţi meriţi calificativul aspru pe care-l aplicase expertul de la Weimar. Contrapunct armonic? Aşa ceva nu există! Nu-i nici cal, nici măgar. Modificarea, efeminarea şi falsificarea, răstălmăcirea polifoniei vechi şi autentice, care era o interpenetrare de voci diferite, într-o construcţie de acorduri armonice, a început încă din secolul al XVI-lea, şi oameni ca Palestrina, cei doi Gabrieli şi Orlando di Lasso al nostru, omul acela cumsecade, şi-au avut şi ei partea lor ruşinoasă de vină. Domnii aceştia ne-au familiarizat "omeneşte" cu noţiunea de artă vocal-polifonică, da-da, şi de aceea ne apar drept cei mai mari meşteri ai stilului. Dar asta se datoreşte pur şi simplu faptului că se complăceau, de cele mai multe ori, într-o scriitură pură de acorduri, şi felul lor de a trata stilul polifonic, şi-aşa destul de

lamentabil, pentru că ținea seama de acordul armonic, mai era dezlânat și de raporturile dintre consonanță și disonanță.

Toți se minunau și se prăpădeau de râs, bătându-se cu palma pe genunchi ; în timpul acesta eu căutam să întâlnesc privirea lui Adrian, să-i văd reacția la perorările enervante, dar el se eschiva. În ce-l privea pe Riedesel, era pradă unei confuzii totale.

— Pardon, încerca el, dați-mi voie... Bach, Palestrina...

Pentru baron numele acestea purtau o aureolă de autoritate conservatoare și acum se pomenea cu ele aruncate pe maidanul putrefacției moderniste. În fond ar fi vrut să fie de acord — dar era cuprins în același timp de un sentiment straniu, care-l făcea să-și scoată monoculul, și gestul acesta răpea feței sale și ultima urmă de inteligență. Nu-i merse mai bine nici când Breisacher, continuându-și diatriba împotriva culturii, pătrunse pe domeniul Vechiului Testament, evolua adică în sfera sa originală personală, se referi la neamul, la poporul iudeu și la istoria lui spirituală, manifestând și aici un conservatorism nu numai veninos, dar și profund echivoc și grosolan. Dacă stătea să-l asculte, descompunerea, îndobitocirea, pierderea oricărui contact cu vechiul, cu autenticul, începuseră să se manifeste încă de timpuriu în acest atât de venerabil și nevisat domeniu. Tot ce pot spune e că omul era de un comic nebun. În concepția lui, personaje biblice, venerabile pentru orice suflet de creștin, ca regele David sau Solomon, profeții, cu sporovăială lor despre bunul Dumnezeu din ceruri, erau niște simpli reprezentanți decăzuți ai unei teologii decolorate și învechite, tardive, care nici idei nu mai avea despre realitățile iudaice vechi și autentice ale poporului lui Elohim-Jehova, iar în ritualul cu care, la vremea lui, acest Dumnezeu național fusese cinstit într-un adevărat spirit popular, sau mai curând i se impusese o prezență corporală, nu mai vedea decât o "taină a vremilor străbune". Mai ales împotriva "înțeleptului" Solomon avea el ce-avea, și îl maltrata în așa hal, încât domnii șuierau printre dinți, iar cucoanele chicoteau uluite.

— Pardon, făcea iar von Riedesel. Sunt, ca să zic așa... Regele Solomon, în toată splendoarea lui... N-ar trebui poate...

— Nu, excelență, n-ar trebui, răspundea Breisacher. Omul acela a fost vin estetic secătuit de plăceri erotice, iar sub aspect religios un zevzec progresist, tipic pentru regresul cultului unui Dumnezeu național prezent și activ, ce însuma în sine forța metafizică a poporului , sacrificându-l pentru niște predici adresate unui Dumnezeu în ceruri, abstract, comun omenirii întregi, a trecut adică de la o religie națională la una internațională. Ca să ne convingem, n-avem decât să citim scandaloasa cuvântare ținută după terminarea primului templu, și în care punea întrebarea: "Să fie oare cu putință ca Dumnezeu să aibă locaș pe pământ?" — ca și cum singura și unica mare datorie a poporului lui Israel n-ar fi fost aceea de a ridica un adăpost, un cort, Dumnezeului lui și de a se îngriji, din toate puterile, să-i asigure prezența permanentă. Lui Solomon însă nu-i e rușine să declame "Vezi, cerul și cerurile cerurilor nu sunt în stare să te cuprindă, cu atât mai mult acest templu pe care eu l-am zidit!" Astea-s vorbe goale, începutul sfârșitului, și-anume a reprezentării degenerate a lui Dumnezeu, propovăduită de poezii psalmiști, care-l exilează definitiv pe Dumnezeu în ceruri, și-acolo, în ceruri, îi cântă veșnic osanele, când *Pentateuhul* nu știe nimic de ceruri ca lăcaș al dumnezeirii. Altceva spune el: că Elohim pășește în fruntea poporului, într-o coloană de foc, că vrea să locuiască în mijlocul poporului, să se amestece printre rândurile lui și să-și aibă acolo jertfelnicul — ca să evite cuvântul inconsistent și omenesc de mai târziu, "altar". Este oare admisibil ca psalmistul să pună în gura lui

Dumnezeu cuvintele: "Mănânc eu carnea taurilor, beau eu sângele țapilor?" A pune așa ceva în gura lui Dumnezeu e pur și simplu nemaipomenit, e-o palmă a impertinenței raționaliste pe obrazul *Pentateuhului*, care numește sacrificiul în mod explicit "pâinea", adică hrana adevărată a lui Dumnezeu. De la această întrebare, ca și de la cuvintele înțeleptului Solomon nu mai e decât un pas până la Malmodynide, despre care se spune că ar fi fost cel mai mare rabin al evului mediu, un adept, un asimilant al adevărului lui Aristotel, și care merge până acolo încât reușește să "explice" jertfa ca o concesie făcută de Dumnezeu instinctelor păgâne ale poporului. Ha, ha, să explice! Bun, jertfa de sânge și de grăsime de pe vremuri, dată prin sare și condimentată cu arome excitante care i se oferea drept hrană lui Dumnezeu, care-i dădea un trup, îl păstra în prezent, e pentru psalmist doar un "simbol" (mai am încă-n urechi accentul de indescriptibil dispreț cu care doctorul Breisacher rostea acest cuvânt) — nu se mai jertfește o vită, ci, să nu-ți vină să crezi, se aduce prinos de mulțumire și smerenie. "Cine mulțumește, jertfește", se zice acum, "și mă cinstește". Iar altă dată "Un suflet plin de căință e-o jertfă adusă Domnului". Într-un cuvânt, popor, sânge, realitate religioasă s-au dus de mult, s-au prăpădit; ce-a mai rămas e-o zeamă lungă și umanitară...

Astea toate ca o mostră a elucubrațiilor ultraconservatoare ale lui Breisacher. Era, pe cât de amuzant, pe atât de dezgustător. Nu mai contenea explicând ritualul autentic, cultul realului și nicidecum al universalului abstract, și în consecință deloc "atotputernic" și nici "omniprezent", al unui Dumnezeu popular, ca o tehnică magică, o manipulare dinamică, din care nu lipseau primejdiile corporale, și cu care ușor se ajungea la accidente, la scurtcircuite catastrofale, rezultate din erori, din mișcări greșite. Fii lui Aron muriseră pentru că aduseseră fa ei "foc străin" de neamul lor. Tot un accident tehnic nenorocit, consecința firească a unei greșeli. Unul, pe nume Uza, apucase cu nesocotință o ladă, sau cum i se zicea pe-atunci "chivotul legii", și lada fusese cât pe-acum să alunece pe când era transportată într-un car, iar omul căzuse mort. Era și asta o descărcare dinamică transcendentă, provocată de neglijența regelui David care prea mult cânta la harfă și nu mai era în toate mințile, și ca un filistin poruncise să se transporte lada cu carul în loc să respecte prescripțiile bine întemeiate ale *Pentateuhului*, unde stă scris să se poarte lăzile pe targa. Tocmai asta-i: David nu era în mai mică măsură înstrăinat de obârșie și îndobitocit, ca să nu zic abrutizat, decât era Solomon. Despre primejdiile dinamice ale recensământului său nu și-a dat seama nici un moment, și organizarea lui a provocat o gravă comotie biologică, o epidemie, o mortalitate, care nu erau decât reacția ușor previzibilă a forțelor metafizice ale poporului. Pentru că un popor autentic pur și simplu nu putea suporta astfel de înregistrări mecaniciste, dizolvarea prin numărătoare a unui tot dinamic în unități uniforme.

Lui Breisacher îi făcu, desigur, plăcere când o cucoană îl întrerupse spunând că ea n-ar fi crezut că un recensământ al populației să fie un atât de mare păcat.

— Păcat? răspunse el, exagerând tonul interogativ. Nu, într-o religie autentică, la un popor autentic, asemenea noțiuni teologice șterse cum e "păcat" și "ispășire" nu apar nici măcar în raporturile etice cauzale. Aici era vorba de cauzalitatea erorii și de accidentul funcțional. Religia și etica n-aveau comun decât faptul că aceasta din urmă reprezenta degenerescenta celei dintâi. Tot ce e moral nu e decât deformarea "pur spirituală" a ritualului. Și, există oare ceva mai uitat de Dumnezeu, decât "pur spiritualul"? Religii universale, lipsite de orice specific, au

rămas să transforme ruga, *sit venia verbo*, într-o cerere de îndurare, într-o cerșetorie: "Ah, Doamne, Dumnezeule, fie-ți milă" sau "Doamne, îndură-te" sau "Ajută-mă, Doamne" sau "Dă-mi" sau "Bunătatea Ta, Doamne". Asta-i, așa-zisa rugă...

— Pardon, făcu von Riedesel, de data asta cu reală vehemență. Ce e drept, e drept, dar în ce mă privește, comanda "Pentru rugăciune, descoperiți!" a fost întotdeauna...

— Rugăciunea, continuă Breisacher neîndurător, este forma tardivă vulgarizată și diluată în raționalism a ceva foarte energic, activ și forte: invocarea magică, constrângerea lui Dumnezeu.

Mi-era sincer milă de baron. Să-și vadă conservatorismul lui de cavaler tăiat de cartea atavismului jucată cu diabolică abilitate de un radicalism al conservării care nu mai avea nimic cavaleresc, ci mai curând ceva revoluționar, creând o stare de spirit mai dizolvantă decât orice liberalism și având totuși, parcă în derâdere, un farmec conservator lăudabil, toate, desigur, că-l tulburau până în adâncul sufletului — mă și gândeam la viitoarea sa noapte de insomnie, dar în privința asta poate că mergeam prea departe cu compătimirea. Pe de altă parte, nici Breisacher nu stătea chiar atât de strălucit; ar fi fost cel mai ușor lucru să-l contrazici, să-i atragi atenția că disprețuirea din punct de vedere spiritual a jertfei nu apare pentru prima oară la profeți, ci poate fi găsită chiar în *Pentateuh*, și-anume la Moise, care spune de-a dreptul că jertfa este un lucru secundar și pune toată greutatea pe ascultarea lui Dumnezeu, pe respectarea poruncilor lui. Dar omul cu o sensibilitate mai delicată se sfiește să tulbure; îi repugnă să năruie cu contraargumente o succesiune de idei preelaborată, și menajează spiritul chiar în antispirit. Astăzi se vede prea bine că asta a fost slăbiciunea civilizației noastre, menajarea și respectarea cu prea multă mărinimie a altora — când la partea adversă nu întâlneai decât obrăznicie curată și cea mai crâncenă intoleranță.

La toate lucrurile acestea mă gândeam când, chiar la începutul acestor relatări, îngrădeam mărturisirea mea de credință filosemită cu observația că întâlnisem în cale și specimene destul de iritante din această rasă și numele literatului Breisacher îmi scăpase prematur din condei. De altfel, poți oare lua în nume de rău spiritului iudaic faptul că receptivitatea sa pătrunzătoare pentru ceea ce reprezintă viitorul și noul dăinuiește chiar și în situațiile cele mai complicate, când avangardismul se împletește cu reacționarismul? În orice caz, eu, atunci, în casa Schlaginhaufen, dădeam pentru prima oară, prin acest Breisacher, peste lumea nouă a antiumanismului, de care, cu firea mea blajină, nici nu auzisem până atunci.

XXIX

Carnavalul din 1914, la München, săptămânile acelea de înfrățire și voie bună, de obraji îmbujorați datorită petrecerilor dintre Bobotează și Miercurea Cenușii, cu feluritele lor serbări publice și particulare la care, tânăr profesor la liceul din Freising, participam singur sau în tovărășia lui Adrian, mi-au lăsat o amintire foarte vie, sau mai bine așa zice: prevestitoare de nenorociri. Avea să fie ultimul carnaval înainte de izbucnirea celor patru ani de război, căpătând acum, în perspectiva noastră istorică și în groaza zilelor de astăzi, caracterul unei epoci: așa-nu mi-tul prim război mondial, cel ce a pus capăt pentru totdeauna inocenței estetice a vieții din orașul de pe Isar, tihnei lui dionisiace, dacă mi-e îngăduit să mă exprim astfel. Avea să fie și timpul în care

s-au desfășurat, sub ochii mei, unele evenimente fatale câtorva persoane din cercul cunoștințelor noastre, evenimente ce au trecut, se-nțelege, aproape neobservate de restul omenirii, și care au dus la catastrofele povestite în aceste file, povestite pentru că ele au influențat, într-o anumită măsură, viața și destinul eroului meu, Adrian Leverkühn, ba am chiar profunda certitudine că într-una din ele a fost implicat în mod obscur dar activ și aducător de moarte.

Nu mă refer la soarta Clarisei Rodde, acea blondină zveltă, mândră și zeflemistă, amatoare de jocuri macabre, care pe vremea aceea mai era încă printre noi, mai locuia în casa mamei sale, și a participat la petrecerile carnavalului, deși se pregătea să plece din oraș, să accepte un angajament de primă-amoreză pe o scenă din provincie, post procurat de profesorul ei, interpretul rolurilor de tată nobil la Teatrul Curtii. Ce-a urmat a fost o nenorocire, dar mentorul ei artistic — se numea Seiler — n-a avut nici cea mai mică vină. Într-o zi el scrisese doamnei senator Rodde, spunându-i că eleva sa era excepțional de inteligentă și plină de entuziasm pentru teatru, dar că talentul ei nativ nu era suficient pentru a-i asigura pe scenă o carieră strălucită; îi lipsea baza elementară a oricărei arte dramatice, instinctul de comediană, sângele de artist cum se spune, și se simțea dator să o sfătuiască a nu persevera pe calea apucată. Când a aflat Clarissa, a făcut o criză de lacrimi, o izbucnire de deznădejde, fapt care a mișcat inima mamei, și actorul Seiler — prin scrisoarea sa el se descărcase de răspundere — primi dispoziții să ducă la bun sfârșit învățământul și să o ajute, prin relațiile sale, pe tânără să capete undeva un post de debutantă.

S-au scurs douăzeci și patru de ani de la sfârșitul lamentabil al Clarisei, și în relatarea lui voi urma ordinea cronologică. Spunând acestea mă gândesc și la destinul sorei sale Ines, făptura delicată și îndurerată, înclinată spre cultul trecutului și al suferinței — și la cel al sărmanului Rudi Schwerdtfeger, la amintirea căruia mă înfiorasem adineauri, când nu mă putusem împiedica de a pomeni, în treacăt, implicarea solitarului Adrian Leverkühn în aceste evenimente. Cititorul s-a deprins, sper, cu aceste anticipări ale mele și n-aș vrea să vadă în ele dezordine și zăpăceală scriitoricească! Pur și simplu anumite lucruri, pe care în cutare și cutare moment știu că va trebui să le povestesc, mă îngrijorează, mă înspăimântă cu multă vreme înainte, mă obsedează, și încerc să-mi mai ușurez povara făcând anticipat aluzie la ele, într-o formă accesibilă numai mie, desigur — cum s-ar zice, le scot din traistă doar pe jumătate. În felul acesta îmi las impresia că-mi înlesnesc relatarea în perspectivă, că scot ghimpele groazei, că-i diluez oroarea. Astea, ca să-mi scuz tehnica "eronată" a expunerii și ca să poată fi înțelese greutatea mea. E inutil, cred, să spun că Adrian era cu desăvârșire străin de începuturile evenimentelor expuse aici, că nu le acorda nici măcar o privire, și numai eu, având mai multă curiozitate mondenă sau, mai bine-zis, îndemnat de mai multă participare omenească decât el, numai eu, zic, am fost cel care i-am atras, într-o anumită măsură, atenția asupra lor. Iată despre ce este vorba:

Cum am mai lăsat să se întrevadă, cele două surori Rodde, atât Clarissa cât și Ines, nu se înțelegeau chiar atât de bine cu mama lor, doamna senator, și nu rareori se putea deduce că boema facilă și cam frivolă a salonului ei, existența lor de dezrădăcinați, mobilată cu resturi de patriciat burghez, le călca pe nervi. Amândouă se străduiau să se smulgă din starea aceasta hibridă, fiecare în altă direcție: mândra Clarissa spre o carieră pur artistică, dar pentru care, după cum fusese silit să constate la un moment dat maestrul ei îi lipsea chemarea sângelui; iar melancolica și rafinată Ines, cu o înnăscută teamă de viață,

înapoi spre adăpostul, spre scutul sufletesc al burgheziei așezate și asigurate, iar drumul către ea ducea printr-o căsătorie respectabilă, dacă se putea din dragoste, dacă nu, cum o da Dumnezeu, chiar și fără dragoste. Ines apucă, firește, cu asentimentul cordial și sentimental al mamei sale, pe acest drum — și naufragie cum naufragiasse și sora sa pe drumul ei. Ajunse la tragica încheiere că, personal, acest ideal, al căsătoriei, nu i se potrivea, și nici epoca de frământări și răsturnări nu mai permitea realizarea lui.

Pe vremea aceea începuse să se apropie de ea un anume doctor Helmut Institoris, estet, istoric de artă, docent la Școala Politehnică, unde, făcând uz de fotografii pe care le trimitea să circule din mână în mână în sala de cursuri, ținea prelegeri despre teoria frumosului și arhitectura Renașterii, dar avea foarte serioase șanse că într-o bună zi să fie solicitat de Universitate, să ajungă profesor, șef de catedră, membru al Academiei etc., mai ales dacă, burlac cum era, dintr-o familie bine înstărită din Würzburg, în perspectiva unei frumoase moșteniri, și-ar fi consolidat poziția socială prin întemeierea unui cămin chemat să devină și un centru monden al lumii lui. Se hotărî deci să se însoare; și nu avea nevoie să se preocupe de situația financiară a celei alese, dimpotrivă, făcea parte dintre oamenii care urmăresc ca în căsătorie să fie ei cei ce țin băierile pungii, și să-și știe nevasta cu totul la mâna lor.

Faptul acesta nu era o dovadă a tăriei de caracter și Institoris nici nu era, în realitate, un om tare — ceea ce se putea deduce și din admirația estetică mărturisită pentru tot ce era viguros și exuberant peste măsură. Era un dolihocéfal blond, mai curând mărunț, de-o eleganță căutată, cu părul lins, dat puțin cu briantină, și pieptănat cu cărare. Gura era ușor umbrită de o mustață gălbuie, iar îndărățul ochelarilor auriți ochii albaștri priveau cu o expresie de noblețe delicată, ceea ce făcea greu de înțeles — sau poate dimpotrivă, tocmai de aceea era de înțeles — cum de admira brutalitatea, firește, numai când era frumoasă. Aparținea tipului format de deceniile trecute care, după cum se exprimase odată foarte potrivit Baptist Spengler, "le arde oftica-n pomeți, dar ei strigă fără preget: Vai, ce puternică și frumoasă-i viața!"

Ce-i drept, Institoris nu striga, el vorbea încet, mai mult murmură, chiar când evoca Renașterea italiană ca vestind o epocă "aburind de sânge și frumusețe". Și nici ofticos nu era; cel mult dacă, la fel cu toată lumea aproape, în fragedă tinerețe făcuse și el o ușoară tuberculoză, în schimb, era plăpând, nervos, avea o afecțiune a marelui simpatic, a plexului solar, generator de frecvente anxietăți și de presentimente funebre premature, fiind pacient obișnuit al unui sanatoriu pentru oameni bogați, la Merano. Desigur că se aștepta și medicii săi îl asiguraseră că și ei se așteptau — că o viață conjugală echilibrată și confortabilă să-i consolideze sănătatea.

Așa că în iarna 1913—1914 el se apropie de Ines Rodde a noastră într-un fel ce permitea să prevezi o logodnă. Aceasta se lăsă însă așteptată destulă vreme, până în prima perioadă a războiului: sfiala și scrupulozitatea ambelor părți au determinat o examinare mai îndelungă, mai atentă a problemei dacă, într-adevăr, erau făcuți unul pentru celălalt. Dar când, fie în salonul doamnei senator Rodde, unde Institoris își făcuse intrarea cum cerea cuviința, fie la festivități publice, "tânăra pereche" era adesea văzută vorbind retrasă într-un colțișor izolat, aveai impresia că tocmai aceasta era problema în discuție — pe față sau în aluzii — și observatorul îngăduitor care vedea înfiripându-se ceva ca un fel de preliminarii, un fel de tentativă de logodnă, se simțea, fără să vrea, îndemnat să ia și el parte, în forul său interior, la această discuție.

Că Helmut își aruncase ochii tocmai pe Ines ar fi putut să pară de mirare, pentru că până la urmă să se constate că era foarte de înțeleș. O femeie a Renașterii nu era — fragilitatea ei sufletească, privirea ei voalată plină de o distinsă tristețe, gâtișorul împins oblic înainte, gura-i ținută gata la o ușoară ștregărie, fără gravitate, toate puteau însemna orice, numai asta nu. Dar pretendentul nostru nici n-ar fi știut cum să trăiască cu idealul său estetic; superioritatea sa masculină s-ar fi dovedit cu totul neîndestulătoare — n-aveai decât să ți-l imaginezi alături de trepidanta și debordanta Orlanduca să te convingi, și să ai și de ce râde. Pe de altă parte Ines nu era deloc lipsită de farmec feminin; nimic mai explicabil ca un bărbat care privea în jur să se îndrăgostească de părul său greu, de mâinile fine, de gropițe, de tinerețea distinsă și reținută. S-ar fi putut foarte bine ca Ines să fie ceea ce-i trebuia. Conjunctura îl atrăgea; și-anume, originea patriciană, pe care ea pune accentul, deși condițiile actuale, transplantarea, o declasau puțin, așa că supremația lui nu era amenințată de o diminuare; cel mult* putea să-i dea sentimentul că luând-o în căsătorie, o reabilitează, ridicând-o între ai săi. O mamă văduvă, pe jumătate sărăcită, și cam avidă de plăceri, o soră dornică să facă teatru, un cerc de relații mai mult sau mai puțin boem — acestea erau circumstanțele, și chiar dacă se gândea la demnitatea sa, nu-i displaceau, cu-atât mai mult cu cât nu-i dăunau nici sub aspect monden, nici nu-i periclita întru nimic cariera și putea fi sigur că Ines, înzestrată cu un trusou convenabil de sentimentală senatoare și poate și cu argintărie, va fi o amfitrioană impecabilă și plină de prestanță.

Astfel mi se prezenta situația, privită din punctul de vedere al lui Institoris. Dacă încercam însă s-o analizez cu ochii fetei, lucrurile păreau să nu se mai potrivească tot atât de bine. Oricât aș fi făcut eu uz de resursele mele imaginative, nu-l puteam vedea pe omul acesta scund, preocupat de sine însuși, rafinat, e drept, și bine crescut, dar fizicește total lipsit de orice prestanță (de altminteri avea un mers mărunț și pripit), nu-l vedeam, zic, oferind vreun fel de atracție pentru celălalt sex — pe când Ines, cu toată severitatea ei austeră și feciorelnică, avea nevoie, în fond, de o asemenea chemare. La aceasta se adăuga antagonismul pozițiilor lor filozofice, concepțiile lor de viață — care puteau fi considerate diametral opuse și absolut caracteristice. Era, ca să folosesc cea mai scurtă formă de exprimare, antinomia dintre estetică și morală, antinomie ce domina de altfel în bună parte dialectica culturii epocii și, într-o anumită măsură, se personifica în acești doi tineri: conflictul dintre glorificarea doctrinară a "vieții" în superba ei lipsă de discernământ — și cultul pesimist al suferinței, cu profunzimea și înțelepciunea lui. S-ar putea spune că la obârșia sa, această fecundă antiteză se întrupase într-o singură persoană și că numai cu timpul s-a scindat în două segmente antagonice. Institoris era — și-aici îți vine să adaugi: Doamne, Dumnezeule! — până-n măduva oaselor un om al Renașterii, iar Ines Rodde, indiscutabil, copilul moralei pesimiste. Pentru ea, o lume "aburind în sânge și frumusețe" n-avea literalmente nici un înțeleș, iar în ceea ce privește "viața", tocmai asta era chestiunea: fata căuta ocrotire împotriva ei, într-o căsătorie strict burgheză, distinsă, bine căptușită bănește, în stare să amortizeze, pe cât posibil, orice lovitură. Ironia soartei a vrut ca omul — sau omulețul — ce părea că vrea să-i ofere acest adăpost, să se-n nebunească după ticăloșiile frumoase și otrăvirile Renașterii italiene.

Mă îndoiesc că atunci când erau singuri, cei doi alunecau în controverse asupra concepției despre lume. Vorbeau, foarte probabil, despre lucruri mai apropiate și încercau, pur și simplu, să vadă cum ar fi

dacă s-ar logodi. Filozofia făcea mai curând obiectul conversațiilor mondene mai înalte, și îmi aduc aminte de câteva ocazii când, într-un cerc mai larg, la bufet sau în vreo nișă la un bal, opiniile lor se ciocniseră în cadrul discuției generale: se întâmpla ca Institoris să susțină că numai oameni cu instincte puternice și brutale sunt capabili de opere mari, și atunci Ines protesta, demonstrând că foarte adesea caracterele profund creștine copleșite de povara conștiinței lor, rafinate în suferință și cu sentimente sumbre față de viață, dăduseră ceea ce era mare în artă. Mie, asemenea antiteze mi se păreau sterile și efemere, nu țineau seama de realitate, de echilibrul care rareori izbutea, echilibru cel mai adesea precar, între vitalitate și infirmitate, ce constituie, indiscutabil, geniul. Dar în această dispută una din părți susținea ceea ce era, și-anume o stare vitală maladivă, cealaltă ceea ce adora, și-anume forța, așa că amândouă trebuiau lăsate să-și spună cuvântul.

Îmi amintesc că odată, când stăm cu toții laolaltă (erau de față și soții Knoterich, Zink și Spengler, Schildknäpp și editorul său Radbruch), disputa amicală se iscă nu între cei doi îndrăgostiți, cum am putea începe să-i numim, ci, destul de amuzant, între Institoris și Rudi Schwerdtfeger care, îmbrăcat foarte elegant în vânător, se afla și el printre noi. Nu mai știu bine despre ce anume era vorba; în orice caz, divergența de opinii fusese generată de o foarte nevinovată remarcă a lui Schwerdtfeger, acesta din urmă neacordându-i mare importanță. Se referea la un "merit", după câte știu, la ceva cucerit prin lupte, realizat prin putere de voință, prin înfrângerea propriului eu, și Rudolf, lăudând evenimentul din toată inima, îl numea meritoriu, neînțelegând deloc ce-i venise lui Institoris să refuze a recunoaște orice merit unui fapt pentru care trebuia să transpiri în așa hal. Din punctul de vedere al frumuseții, zicea Institoris, nu voința ar fi demnă de laudă, ci dăruirea, și numai ei i s-ar cuveni calificativul de meritoriu. Eforturile sunt plebeu, iar nobil, și de aceea singur meritoriu, e numai ceea ce se face din instinct, involuntar, fără efort. La drept vorbind, bietul Rudi nu era nici erou, nici omul capabil să treacă peste sine, și toată viața nu făcuse nimic care să nu-i fi fost lesnicios, ca de pildă cântatul lui admirabil la vioară. Dar ceea ce spusese Institoris îl călcase pe nervi; simțind, vag, că era în joc ceva mai "înalt", ceva ce-i scăpa, și rămânea inaccesibil, nu voi totuși să se dea bătut. Umflându-și iritat buzele, îl privi pe Institoris drept în față, și ochii lui albaștri îi sfredeleau pe rând pe-ai ce-luialt.

— Păi cum asta? E-absurd, zise el, mai mult încet și apăsător, de unde s-ar fi putut deduce că nu se simțea sigur pe poziție. Meritul e merit și dăruirea nu-i nici un merit. Vorbești mereu de frumusețe, doctore, dar e foarte frumos când cineva se-nfrânge pe sine și face ceva mai bine decât îi îngăduie natura s-o facă. Tu ce spui, Ines? i se adresă el în căutare de ajutor, întrebare ce exprima totala lui naivitate, pentru că nici idee n-avea cât de fundamental opusă era Ines Rodde, în asemenea lucruri, părerilor lui Helmut.

— Ai dreptate, răspunse ea, și o roșeață fină i se ivi în obraji. În orice caz, eu îți dau dreptate." Dăruirea e agreabilă, dar cuvântul "merit" cuprinde în sine o doză de admirație, care nu se cuvine nici dăruirii și nici instinctivului.

— Ai văzut?! exclamă Schwerdtfeger triumfător, și Institoris răspunse râzând:

— Firește. Ai știut la ce ușă să bați.

Dar, în totul, era ceva straniu, căruia nimeni nu i se putea sustrage, fiecare avu, măcar o clipă, sentimentul acesta, confirmat și de roșeața din obraji fetei (pentru că nu se stinsese imediat). Era absolut

genul ei să nu-i dea dreptate lui Institoris, în cutare sau cutare chestiune. Dar ca să dea dreptate junelui Rudi, nu era în felul ei de-a fi. Schwerdtfeger nu știa că există ceva numit imoralism, și nu poți să dai dreptate cuiva care nu pricepe teza opusă — cel puțin nu înainte de a i-o fi explicat. Cu toate că logic era foarte natural și justificat, verdictul pronunțat de Ines avea ceva surprinzător, ciudat și, pentru mine, acest lucru fusese subliniat de hohotul de râs cu care întâmpinase victoria nemeritată a lui Schwerdtfeger, Clarissa, sora lui Ines — făptura mândră, cu bărbia prea scurtă; ei, cert, nu-i scăpa niciodată nimic când superioritatea — din motive ce n-aveau nimic a face cu superioritatea — ieșea puțin compromisă, dar, tot atât de cert, era convinsă că nu ieșise cu nimic înjosită.

— Hai, exclamă ea, Rudolf, hop! Spune frumos mulțumesc, scoală-te-n picioare, băiete, și pleacă-te în fața doamnei! Adu salvatoarei tale o înghețată și invit-o la primul vals!

Așa făcea ea întotdeauna. Ținea, plină de mândrie, cu sora ei, și oricând era vorba de demnitatea lor striga "hop!". Și lui Institoris, pretendentul, îi striga "hopa sus!" când se dovedea mai lent în galanteriile obligatorii sau când nu-i intra ceva în cap. Din mândrie era totdeauna alături de ceea ce se dovedea superior, îi purta de grijă, și se arăta uimită în cel mai înalt grad când nu i se plătea imediat tributul cuvenit. "Când el vrea ceva de la tine, părea Clarissa să spună, ce mai aștepți, sari!" îmi amintesc foarte bine cum i-a spus o dată "Hop!" lui Schwerdtfeger din pricina lui Adrian; acesta își exprimase o dorință oarecare în legătură cu un concert al orchestrei Zapfenstosser (cred că era vorba de un bilet pentru Jeannette Scheurl) și Schwerdtfeger găsise cu cale să facă mofturi. "Hai, Rudolf, hopa sus! a strigat ea. Ce Dumnezeu, n-ai de gând s-o iei din loc?!"

— Ba da, nu, nu asta voiam... a îngăimat el. Desigur, dar...

— Nici un "dar", i-a retezat Clarissa scurt, cu un aer de sus, jumătate glumind, pe jumătate însă destul de serios.

Și Adrian, ca și Schwerdtfeger de altfel, râdeau — acesta din urmă cu gestul lui obișnuit, cu strâmbătura lui băiețească în colțul gurii și cu umărul împins înainte, promise că va aranja totul.

Era ca și cum Clarissa ar fi văzut în Rudi un fel de pretendent care trebuia să "sară"; în realitate acesta se străduia neconținut și în maniera cea mai naivă, încrezător și neobosit, să câștige bunăvoința lui Adrian. Clarissa încerca de multe ori să mă descoasă, să afle ce gândesc despre adevăratul pretendent, cel ce făcea curte surorii sale — de altfel și Ines încerca, într-un fel mai delicat, mai sfios, tresărind și retractând aproape imediat, întocmai ca și cum ar fi vrut și să afle și să nu afle, să n-audă nimic. Amândouă surorile aveau încredere în mine: adică păreau să-mi atribuie o anume aptitudine, să mă socotească în stare și în drept să prețuiesc pe alții, ceea ce, oricum, dacă era vorba să inspiri o încredere totală, te obliga, într-un fel, să rămâi în afara jocului, să păstrezi o neutralitate ireproșabilă. Rolul de confident este totdeauna și agreabil, dar și dureros, pentru că îl joci plecând de la premisa că tu, personal, nu intri în socoteală. Dar de câte ori nu mi-am spus că e mult mai bine să inspiri oamenilor încredere, decât să le stârnești pasiuni! E mult mai bine să le pari "de treabă", decât să le pari "frumos"!

În ochii lui Ines Rodde, un om "bun", un om de treabă, era probabil cel care vedea lumea numai din unghiul raporturilor morale, nu și din al celor stimulate estetic; de unde și încrederea ei în mine. Trebuie să mărturisesc însă că purtarea mea față de surori nu era aceeași și că, într-o oarecare măsură, opiniile mele referitoare la Institoris variau după persoana care mă întreba. Când stăteam de vorbă cu Clarissa spuneam

mult mai deschis ce gândeam, mă exprimam, ca psiholog, asupra motivelor ce determinau ezitarea lui de a se pronunța — ezitare, de altminteri, nu unilaterală — și nu mă jenam să fac nițeluș haz, de conveniență cu ea, pe seama pirpiriului căzut în admirația "instinctelor brutale". Era cu totul altceva când mă întreba Ines. Atunci menajam sentimentele pe care ea, *pro forma*, trebuia să le nutrească, fără ca în fond să cred în ele, menajam adică motivele de rațiune pentru care, după toate probabilitățile, avea să se mărite cu Institoris, și vorbeam cu o stimă reținută despre însușirile lui solide, despre știința, despre omenia lui curată, și despre excelentele sale perspective. Era o problemă delicată să dau cuvintelor mele suficientă căldură — dar nici prea multă, pentru că mi se părea că îmi angajez la fel de mult răspunderea, fie că i-aș fi confirmat fetei îndoielile și aș fi dezgustat-o de refugiul mult râvnit, fie că aș fi încercat s-o conving să-și înfrângă aceste îndoieli; ba, uneori, din anumite pricini, tentativa de a o convinge mi se părea mai riscantă decât aceea de a îndemna să renunțe.

Adevărul e că Ines se satură repede de opiniile mele despre Helmut Institoris și își lărgi sfera confidențelor, o generaliza întrucâtva, cerându-mi părerea și despre alte persoane din cercul nostru, de pildă despre Zink și Spengler sau, ca să mai dau un exemplu, despre Schwerdtfeger. Voia să știe cam ce gândeam despre felul cum cânta la vioară, despre caracterul său, dacă aveam stimă pentru el și câtă, și în stima asta, ce era seriozitate și ce umor. I-am răspuns cât m-am priceput mai bine, cu toată echitatea de care eram în stare, așa cum am vorbit despre Rudolf în filele astea, și ea m-a ascultat cu atenție pentru ca apoi să întregească elogiile mele amicale, dar și delimitate, cu observații proprii; n-am putut decât să mă raliez acestora, deși poate că m-au frapat puțin, prin insistența lor: o insistență pasivă care, dat fiind" caracterul fetei, neîncrederea ei în lume, în viață, nu putea surprinde, dar raportată la acest caz anume, avea totuși ceva straniu.

La urma urmei nu era nici o minune că Ines, ca și sora ei, care-l cunoscuseră pe simpaticul tânăr cu-atâta vreme înaintea mea și erau cu acesta în raporturi aproape de frate și soră, să-l fi privit cu mai multă atenție decât mine și să fi știut despre Schwerdtfeger mai multe lucruri confidențiale. Părea un om fără vicii, spusese Ines (nu folosise termenul acesta, ci unul mai blând, dar era clar că asta voise să spună), un om curat — de unde și felul lui de a fi încrezător și familiar, pentru că puritatea este încrezătoare. (Cuvânt mișcător în gura fetei, pentru că în ce o privea nu era deloc încrezătoare, chiar dacă, excepțional, în mine avea încredere.) Nu bea — numai ceai cu puțin zahăr și fără frișca, dar asta de trei ori pe zi —, nici nu fuma — decât în ocazii cu totul rare, și nu-și făcuse nicidecum un obicei din asta. Tuturor acestor stupefiante masculine (dacă-mi amintesc bine, așa se exprimase), acestor narcotice, le substituia flirtul, lui însă i se dăruia cu trup și suflet, părea născut pentru el — nu pentru dragoste și prietenie care prin firea lui și, ca să zic așa, în mâinile lui, ar fi devenit flirt. Era un ușuratic? Da și nu. Categorie nu, în sensul banal, vulgar. N-aveai deci să-l pui alături de Bullinger, fabricantul, umflat în pene până nu mai putea, din pricina bogăției lui, omul care obișnuia să fredoneze, ironic:

"O inimă voioasă și-un sânge sănătos
Mai bune-s decât banii și-averea cât de mare..."

Asta așa, ca să facă lumea și mai invidioasă pe averea lui — și îți puteai da seama de deosebire. Dar era greu să te gândești mereu la

valoarea sa, să-ți înăbuși sentimentul că nu totdeauna te poți bizui pe el, și asta din pricina lui, din pricina amabilității, a cochetăriei, a filfizoneriei lui, a nemăsuratei pasiuni pentru mondenități, care, la urma urmei, era ceva înspăimântător. Ines mă întrebasese dacă nu găseam și eu că această viață de artist, în petreceri și găтели, sau elegantul festival Biedermeyer de la Cococello-Club, unde fusesem de curând și noi, ar fi într-un dureros contrast cu tristețea și dezamăgirile vieții. Dacă nu mă încercase și pe mine groaza vidului spiritual și a nimicniciei ce domnea în mediocritatea "reuniunilor" obișnuite, în opoziție stridentă cu agitația febrilă produsă de vin, de muzică, de curente nemărturisite ale relațiilor dintre oameni. Uneori vedeai cu ochii cum cineva, vorbind cu un altul, păstra mecanic toate formele mondene, dar era cu desăvârșire absent, cu gândul la o altă persoană, pe care o fixa... Și-apoi, debandada, deranjul, resturile răspândite peste tot în salon către sfârșitul "reuniunii". Ines mărturisi că uneori, după o asemenea "petrecere", plângea în pat un ceas întreg...

Continuă să vorbească în felul acesta, exprimând mai mult griji și critici cu un caracter general, și părea să fi uitat de Rudolf. Dar când reveni la el, nu mai aveai nici o îndoială că între timp nu-i ieșise nici o clipă din minte. Când vorbea despre filfizoneria lui mondenă, spunea fata, avea în gând ceva cu totul inofensiv, ceva doar de luat în răs, dar uneori lucrul acesta o întrista. Așa de pildă, în societate, Rudi venea totdeauna ultimul, din nevoia de a se lăsa așteptat, de a fi el cel așteptat. Apoi, ținea seama de rivalități, avea gelozii mondene: se apuca să povestească că a fost ieri la cutare și la cutare, la soții Langewiesche, sau cum i-o mai fi chemând pe prietenii lui, la soții Rollwagen, cei cu două fete teribil de rasate. (Când aud cuvântul "rasate" mă cutremur.) Dar totdeauna le povestea cu aerul că se scuză, că încearcă să împace pe cineva, cam în sensul: "Din când în când tot trebuie să mai trec și pe la ei" — și puteai fi sigur că același lucru îl spune și acolo, pentru că ar vrea să-i lase pe toți să se lege în iluzia că persoana cu care stă de vorbă îi e cea mai dragă — ca și cum fiecare ar trebui să acorde cea mai mare importanță acestui lucru. Dar convingerea lui Rudi că în felul acesta îi face fiecăruia o plăcere deosebită are ceva contagios. Vine undeva la ceai la cinci, și spune că a promis să fie la cinci jumătate sau la șase în altă parte, la Langewiesche sau la Rollwagen, ceea ce se poate foarte bine să nu fie deloc adevărat. Apoi rămâne până la șase și jumătate, ca să arate că aici se simte mai bine, că îl atrage atât de mult, încât ceilalți pot să aștepte — și-i atât de convins că asta trebuie să-ți facă plăcere, încât sincer îți face plăcere.

Am râs amândoi, eu însă cu oarecare rezervă, pentru că i-am citit amărăciunea pe chip. Vorbea ca și cum ar fi socotit necesar — sau poate că într-adevăr socotea necesar? — să mă prevină să mă feresc de amabilitățile lui Schwerdtfeger, adică să mă feresc de a le acorda prea mare importanță. Ele nu însemnau nimic. Ines povesti că se întâmplase odată să audă, de la oarecare distanță, cuvânt cu cuvânt, cum ruga pe cineva despre care știa precis că-i e perfect indiferent, să mai rămână — îi vorbea cu accente intime, convingătoare; "Hai zău, fii drăguț, te rog eu, nu pleca!" — și când s-a întâmplat apoi să-i spună și ei aceleași cuvinte, cum s-ar putea întâmpla să mi le spună și mie. acestea, natural, nu mai aveau absolut nici o valoare!

Într-un cuvânt, fata mărturisea o dureroasă neîncredere în seriozitatea lui, în dovezile lui de simpatie și de atenție: dacă se întâmpla să fie cineva bolnav, și Rudi se ducea să-l vadă, totul se întâmpla, cum de altfel aveam să constat pe seama mea, "foarte drăguț", pentru că socotea că așa se cuvine, că așa se poartă lumea în

societate, nu dintr-un impuls lăuntric; deci nu trebuia luat în serios. Te puteai aștepta de la el și la unele lucruri de prost-gust, cum a fost de pildă exclamația înfiorătoare: "Ei, sunt și-așa atâtea nenorocite!" Asta auzise Ines cu urechile ei. Cineva îl prevenea odată, în glumă, să nu nenorocească o fată, sau poate că fusese vorba chiar despre o femeie măritată, și Rudi, plin de aroganță, îi răspunsese: "Ei, sunt și-așa atâtea nenorocite!" Nu puteai decât să-ți spui în gând: "Să mă ferească Dumnezeu de înjosirea de-a mă număra printre asemenea oameni!"

De altminteri nu voia să fie prea dură — poate că "înjosire" era un termen tare. Nu trebuia s-o înțeleg greșit: lui Rudolf nu-i puteai contesta un anume fond nobil. Uneori în societate, printr-un cuvânt șoptit, printr-o singură privire mută și rece, puteai să-l smulgi din dispoziția lui obișnuită, gălăgioasă, să-l readuci într-o oarecare măsură la sentimente mai serioase. O, de multe ori ți se părea că într-adevăr l-ai recâștigat, influențabil la extrem cum era. Atunci Langewiesche și Rollwagen și cum i-o mai fi chemând nu mai însemnau pentru el decât umbre și fantome. Dar, firește, îi ajungea să respire alt aer, să se expună altor influențe, pentru ca în locul încrederii și înțelegerii reciproce să apară o totală înstrăinare, o nepăsare fără nădejde. Apoi simțea, pentru că avea o sensibilitate foarte fină, încerca, plin de căință, să dreagă ce stricase. Era ridicol, dar te și mișca; ca să împace lucrurile, să reintre în grație, repeta vreo vorbă mai mult sau mai puțin de duh rostită și în altă împrejurare sau vreo frază dintr-o carte citată cine știe când — ca dovadă că nu uitase și că putea face față și în sferele superioare. Era ceva lamentabil. Și, în fine, venea momentul despărțirii — atunci se vedea că era dispus să se căiască și să se îndrepte. Se apropia să-și ia rămas bun, cu glume ieftine, în dialect, primite cu mutre acre poate și din cauza oboselii. Apoi, după ce dădea mâna tuturor celorlalți, mai venea o dată și spunea bună seara simplu, din toată inima, la care, firește, puteai să-i răspunzi mai omenește. Așa că pleca victorios, pentru că era obligatoriu să plece victorios. Probabil că și la celelalte două reuniuni unde se mai ducea în seara aceea, proceda la fel...

E suficient atât? Acesta nu-i un roman, unde autorul dezvăluie cititorului inimile personajelor sale indirect, prin acțiunea povestită. Ca narator biograf, am datoria de a spune lucrurilor pe nume, de a constata pur și simplu realitățile sufletești care au avut vreo repercusiune asupra desfășurării vieții relatate de mine. Dar după ciudatele expresii dictate de memorie condeiului, expresii de o intensitate ce-aș numi-o specifică, nu mai rămâne nici un fel de îndoială asupra faptului ce trebuia dezvăluit. Ines Rodde îl iubea pe tânărul Schwerdtfeger și se punea o dublă întrebare: întâi, dacă ea știa, și al doilea, când, în ce moment raporturile fraterne cu violonistul luaseră acest caracter mai ardent, mai dureros.

La prima întrebare răspund: da. O fată atât de citită ca Ines, s-ar putea chiar spune: cu formațiune psihologică, supraveghindu-și sentimentele cu acuitate de poet, trebuia, indiscutabil, să fie conștientă de evoluția propriilor sentimente — oricât de suprinzătoare, de incredibile chiar vor fi părut acestea la început. Aparenta naivitate cu care își dezvăluse inima în fața mea nu însemna deloc o dovadă de ignoranță; pentru că, pe de o parte, ceea ce avea aerul a fi candoare era expresia unei nevoi irezistibile de a se mărturisi, iar pe de alta, era încrederea în mine, o încredere deghizată destul de ciudat: deoarece, într-o anumită măsură, fata se făcea că mă consideră destul de simplu ca să nu fi observat nimic, ceea ce ar fi fost, și asta, un fel de încredere, dar știa că adevărul nu-mi scăpase, și în fond asta și voia; pentru că socotea — spre cinstea mea — că la mine secretul va fi bine păstrat. Și

asta, incontestabil, așa era. Se putea bizui pe discreția și pe simpatia mea omenească, oricât i-ar veni de greu unui bărbat, este însăși firea lucrurilor, să simtă ceea ce simte o femeie pârjolită de dragostea pentru un alt bărbat. E mult mai ușor, se-nțelege, să urmărești sentimentele unui bărbat pentru o femeie — chiar dacă ea te lasă cu totul rece — decât să fii în situația unei femei îndrăgostite de alt bărbat, în fond, nu o "înțelegi", o accepți numai, așa cum trebuie să facă orice om bine crescut, cu un respect obiectiv în fața legii firii — și desigur, bărbatul are de obicei o atitudine mai tolerantă și mai binevoitoare decât femeia care, de cele mai multe ori, aruncă priviri piezișe prietenei ce-i mărturisește c-a pus pe jărat o inimă de bărbat, chiar când această inimă îi e perfect indiferentă.

Așa că de bunăvoință prietenoasă nu eram deloc lipsit, chiar dacă de la natură mi-era închisă calea spre o înțelegere subiectivă a simțămintelor ei. Dumnezeule, junele Schwerdtfeger! La urma urmei, mutra lui avea ceva de mops, glasul îi era gutural, arăta mai mult a băiat decât a bărbat — dar e drept, trebuia să recunoști, că avea ochi de un albastru frumos, o statură impozantă și un fel captivant de a cânta la vioară și de a fluiera și, nu mai puțin, o amabilitate nedezmințită." Va să zică, În es Rodde îl iubea, nu orbește, dar asta nu înseamnă că nu suferea profund; iar atitudinea mea lăuntrică era aceeași cu a sorei sale, zeflemista Clarissa, totdeauna fudulă când era vorba de bărbat; și eu aș fi avut poftă să-i spun: "Hei, băiete, hopa sus f Ce-ți închipui? Drept cine te iei?"

Dar, acuma, chestia asta cu "hopa" nu era chiar atât de simplă, chiar dacă Rudolf ar fi recunoscut că e obligat s-o facă. Pentru că mai era și Helmut Institoris, mirele, mirele *in spe*, Institoris pretendentul — și cu asta mă întorc la întrebarea mea, anume: de când se transformaseră în pasiune relațiile frățești dintre Ines și Rudolf? Posibilitățile mele de intuiție omenească îmi spun: atunci când Helmut s-a apropiat de ea ca bărbat de femeie și a început să-i facă curte. Am fost și rămân convins că Ines nu s-ar fi îndrăgostit niciodată de Schwerdtfeger, fără intervenția lui Institoris, pretendentul, în viața ei. Helmut încerca s-o câștige, dar încerca pentru altul, dacă se poate spune așa. Pentru că bărbatul mediocru putea, prin solicitările lui, într-adevăr să trezească femeia din ea — dar numai atât. Însă nu pentru el o putea trezi, chiar atât de mult nu era în stare, cu toate că, din motive de rațiune, Ines ar fi fost dispusă să-l urmeze. Femeinitatea, o dată trezită, se îndreaptă imediat către altul, căruia, în conștiință, nu-i păstrase până atunci decât calde sentimente semifraterne și acum i se descătușau cu totul altele. Nu că l-ar fi socotit "omul potrivit", demn de ea, nici vorbă de asta. Dar melancolia sa, în căutare de nefericire, se fixă asupra celui pe care, dezgustată, îl auzise rostind: "Ei, sunt și-așa atâtea nenorocite!"

Și, de altfel, un lucru ciudat! În pasiunea ei pentru celălalt își însuși într-o oarecare măsură admirația nepotrivitului pretendent pentru "viața" instinctivă, lipsită de spiritualitate, atât de contrară caracterului ei, îl înșela slujindu-se de propriile lui convingeri. Nu reprezenta oare Rudolf, pentru tristețea ei clarvăzătoare, ceva ce semăna cu bucuria dulce de a trăi?

Față de Institoris, un simplu conferențiar în ale frumosului, Schwerdtfeger avea avantajul aftei adevărate, irigând cu seva sa pasiunea, transfigurând omenescul. Pentru că nu e decât natural ca persoana iubitului să fie înălțată, înnobilită, și afecțiunea pentru el să-și afle mereu hrană proaspătă, când individualitatea lui e asociată cu farmecul cuceritor al artei sale. În fond, Ines disprețuia traficul estetic al

acestui oraș dedat plăcerilor, unde o transplantase năzuința maternă către o viață mai frivolă, dar, de dragul securității oferite de burghezie, participa la petrecerile unei societăți, ce nu era altceva decât o vastă și unică asociație artistică¹, și tocmai faptul acesta era primejdios pentru liniștea căutată de ea. Mi-au rămas în minte imagini impresionante, tulburătoare din vremea aceea. Parcă văd și acum, familia Rodde, poate și soții Knoterich, și eu, după o excepțională execuție a uneia dintre simfoniile lui Ceaikovski, fa sala Zapfenstosser, în primele rânduri, amestecați în mulțime și aplaudând. Dirijorul făcuse semn orchestrei să se ridice în picioare ca să primească împreună cu el mulțumirile publicului pentru strălucita performanță. Schwerdtfeger, puțin la stânga primului violonist (al cărui loc avea să-l ocupe în curând), cu vioara sub braț, aprins la față, radios, se uita spre sală și ne salută cu un semn din cap de o intimitate exagerată, în timp ce Ines asupra căreia nu mă putusem împiedica să-mi arunc privirea o clipă, ținea gâtul întins înaintea, puțin pieziș, gura ținută strângărește, dar într-un chip silit, ochii fixați cu îndărătnicie într-un alt punct, undeva, acolo, sus, la dirijor, sau nu, undeva dincolo de el, spre harpe. Sau, altă dată, îl văd pe Rudolf, entuziasmat de recitalul strălucit al unui violonist în turneu; era în picioare, în primul rând, în sala aproape golită, aplaudând nepotolit spre scena, pe care virtuosul se întorcea pentru a zecea oară să mulțumească înclinându-se. La doi pași, printre scaunele în dezordine, se află Ines, care în seara asta, ca și noi de altfel, nu comunicase deloc cu Schwerdtfeger, îl privește și așteaptă să isprăvească odată, să se întoarcă să o vadă și să vina s-o salute. Rudi însă nu isprăvește și nu-i acorda atenție. Ceva mai mult, o urmărește cu coada ochiului, sau poate că asta-i prea mult spus: privirea ochilor lui albaștri nu cată chiar neclintit spre erou, colo, sus, ci alunecă ușor într-o parte, chiar dacă nu până la coada ochilor, spre locul unde Ines stă și așteaptă, dar agitația sa entuziastă nu încetează. Câteva secunde încă, și ea se întoarce-n loc, albă la față, cu sprâncenele încruntate de mânie și pleacă în grabă. Pe dată Schwerdtfeger renunță să tot recheme pe artist și pleacă după Ines. La ușă o ajunge. Cu o mină glacială, cu aerul că-i surprinsă să-l vadă și pe el acolo, să-l știe că există pe lume măcar, nu-i întinde mâna, nu-i acceptă privirea și iese grăbită.

Recunosc, n-ar fi trebuit să consemnez aici aceste fleacuri, fărâme de constatări. Ele nu merită cinstea tiparului, pot părea, în ochii cititorului, searbede și le-ar putea socoti simple pretenții plictisitoare. Dar trebuie să țină seama cel puțin de "faptul că am suprimat sute de alte observații asemănătoare, recepționate cu antenele mele de prieten omenos și plin de simpatie, fapte ce nu-mi ies din minte, pentru că, din noianul lor s-a născut o nenorocire. De ani de zile vedeam cum se apropie o catastrofă, neînsemnată, ce-i drept, în perspectiva evenimentelor mondiale, și n-am scos o vorbă despre constatările și temerile mele. Numai lui Adrian i-am spus atunci, la început, la Pfeiffering — cu toate că în general eram prea puțin înclinat, ba chiar mă feream să-i vorbesc despre incidente mondene de felul ăsta lui, care se ținea într-o monahală detașare în ce privește preocupările de dragoste. Totuși, am făcut-o, i-am povestit, cu titlu confidențial, că Ines Rodde, deși pe cale să se mărite cu Institoris, părea, după câte băgasem eu de seamă, iremediabil și nebunește îndrăgostită de Rudi Schwerdtfeger.

Ne aflam în odaia stareșului și jucam șah.

— Ei, asta-i ceva nou! exclamă ei. Vrei să fac o mișcare greșită și să pierd tura? Apoi zâmbi, dădu din cap, și adăugă: Vai de sufletul lui! Iar după ce mai reflectase la mișcare, cu pauză între fraze, zise: De altfel, nu-i glumă pentru el. Trebuie să bage de seamă să scape teafăr

din povestea asta.

XXX

Primele zile de arșiță din august 1914 m-au găsit schimbând un tren înțesat cu altul, așteptând prin gări mișunând de omenire, pe peroane pline cu grămezi de bagaje lăsate în părăsire, grăbindu-mă să ajung de la Freising la Naumburg în Turingia, la regimentul meu, unde trebuia să mă prezint de urgență, în calitate de sergent-major în rezerva.

Războiul izbucnise. Soarta, care de-atâta vreme mocnea amenințătoare deasupra Europei, se dezlănțuise, și în orașele noastre, capetele și inimile oamenilor erau răvășite de spaimă, de exaltare, de patetismul durerii, de înduioșare în fața destinului, de sentimente de forță și sacrificiu deghizate într-o disciplinată "potriveală" "la comandă" a tuturor celor prevăzute, exersate și învățate. Se prea poate, și sunt foarte dispus s-o cred, ca prin alte părți, în țări dușmane și chiar și în cele aliate, acest scurtcircuit al soartei să fi fost resimțit mai curând ca o catastrofă, *un grand malheur*¹²³, cum am auzit de atâtea ori în timpul campaniei din gura femeilor franceze care, bineînțeles, aveau războiul la ele-acasă, în odăile, în bucătăriile lor: *Ah, monsieur, la guerre, quel grand malheur!*¹²⁴ În Germania noastră, nu se poate tăgădui, precumpănau aspectele de exaltare, sentimentul istoric de mândrie, izbucnirea de bucurie, evadarea din banalitatea de toate zilele, eliberarea din stagnarea mondială care nu mai putea continua în felul acesta, precumpănea entuziasmul față de viitor, apelul la datorie și bărbăție, într-un cuvânt, aspectul de festivitate eroică." La Freising, elevii mei din ultima clasă a liceului aveau obraji îmbujorați și le scânteiau ochii de câte se întâmplau în jur. Pasiunea tinerească pentru risc și aventură se împletea acum, amuzant, cu avantajele unui examen de bacalaureat luat la repezeală. Dădeau năvală la cercurile de recrutare, și eram bucuros că nu trebuia să fac pe "învârtitul" în fața lor.

Nu vreau în nici un caz să contest că participam din plin la entuziasta efervescență populară, pe care mai adineauri mă străduiam s-o caracterizez, chiar dacă aspectul de exaltare manifestat de oameni nu se potrivea firii mele și mă înfricoșa într-o oarecare măsură. Conștiința mea — utilizez aici termenul acesta într-un sens general — nu era chiar atât de curată. O astfel de "mobilizare" pentru război, oricât ar vrea să-și ia aerul unei datorii mai presus de toate, inflexibilă, implacabilă, are totdeauna în sine ceva dintr-un început de dezlănțuire sălbatică, de vacanță, de desconsiderare a tuturor regulilor, de chiul, de revărsare a instinctelor violente — are prea mult din toate astea pentru ca un om așezat cum sunt eu să se poată simți bine; și la rezistențele temperamentale personale de ase -menea natură se adăuga îndoiala dacă, la urma urmei, moralmente, meritele de până acum ale națiunii îngăduie aceste oarbe dezlănțuiri. Acum intervine însă tema jertfirii de sine, acel "gata de a-ți da viața" care te-ajută să treci peste multe și, ca să zic așa, este un "ultim cuvânt", împotriva căruia nu se mai poate articula nimic. Dacă, mai mult sau mai puțin clar, simți războiul ca pe o încercare colectivă căreia individul, dar și fiecare popor luat individual, este gata să-i facă față și să ispășească cu sângele său slăbiciunile și păcatele vremii, în care-s cuprinși și ai tăi, dacă ai sentimentul că

¹²³O mare nenorocire (*fr.*).

¹²⁴Vai, domnule, ce mare nenorocire e războiul! (*Fr.*)

această plecare la război este ca o plecare la sacrificiu, prin care te lepezi de străbunul Adam și vrei să cucerești, cu toți într-un cuget, o viață superioară, atunci morala de toate zilele e depășită, amuțește în fața extraordinarului. Și, nu vreau să uit: am pornit la război cu inima relativ curată, nu ne gândeam pe vremea aceea că până atunci, acasă, ne purtasem în așa fel, încât o catastrofă mondială sângeroasă trebuia să fie considerată drept o consecință logic inevitabilă a structurii noastre lăuntrice. Așa a fost, din nenorocire, acum cinci ani, dar nu acum treizeci. Dreptul și legea, *habeas corpus*, libertatea și demnitatea omenească se aflau, în țara noastră, la un loc de cinste. E-adevărat că rodomontadele belicoase ale acelui saltimbanc și comedian de pe tronul imperial, care în fond n-avea nimic ostășesc în el și, dac-o fi fost bun la ceva, în orice caz nu la război era bun, aveau un efect penibil asupra oricărui intelectual — iar atitudinea lui față de cultură era a unui dobitoc arierat. Își irosise influența asupra oamenilor de cultură în gesturi diriguitoare goale de conținut. Cultura fusese liberă, se situase la nivel onorabil și de multă vreme luase deprinderea unei totale independențe față de autoritatea guvernantă, de aceea poate că tinerii ei stâlpi vedeau tocmai într-un mare război al întregului popor, cum era cel ce izbucnise acum, un mijloc de ridicare la o nouă formă de viață, în care statul și cultura să constituie un singur tot. Domnea, firește, în problema asta, ca întotdeauna la noi, un complex obsedant de sfială, un egoism de o totală naivitate; nimeni nu s-a îndoit niciodată, ba s-a considerat chiar de la sine înțeles că pentru procesul german de devenire (și noi suntem întotdeauna într-un proces de devenire), o întreagă lume, mai evoluată decât noi, și deloc înclinată către dinamismul cataclismului, trebuia să-și verse sângele o dată cu noi. Omenirea ne-o ia în nume de rău, și nu fără o oarecare doză de dreptate, pentru că, din punct de vedere moral, calea unui popor către o formă superioară de viață colectivă — dacă e neapărat necesar să ne sângeroasă — nu trebuie să fie războiul în afară, ci războiul civil. Dar aceasta ne repugnă, peste măsură, pe când, dimpotrivă, faptul că unitatea noastră națională — și încă una numai parțială, o unitate de compromis — ne costase trei războaie grele, ni se părea ceva strașnic. Eram mare putere de prea multă vreme; ne deprinsesem cu situația asta, și nu ne mai umplea de încântare cum contasem. Sentimentul, mărturisit sau nu, că nu câștigasem mare lucru, că relațiile noastre cu lumea mai curând se înrăutățiseră decât se amelioraseră, se cuibărise adânc în conștiințe. Venise sorocul unei noi străpungeri: aceea către o hegemonie mondială — care, firește, nu putea fi obținută numai pe căile morale ale unor străduințe în limitele patriei. Și-atunci: război; iar dacă nu se putea altfel, război împotriva tuturor, pentru a-i convinge pe toți și a-i câștiga pe toți, lumea-ntreagă, asta era, așa hotărâse "soarta" (cit de "german", acest cuvânt, arhaică rezonanță precreștină, motiv muzical-dramatic de tragedie mitologică!) și într-un entuziast elan (care numai pe noi ne însuflețea) porneam — stăpâniți de certitudinea că pentru Germania bătuse ceasul-de-veacuri-așteptat; că istoria ne pusese mâna-n cap, că după Spania, Franța, Anglia, veneam noi la rând, să imprimăm lumii pecetea noastră și să o conducem; că secolul al XX-lea al nostru era și că, după scurgerea unei epoci burgheze inaugurate cu vreo sută douăzeci de ani în urmă, omenirea avea să apuce pe calea înnoirii sub semnul germanic, sub semnul unui socialism militarist ce încă nu izbutise să se definească până la ultimele lui consecințe. Această imagine, ca să nu spun idee, stăpânea mințile într-o armonică înțelegere cu convingerea că eram siliți să facem războiul, că o datorie sfântă ne chema, neapărat, la arme, la niște

arme, e-adevărat, foarte bine făurite și pregătite și a căror perfecțiune constituise din-totdeauna o tainică ispită de a face uz de ele — alături, de asemenea, și de spaima de a fi cotropiți din toate părțile, și că numai uriașa noastră putere ne putea feri de una ca asta, adică: aptitudinea de a muta războiul imediat pe pământul altora. În cazul nostru atacul și apărarea erau unul și același lucru: alcătuiau împreună patetismul încercării, al chemării, al ceasului cel mare, al sfintei necesități!

Popoarele celelalte n-aveau decât să ne socotească uzurpatori ai dreptului și nimicitori ai păcii, insuportabili dușmani ai vieții — noi stăpâneam mijloacele de a lovi lumea-n cap până-și va schimba părerea (despre noi până va ajunge nu numai să ne admire, ci să ne și iubească.

Să nu creadă nimeni că glumesc! N-am nici un motiv de glumă, în primul rând, deoarece nu pot în nici un caz pretinde că m-am sustras sentimentelor generale. Oricât mi-ar fi interzis cumințenia mea de cărturar, trăiam sincer uralele zgomotoase; ba, drept să spun, erau clipe în care mă cuprindeau chiar ușoare șovăieli de natură critică ce se agitau în subconștientul meu și-mi produceau o oarecare jenă la constatarea faptului că gândeam și simțeam cum gândeau și simțeau toți. Oamenii de felul meu, natural, se cam îndoiesc că gândurile unui ins de rând pot fi cele cuvenite. Și, cu toate acestea, pentru individul superior e uneori o plăcere să se cufunde o dată — și unde să fi găsit el acel o dată, dacă nu aici și acum? — din creștet până-n tălpi, în mulțime.

M-am oprit două zile la München ca să-mi iau rămas bun de la unul și de la altul și să-mi completez echipamentul cu câteva mărunțișuri. Orașul era agitat de-un fel de sărbătoare febrilă și s umbră, dar și de crize de panică, de spaimă mănioasă, la vreun zvon smintit, că rețeaua de apă ar fi fost infectată sau că s-ar fi descoperit un spion sârb strecurat în mulțime. Ca să nu fie luat drept un asemenea spion și ucis din greșeală, doctorul Breisacher (l-am întâlnit pe Ludwigstrasse), își acoperise pieptul cu cocarde și stegulețe roș-alb-negre. Starea de război, trecerea puterii supreme din mâna civililor în a militarilor, în a unui general care emitea proclamații, fu primită cu un fior de încredere. Era liniștitor să știi că membrii familiei regale, plecați la cartierele lor generale în chip de comandanți de oști, vor fi flancați de șefi de stat-major capabili, și că n-or să poată face cine știe ce serenissime erori. Erau însoțiți de ovații voioase. Vedeam regimente ieșind în marș pe poarta cazarmii, soldații cu buchețele de flori la țeava armei, și însoțiți de femei cu batistele la ochi, în aclamațiile unui public de civili adunat la repezeală, căruia flăcăii de la țară avansați la rangul de eroi îi răspundeau zâmbind cu un aer de mândrie prostească și rușinată. Am văzut un ofițer, tinerel de tot, în ținută de campanie, care, stând pe platforma din spate a unui tramvai, privea înapoi, cu ochii în gol, și i se putea citi pe față că se gândea la soarta fragedei sale vieți — dar și-a revenit brusc și a cătat, cu un zâmbet fugar, în jur, să vaică dacă nu l-a observat cineva.

Și iarăși, eram bucuros să mă știu în aceeași situație cu el, că nu rămâneam în spatele celor ce-acopereau cu pieptul hotarele. În fond, cel puțin deocamdată, din cercul nostru de cunoscuți eu eram singurul mobilizat: ne simțeam destul de puternici și de numeroși ca să ne putem permite să alegem, să ținem seama de interesele culturale, să acordăm numeroase scutiri, să nu aruncăm în foc decât tineretul și bărbații perfect apți. Aproape toți din cercul nostru se dovediri a avea un betesug oarecare, pe care înainte nici nu li-l bănuiai măcar, dar acum le dădea dreptul la dispensă. Sicambrul Knoterich avea un început de tuberculoză. Pictorul Zink suferea de un fel de crize de astm

convulsiv, și pentru ca să se calmeze obișnuia să se retragă din societate, iar prietenul său Baptist Spengler suferea, știam cu toții, ba de una, ba de alta. Industriașul Bullinger, tânăr încă, se părea că e indispensabil la fabrica lui, iar în viața artistică a capitalei orchestra Zapfenstosser constituia un element prea important pentru ca membrii ei, și implicit și Rudi Schwerdtfeger, să nu fi fost scutiți de mobilizare. De altfel, cu acest prilej s-a aflat cu o efemeră uimire că, mai demult, Rudi fusese nevoit să se supună unei operații cu care prilej i se scosese un rinichi. Ieși la iveală că trăia numai cu unul — destul de bine de altfel, după cum arăta, și cucoanele uitară foarte repede de treaba asta.

Aș putea continua astfel să citez numeroase cazuri dezgustătoare de protecție, de învârtiți, în cercurile celor ce frecventau pe Schlaginhausen și pe doamnele Scheurl de lângă Grădina Botanică — cercuri, principial, îndeajuns de ostile față de acest război, ca și față de cel precedent de altfel, cercuri animate de amintiri de pe vremea Confederației renane, de francofilie, de antipatie catolică față de prusaci și așa mai departe. Jeannette Scheurl era profund nenorocită, aproape că-i dădeau lacrimile. Vâlvătaia brutală a antagonismului dintre cele două națiuni din care se trăgea, Franța și Germania, ce-ar fi trebuit, după opinia ei, să se întregească, în loc să se înfrunte o ducea la disperare. *"J'en ai assez jusqu'à la fin de mes jours!"*¹²⁵ izbucni ea mânioasă, plângând cu suspine. Cu toate sentimentele mele potrivnice, nu i-am putut refuza o oarecare simpatie de om instruit.

Că Adrian personal era cu totul impasibil la toate cele ce se petreceau mi se părea lucrul cel mai firesc, cel mai de la sine înțeles din lume, și ca să-mi iau rămas bun de la el m-am dus la Pfeiffering, de unde Gedeon, fiul proprietarului, trebuise să plece imediat, cu câțiva cai, la centrul de încorporare. L-am găsit acolo pe Rüdiger Schildknäpp, nemobilizat încă, și petrecându-și *week-end*-ul la prietenul nostru. Făcuse serviciul militar la marină, și mai târziu a fost luat și el, pentru ca după câteva luni să fie lăsat din nou la vatră. Și cu mine, parcă s-a petrecut altfel? Spun de pe acum că n-am rămas pe front decât un singur an, până la luptele din Argonne din 1915, după care am fost transportat acasă cu Crucea de fier pe piept, acordată doar pentru că suportasem inconfortul și că mă-nvârtisem de un tifos.

Atât, ca anticipare. Opinia lui Rüdiger despre război era condiționată de admirația lui pentru Anglia, tot așa cum cea a Jeannettei era determinată de sângele ei francez. Indiscutabil că declarația de război a Angliei îi dăduse o grea lovitură și îl indispunea teribil. Pentru nimic în lume, susținea el, n-ar fi trebuit ca ea să fie provocată prin călcarea tratatelor și invadarea Belgiei. Franța și Rusia — în fine, puteai, la nevoie, să te masori cu amândouă. Dar Anglia! Era o nesocotință cumplită. Așa că, înclinat către un realism acrit, el nu vedea în război decât spurcăciune, putoare, grozăvia amputărilor, dezmăț sexual și păduchi, și își bătea joc cu sarcasm de ideologia de foileton ce decreta aceste orori drept vremuri mari. Adrian nu-l contrazicea, iar eu, oricât participam la emoții mai profunde, înclinam să admit că spusele lui conțineau o doză de adevăr.

Am cinat toți trei în odaia cu statuia Victoriei de la Samothrake și intrările și ieșirile Clementinei Schweigestill care, amabila, ne servea masa, mă îndemnară să-l întreb pe Adrian ce mai face sora lui, Ursula, de la Langensalza. Căsătoria ei era dintre cele mai fericite, iar din punctul de vedere al sănătății se restabilise destul de bine după o oarecare debilitare a plămânilor, un ușor catar al vârfurilor, provocat de

¹²⁵M-am săturat pentru toată viața! (*Fr.*)

trei sarcini ce se succedaseră foarte repede, 1911, 1912 și 1913, când văzuseră lumina zilei cele trei vlăstare Schneidewein: Rosa, Ezechiel și Raimund. Până la apariția fermecătorului Nepomuk mai erau, în seara aceea care ne adunase laolaltă, încă nouă ani.

La masă, și după aceea în odaia starețului, s-a vorbit mult despre politică și despre problemele morale, despre natura mitică a caracterelor naționale care se manifestă în asemenea momente istorice, și eu participam cu o oarecare pasiune, ca să înclin puțin balanța, în fața concepției categoric empirice despre război pe care Schildknäpp o considera unica posibilă; vorbeam despre rolul tradițional al Germaniei și, de asemenea, despre violarea neutralității Belgiei amintind atât de bine de brutalitatea acțiunilor lui Frederic cel Mare împotriva unei Saxonii indiscutabil neutre, despre vehemența protestelor lumii întregi în fața acestui gest, despre cuvântarea filozofului nostru cancelar cu recunoașterea premeditată a vinovăției, a acelui dicton german intrat în vorbirea poporului: "Necesitatea nu cunoaște legi", despre disprețul, vânturat până și-n fața lui Dumnezeu, pentru un vechi tratat, "un petic de hârtie", când e pus în fața unui imperativ imediat al vieții. Rüdiger ne-a făcut să și râdem pe chestia asta, pentru că, deși accepta obiecțiile mele oarecum emoționate, el ridiculiza cu un comic irezistibil toată brutalitatea sentimentală, pocăința plină de trufie, onesta râvnă la crimă, parodiindu-l pe lunganul filozof ce-și drapa în poezie morală planuri strategice de mult și îndelung puse la cale — ridiculiza și mai comic încă răgetele de virtute buimacă ale unei omeniri care aflate de multă vreme despre acest plan de campanie elaborat cu cinism; și deoarece vedeam că lui Adrian voioșia asta îi plăcea, că ne era recunoscător pentru râsul ce i-l stârneam, m-am alăturat bucuros la veselia lor, nu fără să constat că tragedia și comedia creșteau pe același trunchi și că era de-ajuns să schimb puțin lumina, ca să dai din una în cealaltă. În fond, nu îngăduiam ca simțul și sentimentul meu pentru necesitățile imperioase ale Germaniei, pentru izolarea ei morală și disprețul public, care — așa cel puțin mi se părea mie — nu erau decât expresia fricii generale în fața puterii ei și a avansului în pregătirea de război (prilej ce mă obliga să recunosc că acestea, puterea și avansul în pregătirea de război, constituiau o consolare grosolană pentru starea noastră de proscriși) — în fond, zic, nu îngăduiam ca înduioșarea mea patriotică, cu mult mai greu de justificat decât a celorlalți, să-mi fie tulburată prin satirizarea caracteristicilor naționale și, plimbându-mă în cameră încoace și-ncolo, îi dădui glas, în timp ce Schildknäpp își fuma pipa lui de mahorcă, iar Adrian se nimerise să stea la masa lui de lucru, aceea în stil german vechi, cu tăblia puțin adâncită în mijloc și cu un pupitru de scris și de citit așezat deasupra. Pentru că, lucru curios, Leverkühn chiar așa scria, ca Erasmus al lui Holbein, pe o suprafață înclinată. Pe masă se aflau câteva cărți: un volumaș de Kleist, cu un semn de carte la eseul despre marionete, apoi inevitabilele sonete ale lui Shakespeare și încă un volum din operele marelui poet — *Cum vă place, Mult zgomot pentru nimic* și, dacă nu mă înșel, *Doi tineri din Verona*. Pe pupitru se afla opera la care lucra atunci — foi volante, concepte, începuturi, notări, schițe în diferite stadii de dezvoltare; uneori nu era notat decât primul rând, vioara sau instrumentele de lemn și, jos de tot, basurile, dar între ele spațiul era gol; în alte părți funcțiunile armonice și gruparea instrumentală apăreau limpede din notarea celorlalte partide ale orchestrei; cu țigara în colțul buzelor, Adrian se oprise în fata lor, să-și arunce o privire, întocmai ca un jucător de șan examinând situația partidei pe masa cu pătrățele, de care compoziția muzicală amintește

atât de mult. Ne simțeam, împreună, atunci, atât de lipsiți de griji, încât el, ca și cum ar fi fost singur, luă chiar un condei, ca să noteze undeva o figură de clarinet sau corn, atunci năzărită.

Nu știam mare lucru despre cele ce îl preocupau în momentul acela, după ce muzica lui cosmică apăruse la Mainz în editura Schott & Fiii, în aceleași condițiuni în care apăruseră liedurile pe versuri de Brentano. Era vorba de o suită dramatică grotescă, ale cărei subiecte — aflasem din auzite — erau luate dintr-o carte veche de povestiri și anecdote, *Gesta Romanorum*; făcea diverse încercări, fără să știe încă bine dacă o să iasă ceva și dacă o să se oprească ia ele. În orice caz, pentru reprezentare nu se gândea la oameni ci la păpuși articulate. (De aici Kleist!) — în ceea ce privește *Minunile Universului*, această lucrare solemnă, trufașă* se aflate în preajma unei premiere în străinătate, dar acum, din cauza izbucnirii războiului, căzuse totul baltă. La masă vorbisem despre asta. Reprezentarea la Lübeck a *Zadarnicelor chinuri ale dragostei*, așa lipsită de succes cum fusese, precum și publicarea Cântecelor pe versuri de Brentano își produsese, pe nevăzute, prin simpla existență, efectul lor și începuseră să creeze numelui lui Adrian, în cercurile de artă mai pretențioase, un anume ecou ezoteric, e drept, cu un caracter oarecum dubitativ — și asta nu în Germania, și cu atât mai puțin la München, ci în alte locuri, cu mai multă sensibilitate. Primise, cu câteva săptămâni înainte, o scrisoare de la domnul Monteux, directorul "Baletului rus" de la Paris, fost membru în orchestra Colonne, scrisoare în care acest dirijor amator de experiențe își făcea cunoscută intenția de a prezenta *Minunile Universului* împreună cu câteva fragmente orchestrale din *Love's Labour's Lost* într-o formă pur concertantă. Manifestarea aceasta urma să aibă loc la "Théâtre des Champs-Élysées" și îl invita pe Adrian să vină la Paris ca să repete și să-și dirijeze în persoană operele. Nu l-am întrebat pe Adrian dacă în alte împrejurări ar fi dat urmare invitației. În orice caz, circumstanțele erau acum de asemenea natură încât nu mai putea fi vorba de nimic.

Mă mai văd încă, plimbându-mă de colo până colo pe covorul și pardoseala vechii odăi, sub policandrul cu brațele lungi și pe lângă pereții îmbrăcați în dulapuri, pe lângă banca din colț cu perne turtite de piele, lângă firida adâncă a ferestrei, perorând despre Germania mai mult pentru mine și, în orice caz, pentru Schildknäpp, decât pentru Adrian — nu mă așteptam ca el câtuși de puțin să ia aminte. Deprins cum sărit să predau lecții și să vorbesc, dacă se întâmplă ca în prealabil să-mi stimulez puțin dispoziția, pot fi un orator destul de acceptabil; nu-mi displace să-mi ascult glasul, ci găsesc chiar o anumită satisfacție în felul în care sunt capabil să mânuiesc cuvintele. Cu gesturi agitate, îi spuneam lui Rüdiger că n-avea decât să adauge și vorbele mele la belicismul de foileton, izvor al mării sale iritații, dar după a mea părere, putina participare afectivă la structura caracteristica — deloc lipsită de trăsături emoționante — pe care clipa istorică o dădea acum firii germane altminteri multiformă, ar fi foarte la locul ei și în ultimă analiză, aici era vorba tocmai de psihologia *străpunerii*.

— La un popor ca al nostru, explicam eu, elementul sufletesc e totdeauna primordial și, în fond, determinant; acțiunea politică e de ordin secundar: un reflex, o expresie, un instrument. Străpungerea noastră la hegemonia mondială, chemarea destinului nostru, e, sub aspectul ei mai profund, străpungerea spre lume — dintr-o izolare de care suntem conștienți, pentru care suferim, și care n-a putut fi sfârșită, de la întemeierea Reichului, prin nici o angrenare, oricât de masivă, în economia mondială. Mai amar e însă faptul că sub forma fenomenului empiric al războiului se exprimă ceea ce în realitate e o

nostalgie, o sete de uniune...

— Dumnezeu să-ți binecuvânteze învățătura, l-am auzit pe Adrian zicând cu glas scăzut și cu un hohot scurt de râs. Fără să-și fi ridicat însă privirea de pe notele lui.

M-am oprit locului, ațintindu-mi ochii asupra lui, dar el nu s-a sinchisit.

— După opinia ta, i-am răspuns, ar trebui adăugat în cazul ăsta: "Din noi nimic nu s-alege, aleluia!"

— Poate c-ar fi mai bine: "Din *asta* nu s-alege nimic", mi-a ripostat el. Iartă-mă, cad în limbajul studentesc, pentru că tirada ta mi-a amintit de disputele noastre de pe vremea când dormeam pe-un braț de paie, prin anul nu-știu-cât — cum îi chema pe băieți? Constat că-ncep să-mi piară din memorie vechile nume. (Avea douăzeci și nouă de ani, atunci.) — Deutschmeyer? Dungersleben?

— Vrei să zici Deutschlin, ăl scurt și-ndesat, am spus eu, și unul Dungersheim. Mai era și unul Hubmeyer, și unul von Teutleben... Tu n-ai avut niciodată tinere de minte pentru nume. Erau băieți buni, sânguincioși.

— Și încă ce buni! Crezi cumva că nu-l ascultam și eu pe "dascăl" , și mai era unul, un socialist, îi zicea "doctoru ". Ce zici? În fond, tu n-ai fost cu ei, ai fost la altă facultate. Dar azi, când te-aud pe tine, parcă-i aud pe ei. Apă de ploaie — vreau să zic: dac-ai fost odată student, student tânăr. Viața universitară te ține tânăr și ager.

— Tu ai fost la aceeași facultate cu ei, dar în fond erai mai musafir ca mine. Categorie, Adri. Eu n-am fost decât un simplu student, și poate că ai dreptate când spui că asta am și rămas. Dar cu-atât mai bine, dacă viața universitară te păstrează tânăr, adică: păstrează fidelitate spiritului, gândirii independente, interpretărilor subtile a faptelor brute...

— E vorba aici de fidelitate? m-a întrebat el. După câte am înțeles eu, Kaisersaschern vrea să devină metropolă. Asta hu-i chiar fidelitate.

— Lasă, lasă, nu asta ai înțeles tu; ai priceput foarte bine ce-am vrut să spun prin străpungerea germană în lume.

— N-ar ajuta la mare lucru dac-aș înțelege, mi-a răspuns Adrian, pentru că deocamdată cel puțin, faptele brute n-or să facă decât să desăvârșească totala noastră izolare, și-năuntru, și-n afară chiar dacă voi, neamul ăsta de războinici, veți năvăli până cine știe unde în Europa. Vezi doar: nu mă pot duce la Paris. Mergeți voi în locul meu. E bine și-așa! între noi fie vorba, eu tot nu m-aș fi dus. Voi m-ajutați să ies dintr-o încurcătură...

— Războiul va fi scurt, i-am spus eu cu voce sugrumată, pentru că vorbele lui mă duruseră. Nici nu poate să dureze mult. Străpungerea asta fulgerătoare o plătim cu o vinovăție, pe care o recunoaștem, ne declarăm gata s-o ispășim. Trebuie s-o luăm asupra noastră...

— Și veți ști s-o purtați cu demnitate, m-a întrerupt el. Germania are spinarea lată. Și-apoi, cine contestă că o străpungere ca asta, atât de justificată, nu merită ceea ce lumea bleaga numește o crimă? Nu crezi, sper, că resping ideea cu care-ți place să jonglezi când dormi în paie. În fond, pe lume, nu există decât o singură problemă și-i zice: Cum să răzbești?! Cum s-ajungi la larg? Cum sfărmi gogoasa și-ajungi fluture?! De întrebarea asta-i dominată situația generală. Și-aici, a adăugat el, trăgând semnul roșu de carte din volumul Kleist de pe masă, tot despre străpungere e vorba, și-anume în admirabilul eseu despre marionete, autorul spune pe șleau: "ultimul capitol din istoria lumii". Dar vorbește numai despre estetica, despre farmec, despre har, rezervat în fond păpușii articulate și lui Dumnezeu, adică inconștientului

și infinitei conștiințe, pe când orice reflecție între zero și infinit ucide harul. Conștiința ar trebui, spune scriitorul, să străbată infinitul ca să poată regăsi harul, iar Adam ar trebui să se mai înfrupte o dată din pomul înțelepciunii ca să recadă în stadiul nevinovăției.

— Ce bine-mi pare c-ai citit asta tocmai acum! am exclamat eu. E gândit superb, și faci foarte bine că introduci astea toate în ideea străpunerii. Dar n-ai dreptate când spui: e vorba numai de estetică, n-ai dreptate când spui: numai. E profund greșit să se vadă în estetic un domeniu delimitat, îngust, al omenescului. E mult mai mult decât atât. În fond, e totul, tot ce atrage sau respinge, întocmai ca la poetul nostru, la care cuvântul "har" are înțelesul cel mai vast posibil. Mântuirea sau osândirea, astea-s soarta, ea hotărăște dacă vei fi fericit sau nefericit, dacă pe pământ te vei simți la tine-acasă sau blestemat și izolat, chiar dacă într-o izolare orgolioasă, și nu-i nevoie să fii mare filolog ca să știi că urăști urâtenia. N-ai decât să-mi spui cât vrei că-i apăra de ploaie pofta de-a ne smulge din constrângere, din claustrarea în urâtenie, dar o simt, întotdeauna am simțit-o, și voi susține împotriva multor aparențe grosolane, că pe nemțește asta se cheamă *Katexochen*, că-i profund germană, că-i definiția germanismului însuși, a unei stări sufletești generate de amenințarea încătușării, de otrava solitudinii, de timida stângăcie provincială, de o nevroză sufocantă, de un satanism mut...

Am tăcut. Adrian s-a uitat la mine, și am avut impresia că-i fugise tot sângele din obraji. Privirea îndreptată spre mine era privirea, privirea știută, care mă făcea nefericit și când nu mi se adresa mie, ci altuia: mută, încețoșată, rece și distantă până la jignire, urmată de zâmbetul cu buzele strânse și cu nările zvâcnind de sarcasm — și de gestul de a-și întoarce fața în altă parte. S-a depărtat de masă, nu către Schildknäpp, ci către firida ferestrei, pe ai cărei pereți cu lambriuri era agățată o imagine de sfânt. Rüdiger a mai îndrugat câteva cuvinte, zicând că după starea de spirit manifestată eram de feliicitat, că puteam pleca imediat pe front, ba chiar călare. N-ar trebui să se plece pe front decât călare, sau dacă nu, mai bine deloc. Și a schițat gestul de a bate o mârtoagă pe gât. Am râs, și despărțirea noastră, la plecarea mea la gară, a fost ușoară și voioasă. Bine că n-a fost sentimentală; s-ar fi dovedit nelalocul ei. Dar amintirea privirii lui Adrian am luat-o cu mine în război — poate că ea a fost, și numai în aparentă păduchii și tifosul exantematic, cea care m-a adus atât de repede înapoi acasă, alături de el.

XXXI

"Mergeți voi în locul meu", spusese Adrian. Dar n-am ajuns până acolo! Să mărturisesc că, din cauza asta, simțeam, cu totul în tăcere și independent de punctul de vedere istoric, o rușine personală, intimă? Săptămâni în șir trimisesem acasă știri laconice, anunțând într-o formulare afectat lapidară și rece victorii, ca niște lucruri de la sine înțelese. Liège căzuse de mult, învinsesem în bătălia din Lorena, aruncasem, după un plan magistral, de multă vreme rumegat, cinci armate peste Meuse, luasem Bruxelles, Namur, câștigasem victoriile de la Charleroi și Longwy, o a doua serie de lupte la Sedan, Rethel, Saint-Quentin, și ocupasem Reims. Înaintasem atât de departe parcă plutind, așa cum visasem, favoarea zeului războiului, confirmarea destinului ne dăduseră aripi. Bărbăția noastră ne cerea, ca o datorie, să îndurăm fără șovăială și crâcnire viziunile de moarte și pârjol inseparabil legate de asemenea

fapte, era suprema încercare a curajului nostru eroic. Și azi îmi mai amintesc, cu o ușurință și o claritate remarcabile, imaginea unei femei de gal cu un chip uscățiv, pe-o coamă de deal ocolit de bateria noastră și la picioarele căruia mai fumegau rămășițele unui sat bombardat. "Doar eu am mai rămas!" ne striga ea cu gesturi tragice cum nu-i e dat unei femei germane să poată face. "*Je suis la dernière!*" și amenințând cu pumnii ridicați arunca blestemul asupra capetelor noastre, repetând de trei ori: "*Méchants! Méchants! Méchants!*"¹²⁶

Ne-am întors privirile în altă parte; trebuia să-nvingem, și asta era meseria aspră a victoriei. Și faptul că mă simțeam nenorocit călărind pe murgul meii, chinuit de-o tuse rea și de-un reumatism afurisit de pe urma înnoptatului în umezeală și-a dormitului în cort, parcă mă mai liniștea.

Am mai bombardat încă multe sate, purtați ca pe aripi, apoi se produse ceva cu totul de neînțeles, cu totul absurd: ordinul de retragere. Cum să-l fi înțeles? Făceam parte din grupul de armate al lui Hausen, care se afla în plină înaintare spre Paris, pe la sud de Châlons-sur-Marne, așa cum armata lui von Kluck înainta pe altă cale. Nu știam că undeva, după cinci zile de luptă, francezii zdrobiseră aripa dreaptă a lui Bulow — temei suficient pentru conștiinciozitatea timorată a unui comandant suprem, ridicat la postul său de umerii unchiului, să-și retragă toate trupele. Trecurăm din nou prin aceleași sate fumegânde pe care le lăsasem în urmă, și pe lângă coama de deal pe care ne apăruse tragica femeie. Nu mai era acolo. Aripile ne înșelaseră. N-a fost să fie. Nu ne-a fost dat să câștigăm războiul într-un asalt fulgerător — și nici noi nu pricepeam mai mult decât cei de-acasă ce însemna asta. N-am înțeles nici frenezia jubilariei de care fusese cuprinsă lumea întreagă după rezultatul bătăliei de pe Marna, nici faptul că războiul scurt, condiție a mântuirii noastre, devenise dintr-o dată unul lung, și nu l-am putut suporta, înfrângerea noastră nu mai era decât o chestiune de timp pentru noi și de bani pentru ceilalți — dac-am fi priceput, am fi putut depune armele, î-am fi putut sili pe conducătorii noștri să încheie pace imediat; și printre ei, ie abia câte unul", ici, colo, dacă izbutea să-și dea seama. În fond, conducătorii noștri aproape nu înțelegeau că epoca războaielor localizate trecuse, și că orice campanie în care ne vedeam implicați devenea, în mod obligatoriu, o conflagrație mondială. Într-un asemenea caz, liniile de comunicație interioare, combativitatea fanatică a trupelor, gradul lor înalt de pregătire, într-un stat puternic-autoritar, temeinic organizat, păreau să ofere posibilitatea unei victorii fulgerătoare. Dacă această tentativa eșua — și era scris că trebuie să eșueze — atunci orice am fi izbutit noi să realizăm ani în șir, cauza noastră era pierdută în principiu și în prealabil — de data asta, data viitoare și-ntotdeauna.

N-o știam. Încet, chinuitor, adevărul își făcu drum în noi, și războiul, un război rânced, degradant, mizerabil, chiar dacă din când în când lăsa să licărească speranța deșartă a unor vremelnice jumătăți de victorii — acest război, despre care și eu spuseseam că trebuie să fie scurt, a durat patru ani. Să mai amintesc aici în amănunt despre dezorientare și deprimare, despre măcinarea forțelor și a materialului, despre uzura și meschinăria și lipsurile vieții de toate zilele, insuficiența alimentării, decăderea morală de pe urma privațiunilor, aplecarea spre furt, iar pe de altă parte despre dezmațul grosolan al profitorilor vulgari? Mi s-ar putea reproșa că încalc cu nesocotință hotarele îndatoririi mele, al cărei obiect e biografic și personal. Eu am trecut prin toate astea, de la

¹²⁶Răilor! Răilor! Răilor! (Fr.)

începutul începutului și până la amarul sfârșitului, în spatele frontului, întâi în permisie, apoi ca reformat, redat carierei mele didactice la Freising. Asta din pricină că pe frontul de la Arras, în a doua perioadă a luptelor date în jurul fortăreței, lupte ce au durat de la începutul lui mai și până aproape de finele lui iulie 1915, serviciul de deparazitare fusese categorie necorespunzător: contaminarea m-a ținut săptămâni întregi în baraca de izolare, apoi o altă lună am fost trimis în Munții Taunus, într-un cămin de convalescență pentru combatanți bolnavi, și, în cele din urmă, nu m-am mai împotrivit gândului că îmi îndeplinisem datoria față de patrie și că aș face mai bine să slujesc, în târgușorul meu, cauza învățământului.

Asta am și făcut și mi-a fost dat să fiu iarăși soț și tată în căminul nostru modest, ai cărui pereți și lucruri, sortite poate pieirii prin bombardament aerian, și cu care eram obișnuit și răsobîșnuit, mai constituie și astăzi cadrul existentei mele retrase și deșarte. Fie zis încă o dată, desigur nu într-un sens de lăudăroșenie, ci ca simplă constatare, că mi-am dus viața, n-aș vrea să spun chiar neglijând-o dar, în orice caz, fără să-i acord toată atenția, ca pe un lucru secundar, făcut cu mâna stângă, și că principala mea preocupare, neliniștea, grija mea erau închinată prietenului din copilărie, iar faptul că aveam să fiu din nou în apropierea lui mă bucura tare mult — dacă termenul acesta "bucurie" mai e potrivit când te gândești la fiorul de gheață, la ușoara strângere de inimă puțin speriată, la felul lui dureros de a te lăsa fără răspuns, mereu mai frecvent de când cu accentuarea solitudinii lui creatoare. "Să nu-mi scape din ochi", să veghez asupra vieții lui extraordinare și enigmatice, mi se părea a fi în permanentă problema reală, imperativul existenței mele; era adevărata ei substanță și de aceea vorbeam de deșertăciunea, de golul zilelor mele actuale.

La el acasă — un "acasă" tulburător într-un anume sens de similitudine, și nu chiar admisibil — se simțea destul de bine, alegerea fusese fericită, slavă Domnului, și în anii dezastrului și ai lipsurilor din ce în ce mai crâncene, familia Schweigestill, la ferma sa, îl îngrijise mai bine decât și-ar fi putut dori, fără să-și dea seama de asta și fără s-o prețuiască așa cum trebuie, aproape neatins de schimbările usturătoare la care era supusă o țară blocată și împresurată, chiar dacă din punct de vedere militar încă viguroasă. Adrian accepta toate astea ca pe un lucru de la sine înțeles și nu le comenta, ca și cum de la el emanau, generate de natura lui, a cărei forță de inerție și fixare în *semper idem* învingea circumstanțele exterioare individuale. Necesitățile lui dietetice, foarte simple, au putut fi totdeauna satisfăcute de gospodăria Schweigestill. În afară de asta, la întoarcerea mea de pe front, l-am găsit sub ocrotirea a două fături femeiești care se apropiaseră de el cu totul independent una de cealaltă și se instituiseră, fiecare în parte, în chip de protectoare grijulie. Erau Meta Nackede și Kunigunde Rosenstiel — cea dintâi profesoară de pian, cealaltă coproprietară a unei întreprinderi de maște, adică a unei instalații care producea învelișuri pentru cârnați. E într-adevăr curios: o glorie incipientă, ezoterică, cu totul departe de marile mase, cum era cea care începuse să încununeze numele lui Leverkühn, își avea nucleul într-o sferă de inițiați, pe culmi ale cunoașterii, și invitația la Paris fusese un indiciu; dar în același timp ea se repercuta în zone mai modeste și mai profunde, în sărmane suflete nesatisfăcute care, dintr-o sensibilitate iscată din solitudine și din suferință și drapată în "aspirații spre mai sus", se izolau de masă, găsindu-și mulțumirea într-un cult celebrat față de valori având cel puțin meritul rarității. Că făturile acestea sunt femei, și-anume femei nemăritate, să nu ne prindă mirarea; deoarece

resemnarea omenească este, incontestabil, izvor de intuiție profetică, și care nu e mai puțin prețioasă oricât i-ar fi de modeste originile. Indiscutabil că elementul personal direct juca aici un rol considerabil, precumpănitor în raport cu cel spiritual care, în ambele cazuri, nu putea fi înțeles și apreciat decât în linii vagi, mai mult ca sentiment, ca intuiție. Dar eram oare îndreptățit eu, bărbatul care de timpuriu am fost supus, cu trup și suflet, fascinației exercitate de Adrian, de existența lui glacială, enigmatică, ermetic închisă în sine — aveam eu cel mai mic drept de a ironiza fascinația exercitată asupra celor două femei de solitudine, nonconformismul felului lui de viață?

Meta Nakedey, o făptură ștearsă, roșind veșnic, leșinând de rușine în fiecare clipă, avea vreo treizeci de ani, și când îți vorbea sau i te adresai, clipea din ochi spasmodic și prietenos îndărătul ochelarilor, dând din cap și încrețindu-și nasul — Meta Nakedey, zic, se pomenise într-o bună zi, când Adrian era în oraș, alături de el pe platforma din față a unui tramvai și când făcu descoperirea asta își pierdu capul și fugi prin tramvaiul înțesat pe platforma* dindărăt, de unde, după câteva clipe de reculegere, se întoarse să-i vorbească, să-i spună pe nume, să-i mai spună, rând pe rând, roșind și pălind, cum o cheamă, să mai adauge câte ceva despre ea, și despre faptul că adora muzica lui, iar el ascultă toate astea mulțumind. De atunci data cunoștința lor, pe care Meta n-o provocase ca s-o lase să se răcească: după câteva zile, urmă o vizită omagială, cu flori, la Pfeiffering, și după aceea continuă să-l cultive — într-o competiție liberă, stimulată din partea amândurora de gelozie, într-o competiție zic, cu Rosenstiel, care începuse în alt fel.

Kunigunde Rosenstiel era o evreică ciolănoasă, cam de aceeași vârstă cu Nakedey, cu un păr lănos, ciufulit, aspru, și cu niște ochi în căpruiul căruia sta scrisă o infinită tristețe pentru că Fiica Sionului fusese rasă de pe fața pământului și poporul ei ajunsese turmă rătăcitoare. Era o negustoreasă voinică, într-o branșă nu tocmai rafinată (pentru că, cert, o fabrică de mațe n-are nimic rafinat în sine), dar cu toate astea luase obiceiul elegiac să-și înceapă, când vorbea, toate frazele cu un "ah". Spunea "Ah, da", "Ah, nu", "Ah, crede-mă", "Ah, cum să nu", "Ah, plec mâine dimineață la Nürnberg", cu o voce profundă, aspră și tânguitoare, cu ecouri de pustiu, și chiar și atunci când o întrebai ce mai face, răspundea: "Ah, destul de bine". Era cu totul altceva însă când scria — ceea ce făcea cu o deosebită plăcere. Deoarece Kunigunde, ca aproape toți evreii, nu numai că era foarte muzicală dar, deși nu avea lecturi prea vaste, raporturile ei cu limba germană erau mult mai pure, mai îngrijite decât ale mediei naționale, ba chiar ale majorității cărturarilor, și drumul spre cunoștința cu Adrian, căreia, din proprie inițiativă, îi spunea totdeauna "prietenie" (și de altminteri, cu vremea, nu devenise cu adevărat?) și-l deschisese cu o admirabilă scrisoare, lungă, bine adusă, nu chiar uimitoare prin cuprins, dar ca stil, un excelent exemplu de epistolă omagială dintr-o Germanie mai veche, umanistă, pe care destinatarul a citit-o cu o oarecare surprindere și peste care, datorită ținutei ei literare, i-a fost imposibil să treacă în tăcere. Kunigunde a continuat să-i scrie la Pfeiffering, destul de frecvent și fără ca asta să prejudicieze asupra numeroaselor ei vizite: scria amănunțit, nu prea substanțial, nici prea interesant, dar într-o limbă îngrijită și pură — de altfel nu cu mâna, ci la mașina ei de scris de la birou, cu semnul & în loc de "și", ca negustorii — manifestând o admirație a cărei definire sau motivare o evita, fie din modestie, fie pur și simplu pentru că nu era în stare s-o dea — era, tocmai, o admirație izvorâtă din instinct, confirmată de ani de venerație fidelă, și pentru care, independent de toate celelalte calități meritorii

ale ei, remarcabila persoană trebuia profund stimată. Eu, cel puțin, o făceam, și mă străduiam să plătesc același tribut al prețuirii și sfoasei Nackedei, chiar dacă Adrian accepta omagiile și ofrandele acestor zelatoare cu toată nepăsarea proprie firii sale. Și la urma urmei era oare soarta mea atât de diferită de a lor? Fie-mi îngăduit să socotesc ca pe o trăsătură frumoasă bunăvoința mea față de aceste femei (pe când ele, ca niște primitive, nu se puteau suferi și când se întâlneau se măsurau una pe alta cu priviri înțepate), să o socotesc spre cinstea mea, zic, pentru că, într-un anume sens, făceam parte din tagma lor și aceste replici virginale și la scară redusă a raporturilor mele cu Adrian ar fi putut fi motiv de iritare.

Așadar, cele două, veșnic cu mâna plină, aduceau, în anii de foamete, în afară de alimente de primă necesitate, toate delicatesele imaginabile, procurate pe sub mână: zahăr, ceai, cafea, ciocolată, prăjituri, conserve și tutun tăiat fin pentru răsucit țigări, așa că ne mai înfruptam și noi din ele, eu, Schildknäpp și chiar și Rudi Schwerdtfeger, cu invincibilul lui familiarism, și deseori binecuvântam între noi numele acestor femei milostive. La țigări, Adrian nu renunța decât silit, adică în zilele în care migrena, ca un fel de grav rău de mare, îl obliga să stea culcat în cameră cu obloanele trase, lucru ce se întâmpla cam de două-trei ori pe lună, dar restul timpului folosea cu plăcere această distracție stimulantă, care-i devenise destul de târziu obicei, de abia la Leipzig, dar acum nu se mai putea lipsi de ea, în special când lucra, și ne asigura că, fără interludiul răsucitului și al trasului adânc în piept, ar fi rezistat mult mai puțin. Pe vremea reintrării mele în viața civilă lucra mult, asiduu — dar aveam impresia că nu atât de dragul obiectului în sine, și-anume suita *Gesta*, sau nu numai de dragul acesteia, cât mai ales ca să termine cu ea, să fie gata să răspundă noilor exigente ale geniului său. La orizont, sunt sigur, se profila opera lui viitoare, probabil că încă de la începutul războiului care, pentru o putere de divinație ca a lui, constituia o fisură profundă, o discontinuitate, un început de eră nouă în istorie, tumultuoasă, răscolitoare, plină de aventuri și suferințe înnebunitoare — la orizontul vieții lui creatoare, zic, se afla de pe acum *Apocalipsis cum figuris*, opera ce avea să dea acestei vieți un impuls amețitor și până la care — cel puțin eu astfel văd procesul — își cheltuia perioada de gestație cu sclipitoare fantezii grotești pentru marionete.

Adrian aflate despre această veche carte, ce trebuie considerată sursa majorității miturilor romantice ale evului mediu, traducere din latinește a celor mai vechi culegeri de basme și legende creștine, prin Schildknäpp — și sunt gata să recunosc favoritului cu ochii de aceeași culoare meritul, în deplină echitate. O citiseră seri de-a rândul împreună și ea l-a captivat pe Adrian datorită simțului lui pentru ridicol, a poftei lui de râs, da, poftei de-â râde până la lacrimi, pe care firea mea cam seacă nu se prea pricepea s-o alimenteze, fiind împiedicată și de o anumită inaptitudine proprie mie, o stare de spirit speriată puțin de soluțiile astea în veselie la o ființă iubită cu un fel de încordare și de teamă. Rüdiger, omul cu ochii aidoma cu-ai lui, nu împărtășea deloc aprehensiunea mea, de altfel păstrată numai pentru mine, și ea nu mă împiedica, atunci când se ivea prilejul, să particip și eu din toată inima. Silezianul, dimpotrivă, încerca o vădită satisfacție să scoată vizibil în relief când izbutea să-l facă pe Adrian să râdă cu lacrimi, ca și cum asta i-ar fi fost menirea și și-ar fi îndeplinit o îndatorire, iar cartea cu snoave și basme fusese, sub acest aspect, incontestabil, un succes dintre cele mai remarcabile, rodnic și eficace.

Părerea mea este că aceste *Gesta*, cu ignoranța lor în ale istoriei, cu didacticismul lor creștinesc și morala lor naivă, cu cazuistica lor

excentrică despre paricide, adultere, incesturi complicate, cu împărați romani absenți din documente și fetele lor păzite cu formidabilă strășnicie, pentru ca apoi să fie scoase la mezat în condiții extravagant elaborate — netăgăduit, zic, ca, prezentate în traducerea latinizantă, solemnă, indescriptibilă, toate aceste povești naive despre cavaleri porniți în pelerinaj spre Țara Făgăduinței, despre neveste lascive și dezmățate, despre proxenete istețe și clerici dedați magiei negre, aveau un efect dintre cele mai ilariante, erau, în cel mai înalt grad, adecvate să stimuleze la Adrian simțul lui acut al parodiei, și gândul de a dramatiza muzical, într-o formă concentrată, câteva din aceste istorii, pentru un teatru de marionete, începu să-l preocupe din ziua în care dăduse peste ele. Așa, de pildă, fabula profund imorală, anticipare a *Decameronului*, *Despre nelegiuita viclenie a babelor*, unde o codoașă, căreia îi mergea numele că-i o sfântă, izbutește să convingă o nobilă și chiar excepțional de onestă și respectabilă soție, al cărei soț încrezător se afla plecat la drum, să păcătuiască cu un tânăr ce se prăpădea de dor după ea. Vrajitoarea, după ce își țină două zile cățeaua înfometată, îi dădu să mănânce pâine unsă cu muștar, și bietul animal începu să lăcrimeze groaznic. Baba luă atunci cățeaua și se duse cu ea la virtuoasa soție care, ca toată lumea, o socotea o sfântă. Când nobila doamnă văzu cățelușa în lacrimi, se minună și întrebă despre pricina acestei nemaipomenite întâmplări, drept care bătrâna se făcu că pregetă să răspundă, pentru a mărturisi, după multe stăruințe, ca sărmana cățelușă nu-i decât mult-prea-cumintea-i fiică: aceasta refuzase cu îndărătnicie să răspundă pasiunii înfocate a unui tânăr aprins după ea, ceea ce l-a împins pe nefericit în brațele morții, iar drept pedeapsă, fata a fost preschimbată în cățea, și acuma, firește, vărsa veșnic lacrimi de căință. Și în timp ce spunea minciunile bine chibzuite, codoașa vărsa și ea lacrimi; dar nobila doamnă se înspăimântă la gândul potrivirii dintre cazul ei și al pedepsitei, și îi povesti babei despre tânărul în suferință din pricina sa, la care proxeneta îi arătă limpede ce ireparabilă nenorocire ar fi dacă s-ar metamorfoza și dânsa în cățea; și primi, într-adevăr, sarcina să se ducă să-l aducă pe cel ce tânjea de dor, ca să-i potolească, în numele Domnului, pofta, și așa, cei doi, printr-o nelegiuită viclenie, celebrară cel mai dulce dintre adultere.

Și-acum îl mai invidiez pe Rüdiger pentru că lui i-a fost hărăzit să citească cel dintâi prietenului nostru, în odaia starețului, această poveste, deși trebuie să recunosc că citită de mine n-ar mai fi avut același haz. De altfel, contribuția lui la viitoarea operă la atât s-a mărginit, la această inițiativă. Când a fost vorba de prelucrarea fabulelor pentru scena de păpuși, de punerea lor în dialog, s-a eschivat, fie din lipsă de timp, fie, poate, din cauza firii lui refractare, a sentimentului de libertate ce-i era necesar, și Adrian, fără să îi ia în nume de rău, s-a descurcat singur cât am lipsit, schițând vagi scenarii și dialoguri aproximative, dar eu am fost cel ce i-am dat, în orele mele de răgaz, destul de repede, o formă definitivă, un amestec de proză și de versuri rimate. Adrian voia să plaseze cântăreții care aveau să dea glas păpușilor la un loc cu orchestra, o orchestră foarte restrânsă, alcătuită din vioară și contrabas, clarinet, fagot, trompetă și trombon, alături de percuția și clopotele, lăsate în seama unui singur om, plus recitatorul care, ca și un *testis*¹²⁷ într-un oratoriu, rezumă intriga narațiunii și recitativului.

Acea stă formă lacunară apare mai fericit pusă în valoare în a

¹²⁷Martor (*lat.*).

cincea fabulă — nucleul întregii suite — *Nașterea preafericitului papă Grigore*, o naștere pătată de-un cumplit păcat, din care s-au tras alte multe lucruri groaznice, ceea ce n-a fost însă nicidecum o piedică la ridicarea lui finală în scaunul de locțiitor al lui Cristos pe pământ, ci, dimpotrivă, mila nepătrunsă a Domnului l-a ales anume și l-a uns pentru asta. Lanțul complicațiilor e lung, dar eu nu voi face decât să reiterez aici povestea celor doi orfani regești, un băiat și o fată; fratele își iubea sora peste măsura convenită și, pierzându-și capul, o pune într-o poziție mai mult decit interesantă de pe urma căreia ajunge mama unui băiat de o neasemuită frumusețe. În jurul acestui băiat, copil din frate și soră, în cel mai rău înțeles al cuvântului, se învârteste toată povestea. În timp ce tatăl pornește într-o cruciadă, în Țara Făgăduinței, ca să ispășească și-și găsește acolo moartea, copilul e împins către o soartă tulburătoare! Pentru că regina, hotărâtă să nu îngăduie botezul unui copil zămislit pe-o cale atât de monstruoasă, îl așează, cu leagănul său princiar cu tot, într-un butoi gol și-l încredința valurilor mării, nu fără să fi avut mai întâi grija de a pune în leagăn o tablă pe care să fie scrise cele trebuitoare, precum și aur și argint pentru creșterea lui, iar valurile, "în a șasea zi de sărbătoare" îl scoaseră la mal în apropierea unei mănăstiri, păstorite de un stareț tare cucernic. Acesta îl găsește, îl botează după numele său, Grigore, și pune să i se dea o învățătură cu rezultate minunate la copilul foarte înzestrat atât la minte, cât și la trup. Nu mai povestesc cum, între timp, mama păcătoasă, spre deznădejdea poporului ei, jură să nu se mai căsătorească niciodată — vădit nu numai pentru că se considera o pângărită, nedemnă de căsătoria creștinească, ci și pentru că mai păstrează încă o condamabilă fidelitate fratelui dispărut; cum un puternic duce dintr-o țară străină îi cere mâna, iar ea îl refuză, ceea ce îl mânie atât de cumplit pe duce, încât cotopește țara cu război și o cuprinde toată, afară doar de o singură cetate, unde se retrăsese regina; cum atunci, tânărul Grigore, care, lămurindu-se despre felul cum fusese adus pe lume, se gândise să plece în pelerinaj la Sfântul Mormânt, nimerește în cetatea mamei sale unde află de nenorocirea domnitoarei, cere să fie dus în fața ei și aceasta, așa ne spune povestea, "îl privește cu mare luare-aminte", dar nu-l recunoaște, iar Grigore îi oferă serviciile, îl ucide în luptă pe crâncenul duce; eliberează țara, și cum curtenii prințesei salvate o îndeamnă să-l ia de soț; cum ea face mofturi întâi și cere o zi de gândire — numai una — după care, împotriva jurământului, se învoiește; cum apoi, în aclamațiile și bucuria întregii țări se face cununia, grămădindu-se, din neștiință, monstruoasă peste monstruoasă, fiul născut din păcat urcând în patul nupțial cu mama sa — toate astea zic, n-am să le mai povestesc. Tot ce-aș vrea e doar să amintesc momentele emotive culminante din acțiunea operei de marionete, scoase în relief într-un chip atât de surprinzător și de minunat totodată: astfel, chiar la început, fratele își întrebă sora de ce e atât de palidă și de ce "ochii și-au pierdut negrul lor", iar ea îi răspunde: "Nu-i de mirare, pentru că am rămas grea și-s plină de căință!" Sau, când vine vestea despre moartea celui cunoscut în păcat și izbucnește în strania lamentare: "S-a dus nădejdea mea, s-a dus puterea mea! fratele meu, al doilea eu al meu!" și acoperă apoi mortul cu sărutări din tălpile picioarelor și până-n creștetul capului, încât cavalerii săi, mișcați, dar și stânjeniți de-o jale atât de fără-de-măsură, se văd siliți să îndepărteze cu de-a sila pe domnitoarea lor de rămășițele pământești ale fratelui. Și când regina, dându-și seama cu cine trăiește în cea mai tandră dintre căsătorii, îi spune: "O, fiul meu scump, tu ești unicul meu copil, ești bărbatul și stăpânul meu, ești fiul

meu și-al fratelui meu, o, copilul meu scump, și tu, Dumnezeu, de ce-ai lăsat să mă mai nasc pe lumea asta!" Căci așa e: prin tabla scrisă de ea însăși, pe care o găsisese ascunsă într-o cămăruie a soțului, află cu cine împărțea culcușul — slavă Domnului, fără să-i fi născut lui un frate, și fratelui ei un nepot; și din nou vine vremea pentru Grigore să pornească în pelerinaj de ispășire, la care chiar purcede de îndată, desculț. Ajunge la un pescar, acesta vede, "după gingășia mâinilor și picioarelor", că nu are de-a face cu un călător de rând, și cei doi se învoiesc că unicul lucru potrivit pentru pelerin este singurătatea cea mai deplină. Pescarul îl duce cu barca la șaisprezece mile departe de țărm, unde se afla o stâncă bătută de valuri, și acolo, după ce a pus să lege cătușe la picioare și-a aruncat departe, în mare, cheia cătușelor, a petrecut Grigore șaptesprezece ani de pocăință, la sfârșitul cărora avea să-l aștepte o mântuire uluitoare, dar, pe cât se pare, pe el nu l-a uimit aproape deloc. Pentru că moare papa de la Roma, și cum a închis ochii, din cer pogoară un glas: "Cătați pe omul lui Dumnezeu Grigore și așezați-l locțiitor al meu!" Pornesc soli în toate cele patru vânturi și-ajung și la pescarul acela, și omul își amintește. Prinde atunci un pește, și în pântecele lui găsește cheia cătușelor ce fusese aruncată în mare. Pescarul îi duce pe soli cu barca la stânca ispășirii și aceștia strigă: "O, Grigore, om al lui Dumnezeu! coboară de pe stâncă și vino la noi, căci e voia Domnului să fii locțiitorul lui pe pământ!" Și ce răspunde el? "Dacă ăsta-i placul Domnului, facă se voia lui", răspunde. Iar când ajung la Roma și vor să tragă clopotele, clopotele n-așteaptă și sună singure — toate clopotele sună singure, din toate puterile, să vestească omenirii că un asemenea papă, atât de pios, atât de învățat, n-a mai fost pe lume. Faima i-a mers până la mama sa, care, după o dreaptă chibzuință, hotărăște că nimănui nu-i putea încredința mai bine taina vieții, decât acestui Ales, și ia drumul Romei să se spovedească Sfântului Părinte; acesta, auzindu-i mărturisirea, o recunoaște și-i spune: "O, scumpa mea mamă, soră și soție. O, prietena mea. Diavolul a vrut să ne mâne în iad, dar puterea Domnului a fost mai mare". Și i-a zidit o mănăstire și a făcut-o stareță acolo, dar numai scurtă vreme. Căci Domnul s-a milostivit de amândoi și i-a chemat la el.

Pe amintita poveste, doldora de nesfârșite și cumplite păcate, de naivitate și de milostenie cerească, își concentrase Adrian toată priceperea și spaima sa, entuziasmul său copilăresc, paleta muzicală plină de fantastic și solemn, și de bună seamă că acestei piese, sau în special acestei piese i se potrivea epitetul straniu rostit de

bătrânul profesor de la Lübeck, cuvintele "are pe Dumnezeu în el. Aceste amintiri îmi sunt mai vii pentru că *Gesta* reprezintă, într-adevăr, ceva care seamănă cu o întoarcere către stilul muzical din *Loves's Labour's Lost*, pe câtă vreme limbajul muzical" din *Minunile Universului* îți îngăduie să presimți *Apocalipsa* și chiar și pe *Doctor Faustus*. Asemenea anticipări și reveniri se produc destul de frecvent într-o viață de creație, dar eu îmi explic foarte ușor atracția artistică pe care asemenea subiecte o prezentau pentru prietenul meu: era un farmec intelectual, nu lipsit de un iz de răutate, de travestire dizolvantă, pentru că izvora ca ripostă critică la patetismul umflat al unei epoci artistice pornită pe panta dispariției. Materialul dramei muzicale fusese luat din legendele romantice, din lumea miturilor medievale, lăsând astfel să se înțeleagă că numai ele sunt demne de muzică, potrivite naturii ei. Acestei indicații i se dăduse pesemne ascultare aci, dar într-un fel de-a dreptul distructiv, pentru că în locul moralismului sacerdotal apare grotescul, farsa erotică; sunt respinse mijloacele de prezentare pompoase, umflate, și acțiunea e încredințată scenei de păpuși,

grotescă prin însăși esența ei. În perioada în care a lucrat la *Gesta*, Adrian și-a dat osteneala să studieze și posibilitățile specifice acestei scene, dar gustul, catolic și baroc, pentru teatru al poporului în mijlocul căruia își ducea viața sa de sihastru îi oferea uneori și prilejuri s-o facă. În vecinătate, la Waldshut, era un drognist care cioplea păpuși și le îmbrăca, și Adrian l-a vizitat în repetate rânduri. A dus chiar și la Mittenwald, sus pe valea Isarului, în satul de vioriști, unde era un farmacist cu aceeași slăbiciune; cu ajutorul nevestei și al isteților săi fii, organiza la el în sat adevărate spectacole de păpuși, după Pocci și Christian Winter, atrăgând multă lume din apropiere și străini. Leverkühn a asistat la ele și, după cât am putut să-mi dau seama, a studiat și literatura jocului de păpuși și de umbre la javanezi.

Se întâmpla uneori să ne cânte, vreau să spun mie, lui Schildknäpp și câteodată și lui Rudi Schwerdtfeger (acesta continua să apară din când în când), și atunci serile se însuflețeau de voieșie: se așeza la vechiul pian pătrat din odaia cu ferestrele în firide adânci și cu statuia Victoriei de la Samothrake, și ne cânta fragmentele cele mai recente din strania partitură în care o armonie impunătoare, un ritm labirintic uluitor sunt puse în slujba unei teme dintre cele mai naive, într-un gen de muzică de trompete de copii, într-un stil, iarăși, extraordinar. Revederea dintre regină și omul, un sfânt acum, născut din legătura cu fratele ei și pe care-l îmbrățișase ca soț, ne storcea niște lacrimi cum născând nu mai picaseră din ochii noștri, lacrimi de râs, dar și de înduioșare în fața fantasticului de-o sensibilitate unică ; și Schwerdtfeger, într-o dezlănțuire de intimitate, sesiză momentul de licență și-l îmbrățișă pe Adrian, îi strânse capul la piept spunând: "Ai fost extraordinar!" Am văzut gura lui Rüdiger, totdeauna umbrită de o umbră de zâmbet amar, crispându-se de dispreț, și nici eu nu m-am putut împiedica de a murmura un "Destul!" întinzând mâna într-un gest ce voia să-l rețină pe nereținut, să-l domolească pe nedomolit.

Poate că a avut unele dificultăți în a urmări discuția înfiripată în odaia starețului, după prezentarea aceea intimă. S-a făcut constatarea că avangarda și folclorul se întâlnesc la un moment dat, că abisul dintre artă și accesibilitate, dintre nivel înalt și nivel scăzut, săpat, într-un anume sens, cândva, de romantism în literatură și în muzică, dispare — pentru ca să iasă la iveală o sciziune și o înstrăinare mai profundă decât oricând, aceea între bun și facil, între merituos și amuzant, între evoluat și banal, segregare și înstrăinare ce-au devenit destinul artei. Era oare sentimentalism, a spune că muzica — și ea vorbea în numele tuturor — solicită, cu o stare crescândă de conștientă, să iasă din mândra-i izolare, să găsească un teren comun, fără să devină ea însăși comună, să vorbească o limbă de înțeles și pentru cel fără cultură muzicală? În orice caz nu sentimentalismul era calea spre acest țel, ci cu mult mai adecvate erau ironia, sarcasmul, care purifică atmosfera și se unesc cu obiectivul și elementarul împotriva romantismului, a patetismului și profetismului, a beției de sunete și de literatură, ceea ce însemna redescoperirea muzicii însăși ca sistem organizator al timpului. Precar debut! Pentru că nu era decât un pas până la falsul primitivism, până la un nou romantism deci. A te menține pe culmile spiritului, a reduce la o formă clară și accesibilă rezultatele cele mai rafinate dezvoltate de muzică europeană, astfel ca fiecare să fie capabil să sezeze noul, a fi stăpân pe ea, pe muzică, folosind-o nestânjenit ca material de construcție, lăsând tradiția să fie doar întrezărită, remodelând-o în ceva opus epigonicului, a reduce tehnica, din hipertrofiată cum era, la un rol discret prin excelență și a face să dispară toate artificiile contrapunctului și instrumentației ca să se amalgameze într-un efect de

simplicitate foarte departe de simplism, o simplitate înaripată cerebral — asta părea să fie problema, năzuința artei.

Vorbise mai mult Adrian, secondat doar în foarte miță măsură de noi ceilalți. Stârnit de faptul că ne cântase mai înainte, vorbea cu obrajii încinși, cu ochii arzând, și de altfel nu întruna, curgător, ci mai mult zvârlea cuvintele, sacadat, dar mișcându-se atât de mult, încât aveam impresia că niciodată, nici în prezența mea, nici în a lui Rüdiger nu se exteriorizase cu asemenea elocvență. Schildknäpp își exprimase îndoiala cu privire la deromantizarea muzicii. Aceasta ar fi atât de profund, de esențial legată de romantism, încât nu l-ar putea renega fără grave daune în natura ei. La acestea Adrian răspunse:

— As fi bucuros de acord cu dumneata, dacă prin romantism înțelegi o anumită căldură sentimentală, de care astăzi muzica, în slujba spiritualității tehnice, se leapădă. E, probabil, renegare. Dar ceea ce am numit noi distilarea de la complicat la simplu, este în fond același lucru cu recuperarea vitalității și a puterii de simțire. Dacă ar fi posibil — dar cui să-i izbutească? — tu cum ai zice? spuse el întorcându-se către mine, și completă singur: străpungere ai zice. Cel căruia i-ar izbuti o străpungere, din răceală spirituală într-o lume temerară a noilor simțăminte, acela ar trebui numit eliberatorul, mântuitorul artei. Mântuirea, continuă el cu un gest nervos din umeri, cuvânt romantic; și cuvânt de armonizator, termen tehnic pentru perfecțiunea cadenței în muzica armonică. Nu-i de râs ca muzica să se fi considerat o vreme ca mijloc de eliberare, când ea însăși, ca toate artele, avea nevoie de eliberare, și-anume de eliberarea din izolarea solemnă, rod al emancipării culturii, al ridicării culturii la rangul de surogat al religiei — dintr-o solitudine înăuntrul unei elite instruite zisă "public", care în curând nu va mai exista, de fapt nici nu mai există, așa că în curând arta va fi cu desăvârșire singură, într-o singurătate de moarte, dacă nu-și va găsi într-un fel drumul spre "popor" ceea ce înseamnă, ca să mă exprim neromantic: drumul spre om?

Rostise toate astea, și întrebarea, dintr-o răsuflare, cu jumătate glas, pe un ton de conversație, dar cu un tremur ascuns ce nu l-am putut înțelege decât după ce a adăugat:

— Credeți-mă, toată tonalitatea vitală a artei va evolua, și-anume spre voioșie și modestie — e inevitabil, și e un noroc că-i așa. Va arunca peste bord mult din ambiția ei melancolică și va căpăta o nouă inocență, va deveni inofensivă. Viitorul va vedea în muzică, muzica însăși va vedea în ea slujitoarea unei colectivități care va avea mult mai multă "instrucțiune" și nu va avea cultură, dar poate că va fi o cultură. Afumai cu greu ne putem închipui una ca asta, și totuși așa va fi, și va fi așa în mod natural; o artă fără suferință, sănătoasă sufletește, lipsită de solemnitate, de tristețe, dar nu de încredere, o artă *per tu* cu omenirea...

Se întrerupse, și toți trei tăcurăm emoționați. E dureros și în același timp înălțător să auzi solitudinea vorbindu-ți de colectivitate, individul distant despre încredere în om. Cu toată înduioșarea, în adâncul sufletului meu eram nemulțumit de spusele lui, nemulțumit de el. Cele afirmate nu i se potriveau lui, mândriei, orgoliului său dacă vreți, care mi-era drag și la care arta îi dădea dreptul. Artă e spirit și spiritul nu trebuie să se simtă deloc obligat față de societate, față de colectivitate — și asta, după opinia mea, de dragul libertății, de dragul nobleței sale. O artă substituindu-se nevoilor omului mărunț, ale minților mărginite, eșuează în mizerie, și a-i impune ca datorie, să zicem din interes de stat, de a nu admite decât o formă accesibilă și omului mărunț, este cea mai odioasă dintre meschinării, crimă împotriva spiritului. După

convingerea mea, acesta din urmă, cu toate îndrăznelile și încercările lui cele mai temerare, mai nesocotite, poate avea certitudinea că, într-un mod indirect, superior, poate fi util omului — și până la urmă, oamenilor.

Fără îndoială că asta era și opinia firească a lui Adrian. Dar îi făcea plăcere să o nege, și cu siguranță că mă înșelasem cu totul când o socotisem ca o lepădare de orgoliu. Probabil că era mai mult o tentativă de sociabilitate — dintr-un exces de orgoliu. De n-ar fi fost tremurul acela în glas, când vorbise despre nevoia de eliberare a artei, despre tutuirea ei cu omenirea — această emotivitate, care mă făcea totuși să vreau să-i strâng mâna pe furie! Dar n-am făcut-o, ci stăm cu ochii pe Rudi Schwerdtfeger, îngrijorat, să nu-i dea prin gând să-l îmbrățișeze din nou, la sfârșit.

XXXII

Căsătoria între Ines Rodde și profesorul doctor Helmut Institoris a avut loc pe la începutul războiului, în primăvara lui 1915, când condițiile în țară erau încă bune, speranțele încă frumoase, iar eu mă aflam pe front, și s-a celebrat după toate regulile dictate de protocolul burghez, cu cununie civilă și religioasă, cu un dineu la hotelul "Vier Jahreszeiten", urmat de plecarea tinerei perechi în călătorie de nuntă la Dresda și în Elveția saxonă — căsătorie care era concluzia unor îndelungate examinări reciproce, ce duseseră, de bună seamă, la încheierea că, desigur, cei doi se potriveau. Cititorul simte ironia pusă, de altminteri fără absolut nici o răutate, în acest "de bună seamă"; căci un asemenea rezultat sau nu există, sau existase din capul locului, iar în raporturile dintre cei doi nu se produsese nici o schimbare de când Helmut se apropiase de fiica decedatului senator. Argumentele pledând în favoarea căsătoriei pledaseră tot atât de mult, sau tot atât de puțin, și atunci ca și acum, și nimic nou nu se produsese. Dar se dăduse, formal, ascultare adagiului clasic: "Întâi chibzuiește, și apoi te hotărăște", iar durata acestor chibzuiri părea să pretindă, în cele din urmă, o soluție pozitivă — la care venea să se adauge și o anumită nevoie de uniune, marcată de război: e-adevărat, războiul accelerase, chiar de la început, și maturizarea a o mulțime de alte raporturi de prea mult timp șovăitoare. Pentru Ines însă, care, din motive sufletești — sau mai bine zis: din motive materiale, adică de rațiune, dacă vreți — de multă vreme era mai mult sau mai puțin pregătită" să spună da, mai atârna foarte greu în balanță și un alt factor: către sfârșitul anului trecut, Clarissa încheiase primul angajament și plecase din München la Celle pe Aller, așa că Ines rămăsese singură cu o mamă ale cărei înclinații spre viața boemă, potolite așa cum erau, fata le dezaproba categoric. De altfel, pentru doamna senator fusese o adevărată și mișcătoare bucurie, "așezarea" fiicei sale la casa ei, după tipicul burghez, și la care contribuise substanțial prin recepțiile mondene date cu o grijă maternă. Își avusese și ea, cu acest prilej, micile foloase, își astâmpăraseră puțin din setea "sud-germană" de viață cam "lejeră", iscată din dorul de recuperare a timpului pierdut, și frumusețea ce aluneca pe drumul asfințitului mai găsisese admiratori printre bărbații invitați: Knoterich, Kranich, Zink și Spengler, tineri elevi de la conservator etc. Nu, nu merg prea departe, poate că de abia ajung acolo unde trebuie, când spun că, la adăpostul travestiului unor raporturi mamă-fiu, cocheta până și cu Rudi Schwerdtfeger, și-l tachina, și că foarte des, în conversațiile lor răsună chicotitul ei afectat și uguir, atât de binecunoscut. După toate câte am

dat să se înțeleagă sau chiar le-am spus pe față despre frământările vieții sufletești ale fetei, las în seama cititorului să-și imagineze dezgustul, jena, rușinea ei în fața acestor frivolități. S-a întâmplat chiar în prezența mea, ca în cursul unei scene de soiul acesta, Ines să părăsească, cu obraji roșii, salonul mamei și să se retragă în propria-i odaie — la ușa căreia, așa cum poate sperase, se așteptase, avea să bată peste un sfert de oră Rudolf, ca să se intereseze de motivul dispariției, pe care-l știa, desigur, dar, firește, nu-l putea mărturisi — și să-i spună cât de mult le lipsea dincolo, s-o roage, să insiste, pe toate tonurile, inclusiv pe cel al duioșiei fraterne, s-o convingă să se întoarcă. Și nu înceta până ce nu-i promitea să se întoarcă, e adevărat, nu cu el o dată, nu, asta nu, dar ceva mai târziu.

Să mi se ierte această intercalare tardivă a unui incident care mie mi se gravase în memorie, dar se ștersese lesne din cea a doamnei senator Rodde, după ce logodna și căsătoria fiicei sale Ines devenise fapt împlinit. Nu numai că celebrase căsătoria cu toată pompa cuvenită și că, în lipsa unei dote în numerar demnă a fi menționată, ținu să-i facă o zestre bogată în rufărie și argintărie, dar îi cedă și unele piese din mobilier, autentice, anumite șipete sculptate, câteva scaune aurite, care să confere puțin fast noii locuințe închiriate de tână pereche în Panzregentenstrasse, la etajul al doilea, cu camerele din față dând spre o grădină englezească. Da, ca și cum ar fi vrut să dovedească și altora și sieși că sociabilitatea sa, petrecerile din salonul ei nu fuseseră destinate decât să deschidă perspective de fericire și căpătuire celor două fiice, ea manifestă acum o dorință hotărâtă de abdicare, dădu la iveală o tendință de a se retrage din lume, nu mai primea și, la vreun an după căsătoria fetei, lichidă apartamentul din Rambergstrasse, ca să ducă, cu totul pe alt picior, o viață de văduvă, la țară: se mută la Pfeiffering și se instalează, aproape fără ca Adrian să fi băgat de seama, în clădirea scundă de pe terenul viran din fața casei Schweigestill, aceea din spatele castanilor, unde locuise pe vremuri pictorul, autor al melancolicelor peisaje înfățișând smârcurile de la Waldshut.

Colțișorul modest și pitoresc exercita o putere de atracție remarcabilă asupra resemnărilor distinse sau a sensibilităților rănite: nu ți-o puteai explica decât atribuind-o caracterului proprietarului și în special celui al proprietăresei, al robusteii Else Schweigestill și darului ei de a dovedi și "înțelegere", dar și o clarviziune impresionantă, cum fusese, de pildă, cazul când, întâmplător, îi povestise lui Adrian despre doamna senator, că ar avea de gând să se mute peste drum. "E foarte simplu de-nfățișat toate astea, zicea, exprimându-se în felul sau, în dialectul în care oamenii, asimilând pe n cu f scot un m, e foarte simplu de-nfățișat și de-nțeles, domnul Leverkühn, mi-am dat seama imediat. E sătulă de oraș și de lume, de primiri, de domni și de cucoane cu fasoanele lor, pentru că-și dă seama de vârstă, și asta te acrește. Depinde, știți, sunt unele care nu se sinchisesc, se aranjează ele și-așa, și se-ntâmplă uneori să le stea chiar bine. Își iau, cu vremea, un aer... măreț, și ștregăresc, își potrivesc bucle albe, nu-i așa? și chestii de-astea, și tot ce-au fost în stare să făptuiască la tinerețe, acum doar te lasă să bănuiești, și asta le face și mai picante, pentru că acu-s pline de demnitate, nu? — și pare-mi-se că bărbatilor le cam place soiul ăsta, le place mai mult decât ai crede. Da sunt și altele, la care nu merge, nu tine, și de îndată ce încep obraji să se scofâlcească, și gâtul să se-ncrețească, să se-ngroașe, și nici dinții nu-i mai poți arăta, când e vorba de râs, atunci "le cuprinde rușinea, acreala când se uită-n oglindă, și-ncep să se ferească de ochii oamenilor, se trezește-n ele-un instinct, ca la orice ființă bolnavă, să se-ascundă. Și când nu-i gîtu' și

nu-s dinții, atunci păru-i ăl de le pune crucea și le face de rușine. Și la doamna senator, am văzut eu, imediat, e păru . Altminteri ar fi încă destul de nostimă, da păru', știți, s-a rărit rău pe la frunte, e mâncat la rădăcină, și cu fieru', poate ea să-ncerce cât o vrea, nu mai merge, nu mai e nimic de făcut, și-atunci o apucă disperarea pe biata femeie, că asta-i nenorocire mare, credeți-mă, și renunță la lume, renunță la tot, și se mută la Pfeiffering : e foarte simplu, nu?"

Astfel grăi mama, cu părul ușor argintat, lins, pieptănat cu cărare, de i se vedea pielea albă la mijloc. Cum am mai spus, pe Adrian îl stingherea prea puțin apariția noii chiriașe de peste drum; atunci când vizitase pentru prima oară gospodăria, doamna Rodde fusese adusă de gazdă, doar ca să-l salute, dar după aceea, din grijă pentru munca lui, pentru firea lui reticentă, îi răspunse cu aceeași monedă. Și nu-l avu oaspete la ea la ceai decât o singură dată, la început — în încăperile acelea scunde de la parter, văruite simplu, ascunse îndărătul castanilor, pline acum cu rămășițe elegante din vechea ei gospodărie patriciană, candelabre, fotolii, *Cornul de Aur* cu rama lui masivă, pianul, cu o cuvertură de brocart deasupra, un amestec eteroclit și înghesuit. De atunci, ori de câte ori se întâlneau prin sat sau pe vreun drum de câmp, se salutau amabil sau se opreau câteva minute de vorbă, discutând despre situația grea din țară, despre lipsurile alimentare din ce în ce mai mari, simțite aici mult mai puțin decât la oraș, așa că retragerea doamnei senator începea să capete o aparență de justificare, câștiga prestigiul unei măsuri de prevedere, permițându-i să trimită, de-acolo, de la Pfeiffering, fiicelor ei și chiar și foștilor prieteni ai casei, cum erau soții Knoterich, de pildă, alimente, ouă, unt, cârnați și făină. Când lipsurile se agravară și mai rău, ea își făcu din expedierea acestor pachete o veritabilă meserie.

Ines Rodde, bogată acum, la casa ei, ferită de grijile vieții, culesese din mica ceată de oaspeți ce frecventa odinioară salonul mamei pe soții Knoterich, și împreună cu ei pe numismatul doctor Kranich, pe Schildknapp, pe Rudi Schwerdtfeger și pe mine — dar nu și pe Zink și Spengler, nici omenirea aceea mărunță din lumea teatrelor, colegi de studii ai Clarissei — pentru a-și face un cerc al ei și al soțului său, cerc pe care îl întregise cu câteva elemente din cadrul universitar, docenți mai tineri sau mai vârstnici, de la cele două institute de învățământ superior, cu soțiile lor. Cu doamna Knoterich, Natalia, având o înfățișare hispano-exotică, era chiar în relații amicale, aproape intime, deși această femeie, realmente atrăgătoare, avea reputația neîndoielnică de morfinomană — zvon confirmat de propriile mele observații: strălucirea elocventă și seducătoare a ochilor la începutul unei reuniuni mondene și eclipsele ocazionale, destinate să împrăspăteze vioiciunea în declin. Faptul că Ines — care puneă atâta preț pe demnitatea patriciană, pe respectabilitatea conservatoare, care se căsătorise tocmai pentru ca să-și poată satisface aceste năzuințe — prefera relațiilor cu soțiile colegilor lui Institors — femei așezate, tipul nevestelor de profesor german — pe cele cu Natalia, că o vizita în particular, că o primea la ea între patru ochi, îmi dovedea ambiguitatea firii ei, îmi dovedea cât de șubrede erau, în fond, temeinicia, legitimitatea nostalgiei ei pentru o viață patriciană.

Că nu-și iubea bărbatul, acest savant în ale frumosului, meschin și încântat de sine, era un lucru de care nu mă îndoiesem niciodată. Ines îi oferea o afecțiune pur formală, și e foarte adevărat că își îndeplinea rolul de soție cu o prestanță, o distincție desăvârșită, căreia o anume expresie de gingașă și dificilă ștregărie îi dădea o nuanță de rafinement în plus. Meticulozitatea cu care se ocupa de gos-

podărie, cu care pregătea primiri, putea fi considerată o pedanterie aproape maladivă — și asta în niște condiții economice de natură să facă an de an mai obositoare menținerea unui standard de viață burghez corect. Ca ajutoare la întreținerea eleganței și costisitoarei locuințe, cu covoare persane pe parchete strălucitoare, avea doua servitoare bine stilate, îmbrăcate *comme il faut*¹²⁸, cu bonetă și șorțuleț cu bretele scrobite, dintre care una, fata în casa, făcea și oficiul de cameristă personală. Pasiunea ei era să o sune pe această Sofia. O făcea neconținut, din plăcerea de a se simți servită boierește, dar și din nevoia de a se asigura că într-adevăr dispunea de protecția și de îngrijirea cumpărate prin căsătorie. Tot Sofia era aceea care împacheta nenumăratele cutii și valize pe care le lua cu ea când pleca cu Institoris la țară, la Tegernsee sau la Berchtesgaden, chiar când n-avea de stat decât câteva zile. Muniile de bagaje încărcate la cea mai mică evadare din cuibul lor confortabil erau și ei, pentru mine, un simbol al nevoii de protecție și al fricii ei de viață. Trebuie să mai spun câte ceva despre locuința de opt camere de pe Prinzregentenstrasse, ferită de cel mai mic firicel de praf. Era, împreună cu cele două saloane — unul, mobilat mai intim, servind drept cameră de toate zilele —, cu sufrageria spațioasă din lemn de stejar sculptat, cu fumoarul aranjat confortabil cu fotolii de piele, cu dormitorul conjugal unde deasupra celor două paturi alăturate, din lemn de păr galben lăcuit, plana ceva ca un fel de baldachin, iar pe masa de toaletă a doamnei scânteiau flacoane și ustensile de argint, înșirate riguros după mărime — era, zic, un model de cămin burghez german cultivat, care avea să mai reziste câțiva ani dezagregării, și la crearea acestei atmosfere contribuiau poate destul de mult și "cărțile bune" înșirate peste tot în camerele de locuit, în cele de primire, și în fumoar și, fie pentru a face impresie, fie pentru a nu jigni unele sensibilități, la achiziționarea lor se evitaseră subiectele iritante sau tulburătoare, așa că găseai volume instructive prestigioase, studiile istorice ale lui Leopold von Ranke, scrierile lui Gregorovius, lucrări de istoria artelor, clasici germani și francezi, într-un cuvânt, fondul era constituit din opere cu o reputație bine stabilită, general confirmată. Cu anii locuința deveni și mai frumoasă, sau, mai plină, mai colorată, pentru că Institoris era în relații amicale cu câțiva dintre artiștii münchenezi din grupul mai moderat de la Glaspalast (cu toată violența lui teoretică, gusturile artistice ale acestui grup erau destul de conformiste) în special cu un anume Nottebohm, originar din Hamburg, înșurat, cu obraji supti, cu o bărbie ascuțită, amuzant, știind să imite cu talent și cu haz actori, animale, instrumente muzicale, profesori, un veritabil stâlp al petrecerilor de carnaval, care, se-nțelege, erau a-cum pe cale de dispariție, ins abil în tehnica achiziționării comenzilor de portrete mondene, iar ca artist, îmi îngădui să spun, omul unei picturi plate, inferioare. Institoris, familiarizat sub aspect profesional și științific cu capodoperele, fie că nu era în stare să facă o deosebire între ele și mediocritatea meșteșugită, fie că se socotea dator să dea comenzi doar în virtutea prieteniei, nu cerea pentru pereții săi altceva decât lucruri cuminți, decente, distinse, liniștitoare, și găsea la soția sa adeziune, dacă nu din considerațiuni de gust, din motive sentimentale. De aceea, pe bani buni, Nottebohm le făcu amândurora portretul, foarte asemănător, foarte inexpressiv, fiecareia separat și altul împreună, iar mai târziu, când veni ră copiii, farsorul fu chemat să execute un tablou de familie în mărime naturală, o colecție de păpuși țepene și rumene, pe o pânză imensă, pe care se consumase o

¹²⁸Cum se cuvine (*fr.*).

cantitate enorma de culori în ulei și de lac și, pus într-o ramă somptuoasă, luminat electric și de sus și de jos, constituia o podoabă a camerei de primire.

Când veniră copiii, am spus. Pentru că au venit și copii, și cu ce meticuloasă atenție, cu ce dârză, aș zice aproape eroică ignorare a circumstanțelor, din ce în ce mai puțin propice burgheziei patriciene, au fost îngrijiți și crescuți — pentru o lume aidoma celei care fusese, nu celei care venea. Încă pe la sfârșitul lui 1915, Ines îi dăruie soțului ei o fiică, Lukrezia, venită pe lume în patul galben, lăcuit, sub baldachin, aproape de obiectele din argint rânduite simetric pe cristalul mesei de toaletă, și Ines declară imediat că vrea să facă din ea o fată perfect educată, *une jeune fille accomplie*, cum se exprimase în franțuzeasca ei de la Karlsruhe. Doi ani mai târziu îi urmă o pereche de gemeni, iarăși fete, botezate Annchen și Riekchen într-o ceremonie domestică, urmând același fast corect, cu ciocolată, vin de Porto, bomboane, și o cristelniță de argint ornată cu flori pe margine. Erau trei făpturi de lux, albe, alintate cu tandrețe, gângurind dulce, preocupate de rochițele și danteluțele lor, vădit copleșite de mania pentru impecabil a mamei, trei plante de seră, deplorabil preocupate de ele însele, care-și petrecuseră începutul vieții în leagăne scumpe cu perdeluțe de mătase, în brațele unei doici (pentru că, după cum b sfătuisese medicul, Ines nu-și alăptase copiii"), o femeie din popor gătită ca în zi de Paști, sau plimbați pe sub teii de pe Prinzregentenstrasse în cărucioare scunde de cel mai elegant model, cu cauciuc la roți. Mai târziu s-a ocupat de ele o guvernantă experimentată și cultă. Odaia luminoasă în care creșteau, unde-și aveau pătuțurile și unde le vizita Ines ori de câte ori îi îngăduiau treburile gospodăriei și exigențele îngrijirii propriei sale persoane, era o încăpere cu pereții decorați cu o friză, reprezentând scene din basme, cu mobilier pitic, tot după basme și așternută pe jos cu un linoleum pestriț, și cu o lume întreagă de jucării bine ordonate, ursuleți, oi cu roțițe, paiețe, păpuși Kathe Kruse¹²⁹ și trenulețe pe la marginea pereților, în fine, un model de cameră de copii, un paradis al copiilor, întocmai așa cum scrie la carte.

Trebuie oare să spun, sau să repet, că toată această corectitudine nu era în fond corectitudine, că se întemeia pe un artificiu de voință, ca să nu zic pe minciună, că era nu numai din ce în ce mai mult contestată dinafară, dar că un ochi mai ager, cu agerimea ascuțită de un sentiment de simpatie, vedea și mocirla lăuntrică, că această viață factice nu numai că nu-i dăruia fericirea, dar că, în sufletul ei, Ines nici măcar nu credea în ea și poate că în realitate nici nu și-o dorise cu adevărat? Mie, toată fericirea asta conformistă mi-a făcut totdeauna impresia de escamotare conștientă a problemei, de spoială a adevărului; contrasta prea acut cu cultul ei pentru suferință, și Ines era prea inteligentă ca să se fi putut înșela, să nu-și fi dat seama că idealizarea în ce privește creșterea acestei generații de odrasle burgheze, cum îi plăcea ei să afecteze, falsificând adevărul, constituia expresia și exagerarea faptului că nu le iubea, că vedea în ele rodul unei legături contractate călcându-și pe conștiința de femeie și care, carnal, îi repugna.

O, Doamne, firește, că pentru o femeie, nu era o voluptate îmbătătoare să se culce cu Helmut Institoris! Atâta lucru pricep și eu din visele și pretențiile femeiești, și totdeauna m-am văzut silit să-mi imaginez că Ines și-a conceput copiii cu el dintr-un spirit al datoriei și, ca să zic așa, cu fața întoarsă într-o parte. Că erau ai lui, nu încăpea nici

¹²⁹Kathe Kruse (1883 —1968), artistă, creatoare de păpuși

o îndoială, semănau cu el, toți trei, mult mai mult decât cu ea, poate și pentru că participarea ei sufletească la zămisirea lor fusese atât de redusă. Dar, în nici un caz n-as vrea să jignesc în vreun fel onoarea înnăscută a mărunțului domn. Era, desigur, un om întreg, chiar dacă de statura unui omuleț, și prin el Ines ajunsese să cunoască pofta — o poftă lipsită de fericire, pe-al cărei ogor sărăcăcios pasiunea ei se răspândi necultivată.

Am mai spus că atunci când începuse s-o curteze pe feciorelnica Ines, Institoris lucra în realitate pentru altul. Așa că, și ca soț, nu făcea decât să trezească dorinți vagabonde, jumătăți de experiență, în fond jignitoare, pentru că această nevoie de voluptate se cerea întregită, verificată, satisfăcută, și ceea ce fusese suferință și din pricina lui Rudi Schwedtfeger, suferința dezvăluită în strania noastră convorbire, izbucnise acum într-o pasiune. E foarte limpede: în timp ce era curtată, începuse să se gândească la Rudi cu neliniște, dar odată femeie știutoare, se îndrăgosti de el de-a binelea, perfect conștientă, cu toată puterea simțurilor și dorințelor ei. Și nu încapă nici o îndoială că tânărul nu se putea eschiva să răspundă acestui sentiment, a cărui chemare insistentă venea de la o ființă superioară spiritualicește — n-a lipsit mult să spun: "mai frumos" ar fi fost să nu fi răspuns chemării, și în ureche îmi răsunară vorbele Clarissei: "Hei, omule, ce-i cu tine, hopa-sus, copăcel!" încă o dată: eu nu scriu un roman și nu pretind că am pătrunderea atotștiutoare a unui scriitor când relatez episoadele dramatice ale unor întâmplări intime ce s-au desfășurat ferite de ochii lumii. Un lucru e însă sigur, că Rudolf, prins la strâmtoare, s-a supus mândrei injoncțiuni absolut involuntar și spunând parcă "Ce să fac?" — și-mi pot foarte bine imagina cum pasiunea lui pentru flirt, cu plăcerile ei anodice la început, l-a atras într-o situație din ce în ce mai palpitantă, mai înfierbântată, într-o aventură pe care, dacă n-ar fi avut tendința de a se juca cu focul, ar fi putut ușor s-o evite.

Cu alte cuvinte: La adăpostul perfecte corectitudini burgheze la a cărei protecție râvnise cu atâta maladivă nostalgie — Ines Institoris trăia în adulter cu un bărbat care, după structura sufletească și chiar după comportare, nu era decât un adolescent alintat de femei, și acesta îi făcea necazuri și-i trezea îndoieli întocmai cum o femeie ușuratică face necazuri și trezește îndoieli bărbatului ce-o iubește cu adevărat, și își satura în brațele lui dorințele trezite de o căsnicie fără dragoste. A trăit astfel ani de zile, dacă nu mă înșel, chiar din primele luni de după căsătorie, până către sfârșitul deceniului, și dacă n-a mai trăit cu el și după aceea, a fost pentru că Rudi, cu toate că Ines încercase din toate puterile să și-l rețină, i s-a sustras. Făcând pe gazda exemplară și pe mama ireproșabilă, ea o dirija, legătura lor, ea o manevra și o disimula, un artificiu cotidian magistral, o viață dublă, care, firește că-i măcina nervii și, spre marca-i spaimă, îi amenința farmecul precar al chipului — de pilda îi accentua, printr-un fel de tic, de manie, cele două riduri de la rădăcina nasului, între sprâncenele blonde. Și totuși, în ciuda prudenței, în ciuda șireteniei și discreției de virtuos puse în joc pentru a ascunde de ochii lumii aceste rătăcirii, voința de tănuire nu era chiar totdeauna perfect certă și neînfrântă, nici de o parte, nici de cealaltă: nici la bărbat, pe care desigur îl măgulea măcar să i se bănuiască norocul ce-a dat peste el, și nici la femeie, al cărui orgoliu sexual, în ascuns, tocmai la asta năzuia, să se știe că nu e obligată să se limiteze numai la mângâierile unui soț căruia nimeni nu-i atribuia prea mari virtuți în acest domeniu. De aceea cred că nu mă înșel deloc când presupun că în cercurile müncheneze drumurile lăturalnice bătute de Ines Institoris erau mai mult sau mai puțin bine cunoscute, cu toate că niciodată n-am

schimbat cu cineva vreo vorbă pe tema asta, în afară de Adrian Leverkühn. Ba merg chiar atât de departe, încât să iau în considerare și eventualitatea ca Helmut însuși să fi cunoscut adevărul: exista, la el, un anume amestec de bunătate cultivată, de îngăduință cu nuanțe de blândețe și regret — dorința, nevoia lui de pace ar pleda în acest sens — și nu sunt deloc rare cazurile când societatea socotește pe bărbat ca fiind singurul orb, în timp ce el crede că în afara lui nimeni nu știe nimic. Astea-s observațiile unui bătrân care a văzut multe în viață.

N-aveam impresia că Ines s-ar fi sinchisit prea mult de eventuale indiscreții. Făcea tot ce putea ca să le evite, dar asta mai mult pentru a păstra aparențele — cine ținea neapărat, n-avea decât să afle, numai s-o lase pe ea în pace. Pasiunea e prea absorbită de ea însăși ca să-și mai poată imagina că i-ar putea sta cineva într-adevăr împotrivă. Cel puțin în materie de dragoste, unde sentimentul revendică toate drepturile din lume și, contrar tuturor interdicțiilor și indecențelor, se bizuie, involuntar, pe înțelegere. Cum ar fi putut Ines, dacă s-ar fi socotit în afară de orice bănuială, să considere ca un lucru de la sine înțeles faptul că eu știam? Și cu toate astea așa s-a comportat, aproape fără nici o reticență — doar că n-a fost pronunțat numele unei anumite persoane — într-o seară când am stat amândoi de vorbă — trebuie să fi fost prin toamna lui 1916 — și cred că simțea atunci nevoia să-și descarce sufletul. Îmi închiriasem pe vremea aceea o cămăruță în Schwabing, nu departe de Arcul de Triumf, pe Honenzollernstrasse, pentru că, spre deosebire de Adrian, care, dacă venea în câte o seară la München, ținea morțiș să se întoarcă acasă la Pfeiffering cu trenul de unsprezece, eu voiam să fiu oarecum independent și, la nevoie, să pot să trag undeva, în oraș. Astfel, invitat fiind ca bun prieten, seara, la cină la Institutoris, am putut să accept cu plăcere când Ines, împreună cu bărbatul ei m-au rugat încă din timpul mesei să rămân să-i țin gazdei de urât, pentru că Helmut avea intenția să se ducă la club, la "Allotria", la o partidă de cărți. El a plecat îndată după ora nouă, urându-ne conversație plăcută. Și-atunci amfitrioana și musafirul au rămas singuri în odaia de toate zilele, cu mobila de trestie capitonată cu perne, unde, pe o consolă cu coloane, stă bustul în alabastru al lui Ines, lucrat de un sculptor prieten — foarte asemănător, foarte picant, sensibil mai mic decât mărimea naturală, dar extraordinar de expresiv, cu părul ei greu, cu privirea voalată, cu gâtișorul gingaș întins puțin înainte, cu buzele țuguite în semn de ștregării disprețuitoare.

Iar eu devenisem iarăși confidentul, "omul de treabă", cel ce nu stârnește emoții spre deosebire de lumea ispitelor, întruchipată, probabil, pentru Ines, în tânărul despre care simțea nevoia să-mi vorbească. A spus-o ea însăși: lucrurile, întâmplările, experiența trăită, fericirea, dragostea, chinul, n-ajungeau la desăvârșire dacă rămâneau mute, doar savurate, suferite. Nu-și găseau îndestularea în nopți și tăcere. Cu cât erau mai tainice, cu-atât mai mult se simțea nevoia unui al treilea, a confidentului, a omului de treabă, căruia-i puteai mărturisi, cu care puteai vorbi — și-acela eram eu; am priceput, și mi-am luat rolul în primire.

După plecarea lui Helmut, o bucată de vreme, cât ne-ar mai fi putut auzi, am vorbit despre lucruri indiferente. Apoi, deodată, aproape fără veste, ea zise:

— Serenus, mă osândești, mă disprețuiești, ridici piatra asupra mea?

N-avea rost să mă prefac că nu pricep.

— Absolut deloc, Ines, am răspuns. Să mă ferească Dumnezeu! N-am uitat niciodată spusa Lui: "Căci a mea este răzburarea și eu voi

plăti!" Știu, Domnul pogoară pedeapsa încă în păcat, și-o amestecă în el cu totul, de nu mai poți deosebi una de cealaltă, și fericirea și pedeapsa sunt totuna. Suferi mult, de bună seamă. Aș sta aici, dacă aș face pe judecătorul moralist? Că mi-e teamă pentru dumneata, asta nu tăgăduiesc. Dar nici atât nu ți-aș fi spus, în cazul că nu m-ai fi întrebat dacă te condamn.

— Ce-i suferința, ce-i teama și umilința primejdiei, zise ea, în comparație cu triumful, triumful unic, dulce, indispensabil, fără de care n-ai vrea să mai trăiești: să fixezi, la un frivol, la un evaziv, la un monden care are totuși o reală valoare umană, dar te chinuie cu farmecul lui inconstant, să fixezi, zic, la el tot ce are mai bun, să-l schimbi din ușuratic în serios, să legi de tine, să stăpânești această forță evazivă și să-l vezi, în sfârșit, în stare demnă de valoarea lui, să-l aduci la devoțiune, la pasiune profundă, mistuitoare, nu numai o dată, ci, ca să-ți confirmi, ca să te asiguri, mereu, neconținut, niciodată îndestul.

Nu vreau să spun că Ines s-a servit exact de aceste cuvinte, dar s-a exprimat în termeni foarte asemănători. Era o femeie citită și deprinsă să nu-și ducă în tăcere viața launtrică, ci să-i dea glas, și ca fată făcuse și puțină poezie. Cuvintele ei aveau o precizie de om instruit și ceva din temeritatea ce izvorăște totdeauna când limbajul pătrunde și redă cu gravitate sentimentele și viața, le face să trăiască autentic, să-și epuizeze conținutul. Asta nu-i ceva de toate zilele, ci produsul unei emoții, în măsura în care sentimentul și intelectul sunt înrudite, dar și în măsura în care intelectul este emoționant. În timp ce vorbea, asculta numai vag eventualele mele intervenții; cuvintele ei, o spun deschis, debordau de o fericire atât de senzuală, încât îmi fac scrupule din a le reproduce aidoma. Mă împiedică discreția și compasiunea și respectul față de om, și, poate, jena aceea de mic-burghez care te-ndeamnă să nu comunici cititorului lucruri penibile. Se repeta frecvent, într-un efort de a răspunde, mai bine, lucruri care i se păreau insuficient luminate, de a le aduce la o formulare mai adecvată. Și mereu revenea la acea stranie ecuație a valorii și pasiunii senzuale, acea idee fixă și ciudată, îmbătătoare, că valoarea launtrică se putea împlini numai în voluptate carnală, numai în ea se putea realiza și că, judecând serios, aceasta, voluptatea, ar fi egală "valorii", că suprema și totodată indispensabila fericire consta în a le păstra unite. E pur și simplu imposibil să redau accentul fierbinte și melancolic de satisfacție, totuși incertă, ce-l căpăta în gura ei acest amestec de noțiuni, valoare și voluptate; această voluptate apărea ca un element profund grav, opus cu îndărătnicie elementului detestat, "societatea", o societate în care valoarea se murdărea în cochetării afectate, în care elementul trădător, inuman al amabilității de suprafață trebuia smuls, sfâșiat pentru ca să-l ai gol, singur, totalmente singur, singur în cel mai riguros sens al cuvântului. Domesticirea, dresarea amabilității până făceai din ea iubire, asta era problema care se puneă; dar în același timp și alta, mai abstractă, ceva în care gândirea și simțirea să se contopească, tulburător, într-un singur element: ideea că antinomia dintre frivolitatea petrecerilor de societate și tristețea unei vieți de suspiciuni se anihila în îmbrățișare și găsea în ea cea mai dulce răzbunare.

Despre cele spuse de mine atunci nu-mi mai aduc aminte aproape de nimic în amănunt, afară doar de-o întrebare, pusă desigur cu intenția de a scoate în relief supraestimarea erotică a obiectului afecțiunii ei și de a afla cum de era posibil acest lucru: am făcut aluzie, cu destulă rezervă, la împrejurarea că făptura căreia i se devota nu era, la urma urmei, chiar un prototip de vitalitate, un specimen superb, ispititor la

culme, capabil să stârnească pasiuni irezistibile; că, atunci când se prezentase la revizia mondială, la începutul războiului, se stabilise că are o deficiență în funcțiunile fiziologice și că i se extirpase un organ. Din răspunsul ei reieșea că amintita deficiență nu făcea decât să-l apropie pe cei iubit de sufletul îndurerat, că, de n-ar fi fost defectul, ea n-ar mai fi avut nici o nădejde, că mulțumită lui flusturaticul devenise accesibil la chemarea suferinței mai mult încă, și chiar revelator: faptul că acest defect i-ar fi putut scurta viața, constituia, pentru nevoia ei de posesiune, mai curând o consolare și o asigurare, decât un îndemn la moderație... De altfel, îmi repeta acum toate detaliile ciudate și tulburătoare din prima noastră convorbire, când îmi mărturisise deznădejdea ei, numai că de data asta dizolvate într-o satisfacție aproape răutăcioasă: se întâmplă și astăzi ca Rudi să spună, cu un aer de îmbunare, că va trebui să facă act de prezență la familia Langewiesche sau la Rollwagen — lume pe care Ines nu o cunoștea personal — trădându-se că acolo vorbea în același fel, zicând că trebuie să facă act de prezență la ea — dar acum asculta toate astea cu un sentiment de triumf. Când stăteau lipiți unul de altul, silueta "rasată" a fetelor Rollwagen nici n-o mai durea, nici n-o mai speria, iar rugămințile și amabilitățile acelor indivizi indiferenți, care insistau să nu plece încă, nu-i mai făceau sânge rău. La acel oribil "Sânt și așa atâtea nenorocite!" — un suspin rupea ghimpelui vârful de ignominie. Era vădit, că pe Ines o stăpânea gândul apartenenței sale neîndoielnice la o lume de luciditate și de suferință, dar în același timp era femeie și posedea, în feminitatea ei, mijlocul de a smulge pentru sine viață și fericire, de a frânge aroganța la sânul ei. Înainte vreme, printr-o privire, printr-un cuvânt spus pe un ton mai grav, nerozia putea fi, cel mult, pusă pe gânduri, omul, recâștigat pentru o clipă, putea fi silit să vină înapoi ca să înlocuiască un rămas bun neobrăzat cu unul corect, serios. Acum aceste victorii efemere erau consolidate, confirmate prin posesie, prin uniune — în măsura în care posesia și uniunea pot fi posibile în dualitate, în măsura în care o feminitate sumbră și gânditoare era capabilă să le asigure. Tocmai în această asigurare, Ines n-avea încredere și ea își dădu pe față îndoiala în fidelitatea iubitului. "Serenus, zise ea, știu, e inevitabil, mă va părăsi". Și vedeam cutele dintre sprâncene adâncindu-se într-o expresie de încrâncenare. "Dar atunci, vai de el! Și vai de mine!" continuă ea cu un glas fără timbru, și fără să vreau mi-am adus aminte de vorbele lui Adrian, când îi povestisem pentru prima oară despre legătura asta: "Să bage de seamă să scape teafăr!" Pentru mine convorbirea fusese un veritabil sacrificiu. Durase două ore, și mi-a trebuit multă abnegație, multă simpatie omenească și bunăvoință amicală să pot rezista. Ines părea să fie și ea conștientă de treaba asta dar, lucru ciudat, trebuie s-o spun: gratitudinea ei pentru răbdarea, timpul, nervii pe care i-i consacrasem, se amesteca indubitabil cu o satisfacție răutăcioasă, un fel de bucurie văzând paguba altuia, bucurie ce se trădase printr-un fugar zâmbet enigmatic. Și nici azi nu mă pot gândi la ea fără să mă minunez cum de am putut răbda atât. Și am stat așa până la întoarcerea lui Institoris de la "Allotria", unde jucase taroc cu domnii de acolo. Găsindu-ne încă împreună, pe față i se citi o expresie de bănuială jenată. Îmi mulțumi pentru amabilitatea de a-i fi ținut locul; după ce ne-am salutat, eu nu m-am mai așezat pe scaun. Am sărutat mâna amfitrioanei și, sleit, pe jumătate iritat, pe jumătate mișcat și compătimitor, am pornit, pe străzile pustii, spre casă.

Vremea despre care scriu a fost pentru noi, germanii, o eră de prăbușire națională, de capitulare, de răscoală din cauza epuizării, de abandon neputincios în mâinile străinilor. Vremea în care scriu, și trebuie să-mi slujească să aștern pe hârtie, în tăcere și solitudine, aceste amintiri, poartă în pânțele ei — un pânțec oribil umflat — o catastrofă națională în comparație cu care înfrângerea de odinioară n-a fost decât un eșec oarecare, o lichidare rezonabilă a unei întreprinderi neizbutite. Altceva, mai normal, oricum, e un sfârșit rușinos, și altceva sancțiunea ce plutește acum deasupra capetelor noastre, ca pe timpuri deasupra Sodomei și Gomorei, și de care data trecuta izbutisem, totuși, să scăpăm.

Că se apropie, că-i de mult inevitabilă — nu cred că mai există cineva să aibă o cât de mică îndoială. Monseniorul Hinterpfortner și cu mine nu mai suntem de mult singurii care, dându-ne seama de realitate, să nu ne înfiorăm de groază dar, în același timp — o, Doamne, Dumnezeule, ajută-ne! — să nu fim cuprinși și de o tainică înălțare sufletească. Faptul că toate astea trebuie să rămână învăluite în tăcere e, în sine, ceva destul de halucinant. Dacă e chinuitor să știi că, într-o mulțime imensă și oarbă, ești unul dintre puținii cu ochii deschiși, dar silit să-și țină gura, groaza e nețărmurită însă — cei puțin așa mi se pare mie — când știi că în fond toți știi, dar sunt condamnați la tăcere, cu toate că fiecare citește adevărul în ochii încremeniți de spaimă ai celorlalți.

În timp ce, zi de zi, mă străduiam cu credință, într-o continuă și stăpânită emoție, să fac față obligațiilor mele de biograf", să dea elementelor personale și intime o formă demnă, evenimentele dinafară, inerente timpului, le lasam să-și urmeze cursul. Debarcarea în Franța, de multă vreme o probabilitate, se înfăptuise — operație tehnică și militară pregătită cu o prevedere perfectă, o acțiune de primul rang sau, mai bine zis, de un rang cu totul nou, și pe care cu-atât mai puțin am fi putut-o interzice dușmanului, cu cât nouă nu ne era permis să ne concentrăm efectivele defensive într-un singur punct de debarcare, neștiind dacă el trebuia sau nu considerat drept unul dintr-o serie și dacă nu erau de așteptat și alte atacuri, în puncte imprevizibile. Zadarnica și funestă a fost ezitarea; acela fusese punctul ales. Și repede de tot fură debarcate trupe, tancuri, tunuri și alte materiale, cu mult mai multe decât am fi fost noi în stare să azvârlim în mare. Cherbourg — al cărui port eram îndreptățiți să-l socotim definitiv inutilizabil, mulțumită priceperii" geniștilor germanii — a capitulat pur și simplu, după eroicele radiograme către Führer ale generalului-comandant ca și ale amiralului, și de zile-ntregi luptele crâncene n-au conținut în regiunea orașului normand Caen — bătălii care, dacă în îngrijorarea noastră vedeam bine, se dădeau pentru deschiderea drumului spre capitala Franței: acel Paris căruia "noua ordine" îi rezervase rolul de Luna Park și de cabaret european și unde acum forțele unite ale poliției noastre și ale colaborațiștilor francezi de abia mai puteau face față Rezistenței, ce-și ridica, îndrăzneată, capul.

Da, multe s-au mai întâmplat, și au influențat activitatea mea solitară, fără ca eu să fi băgat de seamă! Numai la câteva zile după uluitoarea debarcare din Normandia a apărut pe teatrul de război occidental noua noastră armă de represalii, menționată anticipat de Führer în repetate rânduri, cu mare bucurie lăuntrică: bomba robot, armă demnă de admirație, cum numai sfânta nevoie e-n stare să scoată

dintr-un geniu inventiv — mesageri înaripați ai morții, fără echipaj, lansați în număr mare de pe coasta Franței și explodând în sudul Angliei, ei au devenit curând, dacă toate indicațiile nu înșală, o adevărată calamitate pentru inamic. Fi-vor în stare acești roboți să împiedice esențialul? Soarta n-a vrut ca instalațiile necesare să fie gata la vreme, să stânjenească debarcarea cu aceste proiectile zburătoare și s-o juguleze. Intre timp citim că a căzut Perugia, aflată, ce mai calea-valea, la jumătatea drumului între Roma și Florența; circulă chiar zvonuri despre un plan strategic de evacuare a întregii peninsule a Apeninilor — poate pentru a degaja trupele necesare luptelor paralizante din est, unde soldații noștri nu mai vor cu nici un preț să fie trimiși. Un val de atacuri rusești e în continuă rostogolire, a trecut peste Vitebsk și acum amenință Minsk, capitala Bielorusiei, după a cărei cădere, spune serviciul nostru de zvonuri, nu vor mai fi oprite nici în rășărit.

Nu va mai fi oprire! Suflete, nu-ncerca să duci gândul pân la capăt! Nu te-ncumeta să măsoari ce-ar însemna acest caz extrem, unic și înfiorător, această prăbușire a zăgazurilor — așa cum e pe cale să se întâmple — și n-ar mai exista stavilă în fața urii nemărginite pe care am știut s-o aprindem la popoarele din jurul nostru! E-adevărat că prin distrugerea unui văzduh a orașelor noastre, Germania a devenit și ea, de mult, un teatru de război; dar gândul că ar putea deveni unul în adevăratul înțeles al cuvântului ni se pare de neconceput, inadmisibil, iar propaganda noastră are chiar un fel al ei, ciudat, de a preveni pe dușman împotriva atingerii pământului nostru, a sfântului nostru pământ german ca împotriva cine știe cărei crime groaznice... Sfântul nostru pământ german! Ca și cum i-ar mai fi rămas ceva sfânt, ca și cum mulțimea fără număr de crime nu l-ar fi profanat și răsprofanat, de mult, ca și cum nu l-ar fi expus, și la propriu și la figurat, judecății și sancțiunii! Vină și ziua aceea! Nu mai rămâne nimic altceva de sperat, de voit, de dorit. Apelul de pace adresat anglo-saxonilor, oferta de a duce singuri mai departe lupta împotriva potopului sarmat, pretenția de a se reduce puțin din capitularea fără condiții — dar asta ar însemna a trata, și a trata cu cine? — nu-s decât demență furibundă, pofta unui regim care nu vrea să priceapă — nici azi pare-se că nu pricepe — că-i judecat și condamnat, că nu-i rămâne decât să dispară, purtându-și povara blestemului de a se fi făcut insuportabil lumii întregi, și o dată cu el, și pe noi, Germania, Reichul, și merg chiar mai departe și spun: germanismul, tot ce-i german...

Acesta-i fundalul pe care se desfășoară activitatea mea biografică în clipa de față. Aveam sentimentul că eram dator să-i schițez cititorului o imagine. Cât despre fundalul narațiunii mele, punctul până la care am adus-o, l-am caracterizat la începutul capitolului, când spuneam: "în mâinile străinilor". "E îngrozitor să cazi în mâinile străinilor", la fraza aceasta și la adevărul ei amar mă gândeam adesea și mă chinuiam mult din cauza lui în zilele prăbușirii și ale capitulării; pentru că, german fiind, cu toată tonalitatea universalistă căpătată de concepția mea despre viață, datorată tradiției catolice a familiei mele, nutresc un viu simțământ pentru particularitățile naționale, pentru caracterul specific propriu țării mele, pentru această noțiune ca să zic așa, pentru felul în care se afirmă că o răsfrângere a omenescului în raport cu manifestările similare ale altora, fără îndoiala la fel de îndreptățite, și care nu se pot realiza decât dacă se bucură de un anumit respect dinafară, sub protecția unui stat valid. Oroarea fără seamăn constituită de o înfrângere militară decisivă e faptul că ea copleșește această noțiune, o răstoarnă, o contrazice fizic, impune o ideologie străină, în primul rând

pentru că-i legată de limbă, de felul de exprimare, că ești supus cu totul imperiului ei, al acestei ideologii străine, de la care, prin însăși faptul că e străină, nu te poți aștepta la nimic bun pentru propria ta ființă. Experiența asta înfiorătoare au gustat-o și francezii, învinși rândul trecut, când negociatorii lor taxau, ca să îmblânzească condițiile învingătorilor, la un preț, foarte ridicat, *la gloire*, faima intrării trupelor noastre în Paris, iar bărbatul de stat german le-a răspuns că acest cuvânt, *gloire*, sau vreun echivalent oarecare al lui, nu se întâlnește în vocabularul nostru. În 1870 s-a vorbit despre asta, cu glas scăzut de spaimă, în Camera franceză, încercau, îngrijorați, să priceapă ce însemna să stai la mila și discreția unui dușman în a cărui lume de idei nu intra noțiunea de *gloire*...

M-am gândit de multe ori la asta, în cei patru ani în care jargonul virtuții iacobine și puritane luptase împotriva propagandei de război a unei "păci convenite", până când a ajuns să fie glasul autentic al victoriei. Am făcut de asemenea constatarea, confirmată, că de la capitulare nu mai e decât un pas până la abdicarea pură și până la propunerea ca învingătorul să aibă bunătatea să preia el însuși, după ideile sale, administrația țării învinse, incapabilă, după propria mărturisire, s-o scoată singură la capăt. Franța cunoscuse asemenea stări de spirit cu patruzeci și opt de ani înainte, și acum, când vorbesc, nici nouă nu ne erau străine. Dar propunerea a fost respinsă. Cel căzut rămânea constrâns să vadă singur, într-o formă sau alta, de treburile sale, iar tutelarea lui dinafară avea loc numai cu scopul de a preîntâmpina ca revoluția, care umplea vidul creat de dispariția vechiului regim, să nu meargă prea departe și să primejduiască ordinea burgheză chiar la învingători. Așa că, în 1918, continuarea blocadei și după depunerea armelor în fața puterilor occidentale a servit la controlarea revoluției germane, la menținerea ei pe făgașul democrației burgheze și la împiedicarea degenerării sale într-una proletară, după modelul rusesc. Chiar și așa, imperialismul burghez, încununat cu laurii victoriei n-avea destule cuvinte să avertizeze împotriva "anarhiei", nu putea fi mai categoric în a refuza orice tratative cu sfaturile de muncitori și de soldați și alte organizații de felul acesta, nici să asigure îndeajuns că pacea se va încheia numai cu o Germanie solidă, stabilă, și că numai o astfel de Germanie va căpăta de mâncare. Cât guvern mai aveam pe-atunci, se supuse acestor îndrumări părintești, se alătură Adunării Naționale împotriva dictaturii proletariatului, și respinse, cuminte, ofertele sovietice, chiar când se refereau la livrări de cereale. Nu spre satisfacția mea deplină, fie-mi îngăduit să adaug. Ca om moderat ce sunt, copil de oameni cu carte, am o firească oroare de revoluție și de dictatura clasei de jos, pe care încă din casa părintească nu mi-o puteam imagina altfel decât întruchipând anarhia și tirania plebei, într-un cuvânt, nimicirea civilizației. Dar când îmi amintesc de snoava ridicolă, cu cei doi salvatori ai civilizației europene, stipendiații marelui capital, cel german și cel italian, cum pășeau împreună prin Galerile Uffizi din Florența, unde într-adevăr că n-aveau ce căuta, asigurându-se reciproc că, de n-ar fi avut cerul înțelepciunea să-i înalte acolo unde se aflau, toate aceste "strălucite comori de artă" ar fi căzut pradă distrugerii de către bolșevism — când îmi aduc aminte, zic, de asta, noțiunile mele despre plebe capătă un colorit mai rezonabil și dictatura clasei de jos îmi apare mie, burghezului german, drept o condiție ideală în comparație cu ceea ce a devenit acum posibil, cu domnia lepădăturilor. După câte știu eu, bolșevismul niciodată n-a distrus opere de artă. Astfel de acte au intrat, dimpotrivă, în sfera de activitate a celor care pretindeau că vor să ne apere împotriva lui.

Lipsit-a oare mult ca poftei lor de a călca intelectul în picioare — poftă care e, orice caz, străină așa-zisei tiranii a plebei — să-i fi căzut victimă și opera eroului acestor pagini, Adrian Leverkühn? Victoria lor și plenipotența istorică implicită de a organiza lumea după bunul lor plac bestial n-ar fi distrus și opera lui și nemurirea ei?

Acum douăzeci și șase de ani aversiunea provocată de infatuarea fariseică a burghezului-retor și "fiu al Revoluției", se dovedi în sufletul meu mai puternică decât frica de dezordine și mă împinse să-mi doresc tocmai ceea ce nu dorea el: apropierea între țara mea învinsă și sora ei întru suferințe, Rusia — gata fiind să accept răsturnările sociale care ar fi rezultat dintr-o asemenea întovărașire și să le aprob. Revoluția rusă mă zguduise, și superioritatea istorică a principiilor ei față de cele ale puterilor care ne puseseră călcâiul pe grumaz era, în ochii mei, neîndoieală.

De atunci încoace istoria m-a învățat să privesc cu alți ochi foștii, și în curând viitorii noștri învingători — dar de data asta învingători alături de revoluția din Răsărit. E-adevărat: anumite păături ale democrației burgheze păreau, și par și astăzi, coapte pentru ceea ce numisem domnia lepădăturilor — dispuse la alianță cu ele ca să-și prelungească privilegiile. Dar s-au ivit, totuși, din sânul ei, conducători care, la fel cu mine, fiu al umanismului, au văzut în această domnie tot ce era, tot ce putea fi mai josnic, și au convins lumea lor la o luptă pe viață și pe moarte împotriva ei. Nu putem mulțumi îndeajuns acestor bărbați, și aceștia ne dovedesc că democrația țărilor occidentale, cu toate instituțiile lor anacronice, depășite, cu toată rigiditatea îndărătnică, mărginită în a-și apăra noțiunea despre libertate împotriva răului și inevitabilului, se mai află încă pe linia bunăvoinței pentru îmbunătățirea societății, a desăvârșirii, a întineririi ei.

Astea toate, marginal. Ceea ce vreau eu să trezesc aici în amintire, biografic, e pierderea de autoritate a statului monarhic militarist — de-atâta vreme forma de viață și deprinderea noastră, pierdere tot mai mare pe măsura apropierii înfrângerii și definitivată o dată cu ea — prăbușirea și abdicarea, permanentizarea foamei și a inflației, relaxarea discursivă și libertatea de speculație, o anumită învi-orare a neatârării burgheziei, deplorabilă în sine și nemeritată, disoluția unui etatism, în care atâta vreme disciplina fusese factorul de coeziune, în turme disperate de supuși certăreți și fără stăpân. Un spectacol prea reconfortant nu era, și mai e cazul să renunț la termenul "penibil" dacă vreau să caracterizez impresiile lăsate de adunările anumitor "Sfaturi ale muncitorilor intelectuali" etc., ce începuseră să ia ființă atunci prin sălile hotelurilor din München și la care asistam ca simplu observator pasiv. Dacă aș fi romancier i-aș descrie cititorului o ședință de felul acesta, unde venea, de pildă, un literat oarecare și vorbea pe tema "Revoluția și iubirea de oameni", nu fără farmec, cu un aer de sibarit, cu gropițe în obraji când zâmbea, declanșând o discuție liberă, prea liberă, difuză, confuză, purtată de țipi întâlniți numai în asemenea împrejurări, apărând în lumină într-o clipă: caraghioși, maniaci, fantome, intriganți veninoși, filozofi de duzină — i-aș descrie, zic, foarte plastic o ședință a unui astfel de "sfat", sterilă și scandaloasă, din amintirile mele chinuite. Se țineau cuvântări pentru și contra iubirii de oameni, pentru și contra lor, pentru și contra poporului. O fetiță a recitat o poezie; un fost combatant a putut cu greu fi împiedicat să purceadă la lectura unui manuscris începând cu "Dragi cetățeni și cetățene" și care, după cum arăta, fără îndoială că ar fi ținut toată noaptea; un student furios s-a lansat într-uri rechizitoriu nemilos împotriva tuturor interlocutorilor săi, fără să învrednicească însă adunarea cu o singură opinie pozitivă — și

așa mai departe. Auditoriul turbulent, pueril și sălbătic se complăcea în întreruperi grosolane, conducerea era incapabilă să conducă, aerul irespirabil, iar rezultatul absolut nul. Rotindu-ți ochii în jur te întrebai mereu dacă într-adevăr erai singurul care se chinuia, și la sfârșit te simțeai bucuros s-ajungi, în noaptea de iarnă, în strada pe care tramvaiele nu mai circulau de ceasuri întregi, dar răsunau împușcături, rar și probabil fără nici un rost.

Leverkühn, căruia îi relatam aceste impresii ale mele, era foarte suferind, pe atunci bolnav într-un fel umilitor și chinuitor, avea senzația de a fi ciupit, căznit cu niște clești înroșiți în foc, ceva care nu-i punea propriu-zis viața în pericol, dar i-o reducea până aproape de anihilare, îl diminua în așa hal încât de abia își mai ducea zilele, vegeta de la o zi la alta. Mai suferea și de o boală de stomac, pe care nici cea mai severă dietă nu reușea să i-o calmeze; începea cu o durere de cap extrem de puternică, durând câteva zile, revenea frecvent, cu vărsături pe stomacul gol, ce țineau și ele ceasuri, zile întregi, o adevărată calamitate, degradatoare, tracasantă, dezgustătoare, și după criză urma o sfârșeală profundă, însoțită de o vie sensibilitate la lu-mină. Nici vorbă nu putea fi de a atribui răul acesta unor cauze psihice, torturantelor experiențe ale vremii, înfrângerii țării și circumstanțelor dezolante ce i-au urmat, în solitudinea lui monahal-rurală, departe de oraș, chestiunile astea aproape că nu-l atingeau, cu toate că era ținut în curent, nu prin ziare — nu le citea — ci de către Else Schweigestill, placida lui gazdă, care-l îngrijea cu atâta trageră de inimă. Pentru un om perspicace evenimentele n-aveau nimic surprinzător în ele, ci apăreau ca simple concluzii firești, de mult așteptate, lui însă nu-i trezeau nici măcar o ridicare din umeri, iar tentativa mea de a-i scoate în relief unele avantaje ce s-ar fi putut degaja din catastrofă, îi păru la fel de anodină ca și divagațiile mele de la începutul războiului — și asta mă făcu să mă gândesc la expresia lui neîncrezătoare: "Domnul să-ți binecuvânteze învățătura!" cu care-mi răspunsese atunci.

Și totuși! Oricât de puțin posibil ar fi fost să stabilești o legătură între înrăutățirea stării sale și nenorocirea țării — tendința mea de a vedea o relație obiectivă între una și cealaltă, un paralelism simbolic, tendință determinată poate numai de faptul că amândouă se petreceau simultan, rămânea nediminuată de nepăsarea lui pentru contingentele exterioare, chiar dacă eu îmi ascundeam cu grijă gândurile și mă feream, în fața lui, de cea mai mică aluzie.

Adrian nu ceruse să i se aducă un medic pentru că el vedea în maladia sa ceva profund intim, o simplă agravare acută a migrenei lui ereditare. În cele din urmă, Frau Schweigestill a fost cea care a insistat să fie chemat medicul de circumscripție de la Waldshut, doctorul Kurbis, același care asistase pe vremuri în durerile facerii pe domnișoara din Bayreuth. Sărmanul om nici n-a vrut s-audă de migrenă, cu-atât mai mult cu cât durerile, adesea excesive, nu se manifestau totdeauna în aceeași zonă a capului, într-o parte, cum a fi trebuit să fie la migrenă, ci îl sfredeleau în regiunea ochilor și în zona de deasupra lor, așa că medicul le consideră simptome cu un caracter secundar. Diagnosticul lui, formulat de altminteri cu rezervă, indica o formă de ulcer al stomacului și, avertizând pe pacient cu privire la o eventuală hemoragie, care de altfel nu s-a produs, îi prescrise o soluție de nitrat de argint pe cale bucală. Remediul dovedind u-se ineficace, trecu la un tratament cu doze masive de chinină, de administrat de două ori pe zi; ele aduseră efectiv o oarecare ameliorare trecătoare. La intervale de două săptămâni crizele reapăreau însă, țineau două zile întregi, luau o formă foarte asemănătoare unui rău de mare pronunțat și Kurbis începu

să se clatine în diagnosticul său sau, mai bine zis, să se fixeze la un altul: credea acum că boala prietenului meu putea să fie atribuită cu certitudine unui catar cronic al stomacului, afectat și de o accentuată dilatare a acestui organ, în partea dreaptă, și mai detectase și unele tulburări circulatorii, vasoconstricție, stânjenindu-i alimentarea cu sânge a capului. Ii prescrise acum săruri efervescente de Karlsbad și o dietă urmărind în special reducerea volumului de alimente, astfel că lista de bucate cuprindea doar carne fragedă și interzicea lichide, supe, legume, făinoase și pâine. Regimul acesta era destinat să reducă și exasperanta aciditate de care suferea Adrian; Kurbis îi atribuia, cel puțin în parte, o origine nervoasă, deci efect al sistemului nervos central, al creierului, ce începuse acum, pentru prima oară, să joace un rol în speculațiile diagnostice. După ce fu vindecată dilatarea stomacului, fără ca prin aceasta să se elimine durerile de cap și celelalte dezagremente grave, medicul începu, din ce în ce mai mult, să pună pe seama creierului manifestările maladive — întărit în această convingere și de insistenta doleanță a pacientului de a fi ferit de lumină: chiar când nu sta culcat în pat, petrecea câte o jumătate de zi în camera cufundată în întuneric profund, pentru că o dimineată însorită era de-ajuns ca să-i obosească nervii în asemenea măsură, încât să soarbă întunericul cu sete — să-l savureze ca pe un element binefăcător. Eu însumi am petrecut, în zilele acelea, multe ceasuri stând cu el de vorbă m odaia starețului, unde întunericul era atât de mare, că de abia după un răstimp mai lung de acomodare începeai să distingi conturul mobilei și în palid luciu pe pereți.

În perioada aceea medicul prescrisese pungi cu gheață și dușuri reci la cap dimineata, și acestea îi priiră mai bine decât tratamentul anterior, chiar dacă numai ca paliativ, al cărui efect calmant nu permitea să vorbești de vindecare: starea neliniștitoare nu fusese înlăturată, crizele reveneau cu intermitență, și Adrian spunea că le-ar fi putut suporta, dacă n-ar fi fost în același timp și durerea permanentă, presiunea constantă pe frunte, pe ochi, greu de descris, o senzație generală ca de paralizie din creștet până în degetele picioarelor, așa că debitul verbal al pacientului — nu știu dacă el era conștient sau nu de asta — devenise puțin greoi, iar din cauza restrângerii mobilității buzelor, articularea era defectuoasă. Cred mai curând că nu-și dădea seama, pentru că nu se lăsa stingherit în vorbire; dar, pe de altă parte, aveam uneori impresia că, dimpotrivă, el se folosea de stânjenire și se complăcea în ea, ca să poată rosti lucruri destinate să fie înțelese numai pe jumătate, parc-ar fi fost spuse în vis, și pentru așa ceva modul său de exprimare i se părea potrivit. Mi-a vorbit, de pildă, despre mica sirenă din basmul lui Andersen, care-i plăcea foarte mult, îl admira, în special îi plăcea descrierea într-adevăr extraordinară a domeniului înfiorător al vrăjitoareii mării, aflat dincolo de vârtejurile turbate din pădurea de polipi în care se aventurase copila cuprinsă de dor, ce căuta să-și schimbe coada de pește în picioare omenești și, prin dragostea prințului cu ochii negri — ochii ei erau "albaștri ca adâncul cel mai adânc al mării" — s-ajungă, poate, să aibă și ea un suflet nemuritor ca oamenii. Adrian jongla cu comparații între durerile ca niște înjunghieri de cuțit pe care frumoasa fără glas se declarase gata să le îndure la fiecare pas al albelor ei picioare, și cele ce el însuși trebuia să le suporte neîntrerupt, o numea sora lui de suferință și, într-un fel familiar și umoristic, formula reale critici la adresa comportării sirenei, a bizareriei, a sentimentalismului ei nostalgic pentru lumea omenirii bipede. — De la cultul statuii de marmură ajunsă pe fundul mării i s-a tras, zicea Adrian, de la băiatul acela, sculptat probabil de Thorwaldsen, care i-a plăcut

nepermis de mult. Bunică-sa ar fi trebuit să ia statuia de-acolo, în loc s-o lase pe micuță să mai și planteze în nisipul albastru o salcie plângătoare din coral trandafiriu. Prea i s-au permis multe când era mică, și mai târziu nu i-a mai putut fi înfrânată năzuința către o lume de deasupra, aberant supraestimată, și-u n "suflet nemuritor". Un suflet nemuritor, dar la ce bun? Dorință absolut stupidă! E mult mai liniștitor să știi că după moarte ai să fii spuma mării, cum îi era micuței dat de la natură. O adevărată nimfă l-ar fi sedus pe zezecul acela de prinț, care nici măcar nu era în stare s-o prețuiască cum trebuie și se însurase cu alta chiar sub ochii ei — l-ar fi sedus, zic, încă de pe treptele de marmură ale palatului și l-ar fi tras cu ea în apă, l-ar fi înecat cu duioșie, nu și-ar fi legat soarta de prostia lui, așa cum a făcut ea. Probabil că prințul ar fi iubit-o cu mult mai multă pasiune, dacă micuța ar fi rămas cu coada ei de pește, așa cum se născuse, decât cu picioarele acelea omenești, care o dor...

Și, cu o obiectivitate care nu putea fi decât glumă, dar cu sprâncenele încruntate, cu buzele mișcându-se reticent, articulând cuvintele doar pe jumătate, vorbi despre avantajele estetice ale formei de sirenă în comparație cu corpul omenesc bifurcat, despre farmecul trupului de femeie când de la coapse linia fii alunecă suplă și viguroasă, într-o coadă de peste cu solzi lucitori, minunată la spintecatul abil, rapid al apei. Respingea ideea monstruoșității, inerentă altminteri combinațiilor mitologice de om cu animal, făcându-se a nu admite că noțiunea de ficțiune mitologică și-ar găsi aci aplicare: sirena ar avea deplină și seducătoare realitate organică, frumusețe, inerentă, cum putea oricine să-și dea seama din lamentabila decădere a micuței nimfe după ce își cumpără picioare — gest pentru care nu s-a găsit nimeni să-i mulțumească — era indiscutabil un fenomen natural, natura ne rămăsese datoră o sirenă — dacă ne rămăsese, ceea ce el nu credea, ci, dimpotrivă, știa el mai bine, și așa mai departe.

Parcă-l mai aud încă vorbind, sau mai bine zis mormăind, cu un umor sinistru și eu îi răspundeam glumeț, dar în suflet, ca de obicei, cu o ușoară aprehensiune, cu toată admirația mută pentru capriciile prin care încerca să-și ușureze povara apăsării. Asta a fost ceea ce m-a făcut să mă declar de acord cu el când a respins propunerea făcută de conștiinciosul doctor Kurbis: acesta recomanda, sau, mai curând sugera, consultarea unei somități medicale: dar Adrian s-a eschivat, nu voia s-audă de asta. În primul rând, susținea pacientul, avea deplină încredere în Kurbis și, în afară de asta, era convins că, mai mult sau mai puțin, va veni singur de hac bolii, cu puterile lui și ale naturii. Asta corespundea și propriilor mele sentimente. As fi fost mai curând înclinat către o schimbare de ambianță, o cură undeva — de altfel medicul o propusese fără ca să poată să-și convingă pacientul, ceea ce de altfel era de prevăzut. Prea se simțea legat de cadrul ales de el însuși și cu care se deprinsese, cu casa și curtea, cu turnul bisericii, cu iazul și colina, era mult prea legat de odaia veche de lucru, cu jilțul de pluș, ca să se poată împăca în vreun fel cu gândul de a le schimba, fie chiar și numai patru săptămâni, pentru oroarea unei existențe într-o stațiune de cură, cu meniu fix, promenadă și orchestră. Invoca, înainte de orice, considerația față de Frau Schweigestill, pe care nu voia s-o jignească" preferându-i o îngrijire în afară, la rând cu toată lumea — pentru că nu-mai la ea, cu înțelegerea, cu placida ei pricepere la oameni, cu prevederea ei maternă, se simțea în mâini bune. Într-adevăr, te puteai întreba unde ar mai fi dus-o ca aci, unde acum, după ultimele recomandări, i se aducea de mâncare la fiecare patru ore: la opt un ou, cacao și pâine prăjită, la douăsprezece un biftec mic sau un cotlet, la

patru supă, carne și puține legume, la opt seara friptură rece și ceai. Regimul îi făcea bine. Îi evita digestiile febrile ale meselor copioase.

Meta Nakedey și Kunigunde Rosenstiel apăreau și ele, pe rând, la Pfeiffering. Aduceau flori, compoturi, bomboane de mentă sau orice permitea penuria generală. Nu totdeauna, doar rareori puteau să-l vadă, ceea ce nu descuraja pe nici una dintre ele. În asemenea cazuri Kunigunde se consola cu scrisori foarte frumos aduse din condei, în cea mai pură și mai impresionantă limbă germană. Meta Nakedey era, firește, lipsită de această consolare.

Eram totdeauna bucuros când îl știam pe Rüdiger Schildknäpp, cel cu ochii albaștri ca ai lui Adrian, la prietenul nostru. Prezența lui avea un efect liniștitor, înviorător — de i-ar fi fost măcar acordată mai des *! Dar boala lui Adrian era una dintre acele împrejurări care paralizau amabilitatea lui Rüdiger — am arătat doar cum sentimentul de a se ști insistent solicitat, necesar, îi trezea o îndărătnicie, îl făcea zgârcit cu acordarea prezentei sale. Scuze, vreau să spun posibilități de a-și acoperi plauzibil această ciudată trăsătură sufletească, nu-i lipseau: înhămat la mijlocul său literar de existență, această pacoste a traducerilor, e-adevărat că greu avea timp disponibil și, în afară de asta, chiar sănătatea lui suferea din cauza condițiilor proaste de hrană; făcea frecvent catare intestinale, și i când apărea la Pfeiffering — oricum, de bine de rău, tot mai venea din când în când — purta un brâu de flanelă sau chiar un bandaj umed acoperit cu gutapercă — sursă de glume amare și de sarcasme anglo-saxone pentru el, și de amuzament pentru Adrian, care cu nimeni nu trecea atât de ușor peste torturile trupului spre atmosfera liberă a glumei, a râsului, cum o făcea cu Rüdiger.

Din timp în timp, venea, se-nțelege, și doamna senator Rodde, din refugiul ei supraîncărcat cu mobilă patriciană, să se intereseze la Frau Schweigestill de starea lui Adrian, chiar dacă nu putea să-l vadă personal. Când o primea, sau de se întâmpla să se întâlnească undeva pe-afară, atunci ea îi povestea despre fiicele sale, având grijă să zâmbească cu buzele strânse, ca să nu i se vadă lipsa dinților din față; pentru că și în privința asta avea acum necazuri, ca și cu părul de pe frunte, necazuri care o făcuseră să fugă de lume. Clarissa, îi relata ea, își iubea foarte mult cariera artistică și nici primirea, mai curând rece a publicului, nici meschinăriile criticilor, nici cruzimile impertinente ale cutărilor sau cutărilor regizori, care încercau să-i strice dispoziția strigându-i din culise " *Tempo! tempo!*¹³⁰" tocmai în momentul când se pregătea să atace cu pasiune un monolog, nu o puteau abate din calea ei. Primul angajament, la Celle, expirase, iar următorul nu o dusesese mult mai departe: juca roluri de tinere amoreze la Elbing, în fundul Prusiei Orientale, dar avea perspectiva unui contract în vestul țării, și-anume la Pforzheim, de unde saltul până la scenele din Karlsruhe sau Stuttgart n-ar fi fost, la urma urmei, prea mare. Esențialul, în această carieră, era să nu rămâi împotmolit undeva în provincie, ci să ajungi la timp la un teatru de stat mai mare sau să pui piciorul pe o scenă particulară cu faimă, într-una din metropole. Clarissa spera să se afirme. Dar din scrisorile ei, cel puțin din cele către sora sa, reieșea că succesele repurtate erau mai mult de natură personală, adică erotica, decât artistică. Era expusă la nenumărate capcane, pe care trebuia să le evite cu o răceală zeflemitoare, și asta-i consuma bună parte din energie. Nu chiar direct mamei sale, dar sorei sale Ines îi scrisese că un comerciant bogat, proprietarul unui magazin universal, de altfel un

¹³⁰Mai încet! mai încet! (LAT)

bărbat prezentabil cu bărbuță albă, și care se ținea destul de bine, îi propusese să-i fie metresă, s-o întrețină, cu locuință, mașina, toalete — ceea ce, desigur, ar fi redus la tăcere nerușinatul "*Tempo! tempo!*" al regizorului și ar fi modificat cu siguranță și dispozițiile criticii. Dar era mult prea mândră pentru a-și pune viața pe o astfel de temelie. Era în joc personalitatea, nu persoana ei; marele negustor își primise pașaportul și Clarissa plecase la Elbing, să-nceapă acolo o nouă bătălie.

Cu privire la fiica ei Ines Institoris de la München, doamna Rodde era mult mai puțin locvace: superficial privită, viața acesteia părea mult mai puțin agitată, mai puțin temerară, mai normală, mai asigurată — și desigur că doamna Rodde superficial voia să vadă, adică, ea considera căsătoria fiicei sale Ines fericită, ceea ce, desigur, reprezenta o bună doză de superficialitate confortabilă. Tocmai veniseră gemenii pe lume și doamna senator vorbea cu emoție discretă despre eveniment — despre cei trei iepurași alintați, despre cele trei Albă-ca-Zăpada pe care se ducea din când în când să le vadă în camera lor ideală de copii. Lăuda insistent, cu mândrie, pe fiica sa mai mare, pentru intransigenta cu care, în ciuda dificultăților materiale, știa să-și conducă impecabil gospodăria. Era imposibil să-ți dai seama dacă într-adevăr doamna senator nu știa nimic despre povestea cu Schwerdtfeger, despre care vorbea tot târgul, sau dacă numai se prefăcea. După cum știe cititorul, Adrian fusese pus la curent de mine. Într-o bună zi i se spovedi chiar Rudolf — ciudată treabă.

În perioada acută a bolii prietenului nostru, violonistul se arătase foarte mișcat, fidel, devotat, părea că vrea să folosească prilejul pentru a-i demonstra cât de mult preț pune pe simpatia și bunăvoința lui — mai mult încă: impresia mea era că socotea indicat să folosească starea de suferință, de diminuare a forțelor și cum probabil credea el, de neputință a lui Adrian, ca să-i ofere inepuizabila sa amabilitate, alăturându-i și farmecul său personal, ca să înfrângă rezerva, răceala, ironica reticență, care, din motive mai mult sau mai puțin serioase, îl durea sau îl rănea, sau îi afecta orgoliul, sau îi jigneau sentimente reale — Dumnezeu știe ce-or fi fost! Dacă vorbim despre firea instabilă a lui Rudolf — și să vorbim despre ea trebuie — riscăm ușor să rostim un cuvânt de prisos. Dar nu e bine nici unul mai puțin, ci, în ce mă privește, felul acesta de a fi, manifestările lui, mi-au apărut totdeauna prin prisma unui demonism absolut naiv, pueril, de iazmă rea și uneori aveam impresia că-i văd reflexul râzând în ochii lui albaștri, atât de frumoși.

De-ajuns, cum spuneam, că Schwerdtfeger fusese serios preocupat de boala lui Adrian. Se interesa adesea telefonic la Frau Schweigestill de starea bolnavului, și se ofereea să vină îndată ce vizita lui ar fi putut fi suportată, ar fi fost agreată, ca un mic divertisment. Așa că, de îndată, după ce lui Adrian începu să-i meargă mai bine putu să vină, manifestă cea mai mișcătoare bucurie în clipa revederii și la începutul vizitei i se adresă de două ori lui Adrian cu "tu" pentru ca a treia oară, în fața rezervei întâmpinate, să se corecteze, să rămână la prenume și la "dumneata". Întrucâtva pentru consolare, și cu titlu experimental, și Adrian i se adresă de câteva ori pe numele de botez, nu sub forma lui intimă de diminutiv, care era uzual în raporturile cu Schwerdtfeger, ci pe numele întreg, simplu, adică Rudolf, dar renunță foarte repede. Îl felicită, de altfel, pentru frumoasele succese pe care violonistul le repurtase în ultima vreme. Dăduse, la Nürnberg, un recital, și făcuse senzație, în fața publicului și a presei, printr-o remarcabilă interpretare a Partitei în mi major de Bach (pentru vioară solo). Urmarea a fost apariția lui ca solist la unul din concertele de la Odeon ale

Academiei din München, unde l-a interpretat pe Tartini cu o puritate, o suavitate și tehnică desăvârșite, ce au plăcut enorm. S-a trecut peste tonul său mic. Oferea, în schimbul lui, compensații de natură muzicală (și chiar personală). Avansarea lui în postul de concertmaistru al orchestrei Zapfenstosser, al cărui titular de până acum se retrăsese pentru a se consacra exclusiv învățământului era, cu toată tinerețea lui — și arăta sensibil mai tânăr decât în realitate, ba, lucru ciudat, mai tânăr chiar decât în epoca la care îl cunoscusem — această avansare, zic, era fapt împlinit.

Cu toate astea, Rudi părea deprimat, din cauza unor anumite împrejurări din viața sa particulară, din cauza legăturii lui cu Ines Institoris, despre care i se confesa pe larg lui Adrian între patru ochi de altfel, expresia asta, "între patru ochi", nu este chiar potrivită sau, mai bine zis, suficientă, pentru că lucrul s-a întâmplat în odaia cufundată în întuneric și cei doi nici nu se vedeau, sau își vedeau numai umbrele — ceea ce a constituit o încurajare, o ușurare, fără îndoială, pentru Schwerdtfeger, în mărturisirile sale. Se întâmplase să fie o zi extraordinar de luminoasă, de senină și însorită de ianuarie — eram în 1919 — și, îndată după sosirea lui Rudolf și după salutările schimbate, afară, în aer liber, pe Adrian îl apucaseră dureri de cap atât de violente încât își rugă musafirul să-i împărtășească, cel puțin un timp, remediul verificat al obscurității. Așa că au trecut din odaia cu Victoria de la Samothrake, unde stătuseră la început, în odaia starețului și au blindat-o cu obloane și perdele până a ajuns așa cum știam și eu: la început tenebre totale, apoi, încetul cu încetul, apăreau indistinct amplasamentele mobilei și mai apoi, pereții începeau să radieze o ușoară paloare, datorită celor câteva raze de lumină care, totuși, mai reușeau să se strecoare de-afară. Adrian în jilțul său, de pluș, în beznă, se scuza de câteva ori că-i ceruse acest lucru, dar Schwerdtfeger, care se așezase în scaunul Savonarola de la masa de scris, spunea că n-are absolut nimic de obiectat. Dacă lui Adrian îi făcea bine — și își dădea perfect seama cât de bine trebuia să-i facă — atunci și el se simțea excelent. Vorbeau cu vocea scăzută, chiar foarte încet, în parte din cauza stării lui Adrian, care incita la asta, în parte și din cauză că, în întuneric, involuntar, glasul scade. Mai izvorăște din întuneric și o anumită tendință spre tăcere, spre încetarea discuției, dar educația lui Schwerdtfeger, făcută la Dresda, și rutina lui mondenă nu-i permiteau pauze, așa că arunca punți de volubilitate peste punctele moarte ale conversației, în ciuda incertitudinii în care-l lăsa beznă în privința reacției asupra interlocutorului. Au trecut în revistă situația politică, o adevărată aventură, luptele din capitala Reichului, ajunseră la ultimele noutăți din creația muzicală și Rudolf îi fluieră, cu multă puritate, câte ceva din *Noaptea în grădinile Spaniei* ale lui De Falia și din Sonata pentru flaut, vioară și harpă de Debussy. l-a fluierat și bourrée-ul din *Love's Labour's Lost*, exact în tonalitatea indicată, și imediat după aceea tema comică a cățelușei plângând, din suita pentru marionete *Nelegiuirea viclenie*, fără ca să poată să-și dea seama dacă lui Adrian îi făcea plăcere sau nu. Apoi, oftând, spuse că, în fond, n-are nici o poftă de fluierat, că-i e inima tare grea, sau poate că nu chiar grea, dar că era indispus, amărât, fără răbdare, în fine, încurcat și îngrijorat, așa că, tot prost era. De ce? Nu-i venea ușor să răspundă, lucru firesc, și nu se cuvenea să-i fie ușor, numai că între prieteni, discreția nu prezintă atâta importanță și nu ești obligat la atâta fereală în chestii de femei, cu toate că el respecta, de obicei, codul omului de onoare, și nu pălăvrăgea. Dar nici un simplu cavaler nu era, lumea se înșela foarte mult dacă-l vedea sub acest aspect — un băiat de viață superficial, un

amoroso, asta ar fi rost oribil. Era om, era artist, puțin îi păsa de discreția cavaleriească — și Adrian știa probabil la ce se refera, știa desigur tot atât de bine ca și restul lumii. Într-un cuvânt, era vorba de Ines Rodde, Institoris mai bine zis, și de legăturile lui cu ea, de care nu era cu nimic vinovat. "Nu-s eu de vină, Adrian, crede-mă! N-am sedus-o eu, ea m-a sedus pe mine, și coarnele micului Institoris, ca să întrebuințez și eu expresia asta prostească, sunt exclusiv opera ei, nu a mea. Ce poți să faci când o femeie se cramponează de tine ca o naufragiată și te vrea de amant? Poți să-ți lași surtucul în mâinile ei și să fugi? Nu, azi nu se mai poate așa ceva, sunt și pe chestia asta reguli cavalerești cărora nu li te poți sustrage, mai ales când, pe deasupra, femeia e și nostima, chiar dacă puțin fatală și melancolică. Dar dacă-i vorba, fatal și melancolic era și el, un artist surmenat și adesea chinuit; nu era un descreierat, un vagabond sau cum și l-o mai fi închipuind lumea. Ines își imagina pe seama lui fel de fel de lucruri, toate false, și" asta făcea ca raporturile dintre ei să fie și ele falsificate, ca și cum asemenea raporturi n-ar fi fost în sine destul de false și n-ar fi comportat neconținut atâtea situații stupide, atâtea nevoie de precauții sub toate aspectele. Ines trecea peste toate astea mult mai ușor, pentru simplul motiv că îl iubea cu pasiune — și el putea spune lucrul acesta cu atât mai mult, cu cât dragostea ei se întemeia pe imagini false. Din acest punct de vedere era cel dezavantajat, căci nu o iubea: "N-am iubit-o niciodată, mărturisesc foarte sincer; am avut totdeauna pentru Ines sentimente frățești, camaraderești, și dacă m-am încurcat în halul ăsta, dacă m-am lăsat târât în această legătură absurdă de care ea se cramponează e, din partea mea, o simplă obligație galantă". Trebuia să-i mai spună, confidențial, un lucru: E ceva scabros, chiar degradant, când pasiunea, o pasiune devorantă, vine de la femeie, în timp ce bărbatul nu-și îndeplinește decât o obligație cavaleriească. E un fel de intervertire a raporturilor de posesiune și duce la o prioritate jenantă a femeii în dragoste, încât a ajuns să fie silit a mărturisi și fără ocol că Ines face uz de persoana lui, de corpul lui așa cum s-ar cuveni să facă un bărbat cu o femeie — la care se mai adaugă și gelozia ei morbidă, crispată și, natural, total nejustificată, urmărirea posesiunii exclusive, nejustificată, după cum spusese, pentru că-i era de ajuns, ba era chiar sătul de ea și de îmbrățișările ei, și interlocutorul său invizibil nici nu-și putea da seama de balsam însemna pentru el, în special în asemenea împrejurări, apropierea unui bărbat ca Adrian, pe care-l prețuia atât de mult, ambianța lui, schimbul de idei cu un astfel de om. În general, lumea îl judeca greșit: îi era mult mai agreabilă a convorbire serioasă, exaltantă, stimulatoare, cu un bărbat ca Adrian, decât să se culce cu femei; dac-ar fi să se caracterizeze el însuși, crede că, după o examinare mai atentă, ar trebui să se considere o fire platonică.

Și imediat, ca și cum ar fi vrut să ilustreze cele rostite, începu să vorbească despre concertul pentru vioară și orchestră pe care dorea atât de mult să i-l scrie Adrian, să i-l scrie lui, pe măsură și, dacă s-ar fi putut, cu drepturi exclusive de execuție; ăsta era visul lui! "Am nevoie de dumneata, Adrian, pentru ridicarea mea, pentru desăvârși-rea, pentru ameliorarea și chiar pentru purificarea mea, într-o anumită măsură, de toate celelalte povești. Pe cuvântul meu, așa stau lucrurile, niciodată o problemă, o necesitate nu m-a stăpânit mai serios. Concertul pe care mi-l doresc de la dumneata vreau să fie expresia cea mai concentrată, așa spune: simbolul acestei necesități, și-ai face minunat, mult mai bine decât Delius, decât Prokofiev, cu o primă temă nemaipomenit de simplă și de cantabilă în partea principală, revenind după cadență — acesta-i totdeauna momentul optim în concertul

pentru vioară clasic, când, după acrobațiile solistului, reintră prima temă. Dar dumneata n-ai nevoie să-l faci așa, n-ai nevoie să-i scrii nici o cadență, astea-s zorzoane învechite, poți răsturna toate convențiile și poți trece chiar și peste ordinea părților — nu-i nevoie deloc să aibă părți; dac-ar fi după *mine*, *Allegro molto* ar putea sta foarte bine și la mijloc, un veritabil tril al diavolului la care ai jongla cu ritmul cum numai dumneata știi s-o faci, iar *Adagio* ar putea apărea foarte bine la sfârșit, ca o apoteoză — cu cât mai neconvențional, cu-atât mai bine și, în orice caz, voiam s-o spun de pe-acum, am de gând să cânt astfel, încât să-i podidească lacrimile pe oameni. Aș vrea să mi-l însușesc organic, să-l pot cânta și în somn, să-i alint fiecare hotă ca o mamă iubitoare; ce mamă i-aș fi, iar dumneata, tată — ar fi ca un copil al nostru, un copil platonice — da, concertul nostru ar fi atât de mult împlinirea tuturor celor ce înțeleg eu prin platonice..."

Așa grăit-a, atunci, Schwerdtfeger. Am vorbit de mai multe ori bine despre el în filele acestea, și la fel și astăzi; trecându-le toate în revistă, am pentru el un sentiment de îngăduință, mișcat poate într-o bună măsură și de sfârșitul lui tragic. Dar acum cititorul va înțelege poate mai bine anumite expresii folosite de mine cu privire la Rudolf, acea "naivitate de iazmă rea", sau "demonism pueril". În locul lui Adrian — dar, natural, e absurd să mă situez în locul lui Adrian — multe dintre expresiile lui Rudolf nu le-aș fi tolerat. Abuzase de întuneric. Nu numai că a mers, în repetate rânduri, prea departe cu sinceritatea în privința raporturilor lui cu Ines — a mers prea departe și în alt sens, culpabil și diabolic de departe — ispitit de întuneric aș zice, dacă noțiunea de ispită și-ar avea aici locul și n-ar fi mai bine de spus o îndrăzneală incursiune a familiarismului în solitudine.

Acesta-i, în realitate, numele raporturilor lui Rudi Schwerdtfeger cu Adrian Leverkühn. Incursiunea s-a prelungit ani de zile, și nu i se poate tăgădui un anumit succes, trist succes: cu timpul solitudinea s-a dovedit vulnerabilă în fața solicitării, dar, e drept, a dus la pieirea solicitatorului.

XXXIV

În perioada în care starea sănătății sale ajunsese cât se poate de proastă, Leverkühn își comparase chinurile nu numai cu junghiurile ca de cuțit simțite de micuța sirenă: mai folosise, într-o convorbire, și o altă imagine, intuită cu o impresionantă exactitate, și de care mi-am amintit câteva luni mai târziu, în primăvara lui 1919, când povara bolii pierise ca prin farmec și spiritul său, ca o pasăre fenix, atinge culmile libertății cu o forță fecundă uluitoare, neîngrădită, ca să nu zic: dezlănțuită, în orice caz neîntreruptă, tumultuoasă, care-ți tăia respirația — și tocmai acea imagine îmi dezvălui că nu exista între cele două stări ale lui, cea depresivă și cea exaltată, un antagonism lăuntric bine conturat, care să le distingă categoric una de cealaltă, că nu erau lipsite chiar de o oarecare coerență ci, dimpotrivă, că una se pregătise în cealaltă și, într-o anumită măsură, era cuprinsă în ea — precum la fel de adevărat era, pe de altă parte, că înflorirea perioadei de sănătate și creație n-a fost deloc a epocă de tihnă ci, în felul ei, tot una de tribulații, de frământare, de dureri... Ah, tare prost mai scriu! Năzuința de a spune toate deodată face ca frazele mele să se reverse, să se depărteze de ideea la a cărei formulare porniseră și ajung să se lase impresia că rătăcesc în neștire. Fac bine că o iau înaintea cititorului cu această critică. Dar pripeala, faptul că ideile îmi sunt răvășite, toate astea se datorează emoției trezite de amintirea timpului despre care scriu, epoca

de după prăbușirea statului german autoritar, dezvățul ei discursiv cu-atât de profunde, de răscolitoare consecințe, care atrăsese și gândirea mea în vârtejul ei, năpădind cu tot soiul de noutăți concepția mea cuminte despre lume, și pe care nu-mi era deloc ușor să le prelucrez. Sentimentul că se sfârșea o epocă ce îngloba nu numai secolul al XIX-lea, ci mergea mult în urmă, până la lichidarea evului mediu, la sfârșirea legăturilor scolastice, la emanciparea individului, la nașterea libertății, o epocă ce trebuia, la drept vorbind, considerată ca o extensiune a sferei mele spirituale, într-un cuvânt, o epocă a umanismului burghez; — sentimentul, zic, că-i bătuse ceasul, că în viață se petrecuse o mutație, că lumea intra sub semnul unei alte constelații, fără nume încă — acest sentiment ce mă incita la cea mai atentă receptivitate era, în fond, produsul nu al sfârșitului conflagrației, ci al izbucnirii ei, la paisprezece ani de la nașterea unui nou secol, era sentimentul ce stătuse la baza panicii, a îngrozirii în fața destinului, încercat atunci de oamenii de categoria mea. Nici o minune, așadar, că înfrângerea și dezagregarea îl amplificau până la paroxism, nici o minune, totodată, că într-o țară prăbușită ca Germania, el să fie mai categoric stăpân pe spirite decât la popoarele învingătoare, unde starea sufletească, tocmai mulțumită victoriei, era mult mai conservatoare. Ele nu resimțeau nicidecum războiul ca pe o imensă, profundă incizie istorică separatoare, așa cum ne apărea nouă, ci vedeau în el mai curând o tulburare fericit rezolvată după sfârșitul căreia viața avea s-o apuce iarăși pe vechiul făgaș. Le invidiam din cauza asta. Invidiam îndeosebi Franța, pentru că victoria îi asigurase, cel puțin aparent, justificarea și confirmarea mentalității burgheze conservatoare; pentru că-și putea permite, prin triumful ei, sentimentul de a se simți în securitate în raționalismul clasic. Incontestabil că pe vremea aceea mai bine și mai la mine acasă m-aș fi simțit dincolo de Rin decât dincoace, unde cum spuneam, multe elemente noi, distructive, neliniștitoare, pe care totuși, dintr-un spirit de echitate încercam să mi le explic, veneau să impieteze asupra concepției mele despre lume — și spunând acestea mă gândesc la serile de nesfârșite discuții confuze din locuința din cartierul Schwabing a unui anume Sixtus Kridwiss, întâlnit în salonul familiei Schlaginhaufen (voi reveni îndată asupra lui, spunând acum, în trecere, doar că întâlnirile și consfătuirile de intelectuali ce aveau loc la el, și la care am participat de mai multe ori, dintr-un pur spirit de conștiinciozitate, însemnau pentru mine un adevărat sacrificiu — și că, pe de altă parte, asistam în același timp, dintr-o apropiere plină de profundă prietenie, cu tot sufletul, emoționat și adesea îngrozit, la geneza unei opere, nu lipsită de anumite relații, temerare și profetice, cu acele dezbateri, confirmându-le și realizându-le pe un plan superior, creator...). Dacă mai adaug că pe lângă toate astea mai aveam de îndeplinit și îndatoririle mele didactice și că nu-mi puteam permite să-mi neglijez obligațiile de cap de familie, se va înțelege ușor că eram supus la un efort excesiv care, împreună cu o alimentare săracă în calorii, mi-au redus greutatea corporală într-o măsură destul de apreciabilă.

Amintesc acestea tot ca să caracterizez vremurile de-atunci, schimbătoare, pline de primejdii, nu ca să trezesc compătimirea cititorului pentru neînsemnata mea persoană, căreia nu i se cuvine, în aceste memorii, decât un loc în ultimul plan. Mi-am mai exprimat regretul că, în zelul meu de povestitor, las, pe ici, pe colo, impresia că gândurile îmi sunt împrăștiate. E însă o impresie eronată, pentru că urmăresc șirul lor cu multă rigoare și n-am uitat că voiam să ajung la o a doua comparație, impresionantă, revelatoare, folosită de Adrian în

timpul durerilor sale chinuitoare, pe lângă aceea cu "micuța sirenă".

Cum mă simt? Îmi spunea el atunci. Cam ca Ioan Mucenicul în cazanul cu ulei. Întocmai așa trebuie să mă vezi în închipuirea ta: Stau ghemuit în căldare ca un martir pios și dedesubt pâlpâie și trosnește vesel un foc de bușteni ațâțat sânguincios, cu niște foaie mici, de mână, de-un biet om de treabă; sub ochii maiestății sale imperiale trebuie să știi că acel împărat e Nero — un sultan măreț, trufaș, care poartă pe spinare o bucată de brocart italianesc — și privește cum sluga călăului, cu șorț mic de piele și pelerină scurtă pe umeri, îmi toarnă pe ceafă cu un linguroi cu coada lungă din uleiul clocotind în care-s ghemuit cu evlavie. Mă unge cum se unge friptura cu sosul ei, o friptură infernală, lucru demn de văzut, și ești și tu poftit să te amesteci în asistența sincer interesată, să privești de după zaplaz, printre magistrați, public poftit anume, unii cu turbane, alții cu tichii de-ale noastre vechi nemțești și cu pălării pe deasupra, târgoveți cumsecade, veniți să vadă — și pofta lor de privit e pusă sub protecția halebardierilor, își arată unul altuia ce pățește cel ajuns friptură infernală. Stau cu două degete pe obraz și două sub nas. Un burtos ridică mâna, parc-ar vrea să spună: "Ferească Dumnezeu pe oricine de-așa pacoste!" Pe fețele femeilor se citește convingerea neroadă. Vezi? Suntem cu toții strânși grămadă. E o scenă familiară, plină de figurație. Cățelușul stăpânitorului Nero a venit și el, să nu rămână cumva vreun locșor gol. Are o mutră de grifon furios. În fund se văd ziduri de cetate, turnuri țuguiate, coame de acoperiș din Kaisersaschern...

Firește, ar fi trebuit să spună din Nürnberg. Pentru că ceea ce descria Adrian, cu aceeași evidentă cunoaștere intimă cu care descrisese sirena, cum trupul ei de femeie sfârșește în coadă de pește, era, recunoscusem de mult, înainte de a-și fi încheiat el descrierea, era, zic, prima filă din seria de gravuri a lui Dürer dedicată Apocalipsului. Cum să nu-mi fi revenit în minte această comparație, ce-mi păruse stranie și destul de vagă, atunci, dar îmi stârnise totuși anumite bănuieli mai târziu când mi se dezvălui cu încetul intenția lui Leverkühn, opera sa viitoare, pe care era stăpân, dar totodată îl domina și în vederea căreia își adunase puterile în timp ce zăcea chinuit, zdrobit? N-aveam eu dreptul să spun că la artist stările depresive și cele elevate, fecund-creatoare, boala și sănătatea, nu sunt câtuși de puțin riguros distincte? Că, mai curând, în timp de boală și, cum s-ar spune, la adăpostul ei, elementele de sănătate acționează, mai mult chiar, sănătatea preia unele elemente morbide și le transformă în ferment de geniu? Așa stau lucrurile, și numai unei prietenii care mi-a adus multe griji și spaime, dar mi-a și umplut inima de mândrie datorz faptului de a fi înțeles că geniul este o formă de forță vitală profund înrădăcinată și încercată în boală, din boală creând și prin ea devenind creatoare.

Ideea oratorului apocaliptic, preocuparea lui nemărturisită de pe atunci data, din vremea epuizării aparent depline a forțelor lui vitale, iar vehemența, rapiditatea cu care mai târziu l-a pus — în câteva luni — pe hârtie, m-a făcut întotdeauna să mă gândesc că perioada lui de prostrație îi fusese un fel de refugiu, de ascunzătoare, unde se retrăsese dintr-un impuls firesc, pentru ca nevăzut, neauzit, nebănuț de nimeni, complet separat, dureros izolat de viața noastră de oameni sănătoși, să nutrească și să dezvolte proiecte cărora sănătatea banală, comună nu le era deloc mediu propice, nu le dădea curajul aventurii, proiecte ce și ele trebuiau smulse, furate din lumea subterană, aduse de-acolo la suprafață, la lumină. Că intențiile lui mi se dezvăluiau numai pas cu pas, câte puțin la fiecare vizită, am mai spus. Scria, schița, culegea, studia și combina; lucrurile astea nu mi le putea ascunde, și

făceam constatarea cu o profundă satisfacție lăuntrică, întrebările, dibuirile mele se izbeau, săptămână după săptămână, de un fel de fereală, jumătate glumă, jumătate mister nu chiar lipsit de suspiciune necurată, o discreție ca o protecție, o apărare, sfioasă și enervantă, un râs cu sprâncenele încruntate, expresii ca": "Mai lasă-te de-atâta curiozitate indiscretă, păstrează-ți puritatea sufletelului!" Sau: "Nu te grăbi, dragul meu, oricând vei afla, tot prea devreme va fi!" Sau, mai limpede, și ceva mai dispus la mărturisiri: "Da, da, dospesc aici sfinte orori. Nu-i chiar așa ușor să scapi de virusul teologic din sânge. Când nu te-aștepți, atunci te pomenești cu-o afurisită de recidivă!"

Aluzia confirma bănuiei trezite de lecturile lui. Zărisem pe masa de lucru o carte veche extraordinară, o traducere franceză în versuri, de prin secolul al XIII-lea, a viziunii Sfântului Pavel (originalul grecesc data din secolul al IV-lea). La întrebarea cum ajunsese la el, mi-a răspuns:

— Rosenstiel mi-a adus-o. Nu-i prima raritate de care-mi face rost. E o femeie descurcăreață. A simțit că am un fel de slăbiciune pentru oamenii coborâți. Vreau să spun: coborâți în infern. Asta creează o familiaritate între personaje altminteri foarte disparate, cum sunt Pavel și Enea al lui Virgil. Ți-aduci aminte cum îi citează Dante înfrățiți, ca doi inși ce-au fost împreună "acolo, jos"!

Îmi aduceam aminte.

— Din nefericire, *filia hospitalis*¹³¹ a ta nu ți-o poate citi.

— Nu, râse el, la franțuzeasca veche trebuie să mă folosesc de ochii mei.

Pentru că, într-adevăr, pe vremea când nu se putea folosi de ochii săi, când apăsarea chinuitoare pe ei și în adâncul lor îi făcea cititul imposibil, Clementine Schweigestill trebuise să-i citească adeseori și se-ntâmpla să dea peste lucruri ce puteau lăsa impresii destul de ciudate unei fete cumsecade de la țară — dar care, la urma urmei, nu erau chiar atât de nelalocul lor când ieșeau de pe buze. Am întâlnit-o și eu pe copila aceasta de treabă, la Adrian, în odaia starețului, el lungit în fotoliul cumpărat la Bernheim, ea șezând cu spinarea țeapănă în jilțul Savonarola, la masa de scris, și citindu-i, cu glas tare — cu accentul acela mișcător, greoi, afectat, de nemțească literară de școală primară — citindu-i, zic, extaticele întâmplări ale Mechthildei de la Magdeburg dintr-o carte veche, mucegăită, cu scoarțe de carton — ajunsă acolo desigur tot mulțumită isteței de Rosenstiel. M-am așezat în tăcere pe banca din colț, ascultând o vreme cu uimire această pioasă, insolită și excentrică lectură bâlbăită.

Și așa am aflat că treaba asta se întâmpla frecvent. În portul ei țărănesc pur, vădind supravegherea religioasă, adică: o bluză din stofă de lână verde ca măslinea, încheiată sus la gât cu năsturei metalici deși, unul lângă altul, corsajul apăsându-i bustul tânăr și sfârșind într-un vârful ca de inimă adus în jos peste o fusta foarte creată, lungă până la călcâie, iar ca unică podoabă, sub panglicuța de la gât, un lănișor din monede vechi de argint, tânăra fată cu ochii căprui ședea lângă bolnav și îi citea, cu tonul ei de școlărită, ca o litanie, din cărți împotriva cărora desigur că domnul părinte n-ar fi avut nimic de obiectat: literatură

[necreștină și medievală de viziuni și speculații asupra lumii celeilalte. Când și când, Frau Schweigestill mai vâra capul pe ușă, să vadă ce-i face fata, de care, oricum, ar fi avut nevoie în casă, dar încuviința îndată bucuroasă, cu un semn din cap, și se retrăgea. Sau se întâmpla să se așeze și ea pe un scaun lângă ușă vreo zece minute, să asculte, dispărând apoi fără zgomot. Dacă fata nu-i citea din rătăcirile

¹³¹Fiica gazdei (*lat.*).

Mechthildei, atunci din cele ale Hildegardei de la Bingen. Și dacă nici acestea nu erau, atunci desigur o *Historia Ecclestastica gentis Anglorum*¹³² talmăcită în nemțește, a învățatului călugăr Beda Venerabilis, operă ce păstrează o bună parte din fanteziile celtice despre lumea cealaltă, viziuni din timpurile primitive irlandeze și anglo-saxone. Toată literatura asta extatică, vestitoare a Judecății de Apoi, ațâțând pedagogic spaima de pedeapsa eternă a escatologiei precreștine și a creștinismului primitiv, constituia o țesătură de tradiții extrem de densă, mișunând de repetări, în care Adrian se învăluia ca o crisalida, pentru a-și crea starea de spirit necesară unei opere ce concentra toate elementele ca într-un focar, înmănunchindu-le apoi într-o sinteză artistică unică, monstruoasă, prezentând-o —asta-i era doar menirea neînduplecată — ochilor omenirii ca pe-o oglindă a revelației, să vadă ce-o așteaptă și cât de curând.

"S-apropie sfârșitul, iată-l, sfârșitul, s-apropie, vine! Răsare, se prăvale peste tine, tu ce locuiești acest pământ!" Cuvintele puse de Leverkühn în gura *tesis-ului*, martorul, într-o melodică spectrală construită din succesiuni de cvarte perfecte și cvinte micșorate bazate pe armonii străine susținute, ce dau apoi textului acel *responsorium* temerar-arhaic, repetat, de neuitat — în două coruri pe patru voci în antifonie — aceste cuvinte, zic, nu fac câtuși de puțin parte din *Apocalipsa Sfântului Ioan*; ele își au originea într-un alt strat al profețiilor exilului babilonic, în viziunile și lamentările lui Ezechiel, și se află, de altfel, într-o foarte ciudată relație de dependență cu misterioasa *Epistolă din Patmos* din timpul lui Nero. Așa, de pildă, *înghițitul cărții*, pe care Albrecht Dürer are temeritatea să o ia ca temă a uneia din gravurile sale în lemn, este împrumutată aproape cuvânt cu cuvânt din Ezechiel, afară de amănuntul că ea, cartea (sau "sulul" pe care sunt scrise lamentările și vaietele și blestemele) capătă în gura docilului mestecător gustul dulce al mierei. La fel și cu faimoasa curvă, femeia călare pe dobitoc, pe seama căreia nürnberghezul se amuzase când a desenat-o, folosindu-se de un studiu de portret al unei curtezane venețiene adus cu sine din Cetatea Dogilor — este și ea descrisă de Ezechiel, foarte pe larg și cu aceleași întorsături de frază. Există, într-adevăr, o tradiție a Apocalipsului care furnizează acestor extatici viziuni și aventuri într-o anumită măsură gata elaborate — oricât ar părea, din punct de vedere psihologic privind, ciudat ca un om să aiureze azi după același tipic după care a aiurat altul înaintea lui, și să poți cădea în extaz nu după capul tău, ci împrumutând de la alții, după șablon. Și totuși, așa stau lucrurile. Și mă refer la ele în legătură cu constatarea că Leverkühn, în incomensurabila sa lucrare corală nu s-a limitat deloc, în ce privește textul, la *Apocalipsa Sfântului Ioan*, ci a folosit, pot spune, întreaga pomenită moștenire de izvoare vizionare anterioară și a cuprins-o în opera sa, astfel că se poate vorbi despre crearea unui Apocalips nou, al lui, într-o oarecare măsură un rezumat al tuturor vestirilor despre sfârșitul lumii. Titlul, *Apocalipsis cum figuris*, este un omagiu adus lui Dürer, destinat să scoată în relief vizualul și întruchiparea în real, minuția grafică, totala saturare a spațiului cu detalii fantastice și precise, comune ambelor opere. Dar fresca gigantică a lui Adrian era departe de a urma programatic cele cincisprezece desene ale nürnberghezului. E-adevărat, rezonanta sa copleșitoare de operă de artă desăvârșită se reazemă pe multe din cuvintele misteriosului document ce-l inspirase și pe celălalt, pe Dürer; dar Adrian a lărgit domeniul posibilităților muzicale, ale corurilor, ale

¹³² Istoria bisericească a poporului englez (*lat*)

recitativelor, ale ariilor, incluzând în compoziția sa unele din pasajele sumbre ale psaltului, de pilda acel sfâșietor "Căci plin e sufletul meu de jale, iar viața mea-i aproape de infern", precum și cele mai expresive imagini de groază, clamări, din scripturile apocrife, și de asemenea unele fragmente din lamentările lui Ieremia, ce-ar avea astăzi un efect de indicibilă atracție, precum și multe altele, mai vechi, mai uitate, toate la un loc trebuind să contribuie la a crea impresia că se cască o altă lume, că a venit ziua socotelilor, că-ncepe pogorârea în infern, și aici el insera și dezvolta reprezentările lumii celeilalte, în stadii succesive, demonismul, antichitatea, și creștinismul până la Dante, prelucrându-le în mod vizionar. Paleta sonoră a lui Leverkühn are mult din poezia lui Dante, și mai mult încă din acel tablou mural în care îngerii suflă în trâmbițele ce-anunță sfârșitul lumii, corabia lui Caron își răstoarnă încărcătura, morții învie, sfinții se închină, măști diabolice așteaptă doar semnul lui Mirios cel încolăcit de șerpi, dar osânditul, cu cărnuri voluptuoase, prins, smuls, luat pe sus de fiii rânjiți ai iadului, începe sfâșietoarea coborâre, acoperindu-și un ochi cu palma și cu celălalt privind plin de oroare pierzania eternă; iar nu departe de-acolo, mila Domnului scoțând spre mântuire două suflete de păcătoși — într-un cuvânt, e vorba de construcția de grupuri și scene de la Judecata de Apoi.

Ierte-se omului de cultură care până la urmă totuși sunt, dacă atunci când încearcă să vorbească despre o operă ce-i este atât de tulburător apropiată, o pune alături, o compară cu anumite monumente bine cunoscute. O fac pentru liniștirea mea, de care și astăzi mai am nevoie când vorbesc despre ea, cum aveam în zilele când, cu spaimă, uimire, consternare, cu mândrie, asistam la geneza sa, sentimente datorate, presupun, devotamentului și iubirii mele pentru creatorul ei, dar în realitate opera depășea capacitatea mea psihică de înțelegere și mă tulbura până la zguduire. După acea primă perioadă de tănuire și fereală însă, Adrian permise prietenului său din copilărie accesul la toată activitatea și preocupările sale, așa că la fiecare vizită la Pfeiffering — și, firește, mă duceam cât mai des îmi era cu putință, aproape în fiecare sâmbătă și duminică — îmi era îngăduit să ascult noi fragmente, pe măsură ce se nășteau: adăugiri și concepte de-o amploare uneori de necrezut, de la o săptămână la alta, așa că, mai ales dacă țineai seama de complexitatea spirituală și tehnică a facturii, supusă unor legi severe, cineva deprins cu un proces de creație burghez, moderat și ponderat, avea de ce păli înspăimântat. Da, mărturisesc, în spaima mea poate puțin cam naivă, spaimă de ființă muritoare, în fața acestei opere, factorul cel mai important era repeziciunea pur și simplu tulburătoare cu care se înfiripa — grosul lucrării fusese elaborat în patru luni și jumătate, un interval de timp de abia suficient pentru simpla scriere mecanică, pentru simpla copiere.

Era evident, Leverkühn însuși recunoștea: trăise atunci într-o tensiune care era orice numai agreabilă nu, o stare de inspirație, chinuitoare, tiranică, în care străfulgerarea unei probleme, enunțarea ei, însăși elaborarea compoziției, ce-l preocupa în permanență, erau unul și același lucru cu rezolvarea, o iluminare ce nu lăsa timp niciodată ideilor, în goană una după alta, să-l înrobească: de abia dacă putea să le urmărească fugăr, să le noteze cu condeiul, cu creionul. Cu toate că sănătatea-i era cât se poate de șubredă încă, lucra zece ore pe zi și chiar mai mult, doar cu o scurtă întrerupere la prânz și, când și când, făcea câțiva pași în aer liber, pe lângă iaz sau pe Zionstiel — mici excursii grăbite, semănând mai mult a încercări de evaziune decât a plimbări de recreare, și puteai recunoaște după mersul lui, ba precipitat,

ba șovăitor, că plimbarea nu era decât o altă formă de neostenită agitație. De multe ori, în serile de sâmbătă, petrecute în tovărășia lui, văzusem cât de puțin era stăpân pe sine, cât de puțin era în stare să se mențină într-o oarecare destindere, vorbind cu mine dinadins despre chestiuni de toate zilele, lucruri fără importanță. Parcă-l văd cum se încorda deodată, privirea îi încremenea cercetătoare, buzele i se desprindeau ușor una de alta și în obraji îi apărea, brusc, o îmbujorare neliniștitoare pentru mine. Ce era asta? Să fi fost oare una din acele iluminări melodice căroră le era, pe vremea aceea, aș zice: expus, și prin care forțele misterioase, cu hotărâre ignorate de mine, își respectau angajamentul — încolțirea în spiritul său a uneia din acele teme de o plasticitate magistrală, abundând în opera sa apocaliptică, pentru ca să fie imediat dominată, temperată, ca să zic așa, apucată de zăbale, pusă în frâu și la focul ei, aliniată, devenind piesă componentă a compoziției? Îl mai văd și acum trecând la masa lui de lucru, murmurând "Spune", spune, vorbește mai departe!" și deschizând schița de orchestrație cu atâta vehemență, că uneori sfâșia câte o filă prea brutal întoarsă și, cu o grimasă, un amestec de expresii pe care nu încerc să-l definesc, dar care în ochii mei desfigura frumusețea inteligentă și mândră a chipului său, oprindu-și privirea acolo unde, poate, era notat acel cor de groază al unei omeniri fugărite ce alerga împleticindu-se, prăvălindu-se în țărână, călcată în picioare de cei patru cavaleri, sau poate sinistra chemare "Valetul păsării" încredințată măcăitului batjocoritor al fagotului, sau poate chiar acel cântec alternat antifonic ce mi-a sfâșiat inima din prima clipă — fuga corală aspră pe cuvintele lui Ieremia:

"De ce oare murmură oamenii cât sunt în viață? Murmure oricine, împotriva păcatului său! Iar noi să ne cercetăm, să ne pătrundem firea noastră Și să mărturisim credință Domnului!

Noi, noi am păcătuit
Și ne-am răzvrătit;
De-aceea pe bună dreptate nu ne-ai cruțat;
Ci peste noi ți-ai revărsat mânia
Și ne-ai urmărit și fără îndurare ne-ai sugrumat.
Și-ai făcut din noi gunoiul și scârnavia neamurilor."

Eu numesc piesa aceasta o fugă și chiar lasă impresia de fugă, fără însă ca tema să fie repetată, așa cum se cuvenea, ci se desfășoară și ea pe măsură ce se desfășoară întregul, astfel ca rigoarea stilului se descompune și duce, ca să zic așa, *ad absurdum*, pare să se supună ea artistului — ceea ce nu poate să nu-ți poarte gândul înapoi la forma arhaică de fugă ale unor anumite *canzoni* și *ricercari* din perioada dinainte de Bach, în care tema de fugă nu era întotdeauna clar definită și riguros păstrată.

Se uita într-o parte sau alta, puneă mâna pe condei, îl zvârlea deoparte, murmură: "Bine, să rămână pe mâine", și se întorcea spre mine cu fruntea încă înroșită. Dar eu știam, sau mă temeam, că n-o s-o lase "pe mâine" și că după ce mă voi fi despărțit de el, se va apuca de lucru și va duce la capăt ceea ce-i venise în minte atât de intempestiv pe când stăteam de vorbă — pentru ca după aceea, cu două tablete de luminai, să dea somnului său profunzimea necesară să-i compenseze durata scurtă și, o dată cu zorile, să se apuce iar de lucru. Îmi cită:

"Haideți, psaltule și harpă, Vreau să mă trezesc devreme."

Asta deoarece trăia cu teama că starea de iluminare cu care fusese dăruit sau blestemat i-ar putea fi luată înapoi prematur și, într-adevăr,

avu o recidivă cu puțin timp înainte de finalul operei, acel înspăimântător final ce-i solicita întreg curajul, final cu totul departe de muzica romantică a mântuirii, confirmând cu atâta neînduplecare caracterul teologic negativ și neîndurat al întregului — avu, zic, într-adevăr, o recidivă chiar când se pregătea să pună la punct acea năvală policromă de sunete ale masei de alămuri rostogolindu-se din toate părțile și producând impresia unei prăbușiri deznădăjduite într-un abis fără fund — o recidivă ce-a durat trei săptămâni, cu aceleași dureri și grețuri ca și prima oară, o stare, după cum spunea chiar Adrian, în care nu mai ținea minte nici ce-i aceea compoziție, nici ce-nseamnă să compui. A trecut și asta; la începutul lui august 1919 lucra din nou și, până a se sfârși această lună cu multe zile însorite și dogoritoare, totul era gata. Cele patru luni și jumătate pomenite ca perioadă de creație a operei sunt socotite până la începutul perioadei de epuizare. Dacă ținem seama și de ea, și de perioada de lucru finală, a avut nevoie, fapt foarte surprinzător, de șase luni ca să scrie prima versiune a *Apocalipsei*.

XXXIV (continuare)

Asta să fie oare tot ce am de spus în biografia prietenului dispărut, despre lucrarea lui, operă atât de detestată, privită cu oroare, dar și atât de îndrăgită și ridicată în slăvi? Nu. De loc. Mai am încă multe pe suflet în legătură cu ea, și îmi propusesem chiar ca despre unele din trăsăturile sale caracteristice, care — se-nțelege, în neștirbita admirație — mă frământau și mă deprimeau, mai bine zis: mă preocupau și-mi tulburau mintea, îmi propusesem, zic, să încerc să stabilesc o legătură între ele și speculațiile abstracte înregistrate cu prilejul mai sus-pomenitelor discuții din casa domnului Sixtus Kridwiss. Nu ezit să mărturisesc că experiența, nouă pentru mine, a acestor seri, împreună cu participarea mea la opera solitară a lui Adrian, efortul cerebral pe care mi-l cerea acest fel de viață, m-au făcut să slăbesc șapte kilograme.

Kridwiss, grafician, artist ilustrator de cărți și colecționar de xilogravuri colorate și ceramică din Asia de est, specialitate în care, invitat de cutare sau cutare asociație, ținuse conferințe destul de documentate și inteligente în diferite orașe ale Reichului sau chiar în străinătate, era un domn mărunț, fără vârstă, cu un pronunțat accent hesso-renan în vorbire, de o neobișnuită vioiciune intelectuală, urmărind, fără vreo legătură spirituală bine determinată, din pură curiozitate, evenimentele timpului, iar tot ce-i ajungea la ureche căpăta, pentru el, "o importanță enormă". Îi plăcea să facă din locuința sa de pe Martiusstrasse în cartierul Schwabing, al cărei salon era împodobit cu fermecătoare stampe chinezești în tuș și culoare (din epoca Sung), un punct de întâlnire al persoanelor conducătoare sau cel puțin marcante din viața spirituală a Münchenului — câte mai găzduia pe-atunci între zidurile sale vrednica noastră urbe — și organiza acolo reuniuni serale numai între bărbați, cam discursive, un fel de ședințe intime ale unei mese rotunde, cu nu mai mult de opt până la zece personalități unde te duceai după cină, pe la nouă, ele rezumându-se, fără mari eforturi de ospitalitate din partea amfitrionului, la schimburi libere de idei, într-un cadru lipsit de constrângere. De altfel, nu totdeauna domnea aceeași înaltă tensiune intelectuală, deseori se aluneca în conversații agreabile, dar banale, dacă nu pentru altceva, pentru motivul că mulțumită înclinărilor și legăturilor sociale ale lui Kridwiss, nivelul intelectual a l

participanților era totuși inegal. Așa, de pildă, luau parte la ședințe* doi membri ai familiei ducale de Hessen-Nassau, studenți la München, tineri amabili pe care Kridwiss îi numea cu o oarecare emfază "frumoși prinți", și prezența lor, dacă n-ar fi fost decât faptul că erau cu-atât de mult mai tineri decât noi, impunea oarecare rezervă în discuții. Nu vreau să spun însă că ne-ar fi stânjenit. Deseori o discuție mai înaltă evolua, nestingherită, mult deasupra capetelor lor, tinerii păstrându-se într-o tăcere surzătoare sau făcând pe auditorii serioși și uimiți. Pentru mine personal, mai iritantă era prezența amatorului de paradoxuri cunoscut cititorului nostru, doctorul Chaim Breisacher, pe care, după cum am mărturisit-o de mult, nu puteam să-l sufăr, dar perspicacitatea, flerul lui păreau să-l facă indispensabil în asemenea ocazii. Mă indispunea și faptul că dintre invitați făcea parte și fabricantul Bulliriger; prezența lui era legitimată doar de categoria de contribuabili din care făcea parte, ceea ce-i îngăduia să pălăvrăgească zgomotos pe tema celor mai dificile probleme de cultură.

Merg acum mai departe și recunosc că în fond nu mă prăpădeam după nici unul dintre cei de la masă, nici unul nu-mi inspira o încredere autentică — exceptându-l întrucâtva pe Helmut Institoris, fidel frecventator al cercului și el și de care mă legau relații amicale stabilite prin soția fui — numai că, firește, persoana lui trezea asociații de idei îngrijorătoare sub alt aspect. De altfel e de discutat ce aș fi putut obiecta unor oameni, ca de pildă doctorul Unruhe, Egon Unruhe, un filozof paleozoolog care, în scrierile sale, pornind de la perioadele geologice și de la știința fosilelor, proceda, cu multă subtilitate, la o verificare a tezaurului de legende primitive, astfel că în învățătura lui — un darwinism sublimat dacă vreți — devenea autentic și real tot ceea ce omenirea evoluată încetase de mult să mai ia în serios. Da, mă întreb, de unde neîncrederea mea în acest savant de necontestată probitate intelectuală? De unde neîncrederea în profesorul Georg Vogler, istoricul literar, autor al unei foarte stimate istorii a literaturii germane văzută din punctul de vedere al originii etnice, în care scriitorul era evaluat și discutat nu în calitatea lui de scriitor, de spirit de formație universală, ci ca un autentic produs autohton al mediului real, concret, specific, al unui anumit colțisor de țară, de el caracterizat și în același timp caracterizându-l? Toate astea erau doar foarte oneste, curajoase, clare, întemeiate și, din punct de vedere critic, foarte lăudabil. Un alt invitat, profesorul Gilgen Holzschuher, critic de artă și erudit cercetător în problema Dürer, mi-era și el suspect, deși pentru considerațiuni ce mi-ar fi fost foarte greu să le justific; și același lucru se potrivea perfect și poetului Daniel Zurríohe, deseori prezent și el, un bărbat de vreo treizeci de ani, deșirat, cu profil de pasăre de pradă, îmbrăcat de sus până jos numai în negru, și încheiat până sus la gât, ceea ce-i dădea o înfățișare ecleziastică, vorbind cu un debit sacadat: "Da-da, da-da, desigur, nu-i rău, firește, s-ar putea spune!", în timp ce bătea nervos cu talpa în podea, li plăcea să-și încrucișeze brațele pe piept sau să-și vâre, napoleonian, mâna în încheietura vestei, iar visurile sale poetice gravitau în jurul unei lumi dominate de campanii sangvinare în numele spiritului pur, terorizată, muștruluită de el, așa cum o descriesese în *Proclamații*, opera sa, unica sa operă mi se pare, apărută încă înainte de război, pe hârtie velină, scumpă, o izbucnire lirico-retorică de terorism deșănțat, căruia nu puteai să nu-i recunoști însă oarecare forță de expresie. Semnatarul acestor proclamații era o entitate care-și zicea *Christus imperator maximus*, un onergumen poruncitor, care strângea armate gata să moară pentru cucerirea globului pământesc, emitea mesaje ca niște ordine de zi, dicta condiții

de-o sadică neînduplecare, propovăduia sărăcia și castitatea, și nu se mai sătura, bătând sacadat cu pumnul în masă, pretinzând supunere, supunere necondiționată și nelimitată. Poemul se încheia cu: "Soldați, vă dau spre jefuire... lumea!"

Toate astea erau "frumoase" și aveau și o profundă conștiință de-a fi "frumoase"; "frumoase" într-un mod crud, de un estetism absolut, în spiritul acela degajat până la nerușinare, obraznic, lipsit de simțul răspunderii, pe care și-l permit uneori poezii — cea mai prăpăstioasă aiureală estetică ce mi-a fost dat s-aud vreodată. Helmut Inistoris, firește, îl aprecia cu simpatie, dar și altminteri autorul și opera se bucurau de o considerație deosebită, și antipatia mea și pentru poet și pentru volum, nu era atât de sigură de sine, știind că era generată, în parte, de iritarea provocată de grupul lui Kridwiss și de pozițiile lui pretențioase de critică a culturii, chiar dacă socoteam ca pe o datorie spirituală a mea să iau cunoștință de ele.

Voi încerca, într-un spațiu cât mai restrâns cu putință, să schițez esențialul acestor poziții, pe care amfitrionul nostru, pe bună dreptate, le găsea de "o importanță enoormă" și pe care Daniel Zur Hohe le însoțea de stereotipul lui "O, da, desigur, firește, s-ar putea spune!", cu toate că nu era vorba de jefuirea lumii întregi de către o soldățime ce jurase credință lui *Christus imperator maximus*¹³³. Acelea erau, se-nțelege, numai simboluri poetice, pe câtă vreme consfăturile se preocupau de perspectivele realităților sociologice, de definirea zilei de azi și-a zilei de mâine, ceea ce, evident, avea câte ceva comun cu ascetismul și ororile estetice ale lui Daniel. Am făcut eu însumi, din proprie inițiativă, ceva mai sus, observația că zguduirea și distrugerea provocate de război a valorilor vitale aparent consolidate au fost resimțite deosebit de viu, în special în țările învinse, care în felul acesta au făcut, sub aspect spiritual, un pas înainte. Se resimțea crunt și se constata obiectiv imensa pierdere de valori suferită de individ ca atare prin simpla existență a războiului, nepăsarea cu care viața trecea astăzi peste omul solitar și se încuiba în sufletele oamenilor sub forma unei indiferențe generale față de suferințe și prăbușiri. Această nepăsare, această indiferență în fața destinului individului ar fi putut fi considerată produsul celor patru ani de sângeroasă chermesă care tocmai se încheiaseră; dar aparențele nu puteau înșela: ca și în alte domenii, și aici războiul nu făcuse decât să desăvârșească, să limpezească, să traducă în experiență drastică un proces de multă vreme în curs de evoluție, să pună bazele unui nou sentiment al vieții. Nu era cazul nici de elogi, nici de blam, ci mai curând de percepere și constatare obiectivă, și cum într-o cunoaștere nepărtinitoare a realității, în însăși bucuria cunoașterii, există totdeauna o doză de încuviințare — cum să nu fi fost atrasă, de considerațiuni de felul acesta, o critică multilaterală, atotcuprinzătoare chiar, a tradițiilor burgheze, și prin asta înțeleg: valorile culturii, iluminismul, umanismul, visuri cum ar fi ridicarea popoarelor cu ajutorul civilizației științifice? Că persoanele care exercitau această critică erau oameni de cultură, savanți, profesori — și că o făceau zâmbind, adeseori râzând, cu îngăduință față de ei înșiși — dădeau lucrului un anume farmec, picant și tulburător, sau poate ușor pervers și e, desigur, inutil de adăugat că forma de stat hărăzită nouă, germanilor, de înfrângere, libertatea ce ne picase în poală, cu un cuvânt republica democratică, n-a fost nici măcar o clipă socotită cadru demn de luat în serios pentru noul la care visau ei, ci, cu conștiința unanimă că fac lucrul cel mai firesc, o înlăturau ca j)e-u n fapt

¹³³Cristos, împăratul suprem (*lat*).

efemer, lipsit din capul locului de orice influență asupra situației, o simplă glumă proastă și-atât; nu puteai decît s-o ignori.

Îl citau pe Tocqueville (Alexis de), care spusese că din revoluție țâșniseră, ca dintr-un izvor comun, două curenți: unul ducându-i pe oameni la instituții liberale, celălalt la puterea absolută. Dintre domnii care îl frecventau pe Kridwiss nu mai credea nimeni în "instituții liberale", cu-atât mai mult cu cît conceptul de libertate însuși cuprindea o contradicție lăuntrică întrucît, pentru propria sa instaurare ea, libertatea, era silită să-și îngrădească adversarul, ceea ce însemna să se anuleze pe sine însăși. Asta era soarta ei, dacă patetismul libertar al drepturilor omului nu era cumva din capul locului aruncat peste bord, cum se întîmpla de cele mai multe ori și la care lucru epoca arăta și acum mai multă înclinare, decît la a se angaja într-un proces dialectic, făcînd din libertate dictatura partidului ei. La dictatură, la violență duceau, în orice caz, toate, pentru că prin dărîmarea de către revoluția franceză a formelor politice și sociale tradiționale, răsărise o eră nouă și, conștient sau nu, mărturisit sau ba, mînuia cîrma către o stăpînire despotică asupra unor mase nivelate, pulverizate, izolate și tot atît de neputincioase ca și individul.

— Foarte bine! Foarte bine! O, da, desigur, s-ar putea spune! afirma cu convingere Daniel Zur Hohe, bătînd insistent din picior.

Firește că se putea spune, numai că, fiind vorba, la urma urmei, despre descrierea barbariei în ascensiune, ar fi trebuit spuse cu ceva mai multă teamă, cu groază, iar nu cu acea satisfacție amuzată în fața căreia nu-ți mai rămînea decît speranța că veselia se adresa numai recunoașterii lucrurilor, nu lucrurilor în sine. Voi încerca să redau o imagine cît mai plastică a acestei bune dispoziții apăsătoare pentru mine. Nu se va minuna nimeni cînd voi arăta că în dezbaterile acestei avangarde pornită la critica culturii juca un rol de frunte o carte apărută cu șapte ani înainte de război, *Reflexions sur la violence* a lui Sorel. Prognoza lui inflexibilă: război și anarhie, caracterizarea Europei ca fiind solul cataclismelor războinice, teoria lui că numai o singură idee poate uni popoarele acestui continent: ideea de a purta război — toate acestea îndreptățeau numirea ei drept carte a "timpului nostru". Ceea ce accentua și mai mult această îndreptățire era opinia autorului, trîmbițată sus și tare: că în evul maselor, dezbaterea parlamentară avea să se dovedească total inadecvată făuririi unei voințe politice; că în locul ei, în viitor, va acționa alimentarea maselor cu ficțiuni, cu mituri capabile, sub formă de strigăte de luptă, să dezlănțuie energiile politice. În realitate, profeția crasă și tulburătoare a cărții spunea următoarele: că de-acum înainte miturile populare sau mai bine zis potrivite mulțimilor vor fi vehiculul mișcării politice: basme, himere, năluciri, care nu trebuie să aibă absolut nimic de a face cu adevărul, cu rațiunea, cu știința pentru a fi totuși creatoare, pentru a determina viața și istoria, pentru a se dovedi realități dinamice. Se vedea foarte bine că nu degeaba purta cartea un titlu amenințător: trata despre violență ca antiteză triumfătoare a adevărului. Te lăsa să înțelegi că destinul adevărului era înrudit de aproape cu cel al individului, ba chiar era identic, și-anume cu devalorizarea. Săpa o prăpastie batjocoritoare între adevăr și forță, între adevăr și viață, între adevăr și colectivitate. Implicit ți se dădea să înțelegi că acesteia, colectivității, i se cuvenea o considerabilă precădere în fața adevărului, că el trebuie să-i fie subordonat, și că cel ce voia să facă parte din colectivitate trebuia să fie dispus la reduceri masive de adevăr și știință, să fie gata la *sacrificium intellectus*.

Și acum (cu asta ajung la "imaginea cît mai plastică" promisă):

imaginați-vi-i pe domnii aceștia, ei înșiși savanți, profesori universitari, Vogler, Unruhe, Holzschuher, Institoris și pe deasupra și pe Breisacher, savurând o stare de lucruri pentru mine profund înspăimântătoare, și pe care ei o considerau fie fapt împlinit, fie necesitate în curs de instaurare. Se amuzau să-și înfățișeze un tribunal în ședință, dezbătând unul din acele elanuri politice, un mit pentru mulțime, slujind la subminarea ordinii sociale burgheze. Protagonistii trebuiau să se apere împotriva acuzațiilor de "minciună" și "falsificare", dar, lucru ridicol, cele două părți, acuzați și acuzatori, nu numai că nu reușeau să ajungă la atacuri reciproce, dar nu izbuteau nici măcar să priceapă argumentele adversarilor, care cădeau astfel în gol. Efectul grotesc era produs de formidabilul aparat de documentare științifică, invocat cu profundă futilitate, ca să denunțe moftul drept moft, ultraj scandalos adus adevărului, pentru că dinamica ficțiune creatoare de istorie, așa-zisa falsificare sau, cu alte cuvinte, credința capabilă a da naștere unei colectivități era pur și simplu inaccesibilă pe acest front, și campionii ei își luau aere de-un dispreț cu-atât mai infatuat cu cât se făceau mai stăruitoare eforturile de a-i combate pe un teren pentru ei străin și irelevant, anume pe cel științific, terenul adevărului onest, obiectiv. Ah, Dumnezeule, știința, adevărul! În spiritul și tonul acestei exclamații răbufnea imaginea dramatică a interlocutorilor. Nu se mai saturau amuzându-se la spectacolul asaltului disperat pe care critica și rațiunea îl dădeau împotriva credinței cu totul de neatins, cu totul invulnerabile, și reușeau, cu forțe unite, să pună știința într-o situație de atât de ridicolă neputință, încât până și "frumoșii prinți" se distrau copios în telul lor copilăresc Radioșii participanți la masa rotundă nu ezitau să atribuie și justiției — ea avea de spus ultimul cuvânt, avea de pronunțat sentința — aceeași renunțare la sine pe care o practicaseră și ei. O jurisprudență animată de voința de a se sprijini pe sentimentul poporului și de a nu se izola de colectivitate nu trebuie să-și îngăduie a-și însuși punctul de vedere al așa-numitului adevăr teoretic, anticomunitar; ea trebuie să se comporte într-un spirit atât modern, cât și patriotic, în înțelesul cel mai modern, respectând falsul profitabil, achitându-i pe apostolii lui și lăsând adevărul să plece cu coada între picioare. "O, da, desigur, s-ar putea spune. Cioc, cioc." Cu toate că mie-mi venea rău, simțeam ca un gol în stomac, nu se cuvenea să fac pe cel care strică cheful, și nu lăsam să se vadă nimic din dezgustul meu, ci trebuia să mă asociez, pe cât se putea, la veselia generală, cu-atât mai mult cu cât asta nu însemna chiar consimțire ci, cel puțin pentru moment, o simplă constatare amuzată, pur spirituală, a imediatului sau a inevitabilului. Odată chiar am făcut propunerea: "Hai să fim o clipă serioși", să reflectăm asupra problemei dacă un gânditor preocupat profund și sincer de nevoile colectivității n-ar proceda mai bine luându-și ca obiectiv adevărul, nu colectivitatea, întrucât, indirect și văzut în timp, aceasta din urmă ar fi mai bine ajutată cunoscând adevărul, chiar dacă ar fi un adevăr amar, decât de sistemul de a gândi că trebuie slujită în detrimentul adevărului și că, în realitate, printr-o asemenea tăgadă se distrugeau, dinlăuntru, și în modul cel mai sinistru, înseși bazele unei colectivități autentice. Dar în viața mea nu făcusem o remarcă al cărei ecou să fi fost atât de totalmente nul. Recunosc, era, ce-i drept, lipsită de tact, era neadecvată stării de spirit, era îmbibată de un idealism cunoscut și arhicunoscut, ajuns aproape de prost-gust, ambarasant pentru spiritul nou. Bine-ar fi fost, din partea mea, ca, alături de volubili membri ai mesei rotunde, să examinez acest spirit nou și să-l aprofundez în loc să-i fac o opoziție sterilă și în fond plicticoasă, să-mi adaptez concepțiile la evoluția dezbaterilor și în

cadru lor să-mi imaginez lumea de mâine, care, în subteran, ajunsese într-un stadiu de devenire — indiferent de senzațiile mele în regiunea stomacului.

Era o veche lume nouă, o lume revoluționar-reacționară, în care valorile legate de ideea de individ, cum ar fi: adevărul, libertatea, dreptul, rațiunea erau complet golite de substanță, recuzate sau, în cel mai bun caz, acceptate într-un înțeles cu totul altul decât li-l atribuiseră secolele trecute, erau despărțite brutal de palida teorie și, relativizate, alimentate din belșug cu sânge proaspăt erau atribuite unei instanțe superioare de violență, de autoritate, de dictatură a credinței — dar nu era un reacționarism anacronic, de ieri sau de alaltăieri, ci unul nou, echivalând cu o reîntoarcere a omenirii, de-o manieră cu totul inedită, la stările și condițiile teocratice medievale. Era tot atât de puțin reacționară cât puteai numi regresivă o cursă în jurul unui glob , care, firește că te aducea înapoi, acolo de unde plecaseși. Tocmai asta era: regresul și progresul, vechiul și noul, trecutul și viitorul deveneau unul și același lucru. Lipsa de postulate în cercetare, libertatea gândirii, nu numai că nu reprezentau progresul, ci făceau mai curând parte din lumea celor rămași în urmă, lumea plictiselii. Gândului i se dăduse libertatea de a justifica violența, așa cum șapte secole înainte i se permisesse rațiunii să discute credința, să-i demonstreze dogmele: acesta îi fusese rostul, și acesta era rostul gândirii azi, sau acesta îi va fi mâine. Cercetarea avea, desigur, postulate, și ce postulate! Erau violența, autoritatea colectivității și lucrul acesta li se părea atât de "de la sine înțeles", încât științei nici nu-i trecea prin cap că s-ar putea să nu fi fost liberă. Fără îndoială, subiectiv era liberă — în limitele unei anumite constrângeri obiective, atât de încarnată și de naturală însă, încât nu lăsa deloc sentimentul încătușării. Ca să-ți dai seama limpede de cele ce te așteptau și ca să scapi de frica prostească pe care ți-o inspirau, trebuia doar să-ți amintești că imperativul anumitor postulate, anumitor condițiuni sacrosancte nu constituise niciodată o piedică pentru fantezia și cutezanța gândirii individuale. Dimpotrivă: tocmai pentru că omului medieval îi fusese impus, din capul locului, de către biserică, un cadru spiritual uniform și circumscris ca un lucru absolut de la sine înțeles, el dăduse dovadă de mult mai multă fantezie decât burghezul evului individualist, se lăsase cu mult mai mult calm și siguranță de sine în voia imaginației personale.

O, da, violența îți constituia un teren solid sub picioare, era antiabstractă, și am procedat foarte bine imaginându-mi, alături de prietenii lui Kridwiss, cum vechiul spirit nou va transforma metodic viața în cutare sau cutare domeniu. Pedagogul, de pildă, știa că încă de atunci în învățământul elementar exista tendința de a se renunța la învățarea literelor una câte una și a le rosti, și se mergea către d metodă a învățării de cuvinte, către conectarea scrisului la viziunea concretă a lucrurilor. Asta însemna, într-o anumită măsură, o abatere de la scrierea universală, abstractă, cu ajutorul semnelor independente, însemna, într-o anumită măsură, întoarcerea la ideografia popoarelor primitive. Înăuntrul meu gândeam: la urma urmei, la ce bun cuvinte, la ce bun scriere, la ce bun vorbire? O obiectivitate radicală trebuia să se rezume la lucruri și numai la ele. Și mi-am amintit de o satiră a lui Swift: niște învățați ahtiați după reforme hotărau, în vederea menajării plămânilor și evitarea vorbăriei goale, să se desființeze cu totul vorba, rostirea, iar înțelegerea între oameni să se facă prin arătarea însăși a obiectelor, din care, natural, vor trebui purtate în spinare cât mai multe, în interesul unei cât mai bune înțelegeri reciproce. Pasajul e foarte comic, mai ales pentru că femeile, plebea și analfabeții sunt cei ce se

ridică împotriva reformei novatoare, insistând să pălăvrăgească mai departe în cuvinte. Ce-i drept, interlocutorii mei nu mergeau cu propunerile lor atât de departe ca învățații lui Swift. Ei se erijau mai curând în observatori dezinteresați și considerau ca având o "enooohrmă importanță" tendința generală, destul de răspândită, de a se renunța pur și simplu la ceea ce se numea cuceririle noastre culturale, de dragul unei simplificări socotită necesară și adecvată vremilor, și pe care dacă voiai, puteai să o califici drept o rebarbarizare intenționată. Să-mi cred urechilor? Ar fi trebuit să râd, dar am rămas pur și simplu siderat când domnii prezenți acolo ajunseră să vorbească, în legătură cu toate astea, despre medicina dentară și efectiv despre "dintele mort", simbolul lui Adrian și al meu în critica muzicală! Cred că, într-adevăr, m-am înroșit ca un rac, râzând și eu când, în ilaritatea generală și cu satisfacție spirituală, s-a discutat despre tendința mereu mai mare a dentiștilor de a extrage fără multă vorbă orice dinte cu nervul mort, întrucât se ajunsese la hotărârea să fie considerate corpuri străine, infecțioase — asta, după o lungă, trudnică și rafinată tehnică a tratamentului rădăcinilor, din secolul al XIX-lea. Bineînțeles, chiar doctorul Breisacher fusese cel ce făcuse o atât de subtilă observație, întrunind aprobarea generală: punctul de vedere igienic se manifestă în cazul acesta, mai mult sau mai puțin, ca o formă rațională împotriva tendinței primare spre delăsare, renunțare, evadare și simplificare — la motivările în materie de igienă era perfect justificat să suspectezi o bază ideologică. Indiscutabil că atunci când se va ajunge la eliminarea în stil mare a bolnavilor, la uciderea inapților și a debililor mintali, când într-o bună zi se va recurge la aceste măsuri, zic, ele vor fi fundamentate pe considerațiuni de igienă a poporului, a rasei, când în realitate — nu tăgăduia nimeni, ci, dimpotrivă, se accentua — erau hotărâri mult mai profunde: era abdicarea de la orice moliciune umană, operă a epocii burgheze, era o autopregătire instinctivă a omenirii pentru conjuncturi dure și sinistre, pline de dispreț pentru umanitate, era o epocă de mari războaie care, probabil că ne vor duce mult îndărătul civilizației creștine a evului mediu, mai curând în epoca întunecată a zămislirii ei, după prăbușirea culturii antice...

XXXIV (fine)

Va înțelege oare cineva că la asimilarea unor asemenea noutăți omul poate pierde șapte kilograme? Cu siguranță că nu le-aș fi pierdut dacă n-aș fi luat în serios rezultatele ședințelor de la Kridwiss, dacă aș fi fost convins că domnii aceia spuneau prostii. Dar nu eram câtuși de puțin convins. Nici un moment nu mi-am ascuns că ei puneau degetul pe pulsul vremii cu o acuitate demnă de laudă, și pe baza acestui puls profetizau. Numai că le-as fi fost — trebuie să repet — infinit recunoscător, și aș fi pierdut poate numai jumătate din cele șapte kilograme, dacă domnii aceștia s-ar fi arătat ei înșiși ceva mai îngrijorați în fața constatărilor lor și le-ar fi opus o oarecare critică de ordin moral. Ar fi putut, de pildă, să spună: "Din nenorocire, lucrurile par să apuce pe cutare și cutare drum. În consecință, trebuie să recurgem la măsuri pentru prevenirea lumii, iar fiecare să facă tot ce-i stă în putință pentru a împiedica producerea lor". Dar ce spuneau ei, ca să zic așa, era: "Evenimentul s-apropie, s-apropie, și când se va produce, ne va găsi la înălțimea lui. E interesant, e chiar bine că vine — prin simplul fapt că viitorul se apropie; a-l recunoaște constituie atât o ispravă în sine, cât și o satisfacție. Nu e treaba noastră să ne opunem cu ceva. — Așa cu

savanții ăștia, în particular. Dar socoteala cu satisfacția recunoașterii în sine era o pungășie; ei simpatizau cu obiectivul recunoscut, și fără această simpatie nu l-ar fi recunoscut, așa stăteau lucrurile, și de aci amărăciunea, și enervarea, și pierderea mea în greutate.

Și cu toate astea, nu tot ce spun e absolut just. N-as fi slăbit nici șapte kilograme, nici jumătatea lor, numai datorită vizitelor mele din pură conștiinciozitate în cercul Kridwiss și eforturilor cerebrale cărora de bunăvoie mă supuneam acolo. Niciodată nu mi-aș fi pus la inimă vorbăria din jurul mesei rotunde, dacă ea n-ar fi fost comentariul de o impertinentă glacialitate intelectuală la o pasionantă experiență de artă și amicitie — vreau să spun experiența genezei unei opere de artă apropiate — apropiată prin creatorul ei, nu prin ea însăși, asta nu mi-e îngăduit s-o spun, pentru că prea mult din ce cuprindea mi-era străin, intimidant — o operă ce se zămislea în colțul acela atât de tihnit și de rural, cu o febrilă repeziciune, oferind o stranie înrudire, un paralelism spiritual cu cele auzite la Kridwiss.

Oare nu se pusese acolo, la masa rotundă, la ordinea zilei, o critică a tradiției, ca rezultat al distrugerii valorilor vitale, socotite multă vreme inviolabile, și nu se formulase acolo, în mod expres, remarca — nu mai știu de către cine, Breisacher, Unruhe, Holzschuher? — că era necesar ca această critică să intervină împotriva formelor și categoriilor de arta moștenite, de pildă împotriva teatrului estetic, care se complăcuse în sferele burgheziei și fusese unul dintre mijloacele ei de cultură? Da. Și iată, chiar sub ochii mei avea loc dizolvarea formei dramatice în cea epică, drama muzicală devenea oratoriu, drama de operă devenea cantată de operă — și toate astea într-un spirit, într-un sentiment general ce coincidea perfect cu sentințele tăioase ale interlocutorilor mei din Martiusstrasse, despre situația individului și a întreg individualismului de pe lume; un sentiment general adică, pe care aspectul psihologic nu-l mai interesează, care împinge la obiectiv, la un limbaj exprimând absolutul, coerciția, obligatoriul și, în consecință, își impune cu predilecție constrângerea pioasă exercitată de formele rigide preclasice. De câte ori, observând, încordat, munca lui Adrian nu-mi aminteam de ideile pe care ni le întipărise în mintea noastră de băieți, profesorul lui, limbutul acela bâlbâit: opoziția între "subiectivismul armonic" și "obiectivismul polifonic"! Drumul în jurul sferei, despre care fusese vorba în discuțiile chinuitor de subtile de la Kridwiss, acest drum, în care regresul și progresul, vechiul și noul, trecutul și viitorul ajung să se confunde — îl vedem aici înfăptuit, printr-un regres plin de noutate, până înapoi, dincolo de artă, ajunsă armonică, a lui Bach și Händel, în trecutul îndepărtat al autenticei polifonii.

Am păstrat o scrisoare pe care mi-a scris-o Adrian la Freising, de la Pfeiffering, unde lucra la imnul închinat "mulțimii nesfârșite, ce nimeni nu era în stare s-o numere, din toți păgânii, și neamurile și limbile, stând în fața jilțului și-a mielului (vezi a șaptea filă a lui Dürer) — o scrisoare ce mă chema să vin la el, semnată "Perotinus Magnus". Glumă bogată în semnificații, o jucăușă identificare, plină de sarcasm față de sine însuși, căci acest Perotinus fusese, în veacul al XII-lea, conducătorul muzicii liturgice de la Notre-Dame și un maestru al cântului ale cărui indicații componistice au contribuit la o înaltă dezvoltare a tinerei arte polifonice. Gluma aceasta cu semnătura îmi amintea foarte mult de una similară a lui Richard Wagner care, odată, pe vremea când compunea *Parsifal*, a pus sub numele său, în josul unei scrisori, titlul de "consilier consistorial". Cineva, nu un artist, își poate pune, foarte intrigat, întrebarea: cât e de serios artistul în ceea ce ar trebui să fie, și pare a fi, preocuparea lui cea mai gravă și mai presantă,

cât se ia el în serios pe sine însuși în această treabă, și cât e deziluzie obosită, mascaradă și farsă. Dacă n-ar fi fost justificată întrebarea cum ar fi putut marele maestru al teatrului muzical să-și dea, tocmai când lucra la opera sa de consacrare, o asemenea poreclă? La vederea semnăturii lui Adrian, mărturisesc că am avut și eu un sentiment analog; da, întrebarea, grija, teama mea puneau în cumpănă însăși legitimitatea activității sale, dreptul lui asupra sferei în care se cufundă și la a cărei re-creare lucra cu mijloace extreme, perfecționate la maximum, cu un cuvânt îl bănuiam, afectuos și îngrijorat, de estetism, ceea ce pune pe tapet, chinuitor, vorba prietenului meu: antiteza și succesoarea culturii burgheze nu era barbaria, ci comunitatea.

Aici nu mă poate înțelege nimeni dacă n-a trăit, ca mine, în propriul său suflet, cum am trăit eu, învecinarea estetismului cu barbaria, estetismul deschizător de căi barbariei — cum am trăit eu, care am avut de îndurat această mizerie, firește, nu pornită din mine însumi, ci prin prisma prieteniei pentru un spirit artist ce mi-era drag și se afla în mare primejdie. Reînvierea muzicii culte a epocilor profane își avea pericolele ei. Ea slujise scopurilor bisericii, nu-i așa? dar înainte slujise și altora, mai puțin civilizate, vracilor, magicienilor, și asta în timpuri în care gestionarul treburilor cerești, preotul, era încă vraci și magician. Se poate oare contesta că aceasta era o stare preculturală, barbară a cultului în artă — și, de înțeles sau nu, reînvierea recentă a cultului în artă recurge la mijloace ce aparțin nu numai stadiului civilizației bisericești, ci și studiului primitiv? Dificultățile uriașe prezentate de repetițiile și reprezentațiile *Apocalipsei* lui Leverkühn sunt direct legate de faptul acesta. Și aici ansambluri începând sub forma de coruri vorbite, și numai în etape, prin tranziții dintre cele mai extraordinare, devin muzică vocală de-o mare bogăție; deci coruri ce străbat toate nuanțările, de la murmurul gradat, vorbirea antifonă, de la recitativ până la cântul cel mai polifonic — acompaniate de sonorități pornind de la un simplu zgomot, o bătaie de tobă magic-fantastică, negroidă, un duduie de gong, și ajungând la muzica supremă. De câte ori această operă intimidantă prin nevoia sa insistentă de a dezvălui *m* limbaj muzical lucrurile cele mai misterioase, atât bestia din om cât și năzuințele lui sublime, n-a avut de îndurat acuzația de barbarism sângeros, dar și de intelectualism anemiatic! Zic: de îndurat, pentru că ideea de a lua, într-un fel, istoria vieții muzicii, de la stările ei elementare, premuzicale, magice și ritmice și a o duce până la desăvârșirea ei atât de complicată, o expune acestei acuzații poate nu numai parțial, ci și în întregul ei.

Voi cita un exemplu care a fost totdeauna ținta sarcasmelor și urii unei critici dușmănoase și de aceea, totdeauna, îmi trezea sentimente de îndurerare și teamă omenească. Dar pentru asta trebuie să mă întorc puțin îndărăt: știm cu toții că prima năzuință, prima cucerire a artei muzicii, a fost denaturarea sunetului, cântecul — care la originea vremurilor și a omului trebuie să fi fost un glissando de urlete pe mâi multe tonuri — și de a-l fixa pe o singură gamă, de a smulge din haos un sistem tonal. Cert și de la sine înțeles e că o reglementare normativă a sunetelor era condiția prealabilă și prima automanifestare a ceea ce înțelegem noi astăzi prin muzică. A rămas să dăinuiască în ea, ca un atavism naturalist, ca un rudiment barbar din vremi premuzicale, alunecarea sunetului, glissando-ul — un element ce, din considerațiuni profund culturale, urmează să fie folosit cu cea mai mare circumspecție, și în care eu am fost întotdeauna dispus să disting un demonism anticultural și chiar antiuman. Ce mă preocupă pe mine e, firește, n-aș putea spune predilecția, dar o excepțional de frecventă folosire de către

Leverkühn a acestui glissando, cel puțin în această operă, în *Apocalipsă*, ale cărei imagini de teroare constituie, desigur, prilejul cel mai ispititor, dar totodată și cel mai legitim, de folosire a sălbaticului element. Cât de înspăimântător este efectul acestor glissando de tromboane, enunțând tema, acolo unde cele patru voci ale altarului ordonă să se dea drumul celor patru îngeri ai răzbunării, care seceră cal și călăreț, papă și împărat și o treime din omenire — această alunecare devastatoare prin cele șapte poziții ale instrumentului! Urletul, luat ca temă — ce oroare! Și ce panică acustică naște din repetat prescrisele glissando de timpane, un efect muzical sau sonor facilitat de mobilitatea pe diferite trepte a timpanului mecanic — manipulat aici în tremolo. Efectul este pur și simplu sinistru. Dar ceea ce te înfioară până-n măduva oaselor e utilizarea glissando-ului la vocea omenească, cu toate că, nu-i așa? ea e totuși primul obiectiv al ordonării sunetelor, eliberarea din starea primitivă a urletului și trecerea lui în note succesive — așadar înseamnă întoarcerea la această stare primitivă, cum se întâmplă în corul din *Apocalipsă* la ruperea celui de al șaptelea sigiliu, când soarele se înnegrește, luna sângerează și corăbiile naufragiază, toate reprezentate de voci omenești tipând sfâșietor.

Rog să-mi fie îngăduit să spun aici două vorbe despre felul în care este tratat corul în opera prietenului meu, despre disjungerea, de nimeni încercată înainte, a corpului de voci în grupe divizate și încrucișate, opuse, într-un dialog dramatic și în strigăte solitare, ce-și găsesc indiscutabil prototipul clasic în răspunsul tunător "Barrabam!" din *Patimile după Matei*, *Apocalipsa* renunță la interludii orchestrale; în schimb nu o dată corul însuși capătă un caracter categoric orchestral, uluitor; așa, de pildă, variațiunile corale care reproduc imnul celor o sută patruzeci și patru de mii de aleși ce umplu cerurile și unde partea corală propriu-zisă constă numai din cele patru voci evo-luând în același ritm, în timp ce orchestra li se alătură sau li se opune în ritmuri contrastante de-o mare bogăție. Asperitățile extrem-polifonice ale acestei piese (și nu numai ale acestei piese) au dat prilej la multa batjocură și ură. Dar nici nu se putea altfel, trebuie să le accepți, și eu unul le accept cu resemnare și uimire: întreaga opera e dominată de paradoxul (dacă e paradox) că disonanța e folosită să exprime tot ce-i elevat, grav, pios, spiritual în timp ce armonicul și tonalul sunt rezervele lumii infernului și, în acest context, banalității, locului comun.

Dar eu voiam să spun altceva. Voiam să scot în relief strania substituie sonoră ce are loc adesea între partea vocală și partea instrumentală a *Apocalipsei*. Corul și orchestra n-au aici o poziție clar distinctă, ca simboluri ale lumii umane și lumii materiale, ci sunt dizolvate unul în celălalt: corul e instrumentalizat, orchestra e vocalizată, și asta în măsura și cu intenția că hotarul dintre om și lucru să apară nelalocul lui, ceea ce, desigur, vine în avantajul unității artistice, cu toate că — cel puțin acesta e sentimentul meu — în acest avantaj e ceva opriment, periculos, malign. Ca să dau numai câteva detalii: partea curvei din Babilon, femeia călare pe fiară, cu care s-au destrăbălat regii pământului, este încredințată — bizar la culme — celei mai grațioase soprane de coloratură și vocalizele ei de mare virtuozitate trec uneori în orchestră cu un desăvârșit efect de flaut. Pe de altă parte, trompete cu diferite surdine redau o *vox humana*¹³⁴ absolut grotescă, și același lucru îl face și saxofonul, care își are și el un rol în mai multe din grupele orchestrale mici ce acompaniază litaniile diavolului sau jocul de cântece rușinoase ale fiilor iadului. Aptitudinea lui Adrian de a imita

¹³⁴Voce omenească (*lat*).

batjocoritor, aptitudine ce-și avea rădăcinile în melancolia sa înnăscută, devine aici fecundă, parodiind cele mai diferite stiluri muzicale, impregnate de insipida infatuare a infernului: acorduri impresioniste franțuzești redată burlesc, ca și muzica de salon burgheză, Ceaikovski, music-hallul, sincopele, tumele ritmice ale jazzului — ca o horă cu zurgălăi, se-nvârt, se-nvârt zornăind și scânteind vioi în jur, pe rostirea gravă a orchestrei sumbră, severă, greoaie afirmând cu gravitate fundamentală rangul spiritual al operei.

Să continuăm! Mai am încă atâtea pe inimă privitoare la testamentul de abia deschis al prietenului meu, dar gândesc că aş face mai bine să-mi exprim opiniile de pe o

Poziție mai mult sau mai puțin critică, pe care să o consider plauzibilă, cu toate ca aş prefera să mi se taie limba decât să admit că-i întemeiata: imputarea de barbarie. I-a fost adusă din cauza împletirii răsînvechitului cu ultra-noul ce-i caracterizează opera, fapt deloc arbitrar, ci în firea lucrurilor: se reazemă, aş spune, pe curbura lumii, care face ca în final să regăsești începutul. Aşa, de pildă, vechea artă muzicală nu cunoştea ritmul, aşa cum l-a înţeles muzica mai târziu. Metrica unui cântec se supunea legilor vorbirii, nu se desfăşura articulată în tacte şi perioade de timp, ci asculta mai curând de spiritul recitării libere. Cum stăm cu ritmul în muzica noastră cea mai recentă? Nu s-a apropiat şi el de accentul vorbirii? Nu s-a dizolvat într-un exces de mobilitate de-o extremă variație? Încă de la Beethoven găsești fraze de o libertate ritmică ce-ţi permite să bănuiești cele ce vor veni. La Leverkühn libertatea ritmică ar fi fost totală, dacă n-ar fi păstrat împărțirea în tacte. Şi a păstrat-o din ironie față de convențional, față de conservatorism. Dar schimbă ritmul de la tact la tact, fără nici o considerație pentru simetrie, adaptându-se integral accentului vorbirii. Pomenisem de întipăriri memorabile. Sunt unele care, scăpând intelectului, acționează neîntrerupt asupra psihicului şi exercită în adânc o influență hotărâtoare. Aşa şi aici: figura şi activitatea muzicală despotică şi inconștientă a acelui specimen curios de peste Ocean, despre care ne povestise în tinerețea noastră un alt specimen curios, profesorul lui Adrian, şi pe care îl aprobase cu atâta aroganță tovarășul meu, în drumul nostru spre casă — amintita poveste a lui Johann Conrad Beissel, tot o astfel de întipărire era. De ce să încerc să las impresia că nu mă gândisem, de multă vreme, adesea, la dascălul riguros şi la inovatorul în arta cântecului de-acolo de peste Ocean, de la Ephrata? O lume-ntreagă desparte pedagogia lui naivă şi inimoasă de hotarul operei lui Leverkühn, împinsă până la limitele erudiției muzicale, ale tehnicii, ale celebrității. Şi cu toate astea, pentru mine, ca prieten inițiat, spiritul descoperitorului sunetelor "stăpân şi sunetelor "slugă" şi al recitării muzicale a imnurilor pluteşte în opera lui Adrian ca o fantomă.

Contribui eu oare, cu aceste incursiuni intime, la înlăturarea învinuirii, atât de dureroasă pentru mine, şi pe care încerc s-o interpretez fără ca să-mi îngădui cea mai mărunță concesie, anume: învinuirea de barbarie? În această operă de viziune religioasă, ea are mai curând de-a face cu un anumit modernism al maselor cu efect glacial, făcând loc elementului teologic aproape numai sub aspectul judecății şi al groazei — o trăsătură, aş zice, de *stream-line*, de linie aerodinamică, iartă-mi-se termenul insultător. Să-l luăm de pildă pe *testis*, pe martorul şi naratorul înfiorătoarelor întâmplări: "Eu Ioan", va să zică, cel ce descrie fiarele infernului cu capete de leu, de vițel, de om, de vultur — această partidă convenită prin tradiție unui tenor, unui tenor îi este dată şi aici, desigur, dar scrisă la un registru acut, un

registru de castrat aproape, al cărui behăit rece, obiectiv, reportericesc e în contrast înfiorător cu conținutul catastrofaelor lui relatări. În 1926, când a avut loc la Frankfurt pe Main prima și deocamdată ultima reprezentare a *Apocalipsei* (sub bagheta lui Klemperer) în cadrul festivalului "Societății internaționale pentru muzica nouă" partea aceasta excesiv de grea a fost cântată de un tenor cu înfățișare de eunuc — îl chema Erbe — ale cărui pătrunzătoare "vestiri" sunau realmente ca "ultimele știri despre sfârșitul lumii". Era perfect în spiritul operei și artistul sesizase lucrul acesta cu multă inteligență — Sau să luăm un alt exemplu de facilitate tehnică în redarea ororii: efectul de difuzor (într-un oratoriu!), indicat de compozitor în diferite locuri, ca să obțină o gradare acustică și spațială irealizabilă pe alte căi, așa încât, prin intermediul amplificatoarelor, anumite pasaje sunt aduse în prim-plan, altele, un cor, o orchestră, sunt împinse departe. Dacă ne mai amintim și de efectele de jaz, de altfel folosite absolut incidental și numai pentru a sugera elemente pur infernale, nu mi se va lua în nume de rău expresia tăioasă *stream-line* despre o operă care, după dispoziția ei fundamentală, intelectuală și psihologică, are mai mult de-a face cu Kaisersaschern decât cu linia modernă zveltă și, i-aș zice — cu un termen îndrăzneț — de un arhaism exploziv.

Fără suflet! Știu foarte bine, în fond asta vor să spună cei ce au pe buze cuvântul "barbarie", când vorbesc despre opera lui Adrian. Ascultat-au ei vreodată, sau măcar parcurs-au partitura cu privirea, anumite părți lirice — să spunem doar "momente"? — ale *Apocalipsei*, pasaje din cântece acompaniate de orchestră de cameră, care pot stoarce lacrimi și unuia mai dur decât mine, pentru că sunt năzuințe pline de ardoare după suflet? Să mi se ierte polemica asta, îndreptată mai mult sau mai puțin în vânt, dar eu văd barbarie, neomenie tocmai în a numi lipsă de suflet o asemenea năzuință — năzuința micuței sirene — după suflet.

Scriu aceste rânduri într-o autoapărare emoționată — și mă cuprinde altă emoție: amintirea acelui pandemoniu al râsului, râs infernal, scurt, dar hidos, constituind finalul primei părți a *Apocalipsei*. Îl urăsc, mi-i drag, și mă tem de el, pentru că — iartă-mi-se acest prea personal "pentru că" — totdeauna mi-a fost teamă de înclinarea lui Adrian la râs, la care, spre deosebire de Rüdiger Schildknäpp, eram atât de stângaci în a-l secunda — și aceeași teamă, aceeași timidă și îngrijorată neîndemânare o simt și în fața dezmățului de veselie gheenică, fastuoasă, târâtă pe vreo cincizeci de tacte, începând cu chicotul unei singure voci și câștigând repede teren în toate direcțiile, cuprinzând cor, orchestră, umflându-se înfiorător într-un tutti-fortissimo sincope și contratimpri ritmici, revărsare sardonice debordantă, o salvă fioroasă de hăuliri și lătrături, zbierete, măcăituri, mugete, urlete și nechezări amalgamate în râsete sarcastice și triumfale — râsetele gheenei. Atâta oroare îmi produce acest episod luat în sine, scos și mai mult în relief prin poziția lui în ansamblu, acest uragan de ilaritate infernală, încât nu mi-aș fi putut înfrânge repulsia de a pomeni de el dacă, pe de altă parte, nu mi s-ar fi dezvăluit, tăindu-mi răsuflarea, cel mai profund mister al muzicii, misterul identității.

Fiindcă infernala ilaritate de la sfârșitul primei părți își are replica în incomparabil fermecătorul cor de copii, care, acompaniat de o parte din orchestră, deschide partea a doua — o bucată de muzică a sferelor, cosmică, glacială, limpede, de o transparență sticloasă, cu disonanțe casante, desigur, dar, aș spune, de o seducțiune sonoră inaccesibilă, supratereastră, nefirească, umplându-ți inima de-un dor fără speranțe. Și această bucată care a cucerit, a emoționat, a transformat până și pe

refractari, este, pentru cel ce are urechi de auzit și ochi de văzut, prin însăși substanța sa muzicală, râsul demonic luat de la început! Adrian Leverkühn e totdeauna mare în a face să nu semene cele se-aseamănă. E știută maniera lui de a modifica ritmic o temă de fugă încă de la primul răspuns, în așa fel încât cu toată stricta respectare a tematicii, la repetare ea nu mai e de recunoscut. Același lucru și aici — dar nicăieri cu atâta profunzime, taină, grandoare! Fiecare cuvânt pus să trezească sonor ideea "lumii celeilalte", a metamorfozei în înțelesul mistic, adică a transfigurației, este reprodus aici cu mare precizie. Pasajele de oroare ascultate imediat înainte sunt transpuse în indescriptibilul cor de copii într-un cu totul alt registru, cu instrumentația complet schimbată, cu ritmul total transformat; dar în muzica suavă, susurată a sferelor și îngerilor nu e o singură notă care să nu-și aibă riguros corespondența în râsul diabolic.

Ăsta-i Adrian Leverkühn, întreg. Asta-i muzica pe care o reprezintă el și în acest caracter de voci stă semnificația ei profundă, calculul înălțat la rang de mister. Așa m-a învățat o prietenie dureros de discriminatorie să înțeleg muzica sa, cu toate că eu, cu firea mea simplă, aș fi fost poate mai bucuros să văd în ea altceva.

XXXV

Noul număr stă în fruntea unui capitol care va avea de relatat o moarte petrecută în cercul din jurul prietenului meu, o catastrofa omenească — dar, Dumnezeuule, ce frază, ce cuvânt scris de mine, aici, n-a fost prevestitor de catastrofe, devenite pentru noi toți atmosfera ambiantă? Ce cuvânt nu tremură-n ascuns, cum tremură și mâna care-l scrie, nu numai la gândul catastrofei către care se îndreaptă povestirea mea, ci în același timp, și la al celei sub semnul căreia stă astăzi lumea — cel puțin lumea omenească, lumea burgheză?

Aici este vorba despre o catastrofă intimă, omenească, aproape nebăgată-n seamă de lumea dinafară, generată de mulți factori: ticăloșie de bărbat, slăbiciune și mândrie de femeie, eșecuri profesionale. S-au împlinit douăzeci și doi de ani de când s-a prăpădit, aproape sub ochii mei, Clarissa Rodde, actrița, sora nu mai puțin primejduitei Ines; după închiderea stagiunii de iarnă 1921—1922, în mai, la Pfeiffering în casa mamei sale, și fără să țină prea mult seama de ea, repede și hotărâtă, Clarissa și-a luat viața cu o otravă pregătită de multă vreme tocmai pentru clipa în care mândria nu va mai putea suporta viața.

Voi relata, în câteva cuvinte, evenimentele care au dus la gestul nefast, atât de zguduitoare, pentru noi toți; în fond, el nu este condamnat; și voi arăta și împrejurările ce l-au produs. Am mai spus că îngrijorările și avertismentele profesorilor ei din München se dovediseră întemeiate și prea întemeiate; în cursul anilor de carieră artistică, Clarissa nu s-a putut smulge din fundul de provincie, unde debutase, spre înălțimi mai demne, mai respectabile. De la Elbing în Prusia Orientală, a nimerit la Pforzheim în Baden — cu alte cuvinte nu avansase deloc sau, în orice caz, prea puțin; teatrele mari ale Reichului nu o luau în seamă; era un eșec sau, în fine, n-avea succes, și n-avea pentru motivul binecuvântat, dar greu de admis când ești tu însuși în cauză, că talentul nu reușea să se ridice la nivelul ambițiilor ei, n-avea în vine sânge de actor autentic, care să ajute științei și putinței, s-o ducă la izbândă, să-i cucerească de pe scenă simțurile și inimile publicului îndărătnic. Era lipsită de fundamentul primitiv — hotărâtor în

orice artă, dar în special a actorului — fie că asta-i spre cinstea sau spre necinstea artei, cu osebire a actoriei.

La asta se mai adăuga și un alt factor din pricina căruia sporea confuzia în viața Clarisei. Observasem de mult, și-mi părea rău, dar ea nu făcea o distincție categorică între scenă și viață; era actriță și în afara teatrului, poate tocmai din cauza că nu era o actriță autentică; natura personală și concretă a acestei arte, a scenei, o ispăsea să-și fabrice și în viața particulară o personalitate din farduri și cosmetice, din coafuri postise și pălării extravagante — autodramatizare absolut inutilă și eronată, care impresiona penibil pe cei cu dispoziții amicale, constituia o provocare pentru burghezi și încuraja licențele bărbaților — cu totul pe nedrept și împotriva oricăror intenții; deoarece Clarissa era făptura cea mai nobilă, mai castă, mai rece și sarcastic-reticentă — chiar dacă această armură făurită din aroganță putea foarte bine să fi constituit pentru ea un mecanism de apărare împotriva dorințelor proprii sale feminități, ce o făceau sora Dună a lui Ines Institoris, amanta — sau *ci devant* — amanta lui Rudi Schwerdtfeger.

În orice caz, după acel sexagenar bine conservat ce se oferise s-o facă metresa lui, mai eșuaseră fără glorie în tentativele lor pe lângă ea diverși fanți cu intenții mai puțin serioase, unul sau doi dintre aceștia cu acces în presă, oameni care i-ar fi putut fi utili, dar, firește, acum își răzbuiau înfrângerea prin denigrarea batjocoritoare a creațiilor ei. În cele din urmă îi sună și ei ceasul și soarta îi dădu peste nas lamentabil; zic "lamentabil", deoarece biruitorul fecioriei Clarisei nu era deloc demn de victoria sa și însăși tânăra femeie nu-l socotea câtuși de puțin demn de ea: un chefliu de provincie, obișnuit al culiselor, vânător de fuste, o mutră pseudomefistofelică, cu barbișon, exercitând la Pforzheim profesia de avocat penalist, înarmat pentru cuceririle sale cu nimic altceva decât cu o elocință ieftină și cinică, lenjerie fină și mult păr negru pe dosul palmelor. Într-o seară, după spectacol, probabil că și puțin amețită de vin, înțepată și năzuroasă virtuoasă, în fond însă lipsită și de experiență și de apărare, a sucombat în fața rutinei seducătorului profesionist — spre marea sa mânie și furibundul ei dispreț pentru că într-adevăr seducătorul știuse să-i fure simțurile o clipă, dar fata nu avea pentru acest om alt sentiment decât ura trezită de triumful lui și o anume uimire sinceră că fusese în stare s-o prindă-n capcană, pe ea, Clarissa Rodde. De atunci i se refuză disprețuitoare — dar cu spaima în suflet ca nu cumva acesta să" povestească în lume că îi cedase, amenințare de altfel folosită ca mijloc de șantaj.

În timpul acesta i se deschiseră fetei, chinuită, dezamăgită, umilită, perspective salvatoare, omenești și sociale. Cel care i le oferea era un tânăr industriaș alsacian; omul venea uneori pentru afaceri de la Strassburg la Pforzheim și, întâlnind-o într-un cerc mai larg, se îndrăgostise nebunește de blonda bine făcută și veșnic cu zeflemeaua pe buze! Clarissa nu era chiar fără angajament în acea perioadă; avea, pentru a doua oară, un contract, e-adevărat, numai pentru roluri episodice, ingrate, la Teatrul Comunal din Pforzheim, datorat simpatiei și intervenției unui dramaturg mai în vârstă, robotind și el pe ogorul literaturii și care, dacă nu credea chiar în chemarea scenică a Clarisei, știa să prețuiască nivelul ei spiritual și uman ce depășea cu mult, și uneori atât de supărător, pe cel al mediului lor de cabotini. Cine știe, poate o și iubea, dar era el însuși prea mult omul dezamăgirilor și al resemnării ca să mai poată găsi curajul mărturisirii.

Așadar, la începutul noii stagiuni, Clarissa îl întâlnește pe tânăr; el îi promitea s-o salveze din naufragiul carierei și îi oferea, în schimb, după ce va deveni soția lui, o existență liniștită și ferită de griji, înstărită

chiar, într-o ambianță, ce-i drept, străină, dar înrudită cu a ei prin originea socială. Se vedea că-i bucurătoare în speranțele sale, recunoscătoare, duioasă chiar (duioșia era fructul recunoștinței), scrise sorei sale și chiar și mamei despre cererea în căsătorie a lui Henri și pomeni și despre obstacolele de care dorința lui se împiedica, la el acasă. Era cam de aceeași vârstă cu aleasa lui, fiu de familie bună — fiu alintat, adoratul mamei, colaboratorul în afaceri al tatălui și el își pleda cauza cu căldură și chiar cu energie — dar poate că ar fi fost nevoie de ceva mai multă energie ca să înfrângă prejudecățile clanului său burghez împotriva unei actrițe, a unei vagaboande, pe deasupra și nemțoaică. (Henri înțelegea foarte bine preocuparea familiei sale de a-și păstra neatinse finețea și puritatea, precum și teama lor că s-ar putea "încurca" cu cineva. Nu era ușor deloc să-i convingi că, aducând-o pe Clarissa în casa lor, nu putea fi vorba de una ca asta. Cel mai bun lucru ar fi fost să o prezinte personal părinților care-l iubeau atât, fraților și surorilor geloase și mătușilor cu limba ascuțită, să o cunoască cu toții și să o examineze, și pentru autorizarea și organizarea un ei asemenea întrevederi lucra el de săptămâni de zile; prin scrisorile expediate cu promptitudine și în repetatele lui vizite la Pforzheim, o ținea la curent pe draga lui cu progresele realizate.

Clarissa era sigură de succes. Egalitatea socială doar umbrită de profesia ei — era însă gata să renunțe la aceasta — avea să devină clară pentru neamul sperios al lui Henri, de la prima întâlnire. În scrisori și verbal, cu prilejul unei vizite la München, ea considera certă logodna oficială și viitorul ce i se deschidea. Arăta cu totul altfel, viitorul acesta, decât și-l visase dezrădăcinată copilă de patrician cu aspirații intelectuale și artistice, dar era limanul, fericirea — o fericire burgheză — ce-i părea acum acceptabilă prin farmecul noutății — altă țară, alt mediu în care urma să fie transplantată: își și imagina ciripitul franțuzesc al viitorilor ei copii.

Atunci spectrul trecutului, un spectru stupid, insignifiant, infam, dar insolent și nemilos, se ridica împotriva speranțelor ei și, cinic, le spulberă, o încolți pe sărmana făptură și o împinse la moarte. Canalia cunoscătoare de legi, căreia-i cedase într-un ceas de slăbiciune, o șantaja cu victoria lui precară. Va avea el grijă ca familia lui Henri, Henri însuși să fie informați despre legătura lor, dacă nu-i va ceda din nou. După toate câte am putut afla mai târziu, trebuie să se fi petrecut scene disperate între ucigaș și victimă. Zadarnic l-a implorat biata fată — până și în genunchi — s-o cruțe, s-o lase-n pace, să n-o silească să-și plătească liniștea vieții cu trădarea bărbatului care-o iubea și pe care-l iubea la rândul ei. Tocmai această mărturisire a stârnit cruzimea bestiei. N-a mai făcut nici un secret din faptul că, cedându-i, nu-și plătea decât un scurt răstimp de liniște, călătoria la Strassburg, logodna. De lăsat în pace n-b s-o lase niciodată, și-o va constrânge să fie a sa ori de câte ori va avea poftă, o va sili să i se dovedească recunoscătoare pentru tăcerea lui și va rupe această tăcere când ea nu-și va manifesta recunoștința. Va trebui să trăiască în adulter — asta va fi justa pedeapsă pentru filistinismul ei, pentru ceea ce canalia numea lașitatea de a se cuibări la adăpostul societății burgheze. Și dacă totuși n-ar fi mers, dacă și fără ajutorul șantajistului, tânărul ar fi prins de veste despre pasul ei greșit, tot îi mai rămânea o ultimă soluție care aranja totul, substanța, de-atâta vreme păstrată în obiectul acela ornamental, cartea cu cap de mort. Cel puțin nu în zadar se va fi fălit, semeț, cu posesiunea leacului hipocratic ce-i dădea o superioritate asupra vieții, îi permitea acel sarcasm macabru mai potrivit ei decât pacea burgheză pe care se pregătea s-o încheie cu viața.

După părerea mea, ticălosul, în afară de satisfacerea poftelor voia, cu bună știință, s-o împingă la moarte. Vanitatea-i infamă cerea un cadavru de femeie în calea sa, avea poftă ca o sărmană copilă să moară, să putrezească, dacă nu pentru el, cel puțin din cauza lui. Ah, și tocmai Clarissa să fie aceea care s-ă-i facă pe plac! N-a avut încotro, în situația în care se afla, trebuia, îmi dau seama, noi toți a trebuit să ne dăm seama. I-a mai cedat o dată, ca să câștige un răgaz, dar prin asta a căzut și mai mult în mâna lui. Ea socotea, de bună seamă, că odată căsătorită cu Henri, acceptată de familie (și încă la adăpost în țară străină), va găsi căi și mijloace să țină piept șantajistului. Lucrurile n-au ajuns până acolo, fratele hotărâse să n-o lase să ajungă la căsătorie, asta era evident. La familia din Strassburg sosi o scrisoare anonimă, vorbind despre amantul Clarissei la persoana a treia, și ea își făcu efectul, chiar și asupra lui Henri. El îi trimise textul — spre justificare, dacă era posibilă justificarea. Rândurile care-l însoțeau nu implicau o credință nezdruncinată în dragostea ce i-o purta.

Clarissa primi scrisoarea recomandată la Pfeiffering, unde, după închiderea stagiunii teatrale din Pforzheim, petrecea câteva săptămâni la mama sa, în căsuța ascunsă îndărătul castanilor. Era după-amiază, devreme. Doamna senator își văzu fata întorcându-se grăbită de la plimbarea ce-o făcuse, singură, după masă. În vestibulul îngust al casei, Clarissa, cu un zâmbet fugar și rătăcit, trecu pe lângă doamna Rodde aproape alergând și se închise la ea în odaie; cheia se răsuci scurt și energic de două ori în broască. De alături, din dormitorul ei, bătrâna doamnă își auzi după o vreme fiica gargarisindu-se cu apă la lavoar — astăzi știm că făcuse asta ca să-și domolească puțin arsurile pe care teribilul acid i le produsese în gât. Apoi se așternu liniștea — o liniște sinistă, care ținu până când, după vreo douăzeci de minute, doamna senator bătui la ușa Clarissei strigând-o pe nume. Își repetă chemarea, cu insistență, dar nu primi nici un răspuns. Biata femeie, cuprinsă de spaimă, cu tot părul zburlit de pe frunte și dintele lipsă din gură, alergă peste drum, și în câteva cuvinte sugrumate o încunoștință pe proprietăreasă. Frau Schweigestill, trecută prin multe, se întoarse cu ea, după ce, mai întâi, aduse un argat și acesta, după alte chemări și bătăi în ușă, sparse broasca. Clarissa zăcea întinsă, cu ochii deschiși, la picioarele patului, pe o canapea, o mobilă de prin 1870—1880, cu spetează și rezemători de braț (o știam din Rambergstrasse), pe care se aruncase în grabă," surprinsă de moarte pe când își clătea gâtul.

— Nu cred să mai fie ceva de făcut, scumpă doamnă senator, zise Frau Schweigestill, dând din cap și cu un deget proptit în obraz, la vederea corpului pe jumătate culcat, pe jumătate așezat.

Același tablou, mai mult decât convingător, mi se înfățișa și mie ochilor, încă în aceeași seară, târziu, după ce, sosit în grabă la chemarea telefonică a gazdei, îmbrățișând mișcat, în calitate de vechi amic al familiei, pe mama numai bocete, mă opream la căpătâiul moartei împreună cu Else Schweigestill și cu Adrian, veniți și ei de peste drum. Pete vinete de congestie pe frumoasele mâini ale Clarissei și pe obraz indicau o moarte rapidă prin sufocare, o paralizie a centrilor respirației, provocată de o doză de cianură suficientă să ucidă o întreagă companie de soldați. Pe masă, golit, cu fundul deșurubat, zăcea recipientul de bronz în formă de carte, cu numele lui Hipocrat în litere grecești și cu un cap de mort deasupra. Alături, scris în grabă cu creionul, un bilet adresat logodnicului, având următorul text:

"Je t'aime. Une fois je t'ai trompé, mais je t'aime"¹³⁵.

¹³⁵ Te iubesc. Te-am înșelat, o dată, dar te iubesc (fr.).

Tânărul asistă la înmormântare, a cărei organizare căzuse în seama mea. Era inconsolabil, sau mai curând *desolé*, cuvânt ce, pe nedrept, desigur, lasă o impresie mai puțin serioasă, pare mai mult o expresie formală. N-aș vrea să sădesc îndoială cu privire la durerea lui când a exclamat:

— Ah, *monsieur*, o iubeam destul ca să-i fi iertat! Totul s-ar fi putut repara. *Et maintenant... comme ça*¹³⁶!

Da, *comme ça*! Desigur, totul ar fi putut să iasă altfel, dacă el n-ar fi fost "odrasla mamei" atât de bleagă și ar fi constituit pentru Clarissa un sprijin mai de nădejde."

În noaptea aceea, în timp ce doamna senator, în jale și vaiete, veghea rămășițele pământești înțepenite ale copilei sale, Adrian, Frau Schweigestill și cu mine redactam anunțul mortuar ce urma să fie publicat sub semnătura rudelor apropiate ale Clarissei și căruia trebuia să i se dea o formă pe cât posibil lipsită de echivoc. Căzurăm de acord asupra unui text afirmând că defuncta decedase în urma unei afecțiuni grele și incurabile a inimii. Îl citi și pastorul din München, căruia mă prezentasem să-i cer autorizarea bisericii pentru slujba înhumării, insistent dorită de doamna Rodde. La început n-am prea fost diplomat, recunoscând din capul locului, într-o naivă bună-credință, faptul că fata preferase moartea, unei vieți în dezonoare, lucru despre care vajnicul slujitor al lui Dumnezeu, tip autentic de luteran, nici nu vru s-audă. Mărturisesc ca a durat o vreme până să pricep că, pe de o parte biserica nu voia să se vadă ignorată, dar pe de alta nu era dispusă să binecuvânteze o sinucidere mărturisită, oricât de onorabilă ar fi fost ea — într-un cuvânt, voinicul pastor nu voia nimic altceva decât să-i spun o minciună. Și-atunci am schimbat macazul cu o promptitudine aproape ridicolă, declarând că în fond totul era foarte confuz, că fusese o greșeală, o nenorocire, un flacon schimbat din neatenție probabil, ba chiar foarte posibil, și căposul, măgulit, în numele sfintei firme în slujba căreia lucra, de ponderea acordată participării ei, se declară gata să celebreze serviciul funebru.

Acesta avu loc al Waldfriedhof, la München, în asistența întregului cerc de prieteni ai familiei Rodde. N-au lipsit nici Rudi Schwerdtfeger, nici Zink și Spengler, și nici chiar Schildknäpp. Toți erau sincer îndurerați, pentru că tuturor le fusese dragă sărmana Clarissa, sarcastica și mândra Clarissa. Ines Institoris, toată numai văluri negre și dese, reprezentând și pe mama ei, care nu se arătă, pruni condoleanțele cu o delicată demnitate și cu gătișorul întins puțin înainte și într-o parte. Nu puteam să nu văd, în tragicul sfârșit pe care-l avusese începutul de viață al surorii sale, un semn rău pentru propria ei soartă. De altfel, stând de vorbă, am avut impresia că mai curând o invidia pe Clarissa în loc să o plângă. Veniturile soțului ei sufereau din ce în ce mai simțitor de pe urma inflației progresive, voită și provocată de anumite cercuri. Meterezele luxului, această apărare a sa împotriva vieții, amenințau cu prăbușirea, și se pusese problema dacă somptuoasa locuință cu vedere spre grădina englezească va mai putea fi păstrată. În ce-l privea pe Rudi Schwerdtfeger, el depusese Clarissei, buna sa camaradă, ultimele onoruri, dar părăsise cimitirul de îndată ce-i fusese cu puțință — după ce exprimase celei în drept condoleanțele de rigoare cu o sobrietate asupra căreia n-am putut să nu-i atrag atenția lui Adrian.

Era probabil pentru prima oară că Ines își revedea iubitul după ce acesta rupsesse legătura lor — teamă mi-e că nu fără oarecare

¹³⁶Și acum... așa (*fr.*).

brutalitate, pentru că o cale "amabilă" nu văd deloc cum ar fi fost posibilă, dată fiind dârzenia ei disperată în a se crampona. Așa cum stătea la mormântul sorei sale, alături de soțul ei fragil, arăta ca o făptură abandonată și, după toate probabilitățile, teribil de nenorocită. Se adunase în jurul ei un grup de femei, relativ restrâns, care, în parte cel puțin, participa la ceremonia funebră, mai mult ca să fie alături de Ines decât pentru cinstirea Clarisei. Din acest grup mic și unit, asociație, corporație, acest club al prieteniei sau nu știu cum să mai spun, făcea parte, în calitate de confidenta cea mai intimă a lui Ines, și exotica Natalia Knoterich, dar mai erau și altele, o scriitoare, româncă din Transilvania, despărțită de bărbatul ei, autoarea unor comedii și amfitrioana unui salon boem în Schwabing, apoi Rosa Switscher, actrița de la Teatrul Curtii, manifestând, deseori, în rolurile sale o mare intensitate nervoasă — și alte câteva figuri feminine inutil de enumerat aici, cu atât mai mult, cu cât nu am deloc certitudinea participării lor active la acest grup.

Liantul pentru asigurarea coeziunii era — nici o surpriză pentru cititor — morfina: un liant excepțional de puternic, deoarece membrii confraternității nu numai că se ajutau reciproc cu drogul ce le aducea și fericire și ruină, ci, sub aspect moral, acesta creează, între sclavii aceleiași patimi și slăbiciuni, o tristă dar dubioasă solidaritate impregnată de respect mutual, iar în cazul nostru păcătoasele mai erau unite și printr-o anumită filozofie, niște maxime, pornind de la Ines Institoris, și însușite de toate cele cinci sau șase prietene ale ei, filozofia propriei lor justificări. Ines susținea — am avut eu însumi prilejul s-aud din gura ei — că durerea este omeneste nedemnă, că a suferi este o rușine. Dar în afară de asta și cu totul independent de orice înjosire concretă, determinată, derivând din dureri fizice sau din suferințe sufletești, viața în sine, luată ca atare, simplul fapt de a fi, existența animalică, era un jug josnic, o povara degradantă, și a rețea, ca să zic așa, acest lanț, a scutura povara, a cuceri libertatea, facilitatea, o euforie imaterială, doar dând cărnii substanța binecuvântată ce permitea o asemenea emancipare de suferință, nu putea fi decât un gest de noblețe și mândrie.

Că această filozofie admitea implicit consecințele funeste, morale și fizice, ale acestei deprinderi de răsfăț, făcea parte, evident, din noblețea ei; și probabil ceea ce îndemna pe membrii acestei confraternități la atâta tandrețe, ba chiar la atâta afectuoasă venerație mutuală era conștiința prematurului sfârșit comun. Nu-mi puteam reprimă o senzație de dezgust când vedeam strălucirea plină de încântare în privirile lor, îmbrățișările și sărutările lor emoționate când se întâlneau în societate. Mărturisesc, simțeam chiar o oarecare iritare lăuntrică față de aceste manifestări fățișe de abandon — și o mărturisesc cu anumită uimire, pentru că, de obicei, n-am nici un fel de înclinație pentru rolul de fariseu moralist și de cenzor de moravuri. Poate că duplicitatea aceea dulceagă, rod al viciului, sau poate o inerentă imanență, îmi inspira repulsia de neînfrânt. Ceva mai mult, luam în nume de rău indiferența crasă manifestată de Ines față de copiii ei prin însuși faptul comportării sale scandaloase, care dă în vileag și toată minciuna dragostei ei pentru cele trei albe făpturi ținute-n lux. Într-un cuvânt, femeia mă dezgustase de când știam și vedeam ce-și îngăduia; ea observase destul de bine că o ștersesem din inima mea și-mi răspundea printr-un surâs a cărui isterică ștregărie răutăcioasă îmi aminti de cel de pe vremuri, când două ceasuri întregi exploatase simpatia mea omenească pentru suferințele și desfătărilor ei amoroase.

Desigur, n-avea de ce fi veselă, pentru că era o jale să-i vezi

descompunerea. Probabil că exagera dozele, așa că, în loc de a găsi înviorare, își accentua starea de prostrație și nu mai putea să apară între oameni. Faimoasa Rosa Switscher juca genial sub efectul drogului, Natalia Knoterich își sporea farmecul monden. Dar sărmaneii Ines i se întâmpla de multe ori să vină la masă pe jumătate inconștientă, cu ochii sticloși, cu capul bălăbănindu-i-se și să se așeze, între fiica ei mai mare și meschinul, mărginitul și amărâțul ei bărbat — o masă încă perfect aranjată, strălucind de bogăția cristalelor. Un singur lucru vreau să mai mărturisesc: câțiva ani mai târziu Ines avea să comită o crimă capitală care a stârnit oroarea tuturor și a pus capăt existenței ei sociale. Dar, oricât m-aș înfiora în fata acelei nelegiuiri, am fost totuși, din veche prietenie, aproape mândru, nu aproape, categoric mândru de ea, pentru că în toată decăderea ei găsisese puterea, energia nebună a împlinirii gestului.

XXXVI

O, Germanie, tu te prăbușești, și mie mi-e gândul la speranțele tale! Mă gândesc la acele speranțe trezite de tine (poate fără a le împărtăși): după trecuta ta prăbușire, relativ destul de blândă, după abdicarea Kaiserului, când lumea mai voia încă să și le pună în tine, cu toată comportarea ta nesăbuită, cu toată "umflarea" complet dementă, disperată, ostentativă și isterică a mizeriei tale, cu toată inflația năucitoare, până la cer, speranțe pe care, totuși, câțiva ani, într-o anumită măsură, păreai să le justifici.

E drept, haosul fantastic de atunci, adevărată tentativă de a-și bate joc de tot restul lumii, avea ceva incredibil de monstruos, fantastic, demential, ceva cum n-ai fi crezut niciodată cu putință, ceva din comportarea noastră de la 1933 încoace, și mai ales de după 1939. Beția miliardelor, această mizerie bombastică, luă într-o bună zi sfârșit și pe mutra schimonosită a vieții noastre economice reveni o expresie de cumințenie, și pentru germani păru să mijească o epocă de convalescență sufletească, de progres social, de pace și de libertate, de străduințe culturale mature, cu perspective sănătoase de adaptare voluntară a sentimentelor și gândirii noastre la cele ale lumii normale. Cu toată slăbiciunea sa congenitală și antipatia înnăscută, acesta era, fără nici un fel de îndoială, rostul, speranța republicii germane — spun și repet: speranță trezită străinilor. Era o încercare, o încercare nu total lipsită de perspective (a doua, după tentativa eșuată a lui Bismarck și scamatoria lui cu unificarea), de a normaliza Germania în sensul europenizării ei, sau chiar al unei "democratizări", a încadrării ei spirituale în viața socială a popoarelor. Cine va tăgădui că în celelalte țări se născuse o vie și onestă credință în posibilitatea acestui proces — și cine va contesta că printre noi, în Germania, peste tot în țară, cu excepția țăranimii îndărătnice și mărginite, se putea efectiv constata o mișcare plină de speranțe în acest sens?

Vorbesc despre anii douăzeci ai secolului al XX-lea, în special, firește, de a doua jumătate a intervalului, ani care au marcat cu toată seriozitatea o deplasare a focarului cultural din Franța în Germania și consider caracteristic și elocvent în cel mai înalt grad faptul că, așa cum am mai spus, în această perioadă a avut loc premiera sau, ca să fiu mai precis, prima reprezentare integrală a oratoriului apocaliptic al lui Adrian Leverkühn. Desigur, cu toate că locul unde s-a desfășurat, Frankfurt, era unul dintre orașele cu mentalitatea cea mai înțelegătoare și mai evoluată din Reich, reprezentarea n-a trecut fără a trezi și

obiecțiuni furibunde, fără a ridica amarnice acuzații de denigrare a artei, de nihilism, de crimă împotriva muzicii sau, ca să folosesc insulta cea mai la modă atunci, învinuirea de "bolșevism cultural". Dar opera și actul temerar al reprezentării ei și-au găsit apărători inteligenți, capabili a mânui cuvântul cu vigoare, iar curajul generos de a privi prietenește lumea și libertatea, ajuns prin 1927 la un punct culminant, manifestându-se ca adversar al reacțiunii naționaliste, wagneriene, romantice, care la München se mai simțea încă la ea acasă, era, indiscutabil, încă din prima jumătate a deceniului, un element care conta în viața noastră publică — și vorbind despre asta, mă gândesc la evenimente culturale cum au fost Festivalul muzicienilor de la Weimar, în 1920, și primul Festival muzical de la Donaueschingen din anul următor. În ambele ocazii — din nefericire în absența compozitorului — alături de alte manifestări muzicale reprezentând o nouă atitudine intelectuală în fața unui public deloc lipsit de receptivitate și, aș zice, cu sentimente "republicane" din punct de vedere artistic, au fost executate și opere ale lui Leverkühn: la Weimar *Simfonia cosmică*, sub conducerea de o incontestabilă competență, în special ritmică, a lui Bruno Walter, iar la festivalul de pe malul Dunării, în colaborare cu celebrul Teatru de marionete al lui Hans Platner, cele cinci piese după *Gesta Romanorum* — un eveniment care-ți gonia fără răgaz sentimentele între emoția pioasă și un râs cum nu se mai pomenise până atunci.

Dar aș vrea să pomenesc și despre rolul jucat de artiștii și amatorii de artă germani la întemeierea "Societății internaționale pentru muzica nouă" în 1922, și despre spectacolele date de această asociație doi ani mai târziu la Praga, unde fragmente corale și instrumentale din *Apocalipsis cum figuris* al lui Adrian au răsunat în fața unui public foarte numeros, alcătuit din cele mai mari celebrități ale țărilor muzicale. La vremea aceea lucrarea era gata tipărită, apăruse, și nu ca operele anterioare ale lui Adrian, la Schott, la Mainz, ci în "Universal Edition", la Viena, al cărei director, doctorul Edelman, încă tânăr (nu împlinise nici treizeci de ani), dar jucând un rol foarte influent în lumea muzicală a Europei Centrale, își făcuse într-o bună zi, pe neașteptate, apariția la Pfeiffering, și anume în perioada în care *Apocalipsa* nu era încă terminată (în săptămânile de întrerupere din cauza recidivei bolii), ca să ofere chiriașului familiei Schweigestill oficiile sale editoriale. Era evident că vizita fusese determinată de un articol consacrat creației lui Adrian, apărut recent în publicația muzicală radical-progresistă "Der Anbruch"¹³⁷, datorit penei unui muzicolog și filozof al culturii, ungur, Desidenus Fehdr. Acesta comentase înaltul nivel intelectual și conținutul religios, mândria și disperarea, inteligența diabolică înălțată până la inspirație, cu o profundă sensibilitate, sentimentul de jenă, amărăciunea mărturisită a autorului, de a nu fi ajuns singur la descoperirea acestei excepțional de interesante și mișcătoare opere, datorită propriei sale căutări, ci călăuzit către ea din afară sau, cum spunea el, de sus, dintr-o sferă mai înaltă decât erudiția, sfera iubirii și a credinței, sfera eternului feminin, într-un cuvânt, articolul amesteca analiza și lirismul de o manieră adecvată obiectului, lăsa să se întrevadă, în contururi foarte vagi, e-adevărat, silueta unei femei sensibile, culte, înțelepte, activând pentru ceea ce știa și credea, și care, în fond, inspirase articolul. Cum vizita doctorului Edelman se dovedea a fi fost determinată de articolul publicat la Viena, se putea spune foarte bine că indirect ea era un rod al acelei delicate, discret ascunse energii și afecțiuni.

¹³⁷Zorile.

Numai indirect? Nu sunt chiar atât de sigur. Cred că nu-i exclus ca unele imbolduri, indicații, instrucțiuni ale "sferei" să fi ajuns direct la tânărul om de afaceri muzicale, și sunt întărit în această presupunere de faptul că el știa mai multe decât i-ar fi permis articolul învăluit în oarecare mister: el știa numele și l-a și rostit — nu imediat, de-a dreptul, ci, în cursul convorbirii, către sfârșit. La început riscase să i se refuze accesul; apoi, după ce reuși să facă să fie primit, îl rugă pe Leverkühn să-i vorbească despre lucrările în curs, și află despre oratoriu — pentru prima oară? Mă îndoiesc! — dar obținut ca Adrian, bolnav, aproape să cadă jos de slăbiciune, să-i cânte în odaia cu Victoria de la Samothrake, fragmente ample după manuscrisul partiturii, și pe loc Edelmann îi cumpără opera pentru "Edition"; contractul avea să-l primească a doua zi de la hotelul "Bayerischer Hoff" din München. Înainte de plecare însă, îl întrebase pe Adrian, folosind formula vieneză de politețe, luată după francezi:

— Maestre, cunoașteți... — cred chiar că a spus: Maestrul cunoaște — pe doamna von Tolna?

Sunt pe cale să fac, în narațiunea mea, un lucru pe care, dacă l-aș face într-un roman, ar fi în evidentă contradicție cu regulile artei și cu canoanele romanului: să introduc un personaj invizibil. Doamna von Tolna este o figură invizibilă. N-o pot înfățișa ochilor cititorului, nu pot da despre chipul său nici cea mai mică idee, pentru că n-am văzut-o niciodată, nici nu mi-a descris-o cineva, deoarece nici una din cunoștințele mele n-a văzut-o. Rămâne o problemă deschisă dacă doctorul Edelmann, sau măcar acel colaborator la "Der Anbruch", compatriotul ei, se pot fâli că ar cunoaște-o. În ce-l privește pe Adrian, la întrebarea de atunci a vienezului răspunsese negativ. N-o cunoaște pe doamna, zicea — dar nici n-a întrebat cine era, ceea ce l-a determinat pe Edelmann să se abțină de la lămuriri și să răspundă:

— În orice caz, n-aveți — sau, maestrul n-are — o admiratoare mai ferventă!

Era evident că el considera răspunsul negativ drept un adevăr limitat, învăluit în discreție, și așa era. Adrian putea răspunde așa cum făcuse pentru că în raporturile sale cu aristocrata maghiară nu se produsese nici un contact personal și — așa adaug eu — printr-un acord tacit, n-avea să se producă niciodată. Că de ani de zile erau în corespondență și că în scrisorile sale ea se dovedea cea mai inteligentă, mai informată, mai pricepută cunoscătoare și admiratoare a operei lui și, în afară de asta, o prietenă și b sfătuitoare plină de grijă, ajutându-l totdeauna, fără preget și fără condiții, și că, la rândul său, el mergea până la limita expansivității și încrederii de care e capabil un suflet solitar — asta-i altă poveste. Am mai vorbit despre acele sărmene femei ce-și cuceriseră, prin abnegație dezinteresată, un locșor în viața, fără îndoială nemuritoare, a acestui bărbat, lată acum o a treia, cu totul altfel plămădită, nu numai egalându-le în devotament pe cele două mai modeste, ci depășindu-le: prin renunțarea ascetică la orice apropiere directă, prin tiranica respectare a solitudinii, a rezervei, a invizibilității permanente — și nu, desigur, dintr-o stângăcie sfioasă, pentru că aici era vorba de o femeie de lume, reprezentând, pentru sihastrul de la Pfeiffering într-adevăr lumea — așa cum îi plăcea lui, cum îi simțea el nevoia, o lume la distanță, a cărei apropiere o împiedicau inteligența, tactul, dorința de menajare.

Despre făptura asta extraordinară spun doar ce-am aflat. Madame de Tolna era văduva bogată a unui nobil stricat, mort de altfel nu din cauza patimilor sale, ci într-un accident la curse de cai și care o lăsase, fără copii, proprietară a unui palat la Pesta, a unei imense moșii

senioriale așezată la câteva ceasuri la sud de capitală, aproape de Szekesfehervár, între lacul Balaton și Dunăre, și o vilă cât un castel pe malul aceluiași lac Balaton. Moșia, cu un superb conac din secolul al XVIII-lea, căruia i se introdusese tot confortul modern, cuprindea în afară de suprafețe imense de grâu, și culturi vaste de sfeclă de zahăr ale căror recolte erau prelucrate în rafinării proprii pe moșie. Nici una din aceste reședințe, palatul din oraș, conacul de la moșie, vila estivală, nu erau folosite de stăpâna lor timp mai îndelungat. În cea mai mare parte a timpului, s-ar putea spune: aproape totdeauna, ea călătorea, lăsându-și reședințele, de care se vedea bine că nu era legată și de unde o goneau neliniștea, sau amintiri penibile, în grija administratorilor și intendenților. Trăia la Paris, la Neapole, în Egipt, în Engadin, umbla din loc în loc, însoțită de o cameristă, de un funcționar, ceva între secretar și agent de călătorii, și un medic personal în serviciul ei exclusiv, ceea ce lăsa să se deducă o sănătate șubredă.

Mobilitatea ei nu părea să aibă de suferit din pricina asta, și combinată cu un entuziasm alimentat de instinct, intuiție, sensibilitate instruită — Dumnezeu mai știe — receptivitate misterioasă, afinități sufletești, își făcea cele mai surprinzătoare apariții. S-a putut stabili că femeia asta fusese de față, amestecată discret în public, peste tot unde cineva avusese curajul să prezinte ceva din muzica lui Adrian: la Lübeck (la hula premieră de la operă), la Zürich, la Weimar, la Praga. De câte ori fusese în apropierea lui, a locuinței lui adică, la München, fără s-o vadă nimeni, nu știu. Dar fusese la Pfeiffering, s-a aflat asta întâmplător — cunoscuse, pe neștiute, peisajul în care trăia Adrian, împrejurimile imediate, se oprise, dacă nu mă înșel, sub fereastra odăii starețului — și tot nevăzută plecase. E destul de fascinant faptul acesta, dar mi se pare mai straniu, mai emoționant, aerul de pelerinaj căpătat de călătoria făcută de ea la Kaisersaschern — cum am aflat mult după aceea, tot așa, din întâmplare — și vizita în satul Oberweiler, și la ferma de la Büchel, adică faptul că se familiarizase cu paralelismul — care pe mine totdeauna m-a tulburat întrucâtva — dintre scena copilăriei lui Adrian și cadrul vieții lui de mai târziu.

Uitasem să amintesc că nu omisese nici târgușorul din Munții Sabini, Palestrina, că locuise câteva săptămâni în casa Manardi și, după câte se pare, se împrietenise repede și sincer cu signora Manarai. Când, în scrisorile sale, jumătate în nemțește, jumătate în franțuzește, pomenea de ea, spunea "Mutter Manardi" sau "Mère Manardi". La fel și când vorbea despre Frau Schweigestill, pe care, după cum reieșea din vorbele ei, o văzuse fără ca să fie văzută sau măcar zărită. Și ea? Voia să se alăture acestor figuri materne, să le spună "soră"? Ce nume i se potrivea, în raporturile ei cu Adrian Leverkühn? Ce nume își dorea, ce pretindea? Pe acela de zeiță protectoare, de Egerie, de amantă fantomatică? Prima scrisoare (din Bruxelles), era însoțită de un dar omagial, un inel, un inel cum nu mai văzusem niciodată — ceea ce nu înseamnă mare lucru, pentru că cel ce a scris aceste rânduri nu văzuse, într-adevăr, decât foarte puține lucruri de preț de pe lumea asta. Era un giuvaer de o valoare — pentru mine — inestimabilă, și de o mare frumusețe. Era un inel cizelat, vechi, lucru din vremea Renașterii; piatra, un exemplar superb de smarald de Ural, de-un verde-deschis, îți lua ochii. Ți-l puteai foarte bine imagina, pe vremuri, în mâna unui prinț al bisericii — inscripția păgână purtată nefiind o dovadă prea puternică împotriva, *m* berilul dur, pe fața lui exterioară, era gravat, în foarte fine caractere eline, două versuri care, traduse, ar suna cam așa:

"Ce tremur străbate al lui Apollon templu! Tremură grinzile toate! Afară, profani! Fugiți!"

Nu mi-a fost greu să identific în aceste versuri începutul imnului închinat de Callimah lui Apolo. El descrie cu o sfântă spaimă semnul botezului Domnului în lăcașul său. Scrisul, cu toate că era nespus de mic, păstrase o claritate desăvârșită. Ceva mai puțin clar era un semn distinctiv gravat dedesubt, în formă de vinietă, dar sub lupă se distingea bine un monstru cu chip de șarpe înaripat și cu limbă în formă de săgeată. Mie, această fantasmagorie mitologică îmi amintea de Filoctet Criseianul și de rana lui pricinuită de săgeată sau de mușcătură, cum și de numele pe care Eschil îl da o dată săgeții: șarpe șuierător și înaripat, dar îmi amintea și de legătura dintre săgețile lui Phoebus și razele soarelui.

Pot să certific că Adrian s-a bucurat ca un copil de prețiosul dar venit din depărtări străine și afectuoase, că -a primit fără nici un fel de bănuială, precum e-adevărat că niciodată nu s-a arătat altora cu el; dar își făcuse obiceiul, aș zice mai bine ritualul, de a-l purta în ceasurile de lucru: tot timpul cât a scris *Apocalipsa* a purtat, după câte știu, acest giuvaer la mână stângă.

Gânditu-s-a el că inelul e simbolul legăturii, încătușării, al înrobirii chiar? Era limpede că nu-i trecuse prin minte, ci vedea în prețiosul obiect ochiul unui lanț invizibil; îl pune în deget când voia să compună; atâta tot, o punte între solitudinea sa și lume — o lume fără chip, fără contur, și ale cărei trăsături individuale îl preocupau foarte probabil mult mai puțin decât pe mine. Există oare, în înfățișarea acestei femei, mă întrebam, ceva în stare să explice principiul raporturilor ei cu Adrian, absența, evitarea, hotărârea de a nu-l întâlni niciodată? Era oare slută, schiloadă, pipernicită, desfigurată de vreo boală de piele? N-aveam impresia, ci cred mai curând că dacă există o rană, era o rană sufletească, care o învățase să înțeleagă că oamenii simt tot felul de nevoi de a fi menajați. De altfel partenerul ei nu încercase niciodată să scuture jugul acestei legi și accepta în tăcere imperiul ei: menținerea raporturilor lor în domeniul spiritualității pure.

Nu-mi face plăcere să folosesc această formulă: spiritualitate pură. Are ceva incolor, moale, se împacă greu cu o anume vigoare pragmatică proprie acestei griji protectoare, acestui devotament învăluit, din depărtări. O foarte serioasă cultură muzicală și cultura ei generală de factură europeană dădeau corespondenței lor, așa cum era ea purtată în perioada pregătirii lucrării apocaliptice și în timpul redactării ei, un cadru absolut obiectiv. Pentru elaborarea textului, prietenul meu primea sugestii, documente greu accesibile — cum se dovedi mai târziu că fusese cazul și cu acea traducere în franceza veche a viziunii Sfântului Pavel, primită și ea de la "lume". "Lumea" aceasta activa cu stăruință și energie în folosul lui, chiar dacă pe căi ocolite și prin persoane interpuse. Ea provocase apariția inteligentului articol din "Anbruch" — de altfel unicul loc unde s-ar fi putut scrie atunci cu admirație despre muzica lui Leverkühn. Că "Universal Edition" își asigurase drepturile pentru oratoriul în devenire se datora, de asemenea, unor discrete sugestii ale ei. În 1921, tot ea, din umbră și fără dezvăluirea sursei, oferise Teatrului de marionete ai lui Platner importante mijloace financiare pentru punerea în scenă, costisitoare, iar din punct de vedere muzical, perfectă, a *Gestei*, la Donaueschingen.

Aș vrea să insist puțin asupra acestei expresii, această "punere la dispoziție" și a gestului larg ce-o însoțise. Desigur, Adrian nu putea avea nici o îndoială asupra faptului că-i stătea la dispoziție tot ceea ce mondena lui admiratoare avea de oferit solitudinii lui — bogăția ei, care, după cum reieșea limpede, constituia, din considerațiuni critice, o povară pe conștiință, cu toate că o viață fără bogăție nu trăise și cu

siguranță că nici n-ar fi fost în stare. Dorința ei netăgăduită era să depună pe altarul geniului cât de mult, cât de mult putea cuteza să jertfească, și dacă Adrian ar fi vrut, tot felul lui de viață s-ar fi putut schimba de la o zi la alta, după chipul și înfățișarea giuvaerului, cu care numai pereții odăii starețului îl vedeau împodobit. Știa asta la fel de bine ca și mine. Nu-i nevoie să adaug că nici o clipă n-a luat în serios această posibilitate. Altfel făcut decît mine, pentru care gândul că o avere uriașă stă la picioarele mele și că n-ar trebui decît să întind mîna ca să-mi creez o viață princiară avusese dintotdeauna ceva îmbătător, cu siguranță că la el gândul acesta n-a găsit niciodată azil. Și totuși, o dată, când prin excepție își părăsise cuibul din Pfeiffering, în călătorie fiind, și-a aruncat o privire, a gustat o sorbitură din viața aproape regească, pe care, în taină, nu m-am putut niciodată împiedica de a fi dorit să fie veșnic a sa.

Asta s-a petrecut acum douăzeci de ani, când dăduse urmare unei vechi invitații a doamnei von Tolna rămasă permanent în vigoare, de a locui, cât va voi, într-una din reședințele ei, natural, când va fi absentă. În 1924, în primăvară, Adrian era la Viena și Rudi Schwerdtfeger execută cu mare succes în Sala Ehrbar, în cadrul uneia din așa-numitele "serate Anbruch", în primă audiție, Concertul pentru vioară scris în fine pentru el — succes mare și pentru Rudi însuși. Zic "și" dar trebuie să spun "în special", pentru că o anumită concentrare a interesului asupra artei interpretului face incontestabil parte din intenția lucrării; cu toate că factura nu permite nici o îndoială în privința manuscrisului, lucrarea nu se înscrie printre cele mai strălucite și mai trufașe ale lui Leverkühn, ci are, cel puțin în parte, ceva îndatoritor, condescendent, aș spune mai curînd: afabil, ceea ce-mi amintea de-o veche prevestire făcută de buze azi amuțite. — La sfârșit publicul aplaudă entuziast, dar Adrian refuză să apară la rampă și, când fu căutat, se constată că plecase. Mai târziu, l-am găsit, organizatorul concertului, cu Rudi, radiind de fericire, și cu mine, în restaurantul micului hotel de pe Herrengasse unde trăsesse, Schwerdtfeger socotindu-se dator să descindă într-unul din hotelurile de pe Ring.

Sărbătorirea fu scurtă, pentru că Adrian avea dureri de cap. Dar clipele de relaxare pe care și le acorda în disciplina sa de viață mi-au permis să înțeleg, a doua zi, hotărârea lui de a nu se întoarce imediat la Schweigestill, ci de a face o vizită la moșia din Ungaria, spre bucuria mondenei sale amice. Condiția, absența ei, era împlinită, pentru că madame de Tolna se afla — invizibilă — la Viena. Adrian își anunță telegrafic scurta sa vizită direct la moșie, urmată, bănuiesc, de un grabnic schimb de comunicări și instrucțiuni între conac și un anumit hotel din Viena. Plecă și tovarășul lui de călătorie; din nefericire, nu eu am fost (eu de abia reușisem să mă eliberez de obligațiile mele profesionale ca să asist la concert), n-a fost, de data asta, nici Rüdiger Schildknäpp, cel cu ochii de-același albastru ca ai lui Adrian, și care nici măcar nu se ostenise să vină la Viena (probabil că nici mijloace n-ar fi avut), ci a fost, foarte explicabil, Rudi Schwerdtfeger, la îndemână acolo, de față, pentru această escapadă, după o atît de fericită colaborare pe plan artistic cu Leverkühn, elaborare ce încununase cu succes — funest succes — inepuizabila sa familiaritate.

Așadar, în tovărășia lui petrecu Adrian douăsprezece zile, primit ca un boier întors din călătorie, în castelul Tolna, cu saloanele și apartamentele sale somptuoase în stil *dixhuitième*¹³⁸, precum și în plimbări cu trăsura pe moșia mare cât un principat sau pe malurile

¹³⁸Secolul al XVIII-lea (fr.)

zâmbitoare ale lacului Balaton, îngrijit de o lume de slugi obsecvioase, în parte turci, și având la dispoziție o bibliotecă în cinci limbi, două admirabile pianе cu coadă, pe o estradă în salonul de muzică, o orgă de casă și tot luxul imaginabil. Adrian îmi spunea că în satul ce ținea de conac găsisе domnind cea mai crâncenă sărăcie, că era într-un stadiu de evoluție total arhaic, prerevoluționar. Călăuza lor, administratorul moșiei, le-a povestit el însuși, dând din cap cu milă, și ca un fapt între altele, că locuitorii mănâncă numai o dată pe an carne, la Crăciun, și că nu au nici măcar o feștilă să se lumineze, ci, literalmente, se culcă o dată cu găinile. A schimba ceva din aceste condiții rușinoase, la care oamenii deveniseră nesimțitori din deprindere și din neștiință, de pildă a încerca să termini cu murdăria de ne-descriș a drumului din mijlocul satului, cu totala lipsă de igienă din bordeie, ar fi fost un act revoluționar, și nimeni nu s-ar fi încumetat singur la atari inițiative, cu atât mai puțin o femeie. Dar se poate presupune că aspectul satului se număra printre elementele ce-i făceau insuportabilă viețuirea pe moșie prietenei nevăzute a lui Adrian.

De altfel, nu eu sunt omul care să poată trasa altceva decât o simplă schiță a acestui episod cu o ușoară notă de excentricitate din viața austeră a prietenului meu. N-am fost alături de el și n-aș fi putut fi chiar dacă m-ar fi rugat. A fost Schwerdtfeger, el ar putea povesti. Dar e mort.

XXXVII

Aș face mai bine să procedez cu acest capitol cum am procedat și cu altele, să nu-l numerotez separat, ci să-l consider 6 continuare a celui precedent, ca făcând corp comun cu el. Corect ar fi să merg mai departe fără o ce-sură mai profundă, pentru că tot un capitol despre "lume" e, un capitol despre raporturile sau lipsa de raporturi, ale decedatului meu prieten cu această lume — o lume renunțând, în cazul de față, natural, cu totul la discreția plină de mistere, și care nu mai ia chip de zeiță protectoare drapată în valuri dese, dăruind simboluri de mare preț, ci întrupează un tip de-o indiscreție naivă, risipind cu profuziune promisiuni, neintimidat de nici o rezervă, superficial, desigur, dar pentru mine simpatic: domnul Saul Fitelberg, impresar muzical internațional și organizator de concerte, care, într-o frumoasă după-amiază de sfârșit de vară, când tocmai se întâmplase să fiu și eu acolo, adică într-o sâmbătă după-masă (a doua zi dimineața voiam să mă întorc acasă pentru că sărbătoream ziua de naștere a soției mele), sosi la Pfeiffering și ne amuză teribil, pe Adrian și pe mine, un ceas întreg, și, fără să fi făcut vreo ispravă — în măsura în care fusese vorba de ispravă, de oferte adică —, plecă perfect împăcat cu sine.

Era în anul 1923. Nu se poate spune că omul se trezise prea devreme. Oricum însă nu așteptase concerte de la Praga, de la Frankfurt — acestea mai făceau încă parte din viitorul îndepărtat. Dar Weimar trecuse, trecuse și Donaueschingen — las complet deoparte audițiile din Elveția cu operele de tinerețe ale lui Leverkühn — așa că nu mai era nevoie de o uimitoare intuiție profetică pentru ca să poți bănuie că aveai de-a face cu ceva demn de prețuit și de promovat. Ceva mai mult, *Apocalipsa* fusese imprimată, publicată, și eu nu socotesc deloc improbabil ca monsieur Saul să fi avut posibilitatea să studieze lucrarea. Dar, în orice caz, omul simțise filonul, voia să dea lovitura, să lanseze o glorie, să descopere un geniu și, în calitate de impresar al lui, să-l introducă în societatea mundenă, avidă de noutăți, în care evolua.

Asta urmărise el să pună la cale prin vizita sa, prin intruziunea indiscretă în refugiul suferinței creatoare. Iată cum s-au petrecut lucrurile:

Eu sosisem la Pfeiffering imediat după-amiază, și la întoarcerea dintr-o plimbare la câmp pe care Adrian și cu mine o făcusem îndată după ceai, adică după ora patru, ni se oferi uimirii noastre priveliștea unui taximetru așteptând în curte, lângă ulm — nu un taximetru de rând, ci un vehicul cu aspect mai particular, din acelea închiriate de unele garaje cu ora sau cu ziua, cu șofer cu tot. Acesta, șoferul, într-un fel de uniformă semănând a livrea, sta fumând lângă mașină și când trecurăm pe lângă el își ridică șapca cu cozoroc, zâmbind satisfăcut, pesemne la gândul farsei făcute aducându-l pe năstrușnicul vizitator. În poarta casei ne ieși înainte Frau Else Schweigestill cu o carte de vizită în mână, vorbind pripit, cu glas speriat și scăzut. A venit un domn, zicea ea, un "om de lume" — expresia asta, mai ales astfel cum ne era șoptită, un fel de caracterizare rapidă a unui ins care tocmai sosise în casa ei, avea pentru mine ceva de nălucire stranie, ceva sibilin. Poate că eufemismul să devină mai ușor de înțeles dacă amintesc că Frau Else adăugase, despre domnul care aștepta, că-i "puțin într-o ureche". Întâi i se adresase cu "chère madamme"¹³⁹, apoi trecuse la "*petite maman*"¹⁴⁰, iar pe Clementine o ciupise de obraji. A încuiat copila în odaie deocamdată, până o pleca omul de lume. Să-l expedieze, nu putea, după ce făcuse drumul de la München cu automobilul. Așteaptă în odaia cea mare.

Ne întinserăm unul altuia, cu niște mutre bănuitoare, cartonașul oferind despre titularul lui toate deslușirile dezirabile: "*Saul Fitelberg. Arrangements musicaux. Représentant de nombreux artistes proéminents*"¹⁴¹. Eram bucuros să fiu de față, pentru a-l feri pe Adrian. Mi-ar fi fost neplăcut să-l știu pradă, singur, acestui "reprezentant". Ne duserăm în odaia cea mare.

Fitelberg sta în picioare, aproape de ușă, și cu toate că Adrian mă lăsase pe mine să intru primul, toată atenția omului se îndreptă imediat asupra lui: după ce, prin ochelarii săi cu ramă de baga, își trecu ușor căutătura peste mine, își întoarse trupul rotofei într-o parte ca să privească, dincolo de mine, la cel ce-l făcuse să riște cheltuiala a două ore de călătorie cu automobilul. Natural, nu-i mare ispravă să distingi între un om cu pecetea geniului și un profesor de liceu: dar promptitudinea orientării, rapiditatea cu care și-a dat seama de importanța mea accesorie (cu toate că eu intrasem primul) și s-a adresat celui vizat, aveau, totuși, ceva impresionant.

— *Cher maître*, începu el cu zâmbetul pe buze și cu un accent dur, dar cu o volubilitate rar întâlnită, *comme je suis heureux, comme je suis ému de vous trouver! Même pour un homme gâté, endurci comme moi, c'est toujours une expérience touchante de rencontrer un grand homme.* — *Enchanté, monsieur le professeur*¹⁴², adăugă el întinzându-mi, moale, mâna (pentru că Adrian mă prezentase), și se întoarse imediat către cel în drept. *Vous maudirez l'intrus, cher*

¹³⁹Dragă doamnă (*fr. incorectă*).

¹⁴⁰Măicuță (*fr.*).

¹⁴¹Impresariat muzical. Reprezentant a numeroși artiști proeminenți (*fr.*).

¹⁴²Dragă maestru... cât de fericit, cât de mișcat sunt să vă întâlnesc! Chiar pentru un ins răsfățat, obișnuit, ca mine, este o experiență emoționantă să întâlnească un om mare! Încântat, domnule profesor (*fr.*).

*monsieur Leverkühn*¹⁴³, zise el punând accentul pe a treia silabă a numelui, ca și cum s-ar fi scris Le Vercune. *Mais pour moi, étant une fois à Munich, c'était tout à fait impossible de manquer*¹⁴⁴... O, vorbesc și nemțește, se întrerupse el, cu aceeași pronunțare dură și destul de plăcută urechii. Nu bine, nu impecabil, dar destul ca să mă pot face înțeleș. *Du reste, je suis convaincu*¹⁴⁵ că stăpâniți franceza perfect — compozițiile domniei-voastre pe versuri de Verlaine sunt cea mai bună dovadă. *Mais après tout*¹⁴⁶, sunteți pe pământ german — cât de german, cât de intim, cât de expresiv! Sunt fermecat de peisajul idilic în care, *maître*, ați avut înțelepciunea să vă încadrați... *Mais oui, certainement, să luăm loc, merci, mille fois merci*¹⁴⁷!

Era un bărbat de vreo patruzeci de ani, gras fără să fie burtos, cu membrele moi, cu mâinile albe cu pernițe, mustața rasă, obrazul rotund, gușă, sprâncenele pronunțate, arcuite și îndărătul ochelarilor cu ramă de baga, ochi răsători, migdalați, plini de email mediteranean. Părul i se rărise, dar avea dinți sănătoși, albi, ce luceau într-una, pentru că zâmbea într-una. Era într-o ținută estivală, elegantă, un costum din flanel cu dungi subțiri albăstrui, croit pe talie, cu pantofi din pânză albă și piele galbenă. Epitetul dăruit de Frau Schweigestill căpăta o amuzantă justificare prin dezinvoltura manierelor sale, prin facilitatea lui înviorătoare, prin vorbirea sa pripită, ușor estompată, cu glasul totdeauna ridicat, uneori aproape în discant, prin toată comportarea lui, într-un anume contrast cu masivitatea persoanei sale cu toate că, în fond, exista, totuși, și o oarecare armonie între ele. Îi spun înviorătoare, acestei facilități intrate în carne și-n sânge pentru că, într-adevăr, îți inspira sentimentul comic și consolator în același timp că tu luai viața mult prea în serios, și că era absolut inutil. Veșnic părea a-ți spune: "Dar de ce nu? Ei, și-apoi? N-are nici o importanță! Noi să fim mulțumiți!" Și fără să vrei te străduiai să te pui la unison.

Că nu era deloc un imbecil, nu va mai rămâne nici urmă de îndoială, după ce voi relata câte ceva din spusele lui, păstrate proaspete în amintire. Cel mai bun lucru va fi să-i las lui cuvântul, pentru că, în orice caz, răspunsurile sau intervențiile lui Adrian sau ale mele n-aveau aproape nici o importanță. Luaserăm loc la unul din capetele mesei masive și lungi, principala piesă de mobilier din odaia țărănească: Adrian și cu mine alături, musafirul în fața noastră. Acesta n-a făcut pe misteriosul ci a vorbit fără ocol:

— *Maître*, zise el, înțeleg perfect cât de mult trebuie să țineți la izolarea plină de distincție pe care v-ați ales-o ca reședință — o, am văzut totul, colina, iazul, satul și biserica, *et puis, cette maison pleine de dignité avec son hôtesse maternelle et vigoureuse, madame Schweigestill! Mais ça veut dire: "Je sais me taire. Silence, silence!" Comme c'est charmant!*¹⁴⁸ De când locuiți aici? De zece ani? Fără întrerupere? Aproape fără întrerupere? *C'est étonnant!*¹⁴⁹ O, dar e

¹⁴³O să-l blestemați pe intrus, dragă domnule Leverkühn (fr.).

¹⁴⁴Dar de vreme ce eram la München, mi-era cu neputință să pierd... (fr.).

¹⁴⁵De altfel, sunt convinși... (fr.).

¹⁴⁶Dar, la urma urmei... (fr.).

¹⁴⁷Da, desigur... mulțumesc, mulțumesc foarte mult... (fr.).

¹⁴⁸Și apoi, casa aceasta plină de demnitate, și stăpâna ei atât de maternă și viguroasă, doamna Schweigestill! Dar asta înseamnă: „Știu să tac. Liniște, liniște!” Ce încântător e! (Fr.)

¹⁴⁹Uluitor! (fr.).

de-nțeles! Și cu toate astea, *figurez-vous*¹⁵⁰, am venit să vă răpesc, să vă ispitesc la o infidelitate trecătoare, să vă port pe mantia mea prin văzduhuri, ca să v-arăt împărățiile lumii ăsteia și splendorile ei, mai mult chiar, să le aștern la picioarele domniei-voastre... Iertați-mi vă rog maniera asta pompoasă de a mă exprima! Este realmente *ridicusement exagérée*¹⁵¹, mai ales în ce privește "splendoarea". Nu-i chiar atât de mare lucru — nu-i deloc atât de palpitantă, această splendoare — și asta o spun eu, copil de oameni de jos, din oameni foarte-foarte modești, ca să nu zic de jos de tot — și-anume, din Lublin, din mijlocul Poloniei, din niște părinți evrei într-adevăr săraci — eu sunt evreu, trebuie să știți: Fitelberg, un nume eminamente de om de jos, un nume nemțesc de ovrei polonez — numai că eu am făcut din el numele unui protagonist cu vază al culturii de avangardă, pot spune chiar, al unui prieten al marilor artiști. *C'est la vérité pure, simple et irrefutable*¹⁵². Și asta pentru că de tânăr am tins către ceva mai înalt, către cerebral și amuzant — către nou mai presus de toate, către noul senzațional, dar un senzațional respectabil și plin de viitor, moda cea mare de mâine, cea rentabilă, arta. *A qui le dis-je? Au commencement c'était le scandale*¹⁵³.

Slavă Domnului, Lublinul a rămas mult în urmă! Trăiesc la Paris de mai bine de douăzeci de ani — și nu știu dacă mă veți crede, dar am ascultat, odată, un an întreg prelegeri de filozofie la Sorbona. Dar *à la longue*¹⁵⁴ m-au plictisit. Nu că n-ar putea și filozofia să fie senzațională. O, poate foarte bine. Dar e prea abstractă pentru mine. Și în afară de asta, mai am și sentimentul obscur că metafizica ar trebui mai curând studiată în Germania. Poate că în chestiunea asta onoratul meu *vis-à-vis*, domnul profesor, să-mi dea dreptate... După aceea am condus un mic teatru boulevardier, foarte mic, *un creux, une petite caverne*¹⁵⁵, nici o sută de locuri, foarte exclusiv, îi zicea "Théâtre des fourberies gracieuses"¹⁵⁶. Nu-i fermecător numele ăsta? Dar, ce vreți, economicește nu se putea ține. Locurile erau atât de limitate, încât trebuiau vândute foarte scump, așa că eram siliți să le distribuim gratuit. Aveam spectacole destul de îndrăznețe, *je vous assure*¹⁵⁷, dar prea erau, cum zic englezii, *high-brow*¹⁵⁸. Numai cu James Joyce, Picasso, Ezra Pound și *la duchesse* de Clermont-Tonnere ca public, nu poți s-o scoți la capăt. *En un mot*¹⁵⁹, după o foarte scurtă stagiune, "Le s fourberies gracieuses" au trebuit să-și închidă porțile, dar pentru mine experiența n-a fost sterilă; în orice caz, mă pusese în contact cu somitățile vieții artistice pariziene, pictori, muzicieni, poeți — și astăzi, pulsul lumii vii la Paris bate, fie-mi îngăduit să afirm lucrul acesta chiar aici — iar în calitatea mea de director, mi se deschiseseră ușile câtorva saloane aristocratice frecventate de artiști...

Poate c-o să vă mirați. Poate că vă veți spune: Cum de-a reușit, cum a făcut puiul ăsta de ovrei din fundul Poloniei de-a ajuns să se-nvârtească în cercurile cele mai pretențioase, în contact cu *la crème*

¹⁵⁰Închipuiți-vă (*fr.*).

¹⁵¹Ridicol de exagerată (*fr.*).

¹⁵²Adevărul gol-goluț, simplu și de netăgăduit (*fr.*).

¹⁵³Cui îi spun eu toate astea? La început a fost scandalul (*fr.*).

¹⁵⁴În cele din urmă (*fr.*).

¹⁵⁵O gaură, o cavernă mică (*fr.*).

¹⁵⁶Teatrul vicleniilor grațioase (*fr.*).

¹⁵⁷Vă asigur (*fr.*).

¹⁵⁸Snob (*engl.*).

¹⁵⁹Într-un cuvânt (*fr.*).

de la crème? Ah, domnii mei, nimic mai ușor! Foarte repede înveți să legi nodul la o cravată de smocking, să intri într-un salon cu perfectă *nonchalance*, chiar când pentru asta cobori câteva trepte, și să uiți complet că s-ar putea să nu știi ce să faci cu propriile tale mâini. În afară de asta, nu faci decât să spui întruna *madame*. "Ah, madame, Oh, madame, Que pensez-vous, madame? On me dit, madame, que vous êtes fanatique de musique?"¹⁶⁰ Cam asta-i totul. De la distanță lucrurile astea sunt enorm exagerate.

Enfin, relațiile datorate "Fourberie-ilor s-au dovedit utile și s-au și multiplicat după ce mi-am deschis apoi un birou pentru organizarea de audiții de muzică contemporană. Important era că mă descoperisem pe mine însumi, căci așa cum mă vedeți în fața domniilor-voastre, eu sunt un impresar, impresar născut, iar nu făcut, n-am încotro, așa sunt — și-i bucuria și mândria mea *j'y trouve ma satisfaction et mes délices*, să pun în valoare talentul, geniul, un personaj interesant, să bat toba pentru el, să entuziasmez societatea pentru el, sau, dacă nu s-o entuziasmez, măcar s-o stimulez — pentru că asta-i tot ce vrea, tot ce-i trebuie, *et nous nous rencontrons dans ce désir*¹⁶¹ — societatea vrea să-i fie oferite emoții, să fie provocată, să fie divizată în tabere pro și contra; pentru nimic nu-i ea atât de recunoscătoare cât pentru acest tumult amuzant, *qui fournit le sujet*¹⁶² caricaturilor din ziare și alimentează nesfârșite, nesfârșite comentarii — la Paris, drumul spre glorie trece prin discreditare — o veritabilă *premiere* trebuie să se desfășoare în așa fel, încât de mai multe ori în cursul serii tot publicul să sară-n picioare, și majoritatea să urle: "*Insulte! Impudence! Bouffonnerie ignominieuse!*"¹⁶³, în timp ce șase sau șapte inițiați, Erik Satie, câțiva suprarealiști, Virgil Thompson, să strige din loji: "*Quelle précision! Quel esprit! C'est divin! C'est suprême!*"¹⁶⁴ Bravo! Bravo! "

Mi-e teamă să nu vă fi înspăimântat, domnilor — dacă nu pe *maître* Le Vercune, atunci pe domnul profesor. Dar, în primul rând, mă grăbesc să adaug că până acum nici un concert n-a trebuit să fie suspendat prematur — în fond nici cei ce vociferează mai vehement n-ar dori așa ceva, dimpotrivă, nu vor decât să continue să vocifereze, asta-i, pentru ei, savoarea serii, iar pe de altă parte, lucru cu totul remarcabil, micul număr de cunoscători are o autoritate covârșitoare. În al doilea rând, nu e nicăieri scris că la fiecare manifestare cu un caracter mai progresist lucrurile trebuie să se petreacă exact așa. Cu o suficientă pregătire publicitară, cu o oarecare intimidare prealabilă a prostiei, se poate garanta o desfășurare absolut onorabilă, și astăzi, tocmai la prezentarea unui artist dintr-o țară fostă inamică, a unui german, se poate conta pe o comportare perfect amabilă a publicului...

Tocmai asta e baza sănătoasă a speculației de la care pleacă propunerea, invitația mea. Un german, *un boche qui par son génie appartient au monde et qui marche à la face du progres musical*¹⁶⁵! În ziua de astăzi, e o extrem de picantă provocare a curiozității, a snobismului, a lipsei de prejudecăți, a buneii-creșteri a publicului — cu-atât mai picantă, cu cât acest artist reneagă mai puțin amprenta sa

¹⁶⁰Ah, doamnă, Oh, doamnă, Ce părere aveți, doamnă? Mi s-a spus, doamnă, că sunteți o fanatică a muzicii? (Fr.)

¹⁶¹Și vin în întâmpinarea acestei dorințe (fr.).

¹⁶²Care oferă subiect (fr.).

¹⁶³Insultă! Neobrăzare! Caraghioslâc josnic! (Fr.)

¹⁶⁴Câtă precizie! Cât spirit! E dumnezeiesc! E desăvârșit! (Fr.)

¹⁶⁵Un „neamț” care datorită geniului său aparține lumii ce pășește în fruntea progresului muzical! (Fr.)

națională, germanismul său, cu cât oferă mai mult prilejul de-a exclama: "*Ah, ça c'est bien allemand, par exemple*"¹⁶⁶?! Pentru că domnia-voastră asta faceți, *cher maître, pour-quoi pas le dire*"¹⁶⁷? Domnia-voastră oferiți acest prilej la fiecare pas — nu chiar atât în debuturi, în perioada acelei *Phosphorescence de la mer* și în opera comică, dar mai târziu, din ce în ce mai mult, de la lucrare la lucrare. Desigur, vă gândiți că mă refer mai ales la impecabila disciplină, *et que vous enchaînez votre art dans un système de règles inexorables et néoclassiques*"¹⁶⁸, constrângându-le să evolueze în aceste chingi de fier — dacă nu cu grație, totuși cu spirit și temeritate. Asta-i ce vreau să spun, dar în același timp vreau să spun și ceva mai mult când vorbesc despre *votre qualité d'Allemand*"¹⁶⁹ — adică nu știu cum să mă exprim — există un ce colțunaș, un ritm puțin greoi, o lipsă de mobilitate, *une grossièreté*"¹⁷⁰, specific vechi-germane pe care — *en effet, entre nous*"¹⁷¹ — le găsești și la Bach. Îmi veți lua critica în nume de rău? *Non, j'en suis sûr*"¹⁷². Sunteți prea mare pentru așa ceva. Temele domniei-voastră — ele sunt construite aproape exclusiv din doimi, pătrimi, optimi; sunt, e drept, sincopate și legate, dar cu toate astea rămân ancorate într-un fel de lipsă de suplețe, de inelegantă acționând mecanic. pisând, ciocănind. *C'est "boche" dans un degré fascinant*"¹⁷³. Să nu credeți cumva că-i un reproș! E pur și simplu *énormément caractéristique*, și în seria de concerte de muzică internațională pregătite de mine, nota aceasta e absolut indispensabilă...

Vedeți, acumă îmi desfășor mantia mea fermecată. Vă voi purta la Paris, la Bruxelles, Anvers, Veneția, Copenhaga. Veți fi primit cu un intens interes. Vă pun la dispoziție cele mai bune orchestre, cei mai buni soliști. Veți dirija *La Phosphorescence*, fragmente din *Love's Labour's Lost*, *Simfonia cosmologică*. Veți acompania la pian liedurile pe versuri de poeți francezi și englezi și toată lumea va fi încântată că un german, un dușman de ieri, manifestă această larghețe de orizont în alegerea textelor sale — *ce cosmopolitisme généreux et versatile*"¹⁷⁴! Madame Maja de Strozzi-Pecic, prietena mea, o croată, astăzi poate cea mai frumoasă voce de soprană de pe cele două emisfere, va socoti o cinste pentru ea să cânte lucrurile astea. Pentru partea instrumentală la imnurile pe versuri de Keats voi angaja Cvartetul Flonzaley din Geneva, sau Cvartetul Pro Arte din Bruxelles. Tot ce-i mai bun între cei buni — sunteți mulțumit?

Cum? Ce-aud? Nu dirijați? Nu? Și nici la pian nu vreți să cântați? Refuzați să vă acompaniați liedurile? Vă-nțeleg. *Cher maître, je vous comprend à demi mot*"¹⁷⁵! Nu e genul dumneavoastră să mai stăruieți asupra lucrurilor terminate. Pentru dumneavoastră o operă este executată când este compusă, și odată scrisă, s-a terminat cu ea. N-o cântați, n-o dirijați, pentru că ar însemna să modificați, s-o dizolvați în variante și variațiuni, s-o dezvoltați în continuare și, poate, s-o stricați.

¹⁶⁶Ah, e ceva specific german, nu-i așa? (Fr.)

¹⁶⁷Dragă maestre, de ce să n-o spunem? (fr.).

¹⁶⁸Că vă înlănțuiți arta într-un sistem de reguli inexorabile și neoclasice (fr.).

¹⁶⁹Calitatea dumneavoastră de german (fr.).

¹⁷⁰Grosolănie (fr.).

¹⁷¹Într-adevăr, între noi fie vorba (fr.).

¹⁷²Nu, sunt sigur! (Fr.)

¹⁷³E „nemțesc” într-un chip care te fascinează (fr.).

¹⁷⁴Acest cosmopolitism generos și schimbător! (Fr.)

¹⁷⁵Dragă maestre, vă înțeleg chiar și din frânturi de cuvinte! (Fr.)

Cât vă-nțeleg de bine! *Mais c'est dommage pourtant*¹⁷⁶. Concertele vor pierde astfel considerabil prin absența farmecului personal. *Ah, bon*¹⁷⁷, ne vom descurca noi! Vom căuta, pentru interpretare, dirijori de valoare mondială — se rezolvă repede! Acompaniamentul va fi ținut de colaboratorul permanent al doamnei de Strozzi-Pecic, și dacă dumneavoastră, *maître*, acceptați să veniți, doar să asistați, să vă prezentați publicului, nimic nu va fi pierdut, băătăia va fi câștigată.

Aceasta însă, în orice caz, e o condiție esențială — *ah, non!* Nu trebuie să mă puneți în situația de a va executa operele *in absentia*¹⁷⁸! Prezența dumneavoastră personală este indispensabilă, *particulièrement*¹⁷⁹ la Paris, unde gloria muzicală o fac trei-patru saloane. Ce vă costă să spuneți de câteva ori: " *Tout le monde sait, madame, que votre jugement musical est infaillible*¹⁸⁰ " ? Nu vă costă nimic și vă va face enormă plăcere. Ca valoare modernă spectacolele mele vin imediat după premierele baletului rus al domnului Djaghilev — dacă vin după ele. În fiecare seară veți fi invitat undeva. Nimic mai dificil decât să pătrunzi în societatea distinsă a Parisului. Pentru un artist, însă, nimic mai ușor — chiar dacă s-ar afla numai în anticamera gloriei, a reputației senzaționale. Curiozitatea înlătură orice bariere, doboară orice drepturi exclusive...

Dar de ce vorbesc eu atât despre societatea distinsă și despre curiozitatea ei! Văd bine, *cher maître*, că nu reușesc să vă trezesc cu ea curiozitatea. Și cum aș putea, de altfel? Tentativa mea nici n-a fost serioasă. Ce vă interesează societatea distinsă? *Entre nous* — parcă pe mine mă interesează? Din punct de vedere afaceri — așa și așa. Dar personal? Nici atâtica, măcar! Mediul acesta, acest Pfeiffering și prezența dumneavoastră, *maître*, își au o contribuție deloc modestă în a mă face conștient de indiferența, de disprețul meu pentru acea lume frivolă și superficială. *Dites-moi donc*¹⁸¹: Nu sunteți originar din Kaisersaschern pe Saale? Ce obârșie severă, plină de demnitate! Ei, eu sunt din Lublin — și ăsta un cuib încărunțit de veacuri, de unde pleci în viață cu un *fonds de sévérité, un état d'âme solennel et un peu gauche*¹⁸²... Ah, sunt cel din urmă în stare să vrea să vă laude înalta societate. Dar Parisul vă va da prilejul să faceți cele mai interesante, cele mai stimulante cunoștințe printre frații dumneavoastră întru Apolo, fii ai muzelor și ei, pictori, scriitori, stele de balet și, mai presus de toate, muzicieni. Toate somitățile experienței și experimentelor artistice europene sunt prietenii mei și sunt gata să fie și ai dumneavoastră. Poetul Jean Cocteau, maestrul de balet Massine, compozitorul Manuel de Falla, *Les Six*, cei șase mari ai muzicii — toată această înaltă și amuzantă sferă a cutezanței și a agresivității vă așteaptă, locul dumneavoastră e printre ei, numai să vreți...

Se poate oare să citesc pe chipul dumneavoastră o anumită rezistență împotriva acestora? Dar aici, *cher maître*, într-adevăr, orice sfială, orice *embarras* este absolut nelalocul său — oricât și-ar avea uneori asemenea sentimente de izolare temeiul lor. Departee de mine

¹⁷⁶Dar e păcat, totuși (*fr.*).

¹⁷⁷Ei, lasă (*fr.*).

¹⁷⁸În lipsă (*lat.*).

¹⁷⁹Îndeosebi (*fr.*).

¹⁸⁰Toată lumea știe, doamnă, că aprecierile dumneavoastră în materie de muzică sunt fără greș (*fr.*).

¹⁸¹Spuneți-mi, vă rog (*fr.*).

¹⁸²Un bagaj de severitate, o stare sufletească solemnă și puțin stângace... (*fr.*).

gândul de a încerca să pătrund aceste temeuri; mi-e perfect suficient să constat, plin de respect și, mi-aș îngădui să adaug, ca om cultivat, existența lor. Acest Pfeiffering, *ce refuge étrange et érémitique*¹⁸³ — trebuie să existe undeva ceva, o cauză proprie, interesantă, sufletească desigur, cu acest Pfeiffering. Nu întreb, consider doar toate posibilitățile, le cântăresc, chiar și pe cele mai fantastice, cu toată bună-credința. *Eh bien*, și apoi? E aici vreun motiv de *embarras* față de o sferă complet lipsită de prejudecăți? O lipsă de prejudecăți care și ea își are motivele ei bine determinate. *Oh, la la!* Un asemenea cerc de arbitri ai eleganței și de corifei ai artei e-alcătuit de obicei din *demi-fous excentriques*¹⁸⁴, din estropiați psihici, din avortoni învechiți în rele. Un impresar, *c'est une espèce d'infirmier, voilà!*¹⁸⁵

Și-acum, vedeți cât de prost îmi pledez cauza, *de quelle manière tout à fait maladroite*¹⁸⁶? Faptul c-o mărturisesc eu însumi e tot ce se mai poate spune în favoarea mea. Cu intenția de a vă încuraja, nu fac decât să vă irit mândria și lucrez cu ochii deschiși împotriva intereselor mele. Pentru că, natural, îmi spun că oameni ca dumneavoastră — dar eu n-ar trebui să vorbesc despre asemenea oameni, ci numai despre dumneavoastră — consideră viața lor, destinul lor, drept ceva unic, fără pereche, și-l socotesc prea sfânt ca să-l amestec cu-al altora. Alte *destinées* nu vă interesează, ci numai al dumneavoastră, fenomenul fără precedent — știu, înțeleg. Aveți oroare de orice generalizare, încadrare, subordonare, ca de o derogare de la demnitate. Insistați asupra incomparabilului prezentat de cazul personal. Plătiți tribut trufiei izolării, cu toate că, în fond, ar putea fi o necesitate. "Trăiești, oare, când mai trăiesc și alții?" Am citit întrebarea asta undeva, nu mai știu bine unde, dar sunt sigur că aparține cuiva de frunte. În public sau în particular, toți vă puneți aceeași întrebare, și luați notă unul de altul — dacă luați notă — din pură politețe, mai mult de formă. Wolf, Brahms, Bruckner au trăit ani de zile în același oraș, adică la Viena, și s-au evitat reciproc tot timpul, așa că, după câte știu, nu s-au întâlnit niciodată. Ar fi fost chiar *pénible*, după câte au spus fiecare despre ceilalți. Nu erau deloc opinii critice colegiale, ci negări totale, *des anéantisements*, să nu rămână decât "el". Brahms nu dădea doi bani pe simfoniile lui Bruckner; spunea despre ele că-s niște șerpi monstruoși și diformi. Și invers, opinia lui Bruckner despre Brahms era foarte modestă. Găsea prima temă din Concertul în re minor destul de bună, dar făcea constatarea că Brahms n-a mai scris după aceea nimic capabil să se apropie măcar de aceasta, sub aspectul valorii. Nu vreți să știți unul de altul. Pentru Wolf, Brahms era *du dernier ennui*¹⁸⁷. Și ați citit cumva critica lui la A șaptea a lui Bruckner, în "Salonblatt" de la Viena? Ai acolo opinia lui despre însemnătatea omului Bruckner, în general. Îi reproșa "lipsa de inteligență" — *avec quelque raison*¹⁸⁸, pentru că Bruckner, nu-i așa?, era ceea ce se cheamă un spirit simplu, pueril, scufundat cu totul în muzica sa maiestuoasă de bas general, și un idiot total în materie de cultură europeană. Dar dacă întâmplarea face să dai peste anumite formulări epistolare ale lui Wolf despre Dostoievski, *qui sont simplement stupéfiants*¹⁸⁹, ești obligat să te întrebi ce va fi avut în cap.

¹⁸³Refugiul acesta ciudat, sihăstria aceasta (fr.).

¹⁸⁴Excentrici, pe jumătate nebuni (fr.).

¹⁸⁵Un impresar e un soi de infirmier, asta-i (fr.).

¹⁸⁶Într-o formă cât se poate de stângace (fr.).

¹⁸⁷Plicticos de moarte (fr.).

¹⁸⁸Cu oarecare dreptate (fr.).

¹⁸⁹Care sunt pur și simplu uluitoare (fr.).

El numea libretul la opera sa neterminată *Manuel Venegas*, scris de un oarecare doctor Hornes, o minune, o valoare shakespeariană, o culme a poeziei și devenea de un prost-gust incisiv dacă vreun prieten își exprima oarecare îndoieli. Nu i-a fost de ajuns că a compus un imn pentru cor de bărbați închinat *Patriei*, a vrut să-l dedice Kaiserului. Cum vi se pare gestul? Solicitarea i-a fost respinsă! *Tout cela est un peu embarrassant, n'est-ce pas? Une confusion tragique*¹⁹⁰.

Tragique, messieurs. O numesc astfel pentru că, după părerea mea, nenorocirea lumii se bazează pe inegalitatea spirituală, pe prostie, pe lipsa de înțelegere ce separă sferele unele de altele. Wagner defăima impresionismul în pictura vremii sale, îi spunea "mâzgăleală colorată" — era de un conservatism riguros în materia asta. Dar propriile sale producții armonice au foarte mult comun cu acest impresionism, îl mânau la impresionism, iar disonanțele lui îl depășeau chiar. Mâzgălitorilor de la Paris, el le opunea pe Tizian; acolo ar fi adevărul, zicea. *A la bonne heure*¹⁹¹. Dar în realitate gustul lui se afla undeva între Piloty și Makart, inventatorul buchetului decorativ, iar Tizian era mai mult chestia lui Lehnbach, care la rândul său pricepea din Wagner atât cât să-l determine să spună — și i-a spus-o maestrului în față — că *Parsifal* e muzică de șantan. *Ah, ah, comme c'est mélancolique, tout ça*¹⁹²!

Domnii mei, m-am abătut îngrozitor de la subiect. Asta înseamnă: m-am abătut de la scopul urmărit. Vă rog să luați volubilitatea mea drept expresie a faptului că am renunțat la planul care m-a adus aici! M-am convins că-i irealizabil. Nu veți zbura, *maître*, pe mantia mea fermecată. Nu vă voi purta prin lume în calitate de impresar. Refuzați, și asta ar trebui să însemne pentru mine o dezamăgire mai mare decât e în realitate. *Sincèrement*, mă întreb dacă în fond e chiar o dezamăgire. Se poate foarte bine să vii la Pfeiffering cu un scop concret — dar acesta e chip necesar de importanță secundară. Vii, chiar când ești impresar, *pour saluer un grand homme*¹⁹³. Nici un eșec obiectiv nu poate diminua această satisfacție, și nu poate mai ales atunci când la baza eșecului se află însăși satisfacția. Așa stau lucrurile, *cher maître*, și inaccesibilitatea dumneavoastră îmi dă și ea, între altele, o satisfacție, mulțumită înțelegerii și simpatiei pe care involuntar i le port". O fac împotriva interesului meu, dar o fac — aș spune: o fac ca om, dacă această categorie n-ar fi prea vastă — poate că ar trebui să caut o formulă mai personală.

Nici nu știți, *maître*, cât de germană e această *répugnance*¹⁹⁴ a dumneavoastră care, dacă îmi dați voie să mă exprim *en psychologue*¹⁹⁵, e constituită dintr-un amestec caracteristic de aroganță și sentimente de inferioritate, din dispreț și frică — este, as spune, resentimentul seriozității împotriva salonului monden. Eu, eu sunt evreu, asta trebuie c-o știți — Fitelberg e-un nume țipător evreiesc. *Ve-chiul Testament* îl am în sânge și acesta nu-i un lucru mai puțin important decât germanismul — în fond e ceva în stare să nu-ti lase nici o dispoziție pentru sfera dominată de *valse brillante*. De altfel, e o erezie germană, că dincolo, afară, nu-i decât *valse brillante* și că seriozitate e numai în Germania. Și cu toate astea, ca evreu, ești în fond

¹⁹⁰Toate astea te cam pun în încurcătură, nu-i așa? O confuzie tragică

¹⁹¹Fie și-așa, (fr.).

¹⁹²

¹⁹³Pentru a saluta un mare om (fr.).

¹⁹⁴Silă (fr.)

¹⁹⁵Ca un psiholog (fr.).

destul de sceptic față de lume, înclini către germanism, cu primejdia, natural, să capeți niște lovituri de picior undeva pentru această înclinație. German, asta înseamnă înainte de toate național — și cine-i dispus să creadă în caracterul național al unui evreu? Nu numai că nu-i crezut — îi mai dau și câteva pe scăfârlie dacă are nerușinarea să încerce să dovedească. Noi evreii n-avem decât să ne temem de caracterul german, *qui est essentiellement antisémitique*¹⁹⁶ — motiv suficient pentru noi să ne ținem de partea lumii, căreia îi aranjăm divertismente și senzații, fără ca asta să însemne că suntem niște fluieră-vânt sau căzuți în cap. Știm foarte bine să facem deosebirea între *Faust* al lui Gounod și cel al lui Goethe, chiar dacă vorbim franțuzește, da-da, chiar și atunci...

Domnii mei, spun toate astea din pură resemnare, aspectul "afacere" a fost lichidat, sunt ca și plecat, cu mâna pe clanța ușii, de mult ne-am sculat în picioare, mai trăncănesc, doar *pour prendre congé*¹⁹⁷. *Faust* al lui Gounod, domnii mei, cine să strâmbe din nas la el? Eu nu, și nici dumneavoastră, cum văd, spre marea mea satisfacție. O perlă — *une marguerite*, plină de cele mai încântătoare invenții muzicale. *Laisse-moi, laisse-moi contempler*¹⁹⁸ — fermecător! Și Massenet e fermecător, *lui aussi*¹⁹⁹. Cât de încântător trebuie să fi fost ca pedagog — ca profesor la Conservatoire, se povestesc despre el o mulțime de anecdote. Elevii lui la compoziție trebuiau stimulați încă de la început la lucrări proprii, indiferent dacă aveai suficiente cunoștințe tehnice ca să poată scrie o mișcare fără greșeli. Foarte uman, nu? German nu-i, dar e uman. A venit la el un tânăr cu un lied proaspăt compus — plin de candoare, și dovedind oarecare înzestrare. "*Tiens*²⁰⁰ la te uită (*fr.*), zise Massenet, e într-adevăr foarte drăguț. Ascultă, cu siguranță că ai și tu o fată, pe care o iubești. Cântă-i-l, o să-i placă, și mai departe o să vă descurcați voi." Nu este încă stabilit ce trebuie înțeles prin "mai departe" — foarte probabil că orice și despre dragoste, și despre artă... Aveți elevi, *maître*? Cu siguranță că lor nu le-ar fi mers atât de ușor, da-da. Dar n-aveți, n-aveți, deloc. Bruckner avea câțiva. El a trebuit să lupte chiar de la început cu muzica și cu sfintele ei dificultăți, ca Iacob cu îngerul, și cerea studenților săi exact același lucru. Ani de zile trebuiau să exerseze sfântul meșteșug, elementele de bază ale armoniei, ale stilului sever, și numai după aceea li se permitea să cânte un lied, iar despre legături între această pedagogie muzicală și-o schiță scumpă și iubită, nici vorbă nu putea fi. Cineva poate avea o fire simplă și puerilă, dar muzica e revelația plină de taine a înțelepciunii supreme, un serviciu divin, ar profesorul de muzică, un preot...

*Comme c'est respectable! Pas précisément humain, mais extrêmement respectable*²⁰¹! Și-atunci, noi, evreii, popor sacerdotal, chiar dacă facem fasoane prin saloanele Parisului, să nu ne simțim noi atrași spre germanism, să iu ne lăsăm, sub influența lui, împinși spre oarecare ironie față de lume și față de arta pentru o fetiță scumpă? A manifesta un sentiment național ar însemna, din partea noastră, impertinență, provocare la pogrom. Suntem internaționali — dar suntem progermani cum nu mai e nimeni pe lume, dacă n-ar fi decât pentru că

¹⁹⁶Care e funciarmente antisemit (*fr.*).

¹⁹⁷Ca încheiere (*fr.*).

¹⁹⁸Lasă-mă, lasă-mă să contemplan (*fr.*).

¹⁹⁹Și el (*fr.*).

²⁰⁰

²⁰¹Ce respectabil! Nu chiar omenesc, dar cât se poate de respectabil! (*fr.*)

nu putem evita le a constata înrudirea rolurilor germanismului și iudaismului pe pământ. *Une analogie frappante*²⁰²! Și unii și ceilalți, sunt la fel de urâți, sunt disprețuiți, sunt invidiați. Se orbește despre epoca naționalismului. Dar în realitate sunt numai două naționalisme, cel german și cel iudeu. Calicismul băstinaș al lui Anatole France e pură mondenitate... France, *un nom de guerre*²⁰³ naționalist. Un scriitor german nu s-ar putea numi "Deutschland". Poți să lumești astfel cel mult un vapor de război. Un scriitor ar *trebui* să se mulțumească cu "Deutsch" — și-atunci ar fi un nume ovreiesc... *Oh, là, là!*

Domnii mei, acum într-adevăr pun mâna pe clanță, am și plecat. Un singur lucru vreau să mai spun. Germanii ar trebui să ne lase nouă, evreilor, grija de a fi progermani. germanii ar trebui să permită evreului să facă pe medialul între ei și societate, să facă pe managerul, pe impresarul, pe antreprenorul de germanism, este exact omul necesar, n-ar trebui dat afară, e internațional și e progerman... *Mais c'est en vain. Et c'est très dommage*²⁰⁴! Dar la ce mai vorbesc? Sunt plecat de mult. *Cher maître, j'étais enchanté. J'ai manqué ma mission*, dar sunt încântat. *Mes respects, monsieur le professeur. Vous m'avez assisté trop peu, mais je ne vous en veux pas. Mille choses à madame Schweigestill. Adieu, adieu*²⁰⁵...

XXXVIII

Cititorii mei au aflat că, în cele din urmă, Adrian îi împlinise lui Rudi Schwerdtfeger dorința ani de zile nutrită și mărturisită, de a-i scrie un concert de vioară, pe măsura lui, ba, ceva mai mult, îi și dedicase această sclipitoare piesă, extraordinar de propice punerii în valoare a virtuozității violonistului, și chiar îl însoți la Viena, să asiste la prima audiție. La momentul potrivit voi vorbi și despre faptul că, după câteva luni, adică spre finele lui 1924, a asistat și la reluările de la Berna și Zürich. În prealabil însă, aș dori să discut, mergând până la cele mai grave implicații, caracterizarea, poate impertinentă, poate improprie pe buzele mele, ce mi-am permis-o asupra acestei compoziții, spunând că dăduse dovadă, în ținuta muzicală, de o anumită îngăduitoare complezență pentru virtuozitatea concertantă, scoțând-o puțin din cadrul de impecabilă rigoare, de total refuz la concesiuni, specific întregii opere a lui Leverkühn. Sunt obligat să cred, nu pot să nu cred că posteritatea va fi de acord cu această "judecată" a mea — ah! Doamne, cât urăsc cuvântul acesta! — și aici nu fac altceva decât să-i dau, acestei posterități, lămuriri de ordin sufletesc la un fenomen la care altminteri i-ar lipsi cheia.

Piesa aceasta prezintă o particularitate: e scrisă în trei părți, fără semne de alterație la cheie, și totuși, dacă mi-e îngăduit să mă exprim astfel, sunt împletite în ea trei tonalități: și bemol major, do major și re major — dintre care (un muzician își va da seama imediat) re major formează un fel de dominantă de gradul doi, și bemol major o sub-dominantă, și do major păstrează exact mijlocul. Între aceste tonalități lucrarea evoluează deci cu o extraordinară ingeniozitate; cea

²⁰²O asemănare izbitoare! (Fr.)

²⁰³Un pseudonim (fr.).

²⁰⁴Dar e zadarnic. Și e tare păcat! (Fr.)

²⁰⁵Dragă maestre, sunt încântat. Misiunea mea a dat greș... Respectele mele, domnule profesor. Nu m-ați ajutat deloc, dar nu vă port pică. Mii de lucruri bune doamnei Schweigestill. Adio, adio... (fr.).

mai mare parte a timpului nici una din ele nu domină, ci fiecare e doar indicată printr-o participare proporțională la ansamblu. Implicate în perioade ample, toate trei se suprapun, până când, în cele din urmă, de o manieră de altminteri triumfală, capabilă să electrizeze orice public de concert, do major se afirmă categoric. Există, în prima parte, notat cu "andante amoroso", un acord conducător, suav, tandru, dar evoluând neîntrerupt la hotarul sarcasmului; pentru urechea mea, acordul acesta are ceva specific franțuzesc: do— sol— mi— si-bemol— re— fa-diez— la, o sonoritate armonică; aceasta cu fa-ul acut al viorii deasupra, cuprinde în sine, după cum se poate vedea, acordurile de trison tonice ale celor trei tonalități principale. În ele zace, ca să zic așa, sufletul lucrării, și distingi în ele și sufletul temei principale a acestei părți, reluate în a treia într-o succesiune colorată de variațiuni. E, în felul ei, o lovitură, o minune de invenție melodică, o cantilenă amețitoare, de mare respirație, îmbătătoare pentru simțuri, care, hotărât, e în sine ceva ostentativ, pompos, iar pe de altă parte și melancolie nu lipsită de grație, dacă interpretul vrea să o vadă așa. Ceea ce-i fermecător la această invenție, specific ei, e maniera neașteptată și subtil accentuată a ascensiunii liniei melodice care, după ce atinge un anume punct culminant, se depășește, mai urcă o treaptă, de pe care, după aceea, cu un gust incomparabil, excesiv chiar, alunecă înapoi, scade, se stinge.

Nici o altă artă, numai muzica e în stare de manifestări exprimând în gesturi efecte de frumusețe trupească, înălțându-se până la hotarul "cerescului". Și glorificarea, în tutti, a chiar acestei teme la finele mișcării variațiunilor declanșează explozia pe față în do major. E precedată de o îndrăzneală fioritură, un parlando dramatic — reminență clară din recitativul viorii prime în ultima parte a Cvartetului în la minor de Beethoven — numai că la titan fraza grandioasă e urmată de altceva decât de o petrecere melodică, de o parodie a pasiunii tulburătoare, devenind până la urmă pasiune foarte serioasă, de unde un oarecare efect de stinghereală.

Știu că Leverkühn, înainte de a compune bucata, studiase foarte minuțios stilul violonistic la Bériot, Vieux-temps și Wieniawski și respectuos în parte, dar în parte caricatural, îl folosește — supunând însă, mai ales în partea mediană, de un brio dezlănțuit, nebunesc, de o virtuozitate acrobatică, un scherzo în care-i intercalat și un citat din sonata *Trilul Diavolului* de Tartini, supunând zic, tehnica interpretului la asemenea eforturi, încât sărmanul Rudi Schwerdtfeger trebuia să stoarcă tot ce putea din el ca să facă față acestor exigențe: de câte ori ieșea triumfător din aceste dificultăți, scânteiau la rădăcina cărlionților lui blonzi și zbârliți picături de sudoare, iar pe albul ochilor lui de-un albastru de cianură șerpuiau firișoare roșii. Dar, firește, ce răsplată, ce prilej de "flirt", într-un înțeles mai înalt al cuvântului, îi acorda opera calificată, chiar în fața maestrului, drept "apoteoza muzicii de salon" convins fiind dinainte că nu mi-o va lua în nume de rău, ci că va primi surâzând această apreciere.

Nu mă pot gândi la acest produs hibrid fără să-mi amintesc de o convorbire ce a avut loc în locuința fabricantului Bullinger de pe Widenmayerstrasse din München, la primul etaj al unei case cu apartamente de închiriat construite de el și sub ale cărei ferestre Isarul, în albia-i frumos îngrijită, își fremăta torentul imaculat și rece de apă de munte. Se cinase — fusesem cincisprezece la masa bogătaşului — pe la șapte: ținea casă deschisă, avea un personal stilat condus de o cucoană, un fel de damă de companie cu maniere afectate, urmărind să fie luată în căsătorie, și de cele mai multe ori societatea era alcătuită din oameni de finanțe și afaceri. Se știe că lui Bullinger îi plăcea să se

amestece, să facă pe grozavul în viața intelectuală și asta permitea ca în apartamentul său confortabil să se întâlnească, în unele seri, personalități artistice și științifice — și nimeni, nici eu, nu vedeam vreun motiv de a disprețui agrementele culinare ale recepțiilor sale, nici cadrul elegant oferit de saloanele sale unor discuții interesante.

De data asta participau Jeannette Scheurl, domnul și doamna Knoterich, Schildknäpp, Rudi Schwerdtfeger, Zink și Spengler, numismatul Kranich, editorul Radbruch cu soția, actrița Zwitscher, o autoare de comedii din Bucovina, Binder-Maiorescu după nume, și eu, cu scumpa mea soție; dar venise și Adrian, după multe insistențe, la care ni se alăturaseră Schildknäpp și Schwerdtfeger. Nu încerc să cercetez la a cui rugămintă cedase și nu vreau deloc să-mi închipui că la a mea. Cum la masă sta lângă Jeannette, a cărei apropiere îi făcea totdeauna plăcere și cum în jurul lui avea numai figuri familiare, părea să nu regrete că cedase stăruințelor noastre, ci lăsa impresia, cele trei ore cât rămase între noi, că se simțea foarte bine, cu atât mai mult cu cât și de data asta observasem, amuzându-mă în tăcere, involuntara atenție prevenitoare, respectul oarecum timid ce i se arăta lui, om de abia de treizeci și opt de ani, de către oaspeți, căci dintre aceștia numai puțini posedau suficiente cunoștințe muzicale care să dea atitudinii lor o justificare rațională. Fenomen amuzant, zic — dar îmi și crispa inima de îngrijorare apăsătoare, pentru că oamenii ăștia se comportau cum se comportau din cauza atmosferei indescritibile de înstrăinare, de solitudine ce-l învăluia într-o măsură din ce în ce mai mare — mereu mai accentuată în anii din urmă — putând trezi cuiva sentimentul că Adrian vine dintr-o lume unde nu mai trăia nimeni altul.

În seara aceea, cum spuneam, se simțea foarte bine, era în vervă, lucru la care contribuise atât cocteilul cu șampanie agrementat de Bullinger cu câțiva stropi de angostura, cât și excelentul vin de Palatinat. A stat de vorbă cu Spengleri căruia îi mergea prost — boala îi atinsese inima — și râdea, ca noi toți, la clovneriile lui Leo Zink răsturnat în scaun, la masă, cu uriașul șervet damasat tras până sub nasul lui grotesc, ca un cearșaf, și cu mâinile încrucișate pașnic deasupra. Mai mult încă îl amuza spontaneitatea bufonului: când Bullinger — pictor amator în orele sale libere — ne prezentă o natură statică, plină, săraca, de bune intenții, iar Zink, pentru a se sustrage obligației unei aprecieri, și a ne scuti și pe noi, izbucni în mii de exclamații, "Doamne Isuse Cristoase" — și așa mai departe, putând însemna literalmente orice, și o privi din toate părțile, întorcând-o chiar și pe dos. De altfel, sistemul de a se lansa în exclamații de uluiri echivoce neangajând la absolut nimic, constituia tehnica acestui om, în fond dezagreabil, de a participa la discuții ce depășeau orizontul lui de pictor și de petrecăreț de carnaval, și o bucată de vreme făcu uz de ea și în discuția angajată în domeniul estetic și moral la care mă voi referi.

Totul pornise de la muzica de gramofon oferită de gazdă după cafea, în timp ce lumea mai fuma sau sorbea dintr-un pahar de lichior. Pe vremea aceea plăcile de gramofon începuseră să se perfecționeze și Bullinger ne prezentă, la aparatul său scump, în formă de mobilă mare, câteva piese reușite: întâi, dacă-mi aduc bine aminte, valsul din *Faust* de Gounod, bine cântat, căruia Baptist Spengler nu-i găsi de reproșat decât că, pentru un dans popular într-o pajiște, era mult prea distins și salonard. S-a căzut de acord că stilul acesta era mai la locul lui în fermecătoarea muzică de bal din *Simfonia fantastică* a lui Berlioz, și s-a cerut placa. N-o avea. În schimb, Schwerdtfeger fluieră, impecabil, melodia, într-un timbru de vioară, pur, admirabil, și râse când fu aplaudat, ridicând în felul lui umărul sub haină și strâmbând din colțul

gurii. S-au cerut atunci, spre a fi comparate cu muzica franceză, melodii vieneze, Lanner, Johann Strauss-tânărul, și gazda noastră, amabilă, se grăbi să ni le ofere, când o cucoană — nu mai știu bine dacă n-a fost cumva doamna Radbruch, soția editorului — puse cu glas tare întrebarea dacă nu cumva toate aceste lucruri lejere nu plictiseau pe marele compozitor de față. Fu întâmpinată cu asentiment și îngrijorare, la care Adrian făcu ochi mari, pentru că nu sesizase întrebarea. Când îi fu repetată protestă insistent. Pentru Dumnezeu, nu, deloc, era o neînțelegere. Nimănui aceste lucruri, magistrale în felul lor, nu-i puteau face mai multă plăcere.

— Subestimați cultura mea muzicală, zise el. În frageda mea tinerețe am avut un profesor (și își îndreptă spre mine frumosul său surâs fin și adânc), un om în care era îndesată toată știința muzicală din lume, un om clocotind de entuziasm, care prea era îndrăgostit de orice zgomot organizat, da, chiar așa, de orice zgomot organizat, pentru ca un elev al lui să poată strâmba din nas la ceva din ale muzicii, să considere că nu i se potrivesc. Un om perfect conștient de ce-i înalt, sever. Dar pentru el muzica era muzică, numai să fi fost, iar vorbeii lui Goethe: "Arta se ocupă cu ce-i greu și bun", îi obiecta că și ce-i ușor e greu, dacă-i bun și poate fi bun tot așa de bine ca și ce-i greu. Mi-au rămas și mie câteva din aceste idei, și de la el mi-au rămas. În orice caz, totdeauna am fost de acord cu profesorul meu, că trebuie să te ții bine în șa în cele grele și bune, ca să te poți apuca de cele ușoare.

În cameră se așternu tăcere. În fond, spusese că numai el avea dreptul să se bucure de muzica amuzantă ce ne fusese oferită. Încerca, fiecare, să înțeleagă altminteri, dar bănuiala că asta voise că spună dăinuia. Schildknäpp și cu mine ne uitam unul la altul. Doctorul Kranich mormăi un "hm". Jeannette rosti în șoaptă: "*Magnifique!*" De la Leo Zink răzbi un "Isuse Cristoase!" triumfător, dar, în fond, nerod.

— Adrian Leverkühn gol-goluț! exclamă Schwerdtfeger, cu fața roșie de-atâta păhăruțe de Vieille Cure, dar nu numai din cauza lor. Eu știam că în forul său interior se simțea jignit.

— N-aveți din întâmplare aria în re bemol major a Dalilei din *Samson* de Saint-Saëns în colecția dumneavoastră? continuă Adrian.

Întrebarea îi fusese adresată lui Bullinger, și acesta fu fericit să poată răspunde:

— Eu? Să n-am această arie? Domnul meu, cum puteți crede una ca asta despre mine? Iat-o — și nu "din întâmplare", pot să v-asigur!

La care Adrian zise:

— Ah, bine. Mi-a venit în minte pentru că Wendell Kretzschmar — acesta era profesorul meu, un organist, un pasionat al fugii, trebuie să știți — făcuse o pasiune pentru bucata asta, avea o adevărată slăbiciune pentru ea. Se întâmpla să și râdă când o auzea, e drept, dar asta nu-i diminua cu nimic admirația, datorată, poate, perfecțiunii exemplare a lucrului în sine. *Silentium*²⁰⁶.

Acul atinse placa. Bullinger coborî capacul greu deasupra ei. Prin difuzor se revărsă o voce mândră de mezzo-soprană ce nu-și făcea probleme din dicțiune; distingeai "*Mon coeur s'ouvre à ta voix*"²⁰⁷, dar după aceea aproape nimic, aria însă, acompaniată, din nenorocire, de o orchestră lacrimogenă, era minunată în căldura, în duioșia, în sumbra lamentare a fericirii, ca și melodia, care în cele două strofe identic construite începe să-și desfășoare întreaga frumusețe de-abia pe la mijloc, și sfârșește într-o încântare, mai ales a doua oară, când vioara,

²⁰⁶Tăcere (*lat*).

²⁰⁷Mi-e inima plină de glasul tău (*fr*).

de data asta sonoră din plin, scoate savuros în evidență voluptatea li-niei vocale și o repetă în final, într-un postludiu suav și melancolic.

Eram toți emoționați. O cucoană își tampona ochii cu o batistă micuță, toată numai broderie.

— Absurd de frumos! exclamă Bullinger folosindu-se de-o expresie de mai multă vreme curentă printre esteți, menită să tempereze prin oarecare brutalitate de cunoscător sentimentalismul calificativului "frumos". Se putea foarte bine spune că expresia era aici perfect la locul ei chiar etimologic vorbind, și poate că asta era ceea ce-l înveselea pe Adrian.

— Ei bine, iată! exclamă el râzând. Acuma pricepeți de ce un om în toată firea e în stare să adore bucata asta. Frumusețe spirituală n-are, e-adevărat, e tipic senzuală. Dar, până la urmă, nu trebuie să ne temem de senzual, și nici să ne rușinăm de el.

— Poate că totuși, se auzi glasul doctorului Kranich, directorul Cabinetului numismatic. Ca de obicei, rostea cuvintele extraordinar de distinct, puternic, dar articulate, inteligibil, cu toate că i se simțea în respirație şuieratul astmului. În artă, poate că totuși. Pe acest tărâm putem, sau chiar trebuie, să ne temem de ceea ce-i senzual și numai senzual, să ne rușinăm, pentru că-i josnic, după cum spune și poetul: "E josnic tot ce nu vorbește spiritului și nu trezește alt interes decât pe cel pur senzual".

— Nobile cuvinte, răspunse Adrian. E bine să le ascuți un timp ecoul, până a te încumeta să ridici vreo obiecție.

— Și cam ce-ați avea de obiectat? vru să știe savantul.

Adrian ridică, din umeri și schiță un gest al buzelor ce-ar fi putut să însemne: "N-am ce le face faptelor". După care zise:

— Idealismul nu ține seama de faptul că spiritului nu i se adresează numai intelectul, ci că el poate fi profund emoționat de melancolia animală a frumuseții senzuale. El, spiritul, a adus omagii chiar și frivolității. La urma urmei Philine nu-i decât o simplă curvuliță, dar Wilhelm Meister, care seamănă destul de bine cu autorul său, o respectă și asta neagă fățiș caracterul vulgar al nevinovăției senzuale.

— Afabilitatea, răbdarea față de ce-i dubios, echivoc, n-au fost niciodată considerate drept trăsăturile exemplare ale caracterului olimpienului nostru, răspunse numismatul. De altfel, faptul că spiritul trece cu vederea, ba chiar face cu ochiul vulgarului și senzualului, poate foarte bine fi considerat ca o primejdie pentru cultură.

— E vădit c-avem concepții diferite în ce privește primejdia.

— Spune-mi atunci în față că-s un fricos!

— Ferească Dumnezeu! Un cavaler fără teamă și prihană nu-i un laș, e-un cavaler, asta e. Singurul lucru pentru care aș vrea eu să-ncruciez o spadă, ar fi pentru o oarecare amploare generoasă de orizont, în chestiuni de morală în artă. Ea se permite, se acordă, mi se pare mie, mai lesne în alte arte decât în muzică. Asta ar putea fi foarte onorabil, desigur, dacă n-ar îngusta îngrozitor domeniul vital. Ce mai rămâne din tot ta-ram-tam-tam-ul, dacă-l măsurăm cu măsura riguroasă a spiritului și moralei? Câteva adevărate fantome, de la Bach. Poate că nimic demn de auzit.

Intră servitorul aducând sticle de whisky, bere și sifon pe o tavă mare.

— Cine să vrea să strice cheful oamenilor! mai zise Kranich, și, la vorbele astea, Bullinger îl bătu pe umăr strigând "Bravo!" Pentru mine, și desigur și pentru alți doi-trei dintre oaspeți, schimbul de cuvinte fusese un duel iscat pe neașteptate între mediocritatea intratabilă și experiența intelectuală profundă și dureroasă. Am introdus această scenă

mondenă aici nu numai pentru că simt o strânsă legătură între ea și concertul la care lucra Adrian în momentul acela, ci și pentru că atât concertul cât și discuția îmi atrăseseră atenția asupra tânărului la a cărui îndărătnică stăruință fusese scris; pentru el, concertul reprezenta un succes, o realizare, nu doar sub un singur aspect.

Pesemne că asta e soarta mea, să-mi fie dat să scriu numai searbăd, sec, analitic, despre fenomenul caracterizat într-o zi de Adrian ca o alterare uimitoare și întrucâtva nefirească a raporturilor dintre eu și non-eu — fenomenul iubirii.

Rețineri, din respect, pentru mister în general, și din profund respect pentru persoană în special, mă obligă să-mi țin gura sau, în orice caz, să-mi cântăresc bine fiecare cuvânt, când ajung să vorbesc despre transformare, totdeauna sub semnul demonicului, fenomen aproape miraculos în sine, de anihilare a izolării unui suflet solitar. Cu toate astea, nu voi ascunde că mulțumită unei anume ascuțimi a aptitudinilor mele, realizată prin studiul filologiei clasice — o meserie deci, mai curând aptă să le tocească, să prostească în fața vieții — am fost în stare să văd și să înțeleg câte ceva — atât cât m-am priceput — din cele ce se petreceau.

Nu mai rămâne nici o îndoială — și spun asta cu tot calmul și stăpânirea de sine — că familiaritatea perseverentă, neostenită, hotărâtă să nu dea înapoi în rața nici unui obstacol, izbutise în cele din urmă să înfrângă cea mai sperioasă solitudine — și față de polaritatea deosebită a partenerilor — insist asupra acestui cuvânt: polaritate — fără de antiteza lor spirituală, această victorie nu putea să aibă decât un caracter bine determinat, parcă inspirat de-un spirit rău, și către asta țintise dintotdeauna. Sunt perfect convins: la natura frivolă a lui Schwerdtfeger, dorința de a învinge solitudinea prin familiaritate dăduse, din capul locului, conștient sau nu. raporturilor lor, acest anume înțeles, această coloratură — ceea ce nu trebuie să însemne că era lipsită de motive mai nobile. Dimpotrivă, solicitatorul era foarte sincer când spunea cât îi era de necesară prietenia lui Adrian întru desăvârșirea firii sale, cât îi stimula progresul, o înălța, o ameliora; numai că, pentru a-și câștiga această prietenie, Schwerdtfeger era destul de lipsit de logică ca să recurgă la mijloacele flirtului — și ca apoi să se simtă jignit când înclinarea la melancolie pe care o trezea nu evita unele semne de ironie erotică.

Pentru mine, lucrul cel mai ciudat și cel mai mișcător în toate acestea era să văd cu ochii mei cum victima nu-și dădea seama că era vrăjit, ci își atribuia sieși o inițiativă în întregime a celui alt, și era fantastic de uimit la avansurile care, cu bună-credință, nu țineau seama de nimic, și cărora li s-ar fi cuvenit mai curând numele de ademenire. Da, Adrian vorbea despre miracolul unei totale, neclintite, posibilități de a nu se lăsa influențat, de a nu se lăsa înșelat de melancolie, de sensibilitate, și nu mă îndoiesc că această "minunare" începuse încă din seara aceea îndepărtată când Schwerdtfeger apăruse în odaia lui ca să-l determine să se întoarcă în societate, care ar fi fost atât de anostă fără el. Și totuși, în acest așa-numit miracol, apăreau întotdeauna cu-adevărat calitățile de atâtea ori lăudate ale sărmanului Rudi, noblețea lui, independența artistică, decentă. Există o scrisoare scrisă de Adrian lui Schwerdtfeger cam în perioada reuniunii de la Bullinger, pe care, desigur, Rudi ar fi trebuit s-o distrugă, dar o păstrase, poate din pietate, dar cu siguranță și ca trofeu. Refuz să citez din ea; mă mulțumesc să o caracterizez drept un document omenesc, ce-ți dă senzația smulgerii pansamentului de pe o rană, și a cărei dureroasă lipsă de rezervă pe care o vădește trebuie să fi fost socotită de autor o

mare cutezanță. Nu era. Dar a fost totuși frumos felul în care s-a văzut că nu-i. Imediat după primirea scrisorii, fără cea mai mică întârziere chinuitoare, Rudi a sosit la Pfeiffering, i-a dat explicații, l-a asigurat de cea mai adâncă grațitudine — a avut o comportare simplă, curajoasă, sinceră, delicată, străduindu-se atent să înlăture orice jenă... Mă simt obligat să-l laud, pentru asta, n-am încotro. Și bănuiesc — iar într-o oarecare măsură chiar aprob — că acesta a fost momentul când Adrian s-a hotărât să-i scrie și să-i dedice Concertul pentru vioară.

Concert care i-a dus pe Adrian la Viena. După aceea, împreună cu Rudi Schwerdtfeger, la conacul de pe moșia din Ungaria. La întoarcerea de acolo Rudi se bucura de o prerogativă care din copilărie și până atunci fusese exclusiv a mea: el și Adrian își spuneau unul altuia tu.

XXXIX

Sărmane Rudi! Scurt a fost triumful demonismului tău pueril, pentru că a fost prins în câmpul de forță al altuia, mai profund, cu un destin mai încărcat, și ce repede l-a frânt, l-a măcinat, l-a zdrobit. Nefericit "tăi"! Nu era potrivit mediocrității cu ochi albaștri care-l obținuse, dar cel ce coborâse a-l acorda nu putea ierta umilirea, inerentă acceptării — oricât i-ar fi fost ea, eventual, chiar agreabilă. Răzbunarea a fost involuntară, promptă, rece și misterioasă. Dar, lăsați-mă să povestesc.

În ultimele zile ale anului 1924, Concertul pentru vioară atât de bine primit fu reluat la Berna și la Zürich în cadrul a două manifestări organizate de Orchestra de cameră elvețiană, al cărei dirijor, domnul Paul Sacher, îl invitase pe Schwerdtfeger în condiții foarte atrăgătoare, nu fără a-și exprima și dorința de a-l vedea pe compozitor acordând, prin prezența sa, o deosebită strălucire manifestărilor. Adrian rezistă; dar Rudolf știu cum să insiste, și proaspătul "tu" mai avea încă suficientă forță ca să deschidă calea celor ce aveau să vină.

Concertul, în mijlocul unui program cuprinzând muzică germană clasică și rusă contemporană, își reconfirmă în ambele orașe calitățile, intelectuale și fascinatorii, datorită totalei dăruiri de sine a solistului, la Berna, în sala Conservatorului și la Zürich, la Tonhalle. Critica înregistră o anumită lipsă de unitate în stil, ba chiar și în nivelul compoziției, și chiar publicul se arată ceva mai năzuos decât cel vienez, dar pe de altă parte nu numai că-l ovaționa îndelung pe interpret ci, în ambele seri, chemă la rampă pe compozitor, și Leverkühn îi făcu solistului plăcerea de a apărea, de mai multe ori, mână în mână cu el, mulțumind pentru aplauze. Acest eveniment unic, repetat, această expunere personală a solitudinii în fața mulțimii, mi-a scăpat. Fusesem exclus. Cea care a asistat, la Zürich, la cea de a doua manifestare, și mi-a povestit și mie, a fost Jeannette Scheurl, aflată din întâmplare în oraș; ea l-a întâlnit pe Adrian chiar în casa în care locuia ca invitat împreună cu Schwerdtfeger.

Era locuința de pe Mythenstrasse aproape de lac, a domnului și doamnei Reiff, o pereche bogată, mai în vârstă, fără copii, mari iubitori de artă, cărora totdeauna le făcea deosebită plăcere să ofere găzduire excelentă artiștilor de frunte în trecere prin oraș și să organizeze pentru ei mici recepții. Soțul, un fost fabricant de mătăsuri acum retras din afaceri, elvețian de viță veche, democrat convins, avea un ochi de sticlă, ceea ce dădea trăsăturilor sale de domn cu barbă un aer oarecum rigid — impresie înșelătoare, pentru că era o fire veselă și generoasă, și nimic nu-i producea mai mare plăcere decât să fie amabil și curtenitor, în salonul său, cu actrițe, fie că interpretau roluri de primă

mână, fie de subrete. Uneori, la recepțiile oferite, cânta el însuși la violoncel, destul de bine de altfel, acompaniat la pian de soția sa, originară din Reich și care

pe vremuri se dedicase canto-ului. N-avea umorul lui, era în schimb o burgheză energică și gospodină, absolut de acord cu soțul său în a-și găsi o mare satisfacție prin găzduirea oamenilor cu faimă și în a da salonului o atmosferă de virtuozitate artistică degajată. În budoarul ei era o masă întreagă de fotografii dedicate de celebrități europene omagiind ospitalitatea familiei Reiff.

Perechea îl invitase pe Schwerdtfeger încă înainte de a-i fi apărut numele în gazete pentru că, mecena cu mână largă, bătrânul industriaș, era informat înaintea tuturor despre evenimentele muzicale în perspectivă; și nu întârziaseră să-l cuprindă în invitația lor și pe Adrian, îndată ce aflară despre venirea lui. Locuința era vastă, cu spațiu din belșug pentru musafiri, și de fapt la sosirea lor de la Berna, cei doi o găsiră pe Jeannette Scheurl instalată; venea în fiecare an să stea câteva săptămâni cu prietenii ei. Dar la supeul ce întruni după concert un cerc restrâns de intimi ai casei nu lângă ea fu așezat Adrian.

În capul mesei ședea amfitrionul, îmbărbătându-se cu băutură dezalcoolizată, dintr-un pahar de cristal minunat șlefuit, glumind, cu chipul său încremenit, cu soprana lramatică a Teatrului orășenesc, așezată alături de el, o femeie viguroasă, care în cursul serii se izbi mereu cu pumnul în piept. Mai era și un alt artist de operă, primul bariton, născut prin ținuturile baltice, un bărbat înalt, cu tunătoare, spunând totuși lucruri inteligente. Mai erau, se-nțelege, organizatorul concertului, dirijorul Sacher, apoi doctorul Andreae, dirijorul permanent al orchestrei de la Tonhalle, și excelentul cronicar muzical la "Neue Züricher Zeitung", doctorul Schuh — toți aceștia cu nevestele lor. La celălalt capăt al mesei ședea energica doamnă Reiff, între Adrian și Schwerdtfeger; la rândul lor aveau și ei în stânga și dreapta, unul, o fată tânără, sau încă tânără, activând într-o profesiune oarecare mademoiselle Godeau, o elvețiancă de limbă franceză, și celălalt, pe mătușa ei, o bătrână doamnă deosebit de amabilă și agreabilă, cu aer de rusoaică, cu mustăcioară, căreia Marie (acesta era pronumele domnișoarei Godeau) îi spunea "ma tante" sau "tante Isabeau" și care, după toate probabilitățile, locuia cu nepoata ei, făcând pe dama ie companie, pe gospodina casei și pe dama de onoare.

Am, desigur, competența de a făuri o imagine a acestei nepoate pentru că, ceva mai târziu, din motive binecuvântate, mi-a fost dat s-o examinez îndelung și pe îndelete. Dacă vreodată termenul "simpatic" a fost indispensabil în caracterizarea unei persoane, atunci a fost la descrierea acestei făpturi, care din cap până-n picioare, cu fiecare trăsătură, cu fiecare vorbă, cu fiecare surâs, cu fie-are expresie a chipului, împlinea, răspândea climatul deplin, de echilibru, de estetică morală presupus de acest avânt. Că avea cei mai frumoși ochi negri din lume, e primul lucru ce trebuie spus — negri ca tăciunele, ca smoala, murele coapte, niște ochi nu chiar mari, dar cu o strălucire deschisă, pură, izvorând din adâncul întunericului lor, sub sprâncene a căror linie fină, egală, avea tot atât de puțin a face cu cosmeticele, cât și roșul potolit și natural al buzelor ei delicate. Nimic artificial la fata asta, nici un machiaj capabil să sublinieze, să accentueze, să-i împrumute culoare. O grație firească, autentică — de pildă, felul cum își strângea, pe după urechi, părul greu, castaniu-închis, către ceafă, degajând fruntea și tâmplele delicate, își punea amprenta și pe mâinile ei — frumoase, se-nțelege, nu foarte mici, dar fine, cu oasele subțiri, strânse simplu la încheieturi în manșetele unei bluze albe, de mătase. Tot așa,

prins într-un guler scrobit, și gâtul, zvelt și rotund ca o coloană, ai fi zis modelat de un sculptor, încununat de ovalul frumos profilat al unei fețe de culoarea fildeșului, cu un năsuc fin, bine făcut, înviorat de nări palpitânde și deschise. Nu zâmbea des, și râsul ei, și mai rar, îi provoca parcă o tensiune a tâmplilor, aproape străvezii, și îi scotea la lumină smalțul dinților deși și regulați.

Lumea va înțelege că îmi dau silința să evoc cu afecțiune și sânguință imaginea femeii cu care Adrian se gândise, un scurt răstimp, să se căsătorească. Am văzut-o și eu pe Marie în bluza aceea de seară din mătase albă ce-i pune în valoare, poate cu bună știință, tipul de brunetă, dar mai târziu mi s-a înfățișat mai ales în ținuta mai simplă, de toate zilele sau de călătorie, venindu-i și mai bine, din stofă ecoseză în culori închise, cu un cordon de lac și nasturi de sidef — sau într-un halat lung până la genunchi, tras pe deasupra când lucra la planșetă cu creioanele ei de grafit sau colorate. Pentru că era desenatoare — Adrian fusese informat în prealabil de către doamna Reiff — era creatoare de modele pentru scene pariziene mai mici, ca "Gaîté lyrique" sau vechiul "Théâtre du Trianon", concepea figurine, costume, decoruri, pe baza cărora lucrau apoi croitorii și decoratorii. Asta fiindu-i ocupația, fata, născută la Nyori, pe malul lacului Geneva, locuia cu tante Isabeau în odăițele unui apartament din Île-de-Paris. Reputația capacității ei ca desenatoare, a spiritului inventiv, a competenței în materie de istoria costumelor și a gustului ei delicat, era în ascensiune și prezența sa la Zürich nu numai că nu era lipsită de temeieri profesionale, ci ea îi povesti vecinului de masă din dreapta că peste câteva săptămâni avea să vină la München, pentru că teatrul de acolo intenționa să-i încredințeze crearea costumelor și decorurilor unei comedii moderne de stil.

Adrian își împărțea atenția între dânsa și amfitrioană, în timp ce în față, obositul dar fericitul Rudi glumea cu "ma tante" căreia repede îi dădeau lacrimile din cauza râsului și se pleca adesea peste masă spre nepoată, să-i repete, cu șiroaie pe obraji, câte ceva din palavrele vecinului, considerând, pesemne, că trebuia neapărat să afle și ea. Marie dădea din cap, zâmbea bucuroasă, vădit satisfăcută că mătușa se distra atât de bine, și privirile ei se opreau cu o notă de recunoștință asupra celui ce stârnise această veselie, care, la rândul său, credea nimerit să facă tot posibilul ca să o provoace mereu pe bătrâna doamnă la repetarea glumelor sale. Răspunzând amabilă întrebărilor lui Adrian, Marie Godeau îi povesti despre activitățile ei pariziene, despre ultimele realizări ale baletului francez și ale operei, cunoscute lui numai în parte, despre lucrări de Poulenc, Aurie, Rieti. S-au însuflețit când au început să schimbe impresii despre *Daphnis și Chloe* de Ravel și despre *Jocuri* de Debussy, despre muzica lui Scarlatti la piesa lui Goldoni *Femeile bine dispuse*, despre *Căsătoria secretă* a lui Cimarosa și despre *Educația greșită* a lui Chabrier. Pentru cutare sau cutare dintre piesele acestea, Marie crease decoruri noi și-i explica, schițând cu creionul pe invitație, unele soluții scenice imaginate de ea. Pe Saul Fitelberg, o, da, desigur că-l cunoștea — firește! și smalțul dinților ei străluci, și un râs din toată inima îi contractă încântătoarele tâmpile. Vorbea nemțește cu ușurință, cu un ușor, fermecător accent străin; glasul ei avea un timbru cald, captivant, glas de cântăreață, avea indiscutabil "stofă" — ca să fiu precis, ca registru și o coloratură nu numai că semăna cu vocea mamei lui Adrian, ci uneori credeai realmente că o auzai pe Elsbeth Leverkühn.

De obicei o societate de aproximativ cincisprezece persoane cum era aceasta, când se ridica de la masă, se răspândește în grupuri mai

mici, ca să mai schimbe partenerii. După supeu, Adrian de abia dacă mai schimbă un cuvânt cu Marie Godeau. Domnii Sacher, Andreae, Schuh, împreună cu Jeannette Scheurl îl antrenară într-o discuție mai lungă despre evenimentele muzicale din Zürich și de la München, în timp ce parizienele și cântăreții de operă ședeau în jurul mesei, așternute cu un prețios serviciu de Sèvres, împreună cu amfitrionii și cu Schwerdtfeger, privind cu uimire la bătrânul domn Reiff cum golea una după alta cești cu cafea neagră tare, declarând, cu accentul lui helvetic, apăsând pe cuvinte, că procedează astfel după sfatul medicului, pentru întărirea inimii și stimularea somnului. Cei trei oaspeți, locuind la gazdă, se retraseră îndată după plecarea invitaților. Mademoiselle Godeau locuia cu mătușa ei la hotelul "Eden au Lac" și mai rămânea câteva zile în oraș. La despărțire, când Schwerdtfeger care, împreună cu Adrian, pleca a doua zi la München, își exprimă dorința de a reîntâlni doamnele la München, Marie așteaptă o clipă până ce Leverkühn repetă solicitarea, pentru ca apoi să accepte prietenoasă.

Trecuseră câteva săptămâni din anul 1925, când am citit în ziar că seducătoarea tovarășă de masă a prietenului meu sosise la München și că — nu întâmplător, pentru că Adrian îmi spusese că-i recomandase adresa — trăsese la aceeași pensiune din Schwabing, "Pensionul Gisella", unde locuise și el câteva zile, la întoarcerea din Italia. Știrea, destinată să sporească interesul publicului pentru premiera în perspectivă, fusese lansată din cercurile teatrului și confirmată aproape imediat de o invitație a familiei Schlaginhaufen de a petrece sâmbăta următoare la ei împreună cu faimoasa decoratoare.

Nu pot să vă descriu tensiunea cu care așteptam această întâlnire. Speranțe, curiozitate, bucurie, neliniște, toate se amestecau în starea mea sufletească, mă tulburau. De ce? Nu — sau nu numai — pentru că Adrian, după înapoierea sa din Elveția, îmi povestise, între altele, despre întâlnirea cu Marie, și în descrierea făcută intra, ca o simplă afirmație, asemănarea vocii ei cu cea a mamei sale, ceea ce pe mine m-a îndemnat să ciulesc imediat urechea. Cert, nu era deloc un portret entuziast, dimpotrivă: cuvintele-i erau domoale, luate la întâmplare, fața impasibilă, privirea întoarsă-ntr-o parte, rătăcind în gol. Dar că îl impresionase noua cunoștință, reieșea luminos din faptul că-i rămăsese familiar și numele și pronumele fetei — v-am mai spus că într-o societate mai mare rareori știa numele interlocutorilor — și aici relatarea lui depășea cu mult o simplă menționare.

Dar nu numai asta făcea ca inima să-mi bată atât de straniu, de bucurie și îndoială. Pentru că, la următoarea mea vizită la Pfeiffering, Adrian îmi spuse, într-o doară, că trecuse, poate, destulă vreme de când locuia acolo, că ar trebui, poate, introduse unele schimbări în genul lui de viață, că cel puțin existenței de sihastru ar trebui să-i pună capăt, și că reflectează chiar la așa ceva etcetera — într-un cuvânt, vorbe care însemnau nici mai mult, nici mai puțin, decât că are de gând să se căsătorească. Am avut curajul să-l întreb dacă aluziile lui nu sunt cumva în legătură cu un anume eveniment monden determinat de prezența lui în Zürich, și mi-a răspuns:

— Cine te poate împiedica să presupui ce vrei? în orice caz, odaia asta strimță nu-i scena potrivită pentru asta. Dacă nu mă-nșel, când tu mi-ai făcut cinstea unor revelații similare, eram acasă, pe Zionsberg. Ar fi trebuit să ne urcăm acum pe Rohmbuhel pentru conversația noastră.

Imaginați-vă uluiala mea!

— Dragul meu, zisei, e senzațional și emoționant!

Mă sfătui să-mi stăpânesc reacțiile. Faptul că se apropia de patruzeci de ani era în fond un avertisment destul de serios că nu e

cazul să mai tergiverseze. Să nu-l mai întreb, îmi mai spuse, am să văd eu singur. În forul meu interior nu-mi puteam ascunde bucuria că intenția lui însemna și soluția raporturilor necurate dintre Adrian și Schwerdtfeger și așa fi vrut bucuros să văd în ea un mijloc conștient în acest sens. Ce atitudine avea să ia violonistul și fluierătorul era o chestiune secundară, nu un lucru neliniștitor, pentru că Schwerdtfeger atinsese limanul ambițiilor sale puerile și își obținuse concertul. Credeam că după acest triumf va fi gata să reia, în viața lui Adrian Leverkühn, un loc mai rezonabil. Ce nu-mi ieșea însă din cap era felul straniu al lui Adrian de a-mi vorbi despre intenția sa, ca și cum realizarea ei ar fi depins numai de el, de voința lui, iar consimțământul fetei n-ar fi constituit o preocupare. Eram mai mult decât dispus să aprob un sentiment al propriei valori atât de puternic, încât să consider că n-avea decât s-aleagă, să-și rostească alegerea! Și, cu toate astea, în inima mea dăinuia o îndoială, o teamă, din cauza naivității acestei încrederi, mai mult expresie a solitudinii, a vieții într-o altă lume, ce-i făceau aureolă, și-mi trezea, fără voie, întrebarea dacă lui Adrian îi era oare sortit să provoace dragostea femeilor. Când eram sincer cu mine însumi mergeam până la a mă îndoii că el însuși crede în această posibilitate și trebuia să lupt împotriva sentimentului că intenționat poza că ar considera succesul demersului său ca im lucru de la sine înțeles. Dacă aleasa lui avea deocamdată măcar idee de gândurile și intențiile ce le nutrea în privința ei, rămânea o chestiune nelămurită.

A rămas nelămurită, pentru mine, chiar și după reuniunea mondenă din Briennerstrasse, unde am cunoscut-o pe Marie Godeau. Cât de mult mi-a plăcut se poate deduce din felul cum am descris-o mai sus. M-au cucerit nu numai noaptea blinda a privirilor ei, de care sensibilitatea lui Adrian se simțea atât de puternic atrasă, zâmbetul ei răpitor, vocea sa ca o muzică, ci și rezerva plină de grație, amabilă și inteligentă, pragmatismul cu care ignora orice mici cochetării de femeiușcă, precizia, chiar laconismul de femeie activă și independentă. Eram fericit să mi-o imaginez ca tovarășă de viață a lui Adrian și eram convins că înțeleg sentimentul ce i-l inspira. Nu găsea el oare în ea acea "lume" care-i intimida solitudinea — și sub aspect muzical și artistic ar fi putut fi considerată "lumea" exterioară Germaniei — ieșind în întâmpinare, gravă și prietenoasă, trezind încredere, făgăduind împlinire, desăvârșire? N-o iubea el oare pornind dintr-o lume de oratorii, de teologie muzicală, de vrajă matematică a numerelor? Eram emoționat, plin de speranță, să știu cele două fapte între pereții aceleiași încăperi, cu toate că nu i-am văzut decât foarte fugar împreună. Odată, într-o reuniune, când întâmplarea ne-a adus laolaltă pe Marie, Adrian, pe mine și pe încă cineva, m-am îndepărtat aproape imediat în nădejdea că și al patrulea va avea destulă minte ca să procedeze la fel, să-și vadă de drum.

La Schlaginhausen, în seara aceea, n-a fost dineu, ci un bufet rece la ora nouă, în sufrageria de lângă salonul cu coloane. De la război încoace mediul se schimbase considerabil. Nu mai era nici un baron Riedesel care să pledeze pentru "grațios"; cavaleristul pianist amator dispăruse de mult, târât în prăbușirile istoriei, și chiar și strănepotul lui Schiller, domnul von Gleichen-Russwurm nu mai exista, pentru că i se descoperise o tentativă — eșuată — de escrocherie imaginată cu o ingeniozitate de nerod, dar care l-a măturat din societate și a făcut din el un deținut cvasivoluntar pe moșia sa din Bavaria de Jos. O afacere, aproape să nu-ti vină* să crezi. Pare-se că baronul expediase, perfect ambalat și asigurat mult peste valoarea sa, un giuvaier, unui bijutier din

străinătate, pentru a fi transformat — și la destinație nu s-a găsit în cutie decât un șoarece mort. Acest șoarece se dovedise incapabil să împlinească misiunea ce -i fusese încredințată de expeditor. Probabil că acesta pornise de la ideea că rozătorul își va deschide cu dinții drum prin pereții cutiei și va evada — lăsând în loc supoziția că bijuteria căzuse prin gaura provocată Dumnezeu știe cum, și se pierduse, ceea ce ar fi făcut exigibilă suma asigurată. Dar animalul își dăduse sfârșitul fără să fi efectuat orificiul menit să facă plauzibilă pierderea colierului care niciodată nu fusese pus în cutie — și autorul șarlataniei se pomeni demascat în mod rușinos. Se prea poate ca el să fi găsit această idee în vreo carte de istoria culturii, și să nu fi fost decât o victimă a lecturilor sale. Dar se mai poate ca vina nesăbuitei sale inspirații s-o fi purtat haosul moral al timpului.

În orice caz, gazda noastră, născută von Plausig, trebuise să se resemneze la multe renunțări și să abandoneze aproape cu totul idealul ei de a înfrăți nobilimea de sânge cu arta. De vremurile de demult mai aminteau unele foste doamne de onoare de la Curte, vorbind franțuzește cu Jeannette Scheurl. Altminteri, printre vedetele de teatru, mai vedeai pe cutare sau cutare politician catolic-populist și chiar și un parlamentar așa-zis social-democrat, câțiva nalți sau foarte înalți funcționari ai statului nou (printre ei se mai găseau și trei oameni de familie aleasă), între alții un foarte jovial domn von Stengel, capabil de orice — dar și anumite elemente categoric ostile republicii "liberaliste", cărora intenția de a răzbuna rușinea și înștiința de a reprezenta lumea de mâine le era pecetluită pe frunte cu nerușinare.

Oricum însă, așa cum stăteau lucrurile, un observator m-ar fi văzut mai degrabă pe mine cu Marie și cu mătușica ei decât pe Adrian, deși fără îndoială că pentru ea venise, și încă din primul moment o salutase cu vădită bucurie, pentru ca apoi să stea de vorbă îndeosebi cu scumpa lui Jeannette și cu deputatul social-democrat, un foarte priceput admirator al lui Bach, după cum se putu constata ulterior. Independent de agreementul în sine atenția acordată de mine fetei se putea foarte bine justifica ca urmare mărturisirilor lui Adrian. Rudi Schwerdtfeger venise și el. Tante Isabeau era încântată că-l întâlnea din nou. Ca și la Zürich, o făcu deseori să râdă — și pe Marie să surâdă —, dar fără să stânjenească o convorbire mai așezată, evoluând în jurul evenimentelor artistice de la Paris și München, atingând puțin politica europeană, relațiile franco-germane și, către sfârșit, când să-și ia rămas bun, participă la ea și Adrian, în picioare, câteva clipe. Ca întotdeauna, trebuia să prindă trenul de unsprezece pentru Waldshut, și participarea lui la *soirée* nu ținuse mai mult de o oră și jumătate. Noi ceilalți am mai rămas puțin.

Acestea s-au petrecut, cum spuneam, într-o sâmbătă seară. Câteva zile mai târziu, joi, mi-a telefonat.

XL

M-a chemat la telefon la Freising, ca să-mi ceară, cum zicea el, o favoare. (Glasul scăzut și puțin monoton era un indiciu că-l chinuiau durerile de cap.) Avea sentimentul, spunea, c-ar trebui să li se facă doamnelor de la "Pensionul Gisella" onorurile Münchenului. Se plănuise să li se propună o excursie prin împrejurimi, și vremea frumoasă îmbia la așa ceva. N-avea pretenția că-i ideea lui, era a lui Schwerdtfeger. Dar o acceptase și apoi reflectase asupra ei. Se gândise la Fussen, cu Neu-Schwanstein. Dar poate c-ar fi totuși mai bine Oberammergau și o

plimbare cu sania de acolo la mănăstirea Ettal, care lui, personal, îi plăcea foarte mult, cu o oprire în drum, la castelul Linderhof, în orice caz o curiozitate meritând să fie văzută. Ce părere aveam?

I-am spus că găsesc ideea în sine foarte bună și Ettal un obiectiv foarte nimerit.

— Firește, trebuie să veniți și voi, zise el, tu și soția ta. O vom face într-o duminică — din câte știu, tu sâmbătă n-ai ore, semestrul ăsta — să zicem atunci, de poimaine într-o săptămână, dacă nu se moaie vremea prea tare. I-am spus și lui Schildknäpp. El e pasionat după chestii de-astea, și vrea să vină cu schiurile, să se lege de sanie.

Găseam totul admirabil.

Ce mă roagă el acum, a adăugat, e să înțeleg bine următorul lucru: Ideea, cum spunea, fusese a lui Schwerdtfeger, dar desigur c-am să fiu de acord cu dorința lui, a lui Adrian adică, de a nu lăsa această impresie celor de la "Pensionul Gisella". N-ar vrea ca Rudolf să prezinte invitația, ci ținea să facă el acest lucru — chiar dacă nu de o manieră prea directă. Dacă n-aș vrea să fiu atât de bun să aranjez eu lucrurile — și-anume în așa fel încât înainte de viitoarea mea vizită la Pfeiffering, poimaine adică, să trec în oraș pe la doamnele în chestiune, și în calitate de emisar al lui Adrian, deși, natural, numai aluziv în această calitate, să le transmit invitația.

— M-ai obliga foarte mult dacă mi-ai face acest serviciu amical, încheie el, neobișnuit de protocolar.

Voiam să-i mai pun câteva întrebări, dar m-am stăpânit și i-am răspuns că voi face așa precum dorește, asigurându-l că mă bucuram pentru el și pentru noi toți de cele în perspectivă. Și chiar așa era. Mă întrebam foarte serios, încă dinainte, cum aveau să fie promovate intențiile mărturisite, cum aveau să fie urnite din loc lucrurile! Găseam că nu era recomandabil să las prilejurile de întâlnire cu aleasa lui la voia întâmplării. Împrejurările nu dădeau șanse prea mari întâmplării. Era nevoie de un ajutor, de inițiativă, și iat-o, se produsese. Să fi fost, într-adevăr, Schriwerdtfeger inițiatorul sau Adrian i-o puneă numai în seamă de rușine să nu joace rolul îndrăgostitului, rol opus cu totul firii și concepției lui despre viață, și care-l împingea deodată la mondenități și la plimbări cu sania? Mi se părea, într-adevăr, că asemenea lucruri ar fi atât de mult sub demnitatea lui, încât doream să fi spus adevărul atunci când îi atribuiseră violonistului ideea — cu toate că nu-mi puteam scoate din cap îndoiala dacă nu cumva acest platonian de pe Elba n-avea în fond un interes în toată afacerea.

Să pun întrebări? N-aveam în realitate decât una de pus, și anume: De ce Adrian, dacă voia ca Marie să știe că el face proiecte menite să-i permită a o vedea, de ce, zic, nu i se adresa direct, nu-i telefona, sau chiar de ce nu lua trenul să se ducă la München, să se prezinte la acele doamne și să le propună excursia. Nu știam pe-atunci că aici era vorba de o anumită socoteală, d'idee, într-o oarecare măsură un fel de repetiție a ceva ce-avea să vină, că era vorba de o înclinare către a trimite pe cineva iubitei — pentru că astfel trebuia să o numesc pe fată —, de a pune pe altul să-i vorbească în numele lui.

Primul căruia i s-a încredințat un mesaj am fost eu, și m-am achitat bucuros de misiunea mea. Atunci am văzut-o pe Marie în halatul alb de lucru, tras peste bluza ecoseză fără guler ce-i venea atât de bine. Am găsit-o la planșetă, o placă mare de lemn, groasă, așezată oblic, având înșurubată la o margine o lampă electrică, și de acolo se ridică să mă primească. Am stat de vorbă vreo douăzeci de minute în mica locuință închiriată de cele două doamne.

Amândouă se arătară foarte bucuroase de atenția ce li se acordă și

acceptară cu însuflețire proiectul de excursie, despre care le-am spus doar atât: că nu era ideea mea —. după ce strecurasem ca din întâmplare că mă aflam în drum spre prietenul meu Leverkühn. Doamnele recunoșteau că fără o asemenea escortă, poate că n-ar fi apucat niciodată să vadă ceva din faimoasele împrejurimi ale Münchenului și nici Alpii bavarezi. Am stabilit cu ele ziua și ora plecării. I-am putut duce lui Adrian un răspuns mulțumitor și i-am raportat minuțios, fără să omit un elogiu pentru Marie în halatul de lucru, spunându-i cât era de drăguță. Îmi mulțumi, zicând — pe cât am putut să-mi dau seama — fără ironie:

— Ei, vezi, e bine totuși să ai prieteni de nădejde.

Linia ferată ce duce la Passionsdorf e, în cea mai mare parte, aceeași cu cea pentru Garmisch-Partenkirchen — se ramifică aproape de capăt — și trece pe la Waldshut și Pfeiffering. Adrian locuia cam la jumătatea drumului ce constituia ținta călătoriei noastre, așa că numai noi ceilalți, adică Schwerdtfeger, Schildknäpp, doamnele de la Paris, soția mea și cu mine ne-am întâlnit în ziua hotărâtă, către orele zece, la tren, în gara mare din München. Fără Adrian deocamdată, prima oră a trecut străbătând un ținut de șes încă, și înghețat. Am mai înșelat timpul cu o gustare, sandvișuri și vin roșu tirolez, aduse de soția mea, iar Schildknäpp ne făcu să râdem, manifestând cu umor un zel deosebit în a-și feri de ciupeli integritatea porției. "Nu ciupiți, făcea el, nu ciupiți din porția lunganului!" Mima și sublinia pofta lui firească de mâncare, respectabilă dintotdeauna, și era de un comic irezistibil. Își dădea ochii scânteietori peste cap, exclamând și plescăind, mestecând un sandviș cu limba. Și, indubitabil, glumele sale erau destinate în primul rând domnișoarei Godeau, care cu siguranță că-i plăcea și lui tot atât de mult cât și nouă tuturor. Mafie arăta de minune în costumul de iarnă de culoare verde măslinie cu benzi subțiri de blană maro și, printr-o anumită asociație de idei — pur și simplu pentru că știam ce avea să urmeze — simțeam o încântare privind fără să mă satur ochii ei negrii de-un negru de smoală, de cărbune, și sclipirea vioaie de sub genele-i sumbre.

La Waldshut, când Adrian se urcă în tren, salutat cu o exuberanță de oameni bine dispuși, am fost cuprins de o spaimă stranie — dacă termenul spaimă e totuși potrivit pentru sentimentele mele. În orice caz, în ceea ce simțeam era și spaimă. De-abia acum îmi dădeam seama că în compartimentul nostru (chiar dacă nu era propriu-zis un compartiment, ci o secțiune a unui vagon de clasa a doua cu culoar), adică într-un spațiu restrâns, ochii negri, ochii albaștri și ceilalți ochi albaștri, identici, adică seducția și indiferența, emoția și sângele rece, se aflau laolaltă sub ochii *săi* și laolaltă vor rămâne toată ziua asta de excursie care, deci, într-o anumită măsură, sta sub semnul acestei constelații, trebuia să stea poate, pentru ca inițiatul să-și dea seama, dac-o vrea, de scopul adevărat al excursiei.

Printr-o coincidență a naturii, oportună de altfel, după venirea lui Adrian, peisajul începu să capete măreție și apărură scânteind, firește încă în depărtare, culmi înzăpezite. Schildknäpp se puse în valoare spunând pe nume cutărei sau cutărei coame profilate la orizont. Alpii bavarezi nu se pot fâli cu giganți superbi printre vârfurile lor, dar, între prăpăstii împădurite și depărtări, noi străbăteam, pătrundeam într-o splendoare hibernală trufașă și gravă, învăluită în zăpada imaculată. Cerul însă era acoperit, amenința a ger și ninsoare și de abia către seară se luminează. Atenția noastră era absorbită mai mult de peisaj, cu toate că Marie vorbea despre amintiri comune de la Zürich, de la Tonhalle, despre Concertul de vioară. Îl observam pe Adrian stând de

vorbă cu fata. Luase loc în fața ei, așezată cum era între Schildknäpp și Schwerdtfeger, în timp ce mătușica, afabilă, volubilă, vorbea cu Hélène și cu mine. Vedeam bine cum privindu-i ochii, chipul, se străduia să nu fie indiscret. Albastrul ochilor lui Rudolf înregistra această cufundare în fascinație, apoi dominarea, întoarcerea într-o parte. Era o consolare, o despăgubire, faptul că Adrian îl laudă după aceea pe violonist, în fața Mariei, cu atâta insistență? Cum ea se abținea, cu modestie, de la orice judecată asupra muzicii în sine, nu s-a vorbit decât despre execuție, și Adrian declară cu emfază că prezența solistului nu putea să-l împiedice a califica interpretarea ca magistrală, desăvârșită, pur și simplu unică — după care mai adăugă, cu multă căldură, câteva considerațiuni, ba chiar cuvinte de prețuire pentru evoluția artistică a lui Rudi în general și pentru viitorul lui, fără îndoială glorios.

Omagiatul se făcea că nu poate suporta să asculte asemenea cuvinte și striga: "Hei, hei, oprește-te!" asigurându-ne că maestrul exagerează îngrozitor, dar se făcuse roșu de plăcere. Desigur că-i era agreabil să fie astfel elogiât în fața fetei, dar bucuria că laudele erau rostite de-acele anume buze era vădită și ea, și recunoștința se manifestă în mărturisiri de admirație pentru felul de a se exprima al lui Adrian. Marie Godea îl auzise și citise despre prezentarea fragmentară a *Apocalipsei* la Praga și se interesă de operă. Adrian se eschivă.

— Să nu mai vorbim de aceste păcate ale pioșeniei, zise el.

Ceea ce trezi entuziasmul lui Rudi.

— Păcate ale pioșeniei! repetă el, extaziat. L-ați auzit? Ce limbaj! Cum știe să mânuiască vorbele! E formidabil, maestrul nostru.

Și îl strânse pe Adrian de genunchi, cum îi sta în obicei. Făcea parte dintre oamenii veșnic gata să atingă ceva, să apuce de braț, de cot, de umăr. La fel proceda și cu mine și chiar și cu femeile, cărora de multe ori gestul nu le părea dezagreabil.

La Oberammergau grupul nostru s-a plimbat aproape peste tot prin mica și îngrijită localitate, cu bizarele ei case rustice frumos împodobite cu cioplituri în grinzi și la balcoane, casele apostolilor, a Mântuitorului și a Sfintei Fecioare. M-am despărțit de prietenii noștri când ei porniră să urce pe Kalvarienberg din apropiere, și m-am dus să închiriez, la un negustor cunoscut, o sanie pentru plimbarea noastră. I-am regăsit, pe cei șase, la prânz, la masă, la o ospățarie cu mesele așezate în jurul unui ring de dans din sticlă luminată pe dedesubt, care în timpul sezonului, în perioada reprezentării Patimilor, cu siguranță că trebuia să fie înțesat de străini. Acum, spre mulțumirea noastră, nu era aproape nimeni, numai două mese ocupate, în afară de cea la care ședeam noi, și acelea ceva mai departe, la marginea ringului de dans: La una, ședea un domn suferind, cu îngrijitoarea lui, o călugăriță din ordinul diaconeselor, iar la alta, un grup venit pentru sporturi de iarnă. Pe o estradă scundă, o orchestră de cinci persoane cânta piese de salon, cu pauze mari, spre binele tuturor. Ce cântau era prost, cum cântau, de asemenea prost, așa că după friptura de pasăre, Rudi Schwerdtfeger nu mai putu rezista și hotărî s-arate ce poate, sau, cum scrie la Scriptură, să-și dezvăluie steaua. Și luă vioristului vioara din mână, și după ce o răsuci pe toate fețele să-i stabilească originea, se lansă în câteva improvizații pe teme din concertul "lui", ca să ne amuze. Muzicanții rămăseseră cu gura căscată. Îl întrebă apoi pe pianist, un tânăr cu privirea obosită (desigur că-și visase alt viitor decât meseria lui de acum), dacă poate acompania *Humoresca* de Dvorak, și ne cântă pe scripca omului încântătoare bucată cu nenumăratele ei diatonice, cu apogiaturile fermecătoare, cu elegantele duble-corzi, cu-atâta îndrăzneală și strălucire, încât literalmente smulse aplauzele tuturor

celor din local, ale noastre, ale meselor vecine, ale muzicaștrilor stupefiați și chiar ale celor doi chelneri.

În fond era o glumă banală, ceea ce de altfel Schildknäpp, gelos, se grăbi să-mi șoptească la ureche, dar dramatică, fermecătoare sau, într-un cuvânt, "drăguță" în cel mai pur stil Rudi Schwerdtfeger. Am stat mai mult decât avusesem de gând, rămăsesem singuri în cele din urmă, la cafea și la un păhăruț de rachiu de gențiană, ba chiar s-a și dansat puțin pe platoul de sticlă; Schildknäpp și Schwerdtfeger le invitau pe rând pe domnișoara Godeau și pe draga mea Hélène la Dumnezeu mai știe ce fel de dans, sub ochii binevoitori a trei abstenționiști. Afară ne aștepta, de mult, sania, o sanie încăpătoare, cu doi cai și cu destule cuverturi îmblănite. Cum eu îmi alesesem locul de lângă birjar, iar Schildknäpp își puse în aplicare intenția de a se lăsa remorcat pe schiuri (adusesse vizitiul schiuri), ceilalți cinci încăpură destul de comod. A fost partea cea mai reușită a programului zilei, dacă facem abstracție de faptul că ideea bărbătească a lui Rüdiger a sfârșit prost. Bătut de vântul glacial provocat de goana cailor, hurducat de asperitățile drumului, primind în față zăpada spulberată, s-a ales cu o răceală a abdomenului, unul din catarele lui intestinale epuizante, care l-au ținut la pat zile întregi. Dar asta a fost o neplăcere constatată de abia mai târziu. În ce mă privește, ador să mă simt alunecând, bine încotoșmănat. În sunetul înfundat al clopoștelor, prin aerul pur, tare, înghețat, și pare-se că gustul meu era împărtășit de toți. Să-i știu pe Adrian și pe Marie în spatele meu, privind unul în ochii celuilalt, făcea să-mi bată inima într-un amestec de curiozitate, bucurie, grijă și o nădejde fierbinte, adâncă.

Linderhof, micul castel rococo al lui Ludwig al II-lea, e așezat între munți și păduri, într-o solitudine de o mare frumusețe. Mizantropia monarhică nu și-ar fi putut găsi un refugiu mai feeric. Natural, cu tot entuziasmul generat de magia peisajului, gustul manifestat de goana constructivă a prințului ce fugea de lume — expresie a nevoii sale imperioase de a-și glorifica propria regalitate — ne pune în oarecare încurcătură. Am făcut o haltă și, călăuziți de cineva din personalul castelului, am străbătut "camerele de locuit", somptuos încărcate, ale acestei locuințe fanteziste, în care dementul își trecea zilele obsedat de ideea propriei sale maiestăți, ascultând muzica dirijată de von Bülow și glasul vrăjit al lui Kainz. În palatele prinților, camera cea mai mare e de obicei sala tronului. Aici nu există. În schimb, se poate vedea un dormitor ale cărui dimensiuni sunt uriașe în comparație cu micimea camerelor de zi și al cărui pat monumental, înălțat pe o estradă și lăsând impresia că-i scurt din cauza lățimii exagerate, e flancat de candelabre de aur, ca un catafalc.

Am privit totul cu interesul cuvenit, chiar dacă uneori, când nu ne vedea cineva clătinam din cap, și ne-am continuat, sub un cer limpezit, călătoria spre Ettal, care se bucură de o frumoasă reputație arhitectonică, datorită mănăstirii benedictinilor și a bisericii ei baroce. Îmi amintesc că în timpul călătoriei și după aceea, la hotelul curățel, așezat peste drum de sfântul așezământ, unde am cinat, s-a vorbit îndelung despre persoana, cum se zice, a "nefericitului" (de ce, la urma urmei, nefericit?) rege, prin a cărei excentrică atmosferă tocmai trecusem. Discuțiile n-au fost întrerupte decât de vizitarea bisericii, și se reduceau în fond la o controversă între Rudi Schwerdtfeger și mine asupra așa-numitei nebunii, asupra incapacității de guvernare, a detronării lui Ludwig și punerii lui sub curatelă, acțiuni pe care eu, spre cea mai mare surprindere a lui Rudi, le socoteam nejustificate, o brutalitate filistină, explicabilă și prin anumite interese politice și de succesiune.

El, Rudi adică, împărtășea opinia nu atât populară, cât burgheză și oficială, că regele fusese, după expresia lui, "trăsnit de-a binelea", iar darea lui pe mâna psihiatrilor și a gardienilor și instituirea unei regențe cu mintea sănătoasă, o necesitate inexorabilă pentru țară — și nu concepea cum ar mai putea exista controverse pe chestiunea asta. După obiceiul său, în asemenea cazuri, adică atunci când se afla pus în fața unui punct de vedere cu totul nou, îmi sfredelea cu ochii lui albaștri, țuguiindu-și indignat buzele, tot timpul cât vorbeam," când ochiul drept, când cel stâng. Trebuie să spun însă că, spre surprinderea mea, îmi constatam o oarecare locvacitate în materie, cu toate că până atunci nu mă preocupase. Găseam, în același timp, că îmi formasem, fără să-mi dau seama, o opinie destul de hotărâtă asupra acestui subiect. Demența, explicam eu, ar fi o noțiune destul de neprecizată în sine, mănuită de micul burghez după plac, după criterii dubioase. El stabilește foarte lesne hotarul comportării rezonabile în imediata sa vecinătate, la marginea meschinăriei sale, și ceea ce trece puțin dincolo, e sminteală curată. Or, felul de viață regal, suveran, înconjurat de devoțiune, ferit aproape cu totul de critică și răspundere, desfășurându-se într-o măreție ce justifică un stil interzis particularului, oricât de bogat, oferă înclinațiilor spre fantastic, nevoilor și fobiilor nervoase, pasiunilor și poftelor stranii ale celui în cauză un teren de desfășurare a cărui folosire mândră și totală capătă ușor aspectul demenței. Cărui muritor, sub acest nivel regesc, i-ar fi fost îngăduit să-și creeze pentru sine, cum i-a fost lui Ludwig, solitudini aurite în cele mai fermecătoare colțuri de splendoare a naturii! Aceste palate sunt monumente ale mizantropiei regale, e drept. Dar dacă nu ne poate fi îngăduit să considerăm simptom de răătăcire mintală faptul că un om de rând își evită, în general, semenii, de ce ne-ar fi acordată această permisiune când mizantropia vrea să se manifeste sub aspecte regale?

Dar șase savanți și faimoși doctori de nebuni au stabilit oficial totala demență a regelui și au declarat internarea lui necesară!

Au făcut-o, acei savanți docili, pentru că tocmai în acest scop fuseseră chemați, și ar fi făcut-o și fără să-l fi văzut măcar pe Ludwig, fără să-l fi "examinat" după "metodele" lor, fără să fi schimbat o vorbă cu el. De altfel, chiar și-o discuție cu regele despre muzică și poezie ar fi fost, pentru acei burtă-verde, dovada de nebunie. Pe baza verdictului lor, l-au lipsit pe sărmanul om, care fără îndoială că nu era chiar în toate mințile, dar nu era în nici un caz nebun, l-au lipsit, zic, de dreptul de a dispune de sine, l-au coborât la rangul de pacient psihiatric, l-au închis într-un palat în mijlocul lacului, cu clanțele ușilor deșurubate și cu ferestrele prinse în gratii. Că n-a putut suporta asemenea viață, ci și-a căutat libertatea și moartea, târând cu el și pe medicul temnicer, e un argument în favoarea sentimentului lui de demnitate, iar nu un diagnostic de nebunie. Un argument în favoarea lui e și comportarea suitei sale, mergând cu devotamentul până la a fi gata să se bată pentru el, și tot argument în favoarea lui e și iubirea fanatică a populației rurale pentru "Kini" al ei, dacă țăranii ăștia l-ar fi văzut, noaptea, singur, învelit în blănurile sale, în lumina torțelor, zburând în sania de aur cu surugii înaintea, prin munții săi, nu un nebun ar fi văzut, ci după inimile lor dârze, dar visătoare, un rege, iar dacă Ludwig ar fi izbutit să-noate peste lac, cum e vădit că avusese intenția, l-ar fi apărut cu furcile și coasele împotriva medianei și a politicii.

Dar risipa lui extravagantă era categoric maladivă, și n-ar mai fi putut fi suportată, incapacitatea lui de a guverna reieșea limpede din lipsa de voință de a guverna; regalitatea lui, el și-o visa, dar refuza să o exercite după norme rezonabile, și în asemenea condiții un stat nu

poate trăi.

Fleacuri , Rudolf, fleacuri! Un prim-ministru ca lumea poate guverna un stat federal modern chiar când regele-i prea sensibil ca să-i poată suporta mutra lui și-a colegilor lui. Nu s-ar fi prăpădit ea, țara asta a Bavariei, chiar dacă i s-ar fi îngăduit lui Ludwig micile lui fantezii de solitar, iar extravaganta, la un rege, nu-nseamnă absolut nimic, sunt vorbe goale, pretexte, înșelătorii. Banii au rămas tot în țară doar, și din palatele lui de basm s-au îngrășat zidarii și poleitorii. Și-afară de asta, castelele lui s-au plătit și paraplătit de mult, din taxele de intrare încasate de la curioșii romantici ai celor două lumi. Și noi am contribuit, astăzi, să transformăm sminteala lui într-o afacere bună...

— Nu vă înțeleg, Rudolf! exclamai eu în continuare. Rămâneți cu gura căscată de mirare la apologia mea, dar cel care are dreptul să se mire sunt eu, să mă mir de dumneata, și să nu înțeleg cum tocmai dumneata... vreau să spun ca artist, într-un cuvânt, tocmai dumneata...

Îmi căutam cuvintele, să explic de ce trebuie să mă mir tocmai de el, dar nu le găseam. Mă încurcasem în propria mea locvacitate, pentru că tot timpul aveam sentimentul că nu mi se potrivea să susțin un punct de vedere în prezența lui Adrian. Ar fi trebuit să intervină el — și cu toate astea era mai bine c-o făceam eu, pentru că mă chinuia grija c-ar fi fost în stare să-i dea dreptate lui Schwerdtfeger. Trebuia să evit un asemenea lucru, vorbind în locul lui, pentru el, în spiritul lui cel adevărat, și după toate aparențele Marie Godeau în acest sens înțelesese intervenția mea și mă considera pe mine, cel trimis de Leverkühn la ea în vederea zilei de azi, drept purtătorul lui de cuvânt. Pentru că, în timp ce eu mă montam, ea privea mai mult la Leverkühn decît la mine — întocmai ca și cum l-ar fi ascultat pe el, nu pe mine, a cărui înflăcărare trezea pe chipul lui un zâmbet enigmatic, amuzat, departe de a mă confirma ca reprezentant incontestabil al lui.

— Ce-i aceea adevărul? făcu el în cele din urmă.

Și repede Rüdiger Schildknäpp îi sări în ajutor, demonstrând că adevărul are aspecte multiple și că într-un caz ca acesta aspectul practic, medical-naturalist nu reprezenta poate nivelul cel mai înalt, dar nici nu putea fi înlăturat ca lipsit de valabilitate. În concepția naturalistă a adevărului, adăugă el, platitudinea se amestecă în mod straniu cu melancolia — vorbele astea nu trebuiau luate ca un atac la Rudolf "al nostru", el în orice caz nu-i un melancolic, dar poate foarte bine caracteriza o întreagă epocă, aceea a secolului al XIX-lea, epocă manifestând o clară tendință spre tristă platitudine. Adrian izbucni în rîs — firește, nu pentru că era surprins. În prezența lui aveai totdeauna senzația că toate ideile și punctele de vedere care căpătau glas în jurul său erau dinainte acumulate în el și că, ascultându-le ironic, lăsa fiecăruia obligația de a le formula și apăra. Se exprimă speranța că tânărul secol al XX-lea avea să dezvolte o stare de spirit mai elevată, de o intelectualitate mai luminoasă. Apoi discuția începu să lîncezească, să se fărâmițeze în speculații pe seama eventualelor simptome în acest sens. Începu să se lase o oboseală generală, urmarea atâtor ceasuri de mișcare în aerul înghețat de munte. Mersul trenurilor își spuse și el cuvântul, chemarăm vizitiul, și pe un cer superb înstelat, sania ne duse până la gara mică pe al cărei peron așteptarăm trenul de München.

Călătoria spre casă a fost liniștită, în parte și din considerație pentru somnolența mătușicii. Din timp în timp, Schildknäpp conversa, cu glas domol, cu nepoata; eu, de vorbă cu Schwerdtfeger, căutam să mă asigur că nu se supăraseră, iar Adrian vorbea cu Hélène despre lucruri obișnuite. Împotriva tuturor prevederilor — dar pe mine faptul m-a mișcat și m-a bucurat — el n-a coborât la Waldshut, n-a vrut să fie lipsit

de plăcerea de a conduce doamnele din Paris îndărăt la München, și apoi până acasă. La gara mare, noi ceilalți ne-am luat rămas bun de la ei și ne-am văzut de drum, în timp ce Adrian a condus pe mătușă și nepoată cu un taximetru până la ușa pensiunii din Schwabing — act curtenitor, denotând pentru mine dorința lui de a petrece ultimele clipe ale zilei numai în tovărășia ochilor negri.

S-a înapoiat în modesta lui sihăstrie de abia cu obișnuitul tren de unsprezece, încunoștințându-l de departe, cu fluierul lui supraacut, pe Kaschperl-Suso, care se învârtea vigilant prin curte.

XLI

Dragi cititori și prieteni plini de simpatie, — merg mai departe cu povestirea mea. Germania se năruie, se prăpădește, sub mormanele de ruine ale orașelor ei șobolanii se-mbuibă din cadavre, bubuitul tunurilor rusești se rostogolește spre Berlin, trecerea Rinului de către anglo-saxoni a fost un joc de copii; și pare-se, aici, la voința dușmanului s-a unit și voința noastră, tocmai ca să ușureze treaba; s-apropie sfârșitul, sfârșitul s-apropie, răsare, se-nalță, se prăvale peste tine, locuitor al pământului ăstuia — dar eu merg mai departe cu povestirea mea. Ce s-a întâmplat între Adrian și Rudolf Schwerdtfeger la numai două zile după excursia relatată și rămasă memorabilă pentru mine, ce s-a întâmplat și cum s-a întâmplat — eu știu, chiar dacă mi s-ar obiecta de zece ori că nu se poate să* știu pentru că n-am fost de față. Nu, n-am fost de față. Dar astăzi este o realitate sufletească, așa că am fost de față, deoarece pe cel care a trăit și a rețrăit o asemenea poveste, așa cum am trăit-o și rețrăit-o eu pe asta, intimitatea înspăimântătoare implicată îl face martor ocular și auditiv chiar și al celor mai tănuite faze.

Adrian i-a telefonat tovarășului său din călătoria în Ungaria să vină la Pfeiffering. Îl rugă să vină cât se poate de repede, chestiunea ce urma să o discute cu el fiind urgentă. Rudolf totdeauna venea imediat. Chemarea îi fusese făcută la zece dimineața — în orele de lucru ale lui Adrian, eveniment excepțional în sine — și la patru după-amiaza violonistul era acolo. În aceeași seară urma să cânte într-un concert în abonament al orchestrei Zapfenstosser, fapt care-i scăpase complet lui Adrian.

— Porunca! făcu Rudolf. Ce s-a întâmplat?

— Da, da, îți spun, răspunse Adrian. Principalul e că ai venit. Mă bucur să te văd, mai mult chiar decât de obicei. Să nu uiți asta.

— Va fi un fundal de aur pentru tot ce vei avea a-mi spune, replică prompt Rudolf, cu o surprinzător de drăguță întorsătură de frază.

Adrian propuse o plimbare, se vorbește mai bine mergând. Schwerdtfeger se declară de acord, mărturisindu-și regretul că nu-i rămâne mult timp disponibil, trebuind să fie la gară la trenul de șase, să nu lipsească de la datorie. Adrian se bătu cu palma peste frunte și se scuză de nesocotința lui. Poate că-l va înțelege mai ușor, după ce va asculta ce are a-i spune.

Vremea se muiase. Zăpada aruncată cu lopata la marginea drumului se topea și se scurgea, noroiul era ca un terci. Cei doi prieteni purtau galoși. Rudolf nici nu apucase să-și scoată scurta de blană, iar Adrian își îmbrăcase paltonul din păr de cămilă, cu cordon. Se îndreptară spre iaz și apucară de-a lungul malului. Adrian se interesă de programul din seara aceea. Tot întâia de Brahms ca *pièce de résistance*? Iar Simfonia a zecea? Ei, bucură-te, în Adagio ai de spus

lucruri care te pun în valoare. Apoi îi povesti cum el, ca băiat, cu mult înainte de a fi aflat despre existența lui Brahms, imaginase un motiv aproape identic cu tema profund romantică a cornului din ultima parte, e-adevărat, fără artificiul ritmic, optimea punctată după șaisprezecime, dar melodic exact în același spirit.

— Interesant, zise Schwerdtfeger.

Ei, și excursia de sâmbătă? Se amuzase? Ceilalți, ce credea, se amuzaseră și ei?

— Nici c-ar fi putut să iasă mai bine, declară Rudolf. E sigur că toți vor păstra despre ziua aceea o amintire încântătoare, cu excepția lui Schildknäpp, care se îmbolnăvise și era la pat. E totdeauna prea ambițios în compania doamnelor.

De altfel, el, Rudolf, n-avea nici un motiv de îngăduință, pentru că Rüdiger fusese destul de impertinent în ce-l privește.

— Știe că-nțelegi de glumă.

— Chiar așa și e. Dar nu trebuia să mă mai frece și el, după ce Serenus mă copleșise cu fidelitatea lui regalistă.

— E profesor, lasă-l să dea lecții și să corecteze.

— Cu cerneală roșie, da. Dar amândoi îmi sunt acum perfect indiferenți din moment ce eu sunt aici și tu ai ceva să-mi spui.

— Așa-i. Și pentru că vorbim despre excursie, suntem chiar în temă — o temă în care ai putea acum să mă îndatorezi foarte.

— Să te îndatorez? Da?

— Spune-mi, ce părere ai despre Marie Godeau?

— Despre Godeau? Că place tuturor, că e făcută să placă. Ți place și ție, nu?

— Îmi place nu-i chiar cuvântul potrivit. Trebuie să-ți mărturisesc că, încă de la Zürich, mă preocupă destul de serios, că-mi va fi greu să consider întâlnirea cu ea drept un simplu episod, că gândul s-o las în curând să plece și să n-o mai revăd poate niciodată mi-e greu de suportat. Am sentimentul c-aș vrea, c-ar trebui s-o văd întruna, s-o am întruna lângă mine.

Schwerdtfeger se opri și-l privi pe cel ce rostise aceste cuvinte, întâi într-un ochi, apoi în celălalt.

— Cu-adevărat? zise el, reluând mersul și plecând capul.

— Cu-adevărat, confirmă Adrian. Sunt convins că tu nu te superi de încrederea acordată. Tocmai în asta constă încrederea, că mă simt sigur de ea.

— Poți fi sigur, murmură Rudolf. Și Adrian reluă:

— Privește lucrurile omenește. Sunt aproape un om în vârstă, am aproape patruzeci de ani. Tu, ca prieten, poți oare să-mi dorești să-mi petrec tot restul vieții în sihăstria asta? Zic, socotește-mă o simplă ființă omenească, căreia i s-ar putea întâmpla — nu fără oarecare îngrijorare la gândul c-ar fi putut scăpa momentul, că s-ar putea să fie prea târziu — să simtă nevoia unui cămin mai cald, a unei tovarășe de viață cu care să se potrivească, în înțelesul cel mai desăvârșit al cuvântului, într-un cuvânt, să simtă nevoia unei ambianțe mai omenești, — nu de dragul tihnei și al unui așternut mai moale, ci* mai presus de toate, pentru că speră să găsească, în felul acesta, mari posibilități pentru pofta lui de lucru, pentru puterea lui de lucru și pentru conținutul uman al viitoare sale opere.

Schwerdtfeger tăcu vreme de câțiva pași, apoi rosti deprimat:

— De cinci ori ai spus cuvântul om și omenesc. Am numărat.

Vorbești deschis, îți răspund deschis: Mi se strânge inima când pronunți cuvântul acesta, când îl folosești în raport cu tine. E de necrezut cât de nepotrivit, da — și cât de rușinos sună, ieșit din gura ta. Scuză-mă că

ti-o spun! A fost inumană, muzica ta, până acum? Atunci își datorează măreția inumanității ei. Iartă-mi naivitatea observației! N-aș vrea s-aud muzică de-a ta din inspirație omenească.

— Nu? N-ai vrea, n-ai vrea deloc? Dar de cântat, ți-a plăcut s-o cânti, de trei ori, în fața lumii? Ți-a plăcut să-ți fie dedicată? Știu că n-ai avut intenția să-mi spui lucruri crude. Dar nu găsești că-i crud să mă faci să aflu că eu numai din neomenie sunt ceea ce sunt, și că omenia nu-mi stă bine? Crud și nesocotit — nu din nesocotință vine oare totdeauna cruzimea? Că n-am nimic de-a face cu omenia, că nici nu trebuie să am, vine să mi-o spună unul care, cu o răbdare demnă de admirație, m-a convertit la omenie și la tutuire, unul la care, pentru prima oară în viața mea, am găsit căldură omenească.

— Se pare că a fost o soluție temporară.

— Să presupunem că a fost. Să presupunem că a fost un fel de încercare prealabilă, implicit o treaptă de acces spre omenie, ar pierde cu asta ceva din valoare? A fost în viața mea unul a cărui inimoasă perseverență a triumfat — s-ar putea zice: a triumfat împotriva morții, a eliberat omenescul din mine, m-a învățat fericirea. Poate că nu se va afla nimic despre asta, nu va sta scris în nici o biografie. Dar înseamnă oare că meritul său va fi diminuat, că i se va micșora cinstea ce i se cuvine?

— Tu știi să-ntorci lucrurile, să le faci măgulitoare pentru mine.

— Nu-ntorc nimic, le spun așa cum sunt.

— În fond nu e vorba de mine, ci de Marie Godeau. Pentru ca s-o vezi întruna, ca s-o ai întruna lângă tine, cum zici, trebuie s-o iei de nevastă.

— Asta-i dorința, speranța mea.

— Ah! Ea știe ceva?

— Mi-e teamă că nu. Mi-e teamă că nu dispun de mijloacele de expresie necesare să-i comunic sentimentele și năzuințele mele — mai ales în societatea altora, în fața cărora mă jenez să fac pe curtezanul, pe amoretul ridicol".

— De ce nu-i faci o vizită?

— Pentru că-mi repugnă să dau peste ea fără veste cu mărturisiri și propuneri despre care Marie, din cauza stângăciei mele, probabil că n-are nici cea mai mică idee. În ochii ei nu sunt încă decât solitarul interesant. Mi-e teamă să nu-și piardă cumpătul, mi-e teamă să nu răspundă — poate prematur, dar negativ.

— De ce nu-i scrii?

— Pentru că scriindu-i, aș pune-o, probabil, și mai rău în încurcătură. Ar trebui să-mi răspundă, dar nu știu dacă-i om de condei. Câtă osteneală ar trebui să-și dea ca să mă menajeze, dac-ar trebui să spună nu. Și cât m-ar durea menajamentele ei trudite! Mă sperie și caracterul abstract al unei asemenea corespondențe — mă gândesc c-ar putea deveni periculos pentru fericirea mea. Nu mi-e agreabil să mi-o imaginez pe Marie, singură, numai cu ea însăși, neinfluențată de prezența nimănui — aș vrea să spun mai bine: de mijloace personale de persuasiune — răspunzând în scris rândurilor mele. Vezi bine, mi-e teamă de atacul direct, dar și de varianta epistolară mi-e teamă.

— Și-atunci, ce variantă vezi?

— Ți-am spus doar că în această chestiune grea tu mi-ai putea face un mare serviciu. Aș vrea să te duci tu la ea.

— Eu?

— Tu, Rudi. Ți s-ar părea chiar atât de absurd dacă marele serviciu făcut — sunt tentat să spun: pentru mântuirea mea sufletească — l-ai întregi, serviciul acesta, pe care posteritatea îl va ignora sau poate că

nu-l va ignora, luând rolul de mediator, de tălmăci între mine și viață, de mijlocitor între mine și fericire? Asta-i o idee de-a mea, o inspirație ce vine numai compunând. Totdeauna trebuie să presupui, din capul locului, că o astfel de inspirație nu-i chiar cu totul și cu totul nouă. Ce poate fi absolut nou când e vorba de note? Dar așa cum apare aici, în locul ăsta, în acest ansamblu, în această lumină, s-ar putea totuși ca uri lucru existent să pară nou, să fi căpătat viață nouă, ca să zic așa, originală, unică.

— Nu de noutate îmi pasă mie. Ce spui tu e destul de nou ca să mă uluiască. Dacă te-nțeleg bine, trebuie s-o pețesc pe Marie pentru tine, să-i cer mâna în numele tău?

— M-ai înțeles bine — nici n-ai fi putut să greșești. Faptul c-ai priceput ușor dovedește că lucrul e firesc.

— Găsești? De ce nu-l trimiți pe Serenus al tău?

— Vrei, desigur, să faci haz pe spinarea lui Serenus. Te amuză, pesemne, să ți-l imaginezi pe Serenus al meu în ipostaza de mesager al iubirii. Nu mai mult decât adineaori vorbisem despre anume impresii personale — presiuni personale — care n-ar trebui să lipsească din jurul fetei în momentul când ar fi să ia o hotărâre. Nu te mira dacă-mi închipui că mai ușor ar apleca urechea la vorbele tale decât la ale unui mesager atât de grav și de ponderat ca Serenus.

— Nu glumesc, Adri, și nici nu-mi arde de glume, dacă nu de altceva, atunci pentru că treaba asta mă mișcă, îmi dă un oarecare sentiment de solemnitate, din cauza rolului ce vrei să mă faci să-l joc în viața ta, și chiar în fața posterității. Am întrebat de Serenus pentru că-i prietenul tău de mult mai multă vreme decât mine...

— Da, de mai multă vreme.

— Bun, va să zică numai de mai multă vreme. Dar nu te gândești că tocmai acest "numai" îi ușurează lui sarcina, îl face mai potrivit?

— Ascultă, ce-ar fi dac-am termina odată de vorbit despre el? În ce mă privește, eu nu-l văd amestecându-se în chestiuni de dragoste. Eu ție ți-am făcut confidențe, nu lui, tu ești cel ce știe tot, căruia, cum se spunea pe vremuri, i-am deschis cartea inimii mele la paginile marilor secrete. Dacă tu pornești acum spre ea, las-o să le citească, povestește-i despre mine, vorbește-mă de bine, dezvăluindu-i cu grijă sentimentele mele pentru ea și năzuințele vieții mele, atât de strâns legate de aceste sentimente! Cu blândețe și voioșie, cu drăgălășenia ta obișnuită, încearcă să afli de la Marie dacă — ei, da, dac-ar putea să mă iubească! Vrei? Nu-i nevoie să-mi obții asentimentul ei definitiv, o, nu, deloc. Dacă-ți închei misiunea aducându-mi puțină speranță, mi-e de-ajuns. Dacă la întoarcere îmi poți spune că gândul de a-și împărți viața cu mine nu-i e chiar insuportabil, nu i se pare oribil — atunci vine rândul meu, atunci mă duc eu însumi să vorbesc cu ea și cu mătușica ei.

Lăsaseră Rohmbuhel în stânga lor și treceau printr-o pădurice de molifți, dincolo de deal, și de pe ramuri picura. Apucară pe drumul de la marginea satului, care-i aducea înapoi, acasă. Când și când întâlneau câte-un gospodar sau țăran care-l saluta pe chiriașul de-atâția ani al casei Schweigestill, adresându-i-se pe nume. Merșeră o vreme în tăcere, apoi Rudolf reluă vorba:

— Că are să-mi vină ușor să te vorbesc de bine acolo, poți să mă crezi. Cu-atât mai ușor, Adri, cu cât tu ai vorbit atât de frumos despre mine în fața ei. Dar vreau să fiu foarte sincer cu tine — sincer cum ai fost și tu cu mine. Când m-ai întrebat ce cred despre Marie Godeau, ți-am răspuns de îndată că, desigur, place, trebuie să placă, tuturor. Vreau să-ți mărturisesc acum că în răspuns exista mai mult decât se

pare la prima vedere. N-aș fi făcut-o niciodată, dacă tu, cum te-ai exprimat cu-atâta poezie vetustă, nu m-ai fi pus să citesc în cartea inimii tale.

— Sunt sincer nerăbdător să-ți aud mărturisirea.

— De fapt ai și auzit-o. Fata — ție nu-ți place termenul ăsta — tânăra atunci, Marie, nu mi-e nici mie indiferentă — și când spun că nu mi-e indiferentă, iarăși nu spun tot ce trebuie. Fata asta-i, cred, tot ce mi-a fost dat să văd mai drăgălaș, mai seducător ca femeie. Încă de la Zürich — cântasem — pe tine te cântasem, și-am fost cald și receptiv — mă fermecase. Și aici — tu știi foarte bine, excursia eu am propus-o, și între timp, asta n-o știi, am și văzut-o, am fost la ceai la ele, la "Pensionul Gisella", ne-am amuzat teribil... Repet, Adri, îți pomenesc de astea numai din cauza convorbirii noastre de azi, numai de dragul sincerității reciproce...

O vreme Leverkühn tăcu. Apoi, cu o voce vibrând ciudat, echivoc, cu subînțelesuri, zise:

— Nu, asta n-am știut. N-am știut nici de sentimentele tale și nici de ceai. E ridicol, dar s-ar părea că am uitat că și tu ești făcut din carne și sânge, că nu ești protejat printr-un înveliș de azbest împotriva farmecului, grației și frumuseții. Va să zică, o iubești și tu sau, să spunem, ești îndrăgostit de ea. Să te întreb însă un singur lucru. Așa cum stau lucrurile, intențiile noastre se ciocnesc? Vrei s-o rogi să-ți fie soție?

Schwerdtfeger păru să reflecteze. Zise:

— Nu. La asta nu m-am gândit încă.

— Nu? Te-ai gândit cumva s-o seduci?

— Cum vorbești, Adrian! Nu vorbi așa! Nu, nici la asta nu m-am gândit.

— Ei, atunci, dă-mi voie să-ți spun că mărturisirea ta sinceră și lăudabilă nu numai că nu mă va determina să renunț la rugămintea mea, ci mă face să stăruiesc și mai mult.

— Ce vrei să spui?

— Uite ce vreau să spun. M-am gândit la tine pentru această solie a dragostei, pentru că vei fi mult mai în elementul tău decât, să zicem, Serenus Zeitblom. Pentru că din tine emană ceva ce lui îi lipsește, un element pe care eu îl consider favorabil dorințelor și speranțelor mele. Asta, în orice caz. Dar, într-o anumită măsură, împărtășești sentimentele, fără însă, după câte spui, să-mi împărtășești și intențiile. Tu vei da glas propriilor tale simțiri — pentru mine și pentru intențiile mele. E imposibil să-mi imaginez un emisar mai potrivit, mai de dorit.

— Dac-o iei sub aspectul ăsta...

— Să nu crezi că o iau numai sub aspectul ăsta! O văd și sub aspectul sacrificiului, și ai într-adevăr dreptul să-mi pretinzi s-o văd astfel Pretinde-o! Pretinde-o cu toată insistența! Pentru că ar însemna că iei sacrificiul drept sacrificiu, și că-l vei face! îl vei face în spiritul rolului ce-l joci în viața mea, al meritelor câștigate, dezvăluindu-mi propria-mi fire omenească, și lucrul acesta poate că vă rămâne o taină pentru posteritate, dar poate că nu. Promiți?

Rudolf răspunse:

— Da, mă voi duce, și mă voi strădui pentru tine cât voi putea mai bine.

— O să-ți strâng mâna la plecare, făcu Adrian. Ajunseseră acasă și lui Schwerdtfeger îi mai rămase

timp să ia, împreună cu prietenul său, o mică gustare în odaia cu Victoria de la Samothrake. Gedeon Schweigestill înhămase și, cu toată rugămintea lui Rudolf să nu se deranjeze, Adrian luă loc în brișcă aceea

cu arcurile tari, să-l conducă la gară.

— Nu. Așa se cuvine, mai ales de data asta, așa se cuvine, neapărat, zisese Leverkühn.

Trenul, un personal destul de cumsecade ca să oprească și la Pfeiffering, intră în stație, și prin fereastra deschisă a vagonului își strânseseră mâna!

— Nici o vorbă, zise Adrian. Fă cât poți mai bine! Drăguț!

Înainte de a se îndrepta spre ieșire, ridică mâna. Pe călătorul de care se despărțea n-avea să-l mai vadă niciodată. Mai primi de la el o scrisoare — și nu-i răspunse.

XLII

Zece, unsprezece zile mai târziu, când m-am dus din nou la Leverkühn, scrisoarea îi ajunsese în mână și îmi împărtăși hotărârea categorică de a o lăsa fără răspuns. Era palid, făcea impresia unui om care primise o grea lovitură — impresie accentuată de faptul că o tendință mai veche a lui, de a merge cu capul și torsul puțin aplecat într-o parte, devenise mai pronunțată. Era totuși, sau se făcea că este, perfect calm, rece chiar, și aproape că părea să simtă nevoia de a se scuza față de mine de faptul că privea de sus această trădare, cu degajare, cu gestul lui de a ridica din umeri.

— Cred că nu te-ai așteptat de la mine la izbucniri de indignare morală și de furie. Un prieten necredincios. Bun, ei și? Asta-i lumea, nu mă pot revolta împotriva ei. E-amar, într-adevăr, și te-ntrebi în cine să mai crezi, când dreapta ta se-ntoarce și te lovește-n inimă. Dar, ce vrei, așa-s prietenii în ziua de azi. Cu ce m-am ales eu e rușinea — și sentimentul că merit o bătaie.

L-am întrebat de ce trebuia să-i fie rușine.

— De comportarea mea atât de neroadă încât îmi amintește de băiețelul care de bucurie că găsisese un cuib de păsărele i-l arată unui coleg de școală, și acesta se duce și i-l șterpelește.

Ce-i puteam răspunde alta decât:

— Doar n-ai vrea să spui că încrederea-i un păcat și o rușine. Hoțului să-i fie rușine!

De-aș fi putut răspunde cu mai multă convingere re-proșurilor pe care și le făcea! La drept vorbind însă, în forul meu interior eram de acord cu el, pentru că atitudinea lui, cu toată acea punere în scenă, cu trimiterea unui mesager, cu pețirea prin interpus și alegerea acestuia tocmai în persoana lui Rudolf, mi se părea căutată, artificială, reprobabilă, și n-aveam decât să mă imaginez trimițând Hélènei mele, în loc de a-i vorbi eu însumi, un prieten seducător, să-i spună el ce-i în inima mea, pentru ca să-mi dau seama de toată enigmatică absurditate a procedului său. Dar la ce bun să-i mai zgândăr remușcările — dacă remușcări erau în ceea ce răzbea din cuvintele sale, din gesturi? Pierduse dintr-o dată și prieten, și iubită, din vina lui, nu se putea spune altfel — dac-ar fi existat certitudinea, dac-as fi avut eu certitudinea că aici era vorba de o vină în înțelesul unui pas greșit făcut inconștient, o nesocotință cu urmări fatale! Dacă nu mi s-ar fi insinuat în minte, din ce în ce mai insistent, bănuiala că, într-o oarecare măsură, el prevăzuse cele ce aveau să se întâmple și că, toate, din voia lui se împliniseră! îi puteai atribui lui, încercând să răma serios totodată, gândul că ceea ce "emana" Rudolf, incontestabilul său farmec erotic, va putea fi făcut să acționeze, să cucerească, pentru el, pentru Adrian? Ți-era îngăduit să crezi că Leverkühn construisese pe o

asemenea temelie? Uneori se înfiripa în mine bănuiala că Adrian, care lăsase impresia că cere celui alt un sacrificiu, se alesese pe sine drept veritabilă jertfă — că din dorința de renunțare, de repleție în sihăstria sa, cu bună știință alăturase cele ce se cuveneau să stea alătura. Dar o asemenea idee îmi semăna mai mult mie decât lui. Mie mi s-ar fi potrivit una ca asta, și prețuirii mele pentru el; o aparentă greșeală, o așa-zisă prostie, cum e cea atribuită lui, pornită numai din abnegație, din duioșie, din durere! Evenimentele aveau să mă pună față-n față cu un alt adevăr, mai dur, mai rece, mai fioros decât e-n stare firea mea blajină să suporte fără să-ncremenească de groază — un adevăr fără martor și dovadă, mut, doar zărit de mine în privirea lui fixă și care în muțenie va rămâne pecetluit, pentru că nu eu sunt omul să-l pot rosti.

Sunt convins că Schwerdtfeger, în măsura în care își putea da seama, se dusesse la Marie Godeau cu cele mâi bune și cinstite intenții. Dar tot atât de cert e că aceste intenții se rezemau pe un fundament fragil, că erau amenințate, dinlăuntru, de șubrețire, de disoluție, de totală transformare. Ceea ce-i vârase Adrian în cap, despre importanța pe care el, Rudolf, o avea în viața prietenului său și omenescul ei, nu era de natură să rămână fără efect asupra vanității lui; o stimula chiar, și acceptase interpretarea, abil insinuată, că actuala lui misiune în această importanță își avea rădăcina. Dar, împotriva acestor intenții, acționau acum gelozia jignită de schimbarea de sentimente la cel cucerit, cât și faptul că acum nu-i mai era bun decât drept mijloc și instrument, și eu cred că în ascuns Rudolf se simțea liber, vreau să spun că nu se socotea legat să răspundă cu credință unei necredințe egoiste și exigente. Pentru mine, lucrul acesta era destul de clar. Tot atât de clar însă era că a umbla pe cărările dragostei pe seama altuia era o treabă plină de ispite — mai ales la un fanatic al flirtului, la care conștiința că era vorba de flirt sau de ceva asemănător trebuia să aibă un efect de relaxare a constrângerilor morale.

Se îndoiește cineva că aș fi în stare să reproduc cuvânt cu cuvânt cele ce s-au petrecut între Rudolf și Marie Godeau, așa cum am reprodus dialogul de la Pfeiffering? Se îndoiește cineva "c-am fost de față"? Gândesc că nu. Dar mai gândesc că o expunere amănunțită a evenimentului nu mai e nimănui necesară, sau măcar de dorit. Toată lumea va fi, cred, de acord că sfârșitul funest, oricât de amuzant va fi fost începutul — pentru alții, nu pentru mine — n-a fost rodul unei singure întrevederi. A fost necesară și o a doua, inevitabilă chiar, dată fiind maniera în care Marje îl concediase pe Rudolf după prima. La intrarea în micul vestibul al pensiunii, Rudolf a dat cu ochii întâi de tante Isabeau. A întrebat de nepoata ei și a rugat-o să-i îngăduie să schimbe cu ea câteva cuvinte între patru ochi, misiune primită din partea unui al treilea. Bătrâna doamnă, cu un zâmbet șiret, trădând îndoiala în ce privește existența acelei terțe persoane, îi făcu semn să intre în salonul ce servea și de cameră de lucru. Rudi intră la Marie, și ea îl primi voioasă, dar și surprinsă, avu aerul că vrea s-o anunțe pe mătușa sa, ceea ce oaspetele, spre surprinderea ei și mai mare, puțin amuzată chiar, declară că-i de prisos. Tante Isabeau știa de prezența lui și va apărea și ea îndată ce va fi terminat cu expunerea unei foarte importante, serioase și frumoase probleme. Ce-i răspunse ea? Desigur, formula cea mai banală. "Sunt într-adevăr curioasă să aflu" sau cam așa ceva. Și că-l roagă să fie atât de amabil să ia loc.

Trase un scaun alături la planșetă și se așeză. Nimeni nu va putea spune că și-a călcat cuvântul. Și l-a ținut. Cinstit. A vorbit despre Adrian, despre importanța lui, despre valoarea lui impresionantă și cum publicul numai cu greu își dădea seama de acest lucru, despre admirația și

devoțiunea lui, a lui Rudolf, pentru omul extraordinar. Și vorbi despre Zürich, despre întâlnirea din casa Schlaginhaufen, despre excursia din munți. Îi dezvălui că prietenul său o iubește — dar cum se face așa ceva? Cum te porți când vrei să dezvălui unei femei dragostea altui bărbat? Te apropii de ea? O privești în adâncul ochilor? Îi iei mâna rugător, spunându-i c-ai fi fericit s-o încredințezi unui al treilea? Eu, unul, nu știu.

Ce-am avut eu de transmis n-a fost decât o invitație la o excursie, nu o propunere de căsătorie. Tot ce știu e că Marie și-a tras repede mâna din strânsoarea lui, sau poate din poală unde și-o lăsase în voie, că o roșeață fugară i-a aburit un moment paloarea meridională a obrazilor, și că râsul din tenebrele ochilor ei dispăruse. Îl întrebă dacă înțelesese bine, dacă Rudolf venise s-o ceară în căsătorie din partea domnului doctor Leverkühn. Da, răspunsese Rudolf, așa era, o făcea din datorie și din prietenie. Îl rugase Adrian, dintr-un sentiment de delicatețe, și el socotise că nu-i era îngăduit să refuze. Răspunsul ei, vădit rece, ironic, n-a fost de natură să-i micșoreze încurcătura. De abia acum își dădu Schwerdtfeger seama cât de neobișnuită era situația, rolul său, și interveni și teama ca nu cumva demersul făcut să implice și ceva jignitor pentru ea. Atitudinea fetei, comportarea sa absolut stranie, îl înspăimântă, dar în același timp îi dădea și o bucurie ascunsă. Se mai strădui, uri răstimp, bâlbâind să-și justifice comportarea. Nu putea ști, îi spusese Rudi, cât era de greu a refuza ceva acestui om. Și-n afară de asta, se simțise, într-o oarecare măsură, responsabil de cotitura produsă de acest sentiment în viața lui Adrian, pentru că el, Rudolf, fusese cel care-l determinase la călătoria în Elveția și prilejuise deci întâlnirea cu Marie. Lucru destul de bizar, *Concertul pentru vioară* îi fusese dedicat lui, dar finalmente servise drept mijloc de a-l pune pe compozitor în prezența ei. O rugă să-l înțeleagă, să vadă că sentimentul acela de responsabilitate contribuisese în mare măsură la a-l convinge să accepte dorința lui Adrian.

Și din nou mâna ei se retrase brusc când Schwerdtfeger încercă s-o ia într-a sa, în timp ce o ruga să-l înțeleagă. Marie îi răspunse cele ce urmează. Îi răspunse să nu se mai ostenească, pentru că nu era deloc important ca ea să înțeleagă rolul ce și-l asumase. Îi părea rău că trebuie să dezamăgească speranțele sale amicale, dar dacă, bineînțeles, nici ea nu rămăsese neimpresionată de personalitatea celui ce-l trimisese, sentimentele de respect pe care i le purta n-aveau nimic comun cu sentimentele ce-ar fi trebuit să constituie fundamentul unei uniuni în favoarea căreia Rudolf pledase cu atâta elocvență. Cunoștința cu doctorul Leverkühn fusese o cinste și o plăcere dar, din nefericire, răspunsul pe care trebuia să i-l dea acum excludea, desigur, orice viitoare întâlnire — pentru că întâlnirea ar fi fost penibilă. Regreta sincer că această schimbare în starea de lucruri îl include și pe mesagerul și mandatarul unor dorințe irealizabile, Fără îndoială că după cele întâmplate va fi mai bine, le va fi mai ușor, să nu se mai vadă. Și acum trebuia să-i spună prietenește rămas bun: "*Adieu, monsieur!*"

El o imploră: "Marie!" Dar ea avu doar o expresie de uimire auzindu-se chemată pe nume, și repetă cuvintele de rămas bun, a căror inflexiune parcă o am și eu în ureche: "*Adieu, monsieur!*"

Schwerdtfeger plecă — plouai în aparență, dar lăuntric exaltând de fericire. Ideea lui Adrian cu căsătoria se dovedise a fi exact ceea ce fusese din capul locului, o absurditate, și Marie îi luase lui, lui Rudolf, în nume de rău că admisesese să i-o transmită — fusese fermecător de susceptibilă în problema asta. Nu se grăbi să-l informeze pe Adrian despre rezultatul demersului — bucuros că mărturisindu-i cinstit atracția ce o

simțea pentru farmecele fetei, se salvase! Ce se apucă Rudi să facă, fu să ia o filă de hârtie și să ticluiască o scrisoare domnișoarei Godeau, spunându-i că "*Adieu, monsieur!*" al ei nu-l lăsa nici să trăiască, nici să moară și că trebuia, era o chestiune de viață și de moarte, s-o mai vadă o dată, să-i pună întrebarea pe care i-o adresa de pe acum din adâncul sufletului: Nu înțelegea oare că un bărbat, din prețuire pentru altul, își poate sacrifica propriile sale sentimente, poate trece peste ele, devenind avocatul dezinteresat al dorințelor celuiilalt? Și iarăși, nu înțelegea ea că sentimentele, dominate din fidelitate, sugrumate, trebuiau să izbucnească liber, triumfătoare, îndată ce se vădea că celuiilalt nu-i rămăsese absolut nici o perspectivă? Și își cerea iertare pentru trădarea comisă împotriva nimănui altuia decât a lui. Nu putea regreta, era fericit, fericit peste orice margini, că acum nu mai însemna trădare față de nimeni dacă-i spunea că — o iubește.

Cam în genul ăsta. Destul de abil. Înaripat de entuziasmul său pentru flirt, scrisese, cred eu, fără să-și fi dat seama bine că după ce solicitase căsătoria în numele lui Adrian, această declarație de dragoste implica și o propunere de căsătorie, care altminteri nu i-ar fi trecut niciodată prin capul lui de cuceritor. Marie refuză să deschidă scrisoarea; i-a citit-o cu glas tare tante Isabeau. Rudolf n-a primit răspuns la ea. Când, două zile mai târziu, se anunță bătrânei doamne, prin jupâneasa "Pensiunii Gisella", nu i s-a refuzat primirea. Marie era în oraș. Sub o formă glumeață mătușica îi reproșa lui Rudolf că după ultima vizită Marie vărsase la pieptul ei o lăcrămioară. Ceea ce, după opinia mea, era pură invenție. Ea însăși insistase asupra mândriei nepoatei sale. Era, zicea ea, 6 fată profund sensibilă, dar mândră. Speranțe formale în privința unei noi întrevederi nu-i putea da. bar să fie sigur că nu va pregeta să încerce a o convinge pe Marie de onestitatea conduitei lui.

După alte două zile se prezentă din nou. Madame Ferblantier — acesta era numele mătușii, era văduvă — intră la nepoata sa. Rămase acolo destulă vreme, dar în fine apăru și, cu un semn din ochi, îi spuse să intre. Firește, adusese flori.

Ce să mai spun? Sunt prea bătrân și prea trist să mai descriu o scenă ale cărei amănunte nu mai pot interesa pe nimeni. Rudolf repetă propunerea lui Adrian — de data asta pe seama sa, cu toate că flușturisticul făcea de însurătoare cât făceam eu de Don Juan. Dar e inutil să emiți speculații asupra șanselor de fericire viitoare ale unei căsătorii sortite să n-aibă nici un viitor, să fie distrusă de un destin brutal. Marie se hazarda să iubească în "tonalitate redusă" pe călăul inimilor, pentru a cărui valoare artistică și perspective în carieră primise asigurări dintre cele mai călduroase. Se socotea în stare să-l păstreze, să și-l atașeze, să domesticească vânatul capturat; îi lăsă mâinile, îi primi sărutul, și nici douăzeci și patru de ore nu trecuseră, când tot cercul nostru aflase că Rudi căzuse în capcană, că prim-concertmaistrul Schwerdtfeger și Marie Godeau se logodiseră. În completare se mai spunea că el va rezilia contractul cu orchestra Zapfenstosser, că se vor căsători la Paris și că își va pune serviciile sale la dispoziția unei formațiuni muzicale în curs de constituire, "*Orchestre symphonique*".

Fără îndoială că era binevenit acolo, și tot atât de cert e că celor din München plecarea lui nu le făcea nici o plăcere și tratativele pentru desfacerea contractului se târăgănu. Cu toate acestea, participarea lui la următorul concert al orchestrei Zapfenstosser — primul după cel la care se întorsese în ultimul moment de la Pfeiffering — căpătă caracterul unei reprezentații de adio. Cu atât mai mult cu cât dirijorul, doctorul Edschmidt, alcătuisese pentru seara aceea un program

Berlioz-Wagner, program de succes, așa că a asistat, cum se spune, tot orașul. În staluri, foarte multe figuri cunoscute, și când mă ridicam în picioare trebuia să salut în toate părțile: cei doi Schlag-in-haufen și obișnuiții recepțiilor lor, soții Radbruch cu Schildknäpp, Jeanette Scheurl, doamnele Zwitscher, Binder-Maioreescu, și mulți alții, veniți, fără îndoială, să-l vadă pe Rudi Schwerdtfeger la pupitrul său, în prim-plan în stânga, în ipostaza de logodnic. De altminteri, logodnica lui nu era de față — se întorsese la Paris, după câte se spunea. Ines Institoris venise și ea, și mă înclinai și în fața ei. Era singură, adică în compania perechii Knoterich, fără soțul ei, amuzical, preferând să-și petreacă seara la "Allotria". Ines ședea destul de departe, spre fundul sălii, purta o rochie a cărei sobrietate era vecină cu sărăcia — cu gâtișorul întins puțin oblic și înainte, cu sprâncenele ridicate, gura micuță țuguiață ștregărește, inocentă și totuși malițioasă, și la răspunsul ei la salut nu mi-am putut reține impresia enervantă că încă mai zâmbea cu gândul la triumful răutăcios de după convorbirea aceea lungă, seara, în camera lor de toate zilele, când exploatase cu atâta succes răbdarea și simpatia mea.

Cât despre Schwerdtfeger, știind prea bine câte perechi de ochi curioși ar întâlni, aproape că nu-și întoarse privirea spre sală toată seara. În momentele când ar fi putut s-o facă, își acorda instrumentul sau frunzărea notele. Concertul se încheia, natural, cu uvertura la *Maestrul cântăreți*, executată cu larghețe și voioșie, și aplauzele, și așa destul de tumultuoase, devenind explozie când Ferdinand Edschmidt făcu semn orchestrei să se ridice, iar el strânse mâna concertmaistrului, mulțumindu-i. Când se desfășura scena aceasta, eu ajunsesem pe la mijlocul traveei, preocupat de garderobă, unde afluența nu era încă prea mare. Aveam intenția ca o parte, cel puțin, din drumul spre casă, adică spre cămăruța închiriată în Schwabing, să o fac pe jos. În fața clădirii am întâlnit pe unul dintre domnii din cercul lui Kridwiss, profesorul Gilgen Holzschuher, specialistul în Dürer, ieșind și el de la concert. Mă încurcă într-o discuție începută cu o critică a programului serii: Această alăturare Berlioz-Wagner, virtuozitate romanică și măiestrie germanică, ar fi o lipsă de gust, și-n afară de asta, nu reușeau să ascundă decât prost o tendință politică. Prea arăta a înțelegere germano-franceză și a pacifism, și de altminteri domnul Edschmidt ăsta era cunoscut ca republican, ca suspect din punct de vedere național. Gândul acesta îi stricase toată seara. Din nefericire însă, acum politica pătrunsese peste tot, nu mai exista puritate intelectuală. Pentru reinstaurarea ei ar trebui, mai presus de toate, ca în fruntea orchestrelor să se afle oameni ale căror simțiri germane să nu poată fi puse la îndoială.

Nu i-am spus că tocmai el era cel care politiza totul, că termenul "german" nu mai era în nici un caz, astăzi, sinonim cu puritate intelectuală, ci că ajunsesse o parolă de partid. I-am arătat numai că și în arta lui Wagner, destul de acceptată pe plan internațional, intra o bună parte de virtuozitate, fie ea romanică sau nu — după care, am deviat salutar discuția, aducând vorba despre un articol al lui pe tema unor probleme de proporții în arhitectura gotică, publicat recent în revista "Kunst und Kunstler". Amabilitățile debitate de mine l-au făcut fericit, l-au muiat, l-au topit, devenise apolitic, vesel, și am folosit acest moment de ameliorare ca să mă despart de el și s-o iau la dreapta, pentru că el mergea la stânga.

Am ajuns repede, prin Türkenstrasse, în Ludwigstrasse, și de acolo am apucat pe Monumental-Chaussee (asfaltată acum, firește de ani de zile), pe partea stânga, spre Arcul de Triumf. Era înnourat, seara era

blândă, paltonul începuse să-mi pară greu, și la stația de la Theresienstrasse m-am oprit să aștept un tramvai oarecare, să mă ducă în Schwabing. Nu știu de ce, dar a durat neobișnuit de mult până să vină. Se întâmplă uneori blocări, întâzieri în circulație. În cele din urmă apărui unul, de pe linia 10, foarte potrivit pentru mine. Îl mai văd încă, îl mai aud, apropiindu-se dinspre Feldherrnhalle. Vagoanele astea de tramvai din München, vopsite în albastru bavarez, sunt, prin construcția lor, foarte grele și fac, din cauza greutateii sau poate a naturii solului, un zgomot considerabil. De sub roțile vehiculului scăpărau mereu flăcări, iar sus, la troleu, aceste flăcări albastre se transformau repede într-o ploaie de scântei șuierătoare.

Vagonul se opri și, de pe platforma din față, pe unde mă urcasem, am intrat înăuntru. Chiar lângă ușa glisantă, în stânga mea cum intram, am găsit un loc liber, probabil tocmai părăsit de cineva. Toate celelalte locuri erau ocupate, iar în capătul celălalt, lângă ușă, doi domni stăteau în picioare, pe interval, ținându-se de mânere. Majoritatea călătorilor păreau să fie spectatori de la concert întorcându-se acasă. Printre ei, pe la mijlocul băncii din față mea, ședea Schwerdtfeger ținând cutia viorii între genunchi. Cu siguranță că mă văzuse intrând, dar evită să-mi întâlnească privirea. Sub palton purta un fular alb care-i acoperea cravata de frac, dar după obiceiul său n-avea pălărie. Arăta drăguț și tânăr, cu buclele-i blonde zburlite, cu obraji puțin aprinși după laudabilul efort, însă roșeața asta făcea ca ochii să -i pară puțin umflați. Dar și așa îi stătea bine, ca și buzele ușor proeminente, cu care știa să fluiera atât de minunat, n-am prea multă promptitudine în observație, numai cu încetul mi-am dat seama că în vagon mai erau și alți cunoscuți. Schimbai un salut cu doctorul Kranich așezat pe aceeași parte cu Schwerdtfeger, mai spre capăt, lângă ușa din fund. Aplecându-mă din întâmplare puțin înainte am văzut-o, spre marea mea surprindere, pe Ines Institoris, pe aceeași parte cu mine, la câteva locuri depărtare, către mijloc, oblic față de Schwerdtfeger. Zic: spre marea mea surprindere pentru că nu ăsta era drumul ei spre casă. Dar cum, iarăși, cu alte câteva locuri mai încolo o observai pe prietena ei, doamna Binder-Maioreescu, care locuia afară, în Schwabing, departe, dincolo de "Grosser Wirt", am presupus că Ines intenționa să se ducă să ia ceaiul la ea.

Începeam să pricep acum de ce Schwerdtfeger își ținea frumosu-i cap întors mai mult spre dreapta, așa că nu-i vedeam decât un profil destul de efilat. Nu era numai dorința de a mă ignora pe mine, omul pe care-l considera al doilea eu al lui Adrian; în forul meu interior îi reproșam că se urcase tocmai în vagonul ăsta — reproș nejustificat probabil, pentru că nu era scris nicăieri că se urcase o dată cu Ines. Se putea foarte bine ca ea să se fi urcat, ca și mine, după Rudi, sau, dac-ar fi fost invers, n-ar fi putut s-o șteargă după ce dăduse cu ochii de ea.

Treceam prin fata Universității și taxatorul, în cizme de pâslă, era tocmai în dreptul meu, gata să-mi ia cei zece pfenigi și să-mi întindă biletul, când se întâmplă ceva de necrezut, la început absolut inexplicabil, ca tot ce-i neașteptat. În vagon răsunară împușcături, detunături seci, scurte, zguduitoare, una după alta, trei, patru, cinci, cu o repeziciune sălbatică, asurzitoare, și de partea cealaltă, în față, Rudi se frânse, căzu, cu vioara în mâini, întâi pe umărul, apoi în poala unei cucoane șezând în dreapta lui și care, ca și cea din stânga, se feri îngrozită, în timp ce în vagon se produse un tumult general, mai mult goană înspăimântată, panică și țipete, decât vreo intervenție cu prezență de spirit, iar în față, vatmanul, Dumnezeu știe de ce, bătea cu piciorul în clopot ca un turbat — poate ca să cheme un polițist. Natural,

nu era nici unul prin apropiere, să poată auzi. Se iscă o înghesuială aproape periculoasă în vagonul oprit acum, pentru că unii călători voiau să iasă, să fugă, pe când alții, de pe platforme, curioși sau dornici să se afle în treabă, încercau să intre. Cei doi domni care stătuseră în picioare și cu mine ne repezirăm la Ines — mult prea târziu, firește. N-a fost nevoie să-i "smulgem" revolverul din mână; îl lăsase să cadă, sau mai bine zis îl aruncase, și-anume chiar în direcția victimei sale. Fața îi era albă ca o foaie de hârtie, cu pete roșii bine conturate pe pomeții obrazilor. Ochii îi erau închiși și zâmbea dement, cu gura țuguiată.

O țineau de brațe, iar eu m-am repezit de partea cealaltă la Rudolf, întins acum pe banca ce se golise complet. Pe cealaltă, zăcea leșinată, plină de sânge, doamna peste care căzuse Schwerdtfeger, rănită și ea, fără gravitate, după cum s-a putut constata mai târziu, o simplă zgârietură la braț. Lingă Rudolf se adunaseră câteva persoane, între ele și doctorul Kranich, care-i ținea mâna.

— Ce faptă oribilă, nesocotită, lipsită de orice rațiune! exclamă el, palid, cu felul lui de a vorbi, clar, didactic, se-parând cuvânt de cuvânt, dar puțin astmatic, pronunțând cuvântul "oribil" cum e auzit uneori chiar și pe scenă: "oribil".

Adăugă că niciodată nu regretase mai mult ca acum că-i doctor în numismatică și nu în medicină, și într-adevăr, în momentul acela, știința monedelor mi s-a părut cea mai inutilă dintre științe, mai inutilă chiar decât filologia, ceea ce în nici un caz nu se poate susține. Adevărul era că nu se afla nici un medic de față, nici un medic din toată lumea aceea care se întorcea de la concert, cu toate că medicii au reputația a fi amatori de muzică, dacă nu pentru alta, pentru că numără atâția evrei printre ei. M-am plecat deasupra lui Rudolf. Mai dădea semne de viață, dar era lovit groaznic. Sub ochi îi sângera o rană. Alte gloanțe nimeriseră în gât, în plămân, în vasele coronariene, înălță capul, încercă să spună ceva, dar imediat îi apăru spumă însângerată pe buzele a căror rotunjime plină mi se părea acum mișcător de frumoasă, ochii i se rostogoliră și capul îi căzu cu zgomot înapoi pe bancă.

Nu pot să spun câtă milă și jale m-a cuprins, aproape m-a copleșit, pentru omul acesta. Simțeam că, într-un anume fel, totdeauna îmi fusese drag, și trebuie să mărturisesc că sentimentele mele, de compasiune erau mult mai puternice pentru el decât pentru nefericita făptură într-adevăr demnă de milă, pregătită pentru abominabila-i fapta prin suferințe, vicii, imoralitate și stupefiantele cu care-și înșelase suferințele. Am spus celor din jur că sunt un buh cunoscut al amândurora, și am recomandat ca muribundul să fie transportat peste drum, la Universitate, unde portarul ar putea telefona la Salvare și la poliție și unde, după știința mea, se afla și un mic post de prim-ajutor. Am aranjat că și făptașa să fie dusă acolo, în același timp.

Așa s-a și procedat. Împreună cu un tânăr săritor, ce purta ochelari, l-am ridicat pe sărmanul Rudolf și l-am scos din vagonul în urma căruia se mai strânseseră două, trei tramvaie. Din unul din ele apăru totuși, alergând, un medic, cu geanta lui cu instrumente, și dirija transportarea rănitului — lucru absolut inutil acum. Se ivi și un reporter, culegând informații. Mă chinuie și-acum amintirea trudei cheltuite să-l pot trezi pe portar, în locuința lui de parter, tot sunând. Medicul, un bărbat tinerel, începu prin a se prezenta tuturor, apoi încercă, după ce rănitul, fără cunoștință, fusese întins pe canapea, să-i dea primele ajutoare! Automobilul Salvării sosi surprinzător de repede. Rudolf muri, așa cum mă prevenise medicul, îndată după ce-l examinase, în drum spre spitalul orășenesc.

În ce mă privește, m-am alăturat organelor polițienești sosite ceva

mai târziu, și arestatei — care plângea acum cu sughițuri — ca să-l pun la curent pe comisar cu unele particularități ale vieții ei și să recomand să fie internată într-o clinică psihiatrică! Pentru noaptea aceea însă, nu se mai putea.

Se auzea bătând miezul nopții la biserici când, ieșind din biroul acela, căutam un automobil, să-mi mai îndeplinesc o ultimă obligație amară: să mă duc în Prinzregentenstrasse. Socoteam că era de datoria mea să-l informez despre cele întâmplate pe mărunțul soț, cu câte menajamente voi fi în stare. Când am găsit o mașină nu merita s-o mai iau. Ușa casei era încuiată, dar după ce-am apăsât pe butonul soneriei s-a făcut lumină pe scară și Institoris a coborât el însuși — pentru ca în ușă, în locul soției sale, să dea de mine. Avea un gest al lui de a deschide gura să tragă aer, întinzând în același timp buza de jos strâns peste dinți.

— O, dar ce s-a întâmplat? Îngăimă el. Dumneata...? Ce te-aduce...? Ce s-a întâmplat...?

Pe scară n-am spus aproape nimic. Sus, în odaia de toate zilele, acolo unde Ines îmi făcuse destăinuirile tulburătoare, i-am povestit, după câteva cuvinte pregătitoare, cele ce văzusem. Ascultase în picioare, dar după ce am terminat de vorbit, s-a așezat repede într-un fotoliu de trestie, manifestând însă stăpânirea de sine a unui bărbat ce trăia de multă vreme într-o atmosferă apăsătoare și amenințătoare.

— Atunci, așa... rosti Institoris, așa avea să se întâmple... Și se putea înțelege clar că așteptase cu teamă să vadă "cum" se va întâmpla. Mă duc acolo, spuse ridicându-se. Sper c-o să mă lase să vorbesc cu ea... (voia să spună, în arestul poliției).

Pentru noaptea aceea nu puteam să-i dau mari speranțe, dar cu vocea slabă el răspunse că datoria lui era să încerce, își aruncă paltonul pe umeri și ieși în fugă.

Rămas singur în odaia în care bustul ei, distins și sinistru, privea de pe soclu, gândurile mele apucară pe drumul luat, sper că mă credeți, de multe ori în ultimele ore, la care se opriseră îndelung chiar. Mai aveam de împărtășit o dată dureroasă știre, așa mi se părea. Dar un fel de amorțeală stranie puse stăpânire pe măduarele mele, pe mușchii feței chiar, și mă împiedică să ridic receptorul telefonului și să cer legătura cu Pfeiffering. Nu-i adevărat, l-am ridicat, l-am ținut în mână care-mi atârna moale în jos, și auzeam vocea înfundată, submarină, a operatoarei din centrală. Dar o intuiție, născută poate din surmenajul meu, gândul că sunt pe cale să alarmez inutil în miez de noapte casa Schweigestill, că nu e necesar să-i povestesc lui Adrian întâmplarea prin care trecusem, da, da, că într-un fel mă voi face ridicol, mi-a zădărnicit intenția, și am pus receptorul la loc în furcă.

XLIII

Povestea mea s-apropie de sfârșit, repede — cu toate lucrurile se petrece la fel, astăzi. Toate se grăbesc, se precipită spre sfârșit, lumea stă și ea sub semnul sfârșitului — cel puțin pentru noi germanii, a căror istorie milenară, dezmințita, dusă *ad absurdum*, s-a dovedit, prin rezultatele sale, un eșec funest, lamentabil, o cale greșită sfârșind în neant, în disperare, într-un faliment fără pereche, o adevărată călătorie infernală printre flăcări și bubuituri. De-i adevărată vorba noastră nemțească că oricărui drum la țintă dreaptă, dreaptă-i e orice bucată, trebuie recunoscut că drumul care ne-a dus la această pierzanie — și folosesc cuvântul în înțelesul lui cel mai riguros, cel mai religios —

nelegiuit a fost peste tot pe unde ne-a purtat, în toate punctele, la toate cotiturile, oricât de amar i-ar fi iubirii să accepte această logică. A recunoaște infamia când nu se poate altfel nu înseamnă tăgadă de iubire. Mie, om de rând și cărturar german, mi-a fost tare drag ce-i german, ba chiar, neînsemnata mea viață, capabilă însă de entuziasm și de abnegație, a fost închinată iubirii, unei iubiri uneori înspăimântate, totdeauna îngrijorate, dar etern fidele unui om de seamă și mare artist german, a cărui culpabilitate misterioasă, al cărui sfârșit înfiorător n-au putut influența cu nimic dragostea mea și, cine știe, ea nu e, poate, decât o oglindire a harului.

Retras, izolat, în așteptarea destinului, a prăbușirii finale, dincolo de care omul nu-i în stare a trece cu gândul, stau în chilia mea din Freising și evit priveliștea Münchenului groaznic devastat, cu statui răsturnate, cu fațade privind prin orbitele goale ale ferestrelor, mascând neantul ce se cascade îndărătul lor, dar pe de altă parte părând că vor să-l scoată în evidență, înmulțind grămezile de dărâmături de pe străzi. Mi se strânge inima de milă când mă gândesc la sminteala fiilor mei, care-au crezut cu masa poporului împreună, au crezut și-au jubilat, au luptat și s-au sacrificat, iar acum, de-atâta vreme, cu privirile rătăcite ca milioane de teapa lor, gustă rodul amar al deziluziei, sortit să se pârguiască, s-ajungă la dezorientarea totală, la disperare fără ieșire. Pe mine, care n-am putut crede în credința lor, n-am putut împărtăși bucuriile lor, agonia sufletelor lor nu mă va apropia de ei. Dar ei vor face ca povara lor s-apese și asupra mea — ca și cum lucrurile ar fi ieșit altfel dac-aș fi visat și eu visul lor infam. Vie-le Domnul într-ajutor f Eu sunt singur, cu bătrâna mea Hélène; ea se îngrijește de viața mea de toate zilele, și uneori îi citesc fragmente, potrivite simplității ei, din scrierea al cărei sfârșit e unica mea grijă, în mijlocul acestei năruiri.

Apocalipsis cumfiguris, cum numise el această profeție a sfârșitului lumii, a răsunat, pătrunzător și grandios, în februarie 1926 la Frankfurt pe Main, cam la un an după groaznicul eveniment relatat în capitolul anterior, și poate că în parte și din cauza depresiei provocate, Adrian nu și-a putut înfrânge reticența lui obișnuită și nu a asistat la evenimentul într-adevăr senzațional, chiar dac-a fost întrerupt uneori de vociferări dușmănoase sau de râsete insipide. N-a auzit niciodată această operă, unul din cele două monumente ale mândrei și austerei sale vieți — lucru ce n-ar trebui deplorat chiar atât, dacă ținem seama de toate câte obișnuia să spună el despre "auzit". În afară de mine — avusesem grijă să-mi fac timp pentru călătorie — a mai fost, din cercul nostru de cunoștințe, numai scumpa noastră Jeannette Scheurl care, cu toate că dispunea de mijloace atât de modeste, a venit la Frankfurt, apoi s-a dus la el, la Pfeiffering, să-i povestească totul, în dialectul ei atât de personal, un amestec de bavareză și franceză. Pe atunci, Adrian aștepta cu reală plăcere vizitele acestei rustice aristocrate; prezența ei avea asupra lui un efect calmant, binefăcător, un fel de forță ocrotitoare, și i-am văzut cu ochii mei, într-un colț din odaia starețului, șezând unul lângă altul, mână în mână, fără să scoată o vorbă, parcă feriți de rele. Acest mână-în-mână nu-i semăna deloc lui, se produsese o schimbare în el, și constatarea aceasta mă emoționa, mă bucura chiar, totuși, nu fără o urmă de îngrijorare.

Tot pe vremea aceea îi plăcea, mai mult decât oricând, să-l aibă lângă el pe Rüdiger Schildknäpp, amicul cu ochi ca ai lui. E-adevărat, acesta se cam codea, cum îi fusese obiceiul dintotdeauna dar, gentleman desăvârșit, dacă se întâmpla să vină, era gata să facă împreună plimbări nesfârșite pe câmp, care-l încântau atât de mult pe Adrian, în special când nu mai era în stare să lucreze, și Rüdiger îl

amuza cu umorul lui amar și grotesc. Sărac lipit, avea multe necazuri cu dinții, neglijanți și stricați, și nu povestea decât despre dentiști incorecți, care la început se ofereau să-l trateze din prietenie și deodată formulau pretenții exorbitante, pretextau condiții de plată nerespectate, rate neachitate la termen, ceea ce-l obliga să apeleze la un alt binefăcător, știind dinainte că nici acesta nu va putea sau nu va voi să-i facă treaba, și altele de felul ăsta. Il chinui-seră montându-i o punte pe niște rădăcini dureroase, singurele rămase, și în scurtă vreme, din cauza eforturilor la care erau supuse, începură să se clatine și ele, așa că se putea prevesti, în toată liniștea, prăbușirea macabrei construcții artificiale, urmarea fiind că va trebui să contracteze noi datorii, ce nu le va putea plăti niciodată. "Se năruie, se duce naibii", profetea el lugubru, dar nu se supăra deloc când Adrian râdea cu lacrimi de toată această mizerie a lui, ci, ca și cum nici nu urmărise altceva, râdea și el să se frângă, ca un copil.

Umorele macabru era, în acele momente, foarte potrivit pentru solitarul nostru prieten, și eu, lipsit din nefericire de talent la comică, făceam tot ce puteam să-l îndemn pe acest Rüdiger, foarte adesea recalcitrant, să se ducă la Pfeiffering. Pentru că în tot anul acela, viața lui Adrian a fost goală, sterilă: intrase într-o perioadă de lipsă de idei, de lenevie cerebrală, foarte chinuitoare, umilitoare, îngrijorătoare pentru el, cum reieșea din scrisorile sale, și constituise — cel puțin așa spunea — principalul motiv al absenței sale de la Frankfurt. E cu neputință să te mai gândești la lucruri gata făcute când nu ești în stare de ceva mai bun. Trecutul e suportabil numai când simți că-i ești superior, nu când, conștient de neputința actuală, trebuie să căști gura la el ca un nerod. "Pustie, aproape de nerozie" era starea lui de spirit, îmi spunea în scrisorile pe care mi le trimitea la Freising. "O viață de dine", o "existență vegetală, fără trecut și fără viitor, de-un idilism insuportabil", și tot ce-i mai salva, jalnic, onoarea, era c-o înjura; și-l va împinge până-acolo încât să dorească un război, o revoluție sau ceva, un cataclism zgomotos, să-l smulgă din stupiditatea asta. Despre a compune nu mai știa literalmente nimic, n-avea nici cea mai slabă idee, nici cea mai palidă amintire cum e și cum se face, și era ferm convins că-n viața lui nu va mai scrie o singură notă. "Îndură-se iadul de mine!", "Roagă-te pentru bietul meu suflet!", expresii de felul ăsta reveneau des în scrisorile ale și mă mâhneau profund, dar constituiau și o mângâiere, pentru că-mi spuneam că eu și numai eu, tovarășul de joacă din copilărie, și nimeni altul pe lume, puteam fi depozitarul unor asemenea confesiuni.

În răspunsurile mele căutam să-l consolez, arătându-i cât de greu trece omul cu gândul dincolo de starea sa imediată pe care — din sentiment, nu din rațiune —, e înclinat s-o creadă veșnică, incapabil, ca să zic așa, să vadă Jupă primul colț — și asta, foarte probabil, se potrivește mai mult la cele rele decât la cele bune. Deprimarea lui nu era decât prea explicabilă, după groaznicele dezamăgiri suferite de curând. Și am fost destul de slab și de "poetic" să-i să compar înțelenirea lui cerebrală cu "hibernarea pământului în sânul căruia viața fremăta neconținut, împingând la germinare vârstare noi — imagine nepermis de blândă, îmi dădeam seama foarte bine, deloc potrivită extremele la care-și trăia el viața, cu salturile între dezlănțuiri creatoare și penitențe paralizante. Pe de altă parte, o dată cu stagnarea forțelor sale creatoare se manifestă o diminuare și a sănătății, mai mult efect decât cauză: în iarna lui 1926 accese puternice de migrenă alternară cu atare ale stomacului, bronhiilor, faringelui, și ar fi fost, numai ele, suficiente să-i interzică voiajul la Frankfurt — cum i-au interzis o altă

călătorie, omenește judecând mult mai urgentă, mai evident imperativă, dar medicul s-a opus categoric.

Într-adevăr, aproape în aceeași zi — stranie coincidență — către sfârșitul anului, și-au dat sfârșitul Max Schweigestill și Jonathan Leverkühn, amândoi în vârstă de șaptezeci și cinci de ani — tatăl și stăpânul casei din Bavaria de Sus, de-atâția ani gazda lui Adrian, și adevăratul lui tată, la ferma de la Büchel. Telegrama mamei anunțându-l a "speculatorul" elementelor se stinsese lin din viață îl ajunsese lângă coșciugul marelui fumător, și acela un taciturn veșnic pe g înduri, cu alt dialect, care și el lăsase din ce în ce mai mult pe umerii de moștenitor ai lui Gedeon povara gospodăriei, cum celălalt pesemne că o lăsase în seama lui Georg, pentru ca acum să i-o încredințeze de-a binelea. Adrian putea fi sigur că Elsbeth Leverkühn va îndura pierderea cu aceeași mută resemnare, cu aceeași înțelegătoare acceptare a soartei omenești, dovedită de Else Schweigestill. Despre o călătorie în Turingia saxonă, la înmormântare, nici gând nu putea fi, în starea lui de atunci. Dar, cu toate că duminică făcuse febră și că se simțea fără puteri, insista, împotriva sfatului medicului, să ia parte la solemnitatea înmormântării gazdei sale, în cimitirul din curtea bisericii de la Pfeiffering, unde venise lume multă din toate împrejurimile. I-am adus și eu răposatului ultimul omagiu, având sentimentul că în același timp i-l aduc și celui alt, și ne-am întors pe jos, amândoi, acasă la Schweigestill, cuprinși de o emoție ciudată la constatarea că, deși bătrânul se stinsese, din odaia de toate zilele, a cărei ușă era deschisă, ieșea încă mirosul de mahorcă al pipei sale, ce îmbiba puternic și pereții coridorului, și întreaga atmosferă a casei, acum la fel ca și-nainte.

— Persistă, zise Adrian. Multă vreme; poate cât și casa. Și la Büchel la fel. Timpul, mai scurt sau mai lung, cât dănuim noi după el, se cheamă nemurire.

Era după Crăciun — bătrânii, cu fața pe jumătate întoarsă de la viață, înstrăinați de cele lumești, mai petrecuseră sărbătoarea între ai for. Când ziua începu să se mărească, îndată după Anul Nou, starea lui Adrian se amelioră văzând cu ochii, seria de afecțiuni chinuitoare și demoralizante luă sfârșit, sufletește păru să se fi refăcut după eșuarea proiectelor sale de viață nouă și după suferințele îndurate din pricina ei, forțele cerebrale începură să rodească — acum trebuia să facă eforturi pentru a domina, a cuminti năvala furtunoasă a ideilor, și anul acesta, 1927, deveni anul de prodigioasă fecunditate în muzică de cameră de-o mare elevație; întâi ansamblul pentru trei instrumente de coarde, trei lemne și pian, o piesă, aș zice, discursivă cu teme foarte lungi, improvizații pline de fantezie lucrate în nenumărate combinații și rezolvări, dar niciodată revenind cu claritate. Cât de dragă mi-e nostalgia vijelioasă, copleșitoare, alcătuind nota caracteristică a acestei bucăți, tonul ei romantic! — cu toate că e scrisă cu cele mai riguroase mijloace moderne — tematic, desigur, dar cu transformări atât de pronunțate, încât efectiv nu mai există "reprize". Prima parte este intitulată în mod expres Fantezie, a doua e un adagio ridicându-se la un puternic crescendo, iar a treia, un finale începând destul de ușor, jucăuș aproape, concentrându-se progresiv contrapunctic, evoluând către un caracter grav, tragic, pentru a sfârși într-un sumbru epilog ca de marș funebru. Pianul nu-i întrebuițat niciodată ca umplutură armonică, partea lui e tratată solistic, ca într-un concert pentru pian — probabil o reminiscență a Concertului pentru vioară. Admirația mea cea mai profundă însă e pentru măiestria lui în a rezolva problema combinațiilor de sunete. Nicăieri lemnele nu acoperă coardele, ci totdeauna le menajează în spațiu, alternează, și numai în foarte puține locuri

coardele și instrumentele de suflat se întâlnesc în tutti. Și dac-ar fi să sintetizez impresia: e ca și cum dintr-un punct de plecare ferm și familiar ai fi momit în regiuni mereu mai depărtate — totul se întâmplă altfel decât te așteptai. "N-am vrut să scriu o sonată, ci un roman", mi-a spus Adrian.

Tendința aceasta spre "proza" muzicală își atingea culmea în Cvartetul pentru coarde, poate cea mai ezoterică operă a lui Leverkühn, compusă imediat după Septet. Dacă în general muzica de cameră este o arenă a travaliului motivic-tematic, aici este evitat într-un mod de-a dreptul provocator. Pur și simplu nu există corelații motivice, nici dezvoltări, nici variațiuni, nici o singură repetare; elementele noi se succed fără întrerupere și aparent fără coerență, ținute laolaltă prin similitudinea sunetului, sau acordului, sau, mai mult încă, prin contraste. De forme tradiționale, nici urmă. E ca și cum în această lucrare, aparent anarhică, maestrul își trăgea adânc respirația pentru cantata lui Faust, cea mai coerentă dintre operele sale. În Cvartet s-a bazat doar pe ureche, pe logica lăuntrică a inspirației. În același timp, polifonia este dusă la un maximum, iar fiecare voce e, în fiecare clipă, cu totul independentă, întregul este articulat pe tempo foarte clar contrastați, cu toate că părțile trebuie cântate fără întrerupere. Prima, purtând indicația moderato, are aerul unei convorbiri profund meditative, intens cerebrale, patru instrumente consfătuindu-se între ele, un schimb de opinii calm și grav, aproape fără variații dinamice. Urmează o parte presto, parcă șoapte în delir, toate cele patru instrumente în surdină, apoi o parte lentă, mai scurtă, unde vocea principală e ținută de vioară, acompaniată de interjecțiile celorlalte instrumente, și totul te face să te gândești la o scenă cântată. În fine, în allegro con foco, polifonia se desfășoară în linii ample. Nu cunosc nimic mai emoționant decât finalul, ți se pare că din toate patru părțile pâlpâie flăcări, o combinație de tirade și de triluri lăsându-ți senzația că asculți o întreagă orchestră. Într-adevăr, prin dispunerea corzilor la intervale mari și prin folosirea registrelor optime ale fiecărui instrument se obține o sonoritate ce spulberă îngrădirile uzuale ale muzicii de cameră și nu mă îndoiesc că, în general, criticii vor reproșa Cvartetului că e o piesă orchestrală deghizată. Vor greși. Studiul partiturii va arăta că au fost valorificate cele mai subtile resurse în materie de construcție a cvartetului de coarde. Desigur, Adrian îmi spusese în repetate rânduri că vechile granițe dintre muzica de cameră și stilul orchestral nu mai pot fi păstrate și că, de la emanciparea culorii, cele două domenii se suprapun. Tendința lui spre ceea ce-i hibrid, amestec, substituie era, după cum s-a vădit încă de la tratarea elementelor vocale și instrumentale în *Apocalipsă*, în continuă creștere. Zicea: "La cursul de filozofie am învățat că a stabili limite înseamnă a le fi și călcat. Cu mine, asta a fost cazul totdeauna." El se referea la critica făcută de Hegel lui Kant, și cuvintele lui demonstrează cât de profund cerebrale izvoare avea forța sa creatoare și cât de mult era ea determinată de impresii timpurii.

Aceasta-i într-un totul adevărat pentru Trioul pentru vioară, violă și violoncel, aproape inexecutabil, de fapt n-ar putea fi stăpânit din punct de vedere tehnic decât de trei virtuoși, și-i uluitor atât prin fanatismul constructiv, prin potențialul cerebral mobilizat, cât și prin amestecurile sonore nebănuite pe care o fantezie combinatorie fără pereche, o ureche avidă de nemaiauzit le poate scoate din cele trei instrumente. "Inexecutabil, dar de efect", spunea Adrian când era bine dispus, despre piesa, pe care începuse s-o scrie încă de pe când concepea muzica pentru Septet, și o purtase în gând, o dezvoltase, pe când era împovărat cu lucrul la Cvartet, când ai fi putut gândi că numai el îi

absorbise toate forțele organizatorice, pe multă vreme, că i le măcinase, până la urmă, complet. Era o împletitură exuberantă de inspirații, exigențe, realizări, retractări pentru biruirea de noi teluri, cu tumult de probleme ivindu-se cu soluțiile lor deodată — "o noapte în care nu se mai face întuneric din cauza fulgerelor", zicea Adrian.

— Cam brutală și spasmodică iluminare, adăuga tot el. Și-apoi ce, spasmodic sunt și eu, m-a încolțit al dracului, tremură carnea toată pe mine. Inspirațiile, prietene dragă, sunt o specie afurisită, au obraji fierbinți și ți-i înfierbântă și pe-ai tăi, dar într-un fel deloc plăcut. Când ești prieten intim cu un umanist ar trebui să fii oricând în stare să deosebești limpede fericirea de tortură...

Și mai preciza că uneori nu știa dacă liniștea neputincioasă a vieții trăite nu demult nu era preferabilă, în comparație cu caznele de acum.

L-am învinuit de ingratitudine. Uluit, cu lacrimi de bucurie în ochi, dar și cu o teamă afectuoasă ascunsă în adâncul sufletului, citeam și ascultam, săptămână de săptămână, ce pusese pe hârtie — cu o caligrafie a notelor impecabilă, precisă, delicată, fără urme de "spasme" — cel ce-i suflase și-i pretinsese cum spunea el, demonul său, Furia sa (el scria Furfa). Dintr-o răsuflare sau, mai bine zis, fără să răsuflă, scrise cele trei piese, când una singură ar fi fost de ajuns să facă memorabil anul compunerii, și efectiv începu să scrie la Trio încă în aceeași zi în care termina lento din Cvartetul compus anterior. „Merge, parc-aș fi studiat la Cracovia”, îmi scria o dată, când nu trecusem pe la el două săptămâni — expresie înțeleasă numai după ce mi-am amintit că Universitatea din Cracovia introdusese, în secolul al XVI-lea, oficial, studiul magiei.

Îmi pot asigura cititorii că eram foarte atent cu expresiile lui arhaice, bogate în aluzii, dragi lui dintotdeauna, dar acum apăreau mai frecvent ca oricând — sau, să zic și eu ca el, "adesea foarte"? — în scrisori sau chiar în nemțeasca lui orală. În curând avea să se vadă de ce. O primă indicație am căpătat-o când, într-o zi, privirea mi-a căzut pe o foaie de note de pe masa lui de lucru, pe care scrisese cu o pană groasă: "Iar astă tristețe tare îndurera pe doctor Faustus, și-i fu îndemn a-și așterne cu slove tânguirea".

El văzu ce văzusem și-mi trase hârtia de sub nas cu vorbele: "Ce faptă indiscretă la domnul frate al meu!" Ce-avea în gând, ce plănuia și nu spunea o vorbă nimănui mi-a ascuns și mie încă multă vreme. Dar din clipa aceea știam ce știam. Nu mai rămâne nici o îndoială că anul muzicii de cameră, 1927, a fost și anul când a conceput *Lamentarea doctorului Faustus*. oricât ar părea de necrezut, dar în lupta cu probleme atât de complicate încât nu-ți puteai închipui dominarea lor decât într-o concentrare exclusivă, absolută, spiritul său prevedea, încerca, tatona, sub semnul celui de al doilea oratoriu — chinuitorul strigăt de durere, de la care avea să-l abată, un timp, un episod din viața lui, pe cât de plin de grație, pe-atât de sfâșietor.

XLIV

Ursula Schneidewein, sora lui Adrian, de la Langensalza, după ce în 1911, 1912 și 1913 născuse unul după altul primii trei copii, avusese unele supărări cu sănătatea, cu plămânii și trebuise să stea câteva luni într-un sanatoriu din Munții Harz. Făcuse un catar al vârfurilor, care părea să se fi vindecat însă, și în deceniul scurs până la venirea pe lume a celui mai mic, a lui Nepomuk, Ursula a fost pentru ai săi o soție și mamă fără griji, activă, cu toate că perioada de foamete din timpul

războiului și de după el n-a permis sănătății sale să rămână în floare, răcea des, începea cu un simplu guturai, dar cobora totdeauna în bronhii, așa că arăta, dacă nu suferindă, măcar palidă, plăpândă — cu toate că figura ei amabilă, voioasă și atentă putea induce în eroare.

Sarcina din 1923 păru mai curând să-i fi sporit vitalitatea în loc de a i-o diminua. Firește, după naștere se restabili destul de greu, și tulburările febrile, care cu zece ani în urmă o duseseră la sanatoriu, reapărură. Din nou fu vorba de întreruperea activității gospodărești și de un tratament specific, dar simptomele dispărură, și am certa convingere că fericirea de a fi mamă, bucuria de a avea încă un băiețel — cel mai liniștit și mai prietenos și mai drăgălaș bebeluș de pe lume, un copilaș cuminte — au avut o influență psihică binefăcătoare, decisivă, și ani de zile vrednica femeie s-a ținut bine, voinică — până în 1928, când Nepomuk, ajuns la vârsta de cinci ani, a făcut un pojar strașnic și îngrijirea zi și noapte, spaima pentru copilașul adorat constituiră o povară prea grea pentru puterile ei. Din cauza asta avu o recidivă, fluctuațiile în temperatură și tușea nu voiau să cedeze deloc, astfel că medicul curant insistă asupra unei internări în sanatoriu, apreciată, fără fals optimism, la o jumătate de an.

Ceea ce îl aduse pe Nepomuk Schneidewein la Pfeiffering. Sora lui, Rosa, de șaptesprezece ani, care împreună cu Ezechiel, cu un an mai mic, lucrau în prăvălia de articole optice a tatălui lor (iar Raimund, de cincisprezece ani, mai mergea încă la școală), avea acum și îndatorirea firească de a îngriji de gospodărie, în absența mamei sale, așa că nu mai putea să ia asupra ei și supravegherea frățiorului. Ursula îl pusese la curent pe Adrian, îi scrisese cum medicul ar fi considerat ca foarte fericită soluția de a-l trimite pe copilașul convalescent, pentru o bucată de vreme, la aer de munte, în Bavaria de Sus, și îl rugase să încerce să obțină asentimentul gazdei sale de a ține, o anumită perioadă de timp, loc de mamă sau de bunică micuțului. Else Schweigestill acceptă bucuroasă, ca să nu mai vorbim de entuziasmul Clementinei, așa că pe la mijlocul lui iunie al aceluiași an, pe când Johannes Schneidewein își conducea soția în Munții Harz, la același sanatoriu de lângă Süderode unde se mai înzdrăvenise odată, Rosa călătorea cu frățiorul ei către sud și-l aduse unchiului său, în casa unde acesta se simțea ca între ai lui.

N-am fost de față la sosirea lor, dar mi-a povestit Adrian cum toți: mama, fata, Gedeon, servitoarele și argații, încântați, râzând de bucurie, se grămădiseră în jurul mititelului și nu se mai săturau de drăgălășenia lui. Mai ales femeile, natural, și dintre ele slujnicele, mai simple, erau cele mai expansive, își pierduseră capul aproape, se plecau, cu mâinile împreunate, spre omuleț, se așezau la pământ lângă el, admirând minunea de copil și nu mai conteneau exclamând: "Isuse Cristoase! Sfântă Fecioară!" — sub surâsul indulgent al surorii lui mai mari, căreia i se putea citi pe față că nici nu se așteptase la altceva și că era deprinsă cu asemenea manifestări în ce-l privește pe mezinul casei.

Nepomuk, sau "Nepo", cum îi ziceau ai lui, sau "Echo", cum își spunea el încă de pe când începuse să gângurească, printr-o amuzantă confuzie de consoane, era îmbrăcat foarte simplu și văratic, aproape deloc orășenește: o bluziță albă de bumbac cu mânecile scurte, pantalonași foarte scurți de pânză, și pantofiori de piele cu călcâiele tocite, fără ciorapi. Și totuși, dacă-l priveai, parcă vedeai un prințisor dintr-o poveste cu zâne. Gingașa perfecțiune a micii făpturi, cu piciorușe zvelte, frumoase, indicibilul farmec al căpșorului, mai mult oval, cu un ciuf inocent de păr blond zburlit, cu trăsături care, cât ar fi fost ele de fragede, aveau ceva pronunțat, finit, definitiv, și chiar

ridicarea, de-o nespusă grație și curățenie a ochilor de cel mai senin albastru, umbriți de gene lungi — nu, nici chiar toate astea nu erau ceea ce lăsa impresia de basm, de oaspete descins dintr-o altă lume, minusculă și rafinată. Trebuia adăugată atitudinea, ținuta copilului în mulțimea de "oameni mari" care-l înconjurau râzând, suspinând de emoție, exclamând de admirație, adăugat surâsul lui, nu lipsit, firește, de oarecare cochetărie, simțind vraja ce-o emana, răspunsurile și reflecțiile lui, care aveau ceva de învățătură, de solie, glăsciorul de argint din micul lui gâtlej și debitul glăsciorului, cu deformările de copil, încurcând consoanele, schimbându-le între ele, cu intonație helvetică apăsată, moștenită de la tată și pe care mama și-o însușise atât de repede, puțin lentă, solemn trăgănată, cu r-ul rotunjit peste limbă și cu sacadarea amuzantă a silabelor, cum ar fi "peș-te" sau "floar-re" și, lucrul ce nu-l văzusem niciodată la copii, omulețul își însoțea cuvintele cu gesturi vagi, dar expresive, din brațe, destinate să explice, dar uneori lipsite de orice legătură cu înțelesul spuselor sale nelămurite și destul de stranii, pline însă de grație.

Atât, deocamdată, ca descriere a lui Nepo Schneidewein sau "Echo", după cum îi spusese toți, urmându-i pilda — dacă admitem că vorbe stângace îl pot înfățișa cuiva care nu l-a văzut niciodată. Câți scriitori înaintea mea nu vor fi deplâns inaptitudinea limbajului de a realiza o vizualizare, de a produce un portret într-adevăr exact al individului! Cuvântul a fost creat pentru laudă și omagiere, îi e dat să uimească, să admire, să binecuvânteze și să definească un fenomen prin sentimentul pe care-l trezește, dar nu să-l evoce și să-l reconstituie. În loc de a încerca imposibilul cu această tentativă de portret, aș face probabil mai mult pentru adorabilul meu model, mărturisind că și astăzi, după șaptesprezece ani împliniți, mă podidesc lacrimile când îmi amintesc de el, și totuși, această amintire îmi trezește și un straniu sentiment, nepământesc aproape, de seninătate.

Răspunsurile, însoțite de gesturi fermecătoare, pe care le dădea la întrebările despre mama sa, despre călătorie, despre șederea în orașul cel mare, München, aveau, cum am mai spus, un pronunțat accent helvetic și vădeau, cu tot timbrul argintiu al glăsciorului, un amplu element dialectal — spunea de pildă "căși" în loc de "case," și "puțân" în loc de "puțin". De asemenea, te izbea la el o predilecție pentru "va să zică", în expresii cum ar fi "va să zică a fost tare bine" și altele de felul acesta. Mai apăreau, în vorbirea lui, rămășițe de venerabile arhaisme, spunea, de pildă, când nu-și mai putea aduce aminte de ceva: "Mi-a fugit din minte", și tot așa rosti în cele din urmă: "Alte noutăți nu mai am". Dar el spusese vorbele astea pentru că voia să spargă sindrofia, căci îndată după aceea completă:

— Echo zice că nu-i frumos să mai stea afară. E mai bine să mergă în casă să spună unchiului bună ziua.

Și cu vorbele astea întinse mânuța într-a surorii sale ca să-l ducă înăuntru. În clipa aceea însă, Adrian, care se odihniise și isprăvisese cu îmbrăcatul, apăru în curte să ureze bun venit nepoatei sale.

— Și dumnealui, făcu el, după ce spuse cele de cuviință fetei, minunându-se de asemănarea cu Ursula, dumnealui este noul membru al familiei noastre?

Luă mâna lui Nepomuk și repede privirea i se pierdu în lumina dulce a zâmbetului de azur din ochii înstelați, larg deschiși, în sus, spre el.

— Da-da, da-da, adăugă Adrian, și asta fu tot ce spuse, dând încet din cap către fată, apoi și-l întoarse din nou la copil.

Emoția lui nu putea scăpa nimănui, nici băiatului, și când Echo îi

vorbi unchiului său — era pentru prima oară că i se adresa — nu-i vorbi cu îndrăzneală, cuvintele lui aveau ceva circumspect, liniștitor, conciliant, sincer, și atmosfera se descarcă atunci când roști simplu:

— Se vede, te bucuri, c-am venit, nu-i așa?

Toți râseră, râse și Adrian.

— Cred și eu! răspunse. Și sper că și tu te bucuri să faci cunoștință cu noi toți.

— Sunt tare bucuros să vă-ntâlnesc, sună bizarul răspuns al băiețelului.

Cei din jur erau gata să izbucnească din nou în râs, dar Adrian, dând din cap, duse degetul la buze:

— Nu trebuie să zăpăcim copilul cu râsul nostru. Și nici nu văd vreun motiv de râs, dumneata ce zici? spuse el întorcându-se către Frau Schweigestill.

— Absolut nici unul! răspunse ea, cu o energie puțin exagerată în glas, ducând colțul șorțului la ochi.

— Atunci să intrăm în casă, hotărî Adrian, și luă din nou mâna lui Nepomuk, să-l conducă. Desigur c-ai pregătit musafirilor o gustare.

Pregătise. În odaia cu statuia Victoriei de la Samothrake, Rosa fu ospătată cu cafea și micuțul cu lapte și cozonac. Unchiul sta și el la masă și-l privea cum mănâncă delicat și îngrijit. Adrian mai schimbă câteva cuvinte cu nepoata sa, dar asculta distrat răspunsurile, ocupat cum era să-l privească pe micul Făt-Frumos, și preocupat să-și domine emoția, s-o păstreze în limitele discreției, să nu facă din ea o povară pentru ceilalți — grijă de altminteri de prisos, pentru că Echo de mult nu se mai lăsa impresionat de admirație mută și de priviri fascinate. De altfel ar fi fost păcat să pierzi măcar una din privirile lui suave ridicate să mulțumească pentru o bucată de cozonac sau puțină dulceață!

În cele din urmă omulețul roști cuvântul "turat". Asta, explică Rosa, e o expresie de-a lui de când era mic de tot, și trebuia să însemne că i se dăduse îndeajuns, că nu mai voia, o prescurtare pentru, "m-am săturat", care-i rămăsese până-n ziua de azi, iar când Frau Schweigestill, din amabilitate de gazdă, îl îndemnă să mai ia, micuțul declară cu o anumită chibzuială matură:

— Echo vrea mai bine să nu trebuie să ia.

Își frecă ochii cu pumnișorii, semn că-i era somn. Îl culcară și, cât dormi, Adrian stătu de vorbă cu Rosa în odaia lui de lucru. Fata rămase numai până a treia zi, îndatoririle ei la Langensalza o chemau acasă. Nepomuk plânse puțin la plecarea ei, dar promise să fie totdeauna "drăguț", până se va întoarce să-l ia acasă. Doamne, ca și cum nu s-ar fi ținut de cuvânt! Ca și cum i-ar fi fost posibil să nu se țină de cuvânt! Adusesse cu el ceva ca un fel de fericire, o veselie și o tandrețe care-ți încălzea totdeauna inima, și asta nu numai la fermă, ci și în sat, chiar și în oraș, la Waldshut — unde Else și Clementine Schweigestill, doritoare să fie văzute cu copilul, să trezească peste tot aceeași încântare, îl luau cu ele și-l arătau, la farmacist, la băcan, la cizmar, și Nepomuk, cu gesturile lui fermecătoare, cu intonația lui expresivă, lentă, apăsată, le spunea poezii din cartea cu povești a lui Peter-ciufulici, despre micuța Pauline care luase foc, sau despre Jochen cel ce se-ntorsese de la joacă atât de murdar încât doamna "raț-ță" și domnul "răț-țoi" se minunară foarte, și chiar și porcul rămăsese cu gura căscată. Preotul din Pfeiffering, în fața căruia, cu mâinile împreunate — le ținea la înălțimea obrazului, dar la oarecare depărtare, înainte —, spuse o rugăciune — și anume o rugăciune ciudată, din vechime, care începea cu cuvintele: "Nimic nu poate-mpiedica o moarte timpurie" — fu atât de emoționat încât nu reuși să spună decât: "Ah, copilașul lui Dumnezeu, fără de

seamăn!", îl mângâie pe căpșor cu mâna lui albă de păstor de suflete și-i dădu îndată o poză colorată cu Mielul Domnului. Învățătorul, cum mărturisi mai târziu, se simțise și el "nu știu cum" când stătuse de vorbă cu Nepo. La piață, pe stradă, din trei oameni unul cu siguranță se oprea să afle de la "domnișoara Clementine", sau de la Mutter Schweigestill când le picase din cer. Oamenii uluiți șopteau: "la te uită! la te uită!" sau alții, care nu izbuteau să spună mai mult decât părintele: "Ah, Doamne, ce minune de copil!", iar la femei puteai remarca un impuls de a îngenunchea lângă Nepomuk.

Când am ajuns să trec și eu pe la fermă se împliniseră două săptămâni de la sosirea lui, se aclimatizase și era cunoscut în tot ținutul. La început l-am zărit de departe: Mi l-a arătat Adrian, de la colțul casei, cum ședea singur în grădina de zarzavat, jos printre straturi de căpșuni și legume, cu un picioruț întins înaintea, celălalt cu genunchiul în sus, cu șuvițele de păr răsfirate pe frunte și, după cât părea, privind cu plăcere degajată într-o carte cu poze dăruită de unchiul său. O ținea pe genunchi cu dreapta, de margine. Brațul stâng însă, cu care întorsese o filă, întârziase, se oprise inconștient din mișcarea de răsfoire, într-un gest de inimaginabilă grație, cu mânuța deschisă în aer, lângă carte, și-mi dădeam seama că-n viața mea nu văzusem un copil atât de fermecător (alor mei nici în vis nu le era dat să ofere ochilor o asemenea imagine), și îmi spuneam, în gând, că probabil așa întorceau și îngerii, sus, foile caietelor de coruri cerești.

Ne-am dus într-acolo, să fac cunoștință cu omulețul minune. Mi-am luat un aer de severitate pedagogică, cu intenția ca toate să se desfășoare în modul cel mai firesc, hotărât să nu devin sentimental și, în orice caz, să nu las nimic să mi se citească pe față. În scopul ăsta cu o mutră încruntată și cu voce groasă, cu ton protector, am rostit cuvintele: "Ei, băiețuș? Cum merge, suntem cuminte? Ce treburi mai învățăm?" atât de banal, încât mă simțeam perfect ridicol încă din prima clipă și, lucru mai grav încă, el observase, împărtășind incontestabil același sentiment și, rușinat de rușinea mea, își înclină căpșorul, colțurile gurii se traseră în jos, ca unul care își mușcă buzele să nu râdă, ceea ce mă făcu să-mi pierd cumpătul în asemenea hal, încât un răstimp n-am mai putut scoate o singură vorbă.

Nu era încă la vârsta la care tinerii trebuie să se ridice în picioare în fața oamenilor mari și să facă o plecăciune, și dacă i se cuvenea cuiva, atunci lui mai mult decât oricui i se cuvenea acea adorare tandră, directă, simplă, dăruită pe pământ numai noului, încă străin, încă nedepins. Ne spuse, așa cum se obișnuia în vorbirea helvetică, "așezați-vă pe jos", și chiar așa făcurăm, luându-l pe micul Făt-Frumos între noi, în iarbă, și am răsfoit împreună cu el cartea cu poze, probabil tot ce s-a putut găsi mai ca lumea în materie de literatură pentru copii la prăvălia din sat: scene după gustul englezesc, un fel de stil Kate Greenaway, și câteva poezioare, deloc rele, pe care Nepomuk (eu nu-i spuneam Echo pentru că eram destul de idiot ca să-mi închipui că-i un sentimentalism poetizant) le învățase aproape toate pe de rost și ni le "citi", urmărind cu degetul, natural, cu totul în altă parte.

Ciudat e că și astăzi încă mai știu pe dinafară aceste versuri, numai pentru că le-am auzit o dată — sau poate, totuși, de mai multe ori — recitate de glăsciorul lui, cu pronunțarea-i încântătoare. Mai știu încă foarte bine poezioara despre cei trei flașnetari care se întâlnesc la un colț de stradă și, supărați fiind între ei, nici unul nu vrea să se dea în lături. Aș putea s-o recit chiar acum, oricărui copil, dar nici pe departe atât de bine cât o făcea Echo, mai ales în ce privește tărăboiul sonor la care trebuiau să reziste vecinii. Șoriceii țineau post, șobolanii o luau din

loc! Sfârșitul suna astfel:

"Concertul tot-tot-tot
L-a ascultat un cățeluș,
Și-acasă când ajunse
Era bolnav de tot!"

Trebuia să-l fi văzut pe micuț dând din cap îngrijorat, coborând trist vocea, când reda indispoziția cățelului. Sau să-i observi minusculea *grandezza*²⁰⁸, când povestea cum doi tineri coconăși se salutau la malul mării:

"Bună ziua, preastimate,
Baie, azi, nu prea se poate."

Și asta din mai multe motive: întâi, pentru că apa-i prea udă, și n-are decât cinci grade Räumur, și-apoi, pentru că "trei oaspeți din Suedia", se-nvârt primprejur:

"O xifie și doi rechini plecați la vânătoare înoată prin împrejurimi..."

Era atât de comic când rostea aceste avertismente, când făcea ochii mari enumerându-i pe cei trei oaspeți nepoftiți și când lua o înfățișare de spaimă amuzată la adăugirea că ei înotau prin apropiere, încât Adrian și cu mine izbucnirăm în râs. Ne privi în față pe amândoi, examinând veselie noastră cu o curiozitate de ștregar — atent mai ales la a mea după cât aveam impresia —, pentru că, desigur, voia să vadă, în propriul meu interes, dacă absurdă și searbădă mea solemnitate pedagogică nu se dizolvase cumva în acest râs.

Dumnezeule, desigur că se dizolvase, și acea primă tentativă prostească nu s-a mai repetat, cu singura excepție că totdeauna mă adresam acestui mic ambasador din lumea copiilor și-a basmelor spunându-i, cu glas ferm, Nepomuk, folosind Echo numai când vorbeam despre el cu unchiul său, care adoptase numele acesta, ca și femeile de altfel. Cititorul mă va înțelege, când spun că educatorul și dascălul din mine erau puțin îngrijorați, neliniștiți, încurcați chiar în fața farmecului irezistibil, demn, desigur, de orice adorație dar, totuși, pradă timpului, și căruia-i era sortit să se pârguiască și să-mpărtășească soarta tuturor celor pământești. N-avea să treacă multă vreme și azurul celest și zâmbitor al acestor ochi avea să-și piardă puritatea din alte lumi; acest chip angelic cu stranie aureolă candidă, cu bărbia ușor despicață, cu gura fermecătoare și dinți de lapte scânteind la lumina zâmbetului, cu buze rotunjindu-se în somn și către colturile cărora alunecau două trăsături moi, dulci, pornind de la năsucul fin, delimitând obraji, va deveni obrazul unui băiat mai mult sau mai puțin comun, urmând a fi tratat lucid, prozaic, și care nu va mai avea nici un temei să-ntâmpine o asemenea comportare cu ironia de care a dat dovadă Nepo cu prilejul ieșirii mele pedagogice. Și totuși, era aici ceva — și zeflemeaua lui de spiriduș părea să fie expresia conștiinței acestui ceva — ce-ți interzicea să crezi în timp și în acțiunea lui josnică, în imperiul lui asupra acestei gingașe apariții, îți lăsa o impresie de stranie, extraordinară perfecțiune de ansamblu, îți inspira convingerea în autenticitatea lui ca apariție a copilului pe pământ, sentimentul c-a fost "pogorât de sus" și, repet, acela de purtător de solie, legănându-și rațiunea într-o lume de vis, alogică, cu sclipiri de teologie creștină. Ea, rațiunea, nu putea contesta faptul inevitabil al creșterii, dar i se sustrăgea, refugiindu-se în sfera mitului și atemporarului, a simultaneității și paralelismului, în care existența Mântuitorului cu chip de matur nu intră în contradicție cu Pruncul din brațele Sfintei Fecioare, ci-i de asemenea Mântuitorul, de-a pururi El, ridicând mânuța-i să facă semnul crucii deasupra sfinților

²⁰⁸Măreție (*it*).

îngenuncheați în adorare.

Ce exaltare, se va spune! Dar eu nu pot face altceva decât să redau cele trăite și să recunosc profunda dezorientare provocată de existența cvasieterată a micuțului. Ar fi trebuit să iau exemplu — și am și încercat să iau — din comportarea lui Adrian, care nu era dascăl, era artist, și privea lucrurile așa cum arătau, fără să-și facă nici un fel de gânduri despre nestatornicia lor. Cu alte cuvinte, pentru el neconținută devenire avea caracterul permanenței — credea în imagine, credință liniștitoare, își permitea o anumită seninătate (cel puțin mie așa mi se părea) și, deprins cu ceea ce vedea, nici imaginile cele mai ireale nu-l scoteau din fire. Venise Echo, prințisorul din povești — foarte bine, trebuia să te porți cu el după firea lui, și atâta tot. Acesta mi se părea a fi punctul de vedere al lui Adrian. Natural, era departe de mutrele încruntate și familiaritățile banale de felul: "Ce face băiatul ? E cuminte?" Pe de altă parte, lăsase și extazele: "Ah! Doamne, ce minune de copil!" pe seama oamenilor simpli din curte. Atitudinea lui față de micuț era delicată, zâmbitoare, caldă, sau chiar și gravă, fără alintări, fără cântări în strună, chiar fără tandrețe. De fapt nu l-am văzut niciodată mângâind copilul, în nici un fel, rareori dacă-i atingea ușor părul cu mâna. Numai că-i plăcea să se plimbe cu el pe câmp, mână-n mână, asta-i adevărat.

Dar oricum s-ar fi purtat, nu mă putea înșela: observasem că-și iubea nepotul cu multă duioșie, încă din prima zi, că apariția micuțului în viața sa însemnase zorii unei epoci luminoase. Era evident că micul Făt-Frumos, suav, dulce, cu mersul lui imaterial, cu vorbirea-i plină de expresii din bătrâni, îl preocupa profund, cu pasiune, îi umplea zilele, îl făcea fericit, chiar dacă nu-l avea pe lângă sine decât din când în când, pentru că, se-nțelege, îngrijirea băiețelului era în seama femeilor și cum acestea, și mama și fata, aveau și multe alte treburi, Nepo trebuia adesea să se joace singur, într-un colț ferit. După pojar rămăsese cu o mare nevoie de somn, cum au copiii mici, și se întâmpla ca, în afară de orele obișnuite de odihnă, să ațipească pe unde apuca. Când simțea că-l cuprinde somnul, obișnuia să zică „Noapte bună”, cum spunea seara când se ducea la culcare, dar de fapt aceasta era expresia lui de rămas bun întotdeauna, o rostea la orice oră, când pleca el sau altcineva — în loc de "adio" sau "la revedere", el zicea "pte bună" — formulă pereche lui "turat", pe care-l spunea ori de câte ori se săturase de ceva. Când, înainte de a adormi, în iarbă sau pe vreun scăunăș, adăuga "pte-bună", îți întindea și mânuța, și o dată l-am găsit pe Adrian, în curtea din dos, șezând pe o bancă mică, îngustă, numai trei scânduri bătute-n cuie, păzindu-l pe Nepo care dormea la picioarele lui. "Îmi întinsese mânuța, ca să doarmă", mi-a spus când, ridicând ochii, dădu de mine. Nu simțise că mă apropiasem.

Else și Clementine Schweigestill îmi povesteau că Nepomuk era cel mai cuminte, mai docil, mai puțin supărăcios copil pe care-l văzuseră — ceea ce de altminteri se potrivea cu ceea ce știam dinainte despre el. L-am văzut, e-adevărat, plângând când se lovea și-l durea, dar niciodată scâncind, zbierând, urlând, cum fac alți copii, recalcitranți, nedisciplinați. O asemenea comportare era de neimaginat la el. Dacă îi muștra cineva, sau i se interzicea, de pildă, să se ducă într-un moment nepotrivit cu argatul la cai sau cu Walpurgis, la vaci, accepta conciliant, prevenitor chiar, spunând și câteva cuvinte mângâietoare: "Poate țiței mai târziu, poate altă dată, mâine", rostite parcă nu atât pentru propria lui liniștire, cât pentru consolarea celor mari care, desigur, nu casă-l indispuță îi refuzaseră cererea, ci pentru că n-aveau încotro. Ba chiar îl mângâia pe braț pe cel ce-i pricinuisse dezamăgirea, cu aerul că spune:

"N-o pune la inimă! Mai târziu, odată, poate că n-ai să fii obligat s-o faci, și-mi vei putea da voie".

La fel, când n-avea voie să intre la Adrian, în odaia starețului. Unchiul era o mare atracție pentru băiețaș; încă de când îl cunoscusem, la două săptămâni de la sosire adică, era limpede că ținea enorm la el, că-i plăcea și dorea să fie mereu împreună, de bună seamă și pentru că acest lucru însemna ceva aparte, interesant, pe cită vreme viața alături de femeile care-l îngrijeau era ceva obișnuit. Și de altfel cum să-i fi scăpat că, printre plugarii din Pfeifferring, omul acesta, fratele mamei sale, ocupa o poziție unică, era onorat, crea o senzație de sfială, de intimidare chiar! Tocmai această atitudine a celorlalți putea fi, pentru orgoliul lui de copil, imboldul dea dori să fie împreună cu unchiul său. Dar nu se putea spune că Adrian îi făcea toate voile. Se întâmpla să treacă zile întregi și să nu-l vadă, să nu-i îngăduie să intre la el în odaie, părea să-l evite, să-și interzică lui însuși contemplarea micuțului, fără îndoială, atât de drag. După care, se-nțelege, iarăși petreceau ceasuri întregi împreună, îl lua de mână, cum spuneam, și făceau plimbări până departe, atât cât îngăduiau puterile micului tovarăș de drum, hoinărea cu el într-o tăcere mutual agreabilă, sau schimbând câteva vorbe în limbajul pueril al copilului, prin anotimpul saturat de umiditate al sosirii lui Echo, în miresmele mălinului și ale liliacului sau ale iasomieii, de pe marginile drumului; sau, pe potecile înguste, îl lăsa pe nepoțel să meargă înaintea sa cu pasul lui ușor, printre ziduri de grâu galben, pârguit, gata de coasă, cu spicul greu și aplecat pe tulpini cât Nepomuk de-nalte.

Când trebuia să se ducă în oraș, la întoarcere îi aducea băiețelului daruri: fel de fel de animale, o cutie cu un pitic înăuntru, care sărea când ridikai capacul, un tren cu semnale luminoase clipind la curbe, o cutie magică cu mulțime de minunății, dar dintre ele, tezaurul cel mai de preț era un pahar cu vin roșu care nu se vărsa când îl răsturnai. Echo se bucura de toate, natural, dar după ce se juca puțin spunea: " turat!" și prefera ca unchiul să-i arate obiectele lui personale și să-i explice la ce-i foloseau — mereu aceleași obiecte și mereu aceleași explicații, căci nesfârșită-i stăruința și nevoia de repetare a copiilor, în materie de distracții. Un cuțit de birou șlefuit dintr-un dinte de elefant, globul pământesc cu pământurile sfărțecate pe margini, cu golfuri adânci și păienjenishul fluviilor, cu masa albastră a oceanelor, toate răsucindu-se în jurul unei axe oblice, pendula cu picior, bătând armonios ceasurile, cu greutatea alunecate în adânc, pe care le ridica din nou la vedere cu ajutorul unei manivele; acestea erau câteva dintre ciudățeniile pe care micuțul ar fi poftit să le examineze atunci când, fin, zvelt, apărea în ușa posesorului lor, rostind cu glăsciorul lui:

— Faci mutră acră c-am venit?

— Nu, Echo, nu chiar atât de acră. Dar greutatea pendulei nu-s decât la jumătatea drumului.

În cazul acesta se putea întâmpla să-i vină poftă de cutia cu muzică, un dar al meu: o casetă cafenie cu mecanismul pus în mișcare pe dedesubt. Atunci începea să se învâртеască un cilindru metalic cu multe lamele mici pe suprafața lui, care izbeau anumiți dinți ai unui pieptene și cântau, fa început sprinten, grațios, apoi, după ce oboseau, mai încet, trei melodii drăguț armonizate în gen Biedermeyer, și Echo le asculta totdeauna cu aceeași încântare încordată, totdeauna cu același amestec de neuitat în priviri: uimire, desfătare și reverie profundă.

Și manuscritele unchiului îl interesau, îi făcea plăcere să contemple semnele acelea runice, goale sau negre, răsfirate pe niște sisteme de linii, împodobite cu stegulețe și pene mitite, legate cu arcuri sau cu

drugi groși, și punea să i se explice despre ce vorbeau toate acele semne — între noi fie zis, despre el vorbeau și mult aș vrea să știu dacă din explicațiile maestrului el intuia ceva, dacă s-a putut citi în ochii lui că intuisese un asemenea lucru. Copilul acesta a avut privilegiul, înaintea noastră a tuturor, de a-și arunca ochii pe schița de partiție a cântecelor lui Ariel din *Furtuna*, la care Leverkühn lucra în secret pe vremea aceea: le-a compus condensând prima arie, "*Come into these yellow sands*"²⁰⁹, foșnet spectral de glasuri ale firii, cu cea de a doua, "*Where the bee sucks, there suck*"²¹⁰, de-un farmec inocent, într-o unitate pentru soprană, celestă, vioară cu surdină, un oboi, o trompetă cu surdină și flajeolete ale harpei, și într-adevăr, cine aude aceste accente de-o "grație necurată", fie chiar numai cu urechea spiritului, citind u-le adică, se poate întreba ca și Ferdinand din piesă: "Unde-i muzica asta? În văzduhuri? Pe pământ?" Pentru că acel ce-o făcuse nu numai că prinsese în țesătura fină ca o pânză de păianjen a șoaptelor ușurința aeriană pueril-suavă și tulburătoare a lui Ariei — *of my dainty Ariel*²¹¹ — ci întreaga lume de zâne ale colindelor, izvoarelor, dumbrăvilor, așa cum o descrie Prospero, cu spiriduși, maistorași plăpânzi, pe jumătate păpuși, și micile lor petreceri în lumina lumi, când răsucesc nutrețul oii, ca să nu-l mănânce, și culeg ciuperci în miez de noapte.

Echo voia totdeauna să mai vadă o dată locul printre note unde câinele face "ham-ham" și cocoșul "cucurigu". Iar Adrian îi mai povestea și despre Sycorax, vrăjitoarea cea rea, și despre robul ei cel mititel pe care, pentru că era un spiriduș prea delicat s-asculte de toate poruncile ei grosolane, îl prinsese în crăpătura unui molift și stătuse acolo doisprezece anișori amărâți și chinuiți, până a venit vrăjitorul cel bun și i-a dat drumul. Nepomuk ar mai fi poftit să știe câți ani avea spiridușul când l-a prins baba în crăpătură și câți, doisprezece ani mai târziu, când scăpase; dar unchiul îi spuse că spiridușul n-avea vârstă, că și înainte de captivitate și după, fusese același copilaș plăpând și gingaș al văzduhului, răspuns ce păru să-l satisfacă pe Echo.

Magistrul din odaia starețului îi mai povestea și alte basme, pe cât se pricepea și pe cât își mai amintea: despre Rumpfestilzchen, despre Fallada și despre Rapunzel, despre Loweneckerchen, ciocârlia cea sprințară și cântătoare, și când asculta, firește, Echo voia să stea pe genunchii unchiului, într-o parte, și uneori își trecea brațul micuț pe după gâtul lui. "Susură" atât de ciudat, și se duce...", spunea când se sfârșea o poveste, dar, de obicei, adormea înainte, cu căpșorul sprijinit de pieptul povestitorului. Acesta rămânea multă vreme nemișcat, cu bărbia rezemată în părul băiețelului adormit, până venea vreuna dintre femei și-l lua pe Echo să-l culce.

Cum spuneam, Adrian evita câteodată zile întregi să-și vadă nepoțelul, pentru că avea de lucru, sau îl silea migrena să stea în liniște și întuneric, sau pentru cine știe ce alt motiv. După o astfel de zi, în care nu-l văzuse pe Echo, îi plăcea, seara, când copilul se ducea la culcare, să intre încetișor, aproape neobservat, în odaia lui, fără să știe micuțul, să-l asculte spunând, culcat pe spate, cu minutele împreunate în dreptul pieptului, lipite, rugăciunea, de față fiind și una dintre femei sau amândouă, Frau Schweigestill și fiica ei. Erau stranii rugăciunile lui, recitate nespuse de expresiv, cu albastrul ceresc al ochilor îndreptat spre tavan, și știa multe, foarte multe, niciodată nu rostea aceeași doua seri de-a rândul. De remarcat, iarăși, că spunea "Dumnnezeu" în loc de

²⁰⁹Vino în nisipurile astea galbene (*engl.*).

²¹⁰De unde albina își culege nectarul, de-acolo și culeg și eu (*engl.*).

²¹¹Gingașul meu Ariel (*engl.*)

"Dumnezeu", iar uneori înzestra anumite cuvinte cu un accent inițial.

"Cel ce trăiește-n legea lui Dumnezeu mereu
E Dumnezeu într-însul și el în Dumnezeu.
Supunerea mea toată spre el mi se îndreaptă.
Mă va-nlesni să aflu odihna mea, cea dreaptă.
Amin."

Sau:

"Nelegiuirea noastră oricât ar fi de mare
E mai prejos de mila ce Dumnezeu o are.
Păcatul meu atârnă în palma lui puțin,
În mila-i mare Domnul surâde-așa blajin.
Amin."

Sau, deosebit de semnificativă pentru evidenta nuanță preluată din învățătura protestantă a predestinației:

"O mie de păcate dac-ar avea oricine,
Și totuși se întâmplă să facă și un bine.
Oricare faptă bună nu poate să se piardă,
Decât a celui care merit e-n iad să ardă.
Dea Domnul ca eu însumi și toți cei îndrăgiți
Să fie fericirii de-a pururea sortit.
Amin."

Sau, câteodată:

"Chiar soarele pe diavol oricât l-a luminat,
Când spre apus coboară, apune tot curat.
Curat mă ține Doamne în lumea pământească
Până ce clipa morții va fi să mă răpească.
Amin."

Sau, în fine:

"Ia seama: orișicine se roagă pentru altul,
Lui însuși mântuire i-aduce Preaînaltul.
Echo se roagă pentru întreaga omenire,
Ca Dumnezeu să-l strângă în brațe cu iubire.
Amin."

Eu însumi — foarte emoționat — l-am auzit, rostind versetul acesta, fără să știe, cred, că sunt de față.

— Ce-ai de spus la toate speculațiile astea teologice? mă întrebă Adrian afară. Se roagă pentru întreaga creațiune, anume pentru a fi cuprins și el. Oare știe, credinciosul, că rugându-se pentru alții își slujește lui? Altruismul se anulează, dacă se vede că-i util la ceva.

— Aici ai dreptate, i-am răspuns. Și totuși, acțiunea lui e altruistă, pentru că ar putea să se roage numai pentru sine, dar se roagă pentru noi toți.

— Da, pentru noi toți, făcu Adrian încet.

— De altfel noi vorbim ca și cum toate astea ar fi fost gândite de el. L-ai întrebat vreodată de unde le știe? De la tatăl său, sau de la cine?

Răspunsul sună:

— O, nu, prefer să las întrebarea nepusă și să presupun că n-ar fi în stare să-mi răspundă.

Părea că cele două Schweigestill, și mama și fata, împărtășeau același sentiment. Din câte știu, nici una nu l-a întrebat pe copil de unde a învățat rugăciunile de seară. Iar eu, cele pe care nu le-am auzit direct, le-am aflat de la ele. Le-am rugat să mi le spună la o vreme când Nepomuk nu mai era printre noi.

XLV

Ne-a fost luată dintre noi, mica făptură straniu-serafică a fost luată de pe pământ — ah, Doamne, la ce să mai caut cuvinte blânde pentru cea mai incomprehensibilă cruzime ce mi-a fost dat să văd vreodată, și care și astăzi încă îmi îndeamnă inima la învinuiri amare, la revoltă chiar. Cu o sălbăticie, cu o furie oribilă, a fost prins, smuls în câteva zile, de o boală ce de multă vreme nu mai atinsese pe nimeni prin împrejurimi, dar despre care doctorul Kürbis, încremenit de violența manifestării, ne spunea că se poate uneori ivi în reconvalescența copiilor după pojar sau tuse convulsivă. Dacă punem la socoteală și primele simptome anunțând că nu-i e bine copilului, totul n-a durat decât două săptămâni, iar dintre ele prima n-a lăsat pe nimeni — cred că absolut pe nimeni — să bănuiască oroarea ce-avea să vină. Ajunsesem pe la mijlocul lui august, secerișul era în toi și ceruse mână de lucru suplimentară. Două luni de zile Nepomuk fusese bucuria casei. Un guturai tulburase puțin puritatea suavă a ochisorilor lui — și desigur tot această afecțiune supărătoare îi tăiase pofta de mâncare, îi stricase dispoziția și îi accentuase somnolența către care înclina de când venise. Zicea "turat" la tot ce i se oferea să mănânce, să se joace, să se uite la poze, să asculte basme. Zicea "turat" cu o grimasă de durere pe chipul tras, și întorcea capul. De la o vreme interveni o intoleranță la lumină și la sunet, și mai neliniștitoare decât indispoziția de până atunci. Părea să perceapă, amplificat peste măsură, zgomotul căruțelor care intrau în curte, vocile oamenilor. "Vorbiți încet!" se ruga, șoptind el însuși, parc-ar fi vrut să ne dea un exemplu. Nici măcar melodiile delicate de clopoțel ale aristonului nu voia să le mai audă, spunea repede un "turat" chinuit, îl oprea cu mânuța lui, și începea să plângă amarnic. Tot așa, fugea de soarele acelor zile de miez de vară, de curte și grădină, se ascundea în odaie, se ghemuia acolo frecându-și ochii. Te durea inima să-l vezi cum, căutându-și alinare, se ducea de la unul la altul la cei ce-l iubeau, îi lua de gât pe fiecare și-i îmbrățișa pentru ca îndată să se depărteze, tot neconsolat. Așa se încheșta de Mutter Schweigestill, de Clementine, de Waltpurgis, servitoarea, și același impuls îl împingea mereu spre unchiul său. I se lipea de piept, strâns, își ridica ochii sus spre el, să-i audă vorba blândă, încerca un surâs plăpând, își pleca încetișor capul, din ce în ce mai mult, murmură un "pte-bună" lăsându-se s-alunece pe picioarele lui Adrian și ieșea, încet, clătinându-se, din odaie.

Veni medicul să vadă de el. Îi dădu picături de pus în nas, îi prescrise un tonic, dar nu-și ascunse teama că aceste manifestări ar putea fi simptomele unei maladii mai serioase. Își exprimă această îngrijorare și în fața vechiului său pacient din odaia starețului.

— Credeți? făcu Adrian, pälind.

— Lucrul nu mi se pare tocmai curat, opină doctorul.

— Nu vi se pare tocmai curat?

Fusese atât de înspăimântat, expresia atât de înspăimântătoare,

Încât doctorul Kürbis se întrebă dacă nu cumva mersese prea departe.

— Cum să spun... În sensul în care mă exprimasem, răspunse doctorul. Chiar și dumneavoastră, stimate domn, ați putea arăta mai bine. Sunteți foarte atașat de băiețaș, desigur...?!

— O, firește. E o răspundere, doctore. Copilul a fost trimis în grija noastră, aici, la țară, să-și refacă sănătatea...

— Aspectul clinic, dadă poate fi vorba de așa ceva, zise medicul, nu oferă în momentul de față nici un motiv pentru un diagnostic neliniștitor. Voi trece mâine din nou.

Așa făcu, și de data asta fu în măsură să pună diagnosticul, cu prea multă certitudine chiar. Nepomuk avusese un acces de vomă, violent, ca o erupție, și o dată cu febra, e drept, nu prea mare, apărură și dureri de cap ce deveniră, în răstimp de câteva ore, literalmente insuportabile. La sosire, medicul găsi copilul culcat în pat; își ținea căpșorul cu amândouă mâinile și scotea niște țipete, o adevărată tortură pentru toți cei ce le auzeau — și toți le auzeau, în toată casa — țipete prelungite, expirând cu ultima rămășiță a fiecărei respirații. Între țipete întindea mânuțele către cei din jur strigând:

— Capu', capu', ah, mă doare capu'!

Apoi, un nou acces violent, zbuciumat, de vomă, după care cădea pe spate în convulsii.

Kürbis examina ochii copilului, ale căror pupile, foarte contractate, manifestau o tendință la strabism. Pulsul, foarte ridicat. Se puteau constata contracții musculare și un început de rigiditate a cefei. Era meningită cerebro-spinală, inflamația meningelui — sărmanul om pronunță numele cu o mișcare dezamăgită din cap spre umăr, cu speranța că poate, totuși, nu-și vor da seama de totala neputință a științei medicale în fața acestei fatale lovituri. O indicație era și sugestia lui ca, oricum, să fie informați, telegrafic, și părinții copilașului. Cel puțin prezența mamei ar avea, probabil, un efect liniștitor asupra micului pacient. În afară de asta, solicită aducerea unui internist din capitală, dorind să împartă răspunderea acestui caz, din nefericire grav. "Eu sunt un om simplu", zicea el. "Aici ar fi locul unuia cu mai multă autoritate." Cred că în cuvintele lui era o notă de ironie mâhnită. În orice caz, pentru puncția în șira spinării, necesară de urgență, atât pentru confirmarea diagnosticului cât și pentru că era singurul mijloc de a aduce bolnavului o ușurare, se socoti perfect competent și procedă fără nici o șovăire. Frau Schweigestill, albă ca varul, dar curajoasă și săritoare la nevoie ca totdeauna, ținea copilul ce gemea în pat cu spina îndoită de aproape atingea genunchii cu bărbia, și în intervalul creat între vertebre Kürbis introduse acul până în canalul măduvei spinării, de unde începu să picure lichidul. Aproape imediat durerile de cap înnebunitoare părură să cedeze. Dacă vor reveni, zise doctorul — știa că după câteva ceasuri trebuie să revină, căci numai atât dura reducerea presiunii obținute prin extragerea de lichid cefalo-rahidian — în afară de punga cu gheață, absolut necesară, să i se dea copilului din medicamentul cu cloral prescris atunci și pentru procurarea căruia trimiseră în oraș.

Din somnul epuizării, ce-l cuprinsese după puncție, copilul fu trezit de un nou acces de vomă, de convulsii trupșorului fragil, de dureri de cap în stare să-i spargă țeasta și își reluă tânguiri sfâșietoare, țipetele ascuțite — era , țipătul hidrocefal tipic, căruia numai calmul medicului îi poate întrucâtva rezista, tocmai pentru că îl consideră tipic. Ceea ce e tipic lasă rece, numai ce-i individual scoate din fire. Acesta e calmul științei. Ceea ce nu l-a împiedicat pe discipolul ei rural să treacă de la preparatul cu bromură și cloral al primei sale rețete, la morfină, cu

rezultate ceva mai bune. Poate că luase această decizie tot atât de mult din considerație pentru ai casei — și mă gândesc în special la unul dintre ei — cât și din milă pentru copilășul martirizat. Puncția nu poate fi repetată decât o dată în douăzeci și patru de ore, iar ușurarea produsă nu dura decât două. Douăzeci și două de ore de tortură ale unui copil urlând și zvârcolindu-se de durere, ale acestui copil, care-și împreuna mânuțele tremurânde bolborosind: "Echo o să fie cuminte, Echo o să fie cuminte!" Ce vreau să adaug e că, pentru cei ce-l vedeau pe Nepomuk, un lucru era îngrozitor, oribil, un simptom secundar: strabismul progresiv al ochișorilor lui dumnezeiești. Faptul se explica prin paralizia mușchilor optici provocată de rigiditatea cefei. Ea îi altera oribil chipul lui dulce, i-l făcea de nerecunoscut, și copilul scrâșnea din dinți aproape fără încetare, încât lăsa impresia unui posedat.

A două zi după amiază sosi de la München profesorul von Rothenbuch, autoritatea chemată pentru consult, adus de la Waldshut de Gedeon Schweigestill. Adrian îl alesese — dintre cei propuși de Kürbis — pentru renu-mele său necontestat. Era un bărbat înalt, cu maniere mondene, înnobilat personal în vremea regalității, cu clientelă mare, cu onorarii și mai mari, și ținea totdeauna un ochi pe jumătate închis, ceea ce-i dădea aerul că examinează în permanență. Ridică obiecții la folosirea morfinei, pentru că ar fi putut crea iluzia unei come "care nu se produsese încă" și nu autoriză decât codeină. Se vedea bine că ceea ce-l preocupa în principal era o corectă evoluție clinică a cazului, evitându-se confuzia fazelor. După examen confirmă dispozițiile obsecviosului său confrate rural: va să zică, reducerea luminii, capul menținut într-o poziție ridicată, cu pungă de gheață, multă circumspecție în atingerea bolnavului, fricțiuni cu alcool pe corp, alimentație concentrată, a cărei introducere prin sondă pe cale nazală va deveni, probabil, necesară. Cuvintele lui de consolare au fost sincere și lipsite de echivoc — poate și pentru că nu se afla în casa părinților copilului. Avertiza totuși că o tulburare, o reducere a conștiinței, legitimă, nu datorită morfinei, va interveni fără să se lase mult așteptată și se va accentua destul de repede. Copilul va suferi mai puțin, iar în cele din urmă deloc. Din acest motiv, nici simptomelor mai violente nu trebuie să li se acorde prea mare importanță. După ce avu amabilitatea să procedeze personal la a doua puncție, urmă un rămas bun plin de demnitate, și asta fu tot. N-a mai venit.

În ce mă privește, eram ținut telefonic la curent cu tristele evenimente, în fiecare zi, de Mutter Schweigestill, dar de-abia într-o sâmbătă, la patru zile de la declararea bolii, am putut ajunge și eu la Pfeiffering, și am găsit copilul intrat în comă, în convulsii groaznice, sărmanul trupșor parcă era supus la cazne pe-un aparat de tortură, ochii i se dădeau peste cap, țișetele amuțiseră, dar scrâșnetul din dinți persista. Frau Schweigestill, cu fața suptă de nopțile nedormite, cu ochii umflați ce plâns, mă primi din poartă și îmi recomandă insistent să mă duc imediat la Adrian. Pe bietul copil, lângă care de altfel de ieri noapte se aflau și părinții, voi avea timp destul să-l văd. Dar domnul doctor avea nevoie de un cuvânt de-al meu; între noi fie spus, nu stătea bine deloc, uneori ea avea impresia că vorbea într-aiurea.

M-am dus la Adrian alarmat. Ședea la masa de lucru; la intrarea mea își ridică numai în treacăt privirea disprețuitoare. Era înspăimântător de palid, avea ochii roșii, cum îi aveau de altfel toți în casă, și își plimba în neștire limba prin gura închisă, încoace și încolo, lateral pe sub buza inferioară.

— Tu ești, omule? roști, după ce, ajuns lângă el, îi pusesem mâna pe umăr. Ce cauți aici? Țsta nu-i loc pentru tine. Fă-ți cel puțin o cruce

mare, de la frunte pân la umeri, cum te-au învățat când erai mic, să te ferească de rele!

Și cum încercam să-i spun câteva cuvinte de consolare, de încurajare, mă întrerupse brutal:

— Nu te mai osteni, lasă palavrele astea de umanist. Mi-l ia! Măcar de l-ar lua repede! Dar, cu nenorocitele lui de mijloace, pesemne că nici de-așa ceva nu-i în stare mai repede.

Și sări în picioare, se rezemă de perete și-și apăsă ceafa de lambriu:

— Ia-l, monstrule! strigă el, cu un glas ce mă pătrunse până-n măduva oaselor. Ia-l, ticălosule, dar zorește-te, câine, zorește-te cât poți, dacă nici asta n-ai vrut să-mi îngădui! Gândeam, făcu Adrian cu voce scăzută, confidențială, întorcându-se brusc spre mine, înaintând un pas și fixându-mă cu o privire rătăcită pe care n-am s-o uit niciodată, credeam că atâta lucru-mi va fi îngăduit, atât măcar, dar nu, de unde să aibă milă cel ce nu știe ce-i mila, și tocmai asta trebuia să calce în picioare, în furia lui porcească. Ia-l, lepădătură! răcni, dându-se înapoi, parcă răstignindu-se. Ia-i trupul, e-n puterea ta! Dar sufletul lui scump ai să mi-l lași, va trebui să mi-l lași, n-ai să ai ce face, și eternități întregi am să-mi bat joc de neputința ta, am sa te fac de râs! Și de vor fi vecii grămădite-ntre locul unde va sta el și cei unde voi nimeri eu, voi ști totuși că Echo e-acolo de unde tu, otreapă, ai fost gonit, și asta va fi un balsam pentru limba mea arsă, va fi osana întru hulirea ta de pe ultima treaptă a blestemului!

Își acoperi fata cu palmele, se întoarse și își rezemă fruntea de lemnul lambriului.

Ce să spun? Ce să fac? Cu ce să răspund unor asemenea cuvinte? "Dragul meu, pentru numele lui Dumnezeu, liniștește-te, ți-ai ieșit din fire, te-a năucit durerea...", lucruri cam de felul ăsta rostești de obicei, mai ales când e vorba de un om ca Adrian și din respect, pentru valoarea lui sufletească nu poți recurge la calmante fizice, umilitoare, la sedativele ce se găsesc prin casă.

Tentativelor mele de consolare, implorărilor mele, el le răspunse din nou:

— Cruță-te. Nu te mai osteni, fă-ți mai bine cruce! Ce se petrece sus! Fă-ți și pentru mine, pentru vinovăția mea, nu numai pentru tine. Ce greșală, ce crimă... — ședea din nou la masa lui de scris, cu tâmplele strânse în palme — ce crimă că l-am lăsat să vină aici, că l-am primit în apropierea mea, că l-am privit! Tu trebuie să știi, copiii-s plămădiți dintr-un aluat nespus de gingaș, sunt foarte receptivi la influențe pernicioase...

De data asta eu am fost cel care-am izbucnit, am strigat la el într-adevăr indignat și i-am interzis să mai scoată o vorbă.

— Taci, Adrian! De ce te chinui, de ce-ți aduci învinuiri absurde din cauza unui destin orb, care l-ar fi putut lovi, oriunde-ar fi fost, pe copilul ăsta scump, prea scump poate pentru lumea noastră?! Ne poate sfâșia inimile, dar nu trebuie să ne ia și mințile. Tu l-ai iubit, nu i-ai vrut decât binele...

Îmi făcu semn să tac. Am mai rămas cu el poate vreun ceas, spunând din când în când câte ceva, și răspunsurile de-abia i le înțelegeam. Apoi am vrut să mă duc să văd bolnavul.

— Du-te, zise el, și adăugă imediat, dur: Dar nu-i mai vorbi ca atunci: Ce face băiatu , e cuminte, și-așa mai departe, în primul rând că nu te va auzi, și-apoi, ar fi cu totul lipsit de gust din partea unui umanist.

Voiam să ies, când mă opri strigându-mă pe numele de familie:

"Zeitblom!" ceea ce, de asemenea, avu un ecou foarte dur, și întorcându-se spre mine, zise: Am găsit. Nu-i dat să fie!

— Ce să nu fie, Adrian?

— Ce-i bun și nobil, îmi răspunse, ceea ce se numește omenesc, cu toate că-i bun și nobil. Cele pentru care oameni au luptat, citadele au fost luate cu asalt, profeți au proclamat triumfători, asta nu-i dat să fie. Trebuie revocat. Voi revoca.

— Nu te-nțeleg bine, dragul meu. Ce vrei să iei înapoi?

— Simfonia a noua, răspunse.

Și n-a mai scos o vorbă, deși am așteptat.

Zăpăcit, mâhnit, m-am dus sus, în odaia nefericirii. Domnea o atmosferă grea de cameră de bolnav, cu miros de medicamente, curată, searbădă, cu toate că ferestrele erau deschise. Obloanele însă erau trase aproape complet, rămăsese numai o crăpătură între ele. În jurul patului lui Nepomuk stăteau mai multe persoane, cărora le-am întins mâna cu ochii îndreptați la copilașul muribund. Zăcea pe o parte, ghemuit, cu coatele și genunchii strânși grămadă. Avea obraji roșii, încinși, respira o dată adânc și apoi așteptai mult a doua respirație. Ochii nu-i erau de tot închiși, între gene însă nu-i puteai zări albastrul irisului, vedeai numai negru. Erau pupilele, care progresiv se dilataseră enorm, dar inegal, și aproape înghițiseră culoarea. Bine, totuși, că se mai vedeau încă reflexele de oglindă ale negrului. Pentru că uneori apărea alb; atunci brațele plătându-se crispau mai strâns de trupșor și convulsia, însoțită de scrâșnind din dinți, zguduia spasmodic, înfiorător la vedere, micile mădule, chiar dacă, poate, nu-l mai dureau.

Mama plângea cu suspine. Îi strânsesem o dată mâna, i-am mai strâns-o din nou. Da, ea era, Ursula, fata cu ochi căprui de la ferma Büchel, sora lui Adrian, și din trăsăturile răvășite ale femeii, ajunsă acum la treizeci și opt de ani, îmi apăruă, spre marea mea înduioșare, mai puternic decât pe vremuri, trăsăturile paterne, germanice, ale lui Jonathan Leverkühn. Alături de ea sta și soțul ei, Johannes Schneidewein; depeșa, lui îi fusese trimisă, și el trecuse întâi pe la Süderode, să o ia: era un bărbat voinic, frumos, simplu, purta o barbă blondă, avea ochii albaștri ai lui Nepomuk și vorbirea sobră, apăsată, însoțită de Ursula din capul locului, cu ritmul remarcat în timbrul vocii lui Echo, micul Făt-Frumos.

Mai era în odaie, în afară de Frau Schweigestill veșnic intrând și ieșind, și Kunigunde Rosenstiel, cu părul ei lănos, care îl cunoscuse pe băiețuș cu prilejul uneia dintre vizitele ce-i fuseseră îngăduite și, cu inima ei mâhnită, prinsese o mare dragoste pentru el. Îi scrisese atunci lui Adrian, la mașină, pe hârtie cu prozaicul *en-tête* al firmei sale și cu comercialul semn & în loc de "și", într-o nemțească impecabilă, o lungă scrisoare cu impresiile ei. Acum izbutise s-o înlăture pe Nakedey de pe teren și să i se permită să facă de gardă, în schimburi, cu Ursula, la căpătâiul copilului, îi împrespăta punga cu gheață, îl frecționa cu alcool, încerca să-i dea doctoria, să-i strecoare printre buze puțin suc nutritiv, iar noaptea nu ceda decât cu greu, amantă, altcuiva locul de lângă patul bolnavului...

Familia Schweigestill, Adrian, rudele lui, Kunigunde și cu mine am luat împreună cina în sala cu Victoria de la Samothrake, o cină săracă în vorbe și în cursul căreia mereu se ridica cineva, cel mai adesea o femeie, ducându-se să vadă ce face copilul. Duminică, încă înainte de prânz, oricât mi-a venit de greu, a trebuit să plec din Pfeiffering. Mai aveam de corectat, pentru luni dimineață, un teanc întreg de extemporale la latină. M-am despărțit de Adrian cu speranțe

mângâietoare pe buze, dar despărțirea mi-a plăcut mai mult decât primirea făcută cu o zi înainte. Cu un fel de zâmbet, îmi spuse, pe englezește:

— *Then to the elements. Be free, and fare thou well!*²¹²

Apoi se întoarse repede, depărtându-se.

Nepomuk Schneidewein, copilul, Echo, ultima iubire a lui Adrian, s-a stins douăsprezece ore mai târziu. Părinții luară cu ei micul coșciug acasă.

XLVI

Timp de aproape patru săptămâni n-am putut adăuga nimic la aceste însemnări; pe de o parte nu mă lăsa o anumită epuizare sufletească, după amintirea scenelor descrise în capitolul precedent, dar pe de alta, am fost împiedicat și de evenimentele zilnice, ce se precipită acum orbește, unele după altele, în desfășurarea lor logică, evenimente prevăzute, desigur, și într-un anume sens dorite chiar, dar trezind, cu toate acestea, o oroare uluită, și nefericitul nostru popor, epuizat de jale și spaimă, incapabil să înțeleagă, le lasă să se rostogolească peste el într-un fatalism năuc, iar sufletul meu, ostenit de amărăciuni vechi, de vechi nedreptăți, le îndură neputincios.

Încă de la sfârșitul lui martie — astăzi suntem în 25 aprilie, în anul nenorocirii 1945 — rezistența noastră în vest e în evidentă, în totală disoluție. Ziarele, cu botnița pe jumătate scoasă, înregistrează adevărul; zvonurile, alimentate de emisiunile de radio ale inamicului, de povestirile refugiaților, nu vor să știe de nici un fel de cenzură și poartă detaliile catastrofei ce se întinde cu repeziciune în toate ținuturile încă necotropite, încă neeliberate ale Reichului, peste tot, până și în chilia mea. Nu mai există stavilă; totul se predă, totul se destramă. Orașele noastre, zdrobite, sfărâmate, cad ca prunele coapte. Darmstadt, Würzburg, Frankfurt, s-au dus, Mannheim, Kassel, chiar Munster și Leipzig sunt în mâna străinului. Într-o bună zi englezii au intrat în Bremen, americanii în Franconia superioară. Nürnberg, orașul festivităților de stat ce umfla de elan inimile neroade, s-a predat. Printre grangurii regimului, ce s-au lăfăit în putere, bogăție, abuzuri, bântuie, făcând dreptate, sinuciderea.

Corpuri de armată rusești, devenite prin căderea Königsbergului și a Vienei disponibile pentru forțarea Oderului, o armată de milioane de oameni înaintează împotriva capitalei Reichului, morman de ruine, evacuată de toate autoritățile și, executând acum cu artileria grea o sentință de mult pronunțată, aplicată până mai ieri de aviație, se apropie de centrul orașului. Barbarul, care anul trecut scăpase cu viață din atentatul unor desperați, unor patrioți preocupați de viitor și de salvarea a ceea ce se mai putea salva — e drept, cu o viață ce de abia mai pâlpâia, șovăitoare — ordonase soldaților săi să înece asaltul Berlinului într-un ocean de sânge și să împuște pe orice ofițer care ar pomeni de predare. Ordinul acesta a fost respectat într-un considerabil număr de cazuri. În același timp, prin eter rătăceau mesaje radiofonice în limba germană, nici ele tocmai lucide: unele recomandând bunăvoinței învingătorilor populația dar și pe zbirii Gestapoului, pe seama căruia s-ar fi răspândit multe calomnii; altele vorbeau despre o

²¹²Să ne întoarcem la simplitatea primară. Fii liber, și vezi-ți sănătos de drum! (*Engl.*)

mișcare de eliberare botezată "Werwolf"²¹³: o haită de băiețandri turbați ascunsă prin păduri, de unde ieșea noaptea și, prin câteva asasinate împotriva ocupanților, socotea că-și câștigase merite la recunoștința patriei. Ah, jalnic caraghioslâc! În felul acesta, până în ultimul moment, primitivismul basmelor, sedimentul de cruzime al legendelor era rechemat în sufletul poporului, trezind ecouri și reverberări familiare.

Între timp, un general de dincolo de Atlantic pune populația din Weimar să defileze prin fața crematoriilor lagărului de concentrare de acolo și îi declară — poți oare spune: pe nedrept? — îi declară pe acești bürgeri, ce-și văzuseră, sub aparențe de onestitate, de afacerile lor și încercaseră să nu voiască a ști de nimic, cu toate că vântul le suflase-n nas putoarea de carne omenească arsă — îi declară, zic, complici la ororile acum date în vileag și îi silește să caște ochii la ele, să privească... Privesc și eu cu ei, mă las târât, în gând, cu ei o dată, în rândurile lor, năuce, sau poate chiar îngrozite. Zidurile groase ale beciului de tortură, în care o dictatură sortită din capul locului neantului transformase Germania, au fost sparte, și ignominia noastră dezvăluită, târâtă în fața lumii, a comisiilor străine de anchetă, și acestea vor arăta peste tot incredibilele imagini; ajunse la ele acasă, vor raporta: cele văzute întrec în oroare tot ce puterea omenească de închipuire ar fi putut concepe. Zic: ignominia noastră. Pentru că e oare pură ipohondrie a-ți spune că tot ce e german, chiar și spiritul german, gândirea germană, cuvântul german, totul este târât în această dezonorantă demascare și, totul, expus aceleiași profunde suspiciuni? Înseamnă oare doar sentiment morbid de pocăință a-ți pune întrebarea: Cum va mai putea oare, în viitor, "Germania", sub orice formă, să deschidă gura în probleme omenești?

Să le zicem celor date la iveală sinistre virtualități ale firii omenești în general — nu rămâne mai puțin adevărat că germanii, fiindte omenești, au săvârșit cu zecile de mii, cu sutele de mii fapte în fața cărora omenirea-ntreagă se-nfioară și tot ce-a fost german pe lume până acum e arătat astăzi cu degetul, cu scârbă și oroare, drept pildă a răului. Cum te vei simți, făcând parte dintr-un popor a cărui istorie poartă în sânul ei acest abject eșec, un popor dezorientat, rătăcit, pârjolit și sterp sufletește, mărturisindu-și nesilit de nimeni inaptitudinea de a se guverna, socotind că-i mai bine s-ajungă colonie a puterilor străine; făcând parte dintr-un popor care va trebui să trăiască claustrat, închis în sine însuși ca evreii în ghetto, pentru că ura îngrozitoare, de el însuși sădită jur-împrejurul lui nu-i va permite să iasă din propriile sale granițe; — cum te vei simți făcând parte dintr-un popor ce nu-și poate arăta fața în lume?

Blestemați, blestemați fie corupătorii ce-au dus un neam de oameni cumsecade, temători de lege, mult prea docili, mult prea aplecați să trăiască numai în teorii, l-au dus, zic, la școala crimei! Ce bine-ți face blestemul, ce bine ți-ar face, dac-ar izbucni dintr-un piept liber, neîncătușat! Dar un patriotism ce-ar afirma cutezător că statul sanguinar a cărui agonie-n horcăieli o trăim cu toții acum, un stat, ca să vorbim în limba lui Luther, "ce-a luat pe grumazul său" fărădelegi incomensurabile și, urlându-și proclamațiile, călcând în picioare drepturile omului, a aruncat mulțimile într-un delir de fericire, a purtat în marșuri tineretul nostru cu ochi scânteietori, cu mândria nobilă și credința dâră — că acest stat ar fi întrucâtva străin firii poporului nostru, că i-ar fi fost impus, că n-ar avea rădăcini — un asemenea patriotism mi s-ar părea mai curând mărinimos decât scrupulos. Fost-a

²¹³Pricolici (*germ.*), cel mai ades omul care ia înfățișarea unui lup.

acest despotism, în vorbele și faptele sale, altceva decât simbolul diform, deșănțat, monstruos al unor stări de spirit, al unor concepții asupra problemelor mondiale, trebuie s-o recunoaștem, caracteristice și autentice într-adevăr, și nu trebuie oare creștinul, umanistul, să se cutremure de groază când le regăsește amprenta întipărită pe chipul celor mai puternice întruchipări ale esenței germanismului? Întreb — întreb oare prea mult? Ah, nu mai e deloc o întrebare faptul că acest popor înfrânt stă acum, cu priviri rătăcite, pe buza prăpastiei, pentru că ultima sa încercare, ultimă și disperată, de a-și găsi o formă politică proprie, a eșuat, s-a năruit atât de lamentabil.

Cât de straniu se leagă timpurile între ele, timpul în care scriu cu cel ce constituie cadrul biografiei pe care o scriu! Pentru că anii din urmă ai vieții spirituale a eroului meu, 1929 și 30, cei doi ani următori proiectului său eșuat de căsătorie, pierderii prietenului și răpirii minunatului copil ce venise la el, fac parte din perioada de ascensiune și de întindere a relelor ce-au pus apoi stăpânire pe țară și-acum o prăbușesc în sânge și flăcări.

Au fost, pentru Adrian Leverkühn, ani extrem de agitați, de activitate creatoare imensă — ești tentat să spui monstruoasă — care, prin simpatie, antrenase până și pe cei din jurul lui, ca într-un fel de vârtej, și era imposibil să te sustragi impresiei că trăia o compensare, că era despăgubit pentru lipsa de fericire, pentru că nu-i fusese îngăduit să iubească. Eu spun doi ani, dar greșesc: numai o parte a fost de-ajuns, a doua jumătate a primului și câteva luni din al doilea, pentru ca ultima sa operă, ultima și, într-un sens oarecum istoric, o culme și o încununare, să ajungă la maturitate: cantata simfonică *Lamentarea doctorului Faustus*, concepută, cum am mai spus, înainte de apariția lui Nepomuk Schneidewein la Pfeiffering, și ei vreau să-i dedic acum slabele mele puteri.

Înainte, să nu omit însă, de a arunca puțină lumină asupra stării personale a creatorului (în vârstă, la acea vreme, de patruzeci și patru de ani), asupra înfățișării, asupra felului său de viață, așa cum se prezentau ele ochiului meu cercetător, totdeauna deosebit de atent. Primul lucru ce-mi vine sub condei, pomenit încă de mult în aceste file, e faptul că fața lui, care semăna vizibil cu a mamei sale câtă vreme se purtase bărbierit, se schimbase de când lăsase să-i crească barbă, mai mult un fel de barbișon brun cu șuvițe cărunte, mai des către bărbie, acoperindu-i, totuși, și obrajii, dar nici cioc nu-i puteai spune, pentru că la vârf era mai rar decât pe lături — iar de pe buza de sus îi atârna o mustăcioară firavă. Te împăcai cu această înfățișare străină, născută din acoperirea parțială a trăsăturilor, pentru că, împreună cu tendința lui de a-și purta capul înclinat pe umăr, barba conferea chipului său un aer de spiritualitate îndurerată, un aer de Cristos, aș spune. Expresia mi-era dragă oricum, și-aveam sentimentul că-mi puteam permite această simpatie, cu-atât mai mult cu cât ea nu se referea în nici un caz la o slăbiciune, ci, dimpotrivă, se adresa unei energii excesive și unei sănătăți excepționale, invulnerabile, după cum se fălea neîncetat prietenul meu. O făcea vorbind lent, uneori șovăitor, ușor monoton, fel de a vorbi constatat de curând la el, și eram bucuros să-l interpretez ca un semn al preocupărilor creatoare, al unei dominări de sine lucide în mijlocul unui vârtej de inspirații. Mizeriile fizice, a căror victimă fusese atât de multă vreme, catarele intestinale, afecțiunile gâtului, chinuitoarele crize de migrenă, dispăruseră, acum era stăpân pe ziua lui, pe munca lui, el însuși declara că sănătatea sa e perfectă, e splendidă, și-n fiecare dimineață când se așeza la lucru, îi puteai citi în ochi o energie de vizionar ce mă umplea de mândrie, dar îmi stârnea și

teama unor eventuale reacțiuni subite — o citeai în ochii lui, care înainte, cel mai adesea, erau pe jumătate acoperiți de pleoapa de sus, dar acum luminau larg-deschiși, aproape exagerat deschiși, încât deasupra irisului apărea o fâșie de alb. Asta ar fi putut avea darul de a mă alarma, cu-atât mai mult cu cât în privirea amplă se remarcă o fixitate, sau mai curând o nemișcare, a cărei natură m-a nedumerit multă vreme, până când mi-am dat seama că se datora pupilelor, nu perfect rotunde ci puțin alungite, o formă de alungire neregulată și ele nu-și modificau deloc mărimea, ca și cum ar fi rămas neinfluențate de variațiile în intensitate a luminii.

Vorbesc despre o fixitate întrucâtva secretă, lăuntrică, și trebuia să fii un observator foarte scrupulos ca să o poți percepe. O altă manifestare, mult mai evidentă, mai izbitoare, contrastantă — fusese remarcată și de Jeannette Scheurl, și, după o vizită la Adrian, mi-a atras atenția asupra ei, în mod absolut inutil de altfel. Era vorba de obiceiul recent de a-și mișca uneori, de pildă când cugeta, ochii încoace și-ncolo, destul de mult, cum se zice, de a-i "juca", și te-ai fi putut teme să nu-i sperie pe unii oameni. De aceea, chiar dacă mie mi-ar fi fost ușor, și am impresia că într-adevăr mi-a fost ușor să pun asemenea excentricități pe seama activității sale, sub a cărei extraordinară tensiune se afla, mă simțeam totuși mai liniștit prin faptul că în afară de mine nu-l vedea aproape nimeni — tocmai pentru că mă temeam că lumea s-ar putea speria. Renunțase, de fapt, la orice relații sociale și la vizitele în oraș. Invitațiile erau refuzate, la telefon, de fidela sa gazdă, sau rămâneau — se întâmpla și asta — fără răspuns. Renunțase și la scurtele vizite la München pentru cumpărături, așa că cele făcute pentru jucăriile copilășului decedat pot fi numite ultimele. Hainele pe care le purta înainte, când ieșea seara în oraș invitat sau la spectacole, stăteau agățate în dulap, inutile, iar în casă se îmbrăca extrem de simplu — în nici un caz însă în halat, nu-i plăcea, nu-i plăcuse niciodată, nici chiar dimineața; doar noaptea se întâmpla să-l folosească, când cobora din pat și ședea un ceas sau două în fotoliu. Dar purta un surtuc larg, un fel de suman, încheiat până-n gât, ca să n-aibă nevoie de cravată, și, de asemenea, o pereche de pantaloni largi, necălcați, în carouri mici; iată îmbrăcămintea lui permanentă în această perioadă, și așa mergea și în obișnuitele, indispensabile plimbări pentru ca să-și aerisească plămânii. S-ar fi putut vorbi chiar despre neglijență în înfățișarea exterioară, dacă o asemenea impresie n-ar fi fost interzisă de distincția lui firească, de natură cerebrală.

Și-ntr-adevăr, pentru cine să-și fi dat el osteneală? O vedea pe Jeannette Scheurl, parcurgeau împreună o anumită muzică din secolul al XVII-lea, adusă de ea (cred că o chacona de Jacopo Melani, extraordinară anticipare a unui pasaj din *Tristan*), îl vedea, din timp în timp, pe Rüdiger Schildknäpp, cel cu-aceeași culoare de ochi ca ai săi, care-l făcea să râdă, și-atunci nu-mi puteam reține reflecția, tristă și deșartă, că acum nu mai rămăseseră decât ochii de-aceeași culoare, deoarece dispăruseră și cei negri, și cei albaștri... Mă vedea, în fine, pe mine, când veneam la el la sfârșit de săptămână — și asta era tot. De altminteri erau puține ceasurile când ar fi putut simți nevoia să vadă pe cineva, pentru că, fără a excepta duminica (niciodată n-o "sfințise"), lucra câte opt ore pe zi, cu o întrerupere după prânz, un repaus în întuneric, așa că în timpul vizitelor mele la Pfeiffering, rămâneam destul de multă vreme singur. Dar nu-mi părea rău deloc! Eram aproape de el, aproape de opera lui iubită — iubire plină de durere și fiori — și se împlinește un deceniu și jumătate de când acest tezaur zace înmormântat, proscris, tăinuit, iar resurecția lui nu poate veni decât prin

distrugerile liberatoare ce le-ndurăm acum. Au fost ani în care noi, copiii temniței, visam un imn al triumfului, *Fidelio*, Simfonia a noua, care să celebreze zorii eliberării Germaniei — a eliberării ei de către ea însăși. Acum nu ni se mai poate potrivi decât un altul și pe-acesta îl vom cânta din adâncul sufletului: lamentarea fiului iadului, omenească și divină lamentare, izvorând din subiectiv, dar extinzându-se neconținut, cuprinzând întregul cosmos, cea mai înspăimântătoare lamentare ce-a fost vreodată cântată pe-acest pământ.

Lamentare, lamentare! Un *de profundis*²¹⁴ fără seamăn, dac-ar fi să las să vorbească zelul și iubirea mea, și cu toate acestea, din punctul de vedere al creației, sub aspectul istoriei muzicii ca și sub acel al desăvârșirii personale, nu este oare legată, opera asta, biruitor, total triumfător legată, de înfiorătorul dar al răsplății și al despăgubirii? Nu are ea semnificația acelei "străpungeri" despre care vorbeam între noi când discutam sau încercam să pătrundem destinul artei, starea ei, momentul ei, ori de câte ori dezbăteam o anumită problemă, o posibilitate paradoxală — reconstituirea, n-aș fi vrut să spun, dar o fac totuși de dragul exactității: reconstrucția expresiei, cea mai înaltă și mai profundă sugerare a sentimentului, pe o treaptă de cerebralitate și de rigoare formală ce trebuie să fie atinsă pentru ca această transmutare a răcelii calculatorii să devină realitate în armonie sufletească expresivă și căldură omenească încrezătoare?

Îmbrac în întrebări ceea ce nu-i alta decât expunerea unei stări de fapt care își găsește explicația atât în obiectul în sine cât și în forma lui artistică. Lamentarea adică — și aici cu o lamentare avem a face, cu o neconținută, ineputabilă, la nesfârșit accentuată lamentare însoțită de acel dureros *ecce homo*²¹⁵ — lamentarea, zic, este însăși expresia, s-ar putea spune cu curaj că orice expresie este în fond lamentare, întocmai ca muzica, pentru că muzica, îndată ce ajunge la conștiința de sine ca mijloc de expresie, la începutul istoriei sale moderne, devine lamentare, devine *lasciatemi morire*²¹⁶, devine lamentarea Ariadnei și cântecul de durere al nimfelor cu ecoul pierzându-se ușor. Nu întâmplător cantata lui Faustus se leagă, stilistic, atât de puternic, învederat, de Monteverdi și secolul al XVII-lea, a căror muzică — de asemeni, nu întâmplător — manifesta pentru efectul de ecou o predilecție ce merge uneori până la manieră: ecoul, restituirea glasului omenesc sub formă de sunet natural, și relevarea lui ca sunet natural este, în esență, o lamentare, e durerosul "Ah, da!" al naturii la adresa omului, tentativa lui de a-și comunica solitudinea — precum și invers, lamentarea nimfelor, la rândul ei, e înrudită cu ecoul. În cea din urmă creațiune a lui Leverkühn, și cea mai măreață, ecoul, artificul acesta favorit al barocului, e utilizat deseori cu un indicibil efect de tristețe.

O lamentare de proporțiile gigantice ale acesteia este, zic, necesarmente o operă expresivă, o operă de exprimare, și prin aceasta o operă de eliberare, întocmai cum muzica primară, de care se leagă peste secole, voise să fie libertate de a se exprima. Numai că, la treapta de evoluție atinsă de această operă, procesul dialectic se îndeplinește prin trecerea de la constrângerea cea mai riguroasă la exprimarea liberă a sentimentelor, libertate născută din constrângere, proces infinit mai complicat, mai emoționant, mai miraculos în logica lui decât în epoca madrigaliștilor. Aș vrea acum să-l întorc pe cititor la o convorbire

²¹⁴Din adâncuri (*lat*); cuvintele de început ale Psalmului 130.

²¹⁵Iată omul (*lac*); exclamație a lui Pilat din Pont când l-a arătat mulțimii pe Isus purtând coroana de spini.

²¹⁶Lăsați-mă să mor (*it*).

a mea cu Adrian, la Büchel, e mult de atunci, în ziua nunții surorii sale, cu prilejul unei plimbări la Kuhmulde, când, apăsător de durerile lui de cap, mi-a dezvoltat ideea sa despre "o construcție riguroasă", derivată din felul cum melodia, și armonia, ca în liedul *O, fată dragă, cât ești de rea*, sunt determinate de transformările unui motiv fundamental compus din cinci note, o anagramă muzicală, h—e—a—e—es (și—mi—la—mi—mi bemol). Mi-a permis să întrezăresc "pătratul magic" al unui stil, al unei tehnici ce dezvoltă, plecând de la elemente identice și determinate, o multiplicitate extremă, și în care nu există nimic netematic, nimic să nu se poată dovedi a fi variațiuni ale unui veșnic "aceleși". Acest stil, această tehnică, zicea, nu permite* nici o notă, nici măcar o singură notă, fără funcțiune motivică în ansamblul construcției — notă liberă nu mai există.

Dar, încercând să dau o imagine a oratoriului apocaliptic al lui Leverkühn, n-am sugerat oare o identitate de substanță între puritate imaculată și oroare, identitatea lăuntrică a corului angelic de copii cu hohotele infernale de râs? Cel ce bagă de seamă e cuprins de o spaimă mistică, pentru ca acolo este realizată o utopie formală de o inocență înfiorătoare, iar în cantata lui Faust aceasta devine generală, pătrunde opera în întregime și, dacă mi-e îngăduit să mă exprim astfel, este mistuită cu totul de gândirea tematică. Acest uriaș "lamento" (durează o oră și un sfert) este, incontestabil, lipsit de dinamism, de evenimente, de dramatism, seamănă cu cercurile concentrice produse de o piatră aruncată în apă, formându-se unul după altul, lărgindu-se, depărtându-se, fără dramă, veșnic aceleași. O lamentare gigantică, cu variațiuni — înrudită ca atare, negativ, cu finalul Simfoniei a noua și variațiunile ei pe tema bucuriei — inele ce se lărgesc, fiecare trăgând fără încetare altul după sine, părți, variațiuni de mare amploare, corespunzând unităților de text sau capitolelor cărții, nefiind, ele înșile, altceva decât serii de variațiuni. Dar, ca temă, toate revin la o figură de sunete fundamentală, extrem de suplă, inspirată de un anumit pasaj din text.

Ne amintim că din cartea populară veche, cu povestea vieții și morții marelui vrăjitor, Leverkühn luase unele capitole și, prin câteva intervenții curajoase, le adaptase, făcând din ele baza desfășurării operei sale; acolo, doctorul Faustus, când vede isprăvindu-se nisipul din clepsidră, își invită prietenii și cunoscuții mai apropiați, "*magistros, baccaureos* și alți studenți" în satul Rimlich, aproape de Wittenberg, îi ospătează din belșug ziua întreagă, mai bea și seara cu ei un pahar de vin, un "Johannstrunk" cum se zice, și apoi, într-o cuvântare plină de căință, dar rostită cu demnitate, le înfățișează destinul său și împlinirea lui, în al cărei prag se află. În această *Oratio Fausti ad studiosos*²¹⁷, el îi roagă ca atunci când îi vor găsi trupul mort, sugrumat, să aibă îndurarea să-l înmormânteze, pentru că moare, spunea el, ca un creștin și rău și bun; bun, pe temeiul căinței sale, și pentru că el mai nădăjduiește din toată inima la mântuirea sufletului său; rău, pentru că știe că-l așteaptă un sfârșit groaznic, că diavolul vrea să-i ia trupul și că i-l va lua. Aceste cuvinte: "Pentru că mor ca un creștin și rău și bun" constituie tema generală a variațiunilor. Dacă numeri silabele, sunt douăsprezece, și sunt folosite toate cele douăsprezece sunete ale gamei cromatice, cu toate intervalele imaginabile. Muzical, tema e de mult prezentă, activă, chiar înainte de-a apărea la locul ei în text recitată de un grup coral reprezentând solistul — în *Faustus* nu există solist —, ia amploare în prima jumătate, apoi descrește, în spiritul și cu

²¹⁷Cuvântarea lui Faustus către studenți (*lat*).

inflexiunea *lamento*-ului lui Monteverdi. Stă la baza a tot ce-i muzică — mai bine-zis: stă, aproape ca o cheie, îndărătul întregului, creând identitate în variația multiformă — identitate ce domină totul, de la corul angelic cristalin, până la hohotele infernale din *Apocalipsă*, devenită acum, aici, atotcuprinzătoare: o organizare formală riguroasă în ultimul grad, nemiacceptând nimic netematic; în ea ordinea materialului e totală și înăuntrul său ideea unei fugi apare ca o absurditate, tocmai pentru că nu mai există notă liberă. Acum însă slujește unui scop mai înalt, pentru că — o, minune, sarcasm profund diavolesc! — tocmai în virtutea purității formale, absolute, muzica își capătă libertatea în calitate de limbaj. Într-un anume sens, mai concret, și sub aspectul materialității sunetelor, munca e încheiată încă înainte de a fi început compoziția, și aceasta poate acum să se desfășoare nestingherită, adică se poate consacra exprimării, degajată astfel, ridicată deasupra elementului structural sau într-o comuniune lăuntrică intimă cu rigoarea constructivă cea mai absolută, dar, oricum, recuperată. În materialul în prealabil organizat, creatorul *Lamentării lui Faustus* se poate lăsa fără grijă, în voie, subiectivismului, nestingherit de construcția gata ridicată și, astfel, această operă, tehnicește cea mai riguroasă, calculată până la ultima limită, este, în același timp, pur expresivă. Întoarcerea la Monteverdi și la stilul vremii lui înseamnă tocmai ceea ce eu numisem "reconstrucția expresiei" — a expresiei în apariția ei primă și originară a expresiei ca lamentare.

Sunt întrebuințate, exploatate acum toate mijloacele de exprimare ale unei epoci de emancipare, între ele și efectul de ecou, de curând amintit — adecvat în special unei opere bazate în întregime pe principiul variațiunilor și deci, într-o mare măsură, autonomă, întrucât fiecare transformare este implicit ecoul formei precedente. Nu lipsesc nici continuările cu caracter de ecou, repetarea în prelungire, pe un plan superior, a frazei finale a temei. Apar ușoare reminiscențe din accentele lamentării orfeice, înfrățindu-i pe Faust și pe Orfeu, amândoi vrăjitori în imperiul umbrelor, de pildă episodul când Faust o cheamă pe Elena la el, și ea îi va naște un fiu. Aluzii, în ton și în spirit de madrigal, mișună cu sutele, și o întreagă mișcare, cuvântarea rostită în fața prietenilor la cina ultimei nopți, e scrisă în formă strictă de madrigal.

Sunt folosite, tocmai în sens de sinteză, momente muzicale cu cele mai mari posibilități de expresie ce-ar putea fi imaginate: nu ca o imitare mecanică și un regres, se-nțelege, ci ca o perfect conștientă putere de stăpânire a tuturor modalităților de expresie decantate în toată istoria muzicii, și care aici, într-un fel de proces de distilare alchimistă, se precipită, se cristalizează în prototipuri de semnificații emoționale. Iată, de pildă, oftatul pornit din adânc la cuvinte precum: "Vai, Faust, inimă de cutezător nemernic, vai, vai, rațiune, înfumurare, neastâmpăr, voință dezlănțuită..." sau multiplele întreruperi, chiar dacă folosite numai ca procedeu ritmic, cromatismul melodic, tăcerea generală, grea de spaimă, înaintea unui început de frază, repetări, ca în acel *lasciatemi*, extinderea silabelor, intervale coborând abrupt, declamații descrescând — cu uriașe efecte de contrast, ca intrarea tragică a corului *a capella* care are maximum de forță după coborârea lui Faust în infern, piesă orchestrală în forma de muzică pentru *grand-ballet* și un galop de o fantastică multiplicitate ritmică — o copleșitoare explozie de lamentări după o infernală orgie de veselie.

Ideea aceasta extravagantă de a face din coborârea silnică a lui Faust în infern un dans *furioso* e totuși ceea ce amintește cel mai mult de spiritul dominant din *Apocalipsis cumfiguris* — și, în afară de ea, poate și oribilul nu ezit să spun chiar cinicul scherzo coral în care

"Necuratul îl tot împunge pe multmâhnitul Faust cu glume de batjocură și zicători ciudate", — acele înspăimântătoare cuvinte: "*Ci taci și-ndură, te ferește și le rabdă, de-a ta nenorocire nu om să-nvinuiești; e prea târziu, în Domnul tu nu te mai încrede, ci-n ziua-ntreagă ceasuri doar rele vei avea!*" Altminteri însă, opera finală a lui Leverkühn are puține lucruri comune cu cea scrisă la treizeci de ani. Stilul ei e mai pur, tonalitatea generală e mai sumbră, lipsită de parodie, nimic conservator în revenirile la trecut, e mai blândă, mai melodică, mai mult contrapunct decât polifonie — și cu asta vreau să spun că, în independența lor, vocile secundare țin mai mult seama de vocea principală, evoluând adesea în vaste arcuri melodice al căror sâmbure, nucleul central, e tocmai acel dodecafonic. "Pentru că mor ca un creștin și rău și bun." De mult am spus, în aceste pagini ca și în *Faustus* literele simbolice, figura Hetaera-Esmeralda, acel h—e—a—e—es, domină Frecvent melodia și armonia, și-anume peste tot unde e vorba de angajament solemn, de făgăduință, de pactul sângelui.

Ce deosebește cantata lui Faust de *Apocalipsă* sunt, mai ales, marile sale interludii orchestrale, uneori exprimând atitudinea operei fata de obiectul ei numai în linii generale, aluziv, ca un fel de "Așa stau lucrurile", alteori însă, ca în înfiorătoarea muzică de balet a coborârii în infern, constituind fragmente de acțiune. Instrumentația acestui dans al groazei folosește numai suflători și un acompaniament persistent care, compus din două harfe, clavecin, pian, celestă, glockenspiel și instrumente de percuție, străbate ca un fel de continuo, aproape fără întrerupere, întreaga operă. Unele piese corale au numai acest unic acompaniament. Altora li se adaugă suflători, altora instrumente de coarde, precum altele, iarăși, se bucură de un acompaniament complet de orchestră. Pur orchestral, e finalul: o parte de adagio simfonic în care, după galopul infernal, corul lamentărilor își face o intrare puternică pentru ca apoi să se piardă cu încetul — este drumul invers parcurs de oda bucuriei, negativul congenial al acestei treceri a simfoniei în jubilar vocală, este revocarea...

Sărmanul meu, marele meu prieten! De câte ori nu m-am gândit, citindu-i opera postumă, opera sfârșitului său, anticiparea profetică a atâtor sfârșituri, de câte ori nu m-am gândit, zic, la vorba îndurerată rostită către mine la moartea copilului: Nu trebuia să fie, bunătate, bucurie, speranță, toate astea nu trebuiau să fie, astea nu erau îngăduite, nu trebuiau îngăduite! Ca o prescripție aproape, ca o indicație muzicală, acest "Ah, nu trebuie să fie!" domină mișcările corale și instrumentele din *Lamentarea doctorului Faustus*, pătrunde în fiecare măsură, în fiecare notă a acestei "Ode a durerii!" Nici vorbă c-a fost scrisă cu ochii pe A Noua a lui Beethoven, să-i fie pereche, în cel mai melancolic înțeles al cuvântu-lui. Dar nu numai că-i ia forma și i-o răstălmăcește — și asta nu o singură dată —, că i-o îmbracă în negație, dă negativitate însăși religiei — fără să pot spune cu asta că o neagă. O opera care vorbește despre ispită, despre apostazie, despre damnație, ce poate fi ea altceva decât o operă religioasă! Vreau să spun că aici văd o răstălmăcire, o întoarcere pe dos a înțelesului, brutală și trufașă, cum găsesc de pildă că este* "rugămintea amicală" făcută de doctorul Faustus prietenilor săi în ceasul din urmă, să aibă bunătatea să se ducă la culcare, să doarmă în pace, și să nu se sinchisească de nimic. E greu, în cadrul cantatei, să nu recunoști în această invitație, inversarea conștiință, voită, a lui "Vegheați cu mine! de la Ghetsemani. Și de asemenea, acel "Johannestrunk", paharul de vin, ciocnit, seara, de cel ce-și dă sufletul, cu prietenii săi, are o amprentă perfect rituală, este o altă cină de taină. Dar, legate de toate astea, e și o răsturnare a ideii de

ispită, concretizată în faptul că Faustus respinge gândul mântuirii ca fiind ispită — nu numai din fidelitate formală față de pact și pentru că e "prea târziu", ci pentru că disprețuiește din tot sufletul caracterul pozitiv al lumii pentru care ar urma să fie mântuit, minciuna pietății ei. Lucrul acesta devine mult mai clar, este scos în relief mult mai viguros în scena cu bătrânul medic și vecin cumsecade, care-l invită pe Faustus la el pentru o pioasă tentativă de convertire: în cantată, el apare intenționat și categoric conturat ca un personaj-ispită. La fel de clar este sugerată și ispitirea lui Isus de către Satana, la fel de clar acel "în lături!", acel "Nu", mândru și disperat, opus conformismului religios burghez, fals și lănced.

Dar se cuvine să ne gândim și la o altă, o ultimă, într-adevăr ultimă, idee răstălmăcită, să ne gândim profund la o răsturnare, la sfârșitul acestei opere de infinită lamentare, vorbind, blând ca o adiere, mai presus de rațiune, sentimentelor, cu-acea elocvență nerostită de care numai muzica-i în stare. Mă refer la partea orchestrală finală a cantatei, când corul se pierde cu încetul, ca o lamentare a lui Dumnezeu văzând cum i se prăbușește în abis creațiunea, un îngrijorat "Nu asta am vrut eu! Ți-am rostit de Creator cu durere. Aici, către sfârșit, sunt atinse, după părerea mea, culmile extreme ale tristeții, aici își găsește expresia disperarea supremă, și — n-am s-o spun, ar însemna să jignesc intransigența operei, durerea ei iremediabilă, dacă aș insinua că există un singur sunet oferind o consolare, alta decât aceea a expresiei în sine, a permisiunii de exprimare — într-un cuvânt, că s-ar fi dat făpturii glas să-și poată mărturisi durerea. Nu, acest sumbru poem al sunetelor nu admite, până la ultima notă, nici o consolare, nici o împăcare, nici o transfigurare. Ce-ar fi dacă alături de paradoxul artistic, construcția riguroasă generând expresia — expresia ca o lamentare — am admite, în paralel, paradoxul religios, impietatea cea mai profundă ger-minând speranță, fie chiar ca o ușoară întrebare, șușotită? Ar fi speranță dincolo de deznădejde, transcendența disperării — mi trădare, ci minunea depășind credința. Ascultați finalul, ascultați-l o dată cu mine: Un grup de instrumente se stinge după altul, iar tot ce mai dăinuie când opera se sfârșește e un sol înalt al unui violoncel, ultimul cuvânt, ultimul sunet plutind, stingându-se lent într-un pianissimo ținut. Apoi, nimic — tăcere și noapte. Iar sunetul acela, vibrând, planând în tăcere — nu mai există, dar spiritul îl mai percepe încă — expirarea îndolierii nu mai e aceeași, și-a schimbat înțelesul, licărește ca o lumină în noapte.

XLVII

"Vegheați cu mine!" — Adrian putea foarte bine, în cantata lui, să întoarcă strigătul de agonie umană și divină într-unui de mândrie virilă și solitară, în acel "Dormiți în pace și nu vă sinchisiți!" al lui Faustus al său — omenescul tot rămâne, năzuința aceea instinctivă, dacă nu după ajutor, măcar după o prezență omenească alături, rugămintea: "Nu mă părăsiți! Rămâneți în jurul meu când îmi va bate ceasul!"

De aceea, când anul 1930 ajunsese aproape la jumătate, în luna mai, Leverkühn invită la el la Pfeiffering, pe diferite căi, o întreagă societate, toți prietenii și cunoscuții și chiar și pe unii mai puțin cunoscuți, sau deloc, o mulțime de lume, cam vreo treizeci: pe unii prin scrisori, pe alții prin mine, iar unii invitați erau la rândul lor rugați să transmită invitația și altora, precum au fost și unii care, din pură curiozitate, s-au invitat singuri, adică m-au rugat pe mine sau pe vreun

alt intim al cercului, să le procurăm o invitație. Pentru că în scrisorile sale Adrian spusese că dorește să dea, unui grup de prieteni binevoitori, o imagine a operei sale coral-simfonice pe care tocmai o terminase, executându-le la pian câteva fragmente caracteristice; de aceea dovedeau interes și unele persoane a căror invitare nu fusese prevăzută, ca de pildă soprana dramatică Tania Orlanda și tenorul Kjojelund, admiși cu ajutorul soților Schlagänhaufen, sau editorul Radbruch cu soția veniți la remorca lui Schildknäpp. De altfel, Adrian îl invitase printr-o scrisoare scrisă cu propria lui mână și pe Baptist Spengler, cu toate că el — Adrian ar fi trebuit s-o știe — de vreo lună și jumătate nu mai era printre cei vii. Bărbatul acesta, plin de spirit, nu trecut de patruzeci și cinci de ani, murise de inimă.

În ce mă privește, mărturisesc, toată socoteala asta nu-mi era pe plac. De ce, e greu de spus. Gestul lui de a chema un număr mare de oameni, în majoritate destul de străini, atât sufletește cât și din punct de vedere social, la locul refugiului său, în scopul de a-i iniția în cea mai intimă dintre operele sale, nu i se potrivea în fond deloc; îmi displăcea nu atât gestul în sine, cât pentru că îmi apărea ca un procedeu ce-i era străin — dar mă indispucea și intenția ca atare. Oricare va fi fost motivul — și cred că l-am indicat, acest motiv — mă simțeam mai bine când îl știam singur în refugiul său, în grija numai a gazdelor sale, făpturi omenoase, arătându-i un respect plin de afecțiune, și a noastră a câtorva, Schildknäpp, scumpa noastră Jeannette, adoratoarele lui, Rosenstiel și Nackedei, și eu — decât să știu ochii unei adunături amestecate, nedeprinsă cu el, îndreptați asupra lui, dezvățat, la rândul său, și el de lume. Dar ce alta aveam de ales decât să ofer o mână de ajutor la ceea ce se apucase să facă, și făcuse chiar, destul de mult singur, să urmez adică instrucțiunile lui și să dau telefoanele necesare? Nu s-a eschivat nimeni; dimpotrivă, cum am mai spus, s-au ivit doar cereri suplimentare de invitații.

Nu numai că toată socoteala asta nu-mi făcea plăcere: vreau să merg cu mărturisirea mai departe și să pun pe hârtie că avusesem chiar intenția de a mă ține deoparte. Dar i se opunea, acestei intenții, un simț al datoriei, o neliniște, sentimentul că, vrând-nevrând, trebuia neapărat să fiu de față, să supraveghez totul. Așa că în după-amiaza aceea de sâmbătă m-am dus cu Hélène la München, de unde am luat personalul de Waldshut-Garmisch. În același compartiment cu noi mai erau Schildknäpp, Jeannette Scheurl și Kunigunde Rosenstiel. În celelalte vagoane erau răspândiți restul invitaților, cu excepția soților Schlaginhausen, bătrânul rentier cu accent șvăbesc și soția sa născută von Plausig, împreună cu prietenii lor cântăreții, folosind pentru călătorie automobilul. Acesta, ajuns la Pfeiffering înaintea noastră, a fost foarte util, făcând naveta între gară și ferma Schweigestill ca să transporte în grupuri pe acei dintre invitați ce nu agreeau să meargă pe jos — timpul menținându-se frumos, cu toate că la orizont amenința o furtună care își rostogolea înfundat tunetele. Căci pentru transportul de la gară acasă nu fusese prevăzut nimic — Else Schweigestill, pe care Hélène și cu mine ne-am dus s-o vedem în bucătărie unde pregătea de zor, ajutată de Clementine, o gustare pentru toată această omenire, cafea, felii de pâine cu unt și suc de mere rece, ne spuse consternată că Adrian n-o prevenise nici măcar cu un singur cuvânt despre această invazie.

Între timp afară, în fața cotețului, cu lanțul zdrăngănind, bătrânul Suso sau Kaschperl nu mai contenea cu lătratul lui furios și s-a liniștit de-abia după ce a sosit și ultimul oaspe și toată lumea s-a adunat în odaia cu Victoria de la Samothrake, în care servitoarea și argatul mai

aduseseră scaune din odaia gazdelor și chiar de prin dormitoarele de sus. În afară de cei pomeniți, mai amintesc la întâmplare și din memorie pe Bullinger cel bogat, pe pictorul Leo Zink (în fond nici Adrian, nici eu, nu-l puteam suferi, dar fusese invitat împreună cu răposatul Spengler), pe Helmut Institoris, acum un fel de văduv, pe doctorul Kranich, cel cu vorbirea clară și apăsată, pe doamna Binder-Maioreescu, pe Knoterich, pe portretistul Nottebohm, cel cu obrazii supti și glumele ieftine, împreună cu soția, aduși de Institoris. La aceștia se mai adăugau Sixtus Itridwiss și cei din cercul lui, adică paleontologul doctor Unruhe, profesorii Vogler și Holzschuher, poetul Daniel Zur Hohe cu haina neagră încheiată până la gât și, spre necazul meu, cârcotașul palavragiu Chaim Breisacher. Elementul muzical profesionist era reprezentat de cântăreții de operă și de Ferdinand Edschmidt, dirijorul orchestrei Zaprenstosser. Spre totala mea surprindere, și desigur nu numai a mea, și-a făcut apariția și baronul Gleichen-Russwurm care, după câte știam eu, de la povestea cu șoarecele, se arăta pentru prima oară în societate, alături de soția sa, o austriacă planturoasă, dar elegantă! Am aflat mai târziu că Adrian îi trimisese invitația la castel cu opt zile înainte și probabil că descendentul lui Schiller fusese destul de bucuros de prilejul de a reînnoa relațiile mondene, după ce fusese compromis într-un mod atât de fantastic.

Ei, toată lumea asta, cam vreo treizeci de persoane, cum spuneam, stătea deocamdată în odaia mare țărănească, în

plină așteptare, făcând prezentările de rigoare și întrebându-se unii pe alții roși de curiozitate. Îl vedeam pe Rüdiger Schildknäpp, în eternul lui costum de sport, înconjurat de femei, de față în număr mare.

Auzeam vocile sonore și agreabile ale cântăreților de operă, vorbirea astmatică și clar pronunțată a lui Kranich, fanfaronadele lui Bullinger, asigurarea lui Kridwiss că această reuniune și promisiunile ei au o "impohrtantă enoohrmă!", iar Zurtiohe îl aproba tropăind cu talpa în pardoseală, repetând ca un maniac "O da, desigur, s-ar putea spune!". Baroana Gleichen umbla de colo până colo în căutare de compătimire pentru încurcătura nenorocită care-i lovise, pe soțul ei și pe ea. "Știți și dumneavoastră, nu, *ennu*²¹⁸-ul pe care l-am avut...", zicea ea când ici când colo. Încă de la început făcusem constatarea că mulți nici nu-l observaseră pe Adrian, aflat de-o bună bucată de vreme în odaie, și din felul cum evoluau discuțiile se vedea că-l așteptau, că pur și simplu nu-l recunoscuseră. Ședea la masa grea, ovală, la care șezusem pe vremuri cu Paul Fitelberg, cu spatele la fereastră, îmbrăcat ca în toate zilele. Mai mulți dintre invitați mă întrebă cine era domnul de colo, și fa răspunsul meu la început uluit, exclamau un "Ah, da e ca și cum li s-ar fi deschis deodată ochii, după care se grăbeau să se ducă să-l salute pe amfitrion. Cât de mult trebuia să se fi schimbat chiar sub ochii mei, ca să se poată petrece una ca asta! Contribuia mult, desigur, și barbișonul, și asta le și spuneam celor cărora nu le venea să creadă c-ar fi el. Ungă scaunul lui stătuse o vreme, dreaptă și nemișcată ca o santinelă, lănoasa Rosenstiel, și acesta era motivul pentru care Meta Nackede se ascunsese în colțul cel mai îndepărtat al odăii. Kunigunde avu însă loialitatea de a părăsi după un răstimp locul, pentru ca să-l vadă imediat ocupat de celălalt suflet aflat în adorare. Pe pupitrul pianului, lângă perete, sta deschisă partitura *Lamentarea doctorului Faustus*.

Cum nici când vorbeam cu unul sau altul dintre musafiri nu-mi luam ochii de la Adrian, nu mi-a scăpat semnul din cap și sprâncene însemnând să poftesc invitații să-și ia locurile. M-am supus fără

²¹⁸Necazul (*fr.*).

întârziere, pe cei din apropierea mea rugându-i direct, pe cei mai îndepărtați îndemnându-i prin semne și am mers chiar până la a bate din palme, să se facă liniște și să le spun ca doctorul Leverkühn dorea să-și înceapă expunerea. Omul simte când pălește: o anume împietrire, o înghețare a trăsăturilor îți permite să-ți dai seama, și-apoi picăturile de sudoare ce-ți apar pe frunte sunt și ele reci ca gheața. Băteam din palme fără putere, șovăind, mâinile îmi tremurau cum îmi tremură și-acum când mă pregătesc să aștern pe hârtie amintirea insuportabilă.

Asistența se supuse cu destulă promptitudine. Se făcu liniște și ordine foarte repede. La masă, alături de Adrian, se nimeriră bătrânii Schlaginhaufen, apoi Jeannette Scheurl, Schildknäpp, soția mea și cu mine. Ceilalți erau răspândiți prin odaie, nu într-o ordine anumită, ci așezați care pe unde apucase, pe scaune de lemn rustice pictate, pe fotolii capitonate, pe canapea, iar câțiva domni stăteau n picioare rezemați de perete. Adrian nu lăsa încă impresia că ar avea de gând să împlinească dorința tuturor, chiar și a mea, și să se așeze la pian pentru a ne cânta. Ședea, cu mâinile împreunate, cu capul plecat puțin într-o parte, cu privirea ațintită înainte, numai puțin ridicată în sus și, în liniștea desăvârșită așternută acum, cu vocea lui monocordă și chiar puțin șovăitoare cum o constatasem în vremea din urmă, se adresă adunării cu un fel de cuvânt de bun sosit, cum avusesem la început impresia, și, la început chiar asta a fost. Îmi vine greu să adaug că în această cuvântare făcu de mai multe ori greșeli de vorbire și — pentru mine era un chin, îmi înfigeam unghiile în podul palmei — când încerca să se corecteze avea un nou lapsus, așa că mai târziu nu le mai lua în seamă, trecându-le cu vederea. De altfel n-ar fi trebuit să mă necăjesc prea tare din cauza expresiilor lui cu tot felul de abateri de la reguli, pentru că lui îi plăcuse totdeauna să le folosească, nu numai în vorbire, ci și în scris, le lua dintr-o germană mai veche, cu lipsurile, cu felul ei de a lăsa construcțiile de frază neîncheiate, deprindere discutabilă, dar explicabilă, pentru că, la urma urmei, cât e de când limba noastră a ieșit din barbarie și a introdus o oarecare ordine în gramatică și ortografie?!

A început cu glasul foarte scăzut, murmurând, așa că numai prea puțini îi înțelegeau spusele, dar nici nu se sinchiseau, sau poate le luau drept o glumă, pentru că vorbele sunau cam astfel:

— Cinstite fețe, frați și surori ce-mi sunteți deosebit de dragi.

După aceea a tăcut o vreme, parcă s-ar fi gândit ținându-și obrazul rezemat în mână și cotul pe masă. Ce a urmat a fost de asemenea primit ca 6 predoslovie hazoasă îmbiind la veselie și, cu toate că imobilitatea trăsăturilor, oboseala din privire și paloarea lui tăgăduiau o asemenea eventualitate, odaia fu din nou străbătută de râsete amabile, pufniri pe nas sau chicoteli de-ale cucoanelor.

— În primul rând, țin să-mi arăt vouă mulțumirea pentru favoarea și prietenia, necuvenite mie, pe care vrut-ați să mi-o mărturișiți călcându-mi pragul, venind care cu piciorul, care în caretă, că eu din singurătatea acestei viziuni scrisu-v-am sau chematu-v-am, poftitu-v-am prin gura celui din inimă credincios *famulus*²¹⁹ și prieten deosebit, ce știe de tinerețe a-mi aminti și de mersul nostru la școală pentru că împreună am studiat la Halle, dar despre asta și despre cum trufia și alte orori s-au strecurat în acele studii, vorbi-voi mai departe în homelia mea.

La aceste cuvinte mulți priviră surâzând spre mine; de emoție nu puteam zâmbi; nu era în firea scumpului meu prieten să-și amintească

²¹⁹Ucenic (*lat*).

de mine cu atâta duioșie. Dar tocmai faptul că ochii mi se umeziseră îi făcu pe cei mai mulți să râdă din nou, și îmi amintesc plin de silă cum Leo Zinle și-a suflat zgomotos într-o batistă nasul lui mare și mult zeflemisit, caricaturizând vădita mea emoție, ceea ce a stârnit alte câteva râsete. Adrian părea să nu fi băgat de seamă.

— Nevoit sunt înainte de toate, continuă el, să-mi cer iertale (se corectă, spunând "iertare", dar apoi din nou pronunță "iertale") și să vă rog a nu ne lua în nume de rău dacă Prestigiar, canele nostru, căruia i se zice Suso, numele lui adevărat fiind totuși Prestigiar, a făcut atât grozav tărăboi și în urechile voastre diavolește lătrat-a și-a chelălăit, când voi, de dragul meu, atâta multă osteneala și supărare v-ați făcut. Ar îi trebuit să înmânăm, fiecăruia dintre domniile voastre, câte un fluier-ultraacut, pe care numai câinele să-l poată auzi, și pe care el de departe încă l-ar fi înțeles și-ar fi știut că vin aici numai buni prieteni, poftiți și rugați, s-asculte cu bucurie ce-am înfăptuit eu sub paza lui și cum am dus-o în toți anii aceștia mulți.

Din câteva părți se auzi răs politicos când a pomenit despre fluier, chiar dacă suna mai ciudat. Dar Adrian urmă, spunând:

— Vreau acum să vă fac o rugă, prietenească și creștinească, homelia mea să nu mi-o primiți și interpretați cu răutate, ci să mi-o înțelegeți numai spre bine, pentru că eu am în mine dorința sinceră să vă fac, vouă, cei buni și nevinovați, și dacă nu fără păcate, cu păcate doar obișnuite și de iertat, pentru care vă disprețuiesc din inimă, dar tot din inimă vă pizmuiesc, să vă fac, zic, o mărturisire de la om la om ca unul căruia-i stă clepsidra-n fața ochilor, trebuind să mă aștept, când și ultimul grăunte de nisip se va fi strecurat prin strunga timpului, să vină să mă ia El, cel cu care m-am legat, plătind atât de scump și iscăind cu sângele meu, al lui să fiu, cu trup și suflet, și pradă să-i rămân când în clepsidră nisipul se va fi scurs și timpul — marfa lui — se va fi isprăvit.

Iar se auzi, pe ici pe colo, câte un răs fornăit, dar și câte un plescăit de limbă pe cerul gurii, o dată cu clătinări din cap a dezaprobare, ca o lipsă de tact, și unii începură s-arunce priviri sumbre, cercetătoare.

— Aflați, așadară, voi prieteni buni și pioși, zise cel de la masă, voi ce cu păcatele voastre mărunte vă bizuiți în liniște pe mila și îndurarea lui Dunezeu (se corectă și zise "Dumnezeu" însă reveni la cealaltă formă) ceea ce eu de atâta vreme am ascuns în mine, dar voi da la lumină acum: că de la douăzeci și unu de ani încă, m-am împreunat cu Satana, cu știința primejdiei, cu bine-chibzuit curaj, din trufie și cutezanță, pentru că voiam s-ajung la faimă pe lumea asta; m-am legat și m-am făgăduit lui; așa că tot ceea ce în răstimpul de douăzeci și patru de ani am dat din mine și ceea ce oamenii pe bună dreptate au privit cu neîncredere, numai cu ajutorul Lui s-a înfăptuit, e opera diavolului, pritocită de îngerul veninului. Pentru că m-am gândit bine: Cine vrea să mănânce nuca, trebuie să-i sfarme coaja și astăzi trebuie să-l cinstească cineva pe diavol, pentru că la mare zidire, la mare operă, nimeni alt nu te poate ajuta decât El!

În odaie domneau o liniște și o tensiune penibile. Erau puțini cei ce mai ascultau liniștiți, pe îndelete; în schimb, vedeai pe mulți cu sprâncenele ridicate, cu fețe pe care puteai citi: Dar ce-nseamnă toate astea? Unde vrea s-ajungă? Dacă ar fi surâs o dată, dacă ar fi clipit din ochi să dea cuvintelor sale aerul unei mistificări artistice, s-ar mai fi putut repara lucrurile, măcar pe jumătate. Dar nimic. Ședea locului, palid, grav. Unii îndreptară priviri întrebătoare spre mine, neștiind ce trebuiau să înțeleagă din toate astea și ce-aveam eu de spus; poate c-ar fi trebuit să intervin, să dizolv adunarea — dar cu ce pretext? Toate ar fi fost umilitoare, ar fi însemnat trădarea, jertfirea lui, și simțeam că

trebuie să las lucrurile să-și urmeze drumul m speranța că va începe curând să cânte câte ceva din opera sa, să ne dea note în locul vorbelor. Niciodată n-am simțit mai puternic avantajul pe care-l are, în fața cuvântului explicit, muzica — ea spune totul fără să spună nimic; ba chiar lipsa de răspundere a artei în general, o protegere în fond; în comparație cu goliciunea și cruditățile mărturisirii directe. Dar nu numai că a întrerupe această spovedanie era împotriva sentimentului meu de respect, ci simțeam din tot sufletul nevoia să-l ascult chiar dacă printre cei care auzeau împreună cu mine prea puțini o meritau. "Țineți-vă bine, ascultați, le spuneam în gând celorlalți, pentru că doar ca pe semenii lui v-a poftit!" După un răstimp de gândire, prietenul începu iar: — Să nu credeți, iubiți frați și surori, că pentru făgăduință și pentru pecetluirea legământului a fost nevoie de-d răspântie de drumuri în pădure, de mult ocol și de invocări impure; chiar și sfântul Toma ne învață că pentru prăbușire nu-i nevoie de cuvinte ca să invoci, ci-i de ajuns un simplu fapt, chiar fără a rosti formule de supunere. Pentru că n-a fost decât un fluture, o găză bălțată, *Hetaera Esmeralda*, ea m-a vrăjit, printr-o simplă atingere, vrăjitoare albă ca laptele, și m-am dus după ea în umbra frunzișului, în amurg, umbră căreia îi e dragă goliciunea-i străvezie, și-acolo am prins-o, petală de floare purtată-n zbor pe-o adiere, am prins-o și ne-am drăgostit, nesocotind fereala ei — așa s-a întâmplat. Pentru că, așa cum m-a fermecat și m-a vrăjit și mi-a iertat în iubire — așa am fost inițiat și așa a fost legat legământul.

Am tresărit, pentru că din public a răzbit o voce — a poetului Daniel Zur Hohe, în haina lui de pastor, dând din picior și bocănind, rostind sentențios:

— E frumos. E plin de frumusețe. Foarte bine, foarte bine, da ,da, se poate spune!

Câțiva au sâsâit. Și eu m-am întors, nemulțumit către el, cu toate că în taină îi eram recunoscător pentru vorbele sale. Erau destul de stupide, e-adevărat, dar deplasau cele auzite, le puneau sub un alt punct de vedere, anume sub cel estetic, care, oricât ar fi fost de nelalocul lui și oricât m-ar fi iritat, crea, îmi crea chiar mie, un oarecare sentiment de liniștire. Am avut un moment impresia că printre cei prezenți ar fi circulat un "ah!", ca un fel de ușurare, și o cucoană, doamna Radbruch, soția editorului, s-a simțit încurajată de cuvintele lui Zur Hohe să exclame:

— Ai zice că ascuți poezie.

Nu s-a zis multă vreme; oricât de oportun oferită, interpretarea estetică nu putea rezista, n-avea nimic comun cu bazaconiile prăpăstioase ale poetului Zur Hohe despre obediență, violență, sânge și jefuirea omenirii; aici era gravitate sobră, rece, cruntă, era adevărul, spovedania unui om în culmea disperării, care-și chemase semenii s-o asculte — gest, oricum, de încredere fantastică, pentru că semenii nu-s sortiți și nici făcuți să primească atari adevăruri altfel decât cu o rece oroare și, când nu s-a mai putut crede că poate fi vorba de o ficțiune poetică, să rostească apoi o sentință unanimă.

N-aveai deloc impresia că întreruperile răzbiseră până la amfitrionul nostru. Felul cum rămânea pe gânduri când se întâmpla să se oprească din homelia lui, arăta că e vădit inaccesibil la ele.

— Remarcați numai, osebit de respectați și dragi prieteni, reluă el firul, că aveți în fața voastră un om părăsit de Dumnezeu, un deznădăjduit, al cărui cadavru nu-i sortit să zacă într-un loc sfânt, alături de creștini morți în credință, ci zvârlit în groapa de stârvuri, alături de hoituri de vite." Pe năsalie, vă spun vouă dinainte, îl veți găsi totdeauna cu fața-n jos, și de l-ați răsuci de zece ori, tot sucit îl veți

găsi. Pentru că, mult înainte de a fi mângâiat fluturile otrăvit, sufletul meu, în mândria și trufia lui, apucase pe drumul către Satana, și am urmat ce-mi era scris, deoarece din tinerețe năzuiam către el, și omul, trebuie să știți, e făcut, e predestinat pentru fericire sau pentru infern, iar eu pentru infern am fost născut. De aceea mi-am hrănit aroganța cu zahăr studiind teologia la Halle, la școli înalte, dar nu de dragul Domnului, ci din pricina Celuilalt, și învățătura mea în ale dumnezeirii era începutul legământului, era un pas mascat, nu spre cele sfinte ci spre marele *religiosus*. Iar cine vrea să se ducă la diavol nu se lasă nici împiedicat, nici oprit, și n-a fost decât un pas de făcut, de la facultatea celor divine până dincolo, la Leipzig și la muzică, căreia m-am consacrat cu totul și cu totul, *cufiguris, characteribus, formis conjurationum* și cum s-ar mai fi chemând incantațiile și celelalte vrăji.

Și-așa, inima mea disperată mi-a jucat festa. Aveam minte isteată și daruri primite de sus, ce le-aș fi putut folosi cu cinste și modestie, dar simțeam prea bine: Trăim o vreme în care cu cinste și credință soră nu poți dura o operă mare, nu mai poți face arta fără sprijinul diavolului și fără să-ți pâlpâie focul iadului sub cazan... Da, și iarăși da, scumpii mei, că arta s-a împotmolit, c-a ajuns povară și că ea însăși se hulește, că toate astea prea sunt greu de dus și că bietul om, făptură a lui Dumnezeu, nu mai știe, în mizeria lui, încotro s-o apuce, astea-s, fără doar și poate, vina timpului. Dar dacă cineva și-l poștește pe diavol musafir, ca să-l scoată el din împotmoleală la lumină, își împovărează sufletul și ncarcă povara timpului pe grumazul său, ajunge-un blestemat. Căci stă scris: Fiți treji și vegheați! Dar unora treaba asta nu le place și, în ioc să se îngrijească cu înțelepciune de cele ce-s de nevoie pe pământ, ca să meargă lucrurile mai bine, și cu chibzuință să se străduiască și ei ca să se așeze între oameni o atare orânduire, ca din nou să fie viața în care să rodească frumusețe și să i se pregătească loc în care ea să se potrivească cinstit, omul s-apucă de chiul, s-apucă de beție infernală, și-așa își pierde sufletul și ajunge în groapa de hoituri.

Așadar, iubiți frați și surori ce-mi vreți binele, ăsta-mi fu drumul, și alta treaba și dorință decât necromanția, *carmina, incantatio, veneficium* sau cu ce fel de cuvinte sau nume li se va mai fi spunând, n-am avut. Și n-a trecut mult și-am ajuns să stau de vorbă cu El, cu Necuratul, cu Lepădătura; în odaia din Italia am stat de vorba pe-ndelete și l-am făcut să-mi spună multe despre calitatea, și bazele, și substanța infernului. Mi-a vândut și timp, douăzeci și patru de ani lungi să nu-i poți cuprinde cu mintea, și mi-a făgăduit lucruri mari pentru răstimpul ăsta și foc bun sub cazan, să fiu în stare să-mi săvârșesc opera, cu toate că devenise mai anevoioasă din pricina capului meu, prea lucid și prea sarcastic. Numai că, firește, în schimb trebuia să îndur încă în timpul vieții junghiurile durerii, la fel cum le îndurase micuța sirenă, ce-mi fu surioară și scumpă mireasă, numindu-se Hyphialta. Căci El mi-o aduse în pat să-mi fie femeia cu care să mă culc, și început-am s-o iubesc, mereu mi-era mai dragă, și d e venea cu coada de pește, și de venea cu picioare de om. Mai ades venea cu coadă, pentru că durerile ce-i înjunghiau picioarele erau mai tari decât pofta, și mult îmi plăcea felul în care trupșorul gingaș se subția în coadă solzoasă. Dar încântare mai mare-mi dădea făptura curat omenească și voluptatea mi-era mai deplină când venea cu picioare de om.

După aceste cuvinte se produse o neliniște printre cei prezenți. Bătrânii Schlaginhaufen se ridicaseră de la masa noastră și, fără să privească nici la dreapta nici la stânga, pe vârful picioarelor, soțul

sprijinindu-și consoarta de cot, se strecurară printre scaune până la ușă și ieșiră. Nu trecură nici două minute și se auzi din curte larmă mare — pufăia motorul automobilului lor — și lumea înțelese că pleaseră.

Pentru mulți era o treabă supărătoare, se vedeau lipsiți de un vehicul care să-i ducă înapoi la gară. Dar nu s-a observat printre oaspeți nici o tendință de a-i imita. Ședeau toți fascinați și când afară se lăsă liniștea, răsună glasul peremptoriu al lui Zur Hohe:

— Frumos! O, da, desigur, e frumos!

Și eu eram tocmai pe cale să deschid gura, să-mi rog prietenul să pună capăt introducerii și să ne cânte ceva din opera sa, când el, indiferent cu totul la incident, continuă:

— Între timp, Hyphialta rămase grea și-mi dăruî un fiu de-mi rămase sufletul la el, un băiețel ca un sfânt, minunat cum nu s-a mai văzut, parc-ar fi fost din altă țară, din alt neam. Dar copilul era făcut din carne și sânge, și cum învoiala era că nu-mi e îngăduit să iubesc făptură omenească, mi l-a ucis fără milă, slujindu-se pentru asta de chiar ochii mei. Pentru că voi trebuie să știți, desigur, că atunci când un suflet e-mpins cu putere la Rău, capătă-n privire venin ca de viperă, cu osebire otrăvitor la copii. Și așa, în luna lui august, mi-am pierdut copilașul cu gurița lui numai vorbe scumpe, deși gândisem c-asemenea gingășie mi-era îngăduită. Mai gândisem, încă dinainte, că mie, călugăr diavolesc, îngăduit mi-era să iubesc ființă de carne și sânge, ce nu era femeie, ci unul ce se strădui fără margini să dobândească tututul meu. De aceea trebuit-a să-lucid, și l-am trimis la moarte după cum am fost silit și mi s-a poruncit. Băgase seama, acel *magisteru*²²⁰, că-mi pusesem în gând să-nchei căsătorie, și fu plin de mânie pentru că în căsnicie vedea lepădare de El, uneltind pentru împăcare cu cel sfânt. De aceea mă sili să folosesc tocmai această intenție a mea ca să-lucid pe cel ce credea în mine, și mărturisesc c-așa cum stau azi aici în fata voastră a tuturor, stau și ca ucigaș.

La vorbele astea un alt grup de oaspeți părăsi odaia și-anume: mărunțul Helmut Institoris, protestând în tăcere, alb la față, mușcându-și buza de jos, și prietenii lui pictorul lustruit Nottebohm și preaburgheza lui nevastă cea cu piept proeminent, căreia-i ziceam "sânul matern" Și ei au plecat în tăcere. Dar pesemne că afară nu și-aici mi-am ținut gura; la câteva clipe după ieșirea lor a intrat încet Frau Schweigestill, cu șorț, cu părul cărunt și lins, și a rămas în picioare lângă ușă, cu mâinile împreunate. L-a auzit și ea pe Adrian spunând:

— Dar, prieteni, atât cât eram de păcătos, ucigaș, dușman al omului, datat la desfătări cu diavolul, de muncit totdeauna am muncit, fără să țin seama de nimic, am creat fără hodină (din nou păru că-și dă seama și se corectă zicând "odihnă", dar se întoarse la "hodină"), fără somn am trudit ca să făptuiesc opere grele, după cuvântul Apostolului: "Cine lucruri grele cată, greu îi va veni!" Pentru că așa cum Domnul nu face lucruri mari cu noi, fără să ne ungă, asemenea nici Celălalt. El n-a făcut decât să ferească rușinea și batjocura spiritului din calea operei mele, și să-nlăture piedicile vremii, dar tot restul singur a trebuit să-l fac, chiar dac-am avut parte de stranii inspirații. Adeseori se întâmpla s-aud sunet suav de instrument: orgă sau pozitiv, apoi harfă, lăute, viori, tromboane, flaute, corni răsuciți, fluiere pitice, fiecare au câte patru voci, încât aș fi putut crede că-s în ceruri de n-aș fi știut că-i altminteri. Multe din ele le-am notat. Adesea apăreau anumiți copii la mine în odaie, băieți și fete, și-mi cântau un motet după note, zâmbindu-și cu un aer ștregăresc, șiret, ciudat, și schimbând priviri între ei. Erau copii

²²⁰Maestoraș (lat.).

drăguți. Câteodată li se zburlea părul ca de un suflu cald, și ei și-l netezeau cu mânuțele lor frumoase, cu gropițe și cu pietre de rubin. Din nări le ieșeau câteodată viermișori galbeni care li se târau până pe piept, apoi dispăreau...

Cuvintele acestea fură și ele semnul de plecare pentru câțiva: savanții Unruhe, Vogeler și Holzschuher ieșiră apăsându-și tâmplele cu rădăcina palmelor. Sixtus Kridiss însă, în casa căruia aveau loc discuțiile lor, rămase la jocul său, arătându-se foarte interesat și, ținând seama de câți plecaseră, tot mai rămăneau vreo douăzeci, chiar dacă mulți dintre ei în picioare și, după toate aparențele, gata să fugă. Leo Zink, cu răutatea pe față, rămăsese cu sprâncenele ridicate, în așteptare, și exclamă:

— Cristoase, ie-te! Întocmai cum obișnuia când trebuia să judece tabloul altuia.

În jurul lui Leverkühn se grămădiseră, toate cu aceleași intenții protectoare, câteva femei: Kunigunde Rosenstiel, Meta Nackedei și Jeannette Scheurl, toate trei. Else Schweigestill rămăsese la distanță.

Și auzirăm:

— Și Necuratul s-a ținut cu credință și tărie de cuvântul său, douăzeci și patru de ani; totul e gata, până la cel din urmă lucru; le-am desăvârșit prin omor și desfrâu și, poate, ce a făcut Răul, Mila să îndrepte — nu știu. S-ar putea ca Domnului să i se pară, să vadă că eu nu m-am ferit de greu și am trudit din toate puterile... poate, poate că mi se va lua în seamă, că mi se va socoti spre bine faptul că m-am silit cu îndărătnicie să duc totul la bun sfârșit — nu știu, n-am curajul să nădăjduiesc. Păcatul meu e mai mare decât unul ce-ar putea fi iertat, iar eu l-am făcut și mai mare, l-am dus la culme, pentru că în capul meu speculam, mergeam cu gândul până acolo încât socoteam că o necredință — chiar copleșită sub povara căinței — necredință în posibilitatea de îndurare și iertare, ar putea fi, pentru bunătatea eternă, tot ce-i mai ispititor, însă acum îmi dau seama că o socoteală atât de nerușinată face îndurarea absolut cu neputință. Pornind de aici, am mers mai departe cu speculatul și am chibzuit că cea mai de pe urmă ticăloșie ar trebui să fie cel mai puternic imbold bunătății, pentru a-și dovedi nețărnamirea ei. Și așa mai departe, încât am ajuns la un fel de nelegiuire înțrecere cu bunătatea de colo de sus, care dintre ele ar fi mai inepuizabilă, eu sau speculatul meu — așa că, vedeți și voi, sunt osândit, pierdut, pentru mine nu mai poate fi îndurare, toată câtă-ar mai fi am spulberat-o dinainte, prin speculații. Cum însă timpul cumpărat și plătit cu sufletul meu scurs, v-am chemat, dragi frați și surori ce mi-ați vrut binele, v-am chemat, zic, la mine, înaintea sfârșitului, pentru că n-am vrut să v-ascund moartea mea spirituală. Vă mai rog ca, după aceea, să vă gândiți la mine cu bunătate. Pe alții, de cumva uitat-am să-i poftesc, frățeste salutați-i din partea mea, și nimeni și nimic să nu-mi luați în nume de rău. Toate astea spuse și aflate, vă voi cânta, într-o despărțire, câte ceva din cele făurite după ce-am ascultat fermecătorul instrument al Satanei, lucruri cântate, în parte și de copilașii zâmbitori.

Se ridică, palid ca moartea.

— Omul acesta, rupse tăcerea glasul clar, chiar dacă astmatic, al savantului doctor Kranich, omul acesta e nebun. De mult nu mai poate exista nici o îndoială, și e regretabil că în cercul nostru știința alienației mintale nu e reprezentată. Eu, ca numismat, mă simt aici cu totul incompetent.

Și spunând acestea, ieși.

Leverkühn, înconjurat de cele trei femei, de Schildknäpp, Hélène și

de mine, se așezase la pian și cu mâna dreaptă netezea foile partiturii. Vedeam lacrimile alunecându-i pe obraji și picurând pe clapele pe care, așa ude cum erau, ataca acorduri puternic disonante. Deschise gura, parc-ar fi vrut să cânte ceva, dar nu se auzi decât o tânguire, rămasă pentru totdeauna în urechi; aplecat peste instrument, își întinse brațele, ca și cum ar fi vrut să-l îmbrățișeze și, deodată, ca izbit, se prăbuși la pământ, lângă scaun.

Frau Schweigestill, care stătuse totuși ceva mai departe, ajunse lângă el mai repede decât noi; nu știu de ce, șovăisem o clipă înainte de a ne rezezi. Ea înalță capul sărmanului leșinat în brațele-i materne și, ținându-i pieptul la pieptul ei, strigă într-o parte, în odaie, către cei ce mai stăteau cu gura căscată:

— Hai, ștergeți-o de-aici, cu toții! N-aveți nici un pic de-nțelegere în voi, târgoveți ce sunteți, și-aici, de-nțelegere-i nevoie! Vorbea de milă cerească, bietul om, și nu știu, zău, dacă-i de-ajuns. De-nțelegere-omenească, credeți-mă pe mine, asta-i de-ajuns oricând!

EPILOG

S-a săvârșit. Un bătrân gârbov, aproape frânt de ororile vremilor în care a scris și de cele care au făcut obiectul scrisului său, privește, cu o satisfacție dubioasă, la teancurile de hârtie însuflețită, opera sânguinței sale, creația acestor ani încărcăți de amintiri, dar și de evenimente. Am dus la capăt o muncă pentru care eu," după firea mea, nu eram omul potrivit, nu eram născut pentru ea, dar mă chemau iubirea, credința și calitatea mea de martor ocular. Cât pot acestea da, cât poate face devotamentul, s-a făcut — trebuie să mă mulțumesc cu atât.

Când am început să aștern pe hârtie aceste amintiri, biografia lui Adrian Leverkühn, nu exista, atât din cauza autorului, cât și din cauza artei eroului, nici cea mai mică perspectivă de publicare. Dar acum, când monstruoasa ticăloșie națională, ce strângea atunci în tentaculele sale continentul și mai mult decât continentul, și-a băut până și drojdia orgiilor sale, când matadorii ei își pun medicii să-i otrăvească, să toarne benzină peste ei și să le dea foc, ca să nu mai rămână de pe urma lor absolut nimic — acum, zic, a devenit posibil să te gândești la publicarea acestei opere de devotament. Dar Germania, din voia acelor mișei, a fost distrusă până-n temelii, și încă în asemenea hal încât nu cutezi să speri că va mai fi atât de curând capabilă de vreo activitate legată de cultură, măcar de tipărirea unei cărți, așa că uneori m-am gândit, într-adevăr, la căile și mijloacele ce-ar putea fi folosite pentru ca aceste file să ajungă în America, spre a fi puse acolo pentru prima oară, sub ochii publicului, în traducere engleză. Cred că asta n-ar fi displăcut cu totul dispărutului meu prieten. Desigur, te duce gândul la impresia de "esențialmente străin" ce-o va trezi această carte în climatul cultural de acolo, la perspectiva descurajantă că traducerea în englezește, cel puțin a anumitor părți specific și radical germane, se va dovedi imposibilă.

Mai prevăd o anume senzație de gol ce va pune stăpânire pe mine după ce voi fi descris, în câteva cuvinte, sfârșitul vieții marelui compozitor și voi trage ultima linie sub manuscrisul meu. Munca la acest manuscris, tulburătoare și mistuitoare cum a fost, îmi va lipsi, pentru că această continuă îndeplinire a datoriei mi-a dat posibilitatea să străbat în șir ani ce-ar fi fost mult mai greu de suportat în inactivitate, și zadarnic caut acum în jurul meu o îndeletnicire cu care s-o înlocuiesc. E-adevărat: cauzele ce-au determinat plecarea mea din

învățăământ, acum unsprezece ani, se năruie în tunetele istoriei. Germania e liberă, în măsura în care o țară nimicită și pusă sub interdicție mai poate fi numită liberă, și ar fi posibil ca în curând să nu mai stea nimic în calea reintegrării mele în corpul didactic. Monseniorul Hinterpfortner a făcut chiar ca din întâmplare, unele aluzii în acest sens. Avea-voi oare iarăși de inițiat elevii ultimei clase de liceu în ideile de cultură umanistă în care respectul zeităților adâncului se amalgamează cu cultul moral al rațiunii și clarității olimpiene într-o pietate unică? Vai, teamă mi-e că în acest deceniu sălbătic s-a ridicat o generație ce înțelege limba mea tot atât de puțin cât eu pe a ei, teamă mi-e că tineretul țării mele mi-a devenit prea străin ca să-i mai pot fi profesor — și mai mult încă. Germania însăși, nefericită, mi-e străină, cât se poate de străină tocmai prin aceea că eu, conștient de sfârșitu-i groaznic, m-am ținut departe de crimele sale, m-am ascuns în singurătate! Nu sunt oare dator să mă întreb dacă am făcut bine sau nu? Și iarăși, făcut-am într-adevăr ceva? M-am legat de un om de seamă, un om chinuit, până la moarte, și am povestit viața lui, viața ce n-a încetat niciodată să-mi inspire o teamă plină de afecțiune. Am sentimentul că această fidelitate a mea răscumpără, oarecum, vina de a fi fugit, îngrozit, de vinovăția țării mele.

Pietatea îmi interzice să stăruie asupra condițiilor în care și-a revenit Adrian, atunci, din leșinul de douăsprezece ore ce a urmat atacului de paralizie, suferit la pian. Nu și-a revenit, ci și-a găsit un nou eu, în realitate învelișul carbonizat al personalității sale, fără nimic comun cu cel ce se numise Adrian Leverkühn. De altfel, la origine, cuvântul "demență" n-a însemnat altceva decât această abatere de la eul propriu, această rătăcire de sine.

Spun doar atât, că la Pfeiffering n-a rămas. Rüdiger Schildknäpp și cu mine ne-am luat greaua îndatorire de a transporta bolnavul, bine pregătit și drogat cu calmante de către doctorul Kurbis pentru această călătorie, la Kvlunchen, în așezământul particular de boli nervoase al doctorului von Hosslin, de pe Nymphenburg, unde Adrian a stat trei luni de zile. Din capul locului experimentatul specialist a diagnosticat o boală nervoasă cu evoluție progresivă. În cursul acestei evoluții se va produce o domolire a simptomelor violente și, printr-un tratament adecvat, se va ajunge la faze mai calme, dar numai la atât, alte speranțe nefiind îngăduite. Tocmai această lămurire a fost ceea ce ne-a determinat, pe Schildknäpp și pe mine, după oarecare chibzuială, să nu dăm încă de veste mamei, doamnei Elsbeth Leverkühn, la ferma de la Büchel. Era cert că aflând de catastrofa petrecută în viața fiului ei, sărmana va alerga la el, și dacă se putea spera într-o oarecare liniștire, nu era decât omenește să o scutești de zguduitorul, insuportabilul priveliște a stării încă neameliorate de tratament în așezământul de boli mintale a copilului ei.

Copilul ei! Pentru că Adrian Leverkühn asta ajunsese, din nou, și nimic altceva, când într-o bună zi — se apropia toamna — bătrâna femeie sosi la Pfeiffering să și-l ia cu ea înapoi în patria lor turingică, locurile copilăriei lui, cu care de multă vreme cadrul exterior al vieții sale semăna atât de straniu: un copil neputincios, neajutorat ce nu mai păstra amintirea mândrelor elanuri ale bărbăției, sau, poate, doar una sumbră, ascunsă, îngropată în adâncurile ființei sale, în timp ce se ținea de șorțul mamei, ca pe vremuri, și ea, tot ca pe vremuri, putea — sau trebuia — să-l îngrijească, să-l păzească, să-l mângâie, să-l certe ca să "fie cuminte". Nimic nu-i mai sfâșietor de dureros, mai lamentabil decât să vezi un spirit temerar, emancipat până la trufie, prăbușit în poala mamei, după ce atinsese înălțimi amețitoare. Convingerea mea însă,

întemeiată pe impresii indubitabile, e că, oricât ar fi de tragică și de jalnică o asemenea întoarcere, sentimentul acesta matern resimte, totuși, o oarecare satisfacție, împăcare, mulțumire. Pentru o mamă, zborul de Icar al eroicului ei fiu, vertiginoasa aventură bărbătească a celui crescut sub privegherea ei este, în fond, o rătăcire, pe cât de nelegiuită, pe-atât de neînțeleasă; în inima ei aude și-și ascunde jignirea acelor vorbe austere: "Femeie, ce-am eu de-a face cu tine!" și-l primește înapoi în poală pe cel prăbușit, pe cel nimicit, pe "sărmanul, scumpul copilăș", iertându-i totul, gândind doar că mai bine-ar fi fost să nu se fi despărțit de ea niciodată.

Am motive să cred că în adâncul nopții spirituale a lui Adrian mai dăinuise încă o urmă de oroare în fața acestei blajine înjosiri, o repulsie instinctivă împotriva ei, o rămășiță de mândrie, până când cedă în trista satisfacție a confortului pe care un suflet sleit trebuie să-l afle, în cele din urmă, în abdicarea minții. Această revoltă instinctivă, impulsul lui de a fugi de mama sa, sunt confirmate, cel puțin în parte, de tentativa de sinucidere comisă, după ce i-am dat să înțeleagă că Elsbeth Leverkühn fusese informată despre indispoziția lui și că s-ar afla în drum spre el. Iată cum s-au petrecut lucrurile:

După un tratament de trei luni de zile în așezământul lui von Hosslin, unde n-aveam voie să-mi văd prietenul decât rar, și-atunci numai câteva minute, se obținuse o oarecare calmare — nu spun ameliorare, spun calmare, ceea ce permise medicului să-și dea asentimentul ca tratamentul să fie continuat în particular, în liniștea de la Pfeiffering. Erau și considerațiuni financiare ce pledau în acest sens. Așa că bolnavul se întoarce în mediul său obișnuit. La început a trebuit să mai suporte supravegherea îngrijitorului care-l însoțise la înapoiere. Comportarea sa păru să justifice însă renunțarea și la această precauțiune, așa că din acel moment îngrijirea lui fu din nou cu totul în mâinile oamenilor de la fermă, mai ales în cele ale Elsei Schweigestill care, de când Gedeon îi adusese în casă o noră voinică (Clementine devenise între timp soția șefului de gară de la Waldshut), locuia numai în aripa bătrânilor și avea răgazul să-și consacre omenia pentru chiriașul ei de-atâția ani, de mult socotit ca un fiu de-o esență superioară. Adrian avea în femeia aceasta o încredere ca în nimeni altul. Pentru el, starea cea mai mulțumitoare — lucru care i se citea pe față — era să șadă mână-n mână cu ea, în odaia starețului sau în grădina din spatele casei. Așa l-am găsit și eu când m-am dus să-l văd, pentru prima oară, la Pfeiffering. Privirea cu care mă fixă la sosire avea ceva arzător într-însa, rătăcit, și, spre durerea mea, se transformă în mânie posomorâtă, poate că recunoștea în fine pe tovarășul său de viață lucidă, și nu-i plăcea să i se amintească de ea. Când bătrâna îl îndemnă, cu precauțiune, să-mi răspundă cu o vorbă ca lumea, se întunecă și mai mult la față, deveni amenințător, așa că nu-mi rămase decât să plec, cu sufletul îndurerat.

Venise momentul când trebuia concepută scrisoarea ce-avea s-o pună pe mama sa la curent cu cele întâmplate, natural, cu toate menajamentele posibile. A o fi amânat mai mult ar fi însemnat să i se știrbească drepturile, și telegrama anunțând sosirea ei nu se lăsă așteptată nici o zi măcar. Cum am mai spus, i s-a comunicat și lui Adrian sosirea iminentă a mamei, de altfel fără a se obține certitudinea că înțelesese despre ce este vorba. Dar o oră mai târziu, când îl credeau moțâind, se furișă neobservat din casă și fu ajuns de Gedeon cu un argat, la iaz, după ce-și scosese haina și cămașa și intrase, până la gât aproape, în apa cu fundul atât de abrupt. Era cât pe ce să dispară când argatul se aruncă după el și îl trase la mal. Pe când era adus

înapoi la fermă, pomeni de mai multe ori de apa iazului, că-i foarte rece, adăugând că-i greu să te-neci într-o apă în care te-ai scăldat și-ai înotat adeseori. Dar niciodată Adrian nu se scăldase și nu înotase în Klammerweiher, ci numai în iazul de-acasă, în Kuhmulde, pe vremea când era copil.

După bănuiala mea, aproape o certitudine, îndărățul acestei tentative eșuate de evadare era tot o idee mistică de mântuire bine cunoscută în teologia mai veche, în aceea a începuturilor protestantismului: anume, presupunerea că acei ce se vânduseră diavolului puteau eventual să-și salveze sufletul "dând în schimb trupul". Poate că Adrian, între altele, era mânat și de acest gând în acțiunile lui, și dacă bine s-a făcut că n-a fost lăsat să și-l ducă până la capăt, numai Dumnezeu, unul, știe. Nu tot ce se petrece în nebunie trebuie neapărat împiedicat, și datoria de a salva viața omenească n-a fost înfăptuită, aici, decât în folosul mamei — ea fără îndoială că prefera să-și regăsească un fiu iresponsabil decât unul mort.

Sosi, în fine, văduva cu ochi căprui a lui Jonathan Leverkühn, cu părul alb, lins, hotărâtă să-și ia copilul răătăcit înapoi în copilărie. Când se revăzură, Adrian rămase îndelung, tremurând, la pieptul celei căreia îi zicea mamă și tu, pe când celeilalte, de aici, șezând acum mai deoparte, îi zicea mamă și dumneata, și ea îi vorbea cu o voce încă melodioasă, căreia toată viața îi interzisese să cânte. În timpul călătoriei însă, spre nord, spre Germania centrală, în cursul căreia, din fericire, îngrijitorul cunoscut lui Adrian de la München îi însoțea pe cei doi, se ajunsese, fără un motiv aparent, la o izbucnire de mânie a fiului împotriva mamei, un acces furibund la care nimeni nu se așteptase, așa că Frau Leverkühn fu silită să facă restul călătoriei, adică aproape jumătate, într-un alt compartiment și să lase bolnavul singur cu îngrijitorul.

A fost un incident unic. Nu s-a mai repetat niciodată. Chiar la sosirea la Weissenfels, când ea se apropiase din nou de el, îi răspunse cu manifestări de afecțiune și bucurie, urmând-o apoi, acasă, pas cu pas, cel mai docil dintre copii pentru aceea ce se consacra îngrijirii lui cu o abnegație de care numai o mamă e în stare. În casa de la Büchel, unde cârmuia de asemenea, de ani de zile, o noră, și creșteau și doi nepoți, el locui în aceeași cameră de la etaj unde locuise, ca băiat, cu fratele său mai mare, și acum iar vedea în locul ulmului, bătrânul tei ale cărui ramuri i se legănau sub fereastră și, în anotimpul când se naște minunatul parfum al florilor lui, dădu semne de receptivitate. Rămânea îndelung, somnolent, liniștit, printre oamenii de la fermă, lăsat în voia lui, la umbra copacului, pe banca rotundă, acolo unde pe vremuri Hanne — femeia de la grajd cânta canoane cu noi, copiii. Mama avea grijă ca fiul să facă puțin exercițiu fizic și pornea cu el la braț în plimbare, pe câmpul liniștit. Adrian obișnuia să întindă mâna celor întâlniți în drum, la care gest cel salutat și Frau Leverkühn se priveau cu un semn de îngăduință.

În ce mă privește, l-am revăzut pe prietenul meu drag în 1935, când, profesor emerit de-o bucată de vreme, venisem la Büchel să-l felicit — triste felicitări — cu prilejul împlinirii a cincizeci de ani. Teiul era în floare, el ședea la umbra lui. Mărturisesc că-mi tremurau picioarele când m-am apropiat împreună cu mama sa, cu un buchet de flori în mână. Aveam impresia că se făcuse mai mic, poate și din cauză că ședea puțin aplecat într-o parte; ridică spre mine o față suptă, un chip de *Ecce homo* cu toată culoarea sănătoasă de om trăind la țara, cu gura dureros deschisă, privindu-mă cu ochi fără privire. Dacă ultima oară, la Pfeiffering, nu voise să mă recunoască, acum nu mai era nici o îndoială

că apariția mea, cu toate încercările mamei sale, nu-i mai amintea de nimic. Din cuvintele mele referitoare la însemnătatea zilei, la rostul venirii mele, părea să nu înțeleagă nimic. Numai florile i-au trezit o clipă interesul, apoi le-a lăsat deoparte, uitate.

L-am mai văzut o dată, în 1939, după cucerirea Poloniei, un an înainte de moartea sa, pe care maică-sa a mai apucat-o, octogenară. Bătrâna m-a condus pe scară, sus, în odaia lui, pătrunzând înăuntru cu încurajarea: "Intră, n-o să bage de seamă!" în timp ce eu, profund mișcat, rămăsesem în pragul ușii. În fundul odăii, pe un șezlong, cu picioarele îndreptate spre mine, astfel că-i puteam vedea fața, ședea acoperit cu o cuvertură subțire de lână cel ce fusese odată Adrian Leverkühn și a cărui nemurire poartă acum același nume. Mâinile lui albe, a căror formă mi-a plăcut dintotdeauna, erau încrucișate pe piept, ca la figurile funerare din evul mediu. Barba, mai căruntă, accentua trăsăturile prelungi ale feței, încât acum asemănarea cu un chip de nobil al lui El Greco era izbitoră. Ce joc și ce batjocură a naturii, să realizeze imaginea supremei spiritualități acolo unde spiritul dispăruse cu totul! Ochii erau cufundați adânc în orbite, sprâncenele deveniseră mai stufoase, și de sub ele se îndreptă spre mine fantoma unei priviri de-o indicibilă gravitate, atât de scormonitoare, încât părea o amenințare, mă cutremură, dar după o secundă se frânse, ochii i se rotiră în sus, acoperiți în parte de pleoape, rătăcind neconținut, încoace și-ncolo. N-am fost în stare să urmez îmbierile repetate ale mamei de a mă apropia, ci am plecat în lacrimi.

La 25 august 1940 am primit, aici, la Freising, știrea că se stinsese și ultima licărire din viața ce dăduse vieții mele conținutul ei esențial, în iubire și efort, în spaimă și mândrie. În fața mormântului deschis din micul cimitir de la Oberweiler erau alături de mine, în afară de rude, Jeannette Scheurl, Rüdiger Schildknäpp, Kunigunde Rosenstiel și Meta Nackede, și mai era o străină, de nerecunoscut sub vălurile dese; când începu să se audă țărâna căzând pe coșciug, ea dispăruse.

Germania, cu roșul ofticii în obraji, se clătina amețită pe culmile triumfurilor sale sălbatice, pe cale de a cuceri lumea mulțumită unui pact semnat cu sângele ei, pe care era hotărâtă să-l țină. Astăzi se prăbușește, sugrumată de demoni, acoperindu-și un ochi cu palma, iar cu celălalt privind, rătăcită, ororile, rostogolindu-se din deznădejde-n deznădejde. Când va ajunge oare în fundul abisului? Când oare, din paroxismul unei disperări fără scăpare, vor miji — miracol incredibil — zorile speranței? Un om însingurat își împreunează mâinile și rostește: Fie-i Domnului milă de sărmanele voastre suflete, prietenul meu, patria mea.

FINE

Cred că nu e inutil să informez pe cititor că genul de compoziție expus în capitolul XXII, numit dodecafonic sau serial, este în realitate proprietatea spirituală a unui compozitor și teoretician contemporan, Arnold Schonberg, și a fost atribuit de mine, într-un context ideal, unui personaj fictiv, eroul tragic al romanului meu. De fapt, pasajele din această carte cuprinzând teorie muzicală datorează numeroase amănunte lucrării Tratat de armonie a lui Schönberg.

THOMAS MANN